ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLAR

Cilt • 1

Anıtkabir Derneği Yayınları
-I-

Katkılarından dolayı TÜRKİYE İŞ BANKASI'na teşekkürler.

ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLAR

"Altını Çizdiği Satırları, Özel İşaretleri, Uyarıları, Düştüğü Notlar ve Kitap İçerisindeki Özel Yazıları İle"

Cilt 1

Osmanlıca Kitaplar

Anıtkabir Derneği Yayınları
-I-

Başbakanlık Tanıtım Fonu Katkılarıyla

Yayın Koordinatörü
Recep Cengiz

Baskıya Hazırlayan
Aykut Tanıtım Danışmanlık - Ankara
Tel: 0.312. 495 02 25•26•27

Kapak
Murat Mutluoğlu

Sayfa Düzeni
Murat Mutluoğlu • Hüseyin Kurt

Film
Candan Repro-Ankara
Tel: 0.312. 231 49 01

Baskı
Pelin Matbaası - Ankara
Tel: 0.312 418 70 93

Takım ISBN No:
975-95835-2-6

Cilt ISBN No:
975-95835-3-4

Her Hakkı
Anıtkabir Derneği'ne Aittir.
Tel: 0.312. 230 12 22
ANKARA • 2001

Orijinal metinlerde Atatürk'ün altını ve yanını çizdiği satırların Türkçeleri koyu harflerle dizilmiştir.

TERCÜMELER

Osmanlıca Tercüme
Bekir Koç • Haldun Eroğlu
A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

TÖMER Tercüme Editörü
Selen Doğan

Fransızca Tercüme
Ali Osman Sönmez
TÖMER

İngilizce Tercüme
Özlem Kura • Önay Çokluk • Fatih Ekinci
TÖMER

Almanca Tercüme
Ayşe Pahşi • Özmen Kara
TÖMER

İtalyanca Tercüme
Suna Ertekin
TÖMER

Yunanca Tercüme
Özge Ceylan
TÖMER

İçindekiler

Önsöz III

Sunuş V

Kitabın Hazırlanışı Hakkında Bilgi IX

Tarih-i Umûmî

Cilt 2 1-26

Cilt 3 27-164

Cilt 4 165-170

Cilt 5 171-180

Van Tarihi 181-187

Antalya Livası 188-196

Türk Tarihi

Cilt 1 197-259

Cilt 2 260-295

Cilt 3 296-350

Cilt 4 351-355

Cilt 6 356-364

Cilt 7 365-368

Cilt 9 369-371

Cilt 12 372-374

Osmanlı Tarihi 375-392

Türkiye Tarihi 393-446

Hâtırât 447-484

Önsöz

Toplumlara yön veren, ulusların geleceklerini değiştiren önder ve kurtarıcıların herkesten farklı ve üstün yanları vardır. Onları sıradan insanlardan ayıran, lider yapan faktörler bu hasletlerinde gizlidir.

Askerî dehası, büyük devlet adamlığının yanında, ATATÜRK'ün hareket ve düşünce yönüyle yüz yılımızın en büyük insanlarından biri olmasında, yaşamı boyunca çok zor koşullarda bile elinin altından, gözünün önünden eksik etmediği "kitap"ların önemli rolü olmuştur.

ATATÜRK, yaşamının her döneminde okumakla bütünleşmiş bir liderdir. O'nun elleri, vatanını müdafaa uğruna kullandığı yeryüzünün en şerefli kılıcının kabzasından çok, kitapların cildini tutmuştur. Kitap, hangi konuda olursa olsun ATATÜRK'ün fikir hayatı için vazgeçilmez bir öğe olmuştur.

Okuduğu kitaplardan edindiği bilgilerin ışığında, yüzyıllarca karanlıkta kalmış bir halktan, yepyeni bir Türk ulusu yaratan ATATÜRK, kitaba verdiği değeri, kurduğu Cumhuriyet'in temelini kültüre dayandırmakla göstermiştir.

Tarihi bir belge niteliği de taşıyacak olan bu çalışma, ATATÜRK'ün kendi düşünce yapısını oluştururken hangi yazarların eserlerini okuduğu ve esin kaynağının neler olduğu konusunda da sizlere ışık tutacaktır.

Anıtkabir Derneği Başkanı Emekli Tümgeneral Turhan Olcaytu'nun gayretleri ve Başbakanlık Tanıtım Fonu'nun katkılarıyla hazırlanan bu eserin, özellikle ATATÜRK ve O'nun kurduğu Cumhuriyet konusunda araştırma yapan kurum ve kişilerin çalışmalarında faydalı olacağına yürekten inanıyorum.

Yaşar BÜYÜKANIT
Orgeneral
Genelkurmay II. Başkanı

Sunuş

ATATÜRK; yok edilmek istenen Türk toplumunun, çöküş yıllarında başına geçerek mucizeden de öte yeniden bir dirilişin, derlenişin ve çağdaş uygarlık yolunda şahlanışın tek sözcük ile anlatımıdır.

O, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine yepyeni bir Türk Devleti kurarak onu insanlık aleminin onurlu, saygın ve eşit haklara sahip bir üyesi düzeyine yükselten seçkin bir kişiliktir.

O, dünya tarihinde tek bir tümceyle anlatılmak istenirse; modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak anılacaktır.

Dünya Türklüğü'nün tüm tarihi boyunca bir eşi daha bulunmayan bu denli seçkin kişiliğini ve kimliğini ATATÜRK nasıl kazanmıştır? O, binlerce yıllık Türk tarihi içerisinde soy üstünlüğüne ya da kılıç gücüne dayanmadan Türk Ulusu'nun Devlet Başkanlığına getirilen ve Türk ordularının Başkomutanlık görevini ulusal irade ve TBMM'nin özgür kararıyla üstlenen ilk Türk Başkomutanıdır.

O, 1789 Fransız İhtilali'nden sonra filizlenen milliyetçilik düşüncesini, evrensel değerlerle yoğurarak 1920'lerde Türk Ulusu'na uygar boyutlarıyla kazandıran ilk kişidir.

O, Türk Ulusu'nun, egemenlik hakkını kullanarak demokratik usullerle seçtiği ilk Cumhurbaşkanıdır.

O, dünyanın bütün mazlum uluslarına, sömürgecilerin insafsız kıskacından kurtuluşun ilk örneğini göstererek; onlara bağımsızlaşma yollarını açan ilk önderdir.

O, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde bile, hâlâ ortaçağın mistik ve skolastik düşünce ortamında hiç kıpırdamadan yaşamakta olan Türk toplumunu, çağcıl uygarlık platformuna çekip çıkaran ve geri kalmış uluslara bu yolda da rehberlik eden ilk ulusal devrimcidir.

O, yeryüzünde ırk, dil, din, mezhep, cinsiyet, renk ayrımı gözetmeksizin, dünyanın bütün uluslarını ve toplumlarını, insancıl (hümanist) bir düşünce düzleminde buluşturup kaynaşmalarını öneren ve bunu uygulayan bir dünya önderidir.

O, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'in gerçekleştirmeye çalıştığı dünya barışı çabalarına, çok yıllar öncesinden "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesiyle öncülük eden ve bu ilkeyi insanlığa armağan eden ilk ve tek kişidir.

O, marksizm ve kapitalizmin bütün sakıncalarını gideren bir sentez sonucu ortaya koyduğu Kemalizm ile gelişmekte olan bütün uluslara yepyeni bir siyasal rejim sistemi önermiş ve Devletçilik ilkesi olarak anılan bu sosyo/ekonomik modelin başarılı ilk uygulayacısı olmuştur.

O, İslâm ülkeleri arasında lâik dünya görüşünü ilk kez uygulamaya koyan ve yaşama geçiren ilk ve tek liderdir.

O, Batılı birçok ülkeden önce Türk kadınına seçme ve seçilme hakkını kazandırarak uygarlık alanında ve İslâm dünyasında onu hak ettiği şerefli yerine yükselten büyük bir devlet adamıdır.

O, ölümünün 25. yılında (1963) ve doğumunun 100. yılında (1981) Birleşmiş Milletler örgütünün aldığı bir kararla bütün dünya ülkelerinde anılan tek devlet adamıdır.

O, "Düvel-i Muazzama"nın (en büyük devletlerin) yıktığı, silahını elinden aldığı koca Osmanlı İmparatorluğu'nun, ana yurdunu da yer yer işgal ederek SEVR'i imzalatıp tamamen çökerttiği bir ulusun başına geçmek suretiyle; "Ben bu Düvel-i Muazzama'yı yenerim" diyerek ortaya atılan ve bu mucizevî başarıyı da gerçekleştiren en büyük komutandır.

O, Türk Bağımsızlık Savaşı'nı, hemen hemen tek başına projelendirerek planlayan ve bu planı Erzurum ve Sivas Kongreleriyle ulusal iradeye dönüştüren ve girişti̇ği savaşı TBMM ile birlikte kesin zafere ulaştıran büyük bir siyasetçidir.

O, Batılılarca Türk rönesansı (aydınlanması) diye nitelendirilen ve "ATAÇAĞ" döneminde katıksız uygulanan "ATATÜRK devrim ve ilkeleri" ile yeniden yaratılan Türkiye Cumhuriyeti'ni; tümüyle çağcıl ve uygar uluslar modeline uygun olarak yeni baştan yapılandıran bir dehadır.

O, Osmanlı İmparatorluğu'nda son kez temsil edilen "İslâmda halifeliği" kaldırarak "ruhanî iktidar"a son vermiş ve böylece Türkiye ufuklarını aşan bir devrimle evrensel etkiler göstermiş kişidir.

O, Doğu aleminde demokrasiyi ilk kez kuran, onu yaşatan, demokratik seçimlerle lâik, katılımcı, sosyal bir hukuk devletinin ilk örneğini veren, dünyanın en büyük siyaset ustası ve devlet adamıdır.

O'nun Bağımsızlık Savaşı ve devrimler döneminde Türk toplumunun içinde bulunduğu sorunlara getirdiği çözümler; ulusal sınırlarımızın çok ötesinde bütün dünya ulusları içinde geçerli olabilecek evrensel çözüm yollarını da kapsamıştır.

O, ortaya koyduğu "Devrimcilik ilkesiyle" Türk toplumuna kazandırdığı tüm çağcıl değerlerin donuklaşmasını önlemiş, çağın değişen koşullarına göre kendi özgün yönünde gelişebilmesini önceden kabul etmiş tek devrimcidir.

ATATÜRK'ü 20. yüzyılın yetiştirdiği en büyük dahi düzeyine çırakan etmenleri inceleme ve araştırmaya kalkıştığımızda şu noktaları saptamak olasıdır;

ATATÜRK, çağının ilerisinde bir dünya görüşüne, kültürüne ve derin bir sezgiye sahip sıra dışı, olağanüstü bir şahsiyettir. Onun görüş ve olayları süratle kavrayışı, karşılaştığı sorunları üç boyutuyla değerlendirebilmesi, sağlam bir muhakeme, kendisine sonsuz bir güven duygusu, olaylara bakışı, ufuk ötesine taşan olağanüstü uzak görüşlülüğü, insanları ilk anda etkileme yeteneği, çeşitli topluluklar ve kişilerle bire bir ilişkilerde kurduğu çok güçlü diyaloglar, insanları ikna (inandırma) gücü, temasta bulunduğu kişi ve toplulukları derhal etkileyerek onları yönlendirebilmek, örgütleyebilmek, isabetle seçtiği hedeflere yöneltebilmek, sarsılmaz bir azim (istenç), kesin kararlılık ve daha nice nitelik ve yetenekleri O'na kazandıran tılsımlı güç, bütün yaşamı boyunca hiç ara vermeksizin okuması, okumayı bir tutku, bir hırs haline getirmiş olmasıdır.

Bir söz vardır; "Çok yaşayan mı, çok gezen mi, çok bilir?" derler. Kuşkusuz, çok yaşamanın ve çok gezmenin "bilme'ye" etkisi vardır. Ama günümüzde ve ATATÜRK'ün yaşadığı çağda "çok bilmenin yolu çok okumaktan" geçtiği gerçeğidir. ATATÜRK'ün düşünce yapısına maya veren O'nun okuduğu kitaplar olmuştur.

İnsanların bir kısmı "bilgi üretir", bir kısmı da "üretilen bilgileri öğrenmekle yetinir." Buna malûmat sahibi olmak denir. Bazı husûslar hakkında malûmat sahibi olanlar arasından şimdiye kadar hiçbir devrimci çıkmamıştır.

ATATÜRK'ün yaşadığı çağın koşullarının da ötesinde büyük bir siyaset bilimcisi; sosyal, politik ve ekonomik konularda bilimsel bilgi üretebilecek yetenekte olduğunu; ortaya koyduğu ilkelerinde, icratında ve bütün uygulamalarında görmek mümkündür. O'nun düşüncelerinin bugün hâlâ geçerliliğini korumakta olduğu da bu saptamamızın en büyük delilidir. Bu saptamadan sonra diyebiliriz ki; ATATÜRK'ü ATATÜRK yapan en önemli husus, O'nun okuma, araştırma ve inceleme aşkıdır. Yaşamı boyunca ATATÜRK'ün elinden geçen kitap sayısı tespit edildiği kadarıyla 3997 adettir. Bu çalışma, ATATÜRK'ün okuduğu kitaplardan sadece satır altları ve yanlarını çizdiği, işaretler koyduğu, notlar yazdığı, sayfa kenarlarında kendi görüşlerini belirttiği kitaplar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Yukarıda sıraladığımız ATATÜRK'e özgü -insanüstü- yetenek ve nitelikleri kazandıran ve sıradan insanların düşünemediklerini ve hele hele bu düşüncelerini uygulama alanına koymaları mümkün olmayan işleri, ATATÜRK'ün yapmış olması, O'nun sosyo/ekonomik ve politik konularda "uygulamalı bilimlere" de ne derecede hakim olduğunun göstergesidir.

ATATÜRK'ün yaşadığı çağa ışık tutan, O'nun yolunu aydınlatarak, analitik

düşünce alışkanlığını geliştiren çok çeşitli kitaplar, O'nun beyin yapısını şekillendirmiştir.

Doğuştan çok üstün bir zekaya sahip olduğu anlaşılan ATATÜRK; çağındaki bilgileri özümsemiş, tüm bilgileri zihninde yoğurup, kendine özgü sentezlerle onları ilmik ilmik dokuyarak beyninde örgütlemiş, bu bilgi demetlerini zamanı geldikçe uygulama alanlarına koymuştur.

ATATÜRK'ün yaptıklarını kavrayabilmek için O'na bu beyin gücünü kazandıran "OKUDUĞU KİTAPLARI" ANITKABİR DERNEĞİ olarak tek tek inceleyerek her kitabın kapağını, ön sözünü ve ATATÜRK'ün işaretlediği sayfaları, okuyucularımızın ve özellikle araştırmacıların dikkatine sunmuş bulunuyoruz.

ATATÜRK'ü sadece duygusal olarak sevmek çok önemli değildir. O'nun fikirlerini ve düşüncelerini anlamaya çalışmak, sevmekten çok daha önemlidir. Çünkü O'nu anladıkça, ülkemize ve ulusumuza kazandırdığı değerlere daha bilinçli olarak sahip çıkarız ve O'nun ilke ve devrimlerinin temel felsefesini kavradıkça, O'nu bütün kalbimiz ve beynimizle sevdiğimizi anlarız. ATATÜRK'ü anlamaya çalışmak; O'nun çağdaşlaşma yolundaki engelleri niçin yıktığını, ulusumuzu çağcıl uluslarla aynı kulvarda yarıştırabilmek için hangi devrimleri niçin yaptığını öğrenmekle mümkündür. Bu eserin, ATATÜRK'ün dünya görüşünü oluşturan düşünce zemininin örgü iplikleri hakkında sizlere yardımcı olabileceği inancındayız.

Bu kitabın hazırlanmasındaki katkılarından dolayı ANITKABİR Komutanı Albay Erdem Çoşkun'a, Yayın Koordinatörlüğünü yürüten Recep Cengiz'e, ANITKABİR Müze Müdürlüğü Personeli Bora Öncü ve Kenan Bal'a, Cumhurbaşkanlığı bölümlerindeki çalışmalarda yardımlarını esirgemeyen Cumhurbaşkanlığı Personel Başkanı M. Hikmet Yavuzyiğit, Genel Evrak Arşiv ve Kütüphane Müdürü İlker Demetoğlu ve Cumhurbaşkanlığı Müze-Köşk Şefi Mustafa Balçık'a, İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı Personeline, Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi Müdürü Atila Çakıroğlu'na, Arapça ve Farsça metinlerin çevirisinde yardımları olan Hakkı Suçin'e, noktalama ve yazım kuralları açısından katkıda bulunan Eğitimci İlyas Küçükcan'a, ayrıca katkılarından dolayı Başbakanlık Tanıtım Fonu Başkanlığı'na teşekkür ederiz.

Turhan OLCAYTU
Emekli Tümgeneral
ANITKABİR Derneği Başkanı

KİTABIN HAZIRLANIŞI HAKKINDA BİLGİ

Mustafa Kemal ATATÜRK kısa süren yaşamı boyunca, bir insan ömrüne kolay kolay sığmayacak kadar büyük işler başarmıştır. Başarıyla sonuçlandırdığı Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimi ile dünya tarihi içerisindeki onurlu yerini çoktan almıştır.

ATATÜRK'ün yaşamı ve yaptığı işlerle ilgili yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından kütüphaneler dolusu eser yazılmıştır. Çeşitli dillere çevrilen bu eserler sayesinde ATATÜRK dünyanın her tarafındaki entelektüel, asker, bilim ve siyaset adamları tarafından çok iyi tanınmaktadır. Eylem ve düşünceleriyle bütün insanlığı etkileyen ATATÜRK'ün, düşünce yapısını tarihi süreç içerisinde hangi olaylar, düşünürler ve yazarlar etkilemiştir? İşte, bu sorunun yanıtlanmasına katkı niteliği taşıyan ve Gürbüz Tüfekçi tarafından hazırlanan "ATATÜRK'ün Okuduğu Kitaplar" adlı eser istisna tutulursa bu amaca yönelik ayrıntılı bir çalışma henüz yapılmamıştır.

O'nun düşünsel alt yapısını araştırmak isteyenler için, satırlarının altını çizdiği, özel işaretler, uyarılar koyduğu, notlar düştüğü veya bazı açıklamalarda bulunduğu eserleri Türkçe'ye çevirerek 20 cilt halinde sunmayı planladığımız bu çalışma da yukarıdaki sorunun yanıtlanması amacına yönelik küçük bir katkı olarak algılanmalıdır.

Bu çalışmanın ortaya çıkarılabilmesi için ATATÜRK'ün okuduğu kitapların hepsine ulaşılmaya çalışılmışsa da, bu ana kadar ANITKABİR ve Çankaya'daki ATATÜRK Kitaplığı ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi dışındakilere henüz ulaşılamamıştır. Ulaşılamayan kitapların sayısı mevcut kitap sayısı içerisinde çok önemli bir miktar olmamakla birlikte, yapılacak çalışmaya bütünlük sağlaması açısından önemlidir.

ATATÜRK'ün Askerî Ateşe olarak Sofya'da görev yaptığı sırada okuduğu kitapların Sofya Büyükelçiliği'mizde olduğu konusunda alınan duyum üzerine elçilik görevlileri ve orada olduğu söylenen kitapların uzmanlar tarafından araştırılması için ATATÜRK Araştırma Merkezi Başkanlığı ile gerek-

li koordineler yapılmıştır. Bu çalışmanın sonucu daha sonra basılacak ciltlere yansıtılacaktır.

Ankara Halkevi'ndeki kitapların bir kısmının ANITKABİR'e verildiğini biliyoruz. Verilenler dışında ATATÜRK'e ait kitap olup olmadığının araştırılması amacıyla Kültür Bakanlığı ile gerekli yazışmalar yapılmıştır. Bu çalışmanın da sonucu beklenmektedir.

Bu güne kadar tespit edilen ATATÜRK'ün okuduğu kitapların sayısı; 1741'i Çankaya'da, 2151'i ANITKABİR'de, 102'si İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde ve 3'ü Samsun Gazi İl Halk Kütüphanesi'nde olmak üzere 3997'dir. Cilt sayıları ile, dergi, harita, atlas ve nota albümleri bu sayının dışındadır.

Hazırlanan 20 ciltlik eserde; ATATÜRK'ün okuyup satır altlarını çizdiği, sayfa kenarlarına notlar aldığı, özel işaretler koyduğu, açıklamalar yaptığı kitap ve dergilerin bu bölümlerinin tamamına yer verdik.

Yalnız bu işaretli yerlerin çok az bir kısmının ATATÜRK dışındaki kişiler tarafından çizilmiş olması olasılığı üzerinde duranlar da vardır. Başkalarının işaretlediği birkaç eser, diğerlerinden, bu konuda araştırma yapan kişiler tarafından kolaylıkla ayırt edilebilir.

Yabancı dilden tercüme edilen metinlerin bugünkü dile aktarılışında özgün niteliklerinin korunmasına özen gösterilmiştir. Ancak; bu yapılırken yazım kurallarında ve noktalama işaretlerinin kullanımında özellikle Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı "İmlâ Kılavuzu" ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca benimsenen ilkeler esas alınmıştır.

Eserlerin Türkçe'ye çevrilmesinde şöyle bir yöntem izlenmiştir.

- Çeviride ATATÜRK'ün altını çizdiği, işaret koyduğu veya bir açıklama yaptığı cümle, paragraf ve sayfalar dikkate alınmıştır.
- Aynı konuya ilişkin iki yer işaretlenmiş ya da çizilmişse daha ayrıntılı olana öncelik verilmiştir.
- Bütünlüğü ve anlamayı kolaylaştırmak için bir veya iki kelimesi çizili cümlelerin tamamı, bazen de bütün paragraf çevrilmiştir.
- Altı çizili sözcük, cümle ve paragraflar koyu olarak gösterilmiştir.
- ATATÜRK'ün el yazılarının çevirisi orijinal sayfanın yanına verilmiştir.
- Kitap ve dergilerdeki Önsöz, Giriş, Özelsöz ve Açıklamalar planlanan

cilt sayısını aşmaması için çoğunlukla özet halinde verilmiştir.

• Köşeli parentezler çevirenlerin müdahalelerinde kullanılmıştır.

• Özellikle Osmanlıca çevirilerde okumayı ve anlamayı zorlaştıracak kelimelerin bugünkü kullanılışları tercih edilmiş ve daha çok okuyucu kitlesine hitap edebilmek amacıyla da o dönem kurum ve kuruluşlarına günümüz terminolojisine yakın bir karşılık verilmiştir.

• Değişik konulardaki yüzlerce özel isim doğrusuna ulaşıldığı ölçüde güncelleştirilmiş, ulaşılamıyanlar da ise Osmanlıca okunuşları esas alınmıştır.

• Yine Osmanlıca çevirilerde metnin dili sadeyse kesinlikle müdahale edilmemiş yazarın ifade şekli esas alınmıştır.

• Kitap ve dergiler konularına göre [Tarih, Edebiyat, Hukuk vb.] ayrılmış ve her cilt aynı konuda fakat farklı alanlarda yazılmış ve okuyucuyu sıkmıyacak hacimde ve konu yelpazesi dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Ayrıca kitabın teknik özelliklerini açıklayan bir bölüm hazırlanmıştır. Eserin, bu konuda çalışma yapacak araştırmacılar için temel kaynak olacağı inancındayız.

Recep Cengiz
Yayın Koordinatörü

تألیف وترجمه انجمنی طرفندن قبول ایدیلمشدر

هون‌لرك، تورکلرك، موغولرك وده‌هاسیله تاتارلرك

تاریخ عمومیسی

ع ۱ جلد

محرری : دركینیی Deguignes

مترجمی : حسین جاهد

استانبول

سنین مطبعه‌سی — ۱۹۲۳

Yayın ve Çeviri Komisyonu Tarafından Kabul Edilmiştir

HUNLARIN TÜRKLERİN MOĞOLLARIN VE SAİR DİĞER TATARLARIN TARİH-İ UMÛMÎSİ

Cilt 2

Yazar
Deguignes

Çeviren
Hüseyin Cahit

İstanbul
Tanin Matbaası-1923

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1933
Yazar : Joseph De Guignes (Çeviren: Hüseyin Cahit)
Cild : Gri
Ebadı :
En : 13 cm.
Boy : 20 cm
Sayfa Adedi : 512

Sayfa :120

بونلری منتظم برزنجیر حالنده بربرینه ربط ایتمك قابل اولمایور.
مع‌مافیه بنه بو وقایع بوهون ملتی بوتون بوتون کوزمزدن
غائب ایتمك ایچون کافیدر. بو وقایعه باقه‌رق هونلرك
آوروپایه جوار قطعه‌لرده یعنی وولغا نهری طرفندن اسقا
ایدیلن وبویوك مجارستان Grande-Hongrie نامی ویریلن
الکالرده نه قدر بویوك بر قوت صاحبی اولمش اولدقلرینی
آکلایه‌بیلیرز. هونلر اورادن دها جنوبی مملکتلره، قاپچاق
اووالرینه، کاشغر شهرینه قدر یایلدیلر. شماله یعنی روسیه‌یه
و سائر جوار قطعه‌لره کیروب کیرمدکلری حقنده المزده‌کی
وثائق بزه بر شی سویله‌میور.

Sayfa 120

Bunları düzenli bir zincir halinde birbirine bağlamak mümkün olmuyor. Öyle olmakla beraber yine bu olay, Hun milletini bütünüyle yok saymamak için yeterlidir. Bu olaya bakarak Hunların Avrupa'nın çevresindeki bölgelerde, yani Volga nehrinin suladığı ve büyük Macaristan **(Grand- Hongrie)** adı verilen ülkelerde ne kadar büyük kuvvet sahibi olmuş olduklarını anlayabiliriz. Hunlar bu bölgelerden daha güney ülkelere, **Kıpçak ovalarına, Kaşgar şehrine kadar yayıldılar.** Kuzeye yani Rusya'ya ve diğer çevre kazalara girip girmedikleri hakkında elimizdeki belgeler bize bir şey söylemiyor.

Sayfa :121

او زمان یایق نهری منبعلرینه دوغرو یرلشمش اولان
بوهونلر غرب جهتنده بر طاقم فتوحاتده بولوندیلر ، ین تسای
Yen-tçai دنیلن وتاتسین الکاسنك حدودلری اوزرنده
بولونان بر دیاره صاحب اولدیلر . چینلیلر روما ایمپراطورلغنه
بونامی ویریرلر . ین تسای الکاسی اوزمان آلانناAlanna لره
تابع ایدی که آلهنAlains لره عینی شیدر . بو الکانك
قرالنی اولدیردیلر . آلانلر من القدیم بوراده ساکن دکلدیلر.
دهااوزاقدن کلیورلردی. ظن ایدهرم که جنوبه دوغروصارمقه لرینك
سبی وقتیله هونلرك توبولسق جوارلرنده وشرقنده کائن مملکتلرده
تاثو چی چی نك چیقاردیغی فاریشیلق مناسبتیله یرلشمه لرندن
عبارتدر .

آلهنلر ۱۱۱ قدیماً دها چوق شمالده ، یایق نهرینك

Sayfa 121

O zaman Yayık nehri kaynağına doğru birleşmiş olan bu Hunlar, batı yönünde bir takım bölgeleri ele geçirdiler. Yen-tsay denilen Tatsin ülkesinin sınırları üzerinde bulunan bir bölgeye sahip oldular. Çinliler, Roma İmparatorluğu'na bu adı verirler. Yen-tsay ülkesi o zaman Alannalara bağlıydı ki **Alanlarla** aynı şeydir. Bu ülkenin kralını öldürdüler. Alannalar çok eski zamanlardan beri burada oturmuyorlardı.

Alanlar, eskiden daha çok kuzeyde, Yayık nehrinin [Sayfa 122] **kaynağının üstünde, hemen hemen Ufa ve Solamskoy (Solamskoi) ülkelerinde oturuyorlardı. Bütün bu ülkeler, hatta Sibirya'nın başkenti olan Tobolsk şehri o zaman Tanzuçiçi'nin yönetimindeydi. Dağlarda oturduklarından dolayı dağ alamına gelen Alin kelimesinden türemiş olduğundan Alan adıyla anılan bu kavimler, bunun üzerine daha güneyde, Çerkezistan'ın ve Derbend'in kuzeyindeki ovalara indiler. M. S 73 senesine doğru İrkani (Hircanie) kralı ile barış anlaşması imzalayarak Derbent Boğazı yoluyla Medi (Medie) kıtasına girmek is-**

Sayfa :122

متعلرینك اوستنده ، همان همان اوفا وسولامس قوی Solamskoi الكالرنده ساكن ايديلر . بوتون بو الكالر ، حتی سيبريانك پايتختی اولان توبولسق شهری او زمان تانژو چی چی نك تحت اداره سنده ايدی . داغلرده ساكن اولدقلری جهتله داغ معناسنی افاده ايدن آلين Alin كلمه سندن مشتق اوله رق آله ن ناميله ياد ايديلن بوقوملر بونك اوزرينه دهاجنوبه ، چركسستانك ودربندك شمالنده كی اووالره ايندیلر . ميلادك يتمش اوچنجی سنه سنه دوغرو ايرقانی Hircanie قرالی ايله عقد اتفاق ايتدكاری ودربند بوغازی طريقيله مه دی Medie قطعه سنه كيرمك ايسته دكلری كورولیور . پارسلر قرالی پاقور Pacor بونلرك سرورلرينه ممانعته جسارت ايده مه ديكی ايچون آرزولرينی اجرا ايتمشلردر . يوز اوتوز درت تاريخلرينه دوغرو ادريه ن Adrien ك زمان حكومتنده بورايه تكرار كيردیلر وادريه ن طرفندن طرد ايديلديلر صوكره لری غرب جهتلرنده آقينلر ياپمغه جرأت ايتديلر . غوردیه ن Gordien بونلرله ماكدونیادن فيليپ Philippes اووالرنده قارشيلاشدی . فقط بوبابارلر اونك اردوسنی بوزديلر .

فام مو ليه تای قيسو

Jozeph de Bel jud.

آله نلرك قوت وعظمتی او قدر آرتدی كه تحت اطاعتلرينه آلدقلری جوار قوملر اونلرك اسملرينی آلديلر ، اونلرله قاريشديرديلر . نوری Neuri لر ، ويدينی Vidini لر ، جه لون Gelons لر ، آغاتيرس Agathyrses لرايشته بوقبيلدندر .

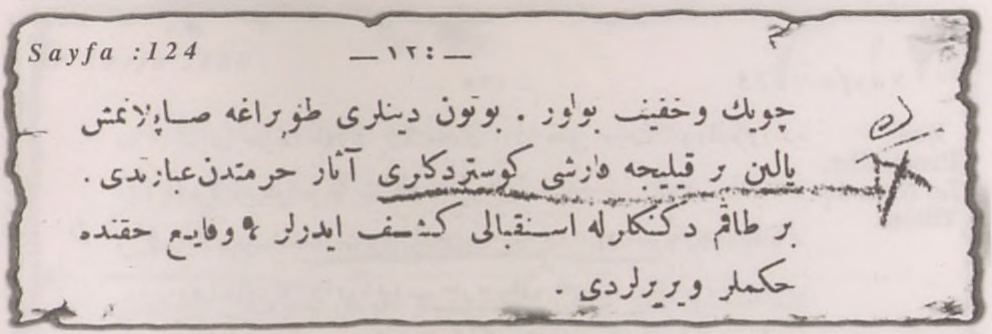
Ammiem Marcel

Sayfa :123

دها سائر بر چوق قوملرده کندیلریله قاریشمشدر . سارماتیا اووالرندن پالوس مه‌ئوتید Palus Méotides دن هندستانه وغائت نهری منبعلرینه جوار اولان داغلره قدر انتشار ایدییورلردی . یعنی بورالرده کی مختلف قوملره هپ آله‌ن نامی ویرلیوردی . احتمالکه عینی سببدن ، هپ عینی مملکتده ساکن اولدقلرندن وآرالرنده برچوق مشابهت بولوندیغندن دولایبدرکه چینلیلر آله‌نلرله هونلری عینی قوم عد ایتمشلردر . فی‌الحقیقه آله‌نلر هپ هونلر کبی چادرلر آلتنده، سورولرینه الک موافق دیبه تلقی ایتدکلری یرلرده یاشارلر ، دولاشیرلردی . بوتون ثروتلری بو مواشی سورولرندن عبارت ایدی . اتلرینی یرلر ، سوتلرینی ایچرلردی . چادیرلر آلتنده قادینلر ، چوجوقلر واختیارلر اوتورورلردی . سلاح طاشیمغه قدرتی اولانلرك کافه‌سی جوار قوملرك الکالرنده آقین یاپمغه کیدرلردی . الک بیوك مشغله‌لری حربدن عبارتدی . بوتون مدار افتخارلری بو ایدی . بوندن دولایبدرکه دها چوجوقلقلرنده آته بینمکه آلیشیرلردی . عائله‌سی ایچنده راحت راحت یاشایوب اختیارلامق عیب ایدی . محاربه‌ده دشمنلرندن برقاچنی أوندیرمکدن ، باشلرینی کسدکدن ، بارکیرلره سوس یاپمق ایچون صاچلرینی قوپاردقدن صوکره ترك حیات ایدنلر بختیار عد اولونورلردی . بو قوملر نزه یك ظالم وخونخوار کورونورلرسه‌ده آمیه‌ن Ammien اونلری هونلره نسبتله دها حلیم ، دها ایی یاپیلی ، دها اوزون بویلی ، دها

ون هیه‌ن توم قائو

آمیه‌ن مارسل

Sayfa :124 —١٢:—

چويك وخفيف بولور . بوتون دينلرى طوراغه صاپلامش
يالڭز بر قيليجه قارشى كوسترمكلرى آثار حرمتدن عبارتدى .
بر طاقم دكنكلرله استقبالى كشف ايدرلر ؛ وقايع حقنده
حكملر ويرلردى .

tedikleri görülüyor. Parslar Kralı Pakur (Pacor), bunların geçişlerini önlemeye cesaret edemediği için Alanlar isteklerini gerçekleştirebilmişlerdir. M. S. 134 tarihlerine doğru Adriyan (Adrien)in yönetimi zamanında buraya tekrar girdiler ve Adriyan tarafından uzaklaştırıldılar. Sonraları batı yönünde akınlar yapmaya cesaret ettiler. Gordien bunlarla Makedonya'da Filip ovalarında karşılaştı. Fakat bu Babarlar onun ordusunu yendiler.

Alanların kuvvetleri ve büyüklükleri o kadar arttı ki yönetimleri altına aldıkları çevre kavimler onların isimlerini aldılar. Onlarla karıştırıldılar. Nuri (Neuri)ler, Vidiniler, Celon (Gelons)'lar, Atires(Agathyrses)ler işte bu kabiledendir. **[sayfa 123]** Daha başka bir çok kavimler de kendileriyle karışmıştır. **Sarmatya ovalarından Palus Meotides'den Hindistan'a ve Ganj nehri kaynaklarına yakın olan dağlara kadar yayılıyorlardı.** Yani buralardaki farklı kavimlere hep Alan adı veriyorlardı. İhtimal ki aynı sebepten, hep aynı ülkede yerleşmiş olduklarından ve aralarında bir çok yönden benzerlikler bulunduğundan dolayıdır ki Çinliler, Alanlarla Hunları aynı kavim olarak kabul etmişlerdir. Gerçekten, Alanlar hep bunlar gibi çadırlar altında sürülerine en uygun diye kabul ettikleri yerlerde yaşarlar, dolaşırlardı. Bütün servetleri bu hayvan sürülerinden ibaretti. Atlarını yerler, sütlerini içerlerdi. Çadırlarının altında kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar otururlardı. Silah taşımaya kudreti olanların hepsi, çevre kavimlerin ülkelerine akın yapmaya giderlerdi. En büyük uğraşları savaşmaktı. Bütün gurur kaynakları bu idi. Bundan dolayıdır ki daha çocukluklarında ata binmeye alışırlardı. Ailesi içinde rahat rahat yaşayıp ihtiyarlamak ayıptı. Savaşta düşmanlarından birkaçını öldürdükten, başlarını kestikten, atlarına süs yapmak için saçlarını kopardıktan sonra ölenler mutlu sayılırlardı. **Bu kavimler bize pek zalim ve öldürücü görünürlerse de Ammien, onları Hunlara oranla daha yumuşak huylu, daha iyi yapılı, daha** [sayfa 124] uzun boylu, daha çevik ve hafif bulur. Bütün dinsel inaçları, toprağa saplanmış **yalın bir kılıca karşı gösterdikleri saygıdan ibaretti.** Bir takım değneklerle geleceğe yönelik öngörüler sunarlar ve olaylar hakkında hükümler verirlerdi.

Sayfa :125 — ١٢٥ —

Zos. Prosp.Chr, Le Nain de Tillem.

غرب طرفنه کچه‌رك یرلشمه‌دن اول خیلی مدت شوراده بوراده دولاشدیلر . نهایت طونه طرفلرنده تأسس ایلدیلر .اورادن میلاد عیسانك درت یوز آلتنجی سنه‌سنه دوغرو سوئه‌وSueves لر ووانداللرله برابر کیدوب جرمانیایی تخریب ایتدیلر .بلچیقه‌یی کچدیلر ، پیرنه داغلری اتکلرینه قدر کلدیلر . بو سلسلهٔ جبالی آشه‌مادقلری جهتله بوتون غول قطعه‌سنه یایلدیلر . اوراده ، روما ایمپراطورلرینك ضعفندن استفاده ایله بر چوق شهرلری یاغما ایتدیلر. ٤٠٩ تاریخنده پیرنه کچیدلرینی محافظه‌یه مأمور قوملرك عصیانی آله‌نلرك اسپانیایه سربستجه کیرمه‌لری امکانی ویردی . اوراده بر چوق تخریبات ایقاع ایلدیلر . ٤١١ تاریخنده اسپانیاده یرلشه‌رك بو زنکین ولایتلری آرالرنده پایلاشدیلر . وانداللرله سوئه‌ولر غالیس Galice وبه‌تیك Bétique ولایتلرینی ، آله‌نلر ایسه لوزیتانی Lusitanie ایله فارطاجنه Carthagene ولایتلرینی آلدیلر . فقط بونلرك بر چوغی غول قطعه‌سنده وبالخاصه نورماندیا ایله بریتانیاده ذالمشاردی .

ایشته تا شمالدن و توبولسق جوانبلرندن کلن بر قومك بر قاچ عصرده ، عادتا غیرمحسوس صورتده غایت واسع ممالکی کچه‌رك بحرسفید و بحرمحیط ساحللرنده توقف ایتدیکی، قدیماً ساکن اولدیغی-اقلیملره مغایر موقعلرده یرلشدیکی کورولیور . هونلر ایسه دها بویوك بر مسافه قطع ایتمشلردر. بونلر چینك

Sayfa :126 — ١٢٦ —

شمالندن جرمانیایه ، غول و ایتالیا قطعه‌لرینه قدر ایلریله‌دیلر .

Sayfa :126

ون هیه‌ن
تم قائو

بوتون هونلره ایلریده ته‌له Te-lé یاخود تیه‌له Tie-lé نامی
ویریلمشدر. ماوراءالنهرده اوقسوس نهری قربنده ساکن اولان
برنوع هونلره ویریلن هیاتله Haïathelites یاخود آبته‌لیت
Abtelites نامی بوندن کلمشدر. بو هونلر ته‌ئوهیه‌ن طرفندن
هریمنه دوچار ایدلدکدن صوکره شماله دوغرو فاچان ملتك
آرقه‌سندن کیده‌مه‌یه‌رك آق‌صو وکاشغر جهتلرنده توقفه مجبور
اولان عشیرتلرك نسلندن کلیورلردی . هونلرك بویله دارمه
داغینیق اولمالرینه رغماً تاریخ بزه اونلرك ینه تورفان ایله بحر
خزر اراسنده‌کی الکاده پك قولی اولدقلرینی خبر ویرییور .
آراده صیراده چینلیلرله بعض محاربانه کیریشدیلرکه بونلری
حکایه ایده‌جکز .

Sayfa 125

Batı tarafına geçerek **yerleşmeden önce** çok uzun zaman şurada burada dolaştılar. Sonunda **Tuna taraflarında** yerleştiler. **Oradan Milatan sonra 406 yılına doğru Suevesler** ve Vandallarla beraber gidip Germanya'yı yağmaladılar. Belçika'yı geçtiler, Pirena dağları eteklerine kadar geldiler. Bu sıra dağları aşamadıklarından dolayı bütün Gol kıtasına yayıldılar. Orada, Roma imparatorlarının zayıflıklarından faydalanarak birçok şehirleri yağma ettiler. M.S. 409 tarihinde Pirene geçitlerini korumakla görevli kavimlerin isyanı Alanların İspanya'ya serbestçe girmeleri fırsatını verdi. Orada birçok yeri yakıp yıktılar. M.S. 411 tarihinde İspanya'da yerleşerek bu zengin illeri aralarında paylaştılar. Vandallarla Suevesler, Galice ve Betique illerini, Alanlar ise Lusitanie ile Carthagene (Kartaca) illerini aldılar. Fakat bunların bir çoğu Gol kıtasında ve özellikle **Normandiya ile Biritanya'da** kalmışlardı.

İşte ta kuzeyden ve Tobolsk çevresinden gelen bir kavmin birkaç yüzyılda, çok büyük ve geniş ülkeleri geçerek Akdeniz ve Okyanus sahillerinde duraklayıp, eskiden yerleşmiş oldukları bölgelerin iklimlerinden farklı bölgelerde yerleştiği görülüyor. Hunlar ise daha büyük yol almışlardır. Bunlar Çin'in [Sayfa 126] **kuzeyinden Germanya'ya, Gol ve İtalya ülkelerine kadar ilerlediler.**

Bütün Hunlara daha sonra Te-le yahut Tie-le adı verilmiştir. Maveraünnehir'de Oksus nehri kıyılarında oturan **Hunlara verilen Haiatheles yahut Abtelites (Eftalitler) adı bundan gelmiştir.** Bu Hunlar, Teoh-yen tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra kuzeye doğru kaçan milletin arkasından gidemeyerek Aksu ve Kaşgar yönlerinde yerleşmek zorunda kalan aşiretlerin soyundan geliyorlardı. Hunların böyle darma dağınık olmalarına rağmen tarih bize onların yine Turfan ile Hazar Denizi arasındaki ülkede çok güçlü olduklarını haber veriyor. Arada sırada Çinlilerle bazı savaşa giriştiler ki şimdi bunları anlatacağız.

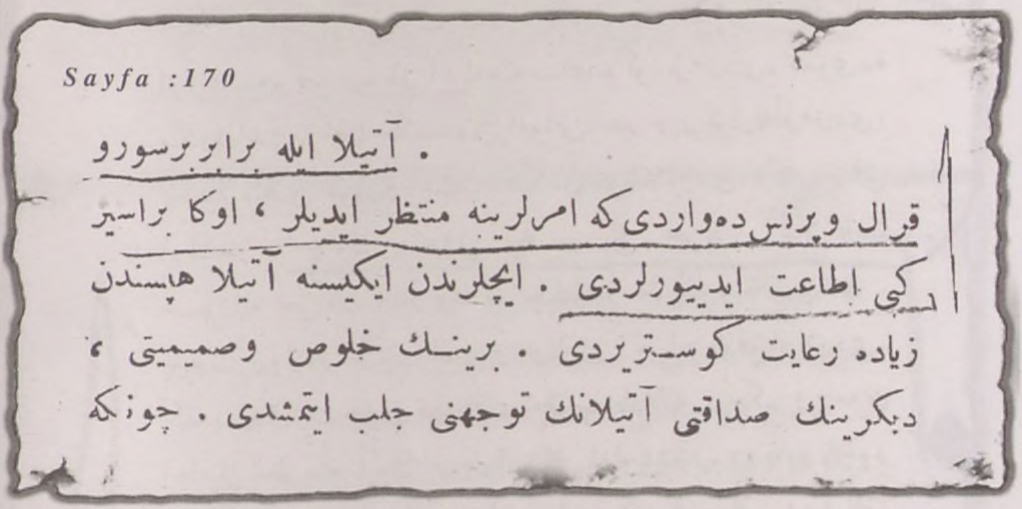
Sayfa :137

١٣٧ —

حتى بوبابارلردن برچوغى اوقدر شمالده چيقمايه‌رق آوروپايه
دها كسدرمه بر بولدن كيرمشلردر . فقط روماليلر نظرنده
بابارلرك كافه‌سى شمالدن كلدكارى ايچون ما اقصاى شمالدن
حركت ايتدكلرينه ، عن اصل اورادن چيقدقلرينه ذاهب
اوليورلردى . بو بويوك مهاجرتلردن صوكره بوتون شمالى
آوروپا خالى قالمق اقتضا ايدردى . حالبوكه مؤخر هجرتلرله‌ده
كورولديوركه بالعكس شمالى آوروپا غايت مسكون و غلبه‌لق
ايدى . بو ايسه آنجق بربرلرى آرقه‌سى صيرا شرق ملتلرينك
اورايه داخل اولمالرى سايه‌سنده قابل اولابيلمشدر .

Sayfa 137

Hatta bu barbarlardan bir çoğu o kadar kuzeye de çıkmayarak Avrupa'ya daha kestirme bir yoldan girmişlerdir. Fakat, Romalılar gözünde barbarların tamamı kuzeyden geldikleri için kuzey bölgelerinden **hareket ettikleri ve oradan çıkdıkları fikrindeler. Bu büyük göçten sonra bütün kuzey Avrupanın boşalmış olması gerekliydi. Halbuki sonraki göçlerde de görülüyor ki özellikle Kuzey Avrupa'da yerleşim vardı ve kalabalık idi. Bu ise ancak birbirleri arkası sıra Doğu milletlerinin oraya gelerek yerleşmeleri sayesinde mümkün olabilmiştir.**

Sayfa :170

. آتیلا ایله برابر برسورو

قرال و پرنس ده واردی که امرلرینه منتظر ایدیلر ، اوکا براسیر

کبی اطاعت ایدیورلردی . ایچلرندن ایکیسنه آتیلا هپسندن

زیاده رعایت کوستریردی . برینك خلوص وصمیمیتی ،

دیکرینك صداقتی آتیلانك توجهنی جلب ایتمشدی . چونکه

Sayfa 170

Atilla ile beraber bir sürü kral ve prens de vardı ki emirlerine uymak için bekliyorlardı. Ona bir esir gibi bağlıydılar. İçlerinden ikisine Atilla saygı gösterirdi. Birinin iyiliği ve samimiyeti, diğerinin bağlılığı Atilla'nın ilgisini çekmişti. Çünkü [Sayfa 171] **Atilla üstün değerlere, erdeme saygı göstermesini bilirdi.** Ancak düşmanlarına karşı barbardı. Düşmanlarına karşı gururlu ve kibirli davranır, fakat halkı arasında gayet uyumlu ve alçak gönüllü hareket ederdi. Büyüklük ve gösterişten nefret ederdi. Servetini kadınlarına ve kumandanlarına verirdi. Halkını çok severdi. Onların şikayetlerini dinler, adaletin yerine gelmesini sağlardı. Halkının mallarının zorla ellerinden alınmasına, fakirlere zulüm edilmesine izin vermezdi. Affetmekten yana çok cömert dav-

Sayfa :171

اتیلا فضیلته حرمت کوسترمه‌سنی بیلیردی . آنجق دشمنلرینه قارشی باربار ایدی. دشمنلرینه قارشی مغرور ومتکبرداورانیر، فقط تبعه‌سی آراسنده غایت حلیم ومتواضع حرکت ایدردی . عظمت ودبدبه‌دن نفرت کوسترير، ثروتی قادینلرینه وقوماندانلرینه ویریردی . تبعه‌سنی غایت سوردی . اونلرك شکایتلرینی دیکلر ، اجرای عدالت ایدر ، اموال و املاکلرینه تجاوز اولونماسنه، فقیرلره ظلم ایدلمه‌سنه مساعده کوسترمزدی. عفوی‌ده مبذول ایدی. تحت حکمنده‌کی اقوامی آغیر ویرکولرله أزمزدی. اجنبیلره تلقین خوف ودهشت ایتمکدن خوشلانیردی. بوکاده موفق اولمشدر . بویوك بر عشق الله سودیکی حربده آتیلا غایت جسورانه حرکت ایدر ، فقط چیلغنجه جرئتلره قالقمازدی . بویوك پروژه‌لر ترتیب ایدر و بونلری اجرایه موفق اولوردی. کندیسندن پك چوق قورقان، حقنده عادلانه برحکم ویرمه‌ین اجنبیلر نظرنده آتیلا برجنوار تلقی اولونمشدر. روماده یاخود استانبولده بر ایمپراطور اولسه ایدی بر قهرمان دیبه تلقی ایدیلیرسی . [illegible] کندیسنی بر باربار کبی تصویر اتمشلردر . منظرهٔ خارجیه‌سنه کلنجه، آتیلا بر قالموقه بکزردی . کونشدن یانمش برزنکی، بویوك بر باشی، یاصی بر برونی واردی . کوزلری کوچوك، صاقالی آزدی. کنیش کوکسلی، قیصه بویلی ایدی.

آتیلا بر چوق کمی انشا ایتدیردی.

ranırdı. Yönetimi altındaki halkı ağır vergilerle ezmezdi. Yabancıları korkutmaktan ve onları dehşete düşürmekten hoşlanırdı. Bunda da başarılı olmuştur. **Büyük bir aşk ile sevdiği savaşta Atilla çok cesur hareket eder, fakat çılgınca işlere kalkışmazdı. Büyük projeler düzenler ve bunları uygulamada başarılı olurdu. Kendisinden çok korkan, hakkında âdil bir karar vermeyen yabancıların gözünde, Atilla bir canavar olarak düşünülmektedir. Roma'da yahut İstanbul'da bir imparator olsa idi bir kahraman diye düşünülürdü. Fakat çadırlarda yaşadığı için düşmanları kendisini bir barbar olarak kabul etmişlerdir. Fiziksel görünüşüne gelince, Atilla bir Kalmuklu'ya benzerdi. Güneşten yanmış bir rengi, büyük bir başı, yassı bir burnu vardı. Gözleri küçük, sakalı azdı. Geniş göğüslü, kısa boylu idi.**

Atilla birçok gemi yaptırtmıştır.

Sayfa :173 — ١٧٣ —

Jdace بعض مورخلرك بياناتنه اعتماد ايتمك لازم كليرسه آتئتيوس حيله كار بر آدمدى. كنديسنه التحاق ايدرلرسه غول قطعه سنك بر قسمنى ويره جكنى بر طرفدن تئودوريقه وعد ايدركن ديكر طرفدن ده آتيلايه غوتلرله محاربه ايدرسه عينى شيئى وعد ايديوردى. مع مافيه ممكن اولديغى قدر چوق عسكر طوپلامقدن ده كرى قالديغى يوقدى.

سنه ٤٥٢ بوتون بو مختلف اقوام روما جنرالنك بايراغى آلتنده طوپلاندقلرى صيراده آتيلا اورله آن محاصره سنه شدتله دوام ايديوردى. اورله آنه امداد يتيشديريلهمه دن اول اوراسنى ضبط ايتدى. باربار قوملرك هجوم ايله ضبط ايتدكارى شهرلره

Sayfa :174

—١٧٤—

كوسـتريلن مظالمك كافهسى بورادهده بوتون شـدتيله تطبيق اولوندى . مع مافيه اورله آن اوزون مدت باربارلرك النده قالمادى . آئهتيوس ايله تهئودوريق بو شهره دوغرو سرعتله يورديلر ؛ آتيلايى غافل باصديلر .

Sayfa 173

Bazı yazarların söylediklerine inanmak gerekirse Aetyus hileci bir adamdı. Bir taraftan Teodarik'e kendisine katılması halinde Gol kıtasının bir kısmını vereceğini söylerken, diğer taraftan Atilla'ya, Gotlarla savaşırsa aynı şeyi ona da söz veriyordu. Böyle olmakla birlikte mümkün olduğu kadar çok asker toplamaktanda geri kaldığı yoktu.

Bütün bu farklı halklar, Roma generalinin bayrağı altında toplandığı sırada **Atilla, Orleon** kuşatmasına şiddetle devam ediyordu. Orleon'a yardım gelmeden önce orayı ele geçirdi. Barbar kavimlerin saldırı ile ele geçirdikleri şehirlere **[Sayfa 174]** gösterdikleri baskının tamamı burada da bütün şiddetiyle uygulanılıyordu. Böyle olmakla beraber Orleon uzun süre barbarların elinde kalmadı. Aetyüs ile Teodorik bu şehre doğru süratle yürüdüler; Atilla'ya boş bulunduğu bir anda saldırdılar.

Sayfa :178

سنه ٤٥٣ ژورنا

آتيلا يكى اردولر طوپلادى . پانونى قطعه‌سنى ترك ايله ايتاليا جهتنه يورودى . ايتاليانك هر طرفى درحال تلاش ايچنده قالدى . بوسفره هيچ انتظار ايدلديكى ايچون مملكتده عسكر يوقدى . كچيدلر ايى محافظه اولونامايوردى . آئهتيوس ايله ايمپراطورى ايتاليايى ترك ايتمكدن منع ايدن يكانه شى حس حجابدن عبارتدى . روماسرايىنده بيهوده مذاكراتده بولوندقلرى آتيلا بر طرفدن ايلريلهيور ، هر جهتى تخريب ايديوردى .

Sayfa 178

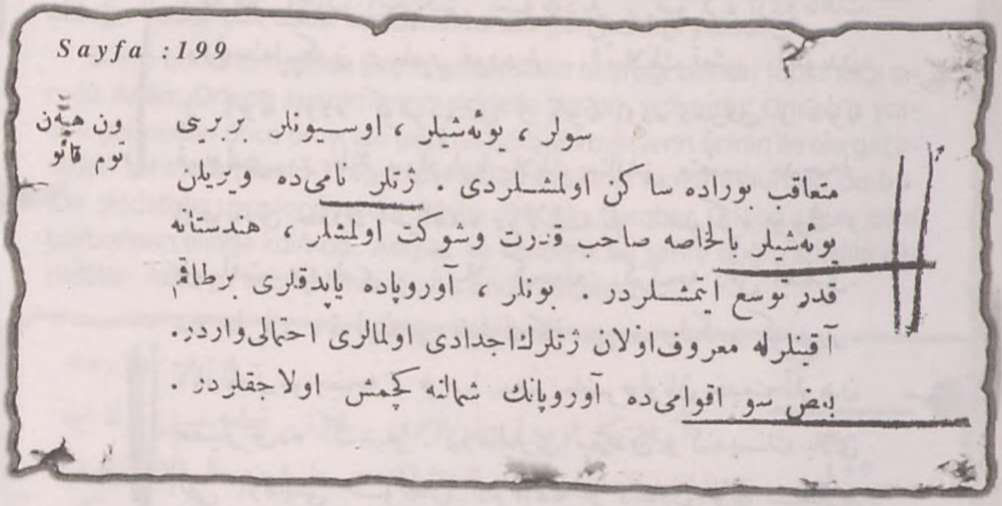
Atilla yeni ordular topladı. Panoni ülkesinden ayrılarak İtalya tarafına yürüdü. İtalya'nın her tarafı hemen telaş içinde kaldı. Atila'nın böyle bir sefer yapacağını düşünmedikleri için ülkede asker yoktu. Sınırlar iyi korunmuyordu. Aetyus ile imparatoru İtalya'yı terk etmekten alıkoyan tek şey utanma duygusuydu. Roma sarayında gereksiz ve boş yere görüşmeler yaptılar. Bütün bunlar olurken Atilla bir tarafdan ilerliyor, her yeri yakıp yıkıyordu.

Sayfa :181

. یوزلرینی بیچاقلرله یاردیلر . بویله بر حکمدارك
وفاتنه قادینلرك آغلادیغی کبی آغلانه‌مایه‌جغنی ، قان یاشلریله
آغلامق ایجاب ایتدیکنی سویله‌دیلر . صوکره اردوکاهك
اورته‌سنه‌ایکدن برچادیر قوردیلر . آتیلانك نعشی آلتوندن
بر تابوته اوده کوموشدن بر تابوته اوده دمیردن بر تابوته
قوبولدی. بر طاقم سواریلر آتیلانك ستایشنی متضمن مدحیه‌لر
اوقویه‌رق چادرك اطرافنده دولاشدیلر . صوکره بویوك بر
ضیافت ویریلدی . آتیلا کیجه‌لین کیزلیجه دفن ایدلدی.
سلاحلرینی ، قوللاندیغی شیلرك کافه‌سنی‌ده برلکده کومدیلر.
تاتارعادتی موجبنجه ، بومراسمده حاضربولونان خدمتجیلرندن
بعضیلرینی‌ده کسدیلر . رومالیلری تیتره‌تن وکندیسنك بلای
الهی اولدیغنی سویله‌ین آدم ایچنه بو دنیادن بویله سفیلانه
کیتدی . آتیلا ایله برابر هونلر ایمپراطورلغی‌ده سوندی .
حقیقتده‌دیکرلرندن دها زیاده قدرت صاحبی اولمش برعشیرت
رئیسی اولان آتیلانك حکومتنه‌ایمپراطورلق دنیلوب‌دنیله‌میه‌جکی
بیله مشکوکدر .

Sayfa 181

Yüzlerini bıçaklarla yardılar. Böyle bir hükümdarın ölümüne, kadınların ağladığı gibi ağlanamayacağını, **kan yaşlarıyla ağlamak gerektiğini söylediler. Sonra ordu merkezinin ortasına ipekten bir çadır kurdular. Atilla'nın cesedi altından bir tabuta, sonra gümüşten bir tabuta, en sonunda da demirden bir tabuta koydular. Bir takım süvariler Atilla'yı öven methiyeler** [övgü dolu sözler içeren ağıt] **okuyarak çadırın etrafında dolaştılar. Sonra büyük bir ziyafet verildi. Atilla geceleyin gizlice toprağa verildi. Silahlarını, kullandığı eşyasının tamamını da birlikte gömdüler. Tatar geleneği gereğince bu törende hazır bulunan hizmetçilerinden bazılarını da kestiler. Romalıları titreten ve kendisinin Romalıların belası olduğunu söyleyen adam işte bu dünyadan böyle gitti. Atilla ile beraber Hun imparatorluğu da söndü. Gerçekte diğerlerinden daha çok güç sahibi olmuş bir aşiret başkanı olan Atilla'nın hükümetine imparatorluk denilip denilemeyeceği bile tartışmalıdır.**

Sayfa 199

Su'lar, Yüeçiler, Wusunlar birbirini takip ederek burada yerleşmişlerdir. **Jetler** adı da verilen **Yüeçiler**, özellikle bu bölgelerin en güçlü yönetimini oluşturmuşlar ve Hindistan'a kadar genişlemişlerdir. Bunlar, Avrupa'da yaptıkları bir takım akınlarla bilinen jetlerin ataları olmaları gerekir. **Bazı Su kavimleri** de Avrupa'nın kuzeyine geçmiş olmalıdır.

Sayfa :216

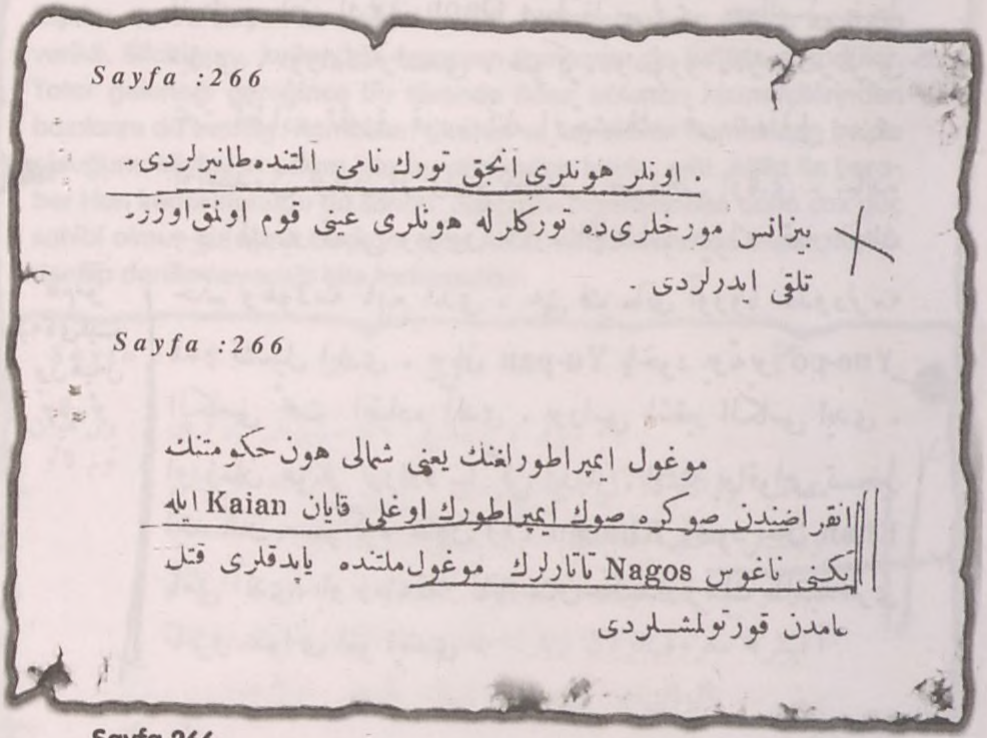
بو یکی موفقیتسزلك تولونك جسارتی آرتیرمغه یارادی .
بوتون تاتارستانك اك ذی قدرت پرنسی اولدی. ابتدا قاتوچه
الکاسنی یعنی اونون Onon وسلینغا نهرلری حوالیسنی ضبط
ایلدی . اوراده یرلشدی . صوکره برسورو تاتار عشیرتلریی
تحت انقیاده آلهرق قوره ایله ایرتیشك غربنده ایلی نهری
اراسنده‌کی بوتون او واسع قطعه‌لره صاحب اولدی . شمالده
سیبریانك بر قسمی وبوتون تاتارستان شامو چولنه قدر اونك
حکم ونفوذینه تابع ایدی . حتی فتوحاتی آوروپا حدودلرینه
قدر تشمیل ایلدی . یوپان Yu-pan یاخود یوئه‌پو Yue-po
الکاسنی تحت انقیاده آلدی . بوراسی باشقیر الکاسی ایدی .
او زمان هونلر بوراده ساکن ایدیلر . ایشته بواقوامی تسخیر
ایتدکدن صوکره خاقان [1] Khacan یاخود خان Khan
نامنی آلدی. او زمانه‌قدر تاتارستان حکمدارلرینك طاشیدقلری
تانژو عنوانی لغو ایتدی .

قام‌مو
لیه‌تای‌قیسو
ون‌هیه‌ن
توقام‌ئو

Sayfa 216

Bu yeni başarısızlık Tulu'nun cesaretini artırmaya yaradı. Bütün Tataristan'ın en güçlü prensi oldu. İlk Kaoça ülkesini yani Onan ve Selenga nehirleri bölgesini ele geçirdi. Orada yerleşti. Sonra bir sürü Tatar aşiretlerini yönetimi altına alarak, Kura ile İrtiş'in batısındaki İli nehri arasında

bulunan bütün o geniş toprakları ele geçirdi. Kuzey'de Sibirya'nın bir kısmı ve bütün Tataristan, Şomu çölüne kadar onun yönetimi altındaydı. **Hatta ele geçirdiği yerler, Avrupa sınırlarına kadar bütün bölgeyi kapladı. Yupan veya Yuepo ülkesini yönetimi altına aldı. Burası Başkır ülkesi idi. O zaman Hunlar burada oturuyorlardı. İşte bu kavimi yönetim altına aldıktan sonra Hakan ya da Han adını aldı. O zamana kadar Tataristan hükümdarlarının taşıdıkları Tanju ünvanını kaldırdı.**

Sayfa :266

. اونلر هونلری انجق تورك نامی التنده طانیرلردی.

بیزانس مورخلری ده تورکلرله هونلری عینی قوم اونق اوزره تلقی ایدرلردی .

Sayfa :266

موغول ایمپراطورلغنك یعنی شمالی هون حکومتنك

انقراضندن صوکره صوك ایمپراطورك اوغلی قایان Kaian ایله

یکنی ناغوس Nagos تاتارلرك موغول ملتنده یاپدقلری قتل

عامدن قورتولمشلردی

Sayfa 266

Onlar Hunları ancak Türk adı ile tanırlardı. Bizanslı yazarlar da Türklerle Hunları aynı kavim olarak düşünürler.

Sayfa 266

Moğol İmparatorluğu'nun yani kuzey Hun hükümetinin yıkılışından sonra, son imparatorun oğlu Kayan ile yeğeni Nogos, Tatarlar'ın Moğollara yaptıkları baskılardan kurtulmuşlardı.

Sayfa :267

بو اوقدر دار بر یولدی که آنجق بر آدم گچه بیلیردی.
هر ایکی طرفنده مدهش اوچوروملر واردی. فراری تورکلر
بویولی طوتدیلر، کیده کیده غایت خوش بر اووایه کلدیلر.
هر طرفندن چایلر آقیوردی. کیمسه‌نك کله‌میه‌جکی بو نقطه‌ده
یرلشدیلر. قیشین بوراده أت‌ایله، یازین سوت ومیوه‌ایله یاشادیلر.
بوقطعه‌یه ارکنه قوم Erkene-kom نامنی ویردیلر [۱]

Sayfa 267

Bu o kadar dar bir yoldu ki ancak bir adam geçebilirdi. Her iki tarafında müthiş uçurumlar vardı. Kaçak Türkler bu yolu tuttular. **Gide gide çok güzel bir ovaya geldiler. Her tarafından çaylar akıyordu. Kimsenin gelemeyeceği bu noktada yerleştiler. Kışın burada et ile, yazın süt ve meyve ile yaşadılar. Bu bölgeye Ergenokon adını verdiler.**

Sayfa :269

چین تاریخنك قدیم هونلرك اضمحلالی وتورکلرك
تأسسی حقنده ویردیکی معلومات ایله بوروایت قارشیلاشدیریلنجه
بوقوملرك منشائی حقنده سویله‌نن سوزلرك نه‌جهتلری دوغرو
اولدیغی قولایجه میدانه چیقار. تورکلر میلادك ٥٤٥ نجی
سنه‌سنده میدانه چیقمشلردر. بوندن درت یوز اللی سنه طرح
ایدیله‌جك اولورسه میلادك ۹٥ نجی سنه سنه عودت ایدیلش
اولور که چین تاریخنه نظراً، شبهه‌یوق که قدیم موغوللردن عبارت
اولان شمال هونلرینك ده زمان انقراضی ۹۳ تاریخ
میلادیسیدر. بو قدیم هونلر منقرض اولدقلری زمان مختلف
محللره قاچیشمشلردی. ایچلرندن بویوك برقسم آلتای داغلرینی
گچدی. ارکنه قوم وادیسی آلتای داغلرنده‌در. دیمك
اولبورکه شمال هونلری ایله قدیم موغوللرك انقراضی عینی بر
وقعه‌دن عبارتدر.

Sayfa 269

Çin tarihinin eski Hunların yok oluşu ve Türklerin ortaya çıkışı hakkında verdiği bilgi ile bu hikaye karşılaştırılınca bu kavimlerin kökenleri hakkında söylenen sözlerin hangi yönlerinin doğru olduğu kolayca ortaya çıkar. **Türkler, M. S. 545 yılında ortaya çıkmışlardır. Bundan 450 yıl düşülecek olursa M.S. 95 yılına gelinmiş olur** ki Çin tarihine göre, şüphe yok ki eski Moğollardan ibaret olan kuzey Hunlarının da yıkılışının zamanı M. S. 93 tarihidir. Bu eski Hunlar yıkıldıkları zaman farklı bölgelere kaçışmışlardır. İçlerinden büyük bir kısım Altay dağlarını geçti. Ergenokon vadisi Altay dağlarındadır. Demek oluyor ki Kuzey Hunları ile eski Moğolların devletlerinin yıkılışı aynı olaydan ibarettir.

Sayfa :272

ایشك خارقه قسمی برطرف ایدیلهجك اولورسه بوعنعنه
بوقوملرك تاریخی حقنده بیلدیکمز شیلرله پك اعلا تألیف
ایدیلهبیلیر. آوروپادهکی ایدیلن هونلر وولغا نهری وبحرخزر
بوینجه یرلشمشلردر. چینلیلر بحر خزره غرب ده کیزی نامنی
ویریرلر. هونلرك ایچندن اغلب احتمالله کوره تاتارستانه عوت
ایتمش اولانلر آلتای داغلرینه کیتمش، اورادهیرلشمش اولا-
بیلدردر. احتمالکه دیشی قورد حکایهسنی، چوجوقلرینك جوار
قیزلری قاچیرمالری کیفیتنیده اورایه اوروپادن کوبورمش
اولابیلیرلر. چونکه بوماصال دیشی برقورد طرفندن بویوتیلن
وروماناك تأسیسندن صوکره، تبعهسنه سابین قیزلرینی قاچیرمالریی
امر ایدن رومولوسك حکایهسندن قوپیهایدیلمشه بکزییور. بو

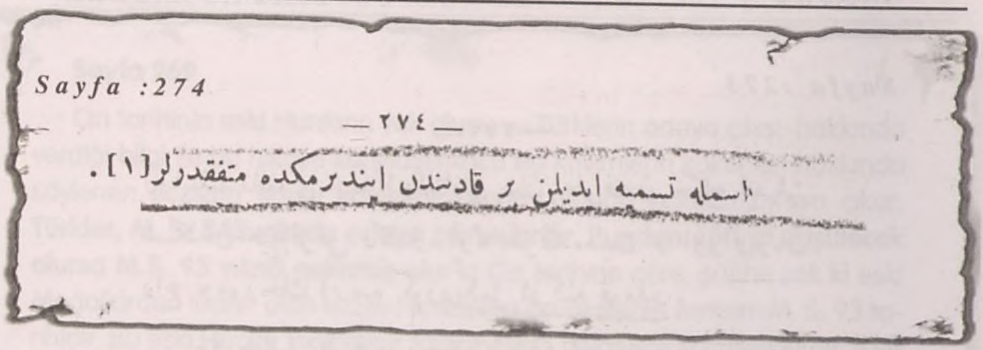
Sayfa :273

روایتك مابعدی ایسه ابوالغازی خان طرفندن حکایه ایدیلن شکلدن هیچ فرقلی دکلدر. اوته طرفندهمنبت بر اووابولونان داغ بومورخك اثرنده کوردیکمز ارکنه قومدر.

بنه چینلیلر طرفندن حکایه ایدیلن اوچنجی برعنعنه دها قالیور. تورکلر، قدیم هونلرالکاسنك غربنده کائن سو Su نامنده‌کی بر قراللقده ساکن اولان هونلردن عبارتدر. قوپام‌پو Ko-pam-pou نامنده‌کی برعشیرت رئیسنك اون یدی قاردشی واردی. برینك اسمی ئی‌چه‌نی‌سای تو Y-tche-ni sai-tou ایدی. بوتون بوقابا واحق هونلرمحوایدیلدیلر. یالکز ئی‌چه‌نی سای‌تو قورتولدی. ذاتاً او خارقه آلود برصورتده دنیایه گلمشدی وروایت اولوندیغنه کوره روزکارلره، یاغمورلره حکمی گچردی. بری یاز پریسنك دیکری قیش پریسنك قیزلریله أولندی. بونلردن درت چوجوغی‌اولدی. ایچلرنده پك بویوکلری اولان ناتولوشه Na-tou-lou-che قرال اعلان ایدیلدی.

بوقرال تبعه‌سنه تورك نامنی ویردی. مختلف‌اون‌زوجه‌دن پیدا اولان وهپسی‌والده‌لرینك عائله‌اسمارینی آلان چوجوقلری آراسنده بالخاصه اوهیه‌نشه O-hien-che نامنده بردانه‌سی مشهور اولمشدر. بو، زه‌نا یعنی دیشی قورد لقبنی طاشیوردی. حاصلی بوتون بوعنعه‌لر توك ملتنی بر دیشی قورددن یعنی بو

ون‌هیه‌ن
تومقائو

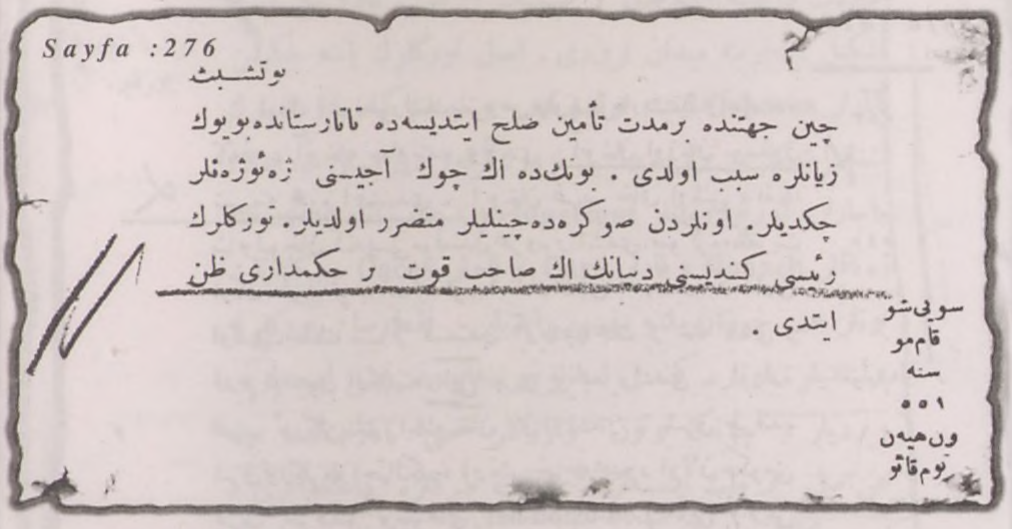
Sayfa 272

İşin en güzel kısmı bir tarafa bırakılacak olursa bu gelenek, bu kavimlerin tarihi hakkında bildiğimiz şeylerle pekâlâ yazılabilir. **Avrupa'da yenilgiye uğratılan Hunlar, Volga nehri ve Hazar denizi boyunca yerleşmişlerdir.** Çinliler Hazar denizine Batı denizi adını verirler. Bunların içinden en son tahmine göre Tataristan'a gelmiş olanlar, Altay dağlarına gitmiş, orada yerleşmişlerdir. Olası ki dişi kurt hikayesini de, çocuklarının çevredeki **kavimlerin kızlarını kaçırma gelenekleri de oraya Avrupa'dan götürülmüş olabilirler. Çünkü bu masal, dişi bir kurt tarafından büyütülen ve Roma'nın kuruluşundan sonra halkına Sabin kızlarını kaçırmalarını emreden Romulus'un hikayesinden kopya edilmişe benziyor.** Bu **[Sayfa 273]** hikaye, Ebul Gazi Han tarafından hikaye edilen şeklinden hiç farklı değildir. Diğer tarafında verimli bir ova bulunan dağ, bu yazarın eserinde **gördüğümüz Ergenokon'dur.**

Yine Çinliler tarafından hikaye edilen üçüncü bir anane daha kalıyor. Türkler, eski Hunlar ülkesinin batısında bulunan Şu adındaki bir krallıkta yerleşik olan Hunlardan ibarettir. Kopampou (Apangpu) adındaki bir aşiret başkanının 17 kardeşi vardı. Birinin ismi Ytchenisaitou (İchihnishihtu) idi. Bütün bu kaba ve ahmak Hunlar mahvedildiler. Yalnız Ytchenisaitou (İchihnishihtu) kurtuldu. Zaten o üstünlüklerle donatılmış bir şekilde dünya'ya gelmişti. Hikaye olarak anlatıldığına göre rüzgarlara, yağmurlara sözü geçerdi. Biri yaz perisi, diğeri kış perisi olan kişilerin kızlarıyla evlendi. Bunlardan dört çocuğu oldu. İçlerinde en büyükleri olan Natoulouche (Natulu Şad) kral ilân edildi.

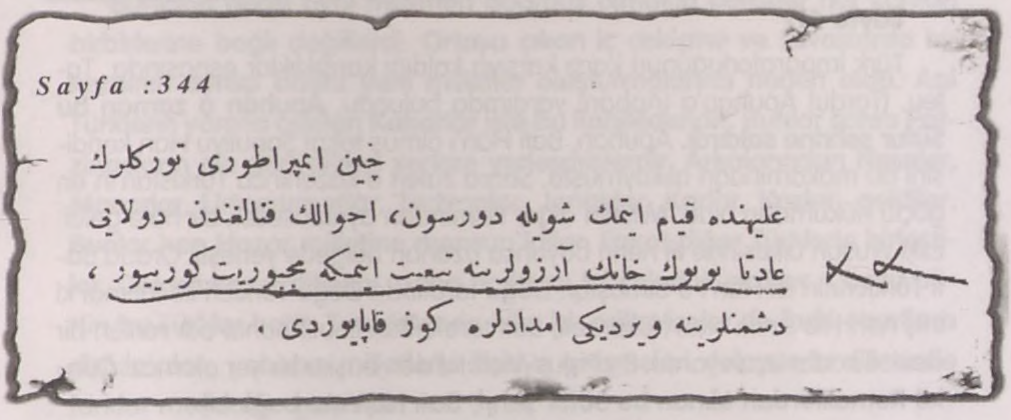
Bu kral halkına Türk adını verdi. Farklı on eşinden olan ve hepsi

annelerinin aile isimlerini alan çocukları arasında özellikle Ohienche (Ahisen Şad) adında bir tanesi meşhur olmuştur. Bu zena yani dişi kurt lakabını taşıyordu. Bütün bu ananeler Türk milletinin bir dişi kurttan yani bu [Sayfa 274] **isimle adlandırılan bir kadından meydana geldiği konusunda hemfikirdir.**

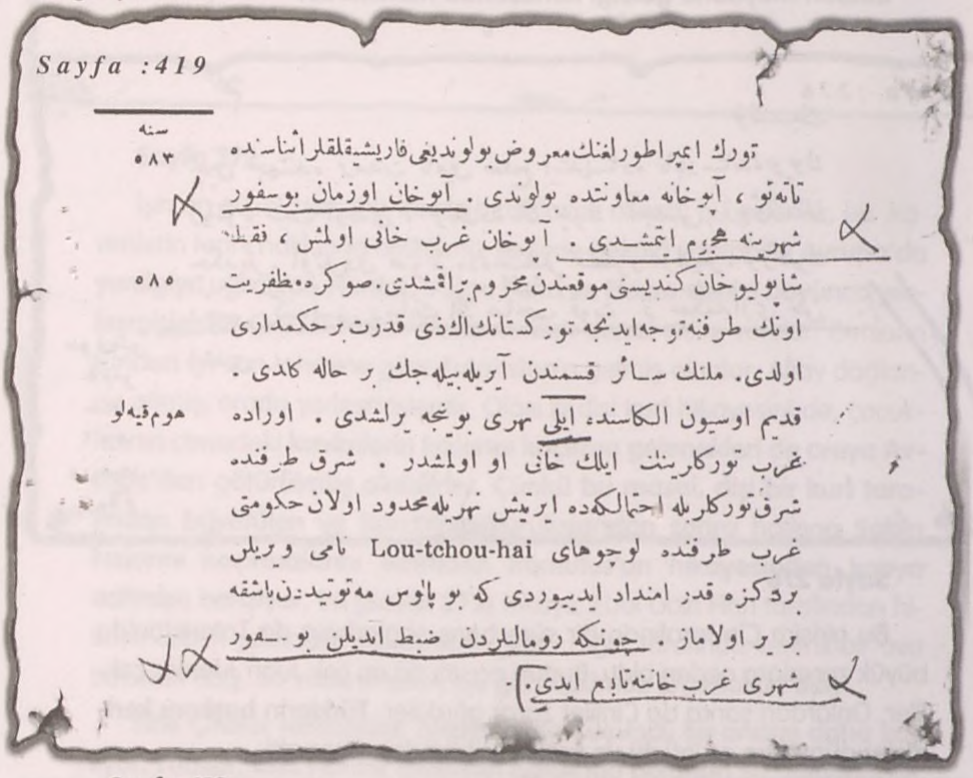
Sayfa 276

Bu girişim Çin tarafında bir süre barış sağladıysa da Tataristan'da büyük zararlara neden oldu. Bunun acısını da en çok Juan Juanlar çektiler. Onlardan sonra da Çinliler zarar gördüler. **Türklerin başkanı kendisini dünyanın en güçlü ve yetkili hükümdarı zannetti.**

Sayfa 344

Çin imparatoru, Türklerin aleyhine isyan etmek şöyle dursun, halkın fenalığından dolayı **âdeta büyük Han'ın arzularına boyun eğmek zorunluluğunu hissediyor, düşmanlarına sağladığı yardımları görmemezlikten geliyordu.**

Sayfa :419

سنه
٥٨٣ تورك ايمپراطورلغنك معروض بولوندیغی فاریشیقلقلرآثناسنده
تاته‌تو ، آپوخانه معاونتده بولوندی . آپوخان اوزمان بوسفور
شهرینه هجوم ایتمشدی . آپوخان غرب خانی اولمش ، فقط
٥٨٥ شاپولیوخان کندیسنی موقعندن محروم براقمشدی . صوکره مظفریت
اونك طرفنه توجه ایدنجه تورکستانك الذی قدرت برحکمداری
اولدی . ملتك سائر قسمندن آیریله‌بیله‌جك بر حاله کلدی .
هوم‌قیه‌لو قدیم اوسیون الکاسنده ایلی نهری بویجه یراشدی . اوراده
غرب تورکلرینك ایلك خانی او اولمشدر . شرق طرفنده
شرق تورکلریله احتمالکه ده ایرتیش نهریله محدود اولان حکومتی
غرب طرفنده لوچوهای Lou-tchou-hai نامی ویریلن
بر دکزه قدر امتداد ایدیوردی که بو پاوس مه‌توتیدن باشقه
بر بر اولاماز . چونکه رومالیلردن ضبط ایدیلن بو سفور
شهری غرب خانه‌تابع ایدی .

Sayfa 419

Türk imparatorluğunun karşı karşıya kaldığı karışıklıklar esnasında Tateu, (Tardu) Apuhan'a (Aphan) yardımda bulundu. **Apuhan o zaman bu Süfur şehrine saldırdı.** Apuhan, Batı Han'ı olmuş fakat Şapuliyu Han kendisini bu makamından alıkoymuştu. Sonra zaferi o kazanınca Türkistan'ın en güçlü hükümdarı oldu. Milletin diğer kısmından ayrılabilecek bir hale geldi. Eski Wusun ülkesinde **İli** nehri boyunca uzanan bölgede yerleşti. Orada Batı Türklerinin ilk Han'ı o olmuştur. Doğu tarafında Doğu Türkleri ile ihtimal ki İrtiş nehri ile sınırlı olan hükümeti, Batı tarafından Louchouhai adı verilen bir denize kadar uzanıyordu. Bu Palus Matutid'den başka bir yer olamaz. **Çünkü Romalılardan alınan bu Süfur şehri, Batı Han'ına bağlı idi.**

Sayfa :491

بونلرك هپسی عینی برملتدن نشئت ایتمش اولمقله
برابر هر وقت بربرلرینه مربوط بولونمادیلر . ظهور ایدن
محاربات داخلیه ایچلرندن بر قسمنك آیریلوب عادتا یکی ملتلر
تشکیل ایتمهلرینه میدان ویردی . اصل تورکلرك یانه چکیلن
قابارلر Cabares ایشته بوقبیلدندر. بونلر صوکره پاتزیناسلرك
اشغال ایتدکلری برلرده برلشمشلردر. آرقهلرندن نسلر Neces،
ماجارلر، اورتوژرماتلر Ourtugermat ،تاریانلر Tarians،
اژهناقلر Genach ، قارلر Care ، قاسلر Caces ده کلدیلر.
بونلر هپ خوزار ملتنه منسوب ایدیلر . فقط سائر تورکلرله
برلشدیلر. اونلره کندی لسانلرینی دها دوغروسی لهجهلرینی
ویردیلر . چونکه بوتون بوتورکلر حتی تاتارستانده بیله
عن اصل بر ملت ایسهلرده مختلف طرفلره داغیلمهلری ،
اجنبی ملتلرله مناسباته کیریشمهلری دولایسیله لسانلرنده فرقلر
حصوله کلمشدر.

قونستانتین پورفیر.

Sayfa 491

Bunların hepsi aynı milletten doğmuş olmakla beraber her zaman birbirlerine bağlı değillerdi. Ortaya çıkan iç çekişme ve savaşlarda bir kısmının ayrılıp adeta yeni milletler oluşturmalarına neden oldu. Asıl Türklerin yanına çekilen Kabarlar işte bu kabiledendir. Bunlar sonra Patzinasların ele geçirdikleri yerlere yerleşmişlerdir. Arkalarından Neseler, Macarlar, Urtugermatlar, Tariyanlar, Jenaklar, Karlar, Kaslar geldiler. Bunlar hep Hozar milletine mensup idiler. Fakat diğer Türklerle birleştiler. Onlara kendi dillerini, daha doğrusu lehçelerini verdiler. Çünkü bütün bu Türkler hatta Tataristanda bile bir millet iseler de farklı taraflara dağılmaları, yabancı milletlerle ilişkiye girişmeleri dolayısıyla dillerinde farklar meydana gelmiştir.

Sayfa :502

صوکره‌لری تورکلر یاخود ماجارلر ایمپراطورلق اراضیسنه
یاییلدیلر ، بوتون تراکیانی تخریب ایتدیلر

Sayfa 502

Sonraları Türkler ya da Macarlar İmparatorluk topraklarına yayıldılar, bütün Trakya'yı yakıp yıktılar.

تألیف وترجمه انجمنی طرفندن قبول ایدیلمشدر

هیونیاك تورکیاك موغولیاك وداهاسنك تاتارلرك

تاریخ عمومیسی

ع ۱ جلد

محرری : دوگینیس Deguignes

مترجمی : حسین جاهد

استانبول

طبعنه مطبعه‌سی — ۱۹۲٤

Yayın ve Çeviri Komisyonu Tarafından Kabul Edilmiştir

HUNLARIN TÜRKLERİN MOĞOLLARIN VE SAİR DİĞER TATARLARIN TARİH-İ UMÛMÎSİ

Cilt 3

Yazar
Deguignes

Çeviren
Hüseyin Cahit

İstanbul
Tanin Matbaası-1923

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1933
Yazar : Deguignes (Çeviren: Hüseyin Cahit)
Cild : Gri
Ebadı :
En : 13 cm.
Boy : 20 cm
Sayfa Adedi : 446

یدنجی کتاب

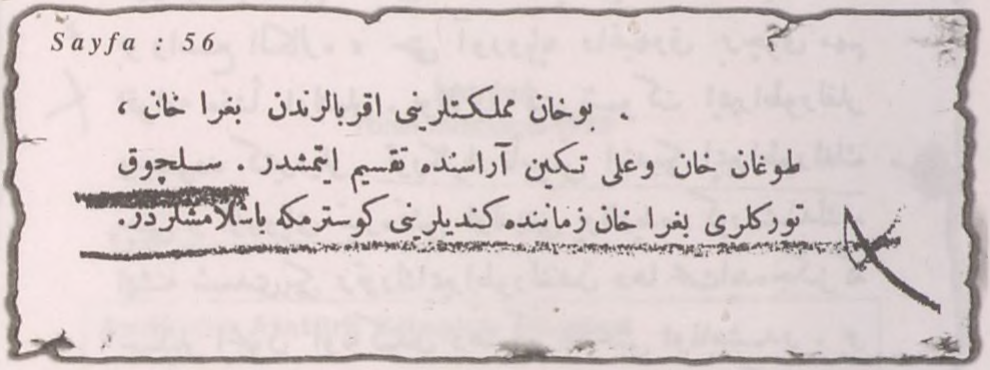
هونلرك ایکنجی دوره سی

تاتارستانده هونلرك انقراض تامی بوملتی محو ایتمك شویله دورسون بالعکس دها زیاده انتشار ایتمه‌لرینه خدمت ایتمشدر . بو واسع الکاره ، حتی آوروپایه داغیلمه‌رق برچوق مهم اقوامه منشأ اولدیلر . بونلرده ذی شوکت ایمپراطورلقلر وجوده کتیردیلر . تورکلرك تأسیس ایتدیکی ایمپراطورلغك چینی و آوروپایی تیتره‌تمش اولدیغنی یوقاریده کورمشدك . ایشته شیمدی یکی برتورك ایمپراطورلغندن دها بحث ایده‌جکز که چینلیلر ایچون اوته کندن دها آز مدهش اولمامشدر . بو ایمپراطورلغی تأسیس ایدن وهمان وطون تاتارستانه حاکم اولان هونلرك قه‌لر دوغرودن دوغرویه قدیم هونلرك نسلندن کلیورلردی . سائر تاتارملتلری کبی ، حتی متمدن قوملر کبی ، بونلرك‌ده تاریخی بر طاقم افسانه‌لرله باشلار

Yedinci Kitap

HOEYİKA TÜRKLERİ

Tataristan'da Hunların ortadan kalkması, bu milleti mahvetmek şöyle dursun daha çok yayılmalarına yardımcı olmuştur. Bu geniş ülkelere hatta Avrupa'ya dağılarak birçok önemli kavimlerin ataları oldular. Bunlar da çok büyük imparatorluklar kurdular. **Türklerin kurduğu imparatorluğun Çin'i ve Avrupa'yı titretmiş olduğunu yukarıda görmüştük.** İşte şimdi, yeni bir Türk İmparatorluğundan daha bahsedeceğiz ki Çinliler için yukarıda sözedilenden daha az kudretli olmamıştır. Bu imparatorluğu kuran ve hemen hemen bütün Tataristan'ı elinde bulunduran Hoeyikalar doğrudan doğruya **Hunların neslinden** geliyorlardı. Diğer Tatar ulusları gibi **-hatta medenî kavimler gibi-** bunların tarihi de bir takım efsanelerle başlar.

Sayfa : 56

. بوخان مملکتلرینی اقربالرندن بغرا خان ،
طوغان خان وعلی تکین آراسنده تقسیم ایتمشدر . سلجوق
تورکلری بغرا خان زماننده کندیلرینی کوسترمکه باشلامشلردر.

Sayfa 56

Bu Han, ülkelerini akrabalarından Buğra Han, Doğan Han ve Uluğ Tekin arasında bölüştürdü. **Selçuk Türkleri Buğra Han zamanında kendilerini göstermeye başlamışlardır.**

Sayfa : 57

مسلمانلرله اك صيق مناسباتده بولونان ايلك تاتارستان
قونلری هونلری قه‌لر اولمشلردر. بونلر عرب وايران مورخلری
طرفندن ، ماوراءالنهره كلوب يرلشمش اولان سائر تورکلرله
قاريشديرلمشلردر. بوتون بوتورکلر خليفه‌لرك ايمپراطورلغنه آقينلر
يامقدن آرتق خالی قالمامشلردر . صوكره‌لری غرب جهتنه
دوغرو دها زياده صوقولديلر. برچوق سلاله‌لر تشكيل ايتديلر.
بوسلاله‌لر خليفه‌لرك الندن برحوق ولايتلری ضبط ايتمشلردر.
عادی تورك اسيرلری مصری ضبط ايده‌رك اورادە تولونلر
واخشيديه Ykhschidites نامی آلتنده يرلشديلر . غزنويلر
نامی ويريلن برطاقم تورکلرده خوراسانی وهندستانك برقسمنی
ضبط ايتديلر . بونلردن صوكره سلجوقيلر ظهور ايده‌رك
برقاچ قوله آيريلديلر . برقول ايرانده يرلشدی ، بغدادی
آلدی . حكومتلری آنطاكيه‌دن تركستانه قدر امتداد
ايديوردی . ايكنجی قول كرمانده وايرانك هندستانه جوار
سائر ولايتلرنده حكمران اولدی . اوچنجی قولك حركتی
آنجق استانبول بوغازی توقيف ايده‌بيلدی . بونلر بوتون
آناطولی‌يی روملرك الندن آلديلر . نهايت دردنجی برقول
حلبده توشامده يرلشدی. عينی زمانده برسورو تورکمن ارمنستانه
وبوتون هم جوارولايتلره داغيلەرق اورالرده كوچوك برنسلكلر

Sayfa 57

Müslümanlarla çok sıkı ilişkide bulunan ilk Tataristan kavimleri Hoeyikalar olmuştur. Bunlar, Arap ve İran yazarları tarafından Maveraünnehir'e gelip yerleşmiş olan diğer Türklerle karıştırılmışlardır. Bütün bu Türkler halifelerin imparatorluğuna akınlar yapmışlardır. Sonraları Batı yönüne doğru daha fazla sokuldular. Birçok sülaleler meydana getirdiler. **Bu sülaleler, halifelerin elinden birçok ili almışlardır.** Esir Türkler Mısırı'ı ele geçirerek orada Tulunlar ve İhşidiye adlarını aldılar ve oraya yerleştiler. **Gazneliler** adı verilen bir takım Türkler de Horasan ve Hindistan'ın bir kısmını ele geçirdiler. Bunlardan **sonra Selçuklular ortaya çıkarak** birkaç kola ayrıldılar. **Bir kol İran'da yerleşerek, Bağdat'ı aldı.** Ele geçirerek yönettikleri bölgelerin sınırları Antakya'dan Türkistan'a kadar uzanıyordu. **İkinci kol Kirman'da ve İran'ın Hindistan'a yakın** diğer illerini ele geçirerek yönetmeye başladı. **Üçüncü kolun hareketini** ancak İstanbul Boğazı tutabildi. Bunlar bütün Anadolu'yu Rumların elinden aldılar. Sonuç olarak; **dördüncü bir kol Halep'te ve Şam'da yerleşti. Aynı zamanda birçok Türk grupları Ermenistan'a ve bütün yakın bölge illerine dağılarak oralarda küçük prenslikler kurdular.**

Sayfa : 169

. باقی

قالان عسکری طوپلایه‌رق مدافعه‌یه حاضرلانمق دها مناسب اوله‌جغی مطالعه‌سنده ایدیلر . پرنسس دیدی‌که : « اوغلم ، تختدن محروم براقلمش بر عائله‌نك بدبخت بر فردی اولمقله برابر بوکون ایمپراطورلق ادعاسنه قالقه‌بیلیرمی ؟ قائوتسو تصوراتمزدن خبردار اولونجه باعث اوله‌جغکز فلاکتلرك مسئولیتنی هپ‌سزه یوکله‌ته‌جکدر . » پرنسس ، قوماندانلرینك مطالعاتنه رغماً بو فکرده اصرار ایتدی.

Sayfa 169

Geriye kalan askeri toplayarak savunmaya hazırlanmanın daha uygun olacağı görüşünde idiler. Prenses dedi ki: "Oğlum, tahtı elinden alınmış bir ailenin talihsiz bir üyesi, bugün imparatorluk iddiasında bulunabilir mi? Bundan doğacak sorumlulukların tamamı size ait olacaktır." Prenses, kumandanlarının görüşlerine rağmen bu fikrinde ısrar etti.

Sayfa : 204

. بوقوملر

زراعتله مشغولدرلر . بك چوق حيوان بسلرلر . حكمدارلرينه بك مربوطدرلر . خايطه‌لرده غريب برعادت واردر.اوسمه‌يى لرك برچوجوغى دنيـايه كلنجه بو چوجوق بوتون كويلرده دولاشديريلير . هرقادين كنديسنه سوت ويرير . پدرينك‌أوينه آنجق سوتدن كسيله‌جك برياشه كلديكى زمان اعاده اولونور . بوندن دولايى بوتون‌خلق كنديسنى بوكنج پرنسك اقرباسى كبى تلقى ايده‌رك اونك اوغورنده وارلرينى يوقلرينى، حياتلرينى فدا ايدرلر . ايشته قبتانلرك بوكونكى حاللرى بودر . بوكا باقه‌رق چين ايله تاتارستانك دنيـاده بويوك انقلابانه سبيبت ويردكلرى

Sayfa 204

Bu kavimler tarımla uğraşırlardı. Pek çok hayvan beslerler ve hükümdarlarına da pek bağlıdırlar. Haitalarda garip bir âdet vardır: Usemeyilerin bir çocuğu dünyaya gelince bu çocuk bütün köylerde dolaştırılır. Her kadın kendisine süt verir. Babasının evine ancak sütten kesilecek bir yaşa geldiği zaman geri getirilirdi. Bundan dolayı bütün halk kendisini bu genç prensin akrabası gibi görerek, onun uğrunda varlarını yoklarını ve hayatlarını feda ederlerdi. İşte Kitanların bu günkü halleri budur. Buna bakarak Çin ile Tataristan'ın dünyada büyük yenileşmeye sebep oldukları

Sayfa : 205

— ٢٠٥ —

نتیجه‌سنی چیقارمق لازم کلیر . اکتساب قوت وشوکت ایتمش
اولان تاتار قوملرینك قسم‌اعظمی ابتدا چینك شمالنده قالمشلر،
چینلیلر کندیلرینی اورادن طرد ایده‌جك درجه‌ده کسب‌قوت
ایدنجه غرب طرفنه چکیلمشلردر . روما ایمپراطورلغی بو
باربارلرك کثرتی آلتنده یقیلدی . ایران برمدت اونلرك تحت
تابعیتنده قالدی . عرب ایمپراطورلغنی‌ده حکم ونفوذلری آلتنه
آلدیلر . ده کز دالغه‌لرینه بکزه‌ین بوتاتارلرمتصل بربرلریی
سوروب دورورلر .

[sayfa 205] sonucunu çıkarmak gerekir. Yeterince güç kazanmış olan Tatar kavimlerinin büyük çoğunluğu, Çin'in kuzeyinde kalmışlar, Çinliler kendilerini oradan atabilecek kadar güçlenince Batı tarafına çekilmişlerdir. Roma İmparatorluğu bu barbarların çoğalması sonucunda yıkıldı. İran bir süre onların yönetimi altında kaldı. Arap İmparatorluğunu da yönetimi ve etkisi altına aldılar. Deniz dalgalarına benzeyen Tatarlar, devamlı birbirlerini sürüp dururlar.

Sayfa : 207

دوقوزنجی کتاب

۱

بنی طولون تورکلری

تورکلر بوتون تاتارستان قطعه‌سنه حاکم اولدقدن ، عربلرده ماوراءالنهرده وتورکستان حدودلرنده بویوك فتوحاتده بولوندقدن صوکره بو ایکی ذی قدرت ملت بربرلرینه دشمن کسیلمکده کچیکمه‌دیلر . بربرلریله اوزون مدت محاربه‌لرده بولوندیلر . بربرلرندن بر چوق اسیرلر آلدیلر . عربلرك اللرینه اسیر دوشن تورکلر خلیفه‌لرك ایمپراطورلغی ایچنه داغیلدیلر ، باشلیجه امیرلرك اسیری اولدیلر . بر چوقلری‌ده خلیفه‌لرك سرایینده استخدام ایدیلدی . الك باربار کیمسه‌لر بیله تعلیم

Sayfa : 207

و تربیه یه قابلیتلی اولدقلری جهتله اسلامیت آدابی دائردسنده
تعلیم و عرب ایمپراطورلغی پرنسلری و اکابری آراسنده تربیه
ایدیلمن تورکلر علوم وفنون ایله، سیاسیات ایله مشغول اولدیلر.
١٤

Sayfa 207

Tulunoğlu Türkleri

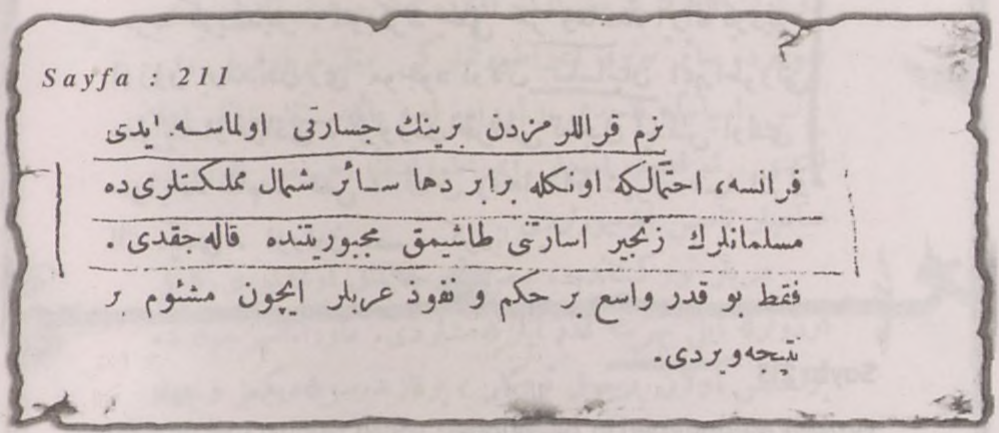
Türkler, bütün Tataristan bölgesini ele geçirdikten, Araplar da Maveraünnehir'de ve Türkistan sınırlarında büyük zaferler kazandıktan sonra, bu iki güçlü millet birbirlerine düşman kesilmekte gecikmediler. Birbirleriyle uzun süre savaştılar. Birbirlerinden birçok esirler aldılar. Arapların ellerine esir düşen Türkler halifelerin imparatorluğu içine dağılarak, başlıca emirlerin esiri oldular. Birçokları da halifelerin sarayında görevlendirildiler. En barbar insanlar bile eğitilebileceğinden, bu Türkler de İslâmi anlayış çerçevesinde Arap prensleri ve asilleri tarafından eğitilmişler; bilim, teknik ve siyasetle uğraşmışlardır.

Sayfa : 210

بوندن
دولایی عرب ایمپراطورلغی ایچون دها تهلکه لی اولمشلردی .
دائما استقلاله متمایل اولان بو تورکلر، بویوك ولایتلرك
اداره سنه کچنجه اورالرده صاحب مطلق کسیلمکه دوشوندیلر .

Sayfa 210

Bundan dolayı Arap İmparatorluğu için daha tehlikeli olmuşlardır. **Sürekli bağımsızlık fikrinde olan bu Türkler,** illerde yönetim işleriyle uğraşmaya başlayınca oralarda tek yetkili olarak davranmaya başladılar.

Sayfa : 211

لزم قرالارمزدن برینك جسارتی اولماسه ایدی
فرانسه، احتمالکه اونکله برابر دها سائر شمال مملکتلری ده
مسلمانلرك زنجیر اسارتی طاشیمق مجبوریتنده قاله جقدی .
فقط بو قدر واسع بر حکم و نفوذ عربلر ایچون مشئوم بر
نتیجه ویردی.

Sayfa 211

Bizim krallarımızdan birinin cesareti olmasaydı, Fransa ve onunla beraber daha başka kuzey ülkeleri de Müslümanların boyunduruğu altına girmek durumunda kalabilirlerdi. Fakat bu kadar sınırsız güç ve nüfuz, Araplar için kötü bir sonuç getirdi.

Sayfa : 215 — ٢١٥

(حضرت) محمدك وفاتندن صوكره هنوز ضعيف
وعربستانك بعض حواليسنه منحصر بولونان ايمپراطورلغى
اوزون مدت دوام ايده‌مه‌يه‌جك كبى كورونيوردى . فقط
كنديسنه خلف اولان ابوبكر اسلامار آراسنه تفرقه دوشمه‌سنه
مانع اولدى ، پيغمبرك تصوارتنه دوام ايتدى . عاصيلرى
وبالخاصه ، پيغمبر اولديغنى سويله‌ين وآرقه‌سنه بر چوق عرب
طوپلايان برينى تنكيل ايله‌دى . چوق كچمه‌دن سوريه وفلسطينه
اردو سوق ايده‌بيله‌جك حاله كلدى . مسلمانلر روماليلرله
حربه كيريشديلر . ابوبكرك خلفى عمر زمانىنده ايرانه كيردىلر .
اوزون برمدتدن برى موجود اولان ساسانيان ايمپراطورلغى
مغلوبيته اوغرادى . يويوزدن انقراضى تعجيل ايدلمش اولدى
سوريه‌ده شام ، حمص ، قدس ودها سائر شهرلر مسلمانلرك
النه كچدى . اورادن مصره كيردىلر .

Sayfa 215

Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra henüz Taif ve Arabistan'ın bazı bölgelerini içine alan imparatorluğu uzun süre devam edemeyecek gibi görünüyordu. Fakat kendisinin ardılı olan Ebubekir Müslümanlar arasında anlaşmazlık olmasına engel oldu. Peygamberin planlarını uygulamaya devam etti. Asileri ve özellikle, peygamber olduğunu söyleyen ve arkasına birçok Arap toplayan birini etkisizleştirdi. Çok geçmeden Suriye ve Filistin'e ordu gönderebilecek hale geldi. Müslümanlar Romalılarla savaşa başladılar. Ebubekir'in ardılı Ömer zamanında İran'a girdiler. Uzun bir süreden beri var olan Sasani İmparatorluğu yenilgiye uğratıldı. Bu yüzden yıkılışı daha hızlı oldu. Suriye'de Şam, Humus, Kudüs daha başka şehirler Müslümanların eline geçti. Oradan Mısıra girdiler.

Sayfa : 216

. مسلمانلر ایمپراطورلغنك بدایتنده فتوحات اوقدر سریع وناکهانی اولمشدی که بوعربلر یونان ایمپراطورلغنی محو ایتمه‌دن ، تاتارستانده وهندستانده دها ایلری‌یه کیتمه‌دن آرتق یکی فتوحاتده بولونامازلردی . بورالری‌ایسه خلیفه‌لرك مقرندن پك اوزاق مملکتلر ایدی . یالکز اسپانیا یکی بر فتوحات ساحه‌سی تشکیل ایتدی . مع‌مافیه یونانلیلرله حرب ایدیلدی. دوکولن قانلرك ثمره‌سی‌اولمق اوزره بعض‌موقعلر أله‌کچیریلدی. امویلرده سائر بوتون ایمپراطورلقلر کبی منقرض‌اولدیلر . بر پرنس اسپانیایه قاچدی . اوراده امیه عائله‌سنك شانی اعلا ایتدی . شرقده‌ده امویلر ایمپراطورلغنك انقـاضی اوزرنده عباسیلر تأسس ایدییورلردی .

عربلر تورکستانده‌ده بعض فتوحاته‌نائل اولمشلردی. کایتلی اردولرله ایلی نهرینه قدر ایلریله‌مشلردی. ماوراءالنهرجوارنده یرلشمش اولان برچوق تورکلر ، یوقاریده‌سویله‌دیکمز وجهله عربلر طرفندن اسیر ایدیلمشـلردی . عربلر ایمپراطورلغی داخلنده بویوك براسـیر تجارتی واردی . خلیفه‌لر بوتورك اسیرلرندن اشترا ایتدیلر . صوکره‌لری ، کندی تبعه‌لرینك حکم ونفوذندن قورقدقلری جهتله اونلرك یرینه بونلری استخدام ایتمکی مناسب کوردیلر . الك ابتدا خلیفه معتصم بو اسیرلره برقیمت واهمیت ویره‌رك اردولرینه داخلتدی. حکمدار طرفندن صحـابت وحمایت کوردکلرندن دولایی کستاخلغنی

آرتیران بواجنبی عسکرلر بغداد اهالیسی ایچون تحملفرسا برحاله کلدیلر. بووقوع بولان شکایتلری دیکله مکدن بیقان خلیفه تورکلرك کستاخلقلرینه برخاتمه چکمکدن ایسه سرمن رای Sarmanrai ه چکیلمکی ترجیح ایتدی. خلیفه متوکل زماننده بواسیرلرك خلیفه‌نك حیاتنه سوء قصد ایتدکلری کورولدی . مستنصر اونلرك یاردیمیله تخته چیقدی . مستعین تاجی اونلرك الندن آلدی . نهایت اوقدر نفوذ کسب ایتدیلرکه امپراطورلغی کیف مایشاء اداره‌یه باشلادیلر؛ اك بویوك و کوزل ولایتلری کندیلرینه براقمغه خلیفه‌یی مجبور ایتدیلر . بونلر اویله کستاخ بعه ایدیلرکه متبوعلرینی تیتره‌تیورلردی . رتبه ومناصبی ظاهراً خلیفه ویرییور کبی کورونديکی حالده حقیقتده بونلر توجیه ایدییورلردی .

خلیفه‌لر امپراطورلغی داخلنده حکومت ادعاسنه جرأت ایتمش اولان ایلك تورك ، احمدبن طولون Thoulun در . تاریخ الاسحق ابوالفراج

عنصر اصلی باغارغار یاخود شاتو تورکاری نسلندن ایدی. بونلرك منشائی یوقاریده کورلمشدر [١]. پدری طولون [٢] ، خلیفه مأمونك کوله‌سی ایدی . ٢٢٠ تاریخ هجریسنده و٨٣٥ تاریخ میلادیسنده بغدادده تولد ایتمش اولان احمد برچوق مزیتلره مالکدی. تورکلرك اعتمادینی قازانمشدی. ذهننده بویوك تصورات

[١] بوندن اولکی کتابه مراجعت .

[٢] هجرتك ٢٤٠ تاریخنده [٨٥٤ میلادی] اوفات ایتمشدر .

بسله‌مکه باشلادی . ملتی‌ده کندیسنه دائما مظاهر اولدی . بدرینك احراز ایتمش اولدیغی بوتون مناصبی خلیفه متوکل اوکا توجیه ایتدی . مؤخراً شام والیلکنه تعیین ایدیلدی . احکام قرآنیه‌یه رعایتی [١] ، ایلکی ، عدالتی ، علوم وفنونه محبتی سایه‌سنده بوتون مسلمانلر اراسنده وجاری حسبیله‌ده نورکار بینده اشتهار ایتدی .

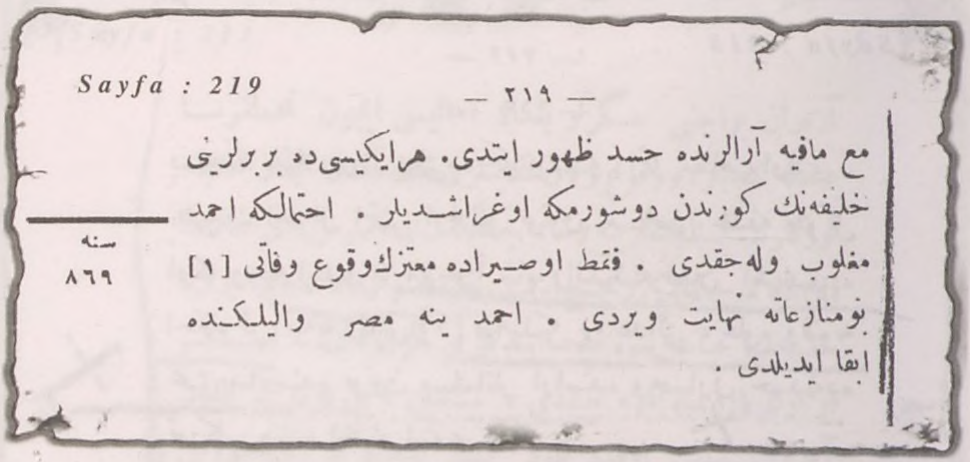
احمد ابوالمحاسن حنه ٨٦٨

وقتیله خلیفه زمانده عمرو بامنده برعرب قومانداسی طرفندن رومالیلرك الندن ضبط ایدیلن مصر اوزمان خلیفه‌لرایمپراطورلغنك اك کوزل ولایتلرندن برینی تشکیل ایدییوردی . خلیفه معتزه بویوك خدمتلر ایفا ایتمش اولان احمد بورلایته نائل اولدی [٢] . معتزك خلافتدن محروم براقیلق ایسته‌دیکی مستعینی احمدك اولدیرتدیکنه دائر بعض دیدی‌قودیلر موجود ایدی . احمدك حکم ونفوذی یالکز مصره منحصر دکلدی . خلیفه ، فرات نهرینه قدر سوریه‌یی‌ده اونك اداره‌سنه ویرمشدی . بووالیدن باشقه مصرده دوغرودن دوغرویه خلیفه‌یه مربوط وویرکو طوپلامق وظیفه‌سیله مکلف بویوك برمأمور دها واردی . غایت زنکین اولدیغی جهتله اوراده بویوك برحکم ونفوذ اکتساب ایتمشدی . احمد اوندن پك قیمتدار هدیه‌لر آلدی .

---

[١] ابو حنیفه مذهبنه سالکدر .

[٢] ٢٥٤ تاریخ هجریسی رمضانده .

Sayfa : 219

— ٢١٩ —

مع مافيه آرالرنده حسد ظهور ايتدى. هرايكيسى‌ده بربرلرينى
خليفه‌نك كوزندن دوشورمكه اوغراشديلر . احتمالكه احمد
مغلوب وله‌جقدى . فقط اوصيراده معتزك‌وقوع وفاتى [١]
نومنازعاته نهايت ويردى . احمد يه مصر واليلكنده
ابقا ايديلدى .

سنه
٨٦٩

Sayfa 216

Müslümanlar İmparatorluğu'nun, başlangıcında zaferleri o kadar seri ve birden bire olmuştu ki; Yunan İmparatorluğu'nu mahvetmeden, Tataristan'da ve Hindistan'da daha ileriye gitmeden artık yeni zaferlere girişemezlerdi. Buraları ise halifelerin yaşadıkları şehirden çok uzak ülkelerdi. Yalnız, İspanya yeni bir zafer kazanma bölgesi oldu. Böyle olmakla birlikte Yunanlılarla savaşıldı. Dökülen kanların karşılığı olmak üzere bazı yerler ele geçirildi. Emeviler de diğer bütün imparatorluklar gibi yıkıldı. Bir prens İspanya'ya kaçtı. Ümeyye ailesinin şanını yüceltti. Doğu'da Emeviler İmparatorluğu'ndan sonra Abbasiler Devleti kuruluyordu.

Araplar Türkistan'da da bazı yerleri ele geçirmeyi başarmışlardı. Büyük bir orduyla İli nehrine kadar ilerlemişlerdi. Maveraünnehir'e yakın bir yerde yerleşmiş olan birçok Türk, yukarıda söylediğimiz gibi Araplar tarafından esir edilmişlerdi. Arap İmparatorluğu dahilinde yoğun bir esir ticareti vardı. Halifeler bu Türk esirleri arasında parayla esir satın aldılar. Sonraları kendi halkının yönetime etki yapmasından korktukları için onların yerine, bu Türk esirleri yerleştirmeyi uygun gördüler. İlk halife Mutasım, bu esirlere çok önem verdi ve bunları ordularında görevlendirdi. Hükümdar tarafından korunma ve kollanmalarından dolayı bu yabancı askerlerin küstahlığı [sayfa 217] **arttı. Bu durum, Bağdat halkı için dayanılmaz bir hale geldi. Bu olaylarla ilgili şikayetleri dinlemekten bı-**

kan halife Türklerin küstahlıklarına son veremektense, Sarmanray'a çekilmeyi tercih etti. Halife Mütevekkil zamanında bu esirlerin halifeye karşı bir suikast düzenledikleri görüldü. Müstansır onların yardımıyla tahta çıktı. Müsta'yen tacı onların elinden aldı. Sonunda o kadar etkili oldular ki imparatorluk yönetimi içerisinde başına buyruk hareket etmeye başladılar. Halife en büyük ve en güzel illeri bunlara bırakmak zorunda kaldı. Bunlar öyle küstah bir halk idiler ki kendilerine bağlı olanları titretiyorlardı. Rütbe ve yetki görünüşte halifeye verilmiş gibi görünmesine rağmen, gerçekte Türkler bu yetkileri kullanıyorlardı.

Halifeler imparatorluğu içerisinde, yönetim iddiasına cesaret etmiş olan ilk Türk, Ahmet Bin Tulun'dur. Aslında Bağargar yahut Şato Türkleri soyundandır. Bunların kökenleri yukarıda açıklanmıştır. Babası Tulun, Halife Memun'un kölesi idi. H.220 ve M. 835 Bağdat'ta doğmuş olan Ahmet'in birçok yeteniği vardı. Türklerin güvenini kazanmıştı. Zihninde büyük fikirler[Sayfa 218] beslemeye başladı. Milleti de kendisine sürekli yardımcı oldu. Babasının taşıdığı bütün yetki ve ünvanları, Halife Mutevekkil ona da verdi ve Şam valiliğine atandı. Kur'an-ı Kerim hükümlerine bağlılığı, iyiliği, adaleti ve bilimsel çalışmalara karşı duyduğu ilgi sayesinde bütün Müslümanlar arasında ve cesaretinden dolayı da Türkler arasında şöhret kazandı.

Bir zamanlar Amr adında bir Arap kumandanı tarafından Romalıların elinden alınan Mısır, o zaman halifeler imparatorluğunun en güzel illerinden biriydi. Halife Mutaz'a büyük hizmetler yerine getirmiş olan Ahmet bu ili ele geçirdi. Mutaz'ı hilafetten yoksun bırakmak istediği Müstain'i, Ahmet'in öldürdüğüne dair bazı dedikodular ortaya çıktı. Ahmet'in güç ve nüfûzu yalnız Mısır'la sınırlı değildi. Halife, Fırat nehrine kadar Suriye'yi de onun yönetimine vermişti. Bu validen başka Mısır'da doğrudan doğruya halifeye bağlı ve vergi toplamakla görevli büyük bir memur daha vardı. Gayet zengin olduğundan dolayı orada büyük bir güç ve nüfuz kazanmıştı. Ahmet ondan, çok kıymetli hediyeler aldı [Sayfa 219] Böyle olmakla beraber aralarında düşmanlık ortaya çıktı. Her ikisi de birbirlerini halifenin gözünden düşürmeye uğraştılar. Muhtemelen Ahmet yenilmiş olmalı. Fakat o sırada Mutaz'ın ölümü ile bu kavga son buldu. Ahmet yine Mısır valiliğiyle görevlendirildi.

Sayfa : 220

تورکلرك پادشاهلری تجاوزات متمادیه نتیجه سنده صار صیلمش
اولان عرب امپراطورلغی انقسامه اوغرامغه باشلامشدی .

Sayfa 220

Türklerin yaptıkları devamlı saldırıların sonucunda sarsılmış olan Arap imparatorluğu gerilemeye başlamıştı.

Sayfa : 227

ابوالمحاسن احمدك وفاتندن صوکره اوغلی ابوالجیش خمارویه عسکر
طرفندن حکمدار انتخاب ایولوندی [1] . اون بش یاشنده محرس المنصوری
ابوالفدا
بن پطریق

Sayfa 227

Ahmet'in ölümünden sonra Ebul Ceyş Humaruye asker tarafından hükümdar olarak kabul edildi. 15 yaşındaydı.

Sayfa : 232

ابوالمحاسن بو حکمدار تخته چیقدیغی وقت مصر شهرنده اویله بنالر
یاپدیردی که حشمت و عظمتلری مسلمانلری صنایع نفیسه یه
اهمیت ویرمز باربازلر کبی تلقی ایدن کیمسه لری حیرتده براقیر.
انشا ایتدیردیکی محتشم سرایك اطرافنده بویوك باغچه لر واردی.
مصرده حس ایدیلن شدت حرارتدن بوراده مصون قالمق قابل

Sayfa : 233

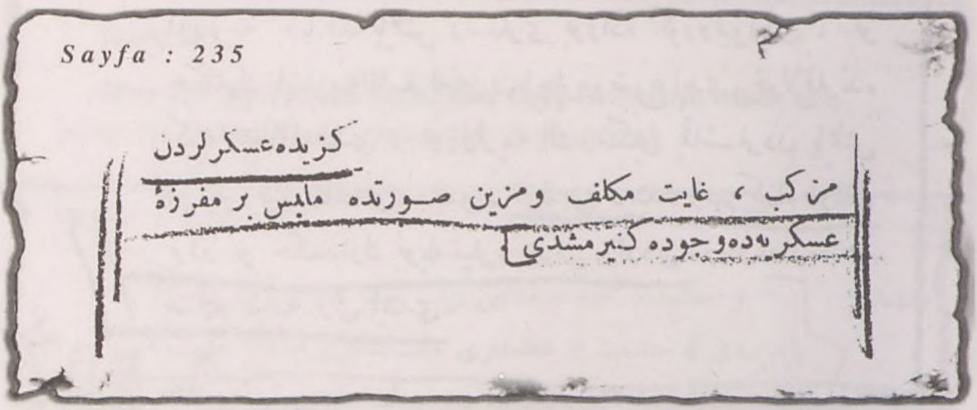
٢٣٣ —

اولوردی. شرق حکمدارلرینك عطالت و رخاوت حسلرینی
ممنون ایده لهجك هرشی بوراده موجود ایدی . طرحلر
یاسمنلردن و دها سائر چیچکلردن یاپلمشدی . بونلر قرآن
سوره‌لرینی ارائه ایده‌جك صورتده تنظیم ایدلمشلردی . بو
چیچکدن یازیلری اوقومق قابلدی. خورما آغاجلرینك اطرافی
یالدیزلی باقیرله محاط ایدی . ایچلرنده قورشون بورولر ترتیب
ایدیلمشدی. اوجلری دیشاریه متوجه‌ایدی. آغاجك اطرافنده
بو صورتله متعدد چشمه‌لر وجوده کلیوردی. بر طرفه‌دورلو
دورلو قوشلرله دولو بویوك بر اخشاب قوله واردی. بر آز
اوزاقده بر صاتون کورولیوردی که دیوارلری ماوی بویانمش
و آلتونلرله یالدیزلانمشدی. حکمدارك وبوتون قاریلرینك آغاج
اوزرینه بویا ایله یاپلمش رسملری بوراده کورولیوردی . بو
هیکللرك باشلرینه الماسلرله مزین تاجلر موضوع ایدی. قولاقلرنده
کوپه‌لر طاقلمشدی . اوزرلرینه الك زنکین قماشلردن یاپلمش
البوابلر کیدیرلمشدی. منسوب اولدیغی دینده رسم کناه اولمقله
برابر بو حکمدارك بویله‌شیلره مراق واردی. زمان اداره‌سنده
صنایع نفسه ترقی ایتدی.

Sayfa 232

Bu hükümdar tahta çıktığı zaman Mısır şehrinde öyle binalar yaptırdı ki ihtişam ve büyüklükleri, Müslümanları güzel sanatlara önem vermez barbarlar olarak kabul eden kimseleri hayrete dü-

şürdü. Yaptırdıkları muhteşem sarayın etrafında büyük bahçeler vardı. Mısır'ın aşırı sıcaklarından burada korunulabilirdi. [sayfa 233] Doğu hükümdarlarının tembellik ve miskinlik duygularını memnun edebilecek herşey burada vardı. Bölmeler, yaseminlerden ve daha başka çiçeklerden yapılmıştı. Bunlar Kur'an surelerini gösterecek şekilde düzenlenmişti ve bu çiçeklerden yazıları okumak mümkündü. Hurma ağaçlarının etrafı yaldızlı bakırla çevrilmişti. İçlerine kurşun borular döşenmişti. Uçları dışarıya doğru yönelmişti. Ağacın etrafında bu şekilde birçok çeşmeler vardı. Bir tarafta türlü türlü kuşlarla dolu büyük bir ahşap kule vardı. Biraz uzakta bir salon görülüyordu ki duvarları maviye boyanmış ve altınlarla yaldızlanmıştı. Hükümdarın ve bütün eşlerinin ağaç üzerine boya ile yapılmış resimleri burada görülüyordu. Bu heykellerin başlarına elmaslarla donatılmış taçlar konulmuştu. Kulaklarına küpeler takılmıştı. Üzerlerine en zengin kumaşlardan yapılmış elbiseler giydirilmişti. Bağlı olduğu dinde resim günah olmakla beraber bu hükümdarın böyle şeylere merakı vardı. Onun döneminde güzel sanatlar çok ilerlemişti.

Sayfa : 235

گزیده عسکر لردن

مرکب ، غایت مکلف ومزین صورتده ملبس بر مفرزهٔ عسکریه ده وجوده کتیرمشدی

Sayfa 235

Güzel elbiseler giyinen ve çok iyi bir şekilde donatılmış askeri bir birlik de oluşturmuştu.

Sayfa : 257

نوری جعفری

سامانی سلاله‌سی خوراسان وماوراءالنهر کبی بحر حزره جوار اولان ولایتلری خلیفه‌لرك الندن المشدی بوراده تقریباً ۸۷٤ تاریخ میلادیسندن بری حکمران اولیوردی. اوجواردە بریدن نشئت ایتمش برتورك اولان ، بناءعلیه هوئه‌ی‌قه تورکلرینه منسوب بولونان آلپ‌تکین بوسلاله‌نك دربلو ایکنجی حکمداری اسماعیلك کولەسی ایدی.

Sayfa 257

Samanî sülalesi Horasan ve Maveraünnehir gibi Hazar Denizi'nin çevresinde olan illeri halifelerin elinden almış idi. Burada yaklaşık M. 874 yılından bu yana hüküm sürüyordu. O bölgenin bir bölümüne yayılmış olan Hoeyika Türklerine mensup bir aileden olan **Alp Tekin** , bu ailenin ikinci hükümdarı İsmail'in kölesiydi.

Sayfa : 259

مصادمه‌یه باشلامادن اول ، دشمنلرینك تفوقنی بیلن آلپ‌تکین عسکرلرینك فکرینی استمزاج ایتمشدی . بوقدر آز برعسکرله احراز موفقیت قابل اولامایه‌جغندن باشلرینك جاره‌سنی دوشونملرینی، چونکه کندی‌یانندە قالمقله اولومدن باشقه بر شیئه انتظار ایدەمه‌یه‌جکلرینی ، منصورك قوماندانی ایله مذاکره‌یه کیریشمه‌لری حقلرندە ایی اوله‌جغنی سویله‌مشدی . هپسی بردن ، کندیسنك سعادتنه اشتراك ایتدکلری کبی فلاکتنه‌ده اشتراك ایتمکه عزم ایتمش اولدقلرینی ، عینی تهلکه‌یه نفسلرینی القا ایده‌جکلرینی جواباً سویلدیلر .

آلپ تکین بو مظفریتدن صوکره اوجواردحاکم کسلدی.

Sayfa 259

Çarpışmaya başlamadan önce düşmanlarının başarılarını bilen Alp Tekin, askerlerinin fikrini öğrenmişti. Bu kadar az bir askerle başarı kazanmanın mümkün olamayacağından başlarının çaresine bakmalarını, çünkü kendi yanında kalmanın onlara ölümden başka birşey getirmeyeceğini, Mansur'un kumandanı ile görüşmelerinin kendileri için daha iyi olacağını söylemişti. Hepsi birden kendisinin mutluluğuna katıldıkları gibi felaketine de katılmaya kararlı olduklarını, kendisinin karşılaşacağı her türlü tehlikeye karşı yanında yer alacaklarını söylediler.

Alp Tekin bu zaferden sonra o bölgenin tek hakimi oldu.

Sayfa : 264

يمين الدوله لقبيله تسميه ايديلن محمود ايلك غزنوی حكمداری
كی تلق ايديلك لازم كلير . سامانيلری هيچ كوزدن دور

(۱) ۳۸۷ تاريخ مجريسنده .

طوتمایوردی . اونلردن دها صاحب قوت اولدیغی جهتله کونك برنده سامانیلر حکومتنك کندی اداره‌سنه کچه‌جکنی دوشونیور ، سامانی سرایندہ امرادن بعضلرینك بك کسب نفوذ ایتمه‌سنه چالیشیوردی . آنپ تکین ایله سبکتکینك جنوبده هندستان طرفلرنده یاپدقلری کبی شمالده ده بر والینك تأسس ایتمه‌سی محمودك آمالنه سکته ویره بیلیردی . اونك ایچون ، فائق و بکتورون Bactouroun نامنده دیکر بر امیرك سامانی سرایندہ چیقاردقلری کورولتولره اشتراك ایتمکی مناسب کوردی [١] . یوقاریده بحث ایتدیکمز حکمدار نوح ٩٩٧ تاریخ میلادیسنده وفات ایده‌رك تاجی اوغلی منصوره براقمشدی . بکتورون ایله فائق ودهاسائر امرا بوحکمداری خلع ایتدیلر ، کوزلرینه میل چکدیردیلر . کوچوك یاشده بولونان عبدالملکی تخته چیقاردیلر . بونك چوجوقلغی اثناسنده ایمپراطورلقده حاکم مطلق کسیلمکی امید ایدییورلردی . جریان ایتمش اولان احوالك کافه‌سندن خبردار بولونان محمود بو ایکی امیرك حرکتنی تقبیح ایتدی . فقط سوزلری مسموع اولمادیغی ایچون اردوسنك باشنه کچه‌رك خوراسان اوزرینه یورودی . فائق ایله بکتورون یکی سامانی حکمداری ایله برلکده ، اونك اوزنکیلرینی طوته‌رق بوحال ایله محمودك قارشیسنه چیقدیلر . محمود ، طلب ایتدکاری صلحه راضی اولدی . فقط یکی اختلافات چوق کچمه‌دن تکرار حرب

سنه ٦٦٨ ابوالفدا دربلو نویری

Sayfa : 266

تولید ایتدی . محمود حریده غلبه حالهرق یونلری غایت شدتله تعقیب وفراره مجبور ایتدی . فائق ایله عبدالملك بخارایه ، بکتورون نیشابوره ، اورادن جرجانه کیتدیلر . محمود هرانه کیردی . خوراسانی ضبط ایتدی . اورادہ سامانیلرنامنه ارتق خطبه اوقونمادی .

ابوالفدا بن شونه

بوصیرادہ بکتورون ایله فائق بخارادہ یرلشمشلردی . اورادہ بوتون قوتلرینی طوپلایهرق تکرار محمودہ هجوم ایتدیلر . فقط بو اثناده فائقك وقوع وفاتی سامانیلری اوقدر ضعیف دوشوردی که آرتق هیچ برشیئه جسارتلری قالمادی . دیکر طرفدن تورکلرك خانی ایلك ایلخان محمودہ و دها سائر امرایه قارشی عبدالملکه معاونت بهانه-یله مهم برارادو باشلده بخارا اوزرینه یورودی . بکتورونی وحرکتنه مانع اولمق ایسته‌ین سائر امرایی اسیر ایده‌رك بخارایه کیردی [١] . عبدالملك اسیر ایدیلدی . زنجیربند ایکن اولدی . کندیسندن اول حکومت سوردیکی حالده امرانك ترتیباتیله خلع اولونمش اولان منصوردہ حبسه قویولدی . سامانی سلاله‌سی تمامیله سوندی . بوعائله‌دن آرتق ابراهیم اسمنده برشهزاده‌دن باشقه کیمسه قالمامشدی . اوده یاشنده برمقدار عسکرله برقاچ سنه ولایتدن ولایته دولاشدی . نهایت محمودك عساکریله وقوعه کلن برمصادمه‌ده مقتول دوشدی . بوصورتله ، سامانیلرك مالك اولدقلری یرلرك کافه‌سی ، یعنی

ابوالفدا بن شونه

Sayfa : 267

خوراسان الله ترانسوقسان ـ ماوراء سيحون Transoxiane قطعه‌سنك رقسمی محمودك تحت اداره‌سنه كچدی . او زمان بغداده حكمران اولان خليفه قادربالله بوتون بوواسع الكالرك حكمدارلغنی اوكا توجيه ايله‌دی . برخلعت احسان ايتدی . يمين‌الدوله و امين‌الملة عنوانلرينی ويردی . فقط محمود بو عنوانلره نظر استخفاف ايله باقدی . اونلری كندی نفوذ واقتدارينك پك دونده كوردی .

محمود ، ممالكنی جنوب طرفلرينه دوغرو توسيع ايتمك ايسته‌يوردی. فقط اول امرده تركلرك خانندن امين اولمادن بوحربه كيريشه‌مزدی . ايلك ايلخان ايله برمعاهده يابدی . قيزينی آلدی. آرتق خوراسان ولايتيله غزنه‌حقنده برقورقوسی قالمايجه هندستانه كيردی [١] . هندستانك اك ذی قدرت حكمداری جبال Dgebal ايدی [٢] . بوهند حكمدارينك اوچ يوز فيلی واردی . بو سفرك تفصيلاتی معلوم دكلدر . يالكز شوقدر بيلينيوركه برخيلی محاربه‌لر وقوعه كلدی . جبال ايكی كره اسير دوشدی ايكی دفعه‌ده عاليجنابانه سربست براقلدی . فقط تكرار محمودك الله دوشوبجه ، مملكتنك قانونلری موجبنجه ناجی اوغلنه تركه ، كناهلرينك جزاسی اولمق اوزره كندی كنديسنی ياقمغه مجبور قالدی .

سنه ١٠٠١ ابوالفدا دربلو ابوالمحاسن

Sayfa : 268

محمود بو مملکتدن بویوك غنائم آلدی . اسلامیتی هندستانده نشر ایتدی . صوکره هندستانی براقدی . بونون اوجسیم ممالکی قطع ایده‌رك خوارزمه کیردی . اوراسنی‌ده تحت تسخیره آلدی . اورادن ، براردو الله بلخه یاقلاشمش اولان تورك خانینه قارشی یورودی . خان مغلوب اوله‌رق جیحون نهرندن اوبه طرفه کچدی . جیحون نهری ایکی ایمپراطورلغك حدودی اولدی

سنه ١٠٠٢ دربلو ابوالفدا ابوالمحاسن

محمود غزنه‌یه غازی عنوانیله عودت ایتدی . فقط غزنه‌ده آنجق یکی برسفره حاضرلانه‌جق قدر قالدی . غزنه‌یه جوار سجستان والیسی خلف Khalaf عادتا برحکمدار مستقل کبی حرکت ایتمکه‌وتات That قلعه‌سنی تحکیم ایله‌مکه باشلامشدی[١] . محمود بوعاصی‌یه قارشی یورودی . خلف ، محاربه ایچون دکل عرض انقیاد ایتمك وقلعه‌نك آناختارلرینی ویرمك ایچون حرکت ایتدی . محمودی ، کندیسنك سلطانی اولمق اوزره طانیدی . اوزمانه قدر مجهول اولان بو عنوان مسلمان حکمدارلری آردسنده صوکرا مستعمل رحاله کلدی . محمودك خوشنه کیتدی . ابتدا بوعنوانی اوطاشمشدر ه وقتیله حکمدارلر ملك عمومی آلیرلردی . صوکرالری بوعنوان قیمتدن دوشدی . سلطانلره تابع وخراجکذار حکمدارلره ویریلکه باشلادی .

حلف مأموریتنه اعاده اولوندی . همان برآز صوکره

محمودك علوجنابنی اونوته‌رق سلاحه صاریلدی ، تورکارك خانه استناد ایتمکه چالیشدی . محمود درحال بورایه قوشدی، عاصی‌یی مغلوب ایتدی . جرجان‌ولایتنه کوبدردی . اوراده درت سنه براقدی . صوکره نیشابورك جنوبنده جردین Khaidern قلعه‌سنه نقل ایده‌رك وفاتنه قدرطوتدی . بر خانی محبسده براقه‌رق محمودك سفرلرینی تعقیب ایده‌لم . محمود تکرار هندستانه دونه‌رك [١] مولتانك Moultan ك اوته طرفنده ایندوس نهری جوارلرنده غایت مستحکم بهاطیه Hebatah قلعه‌سنی ضبط ایله‌دی . بوتون اوواسع مولتان ولایتنی ضبط ایله [٢] بیدا Bida اسمنده برقرالی اورادن قاچیرتدی ، طالیجار قلعه‌سنه التجایه مجبور براقدی . صوکره بوقلعه‌یی محاصره ایده‌رك قرالی اسیر آلدی . خزینه‌لرینی ، حکمدار لباسنی وقوشاغنی اغتنام ایله‌دی . بوموفقیتی متعاقب مملکتنه عودت ایله الملك خانه قارشی قومق اوزره علی‌العجله ماوراءالنهره قوشدی .

سنه ١٠٠٤ ابوالفدا

١٠٠٥ ابوالفدا دربلو

تورکارك خانی، محمودك غیبوبتندن بالاستفاده قوماندانلرندن سپاش تکینی وجعفر تکینی برر ازدو ایله خوراسانه سوق ایتمشدی . محمود طرفندن بیهرات والیسی اولان آرسلان جاذب تکین درحال کیفیتدن حکمدارینی خبردارایله‌دی.

Sayfa 264

Muiniddin Devle lâkâbıyla anılan Mahmut'u ilk Gazneli Hükümdarı olarak kabul etmek lazım gelir. Samanîleri dikkatle gözlüyordu. **[Sayfa 265]** Onlardan daha kuvvetli olduğu düşüncesiyle günün birinde Samanîler hükümetinin kendi yönetimine geçeceğini umuyor, **Samanî sarayındaki bazı emirlerin güç kazanmamaları için çalışıyordu.** Alp Tekin ile Sebük Tekin'in güneyde Hindistan taraflarında yaptıkları gibi kuzeyde bir valinin bağımsızlığını ilân etmesi Mahmut'un arzularını engelleyebilirdi. Onun için Faik ve Bektorun adında başka bir emirin Samanî sarayında çıkardıkları **kargaşaya katılmayı uygun gördü. Yukarıda bahsettiğimiz Hükümdar Nuh, M. 997 ölünce tacı oğlu Mansur'a bırakmıştı. Bektorun ile Faik ve daha başka emirler bu hükümdarı tahttan indirdiler, gözlerine mil çektirdiler. Küçük yaşta bulunan Abdülmelik'i tahta çıkardılar.** Bunun çocukluğu esnasında imparatorlukta tek yetkili olmayı ümit ediyorlardı. Gelişmeleri haber alan Mahmut, bu iki emirin davranışını onaylamadı. **Fakat, sözünü dinletemediği için ordusunun başına geçerek Horasan üzerine yürüdü. Faik ile Bektorun yeni Samanî Hükümdarı ile birlikte onun üzengilerini tutarak bu şekilde Mahmut'un karşısına çıktılar.** Mahmut, talep ettikleri barışa razı oldu. Fakat çok geçmeden tekrar savaş **[Sayfa 266]** başladı. **Mahmut, savaşta bu emirleri yendi,** bunları takip ederek kaçmak zorunda bıraktı. Faik ile Abdülmelik Buhara'ya, Bektorun Nişabur'a, oradan Cürcan'a gittiler. **Mahmut, Herat'a girdi.** Horasan'ı ele geçirdi. **Orada artık Samanîler adına hutbe okunmadı.**

Bu sırada Bektorun ile Faik Buhara'da birleşmişlerdi. Orada bütün kuvvetlerini toplayarak tekrar Mahmut'a karşı saldırıya geçtiler. Fakat bu esnada Faik'in ölümü Samanîleri çok zayıf düşürdüğü için artık hiç bir şeye cesaretleri kalmadı. **Diğer taraftan Türklerin hanı İlig İlhan, Mahmut'a ve daha başka emirlere karşı Abdülmelik'e yardım bahanesiyle önemli bir ordunun başında Buhara üzerine**

yürüdü. Bektorun'a ve hareketine engel olmak isteyen diğer emirleri esir ederek Buhara'ya girdi. Abdülmelik esir edildi. Zincire vurulu olarak öldü. Yönetimde bulunduğu sırada, kendisinden önce emirlerin düzenlediği bir oyunla tahttan indirilmiş olan Mansur da hapse konuldu. **Samanî ailesi tamamiyle söndü**. Artık bu aileden İbrahim isminde bir şehzadeden başka kimse kalmamıştı. O da yanında bir miktar askerle birkaç yıl ilden ile dolaştı. **Sonunda Mahmut'un askerleriyle meydana gelen bir çarpışmada öldü. Böylece Samanîlerin sahip oldukları yerlerin tamamı yani** [Sayfa 267] **Horasan ile Transaksan bölgesinin bir kısmı Mahmut'un yönetimine geçti. O zaman Bağdat'ta yönetimde bulunan Halife Kadirbillah bütün bu geniş ülkelerin hükümdarlığını ona verdi. Bir hilat giydirdi. Muinüddin Devle** [Dinin yardımcısı] **ve Eminü'l-melle ünvanlarını verdi. Fakat Mahmut bu ünvanları dikkate almadı. Onları kendi nüfuz ve iktidarının çok altında gördü.**

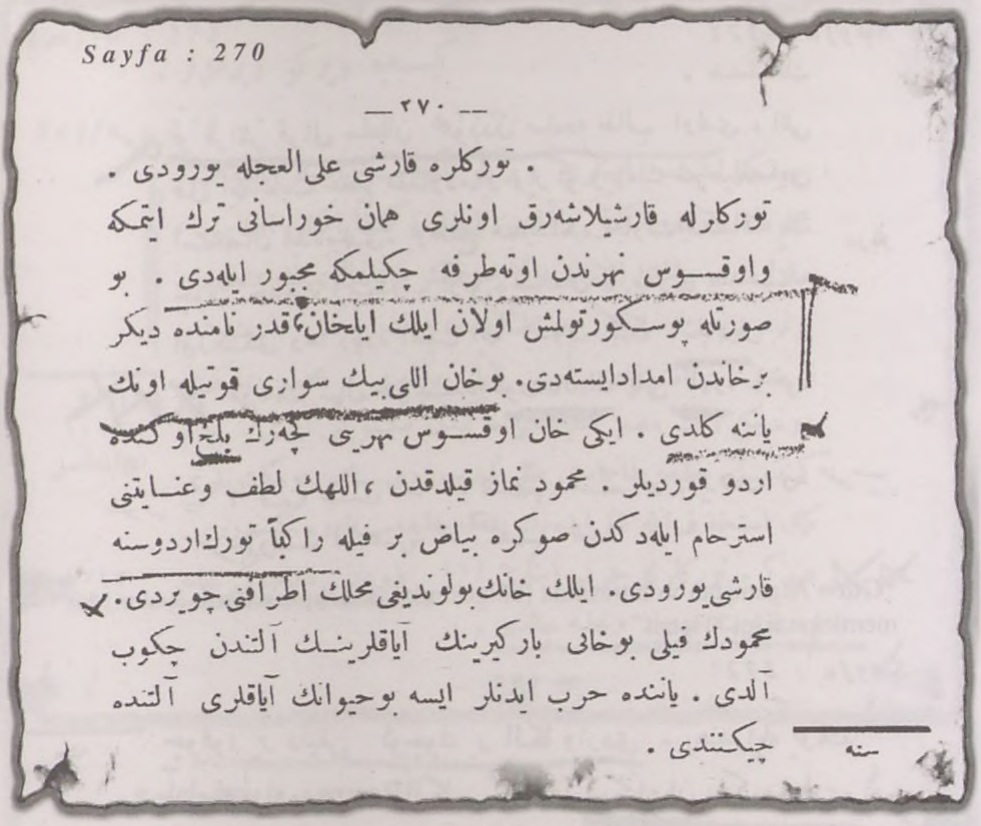
Mahmut, devletini ve topraklarını güney taraflarına doğru genişletmek istiyordu. Fakat herşeyden önce **Türklerin Hanı'ndan emin olmadan bu** savaşa girişemezdi. İlig İlhan ile bir anlaşma yaptı. Kızını aldı. Artık Horasan ili ile Gazne hakkında bir korkusu kalmayınca da Hindistan'a girdi. Hindistan'ın en güçlü hükümdarı Cibal idi. Bu Hint Hükümdarı'nın 300 fili vardı. Bu seferin ayrıntıları bilinmemektedir. Yalnız şu kadarını biliyoruz ki birçok savaş yaptılar. Cibal iki kere esir düştü. İki defada da büyüklük örneği olarak serbest bırakıldı. Fakat tekrar Mahmut'un eline düşünce, memleketinin kanunları gereğince Tacioğlu'na buraları bıraktı. Günahlarının cezası olmak üzere kendi kendisini yakmak zorunda kaldı. **[Sayfa 268] Mahmut, bu ülkeden büyük savaş geliri elde etti. İslâmiyeti Hindistan'a yaydı. Sonra Hindistan'ı bıraktı. Bütün o büyük ülkeyi geçerek Harezm'e girdi. Harezm'i de yönetimi altına aldı. Oradan, bir ordu ile Belh'e yaklaşmış olan Türk Hanı'na karşı yürüdü. Han'ı yendi ve Ceyhun nehrinin diğer tarafına geçti. Ceyhun neh-**

ri iki imparatorluk arasında sınır oldu.

Mahmut, Gazne'ye Gazi ünvanı ile döndü. Gazne'de ancak yeni bir sefere hazırlanacak kadar kaldı. Gazne'nin yanındaki Sucistan'ın valisi Halef, sanki bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmeye ve Tat kalesine yığınak yaparak sağlamlaştırmaya başlamıştı. Mahmut bu asiye karşı yürüdü. Halef, savaş için değil bağlılığını bildirmek ve **kalenin anahtarlarını** vermek için hareket etti. Mahmut'u, kendisinin sultanı olarak tanıdı. O zamana kadar bilinmeyen bu ünvan, sonraları müslüman hükümdarları tararfndan kullanılır oldu. Mahmut'un hoşuna gitti. **Bu ünvanı ilk defa o taşımıştı.** Vaktiyle hükümdarlar, Melik ünvanını alırlardı. Sonraları bu ünvan kıymetten düştü. Sultanlara bağlı ve haraç veren hükümdarlara verilmeye başlandı.

Halef, görevine döndü. Hemen sonra **[Sayfa 269]** Mahmut'un iyiliğini unutarak silaha sarıldı. **Türklerin Hanı'na güvenerek** onu yanına çekmeye çalıştı. Mahmut derhal buraya gitti. Âsiyi yendi. Cürcan iline gönderdi. Orada dört yıl alıkoydu. Sonra Nişabur'un güneyindeki Cerdin kalesine yollayarak ölümüne kadar burada tuttu. Biz, Halef'i hapiste bırakarak Mahmut'un seferlerini takip edelim. Mahmut tekrar Hindistan'a dönerek Moltan'ın öte tarafında İndus nehri yakınındaki çok iyi bir yerde kurulmuş olan Bahatya kalesini ele geçirdi. Bütün o geniş Moltan iline hakim oldu. **Bida** isminde bir kralı oradan kaçırttı. Talicar Kalesi'ne kaçmak zorunda bıraktı. Sonra bu kaleyi kuşatarak kralı esir aldı. Hazinelerini, hükümdarlık elbisesi ve kuşağını aldı. Bu başarının sonrasında ülkesine döndü. **İlig Han'a karşı koymak üzere alelacele Maveraünnehir'e gitti.**

Türklerin Hanı, bu fırsattan istifade ederek kumandanlarından Sepaş Tekin'i ve Cafer Tekin'i birer ordu ile Horasan'a göndermişti. Mahmut'un, Herat valisi olan Arslan Cazib Tekin, derhal bu durumdan hükümdarını haberdar etti.

Sayfa : 270

— ٢٧٠ —

. تورکلره قارشی علی العجله یورودی .
تورکلرله قارشیلاشه‌رق اونلری همان خوراسانی ترك ایتمك
واوقسوس نهرندن اوته‌طرفه چکیلمکه مجبور ایله‌دی . بو
صورتله پوسکورتولمش اولان ایلك ایاخان، قدر نامنده دیکر
برخاندن امدادایسته‌دی. بوخان الای بیك سواری قوتیله اونك
یانه کلدی . ایکی خان اوقسوس نهری چه‌رك بلخ او کنده
اردو قوردیلر . محمود نماز قیلدقدن ، اللهك لطف وعنایتنی
استرحام ایله‌دکدن صوکره بیاض بر فیله راکباً تورك اردوسنه
قارشی یورودی. ایلك خانك بولوندیغی محالك اطرافنی چویردی.
محمودك فیلی بوخانی بارکیرینك آیاقلرینك آلتندن چکوب
آلدی . یانده حرب ایدنلر ایسه بوحیوانك آیاقلری آلتنده
چیکنندی .

سنه

Sayfa 270

Alelacele Türklerin üzerine yürüdü. Türklerle karşılaşarak onları hemen Horasan'ı terk ederek, **Oksus nehrinin öte tarafına çekilmek zorunda bıraktı. Bu suretle püskürtülmüş olan İlig İlhan, Kader adındaki diğer bir Han'dan yardım istedi. Bu Han elli bin süvari kuvveti ile onun yanına geldi**. İki Han Oksos nehrini geçerek Belh önünde ordugâh kurdular. Mahmut namaz kıldıktan, Allahın lütuf ve yardımını diledikten sonra beyaz bir file binerek Türk ordusuna karşı saldırıya geçti. İlig Han'ın bulunduğu bölgeyi kuşattı. Mahmut'un fili bu Han'ı atının ayaklarının altından çekip aldı. Yanında savaşanlar ise bu hayvanın ayakları altında ezildi.

Sayfa : 271

. هندستانك

بو قرالرّ قرالی سلطان محموددن صاحه طالب اولدی . اللی
قتل ایله غایت عظیم مقداردہ بر ویرکو ویرمك شرطیله صلحی
استحصال ایده بیلدی. بوصلح هندستانده تجارتك انکشافنه پك دربلو
جوق خدمت ایتمشدر . آرتق مسلمان کاربانلری هندستانه
اولکندن دها زیاده امنیت ایله کیدوب کلمکه باشلادیلر .
غزنه‌نك شمال غربیسنده غورGhour یعنی اووا یاخود

*

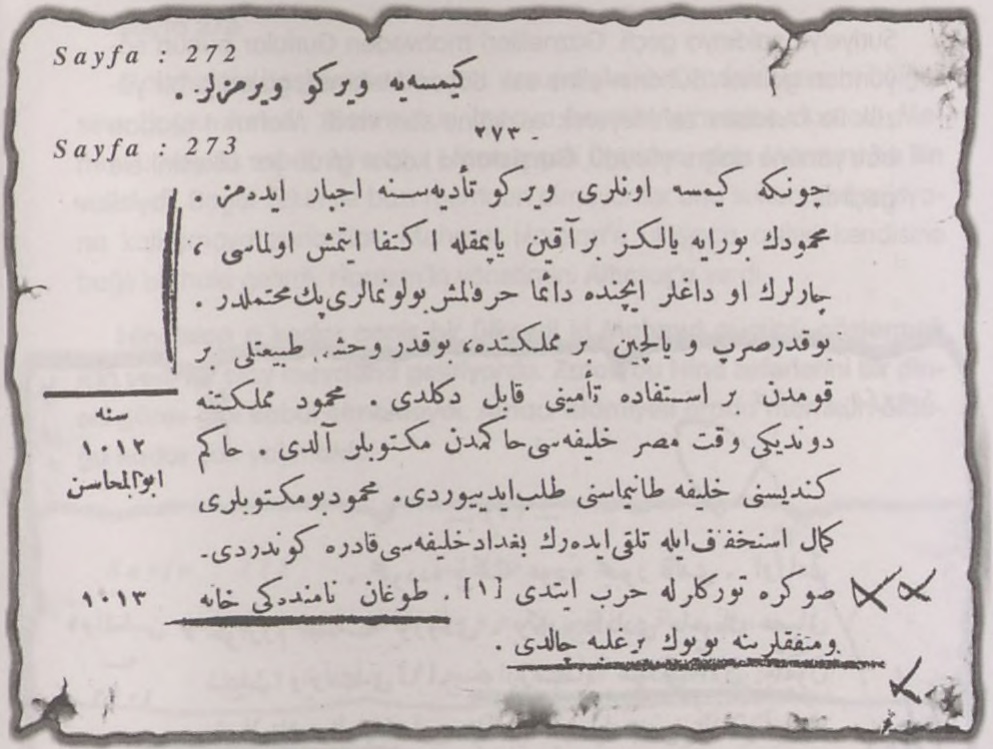
*Gur= Afganistan'ın hıttasında [bölgesinde] Bedehşar'a karib [yakın] bir memleket ismi "Hecm"

Sayfa : 272

— ٢٧٢ —

سنه ١٠١٠

چوقور بر دیلن کوچوك بر الکا واردی . هند ایله بونك
اراسنده راود Ravre الکاسی کائندی. اسکی ایران حکمدارلری
نسلندن برطاقم پرنسلر بورایه چکیلمشلردی . اورادہ طاهری
بر استقلال ایچنده یاشایورلردی . بحر خزر ایله غائر نهری
اراسنده کی بوتون الکالره صاحب اولان سلطان کندیسنه
بوقدر جوار برالکایی تحت تسخیره آلمق آرزوسندن منع نفس
ایده مدی. چوقدن بری بوراده حکومت سورن محمد بن سوری یه
هجوم ایتدی [١] . مؤخراً غزنویلری محو ایدن غوریلر بونك
نسلندن کلیرلر . سلطانك الته اسیر دوشن محمد ، کیزله دیکی
ریوزوك ایله کندیسنی زهرلیه‌رك اسارتنه نهایت ویردی .
اورادن محمود عرب طرفلرینه دوغرو یورودی ، غورشیستانه
قدر کیردی ، شار الکاسنی اله کچیردی .

Sayfa : 272

كيمسه يه ويركو ويرمزلر .

Sayfa : 273

٢٧٣ -

چونكه كيمسه اونلرى ويركو تأديه‌سنه اجبار ايدەمز .
محمودك بورايه يالكز براقين يامقله اكتفا ايتمش اولماسى ،
چارلرك او داغلر ايچنده دائما حرفلمش بولونمالرى‌يله محتملدر .
بوقدر صرپ و يالچين بر مملكتده ، بوقدر وحشى طبيعتلى بر
قومدن بر استفاده تأمينى قابل دكلدى . محمود مملكتنه
سنه ١٠١٢ دوندىكى وقت مصر خليفه‌سى حاكمدن مكتوبلر آلدى . حاكم
ابوالمحاسن كنديسنى خليفه طانيماسنى طلب ايدييوردى . محمود بومكتوبلرى
كمال استخفافله تلقى ايدەرك بغداد خليفه‌سى قادره گوندردى .
١٠١٣ صوكره توركلرله حرب ابتدى [١] . طوغان نامنده‌كى خانه
ومتفقلرينه يوك برغلبه حالدى .

Sayfa 271

Hindistan'ın bu krallar kralı, Sultan Mahmut'tan barış için ricada bulundu. Elli fil ile çok büyük oranda bir vergi vermek şartıyla barışı sağlayabildi. Bu barış Hindistan'da ticaretin gelişmesi yönünde çok yararlı olmuştur. Artık Müslüman tüccarlar Hindistan'a ülkelerine daha güvenli bir şekilde gidip gelmeye başladılar.

Gazne'nin kuzey doğusunda Gur yani **ova** yahut **[sayfa:272] Çukuryer denilen küçük bir ülke vardı.** Hind ile bunun arasında Ravre ülkesi bulunuyordu. **Eski İran hükümdarları soyundan** bir takım prensler buraya çekilmişlerdi. Orada görünüşte bağımsız olarak yaşıyorlardı. Hazar Denizi ile Ganj Nehri arasındaki bütün ülkelere sahip olan sultan, bu kadar geniş bir ülkeyi yönetimi altına almak arzusundan geri duramadı. Çoktan beri burayı yöneten Mehmet,

Suriye'ye saldırıya geçti. Gaznelileri mahveden Gurlular bunun soyundan gelirler. Sultanın eline esir düşen Mehmet, gizlediği bir yüzük ile kendisini zehirleyerek esirliğine son verdi. Mahmut oradan batı yönüne doğru yürüdü. **Gurşistan'a** kadar girdi. Şar ülkesini ele geçirdi.

Sayfa : 274

—٢٧٤—

. محموده پایتخته عودته مجبور قالدی . اورادن

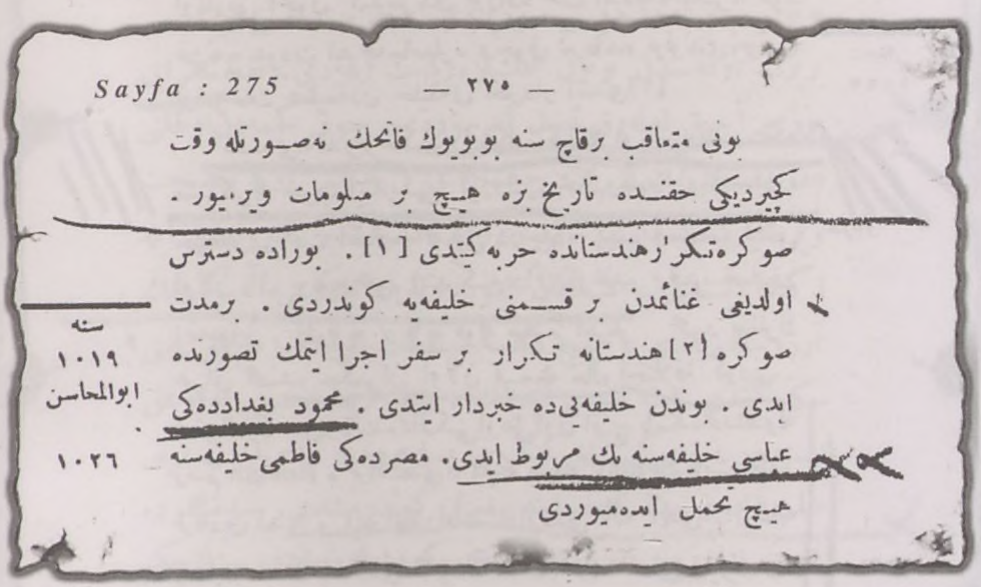
ابوالمحاسن ✗ خوارزم قطعه‌سنه یورودی . بوکاده دامادی مأمونك عصیانی
سنه ١٠١٦ سببیت ویرمشدی[١]. خوارزمشاه عنواتی آلان مأمون
بوولایتك والسی ایدی . بغال تکین ایله بعض غیرممنونلراوتی
سلطانه‌قارشی عصیانه تشویق ایتمشلردی. محمودخوارزمه‌واصل
اولونجه عاصیلری دائرهٔ اطاعته صوقدی. خوارزمك اداره‌سنی
آلتون طاشه توجیه ایلهدی .

ابوالفدا هندستان‌اوقدر واسع بر مملکتدرکه محمود ایچون هرسنه
شجاعتنی کوسترمکه یکی بر میدان‌عرض ایدییوردی . ذاتاً بو
هند سفرلرینی بروظیفهٔ دینیه کبی تلقی ایتمکده ایدی . مقصدی
اسلامیتی اوراده ممکن‌اولدیغی‌قدرچوق نشرایتمکدن عبارتدی.

Sayfa 274

Mahmut da başkentine dönmek zorunda kaldı. Oradan Harezm bölgesine doğru ilerledi. Mahmut'un buraya hareket etmesine damadı Memun'un isyanı sebep olmuştu. **Harezmşah ünvanını alan Memun, bu ilin valisiydi.** Bagal Tekin ile bazı memnun olmayanlar onu sultana karşı isyana kalkışmaya zorladılar. Mahmut Harezm'e ulaşınca asileri kendisine bağlı bir hale getirdi. Harezm'in yönetimini **Altıntaş'a** verdi.

Hindistan o kadar geniş bir ülkeydi ki Mahmut gücünü göstermek için yeni bir olay meydana getiriyordu. Zaten bu Hind seferlerini bir dinsel görev gibi kabul etmekteydi. Amacı İslâmiyeti orada mümkün olduğu kadar çok yaymaktı.

Sayfa : 275 — ٢٧٥ —

بونی متعاقب برقاچ سنه بوبیوك فاتحك نه صورتله وقت
کچیردیکی حقنده تاریخ بزه هیچ بر معلومات ویرمیور .
صوکره تکرار هندستانده حربه کیتدی [١] . بوراده دسترس
اولدیغی غنائمدن بر قسمنی خلیفه‌یه کوندردی . برمدت
سنه ١٠١٩ صوکره [٢] هندستانه تکرار بر سفر اجرا ایتمك تصورنده
ابوالمحاسن ایدی . بوندن خلیفه‌یی ده خبردار ایتدی . محمود بغداددهکی
١٠٢٦ عباسی خلیفه‌سنه بك مربوط ایدی . مصرده‌کی فاطمی خلیفه‌سنه
هیچ تحمل ایده‌میوردی

Sayfa 275

Bunu takip eden birkaç yıl bu büyük fatihin ne şekilde **vakit geçirdiği hakkında tarih bize hiçbir bilgi vermiyor.** Sonra, tekrar Hindistan'a savaşa gitti. Burada elde ettiği ganimetten bir kısmını halifeye gönderdi. Bir süre sonra Hindistan'a tekrar bir sefer düzenlemek fikrindeydi. Bundan halifeyi de haberdar etti. **Mahmut, Bagdat'daki Abbasi halifesine çok bağlı idi.** Mısır'daki Fatımî halifesine hiç tahammül edemiyordu.

Sayfa : 276

ابوالمحاسن هندستانك بوتون بوتروتلرينه صاحب اولان محمود ،

Sayfa : 277

— ٢٧٧ —

سلمان حكمدارلرينك اك ذى قدرتى واك زنكينى حالەكلدى .
صمصام سومنات الكاسنده دابشەليم Dabschelim نسلندن برقرال براقدى . بونلر هندستانده اوزون مدت حكومت ايتمش اسكى بر عائله ايدى . فقط حقەرنده كافى درجەده معلوماتمز اولمادينى ايچون كنديلرندن بوراده بحث ايدەمەيەجكز . محمود غزنەيه عودت ايدنجه جامعلره برچوق تبرعاتده بولوندى . بوتون بوفتوحات عظيمەدن خليفەيى خبردار ايتدى[١] .

سنه ١٠٢٧

شمدى يەقدر بوحكمدارك شمالده تورکلرله ياخود هندستانده مشركلرله حرب ايتديكنى كوردك . حكم ونفوذلرى بابغداددە خليفەلرى تحت انقياده الەجق درجەده كسب وسعت ايتمش اولان آل بويەيه هجوم ايتديكنه دائر تاريخده برقيده تصادف ايتمەيوردز . آل بويه بر قاچ قوله منقسم ايديلر محمود بونلرك عراق عجمنده حكمران اولان قسمله حال اختلافه كيردى . فخرالدوله حين وفاتنده ممالكنى اوغلى اون اوچ ياشنده مجدالدوله رستم Rostan ه براقمشدى . مليكه سيده Seïdat غايت مقتدر برقادين ايدى . ايمپراطورلغك اداره سنى الله آلدى . اوغلنه وصايت ايتمكه باشلادى . محمودك آمال حريصانه سنى بيليوردى . بوتون اعتناسنى بونكله خوش كچنمكه تخصيص ايتدى .

مجدالدوله ده براز بويوينجه كنديسى ادارهٔ حكومت ايتمك ايستەدى . وزيراعظمانى مشهور فيلسوف ابوعلى ابن سينايه توجيه ايتدى . والدەسنى حكم ونفوذدن محروم براقدى . بوپرنسس

[١] ٤١٦ تاريخ مجريسنده .

لارستانده بر قلعه‌یه چکیلمکه مجبور اولدی . قلعه قوماندانی کندیسنه عرض خدمت ایله‌دی. بر اردو ترتیب ایتدی. پرتس بو اردو ایله ری Rey قربنده اوغلنه هجومه کیتدی . مجدالدوله ایله وزیری ابن‌سینا اسیر دوشدیلر. سیده زمام حکومتی تکرار النه آلدی . فلاکت و ادبارنده جسارت واعتماد کوسترديکی قدر سعادت و اقبالنده‌ده عدالت وحکمت ایله تمیز ایتدی . بوتون تبعه‌سنه کندیسنی سودیردی وحرمت حسی ویردی . بریرده آرقه‌سندن بوتون مجلسلره ریاست ایلردی. فقط سفرایی بوزی آچیق اوله‌رق قبول ایدییوردی. چوق کچمه‌دن اوغلنی عفو ایده‌رك تکرار تخته چیقاردی . یالکز اوکا نصیحت ویرمك وحکمدارلق کبی زور بر مسلکده رهبر اولمق ایله اکتفا ایتدی . سلطان محمود بونلرك مملکتنی اله کچیرمك آرزوسنده ایدی . هیچ دکلسه سلطان اوله‌رق طانمق یعنی سکه کندی نامنه ضرب ایدیلمك ، خطبه‌لرده اسمی اوقونمق ایسته‌یور ، ویرکو آلمق فکرینی بسله‌یوردی . بونلردن برینی طلب ایچون سیده‌نك سرایینه سفیرلر کوندرمشدی. سیده محموده شو جوابی ویری: «زوجم متوفا حکمدارك زمانینده سزك حکم ونفوذکزدن دائما قورقدم .جسارتکزك سزی غایت جسور بر حکمداره هجومه سوق ایده‌بیله‌جکنی دوشونیوردم. شیمدی زوجم اولدی. بن دول برقادینم. برچوجوغك وصیسی‌یم. حکومتده‌ده نائب موقعنده بولونیورم. آرتق سزدن هیچ قورقوم قالمامشدر.

Sayfa : 279

—۲۷۹—

چونکه علو جنابکزك پك بویوك اولدیغنه امین اولدیغم ایچون
بنمله سلاحلر کزی اوڵچمکه قالقه‌مازسکز. عقل ودرایتکز پك
درین اولدیغی ایچون بر محاربه‌نك وقوعی بزم اراده‌مزه تابع
ایسه‌ده نتیجه‌سی دائمامشکوك اولدیغنی تقدیر ایدرسکز . بکا
قارشی امید ایتدیککز موفقیته نائل اولدیغکز تقدیرده بر
دول قادینه و کوچوك بر چوجوغه غلبه چالمش اولمق عجبا
شان وشرفکزی آرتدیراجقمیدر؟ مغلوب اولدیغکز تقدیرده
او قدر عظیم الکالری تحت تسخیره آلدقدن صوکره بر
قادینك اوکنده فراره مجبور اولمش بر حکمداره هرکس
نه دیه‌جك ؟ »

سنه ۱۰۲۹ ابوالفدا

بو مکتوب پرنسسك امید ایتدیکی نتیجه‌یی حصوله
کتیردی . محمود تصوراتنك اجراسنی باشقه بر وقته تعلیق
ایده‌رك ذاتاً اختیار بولونان سیده‌نك وفاتی بکلهمکه قرار
ویردی. چوق کچمه‌دن سیده وفات ایتدی [۱]. جریان‌ایدن
احوال محمودك انتظارینه موافق چیقدی. کنج حکمدار داتمی
بر سفاهت ایچنده یاشایوردی. ذکادن محروم ایدی . حکومته
کوز دیکمش اولان امرانك منازعاتی مملکتی تفرقه‌یه
دوشوردی. باشلیجه اوچ امیر برر فرقه تشکیل ایتمشلردی .

Sayfa 276

Hindistan'ın bütün bu zenginliklerine sahip olan Mahmut, **[Sayfa 277]** Müslüman hükümdarlarının en güçlü ve en zengini haline geldi. Samsumenat ülkesinde Dabeşelim neslinden bir kral bıraktı. Bunlar Hindistan'da uzun süre yönetimde bulunmuş eski bir aile idi. Fakat haklarında yeterli derecede bilgimiz olmadığı için kendilerinden burada bahsedemeyeceğiz.

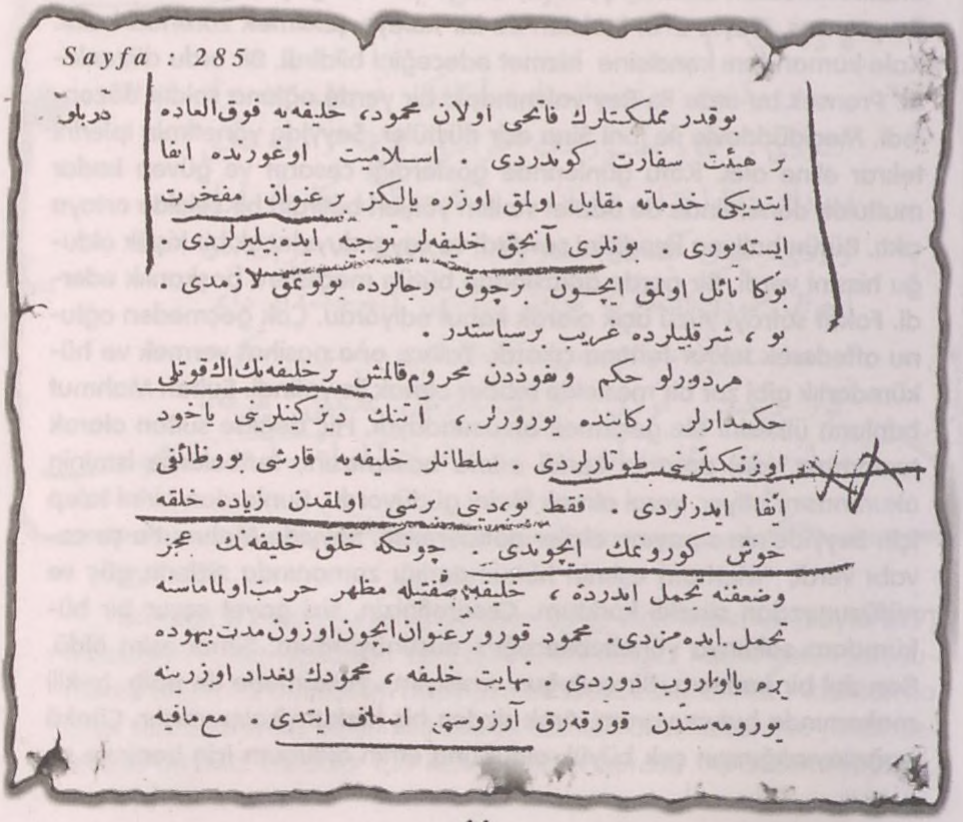
Mahmut, Gazne'ye gelince camilere bağışta bulundu. Bütün bu büyük zaferlerden, halifeyi bilgilendirdi.

Şimdiye kadar bu hükümdarın kuzeydeki Türklerle yahut Hindistan'da Müslüman olmayanlarla savaştığını gördük. Güç ve nüfuzları ta Bagdat'da halifeleri etkileyecek derecede büyük olan Alboya'ya saldırdığına dair herhangi bir bilgiye rastlamıyoruz. Alboya, birkaç kola ayrılmış idi. Mahmut bunların Irak'ta yönetim sahibi olan kısmıyla karşı karşıya geldi. Fahrüddevle ölmeden önce ülkesini oğlu 13 yaşında ki Mecidüddevle Rüstem'e bırakmıştı. Melike Seyyide gayet güçlü bir kadın idi. İmparatorluğun yönetimini eline aldı. Oğlu adına yetkileri kullanmaya başladı. Mahmut'un arzusunu biliyordu. Bütün gayretiyle onunla iyi geçinmeye çalıştı.

Mecidüddevle [Devletin şerefi] de biraz büyüyünce kendisi yönetimi eline almaya çalıştı. Veziriazamlığa meşhur filozof Ebû Ali İbni Sina'yı atadı. Annesinin elindeki yetkileri alarak onu bu güçten yoksun bıraktı. Bu prenses, [Sayfa 278] Laristan'da bir kaleye çekilmek zorunda kaldı. Kale kumandanı kendisine hizmet edeceğini bildirdi. Bir ordu düzenledi. Prenses bu ordu ile Rey yakınındaki bir yerde oğluna saldırı düzenledi. Mecidüddevle ile İbni Sina esir düştüler. Seyyide yönetimin iplerini tekrar eline aldı. Kötü günlerinde gösterdiği cesaret ve güven kadar mutluluk döneminde de adalet ve ilim yönleri belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Bütün halkına kendisini sevdirdi ve saygı duyulacak bir kişilik olduğu hissini verdi. Bir perde arkasından bütün meclislere başkanlık ederdi. Fakat sofrayı yüzü açık olarak kabul ediyordu. Çok geçmeden oğlunu affederek tekrar tahtına çıkardı. Yalnız, ona nasihat vermek ve hükümdarlık gibi zor bir meslekte rehber olmak ile yetindi. Sultan Mahmut bunların ülkesini ele geçirmek arzusundaydı. Hiç değilse sultan olarak tanınmak, yani paranın kendi adına basılmasını, hutbelerde isminin okunmasını istiyor, vergi almak fikrini güdüyordu. Bunlardan birini talep için Seyyide'nin sarayına elçiler göndermişti. Seyyide Mahmut'a şu cevabı verdi; "Merhum eşimin hükümdarlığı zamanında sizlerin güç ve nüfûzunuzdan sürekli korktum. Cesaretinizin, sizi gayet cesur bir hükümdara saldırıya yöneltebileceğini düşünüyordum. Şimdi eşim öldü. Ben dul bir kadınım. Bir çocuğun vasisiyim . Hükümette de naib [vekil] makamında bulunuyorum. Artık sizden hiç korkum kalmamıştır. Çünkü bağışlayıcılığınızın çok büyük olduğuna emin olduğum için benimle si-

lahlarınızı ölçmeye kalkamazsınız. Akıl ve dirayetimiz çok derin olduğu için bir savaşın olması bizim elimizde ise de sonucun daima belirsiz olduğunu takdir edersiniz. Bana karşı ümit ettiğiniz başarıya ulaştığınız taktirde bir dul kadına ve küçük bir çocuğa karşı zafer kazanmış olmak acaba şan ve şerefinizi artıracak mıdır ? Yenildiğiniz zaman o kadar büyük ülkelerin yönetimini ele aldıktan sonra, bir kadının önünden kaçmak zorunda kalan bir hükümdara herkes ne diyecek?"

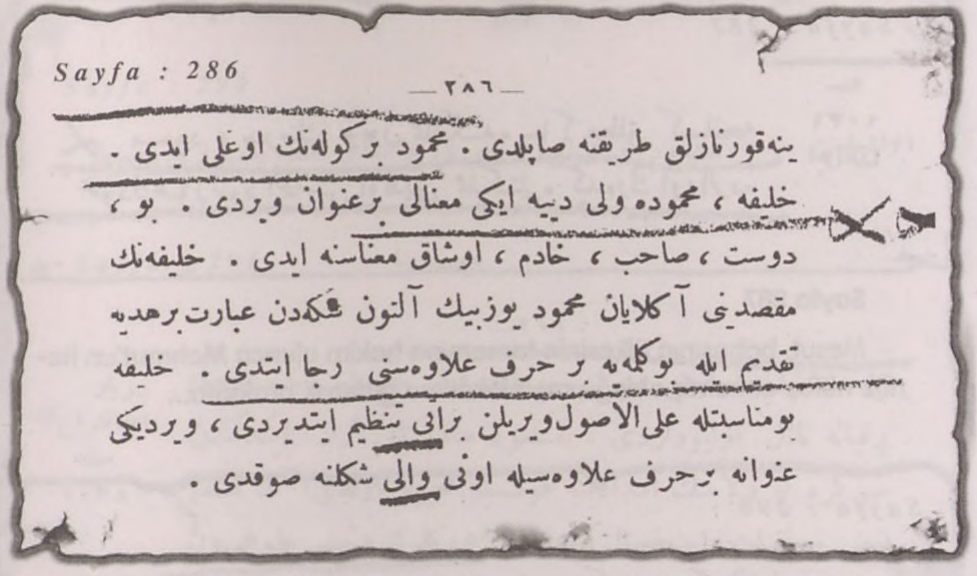
Bu mektup, prensesin ümit ettiği sonucu getirdi. Mahmut, düşüncesinin uygulamasını başka bir zamana erteleyerek, zaten ihtiyar bulunan Seyyide'nin ölümünü beklemeye karar verdi. Çok geçmeden de Seyyide öldü. Ortaya çıkan durum, Mahmut'un beklentilerine uygun bir hal aldı. Genç hükümdar sürekli bir zevk ve eğlence içinde yaşıyordu. Zekası kıttı. **Hükümete göz dikmiş olan emirlerin birbirleriyle olan mücadeleleri ülkeyi kargaşaya düşürdü.** Hirbiri bir yöne çeken başlıca üç emir, birbirleriyle savaşıyorlardı.

Sayfa : 285

دربلو

بوقدر مملکتلرك فاتحی اولان محمود، خلیفه‌یه فوق‌العاده
بر هیئت سفارت کوندردی . اسلامیت اوغورنده ایفا
ایتدیکی خدماته مقابل اولمق اوزره یالکز برعنوان مفخرت
ایسته‌یوردی . بونلری آنجق خلیفه‌لر توجیه ایده‌بیلیرلردی .
بوکا نائل اولمق ایچون برچوق رجالرده بولونمق لازمدی .
بو ، شرقلیلرده غریب برسیاستدر .
هردورلو حکم وهوذدن محروم قالمش برخلیفه‌نك اك قوتلی
حکمدارلر رکابنده یورورلر ، آتنك دیزکینی یاخود
اوزنکلرینی طوتارلردی . سلطانلر خلیفه‌یه قارشی بووظائفی
ایفا ایدرلردی . فقط بویله بر شی اولمقدن زیاده خلقه
خوش کورونمك ایچوندی . چونکه خلق خلیفه‌نك عجز
وضعفنه تحمل ایدردی ، خلیفه‌نك صفتیله مظهر حرمت اولماسنه
تحمل ایده‌مزدی . محمود قورو برعنوان ایچون اوزون مدت بیهوده
یره یاواروب دوردی . نهایت خلیفه ، محمودك بغداد اوزرینه
یوروه‌سندن قورقه‌رق آرزوسنی اسعاف ایتدی . مع‌مافیه

Sayfa : 286

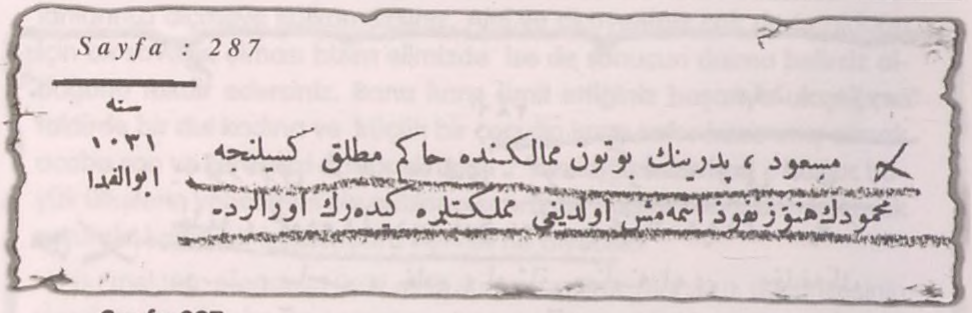
— ٢٨٦ —

ینه قورنازلق طریقنه صاپلدی . محمود برکوله‌نك اوغلی ایدی .
خلیفه ، محموده ولی دییه ایکی معنالی برعنوان ویردی . بو ،
دوست ، صاحب ، خادم ، اوشاق معناسنه ایدی . خلیفه‌نك
مقصدینی آکلایان محمود یوزبیك آلتون شکدن عبارت برهدیه
تقدیم الله بوکلمه‌یه بر حرف علاوه‌سنی رجا ایتدی . خلیفه
بومناسبتله علی الاصول ویرلن برائی تنظیم ایتدیردی ، ویردیکی
عنوانه برحرف علاوه‌سیله اونی والی شکلنه صوقدی .

Sayfa 285

Bu kadar ülkelerin fatihi olan Mahmut, halifeye bir elçi heyeti gönderdi. İslâmiyet uğrunda yerine getirdiği hizmete karşılık olmak üzere yalnız bir ünvan istiyordu. Bunları ancak halifeler verebiliyordu. Bunu alabilmek için birçok ricalarda bulunmak lazımdı. Bu doğulularda olan garip bir siyasî gelenektir.

En kuvvetli hükümdarlar bile her türlü güç ve nüfuzdan yoksun kalmış bir halifenin bile önünde yürürler, atının dizginlerini veya üzengilerini tutarlardı. Sultanlar halifeye karşı bu görevi yerine getirirlerdi. Fakat bu dinsel bir şey olmaktan çok, halka hoş görünmek içindi. Çünkü halk, halifenin aciz ve zayıfına tahammül eder de halife sıfatıyla saygı gösterilmemesine tahammül edemezdi. Mahmut, kuru bir ünvan için boş yere yalvarıp durdu. Sonunda halife, Mahmut'un Bağdat üzerine yürümesinden korkarak **arzusunu yerine getirdi.** Böyle olmakla birlikte **[Sayfa 286] yine kurnazlık yolunu denedi. Mahmut bir kölenin oğlu idi. Halife, Mahmut'a veli diye iki anlama gelen bir ünvan verdi.** Bu dost, sahip, kadim, uşak anlamına gelen bir ünvan idi. Halifenin maksadını anlayan Mahmut, yüz bin altın sikkeden oluşan hediye **sunarak bu kelimeye bir harf ilavesini rica etti. Halife, bundan dolayı sırf âdet yerini bulsun diye verilen beratı düzenletti, verdiği ünvana bir harf ilavesi ile onu vali şekline soktu.**

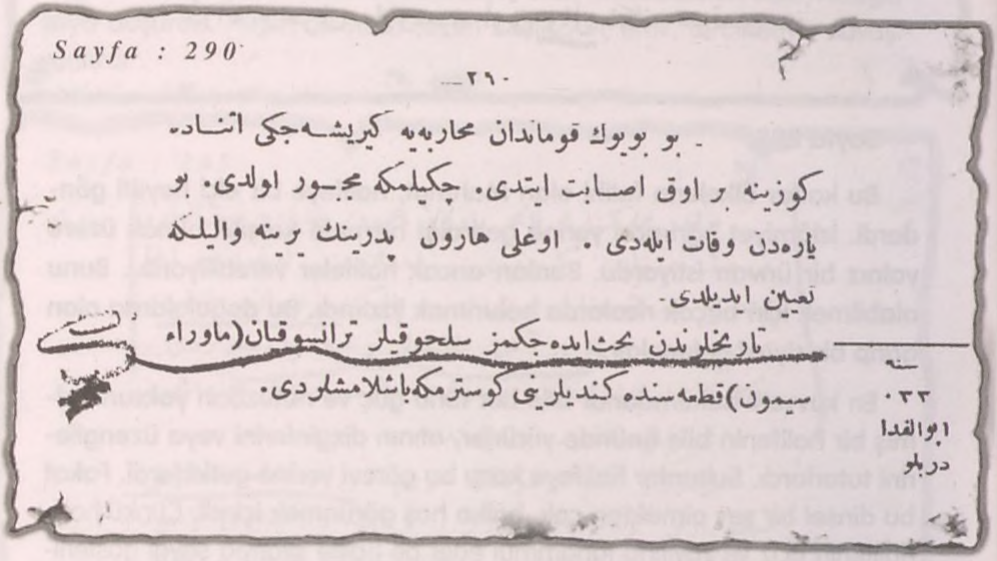

Sayfa : 287

سنه
۱۰۳۱
ابوالفدا

مسعود ، پدرینك بوتون ممالکنده حاکم مطلق کسیلنجه
محمودك هنوز بوده اسمه‌مش اولدیغی مملکتلره کده‌رك اورالرده.

Sayfa 287

Mesut, babasının ülkesinin tamamına hakim olunca Mahmut'un henüz nüfuz etmemiş olduğu memleketlere giderek oralarda...

Sayfa : 290

-۲۹۰-

بو بویوك قوماندان محاربه‌یه کیریشه‌جکی اثناده
کوزینه بر اوق اصابت ایتدی. چکیلمکه مجبور اولدی. بو
یاره‌دن وفات ایله‌دی . اوعلی هارون پدرینك یرینه والیلکه
تعیین ایدیلدی.
تاریخلرندن بحث ایده‌جکمز سلجوقیلر ترانسوقیان(ماوراء
سیمون)قطعه‌سنده کندیلرینی کوسترمکه باشلامشلردی.

سنه
۰۳۳
ابوالفدا
دربلو

Sayfa 290

Bu büyük kumandan savaşa girişeceği sırada gözüne bir ok isabet etti. Çekilmek zorunda kaldı. Bu yaradan öldü. Oğlu Harun babasının yerine valiliğe tayin edildi.

Tarihlerinden bahsedeceğimiz Selçuklular, Transaksonya (Maveraü'n-Seyhun) bölgesinde kendilerini göstermeye başlamışlardı.

Sayfa : 290

ابوالمحاسن مسعود بو فتوحات ایله ودها سائر بعض شهرلری ضبط

Sayfa : 291

دربلو ابوالفراج سنه ١٠٣٨

ایله مشغول اولدیغی صیراده سلجوقیلر خوراسانده بویوك رقیاته نائل اولیورلردی . مسعود هندستانی ترك ایتدکدن سوکره بو ولایتك امدادینه قوشمغه مجبور اولدی[١١]. ابتدا بعض موفقیات استحصال ایتدی . بورکلرك رئیسی طوغرول بك هزیمته اوغرادی . اشیاسندن بر قسمی غزنویلر اردوسی طرفندن یغما ایدیلدی . فقط بر آز صوکره [١٢] ایش دکیشدی. طوغرول بك نیشابوره کیردی . مسعود مغلوب اولدی . غزنه یه چکیلدی . همان بوتون اردوسی داغیلدی . خوراسان ولایی الندن کیتدی . بو ولایتك ضیاعی مسعودی او قدر مکدر ایتدی که حدتی کیمدن آلاجغنی بیله مدیکندن کندیسی هندستان سفری ایله مشغول اولدیغی صیراده ادارهٔ امور ایله مکلف بولوناناری و قوماندانلرینی توقیف ایتدیردی. مع مافیه تهلکه یك عاجل ایدی. بوکا چاره ساز اولمق اوزره یکیدن اردو طوپلادی . قوماندانسی اوغلی مودود Maudoud ویردی. بلخ حدودلریی محافظه ایتمك وسلجوقی رؤساسندن بری اولان داودی طرد ایتمك اوزره بونی اورایه کوندردی .

١٠٣٦ ابوالفدا دربلو

Sayfa 290

Mesut bu zaferle ile diğer bir takım şehirleri ele geçirmek **[Sayfa 291] ile meşgul olduğu sırada Selçuklular,** Horasan'da büyük ilerlemeler kaydettiler. Mesut, Hindistan'ı terk ettikten sonra bu ilin yardımına koşmak zorunda kaldı. İlk defa bazı başarılar elde edildi. **Türklerin reisi Tuğrul Bey hezimete uğradı.** Eşyasından bir kısmı Gaznelilerin ordusu tarafından yağma edildi. Fakat biraz sonra iş değişti. Tuğrul Bey, Nişabur'a girdi. Mesut yenildi. Gazne'ye çekildi. Hemen bütün ordusu dağıldı. Horasan ili elinden alındı. Bu ilin kaybı, Mesut'u o kadar kızdırdı ki sinirini kimden alacağını bilemediğinden, kendisi Hindistan seferi ile meşgul olduğu sırada yönetim ile görevlendirdiği kumandanlarını tutuklattı. Durum tehlikeli bir hâl almıştı. Bunu gidermek üzere yeniden ordu topladı. Kumandasını oğlu Mevdud'a verdi. Belh sınırlarını korumak ve Selçuklu beylerinden biri olan Davut'u kovmak üzere oğlunu oraya gönderdi.

Sayfa : 293

هر سنه فقرایه برمیلون درهم پاره توزیع ایدردی. علمایی دائما تشویق وحمایه ایلردی. جسور ایدی. حربده مهارتی واردی. امر اداره ده بویوك براقتدار صاحبی ایدی. عراق عجمه، طبرستانه، مازندرانه، جرجانه، خوراسانه، خوارزمه، الران الکاسنه، سجستانه، کرمانه، مکزانه، سنده، الرخجArroukhadjeه زابلستانه حاکم بولونیوردی. غزنه ایله غور الکاسی زابلستانده کائن ایدی.

Sayfa : 293

مودود، خوراسانده سلجوقیلره قارشی حرب ایله مشغول
اولدیغی اثناده پدری مسعودك خبروفاتنی الدی . علی العجله
غزنه یه کیتدی ، اوراده کندیسنی سلطان اعلان
ایتدیردی . صوکره غزنه‌دن هندستانه یورویه‌رك عموجه‌سی
محمده هجوم ایله احمد وعصیانك مسببی امیر انوش تکین ایله
برلکده اسیر آلدی . محمد ، بوتون چوجوقلری ، طرفداری

Sayfa : 294

— ٢٩٤ —

اولان امرا هپ قتل ایدیلدیلر . یالکز محمدك اوغلی عبدالرحیمه
برشی یاپلمادی . چونکه بو پك کوچوك اولدیغی ایچون مسعوده
قارشی اولان ترتیباته اشتراك ایده‌مزدی . بو مظفریت مودودی
بوتون غزنویلر حکومتنه صاحب برحاله کتیردی . پایتخته
دوندی . سلجوقیلر کندیسنی بك اندیشناك ادیبورلردی .
هر کون یکی بر ولایتی ضبط ایلیورلردی .

Sayfa 293

Her sene fakirlere bir milyon dirhem para bağışlardı. Bilim adamlarını her zaman destekler ve korurdu. Cesur idi. Savaş konusunda çok yetenekliydi. Yönetimde büyük bir güç sahibi idi. Irak'a, Taberistan'a, Mazenderam'a, Cürcan'a, Horasan'a, Harezm'e, İran ülkesine, Sicistan'a, Kirman'a, Megran'a, Sind'e, Zabelistan'a hakimdi. Gazne'ye, Gur ülkesi Zaberistan da dahil idi.

Mevdud, Harezim'de Selçuklulara karşı savaşırken babası Mesut'un ölüm haberini aldı. Alelacele Gazne'ye gitti. Orada kendisini sultan ilân ettirdi. Sonra Gazne'den Hindistan'a yürüdü ve amcası Mehmet'e saldırarak, Ahmet ve isyanın sorumlularından Emir Anuş Tekin'i esir aldı. Mehmet'in bütün çocukları ve taraftarı [Sayfa 294] olan emirler hep katledildiler. Yalnız Mehmet'in oğlu Abdürrahim'e bir şey yapılmadı. Çünkü oldukça küçük olduğu için Mesut'a karşı olan bu isyan hareketine katılmış olamazdı. Bu zafer, Mesut'u bütün Gaznelilerin yönetimine sahip bir hale getirdi. Başkent'e döndü. Selçuklular kendisini çok endişelendiriyordu. Hergün yeni bir ili ele geçiriyorlardı.

Sayfa : 298

. ارسلان بر چوق فیللر

و بویوك بر اردو ایله سنجرك قارشیسنه چیقدی. وقوعه‌کلن محاربه‌ده مغلوب اولدی. بونك‌اوزرینه سنجر غزنه‌یه کیردی. اوراده هندك بوتون غنائمی بوله‌رق هپسنی آله کچیردی. بهرام شاهی تخته چیقاردی. یالکز خطبه‌لرده ابتدا سلجوقی‌سلطانی محمدك، صوکره سنجرك نهایت بهرام شاهك اسمی‌اوقونماسنی شرط قویمشدی. ایشته غزنه سلطانلرینك ابتدا استخفاف‌ایتمش اولدقلری بو سلجوقی تورکلری بو صورتله اونلری تحت تابعیتلرینه آلمش اولدیلر.

Sayfa 298

Arslan, birçok filler ve büyük bir ordu ile Sencer'in karşısına çıktı. Gerçekleşen savaşta yenildi. Bunun üzerine Sencer, Gazne'ye girdi. **Orada Hindistan'ın bütün ganimetlerini ele geçirdi. Behramşah'ı tahta çıkardı. Yalnız hutbelerde öncelikle Selçukî Sultanı Muhammet'in sonra Sencer'in daha sonra Behramşah'ın adının okunmasını şart koştu.** İşte, Gazne sultanlarının önceleri önemsemedikleri bu Selçuk Türkleri, böylece onların saltanatlarını almış oldular.

Sayfa : 298

بهرام شاه ایمپراطورلقده حاکم یکانه قالنجه، اجدادی کبی
هندستانه سفرایتمکه قرار ویردی. اورادہ بویوك موفقیاتهنائل
اولدی. فقط چوق کچمهدن فتوحاتنی یاریم براقهرق غوریلرك

[۱] ۵۱۲ تاریخ هجریسنده

Sayfa : 299 — ۲۹۹ —

تهدیداتنه قارشی اصل مملکتنی مدافعه چارهلرینی دوشونمك ابوالفدا دربلو
محبورتنده قالدی. بو عائله یکی بر ایمپراطورلغك تملی اتیورلر
وغزنویلر ض رینه اولارق یاواش یاواش تأسس ایدییورلردی.
بونلرك مؤسسی اولان حسین، قدیم ایران شاهلری نسلندن
کلدیکی ادعاسنده ایدی. بویله مشهور بر عائلهدن اولمقله برابر
بویوك بر سفالت ایچنده قالمشدی.

Sayfa 298

Behram Şah imparatorlukta tek yetkili kalınca ataları gibi Hindistan'a sefer düzenlemeye karar verdi. Orada büyük başarılar kazandı. Fakat çok geçmeden zaferlerini yarım bırakarak Gurilerin tehditlerine karşı asıl ülkesini koruma çarelerini düşünmek zorunda kaldı. Bu aile, yeni bir imparatorluğun temelini atıyor ve Gazneliler aleyhine olarak yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlıyordu. Bunların kurucusu olan Hüseyin, eski İran şahları soyundan geldiği iddiasında idi. Böyle meşhur bir aileden olmakla beraber, büyük bir sefalet içinde kalmıştı.

Sayfa : 299

کندیسنی

Sayfa : 300

کورمك ایسته‌مش اولان سلطان ابراهیم اوکا بر چوق ایبلکلرده بولوندی، یوکسك مناصبه تعیین ایتدی . ابراهیمك خلفی اولان مسعود، بلخك جنوبنده کائن اولان کور یاخود غور ولایتنه اونی والی یاپدی. حسینك اوغلی و وارثی اولان محمد بهرام شاه ایله عقد اتفاق ایده‌بیله‌جك درجه‌ده صاحب قدرت اولمشدی. غزنه‌یه کلدی . فقط اظهار ایتدیکی اطاعت و حرمت ظاهری ایدی . سلطاندن نفرت ایدییور ، اونی آلداتمغه حالیشیوردی. تشبثاتی میدانه چیقنجه اعدام ایدیلدی [۱].

ابوالفدا

سنه ۱۱۵۲

کوچوك عوری حکومتی برادری سوری‌یه قالدی . اوده محمدك تصوراتنی تعقیب و اجرا ایتمك ایچون غزنه‌یه کیتدی . بونلری قوهٔ جبریه ایله موقع اجرایه قویابیله‌جك حاله کلدی. سلطان ایله مصادمه‌یه کیریشدی . فقط بونده سلطان برغلبهٔ قطعیه‌یه نائل اولدی. سوری اتلاف و عساکری پریشان ایدیلدی . بوندن صوکره حکمدار اولان علاءالدین الحسین نامنده‌کی برادرلری مهم بر اردو ایله غزنه‌یه دوغرو یورودی سلطانی مغلوب ایتدی ، غزنویلرك پایتختی اله کچیردی . بوراسنك اداره‌سنی برادری سیف‌الدین‌سامه ویردی. مع‌مافیه سیف‌الدین چوق مدت طوتونه‌مادی . بهرام شاهه مربوط اولان غزنه سکنه‌سی اونی دعوت ایتدیلر . بهرام شاه غزنه‌یه کیردی .

دربلو

سیف‌الدینی بر اوکوزك اوستنه بیندیره‌رك سوقاقلرده کمال

[۱] ۵۴۷ ه تاریخ مجریسنده .

حقارت ایله دولاشدیرتدقدن صوکره اعدام ایتدیردی . بو حقارتدن حدته کلن غور حکمداری اخذانتقامه حاضرلانیوردی. فقط یولده بهرام شاهك وفاتی دویدی[١] . بهرام شاه اوتوز آلتی سنه کمال حکمت و بصیرت ایله ادارهٔ حکومت ایتمشدی. علوم و فنونی سوردی . علمایی دائما حمایه ایدردی . پیلپائی Pilpai نامی آلتنده طانیدیغمز هندجه بر اثری عجم لسانه ترجمه ایتدیرن اودر. یرینه اوغلی نظام الدین خسروشاه چیقدی.

ابوالفدا سنه ١١٥٣

غزنه سلطانلرینه دشمن اولان غور حکمداری علاءالدین الحسین سفره دوام ایتدی . غزنه اوکنه کلدی[٢] . فقط محاصره آلتنه کیرمکدن قورقمش اولان خسرو شاه علی العجله هندستانده لاهور شهرینه چکیلمشدی . غزنه ضبط اولوندی . اوچ کون یغمایه معروض قالدی . علاء الدین اورادهٔ سلطانلغنی اعلان ایتدی. برسلطانه لایق اولان بوتون مراسمی ایفا ایلهدی . غزنهده یکنلری غیاث الدین محمد ایله شهاب الدین محمدی براقدی . صوکره بونلرله بعض اختلافات چیقدی . وقوعه کلن محاربهده یکنلری کندیسنی مغلوب ایتدیلر . اسیر دوشدی . مع مافیه یکنلری تکرار عموجه لرینی تختهٔ چیقاردیلر . ١١٦١ تاریخنده وقوع وفاتنه قدر تختده قالدی. بو تاریخدن صوکره غزنوی حکمدارلرینك مقدراتی پك مشکوك

١١٥٥ دربلو

[١] ٥٤٨ تاریخ هجریسنده

[٢] ٥٥٠ » »

Sayfa : 302

سنه ١١٦٠ ابوالفدا

برشكل آلمشدر . بعض مورخلره كوره خسرو شاه لاهور سلطانی اولهرق وفات ايتمش [١] ، ممالكنی اوغلی ملك شاهه براقمشدر . ديكر مورخلره نظراً خسروشاه غوريلرك محبسنده ترك حيات ايلهمشدر . ميرخوند بوكا خلف اولمق اوزره خسرو نامنه براوغلندن بحث ايدييور . بوايكی اسمك مشابهتی برطاقم خطالر توليد ايتمش اولمق كركدر . خسروده ملك شاه كبی پدرينه لاهوردە خلف اولمشدر . غزنه اوزمان غوريلره تابع ايدی . علاءالدين الحسينك وفاتندن صوكره تخته غياث الدين محمد چيقدی . ماوراءالنهره يكی كلمش اولان برطاقم تورکلر غزنه يی بوحكمدارك الندن الديلر . بوتورکلره غوز Gozz دينورلردی . روماايمپراطورلغنك بعض ولايتلرينی استيلا ايتمش اولان و آوروپاده اوزلر Uzes ديه معروف بولونان قوم ايله بونلر بردر . بوتورکلر اون بش سنه قدر غزنه ده قالديلر . غياث الدينك برادری شهاب الدين بونلری مغلوب ايده رك غزنه يی اللرندن آلدی . كرمانی، شورانی، هندستانك برقسمنی تحت تسخيره كچيردی . خسرو شاهك بولوندينی لاهورشهری اوزرينه يورودی . شهر تسليم اولدی [٢] . غزنوی سلطانی حياتنه دوقونونامق شرطيله عرض تسليميت ايتمشدی . شرف الدين بوكا احترامكارانه معامله كوستردی .

ابوالفدا ١١٨٢

[١] ٥٥٥ تاريخ هجريسنده .
[٢] ٥٧٨ » »

Sayfa : 303

فقط ایکی آی صوکره شهاب‌الدین ، خسروشاهی چاغیردی . خسروشاه اوکاتسلیم اولمامش اولدیغنی بهوده یره ادعا ایتدیسه ده شهاب‌الدین اونی اوغلیله برابر تحت الحفظ کوندردی . غوره واصل اولونجه خسروشاه ایله اوغلنی برقلعه یه قاپادیلر . ایشته غزنوی سلاله‌سی بونلرله سوندی . بوسلاله ۲۱۳ سنه پایدار اولمشدی . ۹۷۶ تاریخ میلادیسنده حکمران اولمغه باشلامشدی .

غوریلر ، محمودك عائله‌سی انقاضی اوزرنده ایشته بوصورتله تأسس ایتدکدن صوکره خوراسانك مهم برچوق یرلرینی ضبط ایتدیلر . شهاب‌الدین ده هندستانه سفر یاپمش ، هندستانك بویوك بر قسمنی تحت اطاعته آلمشدر . فقط آغراده مغلوب اولدی . صوکره هندلیلر اوزرنده بویوك برغلبه احراز ایتدی . ذریتی اولمادن وفات ایدن بوحکمدار برحوق کوله بتشدرمشدی . بونلر هپ تورك ایدیلر . اوندن صوکره تخته بونلر چیقدیلر وهندستانده یکی برحکومت تأسیس ایله‌دیلر . ایچلرنده الکمهم اوچ ذات وار ایدی . بری تاج الدین‌در که غزنه ده حکمران اولمشدر . دیکری نصرالدین‌در که مولتان ولایتنده حکومت ایتمشدر . اوچنجیسی ده قطب‌الدین ایبك Ibek در که دهلیده سلطنت قورمشدر . قطب‌الدین ، چینه قدر بوتون هندستانی فتح ایلدی . اوزون ذریتی اولدی . بونلرك الندن اوواسع حکومتلرنی تیمورلنك آلمشدر . جدوللرده بو حکمدارلرك اسامیسنی قید ایتدم . فقط کوله لکدن حکمدارلغه ارتقاایدن بوتورکلرك تاریخی وجوده کتیره بیله جك وثائق المزده یوقدر .

ابوالفدا

Sayfa 299

Kendisini [Sayfa 300] **görmek istemiş olan Sultan İbrahim ona birçok iyiliklerde bulundu. Yüksek makamlara tayin etti. İbrahim'in ardılı olan Mesut, Belh'in güneyinde bulunan Kur yahut Gur iline onu vali yaptı. Hüseyin'in oğlu ve varisi (veliahtı) olan** Muhammet, Behram Şah ile anlaşma imza edebilecek derecede güçlü bir duruma gelmişti. Gazne'ye geldi. Fakat göstermiş olduğu saygı görünüşte idi. Sultandan nefret ediyor, **onu aldatmaya çalışıyordu. Bu davranışı meydana çıkınca idam edildi. Küçük Guri hükümeti, kardeşi Suri'ye kaldı.** O, da Muhammet'in düşüncelerini takip ederek uygulamaya koymak için Gazne'ye girdi. Bunları zor kullanarak uygulamaya koyabilecek hale geldi ve **sultanla çarpıştı.** Fakat, bundan sultan kesin zafer kazanarak çıkmayı başardı. **Suri öldürüldü ve askerleri perişan oldu. Bundan sonra hükümdar olan Alaüddinü'l-Hüseyin adındaki kardeşi önemli bir ordu ile Gazne'ye doğru yürüdü. Sultanı yendi. Gaznelilerin başkentini ele geçirdi. Burasının yönetimini kardeşi Seyfettin Sam'a verdi. Böyle olmakla beraber, Seyfettin çok uzun süre tutunamadı.** Behram Şah'a bağlı olan Gazne halkı, onu davet ettiler. Behram Şah Gazne'ye girdi. Seyfettin'i bir öküzün üstüne bindirerek sokaklarda **[Sayfa 301]**aşağılayıcı bir şekilde dolaştırdıktan sonra idam ettirdi. **Bu hakaretten dolayı çok kızan Gur Hükümdarı, kardeşinin intikamını almaya hazırlanıyordu.** Fakat yolda Behram Şah'ın ölüm haberini duydu. Behram Şah 36 sene ülkesini yönetti. **Bilim ve fenni severdi. İlim adamlarını daima korudu. Pipai** adı altında tanıdığımız Hintçe bir **eseri, Farsça'ya** tercüme ettiren odur. Yerine oğlu **Nizamettin Hüsrevşah** çıktı.

Gazne sultanlarına düşman olan Gur Hükümdarı Alaüddinü'l-Hüseyin sefere devam etti. Gazne önüne geldi. Fakat kuşatılmaktan korkmuş olan Hüsrev Şah alelacele Hindistan'da Lahor

şehrine çekilmişti. Gazne ele geçirilerek üç gün yağmalandı. Alaaddin orada sultanlığını ilân etti. Bir sultana layık olan bütün resmi törenleri düzenledi. Gazne'de yeğenleri Gıyasettin Mehmet ile Şehabettin Mehmet'i bıraktı. Sonra bunlarla arasında bazı anlaşmazlıklar çıktı. Yapılan savaşta yeğenleri kendisini yendiler. Esir düştü. Ancak yeğenleri amcalarını tahta çıkardılar. 1161 tarihinde ölümüne kadar tahtta kaldı. **Bu tarihten sonra Gazne hükümdarlarının gelecekleri şüpheli** [Sayfa 302] bir şekil almıştır. Bazı yazarlara göre Hüsrev Şah Lahor Sultanı olarak ölmüş , ülkesini oğlu Melik Şah'a bırakmıştır. Diğer yazarlara göre de Hüsre Şah Gurilerin elinde hapiste ölmüştür. Mîr Hund, bunun ardılı olarak Hüsrev adında bir oğlundan söz ediyor. Bu iki ismin benzeyişi bir takım hatalara yol açmaktadır. **Hüsrev de Melik Şah gibi babasına Lahor'da ardıl olmuştur. Gazne o zaman Gurilere bağlı idi. Alaüddinü'l-Hüseyin'in ölümünden sonra tahta Gıyasettin Muhammet çıktı. Maveraünnehir'e yeni gelmiş olan bir takım Türkler, Gazne'yi bu hükümdarın elinden aldılar. Bu Türklere Guz diyorlardı. Roma İmparatorluğu'nun bazı illerini ele geçirmiş olan ve Avrupa'da Uz'lar diye bilinen kavim ile bunlar birdir.** Bu Türkler 15 sene kadar Gazne'de kaldılar. **Gıyasettin'in kardeşi Şehabettin bunları mağlup ederek Gazne'yi ellerinden aldı.** Kirman'ı, Şevran'ı, Hindistan'ın bir kısmını ele geçirdi. Hüsrev Şah'ın bulunduğu Lahor şehri üzerine yürüdü. Gazne Sultanı hayatına dokunulmamak şartıyla teslim oldu. Şerafettin buna saygılı davrandı. **[Sayfa 303]** Fakat iki ay sonra Şehabettin, Hüsrev Şah'ı çağırdı. Hüsrev Şah ona teslim olmamış olduğunu boş yere iddia ettiyse de Şehabettin, onu oğluyla beraber Gur'a gönderdi. Gur'a vardıkları zaman Hüsrev Paşa ile oğlunu bir kaleye kapattılar. **İşte Gazneli ailesi bunlarla söndü. Bu aile, 213 sene yönetimi ellerinde tutmuşlardır. M. 976'da yönetimi ele geçirmişlerdi.**

Guriler, Mahmut'un ailesi enkazı üzerinde işte bu sekilde devletlerini kurduktan sonra Horasan'ın birçok önemli yerlerini ele geçirdi-

ler. Şehabettin de Hindistan'a sefer yapmış, Hindistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmişti. Fakat Ağra'da yenildi. Sonra Hintlilere karşı büyük bir zafer kazandı. Çocuğu olmadan ölen bu hükümdar, **birçok köle yetiştirmiştir. Bunlar, hep Türk idiler. Ondan sonra tahta bunlar çıktılar ve Hindistan'da yeni bir hükümet kurdular. İçlerinde en önemli üç kişi vardı. Biri Taçyıldız'dır ki Gazne'de hüküm sürmüştür. Diğeri Nasirüddin'dir ki Moltan ilinde devletini kurmuştur. Üçüncüsü de Kutbettin İpek dir ki Delhi'de Saltanat sürmüştür. Kutbettin, Çin'e kadar bütün Hindistanı ele geçirdi. Bu hükümdarın soyu çok kalabalık oldu. Bunların elinden yönetimlerini Timurleng almıştır. Soy cetvellerinde bu hükümdarın ismini kaydettim. Fakat kölelikten bir devlet kurarak hükümdar olan bu Türklerin tarihini ortaya çıkaracak belgeler elimizde yoktur.**

Sayfa : 316

سنه ١٠٤٨ ابوالفدا ابوالفراج

طوغرول بك او زمان اقرباسندن ابراهيم اينالى تنكيل ايچون مشغولدى [١] . ابراهيم اوكا فارشى سلاحه صاريلمشدى . ابراهيمى زم قلعه‌سنه چكيلمكه مجبور ايده‌رك اوزاده اله كچيردى . او تاريخده استانبولده حكمران اولان قوستانتين مونوماق بونون اسيايى تترد تن بويله بر حكمدارك اتفاقنه طالب اولدى . صلح تكليفنده بولونمق اوزره سفيرلر

[١] ٤٤٠ تاريخ هجريسنده .

Sayfa : 317

— ٣١٧ —

يوللادى . طوغرول بك بوكا موافقت ايتدى . طوغرول
بك ديار بكرده يكنى قوتولمش Coutoulmisch بن اسرائيل
بن سلجوقى براقمشدى. بو تورك رئيسنك بو مملكتده وجودى
عرب رؤساسنى انديشناك ايديبوردى . بورؤسا او قدر نفوذه
مالك اولمشلردى كه خليفه‌يى بغداده اللرنده اسير بولوندير
بيورلردى .

بنداری
خطیب‌البغدادی
سیوطی

Sayfa 316

Tuğrul Bey o dönemlerde, kendisine karşı silahlı mücadeleye girişen akrabası İbrahim Yinal'ın isyanını bastırmakla uğraşıyordu. Devam eden mücadelede Tuğrul Bey, İbrahim Yinal'ı Zem Kalesi'ne çekilmek zorunda bırakmış ve orada ele geçirmişti. O tarihte İstanbul'da **yönetimi elinde bulunduran Konstantin Monumak, bütün Asya'yı titreten bu hükümdarla işbirliği yapmak istedi ve barış önerisinde bulunmak üzere elçiler (Sayfa 317)** gönderdi. Tuğrul Bey barış önerisini kabul etti. Tuğrul Bey o tarihlerde Diyarbakır'ın yönetimini yeğeni Kutalmış'a bırakmıştı. Kutalmış'ın Diyarbakır'da bulunması Arap Beylerini endişelendiriyordu. Bu Beyler, o kadar güçlenmişlerdi ki **halifeyi Bağdat'ta ellerinde esir bulundurabiliyorlardı.**

Sayfa : 322

ليپاريتك اسارتندن خبردار اولان استانبول ايمپراطورى
بوكا ويريله‌جك فديهٔ نجات حقنده مذاكراته بولونمق اوزره

تورز دروسوس Drosus ی طوغرون بکه کوندردی .
تورك حکمداری فدیهٔ نجات قبول ایتمه‌یه‌رك اسیر قوماندانه
عالیجنابانه حریتنی بخش ایتدی. یالکز بردها کندیسنه قارشی
سلاح استعمال ایتمه‌مسنی اوکا توصیه‌ایله‌دی. صوکره ایمپراطور
ایله صلح عقد ایتمك فکریله استانبوله شریف عنوانی حائز
بر سفیر کوندردی. فقط طوغرول بکك مطالباتی پك یوکسك
ایدی. یونانلیلرك کندیسنه ویرکو ویرمه‌لرینی ایسته‌یوردی .
قونستانتین مونوماق حربی ترجیح ایتدی . بوکا حاضرلانمغه
باشلادی. طوغرول بك‌ده بوتون ایران و عراق عساکرینی
طوپلادی. قونستانتینك عساکرینه رئیسلرینك قوماندا سی التنده
اون بش بیك نجك (پاتزیناس)ده التحاق ایله‌دی . قونستانتین
آدروبالانوس Adrobalanus بونلری بحراً ایبه‌ری یه کوتورمکه
مأمور اولدی. فقط بوبارلرساحله چیقوب ده ملاطیه یه Malathie
واصل اولوراولماز عصیان ایتدیلر، یونانلیلرك خدمتندن چیقدیلر.
طوغرول بك بوتون قوتلریله ایمپراطورلق اراضیسنه کیرمش،
قومیوم Comium ه قدر ایلریله‌مشدی. مع‌مافیه بویوك برشی
یاپه‌مامشدی . چونکه اهالی یانلرینه ارزاق آلهرق ایبه‌ری
قطعه‌سنده عددلری کثیر اولان قلعه‌لره چکیلمشلردی .
یونانلیلر باشقه یرده تحشد ایتمکده اولدقلری جهتله دها
ایلریله‌مکه جسارت ایده‌مدیکندن بسفرجان الکاسنه کیردی .
فقط هیچ برموفقیته نائل اولامادی. چونکه هرطرف کوزلجه

Sayfa : 324

تحکیم ایدلمشدی. مالازکرد[1] اوکنه کلدی. بویوك براوواده کائن اولان بو شهرك اطرافنده اوچ قات سور واردی. اهالی اوزون بر محاصره‌یه تحمل ایده‌بیله‌جك قدر ارزاقه مالکدی. بوراده قوماندان بولونان واسیل اوتوز کوفه طوغرول بکك هجوملرینی دفع ایتدی. طوغرول بك محاصره‌یی رفعه حاضرلاندیغی صیراده خوارزم عساکری قوماندانی آل‌قان Alcan برکون دها دورماسنی رجا ایله‌دی. بو قوماندان ایکی مفرزه تشکیل ایله بریسنی محصورین‌اوزرینه‌سلاح آتیله‌بیله‌جك یرتپه‌یه‌قویدی. دیکرینی‌ده‌سورلری‌یقمق اوزره‌لازم‌کان آلتلرله برلکده‌قلعه‌یه‌دوغرویورودی. عسکرلری‌قامشدن‌یاپلمش‌برنوع چادرله تحفظ ایدییورلردی. بونلرك اوستنه‌دریلر قویارلردی. بوچادرلر تکرلکلر اوزرینه موضوع ایدی. فقط سورلردن اوقلردن ماعدا طاش وکوتوکلر آتدیران واسیل آل قانك بوتون عساکرینی ازدی. آل قان‌ده ایکی نفر طرفندن طوتوله‌رق شهره کوتورولدی. واسیل بونك باشنی کسدیردی. تورکاره آتدیردی. بو ضیاع طوغرول بکی محاصره‌یی رفعه مجبور ایتدی. مع مافیه کله‌جك بهارده ینه کلمك عزم ایتمشدی. فقط تورکلرك بردها کله‌لرندن قورقان یونانلیلر استانبول ایمپراطورینی بورایه یکی عسکر کوندرمکه مجبور ایتدیلر. بو عسکر طواشیدن نیسه‌فورك قوماندانی آلتنده

Sayfa : 325

ایدی.

Sayfa 322

Liparit'in esir olduğunu öğrenen İstanbul İmparatoru, buna verilecek olan fidye ile ilgili görüşmelerde bulunmak üzere [sayfa323] Corc Drosus'u doğrudan Tuğrul Bey'e gönderdi. **Türk Hükümdarı fidyeyi kabul etmeyerek esir kumandanı serbest bıraktı** ve bir daha kendine karşı silahlı mücadeleye girmemesini tavsiye etti. Sonra, imparatorla barış anlaşması imzalamak düşüncesiyle İstanbul'a Şerif ünvanı taşıyan bir elçi gönderdi. **Tuğrul Bey Bizanslıların kendisine vergi vermesini istiyordu.** Bu isteği çok ağır bulan Konstantin Monumak, savaşı tercih etti ve bu yönde hazırlıklara başladı. Tuğrul Bey de bütün İran ve Irak askerlerini topladı. Konstantin'in ordusuna kendi beylerinin kumandası altında on beş bin Peçenek de katılmıştı. Konstantin Adrulanus bunları deniz yoluyla İberya'ya götürmekle görevlendirildi. Fakat Peçenekler, Malatya'ya geldikleri zaman isyan ettiler ve Bizanslıların hizmetinden ayrıldılar. Tuğrul Bey, bütün kuvvetleriyle imparatorluk topraklarına girmiş, Komiyum [Comium]'a kadar ilerlemiş, fakat bu topraklarda önemli bir başarı kazanamamıştı. Çünkü halk yanlarına erzak[yiyecek-içecek] alarak İberya bölgesinde sayıları az olan kalelere çekilmişlerdi. Bizanslılar, başka yerde saklandıklarından dolayı daha fazla ilerlemeye cesaret edemediler ve Besfercan ülkesine girdiler. Çevredeki kaleler çok iyi korundukları için, hiçbir başarı kazanamadılar. **[Sayfa 324] Malazgirt önüne geldiler.** Büyük bir ovada bulunan bu şehrin etrafında üç kat sur vardı ve halk da uzun bir kuşatmaya dayanabilecek kadar erzaka sahipti. Burada kumandan bulunan Vasil, otuz gün Tuğrul Bey'in saldırılarına direndi. Tuğrul Bey kuşatmayı kaldırmaya hazırlandığı sırada Harezm askeri kumandanı Alkan, bir gün daha beklemesini rica etti. Bu kumandan iki müfreze oluşturarak, birisini kuşatılmış yerin üzerinde silah atılabilecek bir tepeye yerleştirdi. Diğerinin de surları yıkmak üzere gerekli olan malzemeyle birlikte kaleye doğru ilerlemelerini sağladı. Askerleri, **üzerlerinde derilerin örtülü olduğu kamıştan yapılmış bir çeşit çadırda koruyorlardı.** Bu çadırlar teker-

lekler üzerine yerleştirilmişti. Vasil, kale surlarından ok dışında, taş ve kütükler attırarak Alkan'ın bütün askerini ezdi. Alkan da iki asker tarafından yakalanarak şehre götürüldü. Vasil bunun başını kestirerek, Türk askerlerinin bulunduğu yere attırdı. Bu kayıptan sonra Tuğrul Bey, kuşatmaya devam etmedi. Fakat gelecek baharda yine gelmeye kararlıydı. Türklerin bir daha gelmelerinden korkan Bizanslılar, İstanbul İmparatoru'nu bu kaleye yeni askerler göndermeye mecbur ettiler. Gelen askerler Tavaşî'den Nisefor'un kumandası altında idi.

Sayfa : 325

بو اثناده طوغرول بك ايرانك پايتختى اولان اصفهانه
دوغرو يورومشدى [١] . اوزمان بوشهر كاكويه‌نك اوغلى
ابو منصور علاءالدوله‌نك النده ايدى . بوآل‌بويه حكمدارينى
مغلوب ايده‌رك اصفهانى اله كچيردى [٢] ،پايتخت اتخاذ ايتدى.
سنه ١٠٥١ كنديسنى بغداده دعوت ايدن خليفه‌نك امرلرينه اطاعتدن
اوه‌دن برى استنكاف ايديوردى . اول امرده بوتون جوار
ممالكى تحت تسخيره آلمق املنده كبى كورونيوردى . بغداده
كيتديكى وقت ، مسلمان حكمدارلردن قسم اعظمنك زيارت
ايتدكلرى بوشهرده كندى عليهنده برفرقه‌تشكيل ايده‌بيله‌جك
قدر صاحب قدرت وحكمدار براقمق ايسته‌ميوردى . نهايت،
بوتون عراقك مالى اولديغى قاريشقلقلرى كوره‌رك بوكا قرار
ويردى [٣] . بساسيرى، بصره‌ده انبار Anbar كبى بر طاقم

شهرلری اله کچیرمشدی . حتی کیدوب بغدادی ضبط ایتمکه

سنه ١٠٥٥ ابوالفدا خطیب البغدادی نویری بن شونه ابوالفراج

حاضرلانیوردی . خلیفه قائم بامرالله [١] اونك تمامیله اسیری اولمامق ایچون طوغرول بکه تکلیفاتی تکرار ایتدی. طوغرول بك اوزمان ری جوارلرنده بولونیوردی. مسلمانلر ایمپراطورلغنك پایتختنه یاقلاشدی . الشماسیه قارشیسنده اردو قوردی . اوزون مدتدن بری بغداده صاحب اولان آل بویه طرفنی التزام ایدن اهالی طوغرول بکه ممانعت ایتمك ایسته دیلرسه ده مغلوب اولدیلر . طوغرول بك بغداد شهرینه کیردی [٢]. هردورلو حکم ونفوذه صاحب اولدی . خطبه ده خلیفه‌نك اسمندن صوکره اونك نامی ذکر اولوندی . آل بویه‌نك صوك حکمداری اولان رحیمی توقیف وحبس ایتدیردی . بساسیری رحبه Rohba یه چکیلمشدی. اورادن، اوزمان مصرده حکمران اولان خلیفه مستنصر بالله یازه‌رق یالکز اونی خلیفه اولمق اوزره طانیدی واونك نامنه خطبه اوقوتدی.

ابوالمحاسن

١٠٥٦ نویری ابوالفدا

طوغرول بك [٣] بغدادده قالدی . همشیره‌سی خدیجه‌نی خلیفه‌یه ویردی . فقط بساسیرینك مصر خلیفه‌سی نزدنده‌کی تشبثندن خبردار اولور اولماز موصل ودیاربکره دوغرو

یورودی. بساسیرینك یانده قوتولمش وموصل ملکی قریش‌ده بولونماسنه ویاردیم ایتمه‌لرینه رغماً درت آی محاصره‌دن صوکره موصلی ضبط ایتدی. طوغرول بك بورانك اداره‌سنی برادری ابراهیم اینالە ویردی. طوغرولك حدتی جلب ایدن سنجار شهری‌ده ضبط ایدیلدی. ابراهیم اینال شفاعت ایتمه‌مش اولسه ایدی شهر اهالیسی صوك درجه‌ده شدتلی برمعامله‌یه معروض قاله‌جقلردی.

بومظفریتدن صوکره طوغرول بك بغداد یولنی طوتدی[۱]. دجله اوزرنده کلکلره راکب اولەرق بهر طریقیله رقه‌یه کیتدی. اوراده حیوانه بیندی وبغداده کیردی. خلیفه‌نك سرابنه مواصلت ایدنجه بار کیردن ایندی. اوکنده غیرمسلح امرا بولوندیغی حالده یایان یورودی. خلیفه، سیاه برپرده‌نك آرقه‌سنده اوتورمشدی. اوموزلرنده برده تعبیر اولونان سیاه اثواب واردی. الده‌ده عصای پیغمبری بولونیوردی. طوغرول بك خلیفه‌نك تختنه یاقلاشنجه یری اوپدی، برمدت آیاقده دوردی. صوکره، اوکنده خلیفه‌نك وزیراعظمی ایله برترجمان اولدیغی حالده تخته دوغرویورودی. کندیسی‌ده باشقه برتختك اوزرینه اوتوردی. بر فرمان اوقوندی. خلیفه بونکله طوغرول بکی جناب حقك اوکا بخش ایتمش اولدیغی بوتون ممالکك صاحبی وبوتون مسلمانلرك حاکمی اولەرق طانیوردی.

سنه ۱۰۵۷ بنداری دربلو

[۱] ٤٤٨ ذی‌القعده‌سنك ۲۵ نجی جمعه‌ایرتەسی کونی.

Sayfa : 328

طوغرول بكه اوست اوسته بدی خلعت كيديريلدی . خليفه‌لرك ايمپراطورلغنی تشكيل ايدن يدی مختلف ديارە منسوب كوله‌لر هديه ايديلدی . باشنه مسك ايله دولو آلتون ايشله‌مه‌لی برقماش اورتولدی . صوكره برى عربستان ديكرى عجمستان ايچون باشنه ايكی تاج كيديريلدی . خليفه ، طوغرول بكه آلتون ايله مزين بر قليچ ويردی . بو مراسمدن صوكره طوغرول بك يرينه دوندی . برى اوتمك ايسته‌دی . فقط مساعده ايتمديلر . خليفه‌نك النی ايكی دفعه اوپدی . قائم بامراداوكا ايكنجی برقليچ دها هديه ايتدی . ايكيسنی‌ده بلنه باغلادی . بو ، ايكی دولتك توجيهنه علامتدی . نهايت طوغرول بك شرق وغرب حكمداری اعلان ايديلدی .

ايشته خليفه بوصورتله كنديسنه برحاكم طانيمش اولدی . بر اميرالامرا تعيين ايدلمش اولديغی تاريخدن برى خليفه‌لر بو مقامه كان قوماندان لهنه اولق اوزره بوتون نفوذلرندن تعرى ايدرلردی . عادتا بوتون اهميتلرى برمعاش المغه انحصار ايدردی . دين اسلامك خليفه‌سی صفتيله خلقك اظهار اعتديكی حرمتله اكتفا ايلرلردی . طوغرول بك آل بويه‌يی محو ايده‌رك اونلرك موقعنی المشدی .

Sayfa 325

Bu arada Tuğrul Bey İran'ın başkenti olan İsfahan'a doğru yürümüştü. O zaman bu şehir, Ebu Mansur Alaüddevle'nin yönetimi altındaydı. Bu hükümdarı yenerek İsfahan'ı ele geçirdi ve burayı başkent yaptı. **Kendisini Bağdat'a davet eden halifenin emirlerini yerine getirmek istemiyor;** çevre ülkeleri de yönetimi altına almak istiyordu. Çünkü, Bağdat'a yöneldiği zaman, o bölgedeki Müslüman hükümdarlardan kendi aleyhinde birlik oluşturabilecek **kadar güçlü bir hükümdar bırakmak istemiyordu. Sonunda bütün Irak'ın içinde bulunduğu karışıklıkları görerek harekete geçmiş[H.447], Basra, Anbar gibi bir takım** [Sayfa 326] **şehirleri ele geçirmişti.** Artık Bağdat'ı ele geçirmeye hazırlanıyordu. Halife Kaim Biemrillah, esir düşmekten korktuğu için, Rey yakınlarında bulunan Tuğrul Bey'e barış teklifinde bulundu. Tuğrul Bey Müslümanların başkentine yaklaşmış ve **El-Şemasiye karşısında ordugâh kurmuştu.** Uzun zamandan beri Bağdat'a sahip olan El-Büveyh **tarafında yer alan halk, Tuğrul Bey'e karşı koymak istediyse de, Tuğrul Bey'in Bağdat şehrine girmesine engel olamadılar.** Bu olayla Tuğrul Bey büyük bir güç ve nüfuza sahip oldu. Hutbede halifenin isminden sonra onun adı söylendi. El-Büveyhi'nin son hükümdarı olan Rahimî tutuklandı ve hapsedildi. Besasiri, Rahbe'ye çekilmişti. Oradan, o zaman Mısır'da yönetimde bulunan Halife Mustansır'a mektup yazarak, yalnız onu halife olarak tanıdı ve onun adına hutbe okuttu.

Tuğrul Bey[H. 448] Bağdat'ta kaldı. **Kız kardeşi Hatice'yi halifeye verdi.** Fakat Besasiri'nin Mısır halifesi nezdindeki girişimlerinden haberi olur olmaz Musul ve Diyarbakır'a doğru [sayfa 327] yürüdü. Besasiri'nin yanında Kutalmış ve Musul Meliki Kariş'de **bulunmasına ve yardım etmelerine rağmen, dört ay süren kuşatmadan sonra Musul'u ele geçirdi.** Tuğrul Bey buranın yönetimini kardeşi İbrahim Yinal'a verdi. Direnişte bulunduğu için Tuğrul Bey'in tepkisini çeken Sancar şehri de ele geçirildi. İbrahim Yinal merhamet etmemiş olsaydı, şehir halkı son derece şiddetli bir ceza ile karşı karşıya kalacaktı.

Bu zaferden sonra Tuğrul Bey, Bağdat'ın yolunu tuttu. Dicle üzerindeki göleklere[bir tür sal] binerek nehir yoluyla Rakka'ya gitti. Orada ata bindi ve **Bağdat'a girdi.** Halifenin sarayına gelince atından indi. Önünde Müslüman olmayan emirler bulunduğu halde yaya yürüdü. **Halife siyah bir perdenin arkasında oturmuştu. Omuzlarında berde olarak adlandırılan siyah renkli bir giysi vardı. Elinde de peygamber asası bulunuyordu. Tuğrul Bey halifenin tahtına yaklaşınca yeri öptü ve bir süre ayakta durdu. Sonra önünde halifenin veziriazamı ile bir çevirmen olduğu halde tahta doğru yürüyordu. Kendisi de başka bir tahtın üzerine oturdu. Bir ferman okundu. Halife, bununla Tuğrul Bey'i Allah'ın ona bahşetmiş olduğu bütün ülkelerin sahibi ve bütün Müslümanların hakimi olarak tanıyordu.** [sayfa 328]**Tuğrul Bey'e üst üste yedi hilat giydirildi.** Halifelerin imparatorluğunu oluşturan yedi değişik yöreye ait köleler hediye edildi. Başına misk [koku] döküldü ve türlü altın işlemeli bir kumaş örtüldü. Sonra biri Arabistan, diğeri Acemistan için **başına iki taç giydirildi.** Halife, Tuğrul Bey'e altınla süslenmiş bir kılıç verdi. Bu törenden sonra Tuğrul Bey yerine döndü. Yeri öpmek istedi. Fakat izin vermediler. **Halifenin elini iki defa öptü. Kaim bi-emrillah ona ikinci bir kılıç daha hediye etti. Tuğrul Bey ikincisini de beline bağladı. Bu, iki devletin kendisine verildiğine işaretti. Sonunda Tuğrul Bey Doğu'nun ve Batı'nın hükümdarı ilân edildi.**

Halife böylece kendisine bir otorite tanımış oluyordu. Bir emirü'l-ümera [Emirlerin Emiri] **atanmış olduğu tarihten beri halifeler bu makama gelen sultanlar lehine olmak üzere bütün nüfuzlarından arınırlardı. Adeta bütün önemleri bir maaş almayla sınırlanmış gibiydi. İslâm dininin halifesi sıfatıyla, halkın kendisine gösterdiği saygı ile yetinirlerdi. Tuğrul Bey El-Büveyhi'yi mahvederek onların yerini almıştı.**

Sayfa : 332

سیوطی
ابوالفدا

خوراسانده ادارهٔ امور ایدن سلطانك برادری داود
بوصیراده وفات ایتدی . یرمش یاشنده ایدی . برچوق اولاد
براقمشدی. بونلرك ایچنده آلپ ارسلان اوکاخلف اولدی [۲] .
سلطان ، واسطدن بغداده عودت ایتدی [۳] . اوراده
خلیفه‌دن بعض هدایا آلدقدن وزیری عمیدالملك‌ی بوشهرده
براقدقدن صوکره جباله کیتدی . بورکلرك کورجستانده ،
فراته جوار بوتون مملکتلرده، ارمنستانده، بسفرجان قطعه‌سنده
یاپدقلری صیق صیق آقینلر بوتاریخه مصادفدر ظن ایدرم .
بوندن دولایی ایمپراطور قونستانتین دوقا-ی برادو کوندرمکه
مجبور ایتدیلر . چونکه بو تورکلرك فریژی Phrygie قطعه‌سنه
کیرمك ایسته‌دکلرینی آکلایوردی . فقط ایمپراطور اردوسی

Sayfa 332

Horasan'da yöneticilik yapan sultanın kardeşi Davut, 70 yaşında iken ölmüş ve arkasında birçok evlat bırakmıştı. Bunların içinde **Alparslan** onun ardılı oldu. Vasıt'tan, Bagdat'a gelen sultan, orada halifeden bazı hediyeler aldı ve **veziri** Amidül Mülk'ü bu şehirde bırakarak Cibal'e gitti. Türklerin Gürcistan'da, Fırat civarındaki bütün ülkelerde, Ermenistan'da ve Besfercan bölgesinde yaptıkları akınlar bu tarihe rastlamaktadır. Türklerin fetihlerinden telaşa düşen **ve Feriji** ülkesine gireceklerini anlayan İmparator Konstantin Dükas, Türk ilerlemesini durdurmak için bir ordu gönderdi. Fakat imparator or-

Sayfa : 333

عمومیتله بك فنا عسا کردن مرکبدی . بوندن دولایی تورکلر دها جرئتکار داورانمغه باشلادیلر . ارمنستانك مدافعه‌سنه مأمور اولان پانقراس Pancrace ك احتیاط‌سزلغی آنی Ani شهرینك ضیاعنه سبیت ویردی . سلطانك اردوسی یونانلیلره هیچ بر فنالق یاپمدن بوشهرك جوارندن کچیوردی. بعض یونان قوماندانلری سلطانك دمدارلرینه هجوم ایله بزخیلی تورك اولدیردیلر . بونك اوزرینه سلطان کری دوندی ، آنی‌یی محاصره وبرقاچ کون ایچنده‌ضبط ایتدی . بوتون‌جوار حوالی‌یی‌ده اله کچیردی .

محاربات داخلیه‌نك تمامیله اخلال ایتمش اولدیغی انضباط وآسایشی‌تأمین ایتدکدن صوکره سلطان بغداد یولنی‌طوتدی. اوراده خلیفه‌نك قیزیله‌تزوج ایتمك فکرنده‌ایدی.فقط موافقت ایتمدیلر . بوتون اوسنه [١] مذا کرات وتهدیدات ایله وقت کچدی . نهایت سلطان خلیفه‌نك تخصیصاتی کسدی [٢] . بونك اوزرینه سلطانك ارزوسنی اجرایه رضا کوسترددی . نکاح مقاوله‌سی تبریزده یاپلدی .صوکره طوغرول بك‌بغداده کیتدی . پرنسس ایله اولندی [٣] . خلیفه‌نك معیتی ارکانینه بك چوق احسانلر ویردی . سلطان ایله برابر کلمش اولان

سنه
١٠٦١

١٠٦٢

ابوالمحاسن
ابوالفدا
بن‌شونه

Sayfa : 334

نویری
بنداری
ابوالفرج

تورك عسكری شهرده بك چوق قاریشیقلق چیقارمقده اولدقلری ایچون طوغرول بك جباله كیتمك اوزره زوجه‌سیله برلكده بغدادده‌ن چیقدی. فقط ری شهرینه واصل اولونجه خسته‌لانه‌رق تمش ایکی یاشنده اولدیغی حالده وفات ایتدی[١]. آرقه‌سنده حلیم، عاقل، احتیاطکار بر حکمدار شهرتی براقدی. دشمنلری كندیسندن نه‌قدر قورقارلر واوكا نه‌قدر حرمت ایدرلرسه تبعه‌سی‌ده اوقدر سورلردی. اوغلی اولمادیغی ایچون یرینه یكنی آلپ آرسلان بن داود كچدی [٢].

نویری
دربلو
ابوالمحاسن
١٠٦٤

طوغرول بكك وكیلی صفتیله اون سنه‌دن بری خوراسانی اداره ایدن بوحكمدار ابتدا خلیفه‌نك كریمه‌سنی بغداده اعاده ایتدی. اورادە كندی نامنه خطبه اوقوتماسنی ایسته‌دی [٣] خلیفه عمومی برمجلس مشورت عقد ایده‌رك بوتكلیفی قبول ایله اوكا جهادالدین عضدالدوله لقبنی ویردی. طوغرول بكك وزیر اعظمی بولونان عمیدالملك [٤] بویوك بر اقتدار صاحبی

Sayfa : 335

اولمانك سلطنت دكیشنجه نه‌قدر مضر برشی اولدیغنی نفسنده تجربه ایتدی.

dusu [Sayfa 333] **genellikle niteliksiz askerlerden** oluştuğu için Türkler daha cesur hareket ediyorlardı. Ermenistan'ın korunmasından sorumlu olan Pankras'ın gerekli önlemleri almaması, Ani şehrinin elden çıkmasına sebep oldu. **Sultanın ordusu Bizanslılara hiç bir zarar vermeden Ani şehrinin civarından geçiyordu.** Fakat bazı Bizans kumandanları sultanın dümdarlarına [ordunun geri hizmetleriyle görevli askerler] saldırıp çok sayıda **Türk'ü öldürdüler. Bunun üzerine sultan geri dönerek Ani'yi kuşattı ve birkaç gün içinde de şehri ele geçirdi. Bölge halkının tümünü yönetimi altına aldı.**

Sultan, içeride bozulmuş olan düzen ve huzuru yeniden sağladıktan sonra Bağdat'a gitti. **Orada halifenin kızıyla evlenmeyi düşünüyordu. Fakat bu evliliğe izin vermediler. Bütün yıl (H. 453), görüşmeler ve tehditlerle geçti. Sonunda, sultan halifenin gelirlerine el koydu(H. 454).** Bunun üzerine sultanın arzusunu yerine getirmek için izin verildi ve nikah işlemleri Tebriz'de yapıldı. Halifenin yüksek rütbeli görevlileri de birçok hediyeler verdiler. Sultan ile beraber gelmiş olan **[sayfa 334]** Türk askerleri şehirde birçok karışıklık çıkardıkları için, Tuğrul Bey Cibal'e gitmek üzere eşiyle birlikte Bağdat'tan çıktı. **Fakat Rey şehrine gelince hastalanarak 72 yaşında öldü. Arkasında yumuşak huylu, bilgili, tedbirli bir hükümdar imajı bıraktı. Düşmanları kendisinden çok korkarlar ve saygı gösterirler, halkı da onu çok severdi. Oğlu olmadığı için yerine Davut'un oğlu olan yeğeni Alparslan geçti.**

Tuğrul Bey'in vekili olarak 10 yıldan beri Horasan'ı **yöneten bu hükümdar, ilk önce halifenin kızını Bağdat'a gönderdi. Orada kendi adına hutbe okunmasını istedi(H.456).** Halife genel bir danışma meclisi toplayarak bu öneriyi kabul etti **ve ona Cihadeddin** [Din için savaşan] **İzzüd-devle** [Devlete değer veren, devletin değeri] **lakabını verdi. Tuğrul Bey'in veziriazamı bulunan Amidül Mülk (H.456) büyük güç sahibi** [Sayfa 335] olmanın saltanat değişince ne kadar zararlı bir şey olduğunu anladı.

Sayfa : 345

فقط بریه‌ن ایله واسیلاکی‌یی طرد ایدن تورکلرك بالذات سلطان
قوماندا سنده اولدقلرینی بیلمه‌یوردی . ایشته دوچار اولدیغی
فلاکتك سببی بو یاکلش حرکتدر . رومن دیوژه‌نه‌س اردو-
سنك باشنده اولدیغی حالده اردوکاهندن چیقدی . آقشامه‌قدر
داغلرده دوره‌رق اورادن دشمنك حرکاتی تحت ترصده
بولوندیردی . آقشام اوزری چکیلمك ایسته‌دیکی زمان تورکلر
باغیرشه‌رق ، اوقلر آته‌رق بر سواری هجومی یاپدیلر . رومللر
بوتون کیجه‌یی دائمی بر قورقو وتلاش ایچنده کچیردیلر .
ایرته‌سی کونی اوزلردن بر فرقه کیدوب تورکلره تسلیم اولدی .
ایمپراطور آرتق متباقی اوزلره اعتماد ایده‌مدیکی ایچون اخلاطده
بولوندیغی ظن ایتدیکی عسکری درحال چاغیردی . فقط بونلری
بیهوده یره بکله‌دی . تارقانیوت ایله روسلیه ، سلطانك ورودینی خبر
آلنجه مزوپوتامیا طریقیله ایمپراطورلق اراضیسنه چکیلمشلردی .
رومن دیوژه‌نه‌سك جسارتی وعکسی احوال تأثیریله قیریلمادی ،
معیتنده قالان عسکرك آزلغنه رغماً بر محاربه‌یه کیریشمکه عزم
ایتدی . اکر تورکلر هجوم ایتسه‌لر ایدی فی‌الحقیقه بویله یاپماسی
ایجاب ایدردی . فقط سلطانك او زمان تکلیف ایتدیکی صاحی

Sayfa 345

Fakat, Biryen ile Vasilaki'yi uzaklaştıran Türklerin, bizzat sultanın kumandasında olduklarını bilmiyordu. İşte içinde bulunduğu felaketin sebebi bu yanlış harekettir. Romen Diyojen ordusunun başında olduğu halde orduğahından [Ordu merkezi] çıktı. Akşama kadar dağlarda bekleyerek, oradan düşmanın hareketlerini gözlüyordu. Akşam üzeri çekilmek istediği zaman Türkler bağrı-

Sayfa : 346

ایمه‌سی احتیاطکارانه بر حرکت دکلدی . آلب آرسلانك بو تکلیفی محاربه‌دن قورقدیغندن ایلری کلدیکنه قناعت ایده‌رك تورك مرخصیه غایت متعظمانه معامله کوسترردی . اذربیجانده ری شهرینك کندیسنه رهینه اوله‌رق تسلیمنی ایسته‌دی . بو شهر اوزمان سلجوقی ایمپراطورلغنك پایتختی ایدی. بوطلبلردن حدت ایدن سلطان محاربه‌یه حاضرلاندی . بو بر جمعه کونی ایدی . نمازینی قیلدی . بر آز صوکره دوکوله‌جك او قدر مسلمان قانی دوشوه‌رك اغلامقدن منع نفس ایده‌مدی . محاربه ایتمك ایسته‌مه‌یلرك چکیلوب کیتمسی ایچون بر امر اصدار ایتدکدن صوکره اوقنی ویانی ترك ایله قیلیجنی وقالقانی آلدی. آتنك قویروغنه کیدسنی باغلادی. بوتون اردوده سلطانه امتثال ایتدیلر . سلطان آرقه‌سنه بیاض بر ثواب کیدی ، عطریات سوروندی . اکر مغلوب اولورسه‌م بوراسی بکا مقبره اولاجقدر دیه‌رك صوکره رومللره قارشی یورودی . مظفریت اوزون مدت ایکی طرف اراسنده معلق قالدی . هر ایکی طرفدن ده کمال شدتله حرب ایدیلدی[١]. تورکلر یاواش یاواش کریله یورلر ، تفوق رومللره براقیورلر کیدی . اردوکاهی مستحکم اولمایان ایمپراطور سلطانك کلوب بوراسنی یغما ایتمسندن قورقدی . اقشامه دوغرو محاربه‌یی تعطیل ایتدیرردرك عسکره کری

Sayfa : 347

چکیلمه‌لری امر ینی ویردی. ایمپراطورك یانینده بولونانلر انتظاملرینی محافظه ایتدیلر. فقط دها اوزاقده بولونان عساکر ایمپراطورك فرارایتدیکنه ذاهب اولدیلر. سزار Cesar ك اوغلی آندرونیق Andronic ، رومن دیوژه‌نه‌سك کیزلی بر دشمنی اولدیغی ایچون بو حوادثی بوتون اردویه یایدی . اردو دارمه داغینق اوله‌رق فراره باشلادی. تورکلر تکفارکله‌رك ایمپراطوره هجوم ایتدیلر. ایمپراطور بویوك برجسارتله مدافعه‌ده بولوندی. اطرافنده‌کی کیمسه‌لر اولدکدن ، بارکیری یره یقیلدقدن ، کندیسی‌ده یارالاندقدن صوکره شادی اسمنده بر کوله طرفندن اسیر ایدیلدی. وقتیله استانبولده بولونمش اولان و ایمپراطوری ظانیان بو کوله اونك آیاقلرینه قاپانه‌رق کندیسنی سلطانك حضورینه کوندردی. آلپ آرسلان[١] ایمپراطورك اسیردوشمش اولمه‌جغنه اینانمق ایسته‌میوردی . وقتیله سفارتله استانبولده بولونمش اولان بعض تورکار سلطانه بونی تأمین ایتدکلری کبی واسیلاکینك‌ده کوزلرنده یاشلرله ایمپراطورك آیاقلرینه قاپاندیغنی کورونجه آرتق قناعت کتیردی . روم مورخلرینك ادعاسنه کوره آلپ ارسلان ایمپراطوری یرده کورونجه تورکارك اسرایه‌قارشی کوسترمه‌ری معتاد اولان معامله‌یی اجرا ایده‌رك آیاغیله اوزرینه باصمش ، صوکره یرندن قالدیره‌رق، دوحار اولدیغی فلاکتدن دولایی تسلیتده بولونمشدر . عرب

Sayfa : 348

زونار
غليقاس

مورخلری بو تفصیلاتی ذکر ایتمیورلر. فقط سلطانك، ایمپراطوری کورونجه آتدن اینه‌رك دوستلق علامتی اولمق اوزره اوچ دفعه النی اوردیغنی، تکلیف ایتدیکی صاحی رد ایتدیکندن دولایی مؤاخذاتده بولوندیغنی علاوه ایدییورلر. مورخلرك کافه‌سی آلپ آرسلانك اکر کندیسی اسیر دوشمش اولسه ایدی رومن‌دیوژه‌نه‌سك نه معامله‌ده بولونه‌جغنی اوندن صوردیغنی ادعاده متفقدرلر. ایمپراطور قامچیلاتیردم جوابنی ویردی. سلطان شو سؤالی ایراد ایتدی: سزه نه معامله‌ده بولونه‌جغم ظن ایدییورسکز؟ یا اولدورته‌جکسکز، دیدی ایمپراطور، یاخود براسیر صفتیله بوتون ممالککزی دولاشدیرته‌جق، یاخود بك ضعیف بر احتمال اولمق اوزره بندن بر فدیهٔ نجات ورهینه‌لر آلدقدن صوکره سربست براقه‌جقسکز. بومتعظمانه جواب سلطانك جانئی صیقمادی. فدیهٔ نجات اولمق اوزره بر میلیون آلتون‌سکه ویرمك[١] و روم ایمپراطورلغی داخلنده‌کی بوتون‌مسلمان اسیرلرینی تسلیم‌ایلمك شرطیله سربست براقدی. بو معاهده طرفیندن امضا ایدیلدکدن صوکره [٢]، آلپ آرسلان ایمپراطوری کندی تختنه کندیسنك یانه اوتورتدی صوکره بر چادیره کوتوردی.. خدمتنه ضابطلر تعیین ایتدی.

Sayfa : 349

ایمپراطوره اون بیك آلتون سکه هدیه ویردی. اسبردوشن اصیلزاده لرك Patrices کافه سنه، شرقلیلرك عادتی وجهله، خلعتلر کیدیرد کدن صوکره هپسنی ایمپراطوره تسلیم ایتدی. صوکره مملکتنه قدر رفاقت ایتمك اوزره معیتنه عسکرلر ویردی.

بو بدبخت حکمدارك مملکتنه عودت ایدنجه دوچار اولدیغی عاقبت معلومدر. مغلوبیتی خبر آلان رومللر استانبول تختنه میشل پاراپیناس Parapinace ی چیقارمشلردی. هردورلو حکم و نفوذدن محروم قالان رومن دیوژه نه س تقریباً ایکی یوز بیك آلتون سکه قدر طوپلایه بیله رك سلطانه کوندردی. خلع ایدیلدیکی جهتله فدیهٔ نجاتی تماماً تسویه دن عاجز بولوندیغنی سویلتدی. رومن دیوژه نه س استانبوله دوغرو یورودیکی ایچون ارمنستان قرالی کندیسنی توقیف ایتدیره رك کوزلرینه میل چکدیردی. بر مناسره کوندریلدی. برمدت صوکره اوراده وفات ایتدی.

سنه ١٠٧٢

سلطان وقوعه کلن احوالدن خبردار اولونجه ایمپراطوره کوستریلن معامله یی معاهداتی اخلال صورتنده تلقی ایده رك روم ایمپراطورلغی اراضیسنه یکی اردولر کوندردی. بونلر اولجه اولدیغی کبی یالکز آقین و یغما یاپمقله اکتفا ایتمدیلر. استیلا ایتدکلری ولایتلری ضبط ایله اوراده یرلشمکه چالیشدیلر.

şarak, oklar atarak bir süvari saldırısı yaptılar. Rumlar bütün geceyi korku ve telaş içinde geçirdiler. Ertesi gün, Uzlardan bir grup Bizans ordusundan ayrılarak Türklere teslim oldular. İmparator artık diğer Uzlara güvenemediği için Ahlat'ta bulunduğunu zannettiği askeri derhal çağırdı. Fakat bunları boş yere bekleyecekti. Çünkü Tarkanyot ile Rusliye, sultanın geldiğini haber alınca Mezopotamya yoluyla imparatorluk arazisine çekilmişlerdi. Romen Diyojen'in cesareti bu olumsuz şartlara rağmen kırılmadı ve emrindeki askerlerin azlığına rağmen savaşa girmeye hazırlandı. Eğer Türkler saldırsalardı ki böyle yapmaları daha doğru bir hareket olurdu. Ancak sultan teklif ettiği barışın[sayfa 346] sonucunu görmek istiyordu. Romen Diyojen ise barış teklifini, Türklerin savaştan korktuğuna yorarak Türk elçisine oldukça mağrur davrandı. Ve Selçuklu İmparatorluğu'nun başkenti olan Rey şehrinin kendisine rehine olarak teslimini istedi. Bu isteğe hiddetlenen sultan, bir Cuma günü namazını kılarak savaşa hazırlandı. Biraz sonra dökülecek Müslüman kanını düşünerek ağlamaktan kendini alamadı. Savaşmak istemeyenlerin gitmesi için bir emir yayınladıktan sonra, okunu ve yayını bırakarak kılıcını ve kalkanını aldı. Atının kuyruğunu kendisi bağladı. Bütün ordu da sultana bağlılıklarını bildirdiler. Sultan beyaz bir elbise giydi, koku süründü. "Eğer yenilirsem burası bana mezar olacaktır" dedikten sonra Rumlara karşı yürüdü. Her iki tarafın iyi mücadele ettiği savaşta, taraflar uzun bir süre birbirlerine üstünlük sağlayamadılar. Türkler yavaş yavaş geriliyor, başarıyı Rumlara bırakıyorlardı. Ordugâhı korunmasız olan imparator, sultanın gelip burasını yağma etmesinden korkuyordu. Akşama doğru savaşa ara verdirerek askere geri [sayfa 347] çekilmeleri emrini verdi. İmparatorun yanındakiler bulundukları konumu korudular. Ancak karargahın uzağında bulunanlar imparatorun askerlerinin firar ettiğini zannettiler. Romen Diyojen'in gizli düşmanı olan Sezar'ın oğlu Andronik, firar haberini bütün orduya yayar yaymaz, ordu darma dağınık olarak kaç-

maya başladı. Bunun üzerine Türkler tekrar gelerek imparatora saldırdılar. İmparator büyük bir cesaretle savunmaya devam ediyordu. Etrafındakiler öldükten, **atı** yere yıkıldıktan, kendisi de yaralandıktan sonra **Şadi** isminde bir köle tarafından İmparator esir alındı. Bir zamanlar İstanbul' da bulunmuş olan ve imparatoru tanıyan bu köle, onun ayaklarına kapanarak kendisini sultanın huzuruna gönderdi. Alparslan, imparatorun esir düşmüş olacağına inanmak istemiyordu. Yine bir zamanlar elçilik göreviyle İstanbul'da bulunmuş olan bazı Türkler de sultanı inandırmaya çalışıyorlardı. **Vasilaki'nin de** ağlayarak imparatorun ayaklarına kapandığını görünce artık inandı. Rum tarihçilerinin iddiasına göre, Alparslan imparatoru yerde görünce Türklerin esirlere karşı yaptıkları gibi ayağıyla İmparatorun üzerine basmış, sonra yerinden kaldırarak **yenilgi ve esir düşmesi konusunda tesellide bulunmuştur**. Arap [sayfa 348] **tarihçileri bu ayrıntıdan bahsetmiyorlar, fakat sultanın imparatoru görünce atından inerek dostluk göstergesi olmak üzere üç defa eline vurduğunu, teklif ettiği barışı reddettiğinden dolayı serzenişte bulunduğunu ifade ediyorlar. Tarihçilerin hepsi Alparslan'ın eğer kendisi esir düşmüş olsa idi Romen Diyojen'in kendisine ne yapacağını sorduğunu ve İmparator'un da "kamçılatırdım" cevabını verdiği konusunda görüş birliği içindedirler. Bu cevabı aldıktan sonra sultan, İmparatora şu soruyu yöneltti: "Size ne yapacağımı zannediyorsunuz?" İmparator, "Ya öldürteceksiniz ya da bir esir olarak bütün ülkelerinizi dolaştıracak veya çok zayıf bir ihtimal olmak üzere de özgürlüğüme karşılık fidye ve rehineler aldıktan sonra serbest bırakacaksınız." diye karşılık verdi. Bu kibirli cevap sultanın canını sıkmadı. Fidye olmak üzere bir milyon altın sikke vermek ve Rum İmparatorluğu dahilindeki bütün Müslüman esirlerini teslim etmek şartıyla serbest bıraktı. Bu anlaşma iki tarafça da imza edildikten sonra, Alparslan; imparatoru kendi tahtına, yanına oturttu. Sonra bir çadıra gönderdi ve hizmetine askerler verdi.**

[sayfa 349] Ayrıca İmparatora on bin altın sikke hediye vermişti. Esir düşen soyluların tümüne Doğu geleneği olan hilatler giydirildi ve hepsini imparatora teslim etti. Sonra, memleketine kadar eşlik etmek üzere emrine askerler verdi.

Bu talihsiz imparatorun ülkesine döndüğünde başına gelenler bilinmektedir. Yenildiğini haber alan Rumlar, İstanbul tahtına Mişel Parapinas'ı çıkarmışlardı. Her türlü güç ve etkiden yoksun kalan Romen Diyojen, ödemeyi taahhüt ettiği bir milyon sikke yerine ancak iki yüz bin sikke toplamış ve sultana göndermişti. Taht-tan uzaklaştırıldığı için fidyeyi tamamlayamadığı haberini göndermişti. Romen Diyojen'in İstanbul'a geldiğini haber alan Ermenistan kralı, kendisini tutuklatarak gözlerine mil çektirmiş ve bir manastıra göndererek orada hapsettirmişti. Manastıra kapatılmasından kısa bir süre sonra İmparator ölmüştü.

Sultan bu olayları duyunca, imparatora yapılanları anlaşmanın bozulması olarak yorumlamış, Rum İmparatorluğu arazisine yeni ordular göndermişti. Bu ordular daha önce olduğu gibi yalnız akın ve yağma yapmakla yetindiler. İstila ettikleri şehirleri ele geçirerek orada yerleşmeye çalıştılar.

Sayfa : 350

ایشته تورکلرله رومللرك بو محاربانی اثناسنده درکه آلپ
ارسلان بوتون کرجستان قطعه‌سنی فتح ایتدی. کورجیلری
حریتلریدن محروم براقدی.

Sayfa 350

İşte, Türklerle Rumlar arasındaki bu savaş sırasında, Alparslan bütün Gürcistan'ı fethetmiş ve Gürcüleri hürriyetlerinden yoksun bırakmıştı.

Sayfa : 351

ابوالفدا
ابوالفراج
المكين
ابن شحنه
نويرى

سلطان اوزمان ، اجدادينك وطنى اولان تورکستانى
فتح ايتمك تصوريله مشغولدى . روملره قارشى بوقدر شانلى
برصورتده نهايته ايصال ايتديكى محاربه‌دن باشقه، روم ايمپراطورلغنه
جوار اولان سائر ممالکده‌ده قورقه‌جق بر جهت براقامق
مايجون سوريه‌يه برسياحت‌ده بولونمش [١] ، ديار بکرده حکمران
اولان نصرالله [٢] حلب حکمدارى محمود [٣] ك برشئ
جاپاملرينى تأمين ايتمشدى . بر مدت اولده [٤] مکه‌ده

Sayfa 351

Sultan o zaman atalarının vatanı olan Türkistan'ı fethetmek düşüncesindeydi. Rumlara karşı kazandığı şanlı başarıdan sonra, Rum İmparatorluğu'na yakın olan diğer ülkelerde korkacak bir askerî güç bırakmamak istiyordu. Bu amaçla Suriye'ye bir seyahat yapmış, Diyarbakır'da hüküm süren Nasır ile Halep Hükümdarı Mahmut'un bir şey yapmamalarını garantiye almıştı. Bir süre önce de, Mekke'de [sayfa 352] hutbenin yine halife ve kendi adına okunmaya başlandığı haberini almıştı. Bağdat'a yeni bir vali tayin ettikten sonra iki yüz bin süvari ile Türkistan fethine gitti. **Ceyhun nehri üzerinde bir köprü yaptırdı.** Bütün ordusunu karşı sahile geçirmek için yirmi gün gerekti. **Alparslan, önce bu nehir civarında bulunan Berzem ismini taşıyan bir hisarı zaptetmek istedi. Fakat, hisarın korumasını Yusuf Kutval adında cesur bir kumandan yapmaktaydı. Kutval, hisarı birkaç gün savundu fakat kalabalık karşısında bir şey yapamayarak hisarı teslim etmek zorunda kaldı. Kendisi de esir düştü. Sultan, uzun süre direnmiş olan Yusuf Kutval'ı o kadar küçük düşürücü**

خطبه‌نك يه خليفه وكندى نامنه اوقونمغه باشلادينى خبرينى. آلمشدى [١] . بغداده يكى بر والى تعيين ايتدكدن صوكره ايكى يوز بيك سوارى ايله تورکستان فتحنه كيتدى . جيحون نهرى اوزرنده ركوبرو قوردبردى [٢] بوتون اردوسنى قارشى ساحله كچيرمك ايچون يكرمى كون لازم كلدى . آلپ آرسلان ابتدا ، بونهر جوارنده كائن برزم Berzem نامنده بر حصارى ضبط ايتمك ايسته‌دى . بوراده يوسف كوتوال Kothual نامنده جسور برقوماندان واردى . بو والى برقاچ كون كال جسارتله قلعه‌يى مدافعه‌ايتدى. فقط چوقلق قارشيسنده برشى يابه‌مازدى . حصار ضبط اولوندى . كنديسى‌ده اسير دوشدى. سلطان ، اوزون‌مدت مقاومت كوسترديكنه قيزمش اولدينى ايچون‌اوقدر تحقيرآميزصورتده مؤاخذاتده بولوندى كه والى مغرورانه جواب ويرمكه مجبور اولدى . درحال درت صيريغه چاقيلمق صورتيله اعدام ايديلمكه محكوم اولدى . بونك اوزرينه يوسف خنجرينى چكه‌رك تهديد آميز كلمات ايله آلپ آرسلانك اوزرينه آتيلدى . بويوك برقوته واوق آتمقده مستثنا برمهارته مالك اولان آلپ آرسلان يوسفى توقيف ايتمه‌لرينه مساعده ايتمه‌دى . كنديسى اوكا بر اوق آتمق ايسته‌دى . فقط اوق اصابت ايتمدى . يوسف صالديرمغه

Sayfa : 353

دوام ایده رك ، آلپ آرسلان تختندن اینرکن بو کرینه خنجرینی صاپلادی . سلطان باشقه برچادیره نقل اولوندی . یوسف ایسه محافظلر طرفندن همان اوراده اتلاف ایدیلدی .

دربلو المکین

آلپ آرسلانك یاره‌سی مهلك ایدی . حالت نزعده اولدیغنی آکلاینجه مقربلرینه دیدی که : « عاقل بر اختیار طرفندن ویریلش اولان ایکی نصیحتی سیمدی تخطر ایدییورم . بو نصیحتك بریسی کیمسه‌یی محقر کورمه‌مك ، ایکنجیسی‌ده کندی نفسنه پك بویوك بر قیمت ویرمه‌مك وبالخاصه قوتنه کووه‌نمه‌مك ایدی . حیاتمك صوك کونده بونصیحتلری اهمال ایتدم . دون برتپه‌نك اوزرندن سیر ایتدیکم عسکرلرمك کثرتی بکا هر شی آرزومه رام‌اولور ظننی ویرمشدی . بو کون قوت ومهارتمه پك فضله کووه‌نه‌رك کندیم تأدیب اتمك ایسته‌دم وبرزم والیسنك توقیفنه مانع اولدم . سیمدی آکلایورم که حکمدارلرك قوت ومهارتلری تقدیر ازلیٔ ربانی‌یه قارشی پك عاجزدر . کندی قباحتم یوزندن أولیورم [١] .» اوغلی ملك‌شاهی وزیری نظام‌الملکه توصیه ایتدی وقوماندانلرینی

یوشهزاده‌یه بیعت ایتدیردی . آلپ آرسلانی وفاتندن صوکره خوراسانده مرو شهرینه نقل‌ایدیلدی . مزار طاشنه شوسوزلر یازیلمشدر : « سماواته قدر یوکسلن آلپ آرسلانك عظمتنی کورمش اولانلر کلك شیمدی اونی مهوده برآووچ طوپراق آلنه کومولمش کورکز »

سعدالدوله لقبیله یاد ایدیلن آلپ آرسلان سلطان عنوانی دوقوز سنه آلتی آی طاشیمشدی . بویوك حکمدار جسور، عالیجناب ، عادل ، حلیم ایدی . ایی بر مسلماندی . وظائف دینیه‌سنی تماماً ایفا ایدردی . فقرایه پك چوق تصدقاتده بولونوردی . اوزون بویلی ، جسور باقشلی ایدی . بوندن دولایی بوتون سعه‌سنك محبت وحرمتنی جلب ایتمشدی . علی‌العاده، باشنه تاج شکلنده برصاریق صاریردی . بوتون آسیاده اوقدر ذی‌شوکت برحکمدار ایدی که‌تختنه یوز سورن حکمدار وشهزاده‌لرك مقداری بیك ایکی یوزی بولمشدی .

ابوالفدا
ابن شحنه

آلپ آرسلانك وفاتندن صوکره ، ولی عهد اولمق‌اوزره وزیر نظام‌الملکك انتخاب ایتدیردیکی ملك شاه سلطان اعلان ایدلدی . ملك شاه بوقدر بویوك بر خدمته مکافات اولهرق بو وزیرك مالك اولدیغی برلره خوراسانده طوس شهرینی‌ده علاوه ایتدیکی کبی اوکا آتابك [١] یعنی حکمدارك پدری عنوانی‌ده ویردی . دیکر طرفدن خلیفه ، ملك شاهه بر فرمان کوندردی . اوکا سلطان عنوانی توجیه

سیوطی
دربلو
المکین

[١] بوعنوانی ایلك طاشیان ذات نظام‌الملکدر .

Sayfa : 355

ایتدکدن باشقه امیرالمؤمنین لقبنی ده ویردی . او وقته قدر خلیفه لردن باشقه هیچ بر حکمدار بو عنوانی حائز اولمامشدی . نهایت بوکا جلال الدوله والدین عنوانی ده علاوه ایله دی .

ملك شاه کرك خلیفه کرك اکا برملت طرفندن بوصورتله سلطان طانمش اولمقله برابر عموجه سی کرمان والیسی عمومیسی قاورت بك Caderdh-begk سلطانلق ادعاسیله سلاحه صاریلدی . مهم براردو ایله کورجه Ghurge قربنه قدر یاقلاشدی . بوتون خوراسان اردوسی درحال عاصی به قارشی یورودی . ایرانده وقوعه کلمش اولان محاربانك اك عظیملرندن بری جریان ایتدی . قاورت مغلوب اولدی . اسیر دوشدی . خوراسان قلعه لرندن برینه حبس ایدیلدی . فقط بومظفریت سلطانك موقعنی تحکیم ایتمشسه ده خوراسان عسکرلرینك پك شیارمه سنه سبب اولدی . قوماندانلری کلوب وزیر اعظم نظام الملکی بولدیلر ، عسکرلرك آیلغنك تضعیف ایدیلمسنی ایسته دیلر . حتی طلبلری سریعاً اسعاف ایدیلمه جك اولورسه قاورتی تخته چیقاراجقلرینی مقام تهدیده سویلهمك درجه سنه واردیلر . وزیر اعظم اونلرك بوایلك غلیانلرینی تسکین ایله ایسته دکلرینه موافقت ایتمسی ایچون سلطان نزدنده توسطده بولونه جغنی وعد ایله دی . فقط بونلر حکملنجه قاورت کزلیجه تسلیم ایتدیریلدی . بوصورتله عصیان وسیله سی ازاله ایدیلمش

Sayfa : 356

اولدی . ایرته‌سی کونی ، وزیراعظم ، عموجه‌سنك وفاتندن دولایی سلطان بك متأسف اولدیغی جهتله آیلقلرك آرتیرله‌سی حقنده وعدی وجهله شفاعتده بولونه‌مامش اولدیغنی سویله‌دی. بوتون عسا کر کچبلدی . ملك شاهك آرتق رقیبی قالمادی . بغداددده اونك نامنه خطبه اوقوندی .

سنه ١٠٧٥ میلادی ابوالفدا

برآز صوکره [١] خلیفه قائم بالامرالله وفات ایتدی . یرینه خلفی تخت خلافته آنحق بغداددده تکمیل حکم ونفوذه صاحب اولان سلطانك موافقتله حیقابیلیردی . یکی خلیفه‌یی قرارلاشدیرمق و کندیسنه سلطانلرك براقدقلری برمقدار نفوذ وصلاحیتی ویرمك ایچون علما وبغداد اکابری ایله مذاکره‌یه وزیراعظمك اوغلی مؤیدالملك مأمور اولدی . مقتدی بالله خلیفه اعلان ایدیلدی . عینی تاریخده ملك شاه یکنی سلیمان بن قوتولمشی اوآنه قدر طوتوندقلری نقطه‌لردن رومللری قوومق اوزره سوریه‌یه سوق ایلدی. اوزمان نیسه‌فور بوتانیات ایمپراطورلغه کوز دیکمشدی . ایمپراطورلغی اله کچیرمك ایچون میشل پاراپیناس ایله اوغراشیوردی . سلیمان، نیسه‌فوره برآز یاردیم ایتدی [٢] . آنطاکیه‌یه قدر اولان بوتون حوالیی اله کچیردی . سلیمان رومللری سوریه‌دن طرد ایله مشغول

دربلو سیلیج زونار

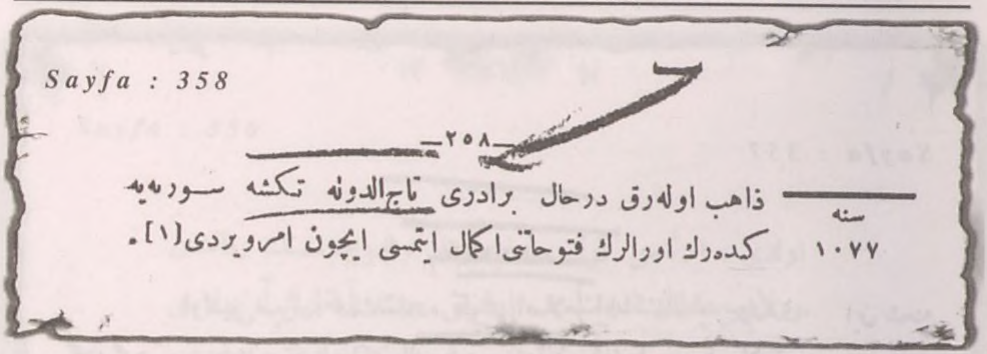
ابوالفدا

Sayfa : 357

اولدینی صیراده ملك شاه‌ده تقویمی اصلاح ایله اشتغال ایدییوردی. ابن شحنه
رصدخانه‌سنه آسمانك اك مشهور هیئت شناسلرینی طوپلادی.
بونلرك کافه‌سی نوروزی یعنی سنه باشنی گونشك جدی برجنه گیرمکه
باشلادیغی آن اوله‌رق تعیینده اتفاق ایلدیلر. اوله سنه حوت
برجی اتناسنده باشلایوردی. بوینکی مبداء تاریخه سلطان
جلال الدین ملك شاهك نامنه اضافتله جلالی یاخود ملکی دنیلمشدر.

سلیمان آناطولی قطعه‌سنده ایلریله‌دیکی تاریخلرده [۱] ملك ابوالفدا
شاهك قوماندانلرندن آتسز خوارزمی Atsizlekharizmien، ابوالفراج
مصره حکمران اولان فاطمیلرك تحت اداره‌سنده کی ممالکه المکین
هجوم ایدیوردی. شام شهری اوزون بر محاصره‌یه معروض نویری
قلدی. اهالی اچلغه تحمل ایده‌مه‌یه‌رك عرض تسلیمیت ایتدیلر.
سوریه‌نك بویوك برقسمی‌ده حمص ایله برلکده سلجوقیلرك
اداره‌سنه گچدی. آتسز، مصره قدر گیردی، قاهره‌یه
یاقلاشدی [۲]. قاهره‌ده حکمران اولان خلیفه مستنصر بالله
گیجه‌لین قاچدی. فقط حکمدارلری طرفندن ترك ایدیلدیکنی
گورن شهر اهالیسی زنجیرلرله برلشه‌رك ملك شاهك قوماندانه سنه
قارشی یورودیلر واونی مغلوب ایتدیلر. بونك اوزرینه آتسز ۱۰۷۶
رمله وقدس طرفلرینه شامه دوندی. قدسی یغما ایتدی.
مغلوبیتی خبر آلان ملك شاه قوماندانلرنك وفات ایتدیکنه

Sayfa : 358

bir şekilde azarladı ki mağrur bir şekilde cevap vermek zorunda kaldı. Hemen dört sırığa çakılarak idam edilmeye mahkum oldu. Bunun üzerine Yusuf, hançerini çekerek tehdit dolu sözlerle Alparslan'ın üzerine atıldı. Çok güçlü ve ok atmakta da büyük yeteneğe sahip olan Alparslan, Yusuf'u tutuklamalarına izin vermedi. Kendisi ona bir ok atmak istedi. Fakat ok isabet etmedi. Yusuf saldırmaya [sayfa 353] devam ederek, Alparslan tahtından inerken kalbine hançerini sapladı. Yaralanan sultan başka bir çadıra nakledildi. Yusuf ise muhafızlar tarafından hemen orada öldürüldü.

Alparslan'ın aldığı yara ölümcüldü. Öleceğini anlayınca etrafındakilere dedi ki: "Akıllı bir ihtiyar tarafından verilmiş olan iki nasihatı hatırladım. Nasihatın birincisi kimseyi küçük görmemek, ikincisi de kendi nefsine çok büyük bir kıymet vermemek ve özellikle kuvvetine güvenmemekti. Hayatımın son gününde bu nasihatleri ihmal ettim. Yüksek bir tepenin üzerinden seyrettiğim askerlerimin çokluğu bana her istediğimin olacağına inandırmıştı. Bugün, güç ve yeteneğime çok fazla güvenerek kendim öldürmek istedim. Onun için Berzem valisinin tutuklanmasını engelledim. Şimdi anlıyorum ki hükümdarların kuvvet ve yetenekleri Allahın takdirine karşı pek âcizdir. Kendi kabahatim yüzünden ölüyorum." Oğlu Melik Şahı, veziri Nizamülmülk'e tavsiye etti ve kumandanlarını [sayfa 354] bu şehzadeye biat [bağlılığını kabul etme] ettirdi. Alparslan öldükten sonra Horasan'da Merv şehrine nakledildi. Mezar taşına şu sözler yazılmıştır: "Semavata [Göklere] kadar yükselen Alparslan'ın azametini [büyüklüğünü] görmüş olanlar, gelin şimdi onu mezarda bir avuç toprak altına gömülmüş görünüz."

Saadetdevle lakabıyla anılan Alparslan, sultan ünvanını dokuz sene altı ay taşımıştı. Bu büyük hükümdar cesur, alîcenap, adil, iyi huylu bir Müslüman'dı. Dinî görevlerini eksiksiz yerine getirirdi. Fakirlere pek çok yardımda bulunurdu. Uzun boylu, cesur bakışlı idi. Bundan dolayı bütün tebasının sevgi ve saygısını kazanmıştı. Başına taç şeklinde sıradan bir sarık sarardı. Bütün Asya'da o kadar kudretli bir hükümdar idi ki bağlılığını bildiren hükümdar ve şehzadelerin sayısı bin iki yüzü bulmuştu.

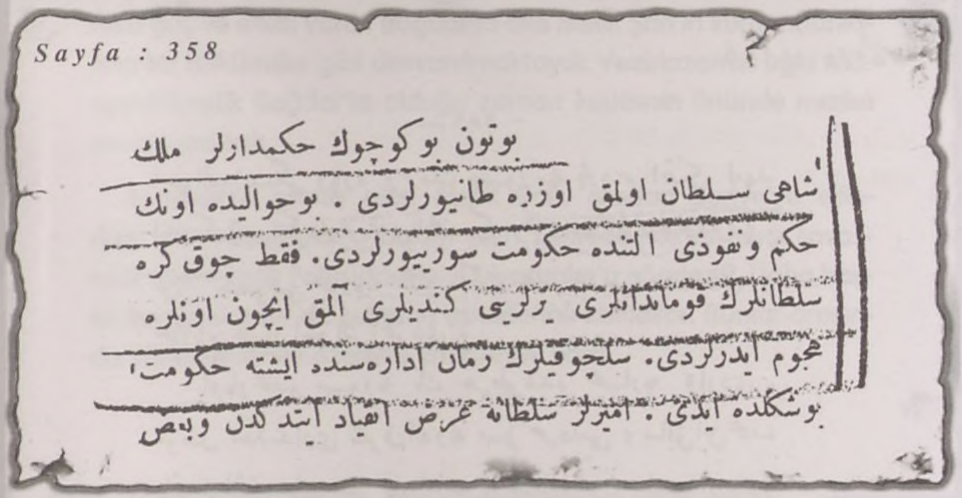
Alparslan'ın ölümünden sonra veliaht olarak vezir Nizamülmülk'ün atattırdığı Melik Şah, sultan ilân edildi. Melik Şah kendisine yapılan bu büyük hizmetin karşılığı olarak bu vezirin sahip olduğu yerlere Horasan'daki Tus şehrini de eklediği gibi, ona, Atabey, yani hükümdarın babası ünvanını da verdi. Diğer taraftan Melik Şah'a bir ferman gönderen halife, ona sultan ünvanının yanında [sayfa 355] **Emirü'l-Müminin** [Müslümanların emiri] **sanını da verdi. O zamana kadar halifelerden başka hiçbir hükümdar bu ünvana sahip olmamıştı. Sonunda, buna Celalü'd-Devlet ve'd-Din ünvanı eklendi.**

Melik Şah gerek halife gerek halk tarafından sultan kabul edilmiş olmakla beraber, amcası Kirman Valisi **Kavurt** bu durumu kabullenmemiş ve sultanlık iddiasıyla silahlı mücadeleye girişmişti. Kalabalık bir ordu ile Gürce yakınlarına kadar ilerleyen Kavurt'a karşı bütün Horasan ordusu hareket geçerek, İran'da o zamana kadar olmuş savaşların en büyüklerinden birisi gerçekleşmişti. **Kavurt yenilerek** esir düşmüş ve Horasan kalelerinden birine hapsedilmişti. Bu zafer sultanın konumunu güçlendirmişse de Horasan askerlerinin şımarmasına neden oldu. Kumandanları vezir Nizamülmülk'e gelerek, askerlerin aylığının artırılmasını istediler. **Hatta istekleri acil olarak yerine getirilmeyecek olursa Kavurt'u tahta çıkaracaklarını söyleyerek, taht değişikliği tehdidinde bulundular.** Veziriazam, onların bu çıkışlarını yatıştırarak isteklerini kabul etmesi için sultana tavsiyede bulanacağı sözünü verdi. Komutanlar çekilir çekilmez herhangi bir taht değişikliği ihtimalini ortadan kaldırmak için **Kavurt gizlice öldürüldü.** Bu şekilde olası bir isyanın önüne geçilmiş oldu. **[sayfa 356]** Ertesi gün veziriazam komutanlara sultanın amcasının ölümünden dolayı çok üzgün olduğunu, bu nedenle de askerlerin maaşının artırılması konusundaki isteklerini iletemedi-

ğini söyledi. Böylece askerlerin istekleri de yerine getirilmemiş oldu. Bağdat'ta hutbe, artık rakibi kalmamış olan Melik Şah adına okunmaya başlandı.

Bir süre sonra[H.467] Halife Kaimbiemrillah ölmüştü. Fakat yerine geçecek halifenin Bağdat'ta güç ve nüfuzu olan sultanın onayını alması gerekiyordu. Yeni halifeyi kararlaştırmak ve kendisine sultanların bıraktıkları sınırlı nüfuz ve yetkiyi vermek için ulema ve Bağdat ileri gelenleriyle görüşmek üzere veziriazamın oğlu Müidülmülk görevlendirildi. Yapılan görüşmeler sonucunda Mükendibillah halife ilân edildi. Aynı tarihte Melik Şah'ın yeğeni Süleyman, o ana kadar tutundukları noktalardan Rumları kovmak üzere Suriye'ye gönderildi. O arada Nisefor Botanyat imparatorluğa göz dikmişti. İmparatorluğu ele geçirmek için Mişel Parapinas ile mücadele ediyordu. Süleyman, Parapinas'a karşı Nisefor'u destekledi ve kendisine yardım etti. Antakya'ya kadar olan bütün bölgeyi ele geçirdi. **Süleyman, Rumları Suriye'den uzaklaştırmak için uğraşırken** [sayfa 357] **Melik Şah da takvimi yenileştirme işiyle uğraşıyordu. Rasathanesine Asya'nın en ünlü bilim adamlarını topladı.** Bunların tümü, Nevruz'u yani yıl başını güneşin oğlak burcuna girmeye başladığı an olarak kabul ettiler. Önceden yılın ilk günü balık burcunda başlıyordu. Bu yeni başlangıç noktasına Sultan Celalettin Melik Şah'ın adına atfen Celali ya da Meliki denilmiştir.

Süleyman Anadolu'da ilerlediği tarihlerde [H. 468] Melik Şah'ın kumandanlarından Atsız Harezmi, Mısır'a hakim olan Fatımilerin idaresindeki ülkelere saldırıyordu. Şam şehri uzun süre kuşatıldı ve halk açlığa dayanamayarak teslim olmayı kabul etti. Suriye'nin büyük bir kısmı da Humus ile birlikte Selçukîlerin idaresine geçti. **Atsız'ın Kahire'ye yaklaştığını duyan Halife Mustansırbillah geceleyin kaçtı.** Fakat şehir halkı birleşerek Melik Şah'ın kumandanına karşı yürüdüler ve onu yenilgiye uğrattılar. **Bunun üzerine Atsız, Remle ve Kudüs yoluyla Şam'a dönmek zorunda kaldı. Dönüş yolunda da Kudüs'ü yağma etti. Yenilgiyi haber alan Melik Şah, kumandanının öldüğüne [sayfa 358] inanarak derhal kardeşi Tacüddevle Tekeş'i Suriye'ye göndererek oraların fethinin tamamlanması emrini verdi(H. 470).**

Sayfa : 358

بوتون بو كوچوك حكمدارلر ملك
شاهى سلطان اولمق اوزره طانيورلردى . بوحواليده اونك
حكم ونفوذى التنده حكومت سوريورلردى. فقط چوق كره
سلطانلرك قوماندانلرى يرلرى كنديلرى المق ايچون اونلره
هجوم ايدرلردى. سلجوقيلرك زمان اداره سنده ايشته حكومت
بوشكلده ايدى . اميرلر سلطانه عرض انقياد ايتمكله وبعض

Sayfa 358

Bütün bu küçük hükümdarlar Melik Şah'ı sultan olarak tanıyorlardı. Bu bölgede onun üstünlüğü ve nüfûzu altında hüküm sürüyorlardı. Fakat çoğu kere sultanların komutanları, bu küçük hükümdarların yerine geçmek için onlara saldırıda bulunurlardı. Selçukîler döneminde yönetim bu şekilde idi. Emirler, sultana bağlılıklarını sunarlarsa ve gerektiğinde de [sayfa 359] asker ve para yardımında bulunmayı taahhüt ederlerse, yöneticisi oldukları bölgelerde özerk olmalarına izin verilirdi. Bunlar savaş yapmakta bağımsızdılar ve sultan bu savaşlarda taraf olmazdı.

O tarihte Suriye'nin her tarafında savaş vardı. Musul Hükümdarı Şerifüddevle Müslim Merdasî, İbni Muhammet'e ait olan Halep şehrini kuşatmak ve almak için yıllık üç yüz bin altın akçe ödemek şartıyla sultandan izin almıştı. Bu tarihte Melik Şah, kızını halife Muktediribillah'la evlendirdi (H. 474). Kızına çeyiz olarak elli bin altın sikke verdi. Fakat bu çeyiz halifenin başka bir eşi ve cariyesi olmaması şartıyla verilmişti. Sultanın halife üzerinde bu de-

Sayfa : 359

احواله عسكر وپاره ويرمك صورتيله ياردم ايتمكى تعهد ايله دكدن صوكره اداره لرى آلتنده كى برلرده مستقل بولونورلردى. بونك خصوصى محاربانه كيريشمكده مختار ايديلر . سلطان بو محاربانك هيچ اشتراك ايتمزدى .

اوتاريخده سوريه نك هرطرفنده محاربه واردى . موصل حكمدارى شرف الدوله مسلم مرداسى ، سابق ابن محمده عائد اولان حلب شهرينى محاصره وضبط ايچون سنوى اوچيوز بيك آلتون آقچه تأديه ايتمك شرطيله سلطاندن مساعده استحصال ايمشدى. بوتاريخده ملك شاه كريمه سنى خليفه مقتدى بالله تزويج ايتدى[١]. قيزينه اللى بيك آلتون سكه جهاز ويردى . فقط بو جهاز خليفه نك باشقه برزوجه سى ومستفرشه سى اولمامق شرطيله تقييد ايديلمشدى . سلطانك خليفه اوزرنده بودرجه حكم ونفوذى واردى. بغداده يله ملك شاهك قوماندانلرينه بر حكمدار كبى معامله ايديلردى . وزير اعظمك اوغلى مؤيد الملك بغداده اولديغى وقت قايسنك او كنده موزقه نوبت حالاردى .

سنه ١٠٨١

صوكره خوراسانه كيتمش اولان ملك شاه اوراداندن سوريه يه عودت ايتدى[٢]. موصلده حكمران اولان شرف الدوله يه قارشى حرب ايتمك اوزره وزير فخر الدوله يى ديار بكره كوندردى. دها باشقه قوماندانلرده سلطانك عساكرينه التحاق ايتديلر . بولر آراسنده توركمنلرله بالخاصه امير ارتق Ortoc واردى.

١٠٨٤

تويرى المكين ابوالفدا بن بطريق

rece güç ve etkisi vardı. Bağdat'ta bile Melik Şah'ın kumandanlarına bir hükümdar gibi davranılmaktaydı. Veziriazamın oğlu Müeyyidülmelik Bağdat'ta olduğu zaman kapısının önünde mızıka nevbet çalardı.

Horasan'a gitmiş olan Melik Şah, oradan Suriye'ye döndü(H.477). Ve Musul'a hakim olan Şerifüddevle'ye karşı savaşmak üzere vezir Fahrüddevle'yi Diyarbakır'a gönderdi. Daha başka kumandanlar da sultanın askerlerine katıldılar. Bunlar arasında Türkmenler ve özellikle Emir Artuk vardı.

Sayfa :361

سنه ١٠٨٦ ابوالفدا نويرى

ملك شاه صوكره ، اوآنه قدر هيچ كورمه‌مش اولديغى بغداد شهرينه كتدى [١] . كريمه‌سى‌ده خليفه ايله أولتمك اوزره ديكر برطريقدن بغداده واصل اولدى . بوأثناده ملك شاهك برقوماندانى ميافارقين ايله جزيرهٔ عمرى ضبط ايديبور، بو مملكتده مروانيلرك حكم و نفوذينه خاتمه چكيوردى . بوراده حكمران اولان صوك حكمدار منصور بن نصردر. فقط بو فلاكتدن سائر كوچوك حكمدارلر حصه‌دار اولماديلر . محمد ابن شرف الدوله ، سلطاندن رجبه Rohba حران ، سروج Saroudge، رقه، خابور khabour شهرلريله برابرهمشيره‌سى خليفانك دست ازدواجنه مائل اولدى [٢].

سنه ١٠٨٧ ملك شاه [٣] بغداددە برشتەدن زياده قالدى . اوراده

Sayfa :362

دربلو

یالکز آو ایله مشغول اولدی . بغداددن اصفهانه کیتدی . اورادن ایرتهسی سنه مکیه عزیمتله وظیفهٔ حجی

سنه ۱۰۸۸

ایفا ایتدی [۱] . بوحج اوکا پك بویوك مصرفلره مال اولدی . حولده کویلر یاندردی ، قویولر قازدردی . حجاجك انفاقی ایچون پك چوق ذخائر کوتوردی . فقرایه صدقهلر داغیتدی . حجاجك تأدیه ایده کلمکده اولدقلری ویرکوی قالدیردی .

۱۰۸۹ ابوالفدا

ملك شاه بو وظیفهٔ دینیهیی ایفا ایتدکدن صوکره ، مملکتك بر اوجندن دیکر اوجنه کیتمکه آلیشقین اولدیغی ایچون بویوك برارده ایله ماوراءالنهره عزیمت ایلهدی [۲] . جیحونی کچدی . بخارایه واردی . یول اوزرنده راست کلدیکی مواقعك کافهسنی الله کچیردی . سمرقندیده ضبط ایدهرك اوراده حکومت ایدن احمد خانی اسیر آلدی وینه برنده براقدی .

ابن الاثیر

اورادن اوز کنده کچدی . کاشغر حکمدارینه کندی نامنه سکهلر کسیلمهسی وخطبه اوقونماسی ایچون امر ویردی . کاشغر حکمداری بوکا اطاعتله اوزکنده ملك شاهك یانه کلدی . طراز Tharaz ، بلاساغون Balasgoun ، اسبیجاب Fsphidgiab حکمدارلری ملك شاهه ویرکو ویرمکه مجبور اولدیلر . بوحاربه اثناسنده وزیر اعظم نظام الملك ، جیحون نهرینك اوته طرفنه اردوی نقله مأمور اولان قاتقجیلره

Sayfa :363

انطاکیه شهرینك واردانی تخصیص ایتمشدی . بوقایقجیلر یاخود دها دوغروسی وزیراعظمك کیزلی دشمنلری بوندن دولایی سلطانه شکایت ایتدیلر . ایمپراطورلغك اوبر اوجنده کائن اولان انطاکیه شهری پك اوزاق کورونیوردی . اورایه حواله ویریلهمز دنیلیوردی . سلطان بوشکایتلری دیکله‌دیکدن صکره کوردی . وزیر اعظمه بحث ایتدی . اوده شو جوابی ویردی : آنطاکیه‌یه حواله ویریلن قایقجیلرك حقنی تأخیرانه‌اوغرامتمق ایچون دکلدر . اخلافك ، حکومتکزك عظمت ووسعتنه حیران قالمالری ایچوندر . » بو مداهنه‌کارانه جواب سلطانی پك محظوظ ایتدی . شکایتلرك آرقه‌سی کسیلدی . قایقجیلرده وقتنده پاره‌لرینی آلدیلر . مورخلرك نقل ایتدکلری بوقبیل فقره‌لر بو وزیر اعظمك مهارتی حقنده بویوك برفکر ویرییورلر . بوسفری متعاقب ملك‌شاه خوراسانه ، صوکره بغداده کلدی . اوراده بوتون حکمدارلر وامرا کندیسنه عرض احترامات ایتدیلر [١] . بومیانده شامده مقیم اولان برادری تکش ایله حلبده مقیم اولان اقسنقرده داخلدی . ملك شاه بغدادده محتشم بر جامع بنا ایتدردی .

سنه ١٠٩١ ابوالفدا ابن شحنه

ایمپراطورلق دواملی برصلاحیتی مستفید اولدیغی صیراده سرایده حکمفرما اولان انتریقه‌لر برطاقم قاریشقلقلر چیقماسنه سبببیت ویردیلر . ملك شاهك زوجه‌سی سلطان ترکان خاتون

ابوالفدا ابوالفراج دربلو ابولمحاسن

Sayfa :364

— ٣٦٤ —

اوغلی محمودی ولیعهد سلطنت اعلان ایتدیرمکچالیشیوردی .

Sayfa 361

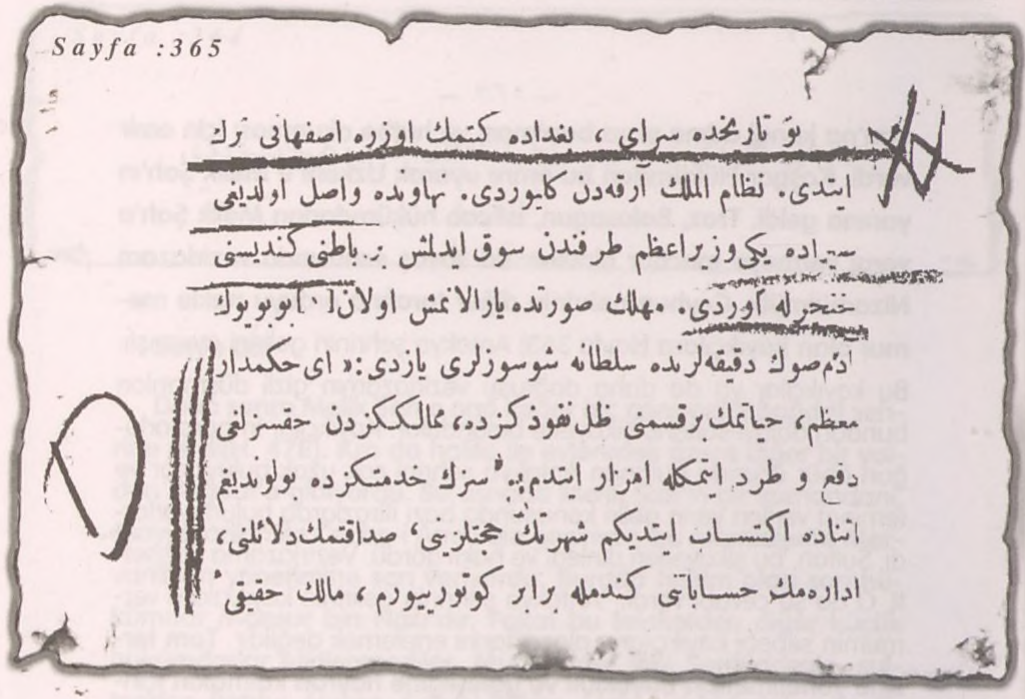
Daha sonra Melik Şah o ana kadar hiç görmediği Bağdat şehrine girdi[H. 478]. Kızı da halife ile evlenmek üzere diğer bir yoldan Bağdat'a gidiyordu. Bu esnada Melik Şah'ın bir kumandanı, Mayyafarikin ile Cezire-i Amr'ı ele geçiriyor, bu memlekette Mervanilerin yönetimine son veriyordu. Burada hakim olan son hükümdar Mansur bin Nasr'dır. Fakat bu felaketden diğer küçük hükümdarlar etkilenmediler. Muhammet İbni Şerifüddevle, sultandan Rahbe, Heran, Seruc, Rakka, Habur şehirlerinin yönetimiyle beraber kız kardeşi Zeliha'yla evlenme izni de almıştı.

Melik Şah Bağdat'ta bir seneden fazla kaldı. Orada **[sayfa 362]** yalnız avla vakit geçirdi. Bağdat'tan **Isfahan'a** gitti. Oradan ertesi sene Mekke'ye giderek hac görevini yerine getirdi[H.481]. Bu hac ona çok büyük masraflara mal oldu. **Çölde köyler yaptırdı, kuyular kazdırdı.** Hacca gelenlerin ihtiyacı için pek çok yiyecek götürdü. Fakirlere sadakalar dağıttı ve hacıların vermekte oldukları vergiyi kaldırdı.

Melik Şah bu dinî görevini yerine getirdikten sonra, memleketin bir ucundan diğer ucuna gitmeye alışkın olduğu için büyük bir ordu ile Maveraünnehir'e gitti (H.482). Ceyhun'u geçerek Buhara'ya ulaştı. Yol üzerinde rastladığı yerlerin tümünü ele geçirdi. Semerkant'ı da ele geçirerek şehri yöneten Ahmet Hanı esir aldı ve yine yerinde bıraktı. Oradan Uzkent'e geçti. Kaşgar Hüküm-

darı'na kendi adına para basılması ve hutbe okunması için emir verdi. Kaşgar Hükümdarı bu emre uyarak Uzkent'e Melik Şah'ın yanına geldi. Traz, Balasagun, İsficab hükümdarları Melik Şah'a vergi vermeye mecbur oldular. Bu savaş esnasında veziriazam Nizamülmülk, Ceyhun nehrinin diğer tarafına orduyu nakle memur olan kayıkçılara [sayfa 363] Antakya şehrinin gelirini ayırmıştı. Bu kayıkçılar ya da daha doğrusu veziriazamın gizli düşmanları bundan dolayı sultana şikayette bulundular. Kayıkçılar imparatorluğun öbür ucunda bulunan Antakya şehrini çok uzak buluyorlar ve teminat verilen yerin geliri konusunda bazı itirazlarda bulunuyorlardı. Sultan, bu şikayetleri dinledi ve haklı gördü. Veziriazama bahsetti. O da şu cevabı verdi: "Antakya şehrinin gelirinin kayıkçılara vermemin sebebi kayıkçıların alacaklarını ertelemek değildir. **Tam tersine yönetiminizin büyüklük ve genişliğine hayran kalmaları içindir." Bu akıllıca cevap** sultanı çok memnun etti ve şikayetlerin arkası kesildi. Kayıkçılar da vaktinde paralarını aldılar. Tarihçilerin aktardıkları bu tür örnek olaylar, bu veziriazamın büyüklüğü hakkında önemli fikir veriyorlar. **Bu seferden sonra Melik Şah Horasan'a, oradan da Bağdat'a geldi. Orada bütün hükümdar ve yöneticiler kendisine bağlılıklarını bildirdiler (H. 484). Bağlılık bildirenler arasında Şam'da olan kardeşi Tökiş (Tekiş) ile Halep'te olan Ak Sungur da vardı. Melik Şah Bağdat'ta muhteşem bir cami yaptırdı.**

İmparatorluk barış dönemi yaşarken saraydaki entrikalar bir takım karışıklıkların çıkmasına neden oldu. Melik Şah'ın eşi Türkan Hatun,[sayfa 364] **oğlu Mahmut'u veliaht ilân ettirmeye çalışıyordu.**

Sayfa :365

بو تاریخده سرای ، بغداده کتمك اوزره اصفهانی ترك
ایتدی. نظام الملك ارقه‌دن کلیوردی. نهاونده واصل اولدیغی
سیاده یکی وزیراعظم طرفندن سوق ایدلش بر باطنی کندیسنی
خنجرله آوردی. مهلك صورتده یارالانمش اولان[۱] بو بویوك
ادم صوك دقیقه‌لرنده سلطانه شوسوزلری یازدی: «ای حکمدار
معظم، حیاتمك برقسمنی ظل نفوذ کزده، ممالککزدن حقسزلغی
دفع و طرد ایتمکله امرار ایتدم. سزك خدمتکزده بولوندیغم
اثناده اکتساب ایتدیکم شهرتك حجتلرینی، صداقتمك دلائلنی،
اداره‌مك حساباتی کندیله برابر کوتوریورم ، مالك حقیقی

Sayfa 365

Bu tarihte hükümdar Bağdat'a gitmek üzere İsfehan'ı terk etti. Kafileyi arkadan takip eden Nizamülmülk, Nihavend'e ulaştığı sırada bir Batınî'nin hançerli saldırısına uğradı. Ölümcül şekilde yara almış olan (H. 485) bu büyük adam, son dakikalarında sultana şu sözleri yazdı :"Ey hükümdar-ı muazzam [büyük], hayatımın bir kısmını, sizin hizmetinizde sahip olduğunuz ülkelerdeki adaleti sağlamak için harcadım. Sizin hizmetinizde bulunduğum esnada kazandığım şöhreti, sadakatimin delillerini, idaremin hesabını kendimle beraber götürüyorum. Kainatın gerçek sahibinin huzurunda hesap vereceğim."

İşte Melik Şah'ın şan ve şerefinin büyük bir kısmını borçlu olduğu bu Nizamülmülk, aynı zamanda asrın en bilge adamıydı.

Sayfa :368 —٣٦٨—

حسن صباح.

معیتندن برینی حضورینه چاغیردی. بوکا انتحار ایتمه‌سنی امر ایتدی. امری درحال اجرا اولوندی. معیتنده کیلردن باشقه برینه قلعه‌نك تپه‌سندن آشاغی یه آتلاسی امر ینی ویردی. بو آدم بلا تردد کندیسنی آشاغی آتدی. صوکره ملك شاهك مرخصنه‌سونه‌رك معیتنده بو کوردیکی آدملر قدر مطیع تمش بیك کشی بولوندیغنی، ایشته سلطانه ویره‌جکی جواب بوندن عبارت اولدیغنی سویلدی. ملك شاه بو قدر عزمیرور آدملره هجوم ایتمك ایسته‌مدی.

Sayfa 368

Hasan Sabbah, emrindekilerden birini huzuruna çağırdı ve intihar etmesini emretti. Emri derhal yerine getirildi. Yine emrindekilerden başka birine kaleden aşağıya atlaması emrini verdi. Bu adam tereddüt etmeden kendisini aşağıya attı. Sonra Melik Şah'ın elçisine dönerek emrinde bu gördüğü adamlar kadar yetmiş bin kişi bulunduğunu ve sultana vereceği cevabın da bundan ibaret olduğunu söyledi. Melik Şah bu kadar korkusuz adamlara saldırmak istemedi.

Sayfa :368

سیوطی بو عاقل وزیرك وفاتندن صوکره سلطان‌ده چوق زمان معمر اولمادی. خلیفه‌یی باشقه بر شهره نوللامق امیله بغداده کتمشدی [١]. بوفکرینی خلیفه مقتدی‌یه سویله‌دی. اوده اون کون مهلت ایسته‌دی. بو اثناده ملك شاه جواردهٔ بر یره کیتدی. فقط شدتلی بر سؤ هضم اونی بغداده عودته

Sayfa :369

مجبور ایتدی [۱] . برقاچ کون صوکره نوبت تأثیریله وفات
الهدی . اوتوز دوقوز بوچوق یاشنده ایدی . یکرمی سنه
حکومت سورمشدی [۲] . آسیانك اك بویوك حکمدار -
لرندن بری اولمشدر . خلوص وصفوتی ، عدالتی ، زهد
وتقوایی سوردی . ممالکی داخلنده مبذولیت ورفاهی تأمین
ایتدی . یوللری اشقیادن تمیزلهدی . مجرملری شدتله تأدیب
ایتدی . تبعهسنك شکایاتنی بلا استثنا دیکلهدی . سیاحتی تسهیل
ایچون برچوق کوپرو ، قانال ، یول یاپدیردی . خستهخانهلر ،
دبویلر تأسیس ایتدی . آوی پك چوق سوردی . فقط
اوردینی حیواناته فیئات تقدیر ایتدیرهرك بدلنی فقرایه
داغیتدیریردی . روایت اولوندیغنه کوره برکون طوسده
اولیاء-اللهدن برینك قبرینی زیارته کیتمشدی . بو صیراده
برادری تکش سلطنت ادعاسنه قالقمشدی . وزیر اعظمی
نظام الملکك نه دعا ایتمش اولدیغنی آکلامق ایستهدی .
وزیری جناب حقك کندیسنه مظفریت بخش ایتمهسنی دعا

Sayfa :370

ابتدیکنی سویله‌دی . ملك شاه ایسه شو جوابی ویردی . من ده ، اگر قارده‌شم مسلمانلر اوزرنده حکمران اولمغه بندن دها لایق ایسه مغلوب اولایم دیه دعا ایتدم ، دیدی . ملك شاهك ایمپراطورلغی غایت واسعدی . چین حدودلرندن قدسه ، یمندن غایت شمال حوالی‌یه [؟] قدر اولان ممالکده خطبه ملك شاه نامنه اوقونیوردی . محمود ، محمد ، ترکیاروق ، سنجر اسمنده درت اولاد براقمشدی . ایمپراطوریچه ترکان خاتون بر مدت ملك شاهك وفاتنی صاقلادی . اوغلی درت بش یاشنده‌کی شهزاده محمودی تخته چیقارتمق اوزره طرفدارلر طوپلادی . برچوق امرایی کندیسنه جلب ایتدی . خلیفه مقتدی‌دن بغداددده خطبه‌نك محمود نامنه اوقونماسی مساعده‌سنی آلدی . بو کنج حکمدار ، قیلیچ قوشامه و تتویج مراسمنده نظر دقتی جلب ایتدی . حاضر بولونانلرك کافه‌سی کندیسنی پك سودیلر . والده‌سی صوکره اونی اصفهانه کوتوردی . ملك شاهك نعشی ده برابردی . ملك

المکین
ابوالفدا
ابوالفرج

Sayfa :371

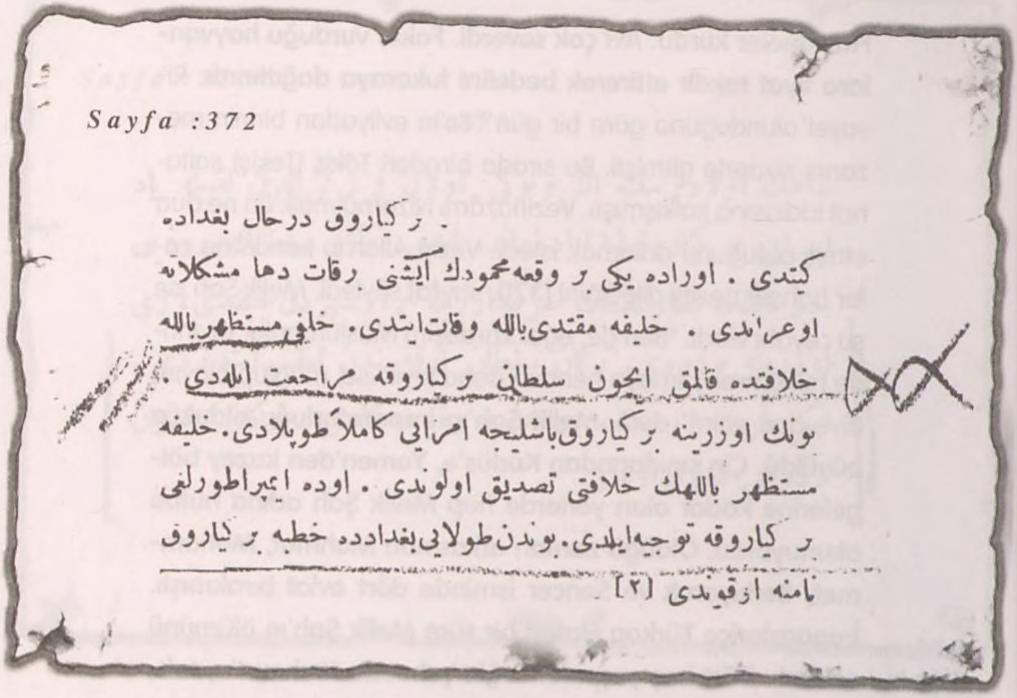
—۳۷۱—

شاهك اولادلرينك اك بويوكى اولان و ركن‌الدين لقبيله ياد
ايديلن بر كيماروق(۱) اصفهانده ايدى. تركن سلطانك ورودنى
خبر آلنجه نظام‌الملكك طرفدارلريله برابر شهردن چيقدى، رى
اوزرينه يورودى. تركان سلطان آرقه‌سندن تعقيب ايتديردى.
ايكى طرف آره‌سنده بر محاربه وقوعه كلدى. تركان خاتون
اردوسى مغلوب اولدى.

Sayfa 368

Bu akıllı vezirin ölümünden sonra sultan da çok yaşamadı. Halifeyi başka bir şehre göndermek amacıyla Bağdat'a gitmişti. Bu fikrini Halife Muktedi'ye söyledi. O da on gün süre istedi. Bu esnada Melik Şah da yakın bir bölgeye gitti. Fakat şiddetli bir hazım bozukluğu onu Bağdat'a dönmeye [sayfa 369] **mecbur etti. Birkaç gün sonra gelen hastalık nöbetiyle de hayatını kaybetti. Yirmi yıl hükümdarlık yapan Melik Şah öldüğünde otuz dokuz buçuk yaşındaydı. Asya'nın en büyük hükümdarlarından biri olmuştur. Barışcıl, adaletli ve dindardı. Sahip olduğu ülkelerde bolluk ve refahı sağladı. Yolları eşkiyadan temizledi. Halkın şikayetlerini istisnasız dinler; suçluları şiddetle cezalandırırdı. Ulaşımı kolaylaştırmak için birçok köprü, kanal ve yol yaptırdı.**

Hastaneler kurdu. Avı çok severdi. Fakat vurduğu hayvanlara fiyat takdir ettirerek bedelini fukaraya dağıttırırdı. Rivayet olunduğuna göre bir gün Tus'ta evliyadan birinin mezarını ziyarete gitmişti. Bu sırada biraderi Tökiş (Tekiş) saltanat iddiasına kalkışmıştı. Veziriazamı Nizamülmülk'ün ne dua etmiş olduğunu anlamak istedi. Veziri Allah'ın kendisine zafer bahşetmesini dilediğini **[370. sayfa]** söyledi. Melik Şah ise şu cevabı verdi. "Ben de, eğer kardeşim Müslümanlar üzerinde hükümran olmaya benden daha layık ise, mağlup olayım diye dua ettim" dedi. **Melik Şah'ın imparatorluğu oldukça büyüktü. Çin sınırlarından Kudüs'e, Yemen'den kuzey bölgelerine kadar olan yerlerde hep Melik Şah adına hutbe okunuyordu. Öldüğü zaman arkasında Mahmut, Muhammet, Berkiyaruk ve Sencer isminde dört evlat bırakmıştı. İmparatoriçe Türkan Hatun bir süre Melik Şah'ın ölümünü sakladı. Dört beş yaşındaki oğlu şehzade Mahmut'u, tahta çıkarmak üzere taraftar topladı. Birçok ümerayı da ikna etti. Halife Muktedirî'den, Bağdat'ta hutbenin Mahmut adına okunması iznini aldı. Bu genç hükümdar, kılıç kuşanma ve taç giyme töreninde dikkatleri çekti. Hazır bulunanların hepsi kendisini çok sevdiler. Annesi sonra onu İsfahan'a götürdü. Beraberlerinde Melik Şah'ın naaşını da götürdüler. Melik** [sayfa 371] **Şah'ın çocuklarının en büyüğü olan ve Rükneddin lakabıyla anılan Berkiyaruk İsfahan'da idi. Türkan sultanın gelmekte olduğunu haber alınca Nizamülmülk'ün taraftarlarıyla beraber şehirden çıktı, Rey üzerine yürüdü. Türkan Sultan arkasından takip ettirdi. İki taraf arasında bir savaş oldu. Türkan Hatun'un ordusu yenilgiye uğradı.**

Sayfa :372

. بر کیاروق درحال بغداده
کیتدی . اوراده یکی بر وقعه محمودك آیشنی برقات دها مشکلانه
اوعرامدی . خلیفه مقتدی بالله وفات ایتدی. خلفی مستظهر بالله
خلافتده قالمق ایچون سلطان برکیاروقه مراجعت الله دی .
بونك اوزرینه برکیاروق باشلیجه امرایی کاملاً طوپلادی. خلیفه
مستظهر باللهك خلافتی تصدیق اولوندی . اوده ایمپراطورلغی
بر کیاروقه توجیه ایلدی. بوندن طولایی بغداددده خطبه بر کیاروق
نامنه اوقوندی [۲] .

Sayfa 372

Berkiyaruk derhal Bağdat'a gitti. Orada meydana gelen yeni bir olay, Mahmut'un işini bir kat daha zorlaştırdı. Halife Muktedibillah vefat etmişti. **Halefi Müstezhirbillah hilafetde kalmak için Sultan Berkiyaruk'a başvurdu.** Bunun üzerine Berkiyaruk başlıca ümerayı topladı ve Halife Müstezhirbillah'ın hilafeti onaylandı. O da imparatorluğu **Berkiyaruk'a** verdi. **Bundan dolayı Bağdat'ta hutbe Berkiyaruk adına okundu.**

Sayfa :373

برکیاروق

ایچون هیچ امید خلاص قالمامشدی . تام بوصیراده محمود چیچك چیقاردی، برقاچ کون ایچنده وفات ایتدی. ایشته برکیاروق بوسایه ده قورتولدی. سربست براقلدی، یکیدن سلطان اعلان اولوندی .

برکیاروق وزیر اعظملغنی نظام الملك اوغلی مؤیدالملکه ویردی . فقط صداقتندن شبهه لندیکی جهتله عزل ایله یرینه نظام الملك دیکر اوغلی فخرالملکی تعیینه مجبور اولدی . بو ایشلری کورد کدن ، دولتك تدویر امورینه عائد تدابیری اتخاذ ایله دکدن صوکره عموجه سی تکشه قارشی یورودی . بویوك بر مظفریت احراز ایله دی . عموجه سنی اوغلی ایله برلکده صوده بوغدیردی . توتوشی ده مغلوب ایتدی . دیکر برسلجوقی شهزاده سی اولوب قوتلی برارده باشنده خوراسانده حاکم اولان آرسلان شاهی [۱] ده مغلوب ایتمزسه بومظفریاتك

Sayfa :374

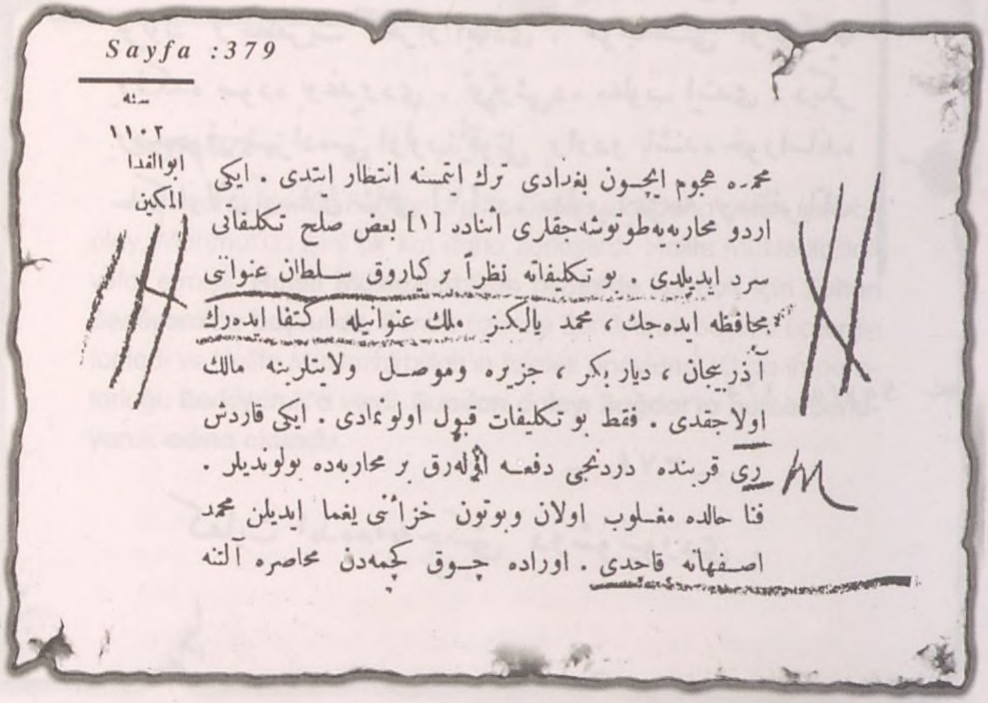
— ۳۷٤ —

کفایت ایده مه یه جکنی دوشونیوردی .

Sayfa 373

Berkiyaruk için hiç kurtuluş ümidi kalmamıştı. Tam bu sırada Mahmut çiçek çıkardı, birkaç gün içinde de öldü. İşte Berkiyaruk bu sayede kurtuldu. Serbest bırakıldı ve yeniden sultan ilân edildi.

Berkiyaruk veziriazamlığı Nizamülmülkün oğlu Müeyyedülmülk'e verdi. Fakat sadakatinden şüphelendiği için görevden alarak yerine Nizamülmülkün diğer oğlu Fahrülmülk'ü atamak zorunda kaldı. Devletin devamı için gerekli önlemleri aldıktan sonra amcası Tökiş (Tekiş)'e karşı yürüdü. Büyük bir zafer kazandı. Amcasını, oğlu ile birlikte suda boğdurdu. Tutuş'u da yenilgiye uğrattı. Diğer bir Selçukî şehzadesi olup kuvvetli bir ordunun başında Horasan'da hakim olan Arslan Şah'ı da yenmezse bu zaferin [sayfa 374] **yeterli olmayacağını düşünüyordu.**

Sayfa :379

سنه
١١٠٢
ابوالفدا
المكين

محمد مجوم ايچون بغدادى ترك ايتمسنه انتظار ايتدى . ايكى اردو محاربه‌يه‌طوتوشه‌جقلرى اثناده [١] بعض صلح تكليفاتى سرد ايديلدى . بو تكليفاته نظراً بر كاروق سلطان عنوانى محافظه ايده‌جك ، محمد يالكز ملك عنوانيله اكتفا ايده‌رك آذربيجان ، ديار بكر ، جزيره وموصل ولايتلرينه مالك اولاجقدى . فقط بو تكليفات قبول اولونمادى . ايكى قاردش ري قربنده دردنجى دفعه اڤله‌رق بر محاربه‌ده بولوندىلر . فنا حالده مغلوب اولان وبوتون خزائنى يغما ايديلن محمد اصفهانه قاچدى . اوراده چوق كچمه‌دن محاصره آلتنه

Sayfa :380

آلندی [۱] . ارزاق ومهمات فقدانندن دولایی مدافعه‌یه قادر اولامادی . مجهول بر طرفه چکیله‌رك اختفا ایتدی . برکیاروق برقاچ کون اصفهانده قالدی [۲] . صوکره همدانه کیتدی . اورادن طوس قاپیلرینه قدر ۴ یلریله‌یه‌رك برادری محمد ایله بشنجی بر محاربه‌یه کیریشدی . ۱۳ . بونده غالب چیقمش اولان برکیاروق جباله کیده‌رك مراغه ایله تبریز آراسنده اردو قوردی . غایت لطیف بر موقعده بر مدت استراحت ایتدی . اورادن زنجانه کیتدی . محمد ایسه ابتدا موقع محاربه‌دن قرق فرسنك مسافه‌ده کائن ارجیشه اورادن‌ده اخلاطه چکیلمشدی . او قدر وقتدن بری بربرلریله حرب ایدن بوقارداشلر نهایت عقد صلح ایتمکی جدی صورتده‌دوشوندیلر [٤] . برکیاروق، ری‌شهرینه چکیلمشدی. جباله، طبرستانده ، فارس ولایتنده ، دیاربکرده، جزیره‌ده یاخود مزوپوتامیاده ، مکه‌ده ، مدینه‌ده خطبه اونك نامنه اوقونیوردی. آذربیجانده بولونان محمده کلنجه خوراسانده ، ماوراءالنهرده‌ده خطبه اونك نامنه اوقونمقده ایدی . طرفین بربرلرینه سفیرلر یوللادیلر. برکیاروق، محمد وسنجر آره‌سنده صلح عقداولوندی. بربرلرینك الکالرنده خطبه‌لرده دیکرلرینك

سنه ۱۱۰۳

ابوالفدا
سیوطی
ابوالفرج
ابوالمحاسن

Sayfa :381

اسملری ذکر ایدیلمه‌سی ، بربرلریله دوغرودن دوغرویه مخابراتده بولونمایوب وزیرلر واسطه‌سیله مخابرات جریان ایتمسی و اردولرك سربستجه چکیلمه‌سی شرائط صلحیه اقتضاسندن ایدی. بو معاهده موجبنجه برکیاروق سلطان اوله‌رق طاندی. نماز وقتنده سرایینك اوکنده نوبت چالدیرمغه حق اولدیغی تسلیم ایدیلدی. جبال، همدان، اصفهان، ری، بغداد وملحقاتلرینی محافظه ایتدی. اسپیدز Ispidaz نهربدن درینده قدر اولان بوتون ممالك ایله دیاربکر و سوریه محمدك حصه‌سنه دوشدی. سنجر، خوراسانه صاحب اولدی. خلیفه مستظهر بو معاهده‌دن خبردار اولونجه بغدادده خطبه‌ی برکیاروق نامنه اوقوندی. ایل غازی ابن آرتق اوزمان سلجوقیلر نامنه بغدادوالیسی ایدی.

سنه ١١٠٤ ابوالفدا ابوالفرج دربلو المکین

برکیاروق اوزون مدت صلحدن استفاده ایده‌مدی. بغداده کیتمك اوزره اصفهاندن چیقدیغی زمان [١] تهلکه‌لی صورتده خسته‌لاندی. صوك دقیقه‌نك یاقلاشدیغنی حس ایتدیکی ایچون بروجرد Beroudjiard ه واصل اولونجه اردوسنی طوپلادی. او زمان درت یاشنی سکز آی کچمش اولان اوغلی ملك شاه بیعت ایتدیردی. کندی شهزاده‌یی اداره ایتمك اوزره امیرایازی آتابك اعلان ایتدی. یکی سلطانی بغداده کوتورمه‌سی ایچون اوکا امر ویردی. برکیاروقك خسته‌لغی کیتدکجه آرتدی.

Sayfa 379

Berkiyaruk, kardeşi Muhammet'e saldırmak için Bağdat'ı terk etmesini bekledi. İki ordu savaşa tutuşacakları esnada bazı barış teklifleri ileri sürüldü. Bu tekliflere göre Berkiyaruk, sultan ünvanını koruyacak, Muhammet yalnız Melik ünvanıyla yetinerek Azerbaycan, Diyarbakır, Cezire ve Musul vilayetlerine hakim olacaktı. Fakat bu teklif kabul edilmedi. İki kardeş Rey yakınlarında dördüncü kez savaştılar. Kötü bir yenilgi alan ve bütün hazinesi yağma edilen Muhammet İsfahan'a kaçtı. Çok geçmeden orada da kuşatıldı.[sayfa 380] Erzak ve mühimmat yokluğundan dolayı savunmada yetersiz kaldı. **Bilinmeyen bir yere çekilerek saklandı. Birkaç gün İsfahan'da kalan Berkiyaruk, sonra Hemedan'a gitti. Oradan Tus kapılarına kadar ilerleyerek kardeşi Muhammet ile beşinci bir savaş yaptı. Savaştan galip çıkmış olan Berkiyaruk, Cibal'e giderek Mirağa ile Tebriz arasında ordugâh kurdu. Oldukça güzel bir yerde bir süre dinlendi ve oradan da Zincan'a gitti. Muhammet ise önce savaş bölgesinden kırk fersah uzaklıktaki Erciş'e, oradan da Ahlat'a çekilmişti. O kadar vakitten beri birbirleriyle savaşan bu kardeşler, nihayet barış yapmayı ciddi şekilde düşündüler. Berkiyaruk, Rey şehrine çekilmişti. Cibal'de, Taberistan'da Fars vilayetinde, Diyarbakır'da, Cezire'de, Mezopotamya'da, Mekke'de, Medine'de hutbe onun adına okunuyordu. Horasan ve Maveraünnehir'de ise hutbe Muhammet adına okunmaya başlandı. İki taraf birbirlerine elçiler yolladılar. Sonunda Berkiyaruk, Muhammet ve Sencer arasında barış anlaşması yapıldı. Birbirlerinin ülkelerinde, hutbelerde diğerlerinin** [sayfa 381] **isminin söylenmemesi, birbirleriyle doğrudan doğruya haberleşmede bulunmayıp vezirler aracılığıyla iletişimin sağlanması ve orduların serbestçe çekilmesi barış şartlarının gereklerindendi. Bu anlaşma gereğince Berkiyaruk, sultan olarak tanındı.** Namaz vaktinde sarayının önünde nevbet çaldırmaya hakkı olduğu kabul edildi. Cibal, Hemedan, İsfahan, Rey, Bağdat ve çevresinin korunması onun sorumluluğundaydı. **Espidaz nehrinden Derbent'e kadar olan bütün bölgeler ile Diyarbakır ve Suriye Muhammet'in hissesine düştü. Sencer, Horasan'a sahip oldu. Halife Müstehzir bu anlaşmadan haberdar olunca Bağdat'ta hutbeyi Berkiyaruk adına okutmaya başladı. İl Gazi ibn Artuk o zaman Selçukîler adına Bağdat valiliği yapıyordu.**

Berkiyaruk bu barıştan uzun süre faydalanamadı. Çünkü Bağdat'a git-

mek üzere İsfahan'dan çıktığı zaman tehlikeli şekilde hastalandı. Son dakikanın yaklaştığını hissettiği için Berucerd'e gelince ordusunu topladı. **O zaman dört yaşını sekiz ay geçmiş olan oğlu Melik Şah'a biat ettirdi. Genç şehzadeyi idare etmek üzere Emir Ayaz'ı, Atabey ilân etti.** Yeni sultanı Bağdat'a götürmesi için ona emir verdi. Bu arada Berkiyaruk'un rahatsızlığı gittikçe artıyordu.

Sayfa :382

روجرده وفات ایتدی [۱۱] . نعشی اصفهانه نقل ایدیلهرك
کوزده‌لرندن برینك بنا ایتدیرمش اولدیغی بر تربه‌یه دفن
ایتدیریلدی. بر آز صوکره بو کوزده‌ده بورایه دفن‌اولونمشدر.
برکیاروق یکرمی یش یاشنده ایدی . اون ایکی سنه حکومت
رمش همان بوتون زمانی برادرلریله محاربه‌یه حصر ایتمشدی.
سردورلو مخاصمات وفلاکته صبر و جسارتله تحمل کوسترمشدی.
سلیم ایدی. سخاوی ایله تبعه‌سنه کندیسی سودیرمشدی.

سنه ۱۱۰۵ ابوالفدا

برکیاروق وفات ایدر ایتمز ملك شاه آتابکی ایاز ایله
برلکده بغداده کیردی[۱۲]. اوراده خطبه‌اوبك نامنه اوقوندی.
فقط پدرینه قارشی او قدر اوزون مدت مهاجمانده بولونمش
اولان محمد، ملك شاهی عالم‌اسلامیتك اك برنجی بلده‌سی‌اولان
بغداده صاحب براقمق ایسته‌مدی . درحال بغداده کیتدی .
بغدادك غرب طرفنده برلشدی. ملك شاه ایله ایاز ایسه شرق
طرفنده بولونیورلردی. خلیفه، بغدادشهرینك بر میدان محاربه
تشکیل‌ایتدیکنی کوره‌جکدی. ایکی طرف محاربه‌یه حاضرلانیوردی.
فقط وزیر ایاز بعض تکلیفات صلحیه‌ده بولوندیغی ایچون
بوتون امرا و علما طرفینی صلحه ارضا ایتمکه چالیشدیلر .
امرا و علما مواجهه‌سنده صلح امضالاندی . یالکز محمدك

Sayfa :383

—٣٨٣—

سلطان عنوانی طاشیمه‌سی قرارلاشدی[١] .

Sayfa 382

Berucerd'te vefat etti. Naaşı İsfahan'a nakledilerek gözdelerinden biri tarafından yaptırılmış olan bir türbeye defnettirildi. **Sonra bu gözde de buraya defnolunmuştur. Berkiyaruk yirmi yaşında idi. On iki sene hükümet sürmüş, hemen bütün zamanını kardeşleriyle savaşmak için harcamıştı.** Her türlü rekabet ve felakete sabır ve cesaretle tahammül gösterdi. Yumuşak huyluluğuyla halkına kendisini sevdirmişti.

Berkiyaruk ölür ölmez Melik Şah, Atabey'i Ayaz ile birlikte Bağdat'a girdi. Orada hutbe onun adına okundu. Babasına karşı o kadar uzun süre saldırılarda bulunmuş olan Muhammet, İslâm dünyasının en önemli beldesi olan Bağdat'ı Melik Şah'a bırakmak istememişti. Derhal hareket ederek Bağdat'ın batı tarafında yerleşti. Melik Şah ile Ayaz ise doğu tarafında bulunuyorlardı. Halife, Bağdat şehrinin bir meydan savaşına sahne olacağını görecekti. İki taraf da savaşa hazırlanıyordu. Fakat vezir Ayaz bazı barış tekliflerinde bulunduğu için bütün ümera ve ulema iki tarafı barışa ikna etmeye çalıştılar. Ümera ve ulemanın huzurunda barış yapıldı. Anlaşmaya göre yalnız Muhammet [sayfa 383] **sultan ünvanını taşıyacaktı.**

Sayfa :383

حکمدارلرك بالذات ارتكاب ايتدكلرى بوقتالر ومحاربه‌لر
آرەسندەً باطنيلر ، سلجوقى ايمپراطورلغى داخلنده بيلدكارى كبى ابوالفدا
تخريبات اجراسنده سربست قالمشلردى. سلجوقى ايمپراطورلغنك
تا مركزنده بو باطنيلر آيريجه بر ايمپراطورلق وجوده
كتيرمشلردى . اله كچيردكلرى قلعه‌لرك كثرتندن دولايى
بونلرى ازمك غيرقابلدى . كاروانلر ارتق يوله چيقمغه جسارت

Sayfa :384

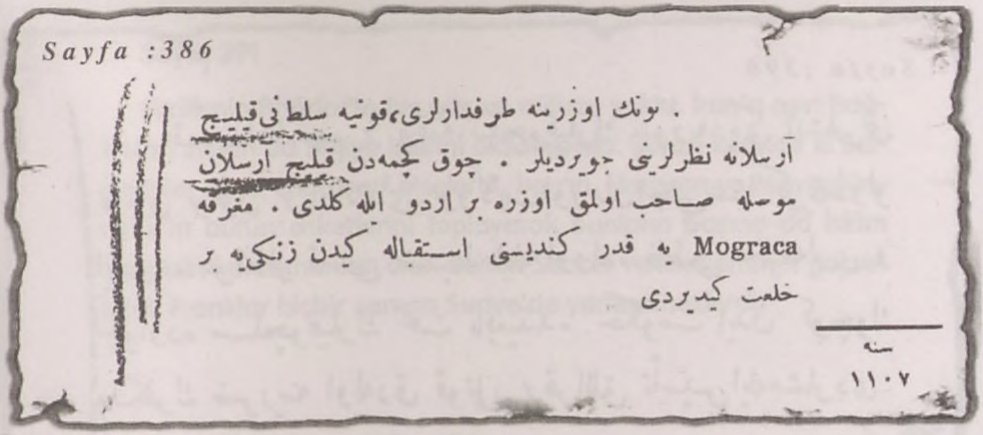
— ٣٨٤ —

ايده‌مز بر حاله كلمشلردى.

Sayfa 383

Hükümdarların sürdürdüğü bu mücadele ve savaşlar arasında Batinîler, Selçuklu İmparatorluğu içinde istedikleri gibi hareket etmeye başlamışlardı. Batınîler Selçuklu İmparatorluğu'nun merkezinde ayrı bir imparatorluk haline gelmişlerdi. Ele geçirdikleri kalelerin çokluğundan dolayı bunları ezmek mümkün değildi. Kervanlar, artık yola çıkmaya cesaret [sayfa 384] **edemez bir hale gelmişlerdi.**

Sayfa :386

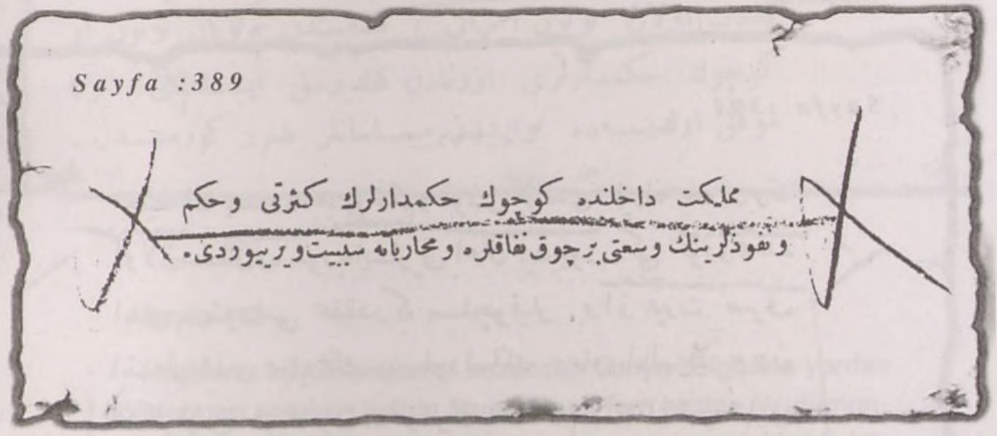
. بونك اوزرينه طرفدارلرى، قونيه سلطانى قليج
آرسلانه نظرلرينى جويرديلر . چوق كچمه‌دن قليج ارسلان
موصله صاحب اولمق اوزره بر اردو ايله كلدى . مغرفه
Mograca يه قدر كنديسنى استقباله كيدن زنكيه بر
خلعت كيديردى

سنه
١١٠٧

Sayfa 386

[Çekermiş'in ölümü üzerine] **Bunun üzerine taraftarları, Konya Sultan'ı Kılıç Arslan'a yöneldiler. Çok geçmeden Kılıç Arslan Musul'a sahip olmak üzere bir ordu ile geldi. Mağraka'ya kadar kendisine eşlik eden Zengi'ye hilat giydirdi.**

Sayfa :389

مملكت داخلنده كوچوك حكمدارلرك كثرتى وحكم
وفسوذلرينك وسعتى برچوق فسادلره ومحاربه‌لره سبيت ويريوردى .

Sayfa 389

Ülke içindeki küçük hükümdarların çokluğu, güç ve etkilerinin genişliği, birçok olumsuzluklara ve savaşlara neden oluyordu.

Sayfa :390

فقط داها مهم بر وقعه سلجوقیلرك سوریه‌ده‌کی ایشلرینی
بوتون بوتون برباد ایتدی. بوولایت اوزمان اجنبی عسا کریله‌دولو
ایدی . فرانقلر قدسی ضبط ایله اوراده فاطمی خلیفه‌لری و
جواردہ سلجوقیلرك تحت تابعیتنده حکومت ایدن کوچوك
ملکلرك ضررینه اوله‌رق قوتلی برقرالق تأسیس ایله‌مشلردی.

Sayfa 390

Fakat daha önemli bir olay Selçukluların Suriye'deki işlerini tamamen kötüleştirmişti. Çünkü; Franklar, Kudüs'ü ele geçirmişler ve orada Fatımî halifeleri ve çevredeki Selçukluların emrinde hükümet eden küçük meliklerin zararına olarak güçlü bir krallık kurmuşlardı.

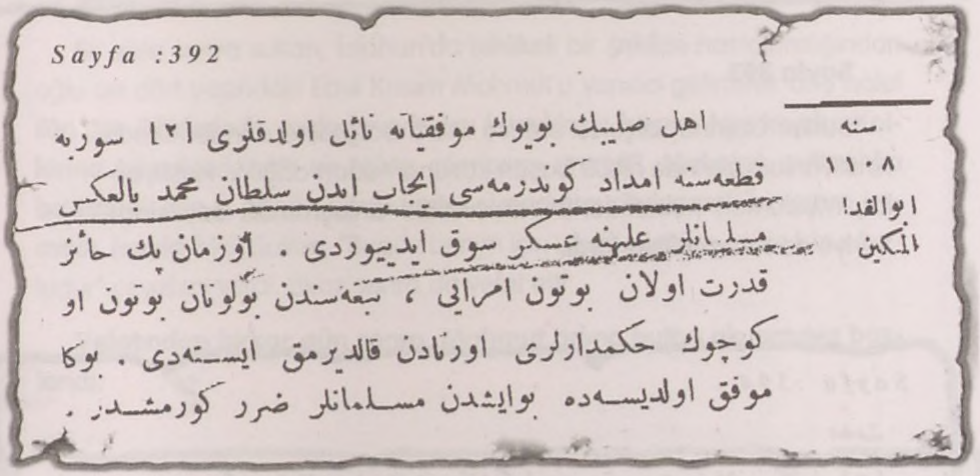
Sayfa :391

—٣٩١—

خلیفه‌لك بغداده هیچ حکم و نفوذی یوقدی. ایرانه پك مربوط
اولان سلطان ده سوریه ایشلرینی اهمال ایدیبور کبی کورونمکده
ایدی . شوراسی محققدرکه سلجوقیلر براز غیرت صرف
ایتسه‌لر ایدی ، ایرانك ، خوراسانك وماوراءالنهرك بوتون
عسکرلرینی طوپلایوب ده بونلرك باشنه عالم اسلامك قهرمانلری
اولان سلطان سنجر و محمد کچسه‌لرایدی فرانقلر هیچ بر زمان
سوریه‌ده یرلشه‌مزلردی .

Sayfa 391

Halifenin Bağdat'ta hiç güç ve nüfuzu yoktu. İran'a aşırı bağlı olan sultan da Suriye işlerini aksatıyordu. Şurası kesindir ki Selçuklular biraz çaba sarf etselerdi, İran'ın, Horasan ve Maveraünnehir'in bütün askerlerini toplayarak bunların başına da İslâm aleminin kahramanları olan Sultan Sencer ve Muhammet geçselerdi, Franklar hiçbir zaman Suriye'de yerleşemezlerdi.

Sayfa :392

سنه ۱۱۰۸ ابوالفدا المكين

اهل صليبك بويوك موفقيتله نائل اولدقلرى ۱۲۱ سوريه
قطعه‌سنه امداد كوندرمه‌سى ايجاب ايدن سلطان محمد بالعكس
مسلمانلر عليهنه عسكر سوق ايديوردى . اوزمان پك حائز
قدرت اولان بوتون امرايى ، تبعه‌سندن بولونان بوتون او
كوچوك حكمدارلرى اورتادن قالديرمق ايسته‌دى . بوكا
موفق اولديسه‌ده بوايشدن مسلمانلر ضرر كورمشدر .

Sayfa 392

Haçlıların büyük başarılar kazandığı Suriye bölgesine yardım göndermesi gereken Sultan Muhammet, tam tersine Müslümanlar aleyhine asker gönderiyordu. O zaman oldukça güçlü olan bütün emirleri ve yönetimi altında bulunan bütün küçük hükümdarları ortadan kaldırmak istedi. Bunda da başarılı olmuştu. Fakat bu işten en çok Müslümanlar zarar görmüştür.

Sayfa :393

. بونك اوزرينه سلجوق اردوسى
معره Mara جهتنه دوندى. اوراده خرستيانلر اوزرنده هيچ ر
موفقيت احراز ايمه دن داغلدى. خرستيانلر، مسلمان حكمدارلرى
آراسنده كى نفاق سايه سنده سوريه ده پايدار اولا بيليورلردى.
مودود ايكنجى دفعه اولەرق اردوسنى طوپلادقدن صوكره

Sayfa 393

Bunun üzerine Selçuklu ordusu Mara bölgesine döndü. Orada Hristiyanlar üzerinde hiçbir başarı kazanamadan dağıldı. Hristiyanlar, Müslüman hükümdarları **arasındaki anlaşmazlık sayesinde Suriye'de tutunabiliyorlardı.**

Sayfa :394

مدت

صوكره سلطان، اصفهانده تهلكه لى صورتده خسته لاندىغندن [٢] ١١١٨
اوغلى اون درت ياشنده ابوالقاسم محمودى يانه جلب ايده رك نويرى
اونى خلف اعلان ايتدى . كوزلرنده ياشلرله اولادينى ابوالفدا
قوجاقلادى، باشنه تاجى قويدى. قوللرينه بيلزكلرى كچيردى.
تخته چيقماسنى امر ايلەدى . محمود دور سلطنته باشلامق ابن شحنه
ايچون اوكونك اشرف ايام اولماديغنى سويله يه رك بوامره اطاعت بن يطريق

Sayfa :395

المكين
دربلو
ابوالمحاسن

ايتمدى . سلطان، بوكون بنم ايچون اشرف ايام دكلسه سنك ايچون اشرف ايامدر جوابى ويردى . برآز صوكره وفات ايتدى.

وفاتندن برقاچ كون صوكره، محمود نامنه خطبه اوقوندى

Sayfa 394

Bir süre sonra sultan, İsfahan'da tehlikeli bir şekilde hastalandığından oğlu on dört yaşındaki Ebul Kasım Mahmut'u yanına getirterek onu halef ilân etti. **Gözlerinde yaşlarla evladını kucakladı, başına tacı koydu. Kollarına bilezikleri taktı ve tahta çıkmasını emretti. Mahmut, sultanlığa başlamak için o günün uğurlu gün olmadığını söyleyerek bu emre uymadı. [sayfa 395]** Sultan, "Bugün benim için uğurlu değilse senin için uğurludur" cevabını verdi. Biraz sonra da vefat etti.

Vefatından birkaç gün sonra, Mahmut adına hutbe okunmaya başlandı.

Sayfa :396

ابوالفدا
دربلو
ابوالفرج
ابن شحنه

محمود ، پدرينك برافديني تخته پك امين بر حاله دكلدى.
مشهور ملك شاهك اوغلى اولوب برادرلرى بركياروق ومحمدك
زمان اداره لرنده يكرمى سنه دن برى خوراسانده حكومت ايدن
سنجر ١١ برادرينك وفاتى ايشيدنجه سلطانلغنى اعلان ايتدى.
قوتلى بر اردو ايله عراق عجم اوزرينه يورودى

Sayfa 396

Mahmut, babasının bıraktığı tahtta pek güvende sayılmazdı. Meşhur Melik Şah'ın oğlu olup kardeşleri Berkiyaruk ve Muhammet'in idarelerinde yirmi seneden beri Horasan'ı yöneten **Sencer, kardeşinin öldüğünü duyunca sultanlığını ilân etti** ve kuvvetli bir ordu ile Irak-ı Acem üzerine yürüdü.

Sayfa :397

بواغتشاشاتی سرعتله باصدیرمق پك لازمدی . شمال ابولفدا
طرفندن بویوك بربار اردوسی ایلریلهیوردی . بوارد و ابوالفرج

Sayfa :398

— ٣٦٨ —

بویری کورجیلردن [١] ، خزرلردن، قپجاقلردن مرکب ایدی .
کیلیوم‌دوتیر خزرلرله قپجاقلر تاناییس‌دن اعتباراً کورجستانك شمالنده
ساکن ایدیلر . بحر خزرك شمال ساحلی بویجه شرقه‌ویایینق
سهرندن اوتهلره دوغرو یایلمشلردی . کورجستان طریقیله
مسلمانلرك اراضیسنه کردیلر. مزوپوتامیادن کچدیلر. تل‌باشره
قدر ایلریلهدیلر .

Sayfa 397

Bu isyanı en kısa sürede bastırmak gerekmekteydi. Kuzeyde Ebülfeda tarafından büyük bir barbar ordusu ilerliyordu. Bu ordu [sayfa 398] **Gürcülerden, Hazarlardan, Kıpçaklardan oluşmakta idi. Hazarlarla Kıpçaklar Gürcistan'ın kuzeyinde yaşamaktaydılar. Hazar Denizi'nin kuzey sahili boyunca doğuya ve Yayık nehrinden ötelere doğru yayılmışlardı. Gürcistan yoluyla Müslümanların arazisine girdiler. Mezopotamya'dan geçtiler. Telbaşer'e kadar ilerlediler.**

Sayfa :398

. محاربه باشلابه‌جغی اثناده ایکی یوز قاپجاق
اردودن آیریله‌رق مسلمانلره یاقلاشدیلر. بونلر قاپجاقلرك تسلیم
اوله‌جقلرینی ظن ایتدکلری ایچون ایلریله‌مه‌لرینه مساعده ایتدیلر.
قاپجاقلر حرب صفلری آراسنه کیره‌رك هرطرفه اوقلر آتمغه
باشلادیلر .

Sayfa 398

Savaş başlayacağı sırada iki yüz Kıpçak ordudan ayrılarak Müslümanlara yaklaştılar. Kıpçakların teslim olacaklarını zanneden Müslümanlar, ilerlemelerine izin verdiler. Fakat, Kıpçaklar teslim olmak yerine savaş safları arasına girdikten sonra, her tarafa ok atmaya başladılar.

Sayfa :402

. سلطان محمود بغداد والیلکنی برنقش Barnecousch.
ویرمشدی فقط برنقش خلیفه مسترشدایله آره‌لرنده بعض اختلافات
چیقدیغی جهتله بغدادی ترك ایده‌رك شکایتده بولنمق ومسترشدك کندیسنی عراقدن طرد ایتمك نیتیله بر اردو طوپلادیغنی

سنه ١١٢٦

وبو عصیان باشلانغیجنی یاتیشدیرمقده قصور ایده‌جك اولورسه عرای غائب ایده‌جکنی خبر ویرمك اوزره سلطان محمودك یانه کیتدی [١] . محمود درحال بغداده کیتمکه قرار ویردی. بوندن خبردار اولان خلیفه یازدیغی بر مکتوبده بغداده کلمه‌سنی رجا ایله محاربات سابقه‌دن دولایی شهرده بیه‌جك بولونمادیغنی بیلدیردی . عینی زمانده مهم بر مبلغ تقدیم ایدییوردی. فقط محمود ، حرکاتی کوندن ونه داعیٔ شبهه بر رنك آلان خلیفه‌نك سوزلرینه قاتمادی . یوله چیقمقه حاضرلاندی . مسترشد بونی خبر آلنجه بوتون افراد عائله‌سنی وقوماندانلرینی طوپلایه‌رق بغدادك غرب طرفنه چکیلدی . خلق بونی یکی بر محاربه‌نك مقدمه‌سی کبی تلقی ایده‌رك پك مأیوس اولدیلر . محمود ، خلیفه‌یی شهره عودته ارضا ایچون الندن کلنی یاپدی . فقط محمودك قوماندانلرینك بو بابده خلیفه‌یه وقوع بولان تکمیل معروضاتاری هیچ بر ثمره ویرمدی . خلیفه آچیقدن آچیغه سلطان علیهنده بر وضعیت آلدی . واسط شهری اوزرینه‌ده عفیفك قوماندانسنده بر اردو کوندردی . بو شهرك امدادینه قوشان عمادالدین زنکی ابتدا خلیفهٔ مسلمین اردوسنه قارشی حرب ایتمك ایسته‌مدی ، چکیلمه‌سی وخلیفه‌نك سبب فلا کنی اوله‌جق بر حربه کیریشمه‌مسی ایچون عفیفه رجاده بولوندی . عفیف سوز دیکله‌مدی ، کدوب واسطك غربنده اردوقوردی.

Sayfa 402

Sultan Mahmut Bağdat valiliğini Berinkeş'e vermişti. Fakat Berinkeş Halife Müsterşid ile aralarında bazı sorunlar çıktığı için Bağdat'ı terk ederek şikayette bulunmak ve Müsterşid'in kendisini Irak'tan uzaklaştırmak amacıyla bir ordu topladığını **(sayfa 403)** ve bu isyanın çıkmasına engel olamayacak olursa, Irak'ı kaybedeceğini haber vermek üzere Sultan Mahmut'un yanına gitti. **Mahmut, derhal Bağdat'a gitmeye karar verdi. Bunu haber alan halife yazdığı bir mektupta Bağdat'a gelmemesini rica ile savaştan dolayı şehirde yiyecek bulunmadığını bildirdi. Aynı zamanda önemli bir miktar para vaadinde bulunuyordu. Fakat Mahmut, hareketlerinden şüphe duymaya başladığı halifenin sözlerine inanmadı ve yola çıkmaya hazırlandı. Müsterşid bunu haber alınca, bütün aile fertlerini ve kumandanlarını toplayarak Bağdat'ın batı tarafına çekildi. Halk bunu yeni bir savaşın başlangıcı olarak algıladıkları için korku ve endişeye kapıldılar. Mahmut, halifeyi şehre gelmeye ikna etmek için elinden gelini yaptı. Fakat Mahmut'un kumandalarının bu yolda halifeyi uyarmaları hiçbir sonuç vermedi. Halife açıktan açığa sultanın aleyhinde yer aldığı gibi, Vasıt şehri üzerine de Afif'in kumandasında bir ordu gönderdi.** Bu şehrin yardımına koşan İmadeddin Zengi, önceleri halifenin ordusuna karşı savaşmak istemedi. Çekilmesi ve halifenin felaketine neden olacak bir savaşa girişmemesi için Afif'e ricada bulundu. Fakat, Afif söz dinlemeyerek Vasıt'ın batısında ordu kurdu.

Sayfa :404

زنکی دجله‌یی کچدی، محاربه‌یه کیریشدی . عفیفك عسا کرندن بر چوغنی اتلاف ایتدی . خلیفه دجله اوزرنده بولونان بوتون قایقلری کری کدیردی . سراینك قاپیلرینی قاپاتدی. یالکز نوبه Nouba قاپیسی آچیق قالمشدی .

سنه ۱۱۲۷

بو آراده سلطان محمود بغداده واصل اولدی [۱] . باب الشماسیه‌ده اردوکاه قوردی . معیتنده‌کی عسا کردن بر قسمی شهره کیردیلر ، أولرده ساکن اولدیلر . شهرده بعض قاریشقلقلره سبیت ویردکلری جهتله سلطان عسکرینی چکمکه مجبور اولدی . شهره عودت ایتمه‌سی وصلح یاپمه‌سی رجاسیله خلیفه‌یه تکرار مکتوب یازدی . فقط حقارت آمیز برجوابدن باشقه بر شیئه نائل اولامادی . بونك اوزرینه عسا کرندن بر قسمی بغداده کیره‌رك خلیفه‌نك سرایني یاغما ایتدیلر . بو حرکت بوتون خلقی اغضاب ایتدی . هرکس سلاحلاندی . خلیفه ترامت حالدرییور ، عصیانه تشویق ایدییوردی . هر طرفده یاشاسون هاشمیلر [۲] اوازه‌لرندن باشقه بر شی ایشیدیلمه‌یوردی . خلیفه‌نك پوصویه یاتیرمش اولدیغی بر مقدار عسکر ایله سرایه کیرمش اولان سلطان عساکری آراسنده بعض مصادمه‌لر وقوعه کلدی . عوام خلق محمودك وزیرینك سرایی ایله اوکا صادق اولان کیمسه‌لرك أولرینی یاغما ایتدی . سوقاقلرده بر چوق کشی تلف اولدی . نهایت خلیفه

[۱] ۵۲۰ سنه‌سی ذی‌الحجه‌سنك ۲۰ سنده .
[۲] عباسیلرك عائله اسمی بودر .

Sayfa :405

—٤٠٥—

اوتوز بیك عسكرله دجله‌یی كچدی. شهرك شرق قسمنه كلهرك اورادە اردو قوردی. سلطانك هجوملرندن تحفظ ایچون كیجه‌لین كنش بر هندك فازدیردی. بوتون بو مصائبه برده قیطلق منضم اولدی. بو صیرادە شهرقاپیسنده دجله ساحللرنده هر كون مصادمات وقوعه كلیوردی. سلطان كندیسنه هجوم ایدیله‌جكنی خبر آلنجه عمادالدین زنكی‌یه كیلر اوزرنده ممكن اولدیغی قدر چوق مقدار عسكری كوندوزین واسطدن سوق ایتمه‌سی ایچون امر ویردی. زنكی واصل اولور اولماز بوتون سفائن دجله طرفندن، عسكرلرده قاره‌جهتندن موقعی محاصره ایتدیلر. بونی كورونجه خلق ایله خلیفه كندیلرینك محو اولدقلرینه حكم ایتدیلر. سلطان بر هجوم عمومی‌یه حاضرلاندیغی صیره‌ده مستر شد صلح طلبنده بولوندی. هر وقت صلحی آرزو ایتمش اولان سلطان بوكا راضی اولهرق بغداده كیردی. خلیفه‌دن بك چوق پاره آلمق صورتیله اوكا جزا یاپدیغی كبی بوتون سلاحلرندن ومهمات حربیه‌سندن ده محروم براقدی.

ابن الاثیر
ابوالفدا

محمود بر مدت بغداددە قالدی. موصلده برجامعده برباطنی طرفندن قتل ایدلمش اولان اقسنقر البرسقی‌نك اوغلی عزالدین مسعود پدریك مالك اولدیغی موصل حكومتنك كندیسنه توجیه اولونماسنی رجا ایتدی وآرزوسنه نائل اولدی. سلطان، عراق حكومتنی عمادالدین زنكی‌یه ویردی.

Sayfa 404

Zengi, Dicle'yi geçti. Savaşa başladı. Afif'in askerlerinden bir çoğunu yok etti. Halife, Dicle üzerinde bulunan bütün kayıkları geri çektirdi. Sarayının kapılarını kapattı. Yalnız Nevbe kapısı açık kalmıştı.

Bu arada Sultan Mahmut Bağdat'a ulaşmış ve Babüşşemasi'de ordugâh kurmuştu. Emrindeki askerlerden bir kısmı şehre girerek evlere gizlendiler. Şehirlerde bazı karışıklara neden oldukları için sultan askerini çekmeye mecbur oldu. Şehre dönmesi ve barış yapması ricasıyla halifeye tekrar mektup yazdı. Fakat hakaretler içeren bir cevaptan başka şey elde edemedi. Bunun üzerine, askerlerinden bir kısmı Bağdat'a girerek halifenin sarayını yağma ettiler. Bu hareket bütün halkı galeyana getirdi. Herkes silahlandı. Bu arada halife trampet çaldırıyor, isyana teşvik ediyordu. Her tarafta "Yaşasın Haşimiler" tezahüratlarından başka bir şey işitilmiyordu. Halifenin pusuya yatırdığı bir miktar asker ile saraya girmiş olan sultanın askerleri arasında bazı çarpışmalar meydana geldi. Halk, Mahmut'un vezirinin sarayı ile ona sadık olan kimselerin evlerini yağma etti. Sokaklarda birçok kişi öldü. Sonunda halife (sayfa 405) otuz bin askerle Dicle'yi geçti. Şehrin doğu kısmına gelerek orada ordugâh kurdu. Sultanın hücumlarından korunmak için geceleyin geniş bir hendek kazdırdı. Bütün bu karışıklıkta bir de kıtlık tehlikesi baş göstermişti. Sarayda, şehir kapısında ve Dicle sahillerinde her gün çatışmalar meydana geliyordu. Kendisine saldırılacağını haber alan sultan, İmadeddin Zengi'ye, Vasıt şehrine gemilerle mümkün olduğu kadar çok asker göndermesi için emir verdi. Zengi, şehre ulaşır ulaşmaz bütün gemiler Dicle tarafından, askerler de kara tarafından şehri kuşattılar. Hazırlıkları gören halk ve halife büyük bir felaketle karşı karşıya olduklarını anladılar. Sultan genel bir saldırıya hazırlandığı sırada, Müsterşid barış talebinde bulundu. Her zaman barıştan yana olan sultan teklifi kabul ederek Bağdat'a girdi. Halifeden yüklü miktarda bir para talebinde bulunarak, aynı zamanda Müsterşid'in sahip olduğu bütün silahlara ve savaş malzemelerine de el koydu.

Mahmut bir süre Bağdat'ta kaldı. Musul'da bir camide bir Batınî tarafından öldürülmüş olan Aksungurül Berseki'nin oğlu İzzeddin Mesut, babasının sahip olduğu Musul'un yönetiminin kendisine verilmesini rica etti ve bu isteği kabul edildi. Sultan, Irak'ın yönetimini de İmadeddin Zengi'ye verdi.

بعض احوالدن دولایی غیرممنون بولونان امراسندن برقسمی مسعودك سرایی ترك ایده‌رك خلیفه‌یه دخالت ایتدیلر. خلیفه بونلری نزدینه قبول ایتدکدن ماعدا مسعودك نامنه خطبه اوقونماسنه‌ده نهایت ویردی. بوامرا خلیفه‌یه معاونت وعدنده بولونمشلردی. بونك اوزرینه خلیفه بغدادن چیقدی وحربه حاضرلاندی. مسعود اوردوسیله یتشدی. فقط ایکی اردو قارشی قارشی‌یه کلیرکلمز خلیفه‌نك صول جناحی مسعودك طرفنه کچدی. مسترشد هرطرفدن صاریلدی. عسکری کاملاً قیلیجدن کچیریلدی [۱]. باشلیجه قوماندانلرله برابر خلیفه‌ده اسیر دوشدی. مسعود بونلری زنجان قربنده سرجهان قلعه‌سنه کوندردی. بغداددده خلیفه‌نك بوتون اموالنی ضبط ایتدیردی. بوندن دولایی شهرده بویوك قاریشقلقلر چیقدی.

بو مظفریتدن صوکره مسعود، مسترشد ایله بعض مناسباتی موجود اولان یکنی داوده قارشی یورودی. خلیفه‌یی‌ده برلکده کوتوردی. مراغه‌دن ایکی فرسنك مسافه‌ده اردو قوردی. مسترشدك خصوصی برچادیری واردی. فدیهٔ نجات اولمق اوزره سلطانه بر مقدار پاره ویرمه‌سی و بغدادن هیچ خارجه چیقماماسی قرار کیر اولمشدی. بو صیراده سنجر طرفندن بر سفیر کلدی. سلطان ایله بوتون عساکر سفیرك استقبالنه کیتدکلری صیراده اون باطنی خلیفه‌نك چادرینك مدخلی

* Halife

Sayfa :413

— ٤١٣ -

او کنده نوبت بکلدیلر.

Sayfa 412

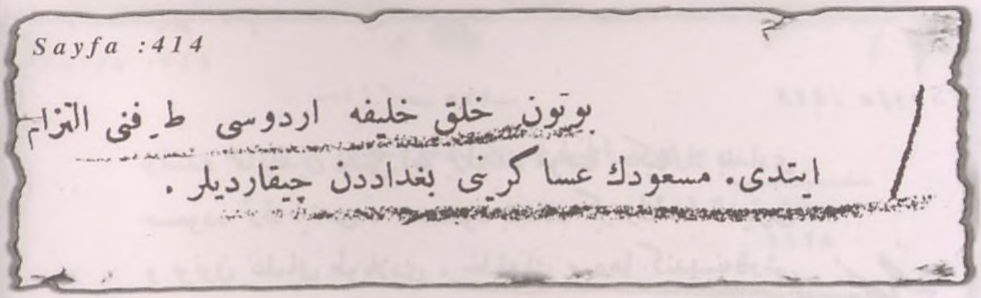
Bazı sorunlar nedeniyle, Mesut'un sarayındaki bir grup ümera sarayı terk ederek halifeye katıldılar. Halife bunları kabul etti ve Mesut'un adına hutbe okunmasına da son verdi. Bu ümera halifeye yardım vaadinde bulunmuşlardı. Bunun üzerine halife, Bağdat'tan çıktı ve savaşa hazırlandı. Fakat iki ordu karşı karşıya gelir gelmez, halifenin sol tarafı Mesut'un tarafına geçti. Müsterşid'in askerinin tamamı kılıçtan geçirilmişti. Başlıca kumandanlarla beraber halife de esir düştü. Mesut, bunları Zincan yakınlarında Sercihan kalesine gönderdi ve halifenin bütün mallarına da el koydu. Bundan dolayı şehirde büyük karışıklar çıktı. Bu zaferden sonra Mesut, Müsterşid'le bazı temaslarda bulunan yeğeni Davut'a karşı yürüdü. Halifeyi de birlikte götürdü. Mir Ağa'dan iki fersah mesafede ordugâh kurdu. Müsterşid'in özel bir çadırı vardı. **Kurtuluş parası olarak sultana bir miktar para vermesi ve Bağdat'tan dışarı çıkmaması kararlaştırıldı. Bu arada Sencer'den bir elçi geldi. Sultan ile bütün askerler Sencer tarafından gönderilen elçinin yanına gittikleri sırada, on Batınî halifenin çadırının girişi** [sayfa 413] **önünde nöbet beklediler.**

Sayfa :413

مسعود درحال بغداددەکی والیسی امیر بکه[۱]مسترشدك اوغلی
ابو جعفر منصوری خلیفه اعلان ایمەسی ایچون امر ویردی.
بوده خلیفه راشد بالله عنوانی الدی.

Sayfa 413

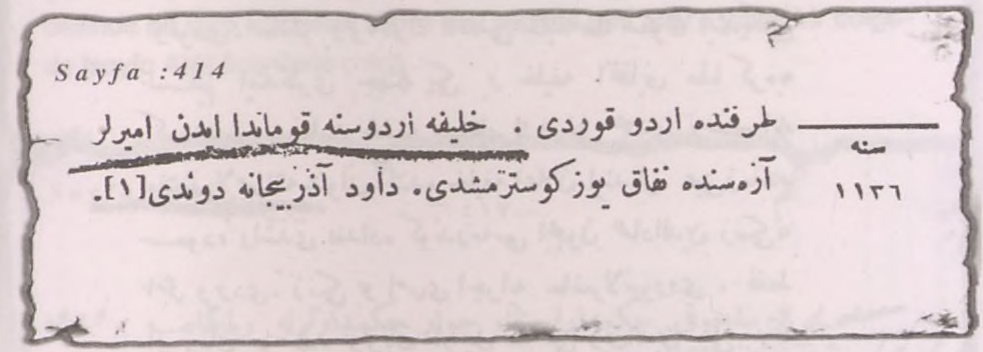
Mesut, derhal Bağdat'taki valisi Emir Bey'e, Müsterşid'in oğlu **Ebu Cağfer Mansur'u halife ilân etmesi için emir verdi.** Halife ilân edilen Ebu Cağfer Raşidbillah ünvanını aldı.

Sayfa :414

بوتون خلق خلفه اردوسی طرفنی التزام
ایتدی. مسعودك عساکرینی بغداددن چیقاردیلر.

Sayfa 414

Bütün halk halifenin ordusundan yana tavır alınca, Mesut'un askerlerini Bağdat'tan çıkarmayı başardılar.

Sayfa :414

طرفنده اردو قوردی . خلیفه اردوسنه قوماندا ایدن امیرلر
سنه ۱۱۳۶ آره‌سنده نفاق یوز کوسترمشدی. داود آذربیجانه دوندی[۱].

Sayfa 414

Halifenin ordusunu yöneten emirler arasında anlaşmazlık baş göstermeye başladı. Davut, Azerbaycan'a döndü.[Sayfa 415] Raşit, İmadeddin Zengi ile birlikte Musul'a çekilerek Bağdat'ı Mesut'a terk etti. **Mesut Bağdat'a girerek kadıları ve bütün ulemayı topladı. Yapılan anlaşma gereğince, halife bir daha kendisine karşı asker toplamayacak, Bağtat'tan çıkmayacak, sultanın emirlerinden hiçbirine karşı çıkmayacak, bu şartlara uymazsa da hilafetten ayrılacaktır.** Hazır bulunanların tümü halifenin etkinliğinin bittiğini kabul ederek yeni bir halife atanmasını görüşmeye başladılar. **Nihayet, Halife Müstehzir'in oğlu Muhammet'i tercih ederek Muktaziül Emrillah ünvanı ile halife ilân ettiler.** Aynı zamanda Mesut, Raşit'i Bağdat'a göndermesi için İmadeddin Zengi'ye emir verdi. Zengi, bu emri yerine getirmeye hazırlanıyordu. Fakat o zaman Musul'da bulunan Erbil sahibi Zineddin Ali buna engel oldu. Halifeyi teslim etmektense öleceğine da-

راشد، عمادالدین زنکی ایله برلکده موصله چکیلەرك بغدادی مسعوده ترك ایتدی . مسعود بغداده کیرەرك[١] قاضیلری و بونون علمایی طوپلادی . خلیفەنك بر دها کندیسنه قارشی عسکر طوپلامامق، بغدادشهرندن چیقمامق، سلطانك امیرلرندن هیچ برینك دخالتنی قبول ایتمەمك، بوشرائطه رعایت ایتمەیەجك اولورسه خلافتدن ساقط اولمق اوزره وقوع بولان تعهداتی اوقودی. حاضر بولونانلرك کافەسی خلیفەنك سقوط ایتدیکنی تسلیم ایتدکاری جهتله یکی بر خلیفه انتخابنی مذاکرەیه کیرپشدیلر . نهایت خلیفه مستظهرك اوغلی محمدی ترجیح ایله مقتضی لامرالله عنوانی آلتنده خلیفه اعلان ایتدیلر. عینی زمانده مسعود، راشدی بغداده کوندرمەسی ایچون عمادالدین زنکیيه امر ویردی. زنکی بو امری اجرایه حاضرلانیوردی . فقط او زمان موصلده بولونان اربیل صاحبی زین‌الدین علی بوکا ممانعت ایتدی . خلیفەیی تسلیم ایتمکدن ایسه فدای حیات ایتمکو یمین ایلەدی . سلطانك حدتنی جلب ایتمك ایستەمەین عمادالدین زنکی خلیفەیی کری کوندردی . زین‌الدین علی ، بر مقدار کورد ایله خلیفەیی بولدە قاچیردی . ذاتاً آرەلرنده بویله قرارلاشدیرمشلردی. زین‌الدین علی، راشدی مراغەیه کوتوردی. بو طالعسز خلیفه اورادە تدرینك تربەسنده اقامت ایتدی . راشد اورادن ری شهرینه کیتدی . بوکا جواز بر

*Halife

Sayfa :416

—٤١٦—

موقعده باطنیلرله مصادمه ایتدی .

سنه
١١٢٨

ir yemin etti. Sultan'ın hiddetini üzerine çekmek istemeyen İmadeddin Zengi, halifeyi geri gönderdi. **Zineddin Ali, bir miktar Kürt ile, halifeyi yolda kaçırdı ve Raşidi Mir Ağa'ya götürdü. Bu talihsiz halife, orada babasının türbesinde bir süre kaldıktan sonra Rey şehrine gitti. Rey'e yakın bir bölgede [sayfa 416]** Batınîlerle çatıştı.

Sayfa :417

—٤١٧—

نویری

سلجوقی حکمدارلرینك جوار حکمدارلرله وبالخاصه خلیفه‌لرله وقوعه کان بو محاربانی ، بوتون مسلمانلرك حجه کیتدکلری کعبه‌نك بك اهمال‌ایدیلمه‌سنه سبیت ویرمشدی. چوقدن بری کعبه‌یه بوشیده کوندرلمه‌مشدی. اورتو یرتیلمشدی. کعبه‌نك اوستی اورتمك ودیوارلرینی غایت زنکین براورتوایله قاپلامق مسلمانلرجه عادتدر . بو اورتولری حکمدارلر کوندریرلر . اوزمان سلطنت سورن حکمدارلر ایسه غایت زنکین اولمقله برابر خلیفه‌یه حرمت ایتدکلری قدر کعبه‌یه ده لاقید قالیورلردی . هندستاندن عودت ایدن بر عجم تاجری کعبه‌یه بر اورتو ویردی [١] . قیمتی مصرپاره‌سیله اون بیك آلتون سکه‌یه بالغ اولویوردی .

Sayfa :417

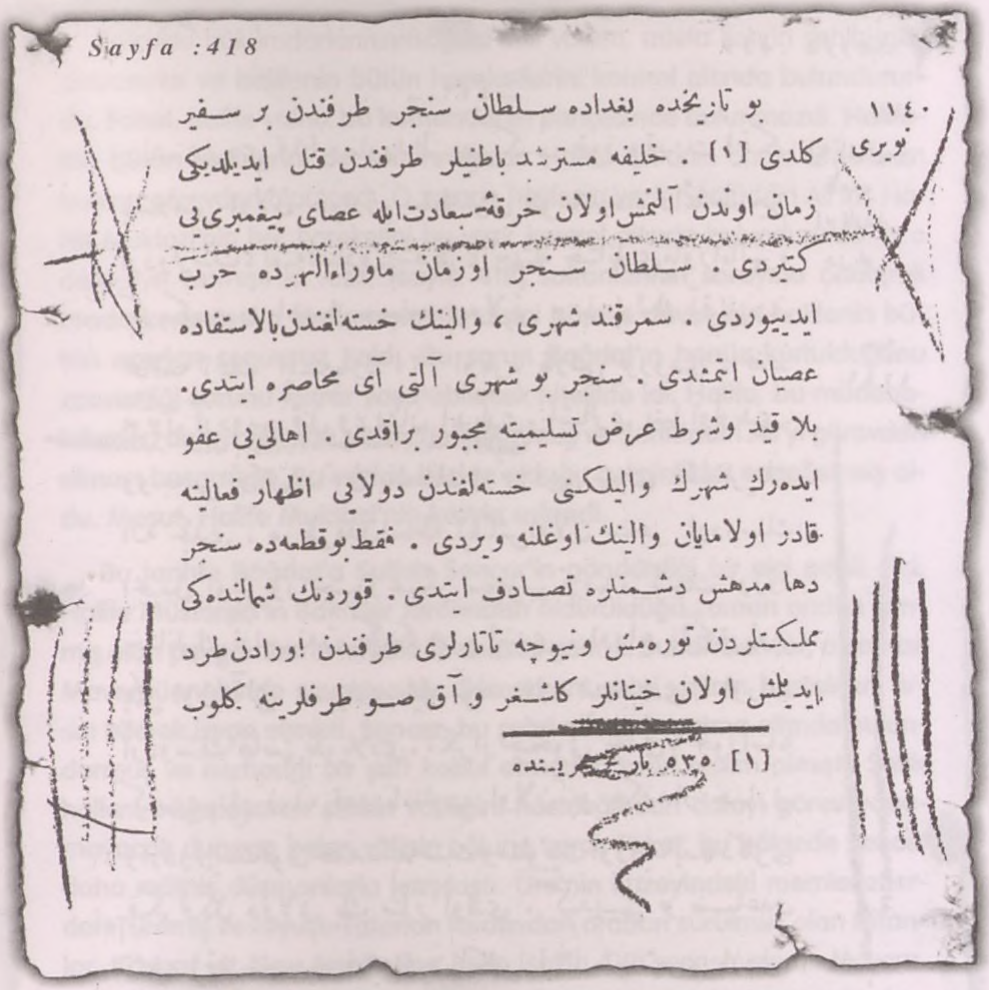
سنه ۱۱۳۹ تویری

سلجوق حکمدارلرینك بغدادده بر والیلری واردی که عادتا شهرك وولایتك صاحبی کبیدی . بو والی خلیفه‌نك بوتون حرکاتی تحت ترصدده بولوندیرردی . فقط خلیفه یالکز بو قوماندانك پنجه‌سنده بولنمازدی . خلیفه‌نك بوتون وزیرلرینی‌ده سلطان تعیین ایدردی . سلطانك موافقتی اولمقسزین بونلری عزل ایده‌مزدی . اوزمان خلیفه‌نك وزیری شرف‌الدین علی ایدی . خلیفه مقتضی‌نك همّ حرکتنه بو وزیر ممانعت ایدیوردی [۲] . ایشلر او درجه‌یه وارمشدی که وزیر ،

Sayfa :418

— ٤١٨ —

سلطانلرینك سرایته چکیلەرك اوراده تحصن ایتمشدی . کندیسنی وظیفه‌یه دعوت ایچون خلیفه‌نك بوتون اصرارلری فائده‌سز قالدی . بومسئله بغدادی هنوزیکی قورتولدیغی مصائبه تکرار دوچار ایده‌بیله‌جك بر ماهیتده ایدی . خلیفه بوندن دولایی سلطانه شکایت ایله شرف‌الدین علی‌یی عزل ایتمك مساعده‌سنی آلدی . بونك اوزرینه بوتون منازعات یاتیشدی . مسعود ، خلیفه مقتضی‌نك قیزیله اولندی .

Sayfa :418

١١٤٠ نويرى بو تاريخده بغداده سلطان سنجر طرفندن بر سفير كلدى [١] . خليفه مسترشد باطنيلر طرفندن قتل ايديلديكى زمان اوندن آلنمش اولان خرقهٔ سعادت ايله عصاى پيغمبرى يى كتيردى . سلطان سنجر اوزمان ماوراءالنهرده حرب ايديوردى . سمرقند شهرى ، والينك خسته لغندن بالاستفاده عصيان ايتمشدى . سنجر بو شهرى آلتى آى محاصره ايتدى. بلا قيد وشرط عرض تسليميته مجبور براقدى . اهالى يى عفو ايده رك شهرك والينى خسته لغندن دولايى اظهار فعاليته قادر اولامايان والينك اوغلنه ويردى . فقط بو قطعه ده سنجر دها مدهش دشمنلره تصادف ايتدى . قوره نك شمالنده كى مملكتلردن توره مش ونيوچه تاتارلرى طرفندن ! ورادن طرد ايديلمش اولان خيتانلر كاشغر و آق صو طرفلرينه كلوب

[١] ٥٣٥ تاريخ يسنده

Sayfa 417

Selçuklu hükümdarlarının, çevre hükümdarlarla özellikle halifelerle yaptıkları savaşlar, bütün Müslümanların hacca gittikleri Kabe'nin ihmal edilmesine neden olmuştu. Kabe'nin üstü ve duvarlarını oldukça güzel işlenmiş bir örtü ile kaplamak gelenek haline gelmişti. Bu örtüleri de hükümdarlar gönderirlerdi. O zaman saltanat süren hükümdarlar, oldukça zengin olmalarına rağmen, halifeye hürmet ettikleri ölçüde **Kabe ile ilgilenirlerdi.** Hindistan'dan dönen bir Acem tüccarı, Mekke'ye örtülmesi için değeri Mısır parasıyla on bin altın sikke olan bir örtü hediye etmişti.

Sayfa :419

لیه تای قیسو قام مو ابو الفدا دربلو

رلشمشلردی [۱]. ماوراءالنهرده کسب نفوذ وقدرت ایتمکه باشلامش اولان خوارزم سلطانلری فتوحاتلرنده دائما سنجر اردولرینك نعتنه تصادف ایتدکلری جهتله خیتانلری ماوراءالنهره کیرمکه دعوت ایتدیلر . سنجر بوولایتی بو باربارلرك آقینلرندن محافظه ایمك ایسته یه رك [۲] اونلره قارشی یورودی . فقط بوتون اردوسی قتل وریشان ایدیلدی. اشیالری یغما اولوندی. زوجه سی ترکان خاتون سلطانك اوتوردیغی سرای دشمنلرینك النه کچدی . هرطرفدن احاطه ایدلمش اولان سنجر اردوسنك ایچندن اوچ یوز جسور عسکر سچوب ترمنده کینمك اوزره خیتانلرك اراسندن کچمکه عزم ایتدی . اورایه آنجق اون یدنی اون آلتی سواری ایله مواصلت ایده بیلدی . اوراده اردوسنك انقاضنی طوپلادی. تکرار جیحونی کچدی، خوراسانه کیتدی . او زمانه قدر نامغلوب اولان بو حکمدار جسارتی واردولرینك قوتی حقنده تبعه سنك بو مغلوبیت اوزرینه بسله دکلری فکرلردن دولایی بك متأثر اولدی . کندیسنی بو ضیاعدن تسلیه ایتمك مقصدیله فریدالدین الکاتب [۳] شو شعری یازدی ای حکمدار اعظم ، مزراغکز شیمدی یه قدر بوتون دنیایی

سنه ۱۱٤۱

Sayfa :420

قالدیردی، قیلجیکز قرق سنه بوتون دشمنلریکزدن انتقامکزی آلدی .

Selçuklu hükümdarlarının Bağdat'taki valileri, adeta şehrin sahibi gibi davranırlar **ve halifenin bütün hareketlerini kontrol altında bulundururdu. Fakat, halife yalnız bu kumandanın pençesinde bulunmazdı. Halifenin bütün vezirlerini de sultan atardı. Halife** sultanın onayı olmaksızın bunları görevden alamazdı. O zaman halifenin veziri Şerifüddin Ali idi. Halife Muktazi'nin her hareketini bu vezir kontrol altında bulundururdu. İş o dereceye varmıştı ki vezir, **[sayfa 418] sultanlarının sarayına çekilerek orada korunmaya başlamıştı. Kendisini göreve davet için halifenin bütün ısrarları sonuçsuz kaldı. Bu sorun Bağdat'ın henüz kurtulduğunu zannettiği sorunu tekrar yaşatabilecek nitelikte idi. Halife, bu müdahalelerden dolayı sultana şikayette bulunmuş ve Şerifüddin Ali'yi görevden almayı başarmıştı. Bu vezirin neden olduğu gerginlikler engellenmiş oldu. Mesut, Halife Muktazi'nin kızıyla evlendi.**

Bu tarihte Bağdat'a Sultan Sencer'in gönderdiği bir elçi geldi. Elçi, Halife Müsterşid'in Batınîler tarafından öldürüldüğü zaman ondan alınmış olan peygamberin hırkası ile asasını getirdi. Sultan Sencer, o zaman Maveraünnehir'de savaşıyordu. Semerkant şehri valinin hastalığını fırsat bilerek isyan etmişti. Sencer, bu şehri altı ay kuşatma altında bulundurmuş ve herhangi bir şart kabul etmeden şehri teslim almıştı. Şehir halkını bağışlayarak şehrin valiliğini hastalığından dolayı görev yapamayacak duruma gelen valinin oğluna verdi. Fakat, bu bölgede Sencer daha müthiş düşmanlarla karşılaştı. Üre'nin kuzeyindeki memleketlerden Türemiş ve Niyuçe Tatarları tarafından oradan sürülmüş olan Hitanlar, Kaşgar ve Aksu taraflarına gelip [sayfa 419] yerleşmişlerdi. Maveraünnehir ve çevresinde güç kazanmaya başlamış olan Harezm sultanları, fetihlerinde her zaman Sencer ordularının engellemesi ile karşılaştıklarından, Sencer'i engellemeleri için Hitanları Maveraünnehir'e çağırmışlardı. Sencer, bu vilayeti barbarların akınlarından korumak için onlara karşı hareket etti. **Fakat bütün ordusu yok edildi. Eşyaları yağmalandı. Eşi Türkan Hatun'un oturduğu saray düşmanlarının eline geçti. Her taraftan kuşatılmış olan Sencer, ordusunun içinden üç yüz cesur asker seçip Hitanların arasından geçerek, Termend'e gitmek istedi. Oraya ulaştıklarında ancak on beş-on altı süvari hayatta kalmıştı. Orada ordusunun enkazını topladıktan sonra, Ceyhun'u geçerek Horasan'a gitti. O zamana ka-**

dar hiç yenilgi almayan hükümdarın cesareti ve ordularının gücüyle ilgili halkının yaptığı yorumlardan üzüntü duymaktaydı. Hükümdarı teselli etmek için Feridüddinül Kanib şu şiiri yazdı. "Ey büyük hükümdar, mızrağınız şimdiye kadar bütün dünyayı [sayfa 420] kaldırdı. Kılıcınız kırk sene bütün düşmanlarınızdan intikamınızı aldı."

Sayfa :421

—٤٢١—

او قدر چوق احسانده بولونوردی که خزینه بوم بوش قالیردی.
اونك وفاتیله عراقده سلجوقیلرك عظمت وشوکتی ده نهایت
بولمشدر . خبر وفاتی بغداده واصل اولونجه والسی مسعود
بلال تکریته چکیلدی . خلیفه مقتضی سلطانلرك سراینی ضبط
ایتدی. خطبه لردن اسملرینی قالدیردی. اسکی حکم ونفوذینی
استرداد ایله دی . همدانده ، مسعودك یکنی ملك شاه اونك
یرینه کچمشدی . فقط وقتیله مسعودك کوله سی اولدیغی حالده
ایمپراطورلقده حاکم مطلق کسیلمش اولان خاص بك نامنده
بر تورکمن ملك شاهی حبس ایتدیردی . مسعودك او زمان
خوزستانده بولونان دیکر یکنی محمدی چاغیره رق سلطان
عنوانی اوکاویردی . مقصدی بونی توقیف ایتدیره رك کندی
سلطانلغنی اعلان ایتمکدی . فقط محمد کلیر کلمز اوندن دها
چابق داوراندی . زنکی الجاندار ایله برلکده اونی اتلاف
یتدیردی . خاص بکك نعشی عمومی میدانده براقلدی. نعشی
کوپکلر یدیلر.

Sayfa 421

O kadar çok yardımda bulunurdu ki hazine bomboş kalırdı. Onun ölümüyle Irak'ta Selçukluların eski güç ve büyüklükleri de sona ermişti. Ölüm haberi Bağdat'a ulaşınca, vali Mesut Bilal, Tekrit'e çekildi. Halife Muktazi sultanların sarayını ele geçirdi ve hutbede ismini okutturmaz oldu. Halife eski güç ve nüfuzunu yeniden kazandı. Hamedan'da Mesut'un yeğeni Melik Şah, onun yerine geçmişti. Fakat vaktiyle Mesut'un kölesi olduğu halde, imparatorluğun tek hakimi haline gelmiş olan Has Bey adındaki bir Türkmen, Melik Şahı hapsettirdi. **Mesut'un o zaman Huzistan'da bulunan diğer yeğeni Muhammet'i çağırarak, sultan ünvanını ona verdi. Amacı onu da tutuklatarak kendi sultanlığını ilân etmekti. Fakat Muhammet gelir gelmez ondan daha çabuk davrandı ve Zengiül Candar ile birlikte onu da öldürdü. Has Bey'in ortada bırakılan cesedi köpekler tarafından yendi.**

Sayfa :423

بو بویوك مظفریتدن صوکره بوتون اوزامیرلری طوپلاندیلر،
سلطانك آیاقنرینه قاپاندیلر ، حضورنده ری اوبدیلر. امیرلری
اولدقلرینی سویلهدیلر . فقط سلطانی دائما موقوف طوتدیلر.
حتی بر روایته کوره کیجهلری سلطانی بردمیر قفسه قاپاییورلردی.
لطان ایله برابر پایتختی اولان مرو شهرینه قدر کلدیلر . اك
باشلی امیرلرندن ری اولان بختیار بو شهری کندیسی حسابنه
طلب ایتدی . سنجر پایتختی اولان بر شهری اوکا ویرهمیه جکنی
سویلدی . اوزلر بوجواب ایله ا کلندیلر . اسکی کوستردکلری
حرمتده دوام ایتمهدیلر. سنجرك بیوب ایچه جکنی بیله کندیلری
تنظیم ایتدیلر . سنجر مروده بر صوفی تکیهسنه چکیلدی .
اوزلر ایسه بوتون مملکته یاییلدیلر. تکمیل خوراسانی تخریب
ایدهرك نیشابوری آلدیلر. یالکز هرات ایله دهستان شهرلری

Sayfa :424

— ٤٢٤ —

قلعه‌لرينك متاتی حسيله بو تجاوزاتدن مصون قاله‌بيلديلر .

Sayfa 423

Bu büyük zaferden sonra bütün Uz emirleri toplandılar, sultanın ayaklarına kapandılar, huzurunda yeri öptüler ve emirleri olduklarını söylediler. Saygıda kusur etmemelerine rağmen sultanı her zaman gözaltında tutuyorlardı. Hatta bir söylentiye göre, geceleri sultanı demir bir kafese kapatıyorlardı. Sultan ile beraber başkenti olan Merv şehrine kadar geldiler, en yaşlı emirlerinden biri olan Bahtiyar, bu şehri kendisi için istedi. Sencer, başkenti olan bir şehri ona veremeyeceğini söyledi. **Uzlar bu cevapla dalga geçtiler. Eskiden gösterdikleri hürmete devam etmediler. Sencer'in yiyip içeceğine bile karıştılar. Sencer, Merv'de bir sofu tekkesine çekildi. Uzlar ise bütün bölgeye yayıldılar. Bütün Horasan'ı tahrip ederek Nişabur'u aldılar. Yalnız, Herat ile Zihistan şehirlerinin** [sayfa 424] kaleleri bu saldırılardan kurtulabildiler.

Sayfa :427

بعض كره سنجر جيحون

ساحللرينه ٠ آوه كيدردی . اوراده بر قا سفينه بكلتدی .
سنجر بونلردن برينه بينه‌رك ترمده كيتدی . اورادن كمل
سرعتله [٢] پايتختی اولان مرو شهرينه كچدی . فقط واصل
اولور اولماز بر صنايجی ايله خسته‌لاندی . تقريباً يتمش اوچ
ياشنده اولديغی حالده ترك حيات ايتدی . فتوحات عظيمه‌سی
حسيله تبعه‌سی كنديسنه اسكندر ثانی لقبنی ويرمشلردی [٣].

Sayfa 427

Bazen, Sencer Seyhun sahillerine ava giderdi. Yine ava gittiği bir gün Seyhun sahillerinde beklettiği gemilerden birine binerek Termed'e gitti. Oradan hızlıca başkenti olan Merv şehrine geçti. Fakat oraya ulaşır ulaşmaz gelen bir sancı ile hastalandı. Öldüğünde yaklaşık yetmiş üç yaşındaydı. Halk kendisine yaptığı önemli fetihleri nedeniyle İkinci İskender sanını vermişti.

Sayfa :428

باشليجه قوماندانلرينك كافه‌سى برر ملك ايديلر . خوارزم
سلطانى قطب‌الدين ، سنجرك كيلارجه باشيسى ايدى . برسنه
كلير ، سنجرك يانده ايفاى خدمت ايدر ، ايرته‌سى سنه اوغلى
آتسزى كوندريردى . صوكره سلطان پو اولمشدر .
سنجرك احسان وسخاسى‌ده عظمتى ايله متناسب ايدى . بوتون
اسلام ايمپراطورلغنك صاحب وحاكمى ايدى . فقط أولورأولمز
بغداددەاونك نامنه خطبه‌اوقومقدن فراغت ايتديلر . خوراسان
كبى دها شرقى ولايتلرده خلق كنديسنى فوق‌العاده سوديكى
جهتله وفاتندن برسنه‌صوكره‌يه‌قدراونك‌نامنه‌خطبه‌اوقومقده‌دوام
كوستردىلر . ايمپراطورلغنى همشيره زاده‌سى محموده براقدى .
همشيره‌سى تركلرك خانى محمود ابن بغرايه وارمشدى . محمود
خوراسانه وضع يد ايتديسه‌ده سنجرك شوكت وعظمتنه وارث
اولامادى .
سنجرك وفاتيله ايران سلجوقيلرى منقرض اولیوردى .

Sayfa 428

Kumandanlarının çoğu birer melik idiler. **Harezm Sultanı Kutbettin, Sencerin kilercibaşısı idi.** Bir yıl gelir Sencerin yanında hizmet eder, ertesi yıl oğlu Atsız'ı gönderirdi. Sonra **sultan** bu olmuştur. Bütün İslâm İmparatorluğu'nun sahip ve hakimi idi. Fakat Bağdat'ta sebepsiz yere hutbede onun ismini söylemekten vazgeçtiler. **Horasan gibi daha doğu vilayetlerde halk kendisini çok sevdiği için ölümünden bir sene sonraya kadar onun adına hutbe okumakta devam ettiler.** İmparatorluğu kız kardeşinin oğlu Mahmut'a bıraktı. Hemşiresi, Türklerin hanı **Mahmut ibn Buğra'yla** evlenmişti. Mahmut Horasan'a gittiyse de Sencer'in güç ve büyüklüğüne ulaşamadı.

Sencer'in ölümüyle İran Selçuklular dağıldılar.

Sayfa :429

محمد کوچوك یاشده بر چوجوق براقیوردی . اردولرك
بوچوجوغه اطاعت ایتمه یه جکلرینی تخمین ایدییوردی. چوجوغی
اقسنقر الاحمدیلی یه تودیع ایله مملکتی اولان مراغه یه کوتورمه سنی

Sayfa 429

Muhammet arkasında küçük yaşta bir çocuk bırakmıştı. Ordularının bu çocuğa itaat etmeyeceklerini tahmin ediyordu. Çocuğunu Aksungurül Ahmedili'ye emanet etmiş ve memleketi olan Mir Ağa'ya götürmesini...

Sayfa :431

سلیمان شاهك خبر وفاتی شایع اولونجه ایلدکز یکرمی ابوالفدا
یك نفری متجاوز بر اردو ایله آرسلان شاهی همدانه دربلو
کوتوردی [۲]. شرف‌الدین کندیسنی استقبال ایده‌رك سرایه
کوتوردی. آوراده تخته اوتورتدی. صوکره بغداددده آرسلان
شاه نامنه خطبه اوقونماسی ایچون امر کوندریلدی. فقط
خلیفه مستنجد آرتق سلجوقیلرك حکم ونفوذندن قورقمادیی

Sayfa :432

—٤٣٢—

قیماز [۱] . Kimaz، ری والیسی انبانج Enbanedge ده
آرسلان شاهی طانیمایه‌رق عصیان ایلدیلر. سلطان عنوانی
یکنلرندن محمد سلجوق شاهه ویردیلر. بویوك بر اردو ایله
همدانه دوغرو ایلریله‌دیلر. فقط آرسلان شاه بونلره قارشی
قزوینه قدر یورودی، بوشهر جوارنده اونلری مغلوب ایتدی.
یکی سلطان مقتول اولدی. ایکی عاصی ری شهرینه قاچدیلر.

Sayfa 431

Süleyman Şah'ın ölüm haberi duyulunca İldeniz yirmi bin kişiyi aşkın bir ordu ile Arslan Şah'ı Hemedan'a götürdü. Şerifüddin kendisine eşlik ederek saraya götürdü. Orada tahta oturdu. Sonra Arslan Bey adına hutbe okunması için gönderildi. Fakat **Halife Müstencid artık Selçukluların güç ve nüfuzundan korkmadığı** için bu emri yerine getirmedi. İsfahan valisi **[sayfa 432]** Kiymaz, Rey valisi İnbanc'da Arslan Şah'ı tanımayarak isyan ettiler. Sultan ünvanını yeğenlerinden Muhammet Selçuk Şah'a verdiler. Büyük bir ordu ile Hemedan'a doğru ilerlediler. **Fakat, Arslan Şah bunlara karşı Kazvine kadar yürüdü. Bu şehir civarında onları yenilgiye uğrattı.** Yeni sultan hayatını kaybetti. İki asi ise Rey şehrine kaçtılar.

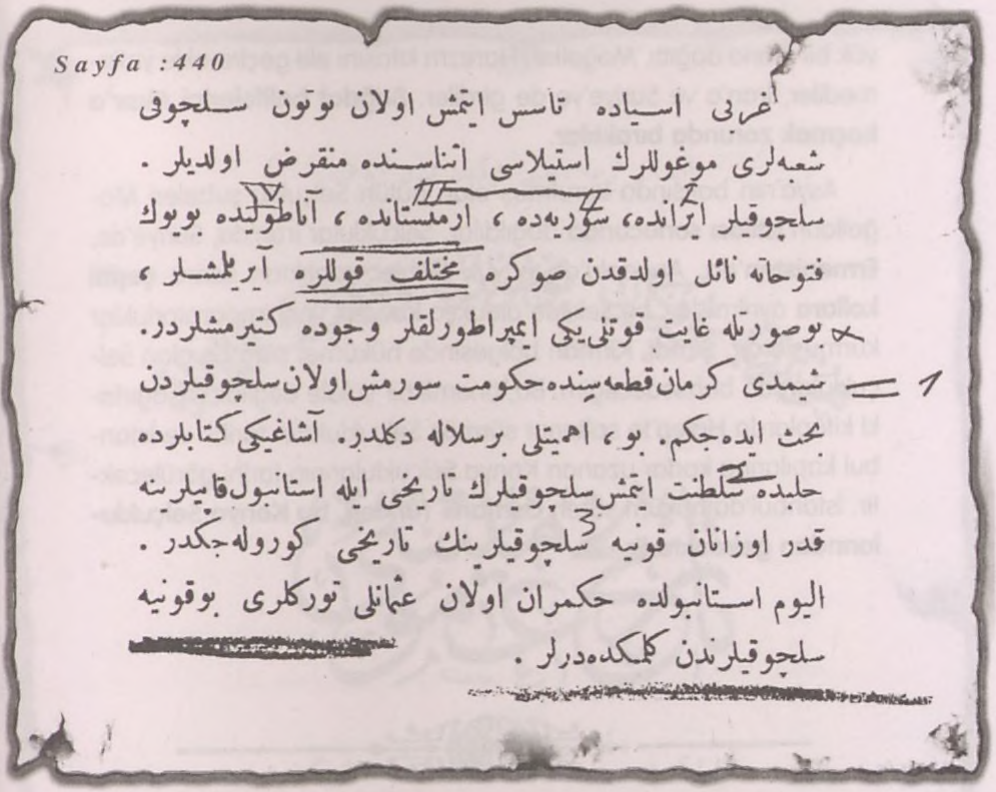
Sayfa :439

بو حکمدارلره ایران سلجوقیلری سلاله‌سی سو یمشدی .
ایران سلجوقیلرینك شوکت وقدرتی ایلك سلطانلر زمانند
تورکستان حدودلرندن آناطولی یه قدر انتشار ایمشدی . ایران
سلجوقیلری یوز اللی سکزسنه حکومت سورمشلردر . بعض
مورخلر بونلرك مدت حکومتنی دها زیاده کوستریرلر . چونکه
طوغرول بکك ایلك سفرلرینی ده حسابه قاتارلر . بو سلجوقیلرك
بدایه چیقمغه باشلادقلری آندن منقرض اولدقلری زمانه قدر کچن

Sayfa :440

— ٤٤٠ —

مدت ایکی یوزاون بش سنه یه بالغ اولور . بونلرك انقراضندن صوکره
مملکتلرینك اکبویوك قسمنی خوارزم سلطانلری اله کچیردیلر .
خلیفه‌لر اکتساب ایتدکلری حریتدن چوق مدت مستفید اولا-
مادیلر . همان بوبون سوریه بوخوارزمیلرك آغنلرینه معروض قالدی .
ایوبی حکمدارلری اله قونه سلجوقیلری ایچون بر آفت
تشکیل ایتدیلر . فقط بو فیرطنه‌یی دها بویوك بر فیرطنه
داعیتدی . موغوللر خوارزم قطعه‌سنی ضبط ایتدکدن صوکره
ایرانه ، سوریه یه کیردیلر ، بغداد خلیفه‌لرینی تمامیله محوایتدیلر .
بغداد خلیفه‌لری مصره قاچمغه مجبور اولدیلر .

Sayfa :440

غربی اسیاده تاسس ایتمش اولان بوتون سلجوق
شعبه‌لری موغوللرك استیلاسی اثناسنده منقرض اولدیلر .
سلجوقیلر ایرانده، سوریه‌ده ، ارمنستانده ، آناطولیده بویوك
فتوحاته نائل اولدقدن صوکره مختلف قوللره آیریلمشلر ،
بوصورتله غایت قوتلی یکی ایمپراطورلقلر وجوده کتیرمشلردر.
شیمدی کرمان قطعه‌سنده حکومت سورمش اولان سلجوقیلردن
بحث ایده‌جکم. بو ، اهمیتلی برسلاله دکلدر. آشاغیکی کتابلرده
حلبده سلطنت ایتمش سلجوقیلرك تاریخی ایله استانبول قاپیلرینه
قدر اوزانان قونیه سلجوقیلرینك تاریخی کوروله‌جکدر .
الیوم استانبولده حکمران اولان عثمانلی تورکلری بوقونیه
سلجوقیلرندن کلمکده‌درلر .

Sayfa 439

Bu hükümdar ile İran Selçuklular sülalesi devri sona ermiştir. İran Selçukluları güç ve kudreti ilk sultanlar zamanında Türkistan sınırlarından Anadolu'ya kadar yayılmıştı. İran Selçukluları 158 yıl yönetimde bulunmuşlardır. Tuğrul Bey'in ilk seferlerini de hesaba katan bazı tarihçiler, bunların hüküm sürdükleri tarihi daha fazla göstererek, Selçukluların ortaya çıkmaya başladıkları andan dağıldıkları zamana kadar geçen [sayfa 440] **süreyi 215 yıl olarak hesap ederler. İran Selçukluların dağıldıktan sonra hakim oldukları yerlerin büyük kısmını Harezm sultanları ele geçirdiler. Halifeler kazandıkları özgürlükten uzun süre yararlanamadılar. Bütün Suriye Harezmilerin akınlarına uğradı. Eyyübî Hükümdarı ile Konya Selçukluları için bir felaket haline geldiler.** Fakat bu fırtınayı daha bü-

yük bir fırtına dağıttı. Moğollar, Harezm kıtasını ele geçirmekle yetinmediler, İran'a ve Suriye'ye de girdiler. **Bağdat halifelerini Mısır'a kaçmak zorunda bıraktılar.**

Asya'nın batısında kurulmuş olan bütün Selçuklu şubeleri Moğolların **istilası sonucunda** dağıldılar. Selçuklular İran'da, Suriye'de, **Ermenistan'da,** Anadolu'da büyük fetihler yaptıktan sonra **çeşitli kollara** ayrılmışlar, bu şekilde oldukça kuvvetli yeni imparatorluklar kurmuşlardır. **Şimdi,** Kirman bölgesinde hükümet sürmüş olan Selçuklulardan bahsedeceğim. Bu, önemli bir sülale değildir. Aşağıdaki kitaplarda Halep'te saltanat sürmüş Selçukluların tarihi ve İstanbul kapılarına kadar uzanan Konya Selçuklularının tarihi görülecektir. İstanbul'da hüküm süren **Osmanlı Türkleri, bu Konya Selçuklularından gelmektedir.**

تألیف و ترجمه انجمنی طرفندن قبول ایدیلمشدر

هونلرك، تورکلرك، موغولرك وذهاسلاً تاتارلرك

تاریخ عمومیسی

ع ١ جلد

محرری : دوکینی Deguignes

مترجمی

مصن مالله

استانبول .

طنین مطبعه‌سی — ١٩٢٤

Yayın ve Çeviri Komisyonu Tarafından Kabul Edilmiştir

HUNLARIN TÜRKLERİN MOĞOLLARIN VE SAİR DİĞER TATARLARIN TARİH-İ UMÛMÎSİ

Cilt 4

Yazar
Deguignes

Çeviren
Hüseyin Cahit

İstanbul
Tanin Matbaası-1923

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1933
Yazar : Deguignes (Çeviren: Hüseyin Cahit)
Cild : Gri
Ebadı :
En : 13 cm.
Boy : 20 cm
Sayfa Adedi : 512

Sayfa : 8

ممالکه عزیمت ایتمه‌سی ایچون امر ویرمشدی . ضبط ایده‌جکی بو ولایتلر سلیمانه عائد اوله‌جقلر و ایران سلطانلرینه تابع بر سلجوق ایمپراطورلغی وجوده کتیره‌جکلرندی . اولا خلیفه عساکرینك صیق صیق پادقلری آقینلردن ، صوکره‌ده بر طاقم تورك چته‌لرینك تخریباتندن پریشان بر حاله کیرمش اولان بو روم ایمپراطورلغی اراضیسی بو یکی اردویه اوزون مدت مقاومت کوسترەمه‌دی . سلیمان بویوك برزحمت چکمکسزین ازنیق Nicé ه قدر ایلریله‌یه‌رك بورانی ضبط ایتدی . وقتیله خرستیانلرك اوراده عقد ایتدکلری مجالس روحانیه‌دن دولایی غایت مشهور اولان و بیتینیا Bithynie قطعه‌سنك پایتختی بولونان بو شهر ، تورك [۱] ایمپراطورلغنك پایتختی اولدی . کلیسالر جامعه تحویل ایدیلدی. تورك مفرزه‌لری بورادن جوار ولایتلره داغیلدیلر . حتی استانبولك قارشیسنه ، ده کیز کنارینه قدر ایلریله‌مکه جسارت کوسترديلر . استانبولده حکمران اولان الکسی قومنەن بواجنبیلرك ورودندن تلاشه دوشه‌رك بونلره قارشی بر اردو کوندردی . روملر غالب کله‌رك تورکلری بیتینیا قطعه‌سنی ترکه اجبار ایتدیلر . سلیمان صلح طلب ایتمك اضطرارنده قالدی . غرب طرفده یکی بر

آن‌قومنەن

سنه ۱۰۸۷

Sayfa : 9

— ٩ —

حرب تهدیدی آلتنده بولونان روم ایمپراطوری‌ده صلحی ارزو ایدییوردی . هر ایکی طرفدن‌ده صلح بار تأخیر امضا ایدیلدی . فقط تورکلر بورالرده یرلشمك فکرنده اولدقلری جهتله عقد ایتدکلری صلح حقلرنده فائده‌لی دکلدی . بناءً علیه معاهده‌یه آنجق قوتلرینی تنظیم واکمال ایده‌جك قدر بر مدت ظرفنده رعایت ایده‌رك صوکره محاربه‌یه تکرار باشلادیلر[1]. ایشته بو آندن اعتباراً بو قوملرك ضبط ایتدکلری مملکتلره مورخلر تورکیه نامنی ویرمشلردر .

هاینون پاولو

بو حکومت حقنده تفصیلات ویرن معاصر محررلردن بری بونك غایت بویوك اولدیغنی ، مبذول کوموش ، دمیر ، باقیر ، شاب معدنلرینه مالك بولوندیغنی ، کثرتلی صورنده میوه ، شراب ، هر دورلو حیوان وبالخاصه غایت ایی بار کیریتیشدیر - دیکنی سویله‌یور . شرق طرفنده بویوك ارمنستان ایله‌و کورجستان قرالغنك بر قسمی ایله محدود ایدی . عرب جهتنده ساحل بحرده کائن آنطالیه شهرینه قدر امتداد ایدییوردی . شمال جهتنده‌کی حدودی ایسه قاره ده‌کیزدن عبارتدی . جنوبنده کوچوك ارمنستان وقبریس آطه‌سنك قارشیسنده یونان‌ده کیزینه

هاینون

Sayfa : 10

— ١٠ —

قدر کیلیکیانك بر قسمی واردی .

Sayfa 8-9

..... memleketleri ele geçirmesi için emir vermişti. Ele geçireceği bu vilayetler Süleyman'a ait olacak ve **İran sultanlarına bağlı bir Selçuklu imparatorluğu meydana getireceklerdi.** Önceleri Halife'nin askerlerinin sık sık yaptıkları akınlarda, sonra da bir takım Türk çetelerinin yakıp yıkmalarından perişan hale girmiş olan bu **Rum imparatorluğu toprakları bu yeni orduya uzun süre karşı koyamadı.** Süleyman büyük bir zorlukla karşılaşmaksızın İznik (Nice)'e kadar ilerleyerek, burasını ele geçirdi. Vaktiyle Hristiyanların orada toplanan kutsal meclislerinden dolayı gayet meşhur olan Bitinya kazasının merkezi durumunda olan bu şehir, Türk imparatorluğunun başşehri oldu. Kiliseler camiye çevrildi. Türk uç kuvvetleri buradan çevre vilayetlere dağıldılar. **Hatta İstanbul'un karşısına, deniz kenarına kadar ilerlemeye cesaret gösterdiler**. İstanbul'da hüküm süren **Aleksi Komnen,** buralara gelişinden telaşa düşerek bunlara karşı bir ordu gönderdi. Rumlar galip gelerek Türkleri Bitinya kazasını terk etmek zorunda bıraktılar. Süleyman anlaşma istemek zorunda kaldı. Batı tarafında yeni bir **[sayfa 9]** savaş tehdidi altında bulunan Rum imparatoru da anlaşmayı arzu ediyordu. Her iki tarafın da isteği ile barış anlaşması imzalandı. Fakat, Türkler buralarda yerleşmek fikrinde oldukları için imzaladıkları anlaşmanın kurallarına uymaktan yana değillerdi. Bundan dolayı anlaşmaya ancak kuvvetlerini düzenleyene ve ihtiyaçlarını giderene kadar uydular. Daha sonra savaşa tekrar başladılar. **İşte bu tarihten itibaren bu kavimlerin ele geçirdikleri memleketlere yazarlar, Türkiye adını vermişlerdir.**

Bizans İmparatorluğu hakkında geniş bilgi veren çağdaş yazarlardan biri bu devletin gayet büyük olduğunu, bol mikdarda gümüş, demir, bakır, şap madenlerine sahip olduğunu, bol ve çeşitli meyve, şarap, her türlü hayvan ve bilhassa gayet iyi yük hayvanı yetiştirildiğini söylüyor. Doğu tarafında büyük Ermenistan ile Gürcistan krallığının bir kısmı ile sınır idi. Batı yönünde sahil kenarında bulunan Antalya şehrine kadar uzanıyordu. Kuzey yönünde ise sınırı Karadeniz'den ibaretti. Güney'de küçük Ermenistan ve Kıbrıs adasının karşısında Yunan denizine kadar **[sayfa 10]** Kilikya'nın bir kısmı vardı.

Sayfa : 10

ایمپراطور رومن دیوژدن سلطان آلپ آرسلان طرفندن

Sayfa : 11

— ۱۱ —

آن قومنه‌ن ابوالفدا ابن‌شونه ابن‌الاثیر سیوطی

مغلوب ایدلدکدن صوکره ، سلیمانك آناطولیده‌کی فتوحاتی تتیجه‌سنده ایمپراطورلغك اقسام متباقیه‌سیله رابطه‌سی کسیلمش اولان آنطاکیه [۱] والیسی فیلارت [۲] ایمپراطوره قارشی عصیان جرأتی کندیسنده بولمش وکافرلر آراسنده محافظهٔ استقلال ابده‌بیله‌جکی امیدینه قاپلمشدی .

Sayfa 10

İmparator Romen Diyojen, Sultan Alparslan tarafından [sayfa 11] mağlup edildikten sonra Süleyman, Anadolu'daki fetihleri sonucunda imparatorlukla ilişkisi kesilmiş olan Antakya valisi Filarud, imparatora karşı isyan cesaretini kendinde bulmuş ve kafirler arasında istiklalini koruyabilecekleri ümidine kapılmıştı.

تألیف و ترجمه انجمنی طرفندن قبول ایدیلمشدر

هیئتك تورکلك موغولدك وذهاسك تاتارلرك

تاریخ عمومیسی

جلد ۱

محرری : دوگینیی Deguignes

مترجمی : حسین جاهد

طنین مطبعه‌سی — ۱۹۲٤

Yayın ve Çeviri Komisyonu Tarafından Kabul Edilmiştir

HUNLARIN TÜRKLERİN MOĞOLLARIN VE SAİR DİĞER TATARLARIN TARİH-İ UMÛMÎSİ

Cilt 5

Yazar
Deguignes

Çeviren
Hüseyin Cahit

İstanbul
Tanin Matbaası-1923

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1933
Yazar : Deguignes (Çeviren: Hüseyin Cahit)
Cild : Gri
Ebadı :
En : 13 cm.
Boy : 20 cm
Sayfa Adedi : 418

Sayfa : 9

. موغوللر تاتارستانك خصوصی بر قبیله‌سی ایدیلر . قدیم تورکلرك نسلندن کلیورلردی . بواسکی تورکلرك تاریخی اولکی کتابلرده کورولمشدر . دها سائر بعض قبیله‌لرله برلکده موغوللر اولدقجه مهم بر ملت تشکیل ایدییورلردی . بو قبیله‌لرك برنجیسنه ایقا Ika موغول یعنی بویوك موغوللر دیرلردی .

پلان قارین
تاتارلرك تاریخ
عمومیسی

Sayfa 9

Eski Türklerin soyundan gelen **Moğollar, Tataristan'ın özel bir kabilesiydi**. Bu eski Türk kabilesiyle ilgili bilgiler daha önceki kaynaklarda verilmiştir. Daha başka bazı kabilelerle birlikte Moğollar, oldukça önemli bir milleti oluşturuyorlardı. Bu kabilelerin birincisine İka Moğol yani Büyük Moğollar denirdi.

Sayfa : 18

کتیریلیر یاخود هیچ دوقونولماز . آرالرنده بویوك براثر مرحمت حکم سورر . محتاج اولدقلری شیلری برلرینه ویریرلر . برلرینی هیچ قیصقانمازلر . برلرینه دعوا آچمازلر . قاریلرینی سورلر . قاریلری‌ده کندیلرینه صادقدرلر . آچلغه، صیحاغه صوغوغه خارق العاده برصبر ایله تحمل ایدرلر . غایت مهمانسوازدرلر . فقط کندیلری‌ده عینی صورتله قبول ایدیلمك ایسترلر . یالاندن فوق العاده نفرت ایدرلر . برمجرم درحال جرمنی اعتراف ایدر . برادم یاپمادینی پارلاق برشیله هیچ برزمان مباهات افتخار ایتمز . ایشته تاتارلر کندی آرالرنده بویله‌درلر

Sayfa 18

Bir hayvan kaybolduğu zaman sahibi bulunur ya da hiç dokunulmazdı. **Paylaşımcı olup, tutsaklara büyük merhamet gösterirlerdi.** Birbirlerini hiç kıskanmazlar ve birbirlerine dava açmazlardı. **Eşlerini severler ve eşleri de kendilerine sadıktılar. Açlığa, sıcağa, soğuğa olağanüstü bir sabırla katlanırlardı. Misafirperverdiler fakat kendileri de aynı şekilde kabul edilmek isterlerdi. Yalandan aşırı derecede nefret ederler. Suç işleyen hemen suçunu itiraf ettiği gibi, hiç kimse yapmadığı şeylerle övünmezdi. İşte Tatarlar kendi aralarında böyledirler.**

Sayfa : 18

بونلرك قانونلرى موجنجه غير مشروع مناسبات حالنده
ياقالانمش بر اركك ايله بر قادين ، بربريله غير مشروع

Sayfa : 19

— ١٩ —

مناسباتده بولونان بر قيز ايله بر اركك ويا خيرسز قتل
اولونابيليير . كنديلرينك تصورلرينى دشمنه خبر ويرنلره
وما فوقنه حرمتسزلك ايدنلره صوپا آتيليير . برتاتار ، قانونك

Sayfa 18

Tatarlarda meşru olmayan ilişki halinde yakalanmış evli erkek ve kadınlarla; bir kız ile erkeğin yaşadığı ilişki ölüm cezasını gerektirdiği gibi, [sayfa 19] **hırsızlık yapmak da aynı cezaya tâbi idi. Planlarıyla ilgili düşmana bilgi verenler ve büyüğüne saygısızlık edenler sopayla dövülürdü. Bir Tatar, kanunun kendisine tanımış olduğu haktan faydalanarak birkaç kadınla evlendiği zaman hepsine ayrı bir ev açmak zorundaydı.**

Sayfa : 19

. آته بینمکده ، اوق آتمقده قادینلرده ارککلر
قدر ماهردرلر .

Sayfa 19

Ata binmek ve ok atmakta, kadınlar da erkekler kadar yetenekliydi.

Sayfa : 20

. فقط ضبط ایدلمش بر
مملکته کیدن اك عادی تاتار بیله اورادہ بر صاحب مطلق
حالنده حرکت ایدر .

Sayfa 20

Fakat ele geçirilen bir ülkeye giden en sıradan bir Tatar bile oranın sahibi gibi hareket ederdi.

Sayfa : 20

هایتون . تاتارلر حرب ایتدکلری زمان دوغرودن دوغرویه
بر چوق اوق آتدقلرندن دولایی محاربه پك خونریزانه اولور
او قدر قوتله اوق آتارلرکه بونلر هر دورلو اسلحه‌یی دلوب
کچرلر . بر تاتاراردوسی پك غلبه‌لق کبی کورونمز . چونکه
کوچوك طاقملر حالنده یورورلر . جسوردرلر . قوماندانلرینك
امرینه اطاعت ایدرلر . قوماندانلر معیتلرنده کنه اشارتلر
واسطه‌سیله حرکتلر و مانوره‌لر یاپدیررلر . عسکره آیلق
ویرلمز . هر نفر آو ایله یاخود دشمندن آلدیغی غنیمت ایله
کچینیر . شهرلری وقلعه‌لری محاصره‌ده ماهردرلر . مجبوراولدقلری
زمان فرار ایتمکدن هیچ صیقیلمازلر .

Sayfa 20

Tatarlar savaştıkları zaman aynı anda birçok ok atabildikleri için çok kan dökücü olurlardı. O kadar kuvvetli ok atarlardı ki bu oklar her türlü koruma engelini delip geçerdi. Takımlar halinde hareket ettiklerinden Tatar ordusu pek kalabalık görünmezdi. Cesur olan Tatarlar, kumandanlarının emrine de bağlılık gösterirlerdi. Kumandanlar emrindekileri işaretlerle yönlendirirdi. Tatar askerleri aylık almadıkları için av veya düşmandan alınan ganimetlerle geçinirlerdi. Şehirleri ve kaleleri ele geçirmede yetenekli idiler. Zor durumda kaldıklarında da kaçmakta tereddüt etmezlerdi.

Sayfa : 21 — ٢١ —

تاتارلرك تاريخ عمومیسی مراکشی

ایشته جنکیز خانك و اولادلرینك اداره‌سی آلتنده بوتون آسیایی تحت اطاعته آلان ملت بویله بر ملتدر . جنکیز خانی

Sayfa 21

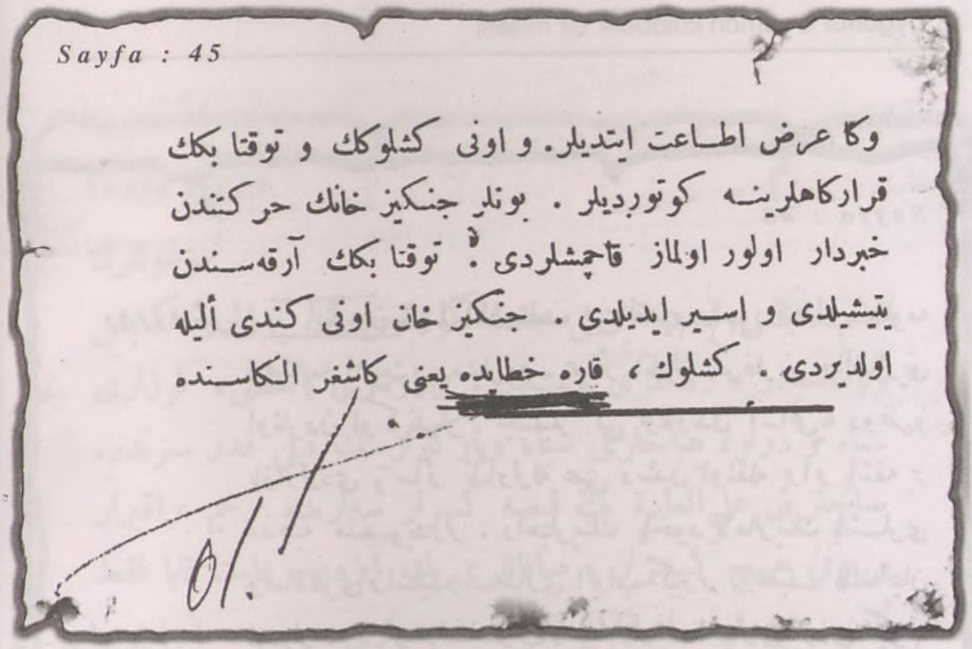
Cengiz Han ve oğullarının yönetiminde bütün Asya'yı ele geçirenler işte böyle bir millettir.

Sayfa : 25

صوکره همان بوتون آسیایه صاحب اولان بوحکمدار ایشته باشلانغجده بویله ساده‌جه برقبیله رئیسی، بزم چیفتلك صاحبلری کبی قیرلرده یاشایان بر راعی ایدی . یالکز اق حرب یاپمق حقنده مالکدی . جسارتی سایه‌سنده سائر ملت رئیسلرینك فوقنه چیقدی . بونلرك هپسنی تحت اطاعتنه آلدقدن صوکره ، میلیونلرجه عسکر چیقارابیلن ، علوم و فنون غایت ترقی ایتمش بولونان ، جوقدن بری مؤسس وپایدار اولان ، ازمنهٔ قدیمه‌نك اك بیوك آدملری طرفندن یاپلمش قانونلرله اداره ایدیلن معظم امپراطورلقلره مجوملو ایتدی.

Sayfa 25

Bütün Asya'ya sahip olan bu hükümdar, başlangıçta böyle bir kabilenin reisi ve bizim çiftlik sahipleri gibi kırlarda yaşayan bir çobandı. Cesaretinden dolayı diğer milletlerin reislerinden daha üstün olan Cengiz Han, Tatar reislerini emrinde topladıktan sonra milyonlarca asker çıkarabilen, bilim ve teknikte oldukça ilerlemiş bulunan ve modern kanunlarla yönetilen büyük imparatorluklara da savaş açtı.

Sayfa : 45

وكا عرض اطاعت ايتديلر. و اونى كشلوكك و توقتا بكك
قرارگاهلرينه كوتوردىلر . بونلر جنكيز خانك حركتندن
خبردار اولور اولماز قاچشلردى . توقتا بكك آرقه‌سندن
يتيشيلدى و اسير ايديلدى . جنكيز خان اونى كندى أليله
اولديردى . كشلوك ، قاره خطايده يعنى كاشغر الكاسنده

Sayfa 45

Cengiz Han'ın geldiğini haber alarak kaçanlardan Tokta Bey, yakalanarak Cengiz Han tarafından öldürüldü. Kışluk, **Karahıtay'da yani Kaşgar** ülkesinde hükümdar olan Gür Han'ın yanına kaçtı.

Sayfa : 47

ایغورلر [۱] اوزمان عددجه کثیر بر ملت ایدیلر.

Sayfa 47

Uygurlar o zaman kalabalık bir milletti.

Sayfa : 48

روبروقوئیس ایغورلر [۱] تاتارستانده من القدیم مشهور ایدیلر . علومه وصنایعه اهمیت ویرمشلردر . سائر تاتارلر حرفلرینی والفبالرینی اونلردن اوکرندیلر . چینلیلر کبی یوقاریدن آشاغیه دوغرو یازارلردی . سائر تاتارلرله عینی دیندن اولمقله برابر باشقه بر مذهبه منسوبدرلر . راهبلرینك یاخود لامالرینك باشلری وصاقللری تراشلیدر . صاری اثواب کیرلر . عفیف قالمغه پیمان ایدرلر . بر نوع مناسترلرده یاشارلر . عددلری یوزی کچر . دعا ایتدکلری زمان اللرینی چیرپه‌رق شمال طرفنه دونرلر . صوکره بر دیزلرینی یره‌واللرینی‌ده آلنلرینه قویارلر

Pehlivanlar gibi

Sayfa 48

Uygurlar Tataristan'da eskiden beri meşhur idiler. Bilim ve tekniğe önem vermişlerdir. Tatarlar, alfabelerini onlardan öğrendiler. Çinliler gibi yukarıdan aşağıya doğru yazarlardı. Tatarlarla aynı dinden olmakla beraber başka bir mezhepten idiler. Rahiplerinin ya da lamalarının başları ve sakalları tıraşlıdır. Sarı elbise giyerler, temiz kalmaya yeminlidirler. Bir tür manastırlarda yaşarlar. Adetleri yüzü geçer. **Dua ettikleri zaman ellerini çırparak kuzey yönüne dönerler; bir dizlerini yere ve ellerini de alınlarına koyarlardı.**

Sayfa : 414

موغوللرك

قسم اعظمی قیصه بویلی فقط کوربوزدرلر. یوزلری کنیش ویاصصیدر ، رنکلری یانمشدر . بورونلری یاصصی، کوزلری سیاه و دولو، صاچلری سیاه وبارکیرلرینك قیلی قدر سرتدر. صاچلرینی علی العاده پك قیصه کسرلر تپه‌لرنده پرچم براقیرلر و بونی هیچ کسمزلر . صاقالری پك آزدر . غایت قابا فقط ناموسلیدرلر ، ایی‌قلبلیدرلر . چادیرلری پیس ، اثوابلری کیرلیدر. حیوان برسلری آراسنده یاشارلر، بونلری اوجاقلرنده محروقات یرنده قوللانیرلر .

Sayfa 414

Moğolların büyük çoğunluğu kısa boylu fakat gürbüzdürler. Yüzleri geniş ve yassı olup, yanık tenlidirler. Burunları yassı, gözleri siyah ve dolu, saçları ise siyah ve yük hayvanlarının kılı kadar serttir. Saçlarını kısa keserek tepelerinde perçem bırakırlar ve bu perçemi hiç kesmezlerdi. Sakalları ise seyrekti. **Gayet kaba olan Moğollar namuslu ve iyi kalpliydiler.**

Sayfa : 415

مع مافيه

خطرةً بالكنز علوم وفنونه دكل ، اك بويوك ايشلره بيله

قابليتليدرلر .

Sayfa 415

Yaratılış olarak yalnız bilim ve teknikte değil, en zor işlerde bile oldukça yetenekliydiler.

وان تاریخی

و

کوردلرحقنده تتبعات

مطبعهٔ ابوالضیا

استانبول

۱۹۲۸

VAN TARİHİ

VE

KÜRDLER HAKKINDA TETEBBUAT*

Matbaa-yı Ebuzziya

İstanbul 1928

---

* Kürtler hakkında araştırma

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 2003
Yazar : --
Cild : Bordo
Ebadı :
En : 15 cm.
Boy : 23 cm
Sayfa Adedi : 96

Sayfa : 4

تندورك طاغی ۳۳۱۳ متره یوکسکلکنده‌در. ایکی تپه‌دن عبارت سونمش بر یانار طاغدر. آزه صره دومان چیقار، بر تاندیرکی صینجاق اولمسندن بو اسم ویرلدیکنی یرلیلر سویلرلر. اطرافی تك بر انسان بیله گچه‌یه‌جکی لاو مانلریله قاپالیدر. اتکلری اوتلاقدر.

Sayfa 4

Tendürek Dağı 3313 metre yüksekliğinde, iki tepeden oluşan sönmüş bir yanar dağdır. Yöre halkı ara sıra duman çıkardığı ve bir tandır gibi sıcak olduğu için, bu ismin verildiğini söylemektedir. Çevresi tek bir insanın bile geçemeyeceği lav engelleriyle kaplıdır. Etekleri ise otlaktır.

Sayfa : 5

قیشین بو طاغ یك مشکلاتله وآنجق یاپاچیله‌بیلیر. مع‌مافیه هجری ۱۲۶۰ تاریخنده بدرخان فسادی زمانینده قورد یك نامنده‌کی بر قول آغاسی قوماندا‌سنده بولونان بر طابورمز ایکی طوپ ایله قیشین چوخ کدیکندن بحدیکی کبی‌جوله مریکه قره کیتمش، جوله مریك آغاسی باصقینه اوغرایارق تك باشنه قاچابیلمشدر. هیچ کیمسه بویله بر قیشده، قورطنه‌ده عسکرك گله‌بیله‌جکنی امید ایتمه‌مشدر.

Sayfa 5

Kışın bu dağ, büyük zorluklarla ve ancak yaya geçilebilir. H.1260/M.1844/1845 tarihinde Bedirhan ayaklanması sırasında, Kürt Bey adındaki bir kolağası kumandasında bulunan bir taburumuz, iki top ile kışın Çoh gediğinden geçerek Çölemeriğe kar getirmeye gitmiş, Çölemeriğin ağası baskına uğrayarak tek başına kaçabilmiştir. Hiç kimse böyle bir kışta, fırtınada askerin gelebileceğini ümit etmemiştir.

Sayfa : 5

آلاطاغ سلسله‌سنك اك يوكسك تپه‌سی ۳۵۱۹ راقمی «مراد باشی»در. دیكر بلی باشلی تپه‌لری‌ده اوچ‌بیك متردن چوق فضله‌در. جوار عشیرتلرك یایلاغیدر. ایلكانیلردن آرغون خان آلاطاغ یایلاغنده برسرای یاپدیرمشدر. [*] ایلكانیلرك بومنطقه‌ایله‌اولان صیق مناسبتلرینه باقیلیرسه « آباغا » اوواسی دیلن یایلانك آدینك‌ده آباغا خانه نسبت ایدلمش اولماسی احتمالی واردر. آلاطاغك یوكسك تپه‌سنه چیقان یول اوزرنده‌وبركچید جواردده بولونان كویك اسمی‌ده «داوان»در . داوان تورجه‌ده كچید دیمك‌اولدیغندن بوداوان اسمنك‌ده تصادف اولارق بوكویه علم اولدیغنه پك احتمال ویریله‌مز .

Sayfa 5

Aladağ sıradağlarının en yüksek tepesi 3519 rakımlı "Muratbaşı"dır. Diğer belli başlı tepeleri de üç bin metreden çok fazla olup, çevre aşiretlerin yaylağıdır. İlhanlılardan Argun Han, Aladağ yaylağında bir saray yaptırmıştır. İlhanlıların bu bölge ile olan sıkı ilişkilerine bakılırsa "Abağa" ovası denilen yaylanın adının da Abağa Han'dan alınmış olma ihtimali vardır. **Aladağ'ın yüksek tepesine çıkan yol üzerinde ve bir geçit civarında bulunan köyün ismi de "Dâvân"dır. Dâvân, Türkçe'de geçit demek olduğundan, Dâvân isminin de tesadüfen bu köye verilmiş olduğuna pek ihtimal verilemez.**

Sayfa : 7

صوك بهار قوراق كیدر. ایلول تشرین‌اول آیلریله‌تشرین ثانینك برنجی نصفی انسانی سیاحت زمانیدر. تشرین‌ثانی‌ده قار یاغمایه باشلار.
شباط صوغوقك وقارك چوق زمانیدر.

Sayfa 7

Sonbahar kurak geçer. **Eylül, Ekim aylarıyla Kasım ayının birinci yarısı en iyi seyahat zamanıdır.** Kasımda kar yağmaya başlar. Şubat ayı ise soğuğun ve karın en yoğun olduğu zamandır.

Sayfa :8

٤ — بو منطقه مهاجرت اقوامك تعقيب ايتديكى بللى باشلى ايكى يوبوك استقامتدن بريسى اوزرنده‌در. معلوم اولدوغى اوزره بواستقامتلردن بريسى حزر دكزينك شمالنده‌كى شته‌لردن ، ديكرى ايران ـ آناطولى يوبوك يايلالرندن كچر .

Sayfa 8

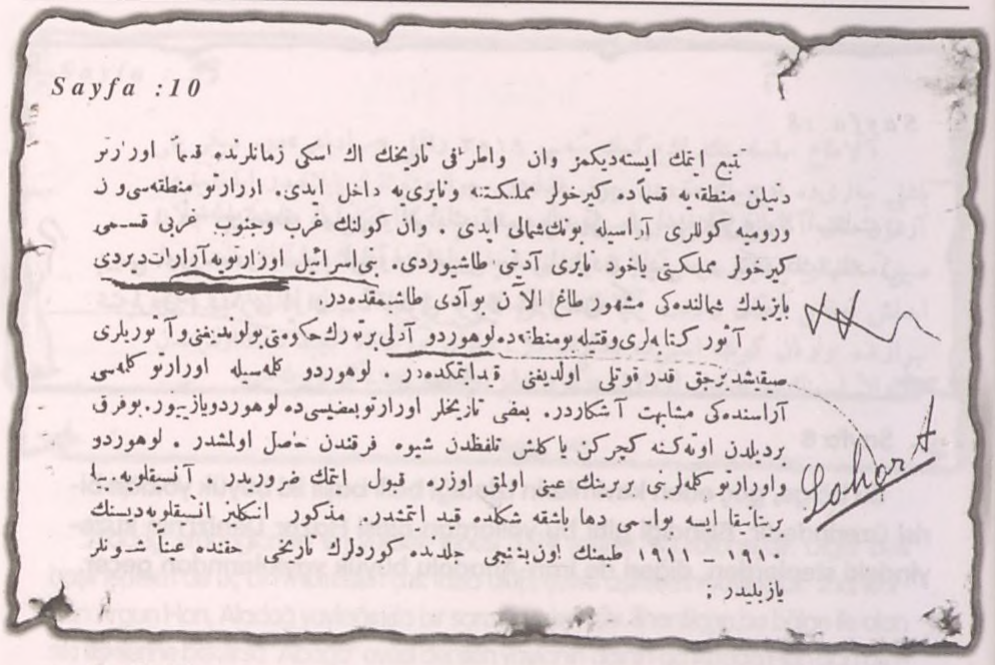
Bu bölge, göç eden kavimlerin izlediği belli başlı iki büyük yoldan birisi üzerindedir. Bilindiği gibi bu yollardan birisi Hazar Denizi'nin kuzeyindeki steplerden, diğeri de İran-Anadolu büyük yaylalarından geçer.

Sayfa :8

ايشته يوبوك يايلالر استقامتى اوزرنده، كچيلمز يوبوك بر طاغ بيغينى شكلنده بولونماسى‌ده آيريجه اهميتى آرتيرر. بوطاغ بيغينينك ايكى طرفى يعنى شمال و جنوبى پك اسكى زمانلردنبرى معلوم كروان يوللريدر . قاچانلر بوللردن قاچار ، قووالايانلر يته بو يوللردن كليردى . ايكنجى درجه‌ده مهم بريول بو طاغلرك اورته‌سندن كچر . بو يوللر شونلردر .

Sayfa 8

Bu dağın büyük yaylalar yolu üzerinde geçilmez büyük bir dağ yığını şeklinde bulunması da ayrıca önemini artırır. Bu dağ yığınının kuzey ve güney tarafı çok eski zamanlardan beri bilinen kervan yollarıdır. Kaçanlar bu yollardan kaçar, kovalayanlar yine bu yollardan gelirdi. İkinci derecede önemli bir yol da bu dağların ortasından geçmektedir.

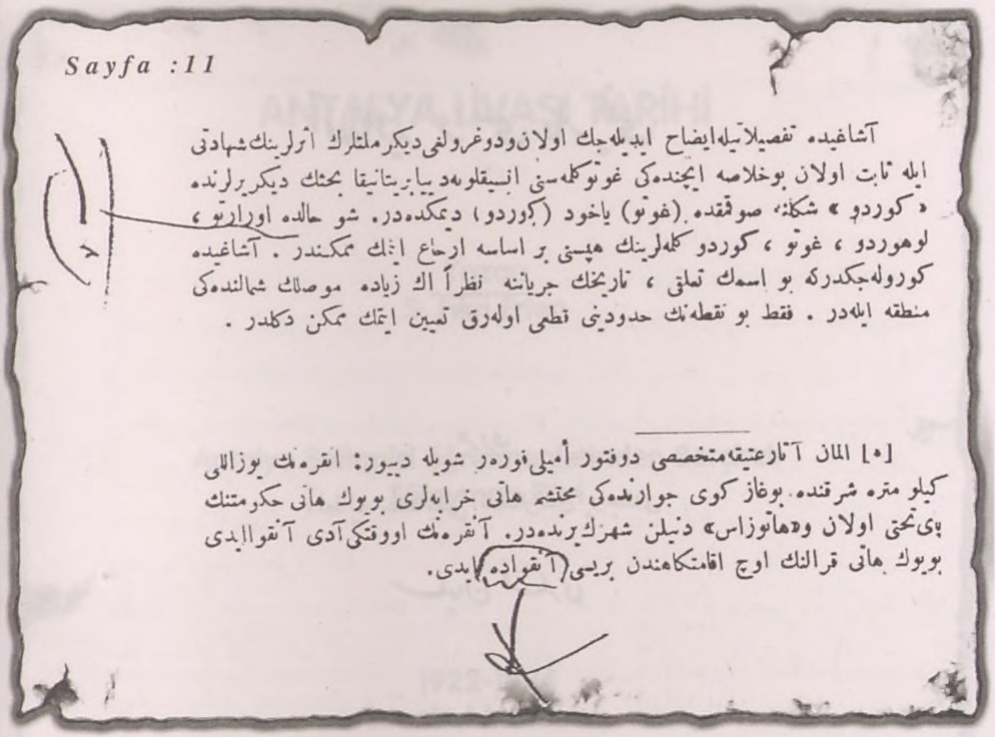
Sayfa :10

تتبع ایتمك ایسته‌دیکمز وان واطرافی تاریخك الك اسکی زمانلرنده قسماً اورارتو
دنیلان منطقه‌یه قسماً ده کیرخولر مملکتنه ونایری‌یه داخل ایدی. اورارتو منطقه‌سی وان
وروميه کوللری آراسیله بونك شمالی ایدی . وان کولنك غرب وجنوب غربی قسمی
کیرخولر مملکتی یاخود نایری آدینی طاشیوردی. بنی‌اسرائیل اورارتویه آرارات دیردی
بایزیدك شمالنده‌کی مشهور طاغ الآن بوآدی طاشیمقده‌در.
آثور کتابه‌لری وقتیله بومنطقه‌ده لوهوردو آدلی برتورك حکومتی بولوندیغنی وآثوریلری
صیقیشدیرجق قدر قوتلی اولدیغنی قیدایتمکده‌در . لوهوردو کلمه‌سیله اورارتو کلمه‌سی
آراسنده‌کی مشابهت آشکاردر. بعضی تاریخلر اورارتویه بعضیسی ده لوهوردو یازیور. بوفرق
بردیلدن اونه‌کنه کچرکن یاکلش تلفظدن شیوه فرقندن حاصل اولمشدر . لوهوردو
واورارتو کلمه‌لرینی بریتنك عینی اولق اوزره قبول ایتمك ضروریدر . آنسیقلوپه‌دیا
بریتانیقا ایسه بوادعی دها باشقه شکلده قید ایتمشدر. مذکور انکلیز انسیقلوپه‌دیسنك
۱۹۱۰ ـ ۱۹۱۱ طبعنك اون‌بشنجی جلدنده کوردلرك تاریخی حقنده عیناً شونلر
یازیلیدر :

Sayfa 10

İncelemek istediğimiz Van ve çevresi, tarihin en eski zamanlarında, kısmen Urartu denilen bölgeye, kısmen de Girhular memleketine ve Nayirî'ye dahildi. Urartu bölgesi, Van ve Rumiye gölleri arasıyla, bu bölgenin kuzeyi idi. Van Gölü'nün batı ve güneybatı kısmı Girhular memleketi ya da Nayirî adını taşıyordu. **İsrailliler, Urartu'ya Ararat derdi. Bayezid'in kuzeyindeki meşhur dağ, hâlâ bu adı taşımaktadır.**

Asur kitabeleri bu bölgede **Lohordu adlı** bir Türk hükümetinin bulunduğunu ve Asurîleri sıkıştıracak kadar da kuvvetli olduğunu kaydetmektedir. Lohordu kelimesiyle Urartu kelimesi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Bazı tarihler Urartu, bazısı da Lohordu yazmaktadır. Bu fark, bir dilden ötekine geçerken yanlış telaffuzdan kaynaklanan şive farkından ortaya çıkmıştır. Lohordu ve Urartu kelimelerini birbirinin aynı kabul etmek zorunludur. Britanika Ansiklopedisi ise bu ismi daha başka şekilde kaydetmiştir. Adı geçen İngiliz ansiklopedisinin 1910-1911 yılı baskısının on beşinci cildinde Kürtlerin tarihi hakkında aynen şunlar yazılıdır.

Sayfa :11

آشاغيده تفصيلاتيله ايضاح ايديله‌جك اولان ودوغرولمق ديكر ملتلرك آثارلرينك شهادتى ايله ثابت اولان بوخلاصه ايچنده‌كى غوتو كلمه‌سنى انسيقلوپه‌دى بريتانيقا بحثك ديكر برلرنده «كوردو» شكلنه صوقمقده (غوتو) ياخود (كوردو) ديمكده‌در. شو حالده اورارتو، لوهوردو، غوتو، كوردو كلمه‌لرينك هپسى بر اساسه ارجاع ايتمك ممكندر. آشاغيده كورولەجكدركه بو اسمك تعلق، تاريخك جريانه نظراً اك زياده موصلك شمالنده‌كى منطقه ايله‌در. فقط بو نقطه‌نك حدودنى قطعى اولەرق تعيين ايتمك ممكن دكلدر.

[٥] المان آثارعتيقه متخصصى دوقتور أميلى فوره‌ر شويله ديبور: انقره‌نك يوزالتى كيلو متره شرقنده بوغاز كوى جوارنده‌كى محتشم هاتى خرابه‌لرى بوبوك هاتى حكومتنك پى‌تختى اولان وهاتوزاس» دنيلن شهرك برنده‌در. آنقره‌نك اووقتكى آدى آنقوالدى بوبوك هاتى قرالنك اوج اقامتكاهندن بريسى آنقواده ايدى.

Sayfa 11

Aşağıda ayrıntılarıyla açıklanacak olan ve doğruluğu diğer milletlerin eserlerince de kabul edilen bu açıklamadaki "Gotu" kelimesini Britanika Ansiklopedisi, açıklamalarının diğer yerlerinde "Kürdü" şekline sokmakta "Gotu" ya da "Kürdü" demektedir. Bu durumda **Urartu,** Lohordu, Gotu, Kürdü kelimelerinin bir kökenden çıkmış olması mümkündür. Aşağıda görülecektir ki bu ismin kökeni, tarihî akışa bakıldığında, en çok Musul'un kuzeyindeki bölge ile ilintilidir. Fakat, bu noktanın sınırlarını kesin olarak tespit etmek mümkün değildir.

Alman eski eserler uzmanı Doktor Emili Fürer şöyle diyor: Ankara'nın 150 kilometre doğusunda Boğazköy civarındaki muhteşem Hatti harabeleri büyük Hatti hükümetinin başkenti olan Hatuşaş şehrindedir. Ankara'nın o dönemdeki adı Ankuva idi ve Büyük Hatti kralının üç ikâmetgâhından birisi de **Ankuva'da** bulunmaktaydı.

آنطالیه لواسی تاریخی

محرری

آنطالیه سلطانیسی معلملرندن برچقه‌لی

سلیمان فکری

۱۳۳۸ — ۱۳٤۰

استانبول — مطبعهٔ عامره

ANTALYA LİVASI TARİHİ

Yazarı
S. Fikri Erten

Antalya Sultanîsi öğretmenlerinden Borçkalı
Süleyman Fikri

1922-1924
İstanbul Matbaası

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1982
Yazar : S. Fikri Erten
Cild : Mavi
Ebadı :
En : 17 cm.
Boy : 24 cm
Sayfa Adedi : 193

Sayfa : 5

مقدمه

پك اسكی برزماندنبری اقوام سالفه‌نك مدنیتلرینه مقر اولان وزنكین طوپراقلری آلتنده بر چوق خاطرات تاریخیه كومولو بولنان تكه لواسنك تاریخی حقنده معلومات ویرمكلكم طلبیم طرفندن دفعاته طلب ایدلمشدی .

غایه‌سی؛ طوغدقلری، یشادقلری مملكتك شرفلی ماضیسنی، آبدات تاریخیه‌سنی بیلمك كبی چوق حقلی و طبیعی بر تجسسدن عبارت بولنان بو سویملی طلبی قولایلقله اسعاف ایده‌بیلمك ایچون مع‌الاسف المده هیچ بر واسطه یوقدی . فقط رد ایتمكی‌ده مناسب بولمدم . وبیك درلو وسائطسزلك ، محرومیت ایچنده بو بابده تتبعات و تدقیقاته اساس اوله‌بیله‌جك منبع ومأخذلرك فقدانته رغماً اختیار سكوتك جائز اوله‌میه‌جغنی دوشونه‌رك «مالایدرك كله لایترك كله» قاعده‌سنه تبعیتله چالیشدم. بوكون قارئلرمك انظار تدقیق وتنقیدیه عرض ایتمكدن چكنمدیكم بو صحیفه‌لر ایشته بو سعیك محصولیدر .

قارئلرم هیچ شبهه‌ایمسونلركه بوآثرك محرری، بویله‌اون فورمه‌ایچنده تقصاندن معرا ولعیر معروفیله افرادینی جامع‌اغیارینی مانع برتكه لواسی تاریخی یاپمش اولدیغنی ادعاسنده دكلدر. اوء بالعكس اثرینك ـ هیچ شبهه‌سزا كثریسی كندی اراده‌سنك خارجنده بولنان جبرسبیلر طولایسیله ـ برچوق نقصانلری محتوی بولندیغنی كمال تواضع ومحجوبیتله اعتراف ایدر. بونكله برابر اكر بوناچیز صحیفه‌لر؛ عصرلردنبری برچوق مدنیتلره صحنه‌اولان وبرچوق قوملرك یشادیغی، یوكسك برقابلیت حیاتیه وبدیعه‌ایله قیمتلی آبده‌لر ابداع ایتدكدن صوكره محو ومنقرض اولدیغی آنا وطنك بوفیضلی ، قیمتدار پارچه‌سنه واونك احتوا ایتدیكی خزائن تاریخیه‌یه لازم اولدیغی نظر دقت واهمیتی جلب ایده‌رك بوخصوصده ایجاب ایدن مساعی وتدقیقات علمیه‌یه برسائق وبررهبر اوله‌بیلیرسه اوء وجدانینده وظیفه‌سنی ایفا ایدنلره مخصوص سكون وحضوری دویه‌جق وكندیسنی بختیار عد ایده‌جكدر . وطنك معارفنه ماچیز برخدمتدن بشقه هیچ برآرزوسی اولمیان قناعتكار برقلب ایچون بوندن دها بیوك برمكافات بیلمم تصور ایدیله‌بیلیرمی .

Sayfa : 6

— ٦ —

بو اوفاجق مقدمه‌يي بيترمه‌دن اول كوسترديكلرى ترغيب وتشويقدن دولايى سابق معارف وكيلى حمداه صبحى بك افندى ايله اثرمك طبعى ايچون لازم كلن وسائط ماديه‌يى تأمين لطفنى كوسترن معارف وكالت جليله‌سنه وقليشه‌لرك اعمالى خصوصنده معاونتلرينى كورديكم روما موزه‌سى مديرى فاضل محترم موسيو پارى‌به‌نى‌يه علناً تشكراتمى تقديم ايدرم .

سليمان فكرى

Giriş

Çok eski zamanlardan beri birçok halk ve uygarlıkların yaşadığı ve zengin toprakları altında birçok tarihi hatıranın gömülü bulunduğu Teke Livası'nın tarihi hakkında araştırma yapmam konusunda öğrencilerim defalarca istekte bulunmuşlardı.

Amacı, doğdukları, yaşadıkları ülkenin şerefli geçmişini, tarihi varlıklarını tanımak gibi çok haklı ve doğal bir meraktan kaynaklanan bu sevimli isteği, kolaylıkla yerine getirebilmek için maalesef elimde hiçbir olanak yoktu. Fakat, ret etmeyi de

uygun bulmadım. Kaynakların kısıtlılığına rağmen ve bin türlü mahrumiyet içinde bu araştırma ve incelemeye esas olabilecek bilgileri toplamaya çalıştım. Bugün okuyucularımın inceleyip, eleştirilerine sunmaktan çekinmediğim bu sayfalar, işte bu çabanın ürünüdür.

Okuyucularım hiç şüphe etmesinler ki bu eserin yazarı, bu beş on forma içinde eksiksiz bir Teke Livası tarihi yazmış olduğu iddiasında değildir. Tam tersine yazar, eserin- hiç şüphesiz çoğunluğu kendi iradesinin dışında bulunan nedenler dolayısıyla- birçok eksiklikleri bulunduğunu tevazu ve mahcubiyetle itiraf eder. Bununla beraber eğer bu mütevazı sayfalar, asırlardan beri bu topraklarda birçok eserler bırakarak yok olan uygarlık ve halkların tarihine rehber olabilirse, görevini yapmış olanlara özgü huzur ve mutluluğa erişmiş hissedecektir. Ülkenin kültürüne mütevazı bir hizmetten başka hiçbir arzusu olmayan kanaatkar bir kalp için bundan daha büyük bir mükafat bilmem düşünülebilir mi?

Bu kısa girişi bitirmeden önce, gösterdikleri destek ve teşvikten dolayı eski Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey Efendi ile eserin basımı için gereken maddî desteği verme lütfunda bulunan Eğitim Bakanlığı'na ve klişelerin hazırlanması konusunda yardımlarını gördüğüm Roma Müzesi Müdürü muhterem Mösyö Paribeni'ye teşekkürlerimi sunarım.

Süleyman Fikri

مرآت‌العبره کوره : (سولیم) کوچك آسیاده قدیم تورك قبیله‌لرندن برقبیله رئیسنك اسمیدر .

Mirâtü'l-İber'e göre: (Solim) Küçük Asya'da eski Türk kabilelerinden bir kabile reisinin ismidir.

Sayfa : 12

صحائف‌الاخبار : یافث بن‌نوح اقوامنی ایضاح ایدرکن « رومدن‌اول روم ولایتنده ساکن ایدیلر . » دیمسیله مارالذکر تورك قبائلنك یونانیلرك کوچوك آسیایه کلمزدن مقدم آناطولیده ساکن اولدقلرینی مراد ایدییور .

بیکلرجه سنه مقدم تمکن اواسنده طول مدت اقامت ایدن تورك اقوامنك نام ونشانی ، شهور و قصباتك اسامیسی یونانیلر ورومالیلر طرفندن ـ عادتلری وجهیله ـ تبدیل وتحریف‌ایدیلدرك اونوتدیرلمش ایسه‌ده هرفصلسه بو «سولیم» کلمسنك امحا ، تبدیل وتغییردن مصون قالمسی بز ترکلر ایچون کوزل برطالعدر . چونکه لواحزك صاحب حقیقی وازلیسی اولان اجداد قدیمه‌مزك وارثی اولدیغمزی آنجق بوکله دلالتیله آکلایه‌بیلیورز.

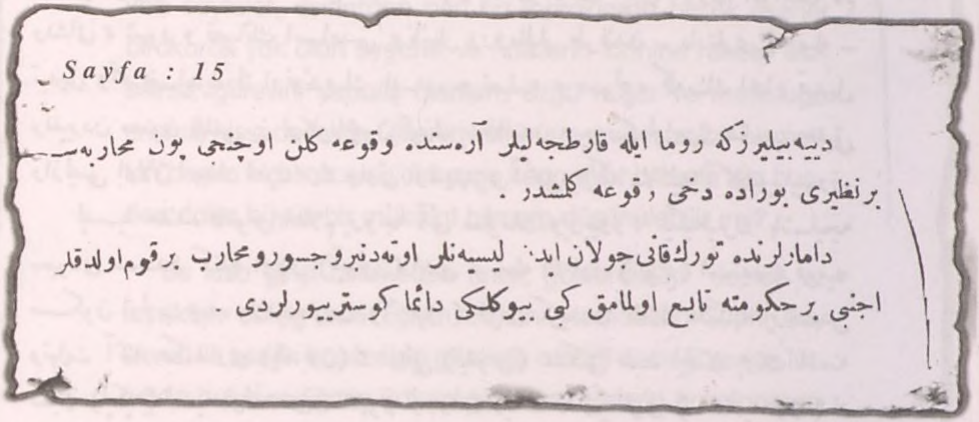
لیسیا حقنده قاموس اعلام بروجه آتی معلومات ویرییور : لیکیه‌لیلرك باشلیجه معبودی شمسدن کنایه اولان (آپولون) ایدی بوخطه اك اول (سولیم) اسمنده برقومیه مسکون اولوب بعده پلاسیچلردن (ترمیل) قومی کریددن کلەرك مملکته یرلشمش ونهایت آنده حکمداری (پاندیون) ك اوغلی (لیقوس) مملکتی ضبط ایتمکله یونك اسمنه نسبتله [لیکیه] تسمیه اولنمشدی. مشهور تروا محاربه‌سنده رئیسلری (سارپه‌دون) ك قوماندا سیله یونانیلره قارشی (پریام) ك امدادینه کیتمشلردی .

Sayfa 12

Sehâifü'l-Ahbâr: Yafes bin Nuh kavmini anlatırken, "Rumdan önce Rum vilâyetinde oturmaktaydılar" demesine bakılırsa adı geçen Türk kabilelerinin Yunanlıların Küçük Asya'ya gelmeden önce Anadolu'da oturdukları söylenebilir.

Binlerce yıl önce Teke Livası'nda uzun süre oturmuş olan Türk kavimlerinin isimleriyle şehir ve kasabalarının isimleri Yunanlılar ve Romalılar tarafından âdetleri olduğu üzere değiştirilerek unutturulmuş ise de her nasılsa bu Solim kelimesinin yok edilmesi ya da değiştirilememiş olması biz Türkler için iyi bir şanstır. Çünkü yuvamızın gerçek sahibi olan atalarımızın mirasçısı olduğumuzu ancak bu kelimenin tanıklığı ile anlayabiliyoruz.

Lisya hakkında Kâmûsü'l-Âlam'da şöyle bir bilgi vardır; Likyalıların tanrısı Apollon idi. Bu hata en önce Solim isminde bir kavmin yerleştiği bölgelere; sonradan Plasiçlerden Termiller gelerek buraya yerleşmiş ve nihayet Atina hükümdarı Pandabon'un oğlu Likus, memleketi ele geçirerek bunun ismine dayanılarak Likya denilmişti. Ünlü Truva savaşındaki reisleri Sarpadon'un yönetiminde Yunanlılara karşı Peryam'ın yardımına gitmişlerdi.

Sayfa : 15

دییه‌بیلیرزکه روما ایله قارطجه‌لیلر آره‌سنده وقوعه کلن اوچنجی پون محاربه‌سی
برنظیری بوراده دخی وقوعه کلمشدر .

دامارلرنده تورك قانی جولان ایدن لیسیه‌لر اوته‌دنبرو جسور ومحارب برقوم اولدقلرندن
اجنبی برحکومته تابع اولمامق کبی بیوکلکی دائما کوستریبورلردی .

Sayfa 15

Diyebiliriz ki Roma ile Kartacalılar arasında meydana gelen 3. Pön Savaşı'nın bir benzeri burada meydana gelmiştir.

Damarlarında Türk kanı dolaşan Lisiyenler, öteden beri cesur ve savaşçı bir kavim olduklarından, yabancı bir yönetime bağlı kalmamak gibi bir büyüklüğü her zaman gösteriyorlardı.

Sayfa : 17

لوانك هرطرفنده كورديكمز مختلف اشكاله مـ
مزارلر ، قيايه اويولمش منتظم لحدلر هب بودور ترقيدن قاله آثاردر . تصادف ايتد
اسكى لحدلر اوزرنده كى يازى ، يونان قديم حروفاتنه بكزه يورسه ده هانكى لسانله ياز
هنور آكلاشيله ميور . چونكه يونانجه ايله برابر برچوق اجنبى كلمه لره تصادف ايديلر
بولسان حقنده هرودوت تاريخنده ده هيچ برشيئه تصادف ايده ميورز .

Sayfa 17

Liva'nın her tarafında gördüğümüz değişik şekildeki mezarlar, kayaya oyulmuş muntazam lahitler hep bu devirden kalma eserlerdir. **Rastladığımız eski lahitler üzerindeki yazı, eski Yunan harflerine benziyorsa da hangi dille yazıldığı henüz anlaşılamıyor.** Çünkü Yunanca ile beraber birçok yabancı kelimelere rastlanıyor. Bu dil hakkında Heredot tarihinde de hiç bir bilgiye rastlayamıyoruz.

Sayfa : 18

كورييلوركه يونان صنايعنده آتيلان ايلك آديملر بو سوليم احفادى طرفندن وقوعه
كلمشدر .

Sayfa 18

Görülüyor ki Yunan sanayiindeki atılan ilk adımlar, bu Solimler tarafından atılmıştır.

Sayfa : 45

بوعلاءالدينك دور سلطنتنده سرلشكر مبارزالدين ارتقش بك ساحلى ت
شرقه طوغرى آنطاليه اردوسيله حركت ايتمش واوهنكامده قرق قدر قلعه
يوفتوحاتدن صوكره علاءالدين ينه آنطاليه عودت ايدوب قصل خزان وز
موسمى وصولنه دكين عيش وعشرتله مستغرق بيورمشدر .

Sayfa 45

Alaattin döneminde Başkomutan olan Mübarizüddin Ertokuş Bey, ordusuyla kıyıyı izleyerek Antalya'ya hareket etmiş ve kırk kadar kaleyi ele geçirmiştir. Bu fetihlerden sonra Alaattin yine Antalya'ya dönerek Sonbahar'dan bahar mevsimine kadar kendinden geçercesine içki içerek zaman geçirmiştir.

Sayfa : 46

علاءالدين كيقباد ثانى بن عزالدين كيكاوس بن غياث الدين كيخسرو بن علاءالدين كيقباد اول (٦٩٧) ده برادرى غياث الدين مسعودك وفاتى اوزرينه غازان خانك فرمانيله حاكم روم اولمش وبعده مغوللرك اطاعتندن انحرافيله تاتار عسكرلرى قارشى برچوق محاربه لردن صوكره بونلرك انته اسير دوشوب (٧٠٠) ده وفات ايتمشدر . سلطان عثمان خانه طبل ، علم وامارت وبرن بوذاندر . بونك اوغلى غياث الدين ، سفيه وظالم و عاجز اولديغندن امرائك اتفاقيله قتل اولنه رق سلاله دن باشقه وارث اولمديغندن ملكى امرا بينده تقسيم اولنمشدر .

Sayfa 46

II. Alaattin Keykubat'ın kardeşi Gıyasettin, Mesut'un 697'de ölümü üzerine -**Gazan Han'ın** fermanı ile- Rum hakimi olmuş ve sonraları Moğollara bağlılıktan vazgeçerek; Tatar askerlere karşı birçok savaşlardan sonra, **bunların eline esir düşüp 700'de ölmüştür. Sultan Osman Han'a tabl** [davul], **alem** [bayrak] **ve emaret** [beylik] **veren bu kişidir. Bunun oğlu Gıyasettin zevkine düşkün, zalim ve âciz olduğundan emirlerin bir araya gelmesiyle öldürülmüş sülalede de başka varis olmadığından; devlet, emirler arasında paylaştırılmıştır.**

تورکیه جمهوریتی
معارف وکالتی نشریاتندن
عدد : ٥٤

دوقتور رضا نور

تورک تاریخی

رسملی وخریطه لی

جلد — ١

تألیف وترجمه انجمننجه قبول ایدلمشدر .

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٣٤٢ ، ١٩٢٤ م .

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından
Sayı : 54

Doktor Rıza Nur

TÜRK TARİHİ

Resimli ve Haritalı

Cilt 1

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir.

İstanbul-Matbaa-yı Âmire
1924

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1863
Yazar : Dr. Rıza Nur
Cild : Bordo
Ebadı :
En : 17 cm.
Boy : 24 cm
Sayfa Adedi : 377

Sayfa : 7

باشلانغيج

دنیاده اك بویوك افتخارم تورك یاراتیلدیغمدر. بوقادار تاریخ اوقودم ، تورك قادار قهرمان ، مرد ، ای یورکلی ، زکی وعقل سلیم صاحبی انسان ، تورك قادار بویوك ویوکسك بر تاریخه مالك برملت کورمدم . بوقادار ملت طانیدم ، بوکونکی مدنیت عالمنده اك یوکسك موقعه چیقمق ایچین لازم اولان قابلیتلری کندنده ویوردنده بونکنکی قادار طوپلامش اولانی کورمدم . تورکلك بنده سومز ، توکنمز برعشقدر . هرسوکینك فوقنده برسوکی حالنده کوکلمده ، کوکسمده یاشار . بوتون وارلغمی قاورایان ، بو الهی آتشك بنی یاقمسی پك طاتلیدر ؛ یاقدقجه باکا ذوق ، سوینج ویریر . ساده اودرکه بنی یاشاتیر . تورك یاراتیلشمك شکرینی نه دورلو وناصل برخدمتله ادا ایده‌بیله‌جکمی بیلمیورم . بلکه بوشکری بر آزجق ادا ایدر دیه بواثری یازییورم ...

یاشایه‌بیلمسی ایچین بر ملتك هرشیدن اول کندینی بیلمسی لازمدر ؛ کندینی بیلمك ایچین‌ده تاریخنی بیلملیدر . هرناصلسه هنوز کندیمزی بیلدیره‌جك برتاریخ یازلمامشدی . بوایسه ملتمز ایچین اك بویوك براحتیاج ، اك ضرورلی بر اکسیك ، اك حیاتی برمسئله ایدی . بز کندیمزی ، تاریخمزی عثمانلیلق ایله باشلار ظن ایده‌جك قادار غفلته دوشمش انسانلردق . ایشته بو تاریخ کتابنی بالخاصه مکتبلر وکنجلر ایچین یازوب کندیلرینی بیلسینلر وباشقه‌لرینه بیلدیرسینلر دیه تورکلره ، تورك یاورولرینه آرمغان ایتدم . بواثر هرشیدن اول «ملی تربیه» ایچیندر .

Sayfa : 8

— ٨ —

بواثر عالملر ایچین دکل . اونلردن اولکی احتیاجز اولان خلق ایچیندر. ساده عالملرك آکلایه‌بیله‌جکی اثرلر ، آوروپا عالملرینك اثرلرینی ترجمه هرحالده لازمدر . آنجق بونلردن اول خلق ، خلقك احتیاجنی دوشونمك مقدس بروظیفه‌در. عالملر اجنبی کتابلردن‌ده ایستدکارینی اوکرەنه‌بیلیرلر . آوروپا عالملرینه غدا ویره‌جك کتاب یازمقسه ملتمز ایچون برافتخار اولمقله برابر اونلردن اول تورك کتابه‌سنك غداسنی دوشونمك بورجزدر . تورکلکه دائر هرهانکی آوروپا اثرینك ترجمه‌سی برتورك دماغ ، کوز والیله یازلمدیغندن‌ده اوقادار فایدالی اولمدیغی کبی بعضیلرنده بولونان وصرف بزی سوءمدکارندن علیهمزه اویدوردقلری ویا او یولده شکلنی دکیشدیردکلری صحیفه‌لرایسه بوسبتون ضرر لیدر. بونکله برابرعالملری‌ده دویوراجق صحیفه‌لرده بواثرده واردر .

بوکتابك مکمل اولدیغی ادعا ایدیله‌مز . مکمل برتورك تاریخی یازمق بوکون ممکن اولمایان شیدر . نه‌وقت چینده وآوروپاده ، هردیلده تورکلر اوزرینه یازلمش کتابلر طوپلانیر، ترجمه ایدیلیروتورك یوردلری کزیله‌رك مفردانه قدر ایچه تدقیق ایدیلیرسه بلکه اووقت بردرجه یاکاشسز برتورك تاریخی یازیلابیلیر. تورك تاریخنی ایچه آیدینلاتیجی وثیقه‌لر هنوز کاملاً علم دنیاسنه تودیع اولونامامشدر . بر چوق وثیقه‌لر تدقیق ایتدم ، قافقاسیه وروسیه‌ده یاپدیغم سیاحتدن‌ده پك استفاده ایتمش ایسه‌مده بوتدقیقات ینه آز وسیاحت تدقیق بربیلده وبرکیشی‌ایله بیترشیلردن دکلدر؛ فقط شونی سویله‌یه‌بیلیرم که تورکك بوکونکی نسلی ایچین بوکتاب کافیدر . هم‌ده پك نافعدر وپك لازمدر . بو بر اساس تشکیل ایده‌جکدر . انشاء الله بواساس اوزرینه دها مکملرینك یازلدیغنی کورمك سویجی باکاده نصیب اولور .

* * *

واقعا شیمدی‌یه قدر کرك آوروپاده ، کرك شرقده تورکك تاریخنه عائد اسکی ویکی بعضی کتابلر یازلمش ایسه‌ده هنوز تورك تاریخی جمع وتصنیف ایدلمه‌مشدی. بواثر بووظیفه‌یی‌ده کورمشدر .

برده بواثرده شوده یاپیلمشدرکه شیمدی‌یه قادار عربجه وفارسی‌اولان تاریخی

Sayfa : 9 — ٩

آدلر واصطلاحلر تورکجه‌لەشدیرلمشدر . مثلا سلجوقیلر ـ سالجوقلیلر ، عباسیلر ـ عباسلیلر یاپیلەشدر . کذا احیا ایدلمسی لازم برچوق لزوملی تورکجه کلەلرده درج ایدلمشدر . بوصورتله بوکلەلر یاییلاجق ودیلمز زنکینلەیەجکدر .

هرملتك هر صنفنك عرفانی درجەسی بر دکلدر . علمی کتابلری هرکسك آکلامسی ممکن اولماز . فقط برطاقم لزومسز کلەلرلەده بردیلی آکلاشیلماز حاله صوقمق قباحت وکناهدر. عالملر ایچین اولان کتابلر دخی ساده اولملیدر. اوکتابلرك فکزینی ، روحنی آکلامایانلر بیله دیلنی ، کلەـنی آکلاملیدر . خلق کتلەسنك آکلایامیەجنی برصورتله کتاب یازمق عبث ایله اوغراشمقدن باشقه نەدر ؟ کتابلر باخصوص ملتلری تربیه وعرفانلرینی یوکسلتمك ایچین یازیلیر . بو کتابك دیلنك خلقك دیلی کبی اولمسنه دقت ایدلمشدر .

* * *

اثر ۳ قسمدر: برنجی قسم : توران [تورك یوردی] ، توران نسلی ، تورك تاریخی [مطالعهٔ عمومیه اولارق اسکی تورك تاریخی، یکی تورك تاریخی ، تازه تورك تاریخی] .

ایکنجی قسم : تورکلرك تشکیل ایتدکلری دولتلر [آنا یورد تورك دولتلری، دیشارکی یورد تورك دولتلری].

اوچونجو قسم : تورکلکه عائد بحثلر [تورك میت بیلکی، الخ].

* * *

بو اثره مصرده ۱۹۲۷ م . ، ۱۳۳۳ ده باشلامشدم . ۱۹۲۱ م . ، ۱۳۳۸ نهایتلرنده آنقره‌ده اکمال ایدلمش ایسەده طبعی آنجق شیمدی میسر اولمشدر . برسیلدن بری‌ده بعضی تصحیحلر ومهم علاوەلر کورمشدر .

اسکی تورکجه واجبی کلمه‌لرك دوغرو تلفظ اولونه‌بیلمه‌لری ایچین بو اشارتلر قوللانیلمشدر :

u = و

eu = ۈ

ou = ۆ

o = ۇ

برنجی قسم

تورانده ، تورك اوردولری ، تورکلك تاریخی [عمومی مطالعه] .

Başlangıç

Dünyada en büyük gurur kaynağım Türk yaratılmış olmamdır. Bu kadar tarih okudum, Türk ulusu kadar kahraman, dürüst, iyi yürekli, zeki ve sağduyu sahibi ve Türk ulusu kadar büyük ve zengin bir tarihe sahip ulus görmedim. O kadar ulus tanıdım, bugünkü uygarlık dünyasında en yüksek düzeye çıkmak için gereken yetenekleri kendinde ve yurdunda bugünkü kadar toplamış olanını görmedim. Türklük bende sönmeyen ve tükenmeyen bir aşktır. Her tür sevginin üzerinde bir sevgi olarak gönlümde ve göğsümde yaşar. Bütün varlığımı kavrayan bu kutsal ateşin beni yakması oldukça tatlıdır; yaktıkça bana mutluluk ve sevinç verir. Yalnızca bu ateş beni yaşatır. Türk yaratılışım dolayısıyla nasıl teşekkür edeceğimi, nasıl bir hizmette bulunabileceğimi bilmiyorum. Belki şükran duygumu biraz olsun giderebilir diye bu eseri yazıyorum.

Bir ulusun yaşayabilmesi için her şeyden önce kendisini bilmesi gerekir. Kendini bilmek için de tarihini bilmelidir. Nedendir bilinmez, henüz kendimizi bilinçlendirecek bir tarih yazılmamıştır. Bu ise ulusumuz için çok büyük bir gereksinim, eksikliği oldukça zararlı ve hayati önemi olan bir konudur. Bizler tarihimizin Osmanlılarla başladığını sanacak kadar aymazlığa düşmüş insanlardık. İşte bu tarih kitabını özellikle okullar ve gençler için yazarak, kendilerini bilsinler ve diğerlerine de bildirsinler diye Türklere, Türk çocuklarına armağan ettim. Bu eser her şeyden önce "ulusal eğitim" içindir.

Bu eser bilim adamları için değildir. Onlardan önce varlığımızı borçlu olduğumuz halk içindir. Yalnızca bilim adamlarının anlayabileceği eserleri, Avrupalı araştırmacıların eserlerini çevirmek mutlaka gereklidir. Ancak bunlardan önce halkı ve halkın gereksinimlerini düşünmek kutsal bir görevdir. Bilim adamları yabancı eserlerden de istediklerini öğrenebilirler. Avrupa araştırmacılarına kaynak olacak eserler yazmaksa, ulusumuz için bir gurur kaynağı olmakla birlikte, onlardan önce Türk ulusunun bilgi kaynaklarını düşünmek boynumuzun borcudur. Türklüğe ilişkin her hangi bir Avrupa eserinin çevrilmesi belli bir bilinç ve görüş açısıyla ve büyük özveriyle yazılmadığından dolayı pek de yararlı olmadığı gibi, bazılarında bulunan ve sırf bizi sevmediklerinden dolayı aleyhimize uydurdukları ya da o amaçla şeklini değiştirdikleri sayfalar ise büsbütün zararlıdır. Bununla birlikte bilim adamlarını tatmin edecek bilgiler de bu eserde vardır.

Bu kitabın mükemmel olduğu iddia edilemez. Mükemmel bir Türk tarihi yazmak bugün için mümkün olmayan bir şeydir. Ne zaman ki Çin'de ve Avrupa'da her dilde Türkler üzerine yazılmış kitaplar derlenir, dilimize çevrilir ve Türk yurtları gezilerek, iyice incelenebilirse, belki o zaman bir ölçüde yanlışsız bir Türk tarihi yazılabilir. Türk tarihini iyi bir biçimde aydınlatıcı belgeler henüz tam olarak bilim dünyasına ulaştırılamamıştır. Birçok belge inceledim. Kafkasya ve Rusya'da yaptığım gezilerden de oldukça yararlanmışsam da, bu inceleme yine de yetersizdir ve gezi incelemesi ise bir yılda ve bir kişiyle olacak şeylerden değildir. Ancak şunu söyleyebilirim ki Türkün bu günkü kuşağı için bu kitap yeterlidir. Ayrıca da oldukça hafiftir ve çok gereklidir. Bu bir temel oluşturacaktır. İnşallah bu temel üzerine daha yetkin

çalışmaların yazıldığını görmek sevinci bana da nasip olur.

Bütün bunlar bir yana şimdiye kadar gerek Avrupa'da gerek doğuda Türk tarihine ilişkin eski ve yeni birtakım kitaplar yazılmışsa da, henüz Türk tarihi derlenerek sınıflandırılması yapılmamıştır. Bu eser bu görevi de üstlenmiştir.

Bir de bu eserde, şimdiye kadar Arapça ve Farsça olan tarih adları ve kavramları Türkçeleştirilmiştir. Örneğin; Selçukîler-Selçuklular, Abbasîler-Abbaslılar olarak verilmiştir. Çünkü, itibarı yerine konulmayı bekleyen birçok Türkçe sözcükler de kullanılmıştır. Böylece bu sözcükler yaygınlaşacak ve dilimiz zenginleşecektir.

Her ulusun ve her sınıfın kültür düzeyi aynı değildir. Bilimsel kitapları herkesin anlaması olası değildir. Ancak bir takım gereksiz sözcüklerle bir dili anlaşılmaz bir duruma sokmak suç ve günahtır. Bilim adamları için olan kitaplar da sade olmalıdır. O kitapların düşüncesini, ruhunu anlamayanlar bile dilini ve sözcüklerini anlamalıdır. Halkın anlayamayacağı bir biçimde kitap yazmak boş yere uğraşmaktan başka nedir ki? Bu bakımdan kitaplar ulusları eğitmek ve bilgi düzeylerini yükseltmek için yazılır. Bu kitabın dilinin halkın dili gibi olmasına dikkat edilmiştir.

Eser 3 Bölümdür:

Birinci Bölüm: Turan (Türk Yurdu), Turan Soyu, Türk Tarihi (Genel bir değerlendirme olarak Eski Türk Tarihi, Yeni Türk Tarihi, Çağdaş Türk Tarihi)

İkinci Bölüm: Türklerin Oluşturdukları Devletler (Anayurt Türk Devletleri, Dışarıdaki Yurt Türk Devletleri).

Üçüncü Kısım: Türklüğe İlişkin Konular (Türk miti bilgi. vb.)

Bu esere Mısır'da 1917, (h. 1333) de başlamıştım. 1921, (h. 1338) sonlarında Ankara'da tamamlanmış ise de basımı ancak şimdi gerçekleşebilmiştir.

Doktor Rıza Nur
1924

Sayfa : 17

بو اولكەلرده توران نسلی ، بو نسلك مختلف اوروقلری [٥] یعنی مختلف تورك اوروقلری اوطورمقده‌درلر. بواوروقلرك برقسمی مسلمان‌اولوب جنسیتلرینی ایجه محافظه ایتمشلردر . بر قسمی خرستیان قالمشدر . خریستیانلرك برقسمی تورکلکلرینی ویا تورکجه اولان آنا دیللرینی محافظه ایتمشلرسه‌ده برقسمی‌ده دیللرینی و آصیللرینی بیله اونوتمشلردر. شیمدیکی روسلرك اکثریت عظیمه‌سی بوتورکلکنی اونوتان خریستیان تورکلردن تشکل ایتمشدر. «فین»لریعنی فنلاندیا تورکلری ایله‌مجارلر خریستیان اولمشلرسه‌ده تورکلکلرینی اونوتمامشلردر . بو اوروقلرك بر قسمی‌ده بودا مذهبیله تورکك آصیل‌ملی و الك اسکی دینی اولان شامانلق [٦]ده قالمشلردر .

Sayfa 17

Turan soyu ve bu soyun çeşitli boyları yani Türk boyları, bu ülkelerde oturmaktadır. Bu boyların bir kısmı Müslüman olup özelliklerini daha iyi korumuşlardır. Bir kısmı Hristiyan kalmıştır. **Hristiyan olanların bir kısmı Türklüklerini ve ana dilleri olan Türkçe'yi koruyabilmişlerse de, bir kısmı hem dillerini, hem de asıllarını unutmuşlardır. Şimdiki Rusların büyük çoğunluğu, bu Türklüğünü unutan Hristiyan Türklerden oluşmuştur. "Fin"ler, yani Finlandiya Türkleri ve Macarlar Hristiyan olmalarına karşın Türklüklerini unutmamışlardır. Bu boyların bir kısmı da, Buda ile Türk'ün asıl ulusal ve en eski dini olan Şamanlık'ta kalmışlardır.**

Sayfa : 18

برنجی صنفده کوردلر ، لزکیلر ، چه‌چنلر ودیکر داغستانلیلر ، چرکسلر ، کورجیلر ، خریستیان قازاقلر ، بولغارلر ، اولاقلر واردر . بونلرك هپسی اقلیتده وکوچوك کوچوك ملتلردر .

Sayfa 18

Birinci sınıfta Kürtler, Lezgiler, Çeçenler ve diğer Dağıstanlılar; Çerkesler, Gürcüler, Hristiyan Kazaklar, Bulgarlar, Ulaklar bulunmaktadır. Bunların hepsi azınlıkta ve küçük küçük uluslardır.

Sayfa : 37

تورکلر مختلف قبیله وعشیرتلردن مرکبدر. بوقبیله‌وعشیرتلر آیری آیری آدلر آلیرلر. تورکجه‌قبیله‌یه« اوروق » دیرلر. یعنی‌یریوزنده‌برچوق‌تورك اوروقلری واردر. تورك، توره ویا توره‌مك اصللرندن اولسه کرکدر. تورکلره چینلیلر هیونغ‌نوء توکیوء ایرانلیلر تورانی، عربلر الغز[غز]، همج، یأجوج ومأجوج، غوغ‌ماغوغ، جوز ماجوز، [اونلرده ج لرك غ یازلمسنه و اجنبی دیللردن آلدقلری غ لری جیازوب غ تلفظ ایتمه‌لرینه کوره غوزماغوز][۱]، هیطل [جمی هیاطله] ، تورك

Sayfa : 38

— ۳۸ —

[جمی اتراك] ، یونانلیلر وبیزانسلیلر اسکیت [جیت] ، افتالیت ، اسکی‌ملتلردن رقسمی هون آدلرینی ویرمشلردر . هیونغ‌نو چینجه وحشی یاخود یابان دوموزی دیمکمش . عربلرك کندیلرندن غیری ملتلره عجم ، یونانلیلرك باربار معناسنه داروارووس دیمه‌لری کبی چینلیلرده تورکلره بویله دیمشلردر .

Sayfa 37

Türkler çeşitli kabile ve aşiretlerden oluşmuştur. Bu kabile ve aşiretler ayrı ayrı adlar alırlar. Türkçe kabileye "uruk" derler. Yani yeryüzünde birçok Türk Urukları (kabileleri) vardır. **Türk, türe yada türemek kelimelerden**

Sayfa : 38

اوروپاروس دیمه‌لری کبی چینلیلرده تورکلره بویله دیمشلردر .

تورکلرك منشأی . — بوبابده اوچ منبع واردر : اوغوز، اویغور، موغول. اوغوز ، روایتنی اوغوز نامه ، اویغور روایتنی « علاءالدین جوینی » نك تاریخ جهانکشاسی ، موغوللرك روایتنی رشیدالدین‌الوزیرك جامع‌التواریخی ضبط ایتمکله بوکونه ایصال ایتمشدر . بونلرك اك ملی ودوغروسی اولان اوغوز روایتی اولوب اویغورلرکککنده خرافات ، موغوللرکککنده اسرائیلیات پك چوقدر . بونك‌ده مبنی جامع‌التواریخك موغوللرك ایرانی استیلا ایتدکلری وقت یازلمش اولماسیدرکه بران مؤلفلرینك اسرائیلی خرافاتله اشباع ایدلمش اولمالریدر. .

türemiş olsa gerektir. Türklere; Çinliler Hiyong-nu, Tukyu, İranlılar Tûrani, Araplar Elğuz (Guz), Hemec Yecüc ve Mecüc, Gok-Magog, Cuz Macuz (onlarda c lerin ğ ile yazılmasına ve ecnebi dillerinden aldıkları ğ'leri c yazıp ğ telefûz etmelerine göre Guz-Mağuz) Hital **[Sayfa 38]** (Cem-i Haytıl), Türk (Cem-i Etrak), Yunanlılar ve Bizanslılar İskit (Çit), Eftalit, eski uluslardan bir kısmı da Hun adını vermişlerdir. "Hiyong-nu" Çince vahşi ya da yaban domuzu demekmiş. Arapların kendileri dışındaki uluslara Acem, Yunanlıların ise Barbar anlamında Varvaros demelerine benzer olarak Çinliler de Türkleri böyle adlandırmışlardır.

(Türklerin Kökeni)

Bu konuda üç kaynak vardır. Bunlar Oğuz, Uygur, Moğol'dur. Oğuz anlatımını Oğuzname, Uygur anlatımını "Alaaddin Cüveyni"nin Tarih-i Cihangûşa, Moğolların anlatımını ise Reşüdiddin El-Vezîr'in Camiü't-Tevârih'i belirlemiş ve bugüne getirmiştir. Bunların en ulusal ve doğru olanı Oğuz anlatımı olup, Uygurlarınkinde aslı astarı olmayan hikayeler, Moğollarınkinde ise Yahudi hikayeleri oldukça fazladır. Bunun da sebebi Camiü't-Tevârih'in Moğolların İran'a yayıldıkları zaman yazılmış olması yüzünden, İran yazarlarının Tevrat kaynaklı uydurma hikayeleri konu etmiş olmalarıdır.

Sayfa : 39

طوتوقده پك عقللی ایمش . تورك عادتلرینك بر قسمی‌ده بوندن قالمشدر . مجملرك « پیشدادیان » لرندن « کیومرث » ك معاصری ایمش . توتنك بر کون آو یاپوب کیك وورمش ، کیکی کباب ایتدیرمش ، یر ایکن أت أللندن دوشمش ، آلوب تکرار یدیکی وقت اتی دها لذتلی بولمش و اوطوپراقدن آلدیروب یمکلرده قوللاندیرمش. بوطوپراق طوز ایمش. بوصورتله حیات بشرده پك‌مهم رولی‌اولان طوز طباخته کیرمشدر . یعنی‌طوزی طوتوق آدنده‌اولان بوتورك کشف ایتمش‌در. ابوالغازی « آشغه توز سالماقنی اول چیقاردی » [آشه طوز قویماغی کشف

Sayfa 39

Tutuk da oldukça akıllıymış. Türk geleneklerinin bir kısmı da Tutuk zamanından kalmıştır. "Kiyumers" Acemlerin "pişdâdyân"larından daha ileriymiş. Tutuk bir gün avda geyik vurmuş pişirtmiş, yerken et elinden toprağa düşmüş ve alıp yeniden yediği zaman etin daha lezzetli olduğunu anlamış, bunun üzerine o topraktan aldırıp yemeklerde kullandırmış. Bu toprak "tuz"muş. Böylece sosyal yaşamda oldukça önemli bir rolü olan tuz mutfağa girmiş. Yani tuzu adı Tutuk olan bu Türk keşfetmiştir. Ebûlgâzi "Aşğa tuz salmakını o çıkardı" (Aşa tuz koymayı o keşfetti) diyor.

Sayfa : 45

نهایت اوغوز خان آزربایجان ، آنادولو، عراق [تورکجه ایراق اولوب اوزاق معناسنه‌در . عراق عرب ، عراق عجم تعبیرلری‌ده بو معنایی کوستریر .] شام ، عربستان و مصری‌ده ضبط ایتدی . عربلرده او وقت دولت یوق، هروقت اولدیغی کبی شیخلر طرفندن اداره اولونور بر سورو عشیرتلر واردی . اوغوز خان ضبط ایتدیکی یرلرك هر برینه بر داروغا تعیین ایتدی . داروغا تورکجه عسکری والی دیمکدر .

بو اوغوز خاندرکه یر یوزینی کاملاً دینه‌جك درجه‌ده ضبط ایتمش و ایلك‌بش تورك اوروقنه آدلرینی ویرمشدر . (۱۱٦) ییل سلطنت سورمشدر. طبیعی بوییللر شیمدیکی ییللردن آز و تورکلره مخصوص بر تقویمه کوره اولسه کرکدر . مصری ضبط ایتمش اولان بو اولو پادشاهك احفادی اوراده « هیقسوس Hycsos » دینیلن فرعون سلاله‌سنی تأسیس ایتمشدر . حضرت ابراهیمك قاریسی ساره ایله برابر بو سلاله زماننده مصره گیتمه‌سنه وابراهیمك میلاددن ٤۰۰۰ ییل أول یاشاماسنه کوره اوغوز خان میلاددن ٤۰۰۰ ییل أول دنیایه گلمشدر . ابراهیمك مصره اولان بو سیاحتی ، ساره‌نك کوزللکی حسبیله فرعون طرفندن‌أللندن آلینماسی، بونك‌اوزرینه فرعونه و سرایی خلقنه غضب‌الهی کلمه‌رك ذکرلرینك یارالرله ینوب دوشمه‌سی [فرنکی و یوموشاق شانقری] و صوکرا فرعونك ساره‌یی هاجر نامنده‌کی جاریه‌و قویون ودوه‌کبی سائرهدیه‌لرله‌ابراهیمه اعاده ایتمه‌سی، ابراهیمك عودت‌ایدوب قدس جوارنده بیت‌اللحم یاننده قدوم دنیلن محلده چادر طاشندن برکسرایله [حدیث : اختتن ابراهیم بالقدوم.] کندیسنی سنت‌أیله‌سی وسنتدن‌صوکرا ساره‌دن‌ده، هاجردن‌ده بر اوغلو اولدیغی توراتده یازیلیدر .

Sayfa 45

En sonunda Oğuz Han; Azerbaycan, Anadolu, Irak (ırak Türkçe uzak anlamına gelir. Irak-ı Arap, Irak-ı Acem deyimleri de bu anlamdadır), Şam, Arabistan ve Mısır'ı ele geçirdi. O zamanlar Araplarda devlet yoktu, her zaman olduğu gibi şeyhlerle yönetilen bir sürü aşiret vardır. Oğuz Han ele geçirdiği yerlerin her birine birer daruga atadı. Daruga Türkçe'de askerî vali demektir.

Bu Oğuz Han'dır ki yeryüzünü neredeyse bütünüyle ele geçirmiş ve ilk beş Türk boyuna adlarını vermiştir. **116 yıl saltanat sürmüştür. Tabi bu yıllar şimdiki yıllardan az ve Türklere özgü bir takvime göre olsa gerektir. Mısır'ı ele geçirmiş olan bu ulu padişahın nesli, orada "Hiksos" denilen Firavun sülalesini kurmuştur.** Hazreti İbrahim'in karısı Sâra ile beraber bu sülale zamanında Mısır'a gittiği ve İbrahim'in milattan 4000 yıl önce yaşadığı düşünülürse, Oğuz Han **4000** yıl önce dünyaya gelmiştir. İbrahim'in Mısır'a olan bu yolculuğu, Sâra'nın güzelliği nedeniyle Firavun tarafından İbrahim'in elinden alınması, bunun üzerine Firavun'a ve saray halkına bela gelerek erkeklik organlarının yara olup düşmesi [frengi hastalığı] ve bunun üzerine Firavun'un Sâra'yı Hacer adında bir cariye, koyun ve deve gibi bir takım hediyelerle İbrahim'e geri vermesi, İbrahim'in dönüşte Kudüs dolaylarında Beytüllahim yanındaki Kudüm denen yerde çakmak taşından bir keserle (hadis: İtiten İbrahim bilkudum) kendisini sünnet eylemesi ve sünnetten sonra Sâra'dan ve Hacer'den birer oğlunun olduğu Tevrat'ta yazılıdır.

Sayfa : 45

اوغوز خانه بعضی مؤلفلر خیالی بر شخص دیرلر وبعضیلری‌ده اونی دها یاقین تاریخلرده کوستریرلرسه‌ده دوغرودکلدر. مثلا ژیرارد دو ریال Girard de Rrialle

Sayfa : 46 — ٤٦ —

١٨٧٥ م . تاریخنده یازدیغی « اورتا آسیا اوزرینه خاطره » نام‌اثرنده اوغوز خانی میلادی یدنجی عصرده کوستریبورسه‌ده اوغوز موجود وپك اسکیدر .

Oğuz Han'a bazı yazarlar hayali bir kişi derler. Ve bazıları onu daha yakın tarihlerde gösterirlerse de bu doğru değildir. Örneğin Jirard dö Riyal (Girard de Rialle), [Sayfa 46] **M. 1875 tarihinde yazdığı "Orta Asya Üzerine Hâtırâ" adlı eserinde Oğuz Han'ı miladî VII. yüzyılda gösteriyorsa da, Oğuz vardır ve çok eskidir.**

Sayfa : 46

اوغوزخان بويله دنيايى ضبط ايتدكدن صوكرا پايتختى اولان تركستاندەكى
« ياس » شهرينه دونمشدر . اوراده بر قورولتاى [١] قورمش ، اوغوللرينه :

Sayfa : 47 — ٤٧ —

« سز اوچ، بويوككز آلتون ياى بولديكز ، يايى بوزوب پايلاشديكز ، سزك آديكز بوزوق اولسون . سزدن كلهن چوجوقلره قيامته قادار بوزوق ديسينلر . اوچ كوچوككز اوچ اوق بولديكز . سزك آديكز اوچ اوق اولسون . سزدن كلنلره دنيانك صوكنه قادار اوچ اوق ديسينلر . بو بولوشيكز تاكريدن اولوب انساندن دكلدر . بزدن اول كچن آتالريايى پادشاه ، اوق بر پادشاه يانه كلن ايلچى علامتى صايارلردى . اونك ايچوندركه يايى اوق نه طرفه كوندرسه اوق او طرفه كيدر. ايمدى بن اولدكدن صوكرا بوزوق نسلندن كيم دكرلى ايسه‌ملت اونى پادشاه ياپسين . دنيا باتجهيه قادار دائما بوزوقلردن بر ايپسى پادشاه اولسون . ديكر بوزوقلر اونك صاغنده اوطورسونلر . اوچ اوقلر صول اولوب چادرك صولنده اوطورسونلر و قيامته قادار توركلكه [١] راضى اولسونلر » ديمشدر و چوق نصيحتلر ويرمشدر .

Sayfa 46

Oğuz Han böylece dünyayı ele geçirdikten sonra başkenti olan Türkistan'daki "Yas" şehrine dönmüştür. Orada bir Kurultay kurmuş ve oğullarına, **[Sayfa 47]** "Siz üç büyüğünüz altın yay buldunuz, yayı bozup paylaştınız. Sizin adınız Bozok olsun, sizden gelen çocuklara kıyamete kadar Bozok desinler. Üç küçüğünüz üç ok buldunuz, sizin adınız Üç Ok olsun. Sizden gelenlere dünyanın sonuna kadar Üç Ok desinler. Bu buluşunuz Tanrı'dan olup insandan değildir. Bizden evvel geçen atalar "yay"ı padişah, "ok"u bir

padişah yanına gelen elçi alâmeti sayarlardı. Onun içindir ki yay oku ne tarafa gönderse ok o tarafa gider. Şimdi ben öldükten sonra Bozok neslinden kim değerli ise ulus onu padişah yapsın. Dünya batıncaya kadar daima Bozoklar'dan bir iyisi padişah olsun. Diğer Bozoklar onun sağında otursunlar. Üçoklar sol olup çadırın solunda otursunlar ve kıyâmete kadar askerliğe razı olsunlar" demiştir ve çok öğütler vermiştir.

Sayfa : 51

بواك اسكى زمانلردن برى دمير تورکلرده مقدسدر. هيتيتلرده‌ده اويله‌در . بونلرك ايلك پادشاهلرى طوپال قاآن دمير جيدر . تورکلرك عقيده‌لرنجه دمير مقدس بش عنصردن بريدر . بيزانسليلر عصرنده‌ده دمير تورکلرده مقدسدى . تورکلر ايچنه كيدن بربزانس سفيرى بودمير تقديس مراسمنى بالذات كورمشدر . ينه بوندن دولاييدركه چينكيزخانه آوروپاده اووقت «تاتارلرك بويوك ايمپراطورى» ديرلر و « دمير جى » اولديغنى سويلرلردى . بوكون يعنى يكرمنجى عصرده دميرك مدنيتجه اولان اهميتنى، انسانيته خدمتنى ومدنى عالملرده‌كى قيمتنى كورونجه تورکلره حيران وتقديركار اولمامق الدن كلمز . قوجه تورکلر الك اسكى زمانلرده بوقيمتى بيلمشلردر .

اركنه قوندن چيقدقلرى وقت موغوللرك پادشاهى قيان نسلندن وقوزلاس اوروقندن برته‌چينه (بوزتاچينا) ايدى. آتا يوردينه كلنجه بوزتاچينا اطرافه‌ايلچيلر كوندروب كلدكلرينى بيلديردى . بعضى ايللر دوست ، بعضيلرى دوشمان اولديلر . تاتارلرده دوشمان اولانلر آراسنده ايدى .اووقت ينه تاتارلر تورك اوروقلرينك الك قوتليسى ايدى. موغوللر تاتارلرله وورو شديلر. موغوللر غالب كلوب تاتارلرى ايچه قيردىلر. بوصورتله موغوللر ٤٥٠ بيل صوكره آتالرينك اوجنى، قانى ، مالنى آلديلر . بوندن صوكره تاتارلر يره موغوللر تورك ايللرينك هپسنه باش اولديلر. بواوروقدن اولميان تورکلرك چوغى آرتق كنديلرينى موغول ديوب موغوللره قوشولديلر .

Sayfa 51

Bu en eski zamanlardan beri demir Türklerde kutsaldır. Hititler'de de öyledir. Bunların ilk padişahları Tobal Kaan demircidir. Türklerin inançlarına göre demir beş kutsal unsurdan biridir. **Bizanslılar çağında da demir Türklerde kutsaldır. Türklerin içine giden bir Bizans elçisi sözünü ettiğimiz demiri kutsama törenini bizzat görmüştür. Yine bundan dolayıdır ki o zaman Cengiz Han'a Avrupa'da "Tatarların büyük imparatoru" derler ve demirci olduğunu söylerlerdi. Bugün, yani yirminci yüzyılda demirin uygarlıkta önemini, insana hizmetini ve uygar dünyadaki değerini görünce Türklere hayran olmamak ve değerini ortaya koymamak elden gelmez. Koca Türkler en eski zamanlarda bu değeri bilmişlerdir.**

Ergenekon'dan çıktıkları zaman Moğolların padişahı Kıyan soyundan ve Kurlas boyundan Börteçine (Burtaçina) idi. Atalar yurduna gelince Börteçine çevreye elçiler göndererek geldiklerini bildirdi. **Bazı iller dost, bazıları düşman oldular. Tatarlar da düşman olanlar arasındaydı. O zamanlar Tatarlar yine Türk boylarının en güçlüsü idi. Moğollar, Tatarlarla vuruştular. Moğollar, Tatarları yendiler. Böylece Moğollar 450 yıl sonra atalarının öcünü, kanını, malını aldılar. Bundan sonra Moğollar Tatarların yerine Türk illerinin hepsine yönetici oldular. Bu boydan olmayan Türklerin çoğu artık kendilerine Moğol diyerek Moğollara koştular.**

Sayfa : 55

بومختلف روايتلرده مندمج برحقيقت واردر . بوروايت وشجره‌لرك هپسی‌ده بربرينه بكزر ، همان عينی شيلردر . بونلره كوره خلاصه وحقيقت حال شويله اولمق لازمدر : تاريخك بيله‌مديكی برزماندن‌بری بوندن اولكی فصلده كوستر‌ديكمز تورانده برچوق اوروقلردن مركب برتورك ملتی واردی . بونلر يكديكريله متماديا جنك ايدرلردی . مختلف وبويوك ايمپراطورلقلر وجوده‌كتيريرلردی . پادشاهلرندن بوز قورت آدنده بری تورکلرك استقلال حياتنده بويوك بررول اوينامش و آدينی ملتنك حافظه‌سنه يازمش ومقدس اولمشدر . ديمككه جنكدن دوغمش وفتوحات ايچين تشكل ايتمش‌بيكيت برملت‌اولان تورکلر مختلف اوروقلردن مركب، برآصلدن تورەمش واورەمش اولارق دنيا قورولايدن بری يريوزنده اوطورمقده‌در .

تورك اوروقلری. — تورکلر ملته « ايل » ، فرانسزلرك Communauté ديدكلری شيئه « بودون »، عوامه « قارا بودون » ديرلر . ايلی « اوروق » لره يعنی قبيله وعشيرتلره تقسيم ايدرلر. برسياسی وحدت تشكيل ايدن برتورك ملتنی ادارة واجتماعاقسملره تقسيم‌ايدوب بويوكنه «اولوس» ديرلر. اولوسلر اوزيماقلردن،اويماقلر « أولك » لردن يعنی عائله‌لردن تشكل ايدر . بيك چادیره بردن « كورن »ديرلر[١].

Sayfa 55

Bu değişik söylentilerde yer alan bir gerçek vardır. Bu söylenti ve soy anlatımlarının hepsi de birbirine benzer ve aynı şeylerdir. Bunlara göre özet olarak gerçek durum şöyle olmalıdır. Tarihin bilmediği zamanlardan beri, bundan önceki bölümde de gösterdiğimiz gibi, Turan'da birçok boydan oluşan bir Türk ulusu vardır. Bunlar sürekli birbirleriyle savaşırlardı. Çeşitli büyük imparatorluklar kurdular. Padişahlarından Bozkurt adında biri Türklerin bağımsızlık hayatında büyük bir rol oynamış ve adını ulusun belleğine kazımış ve kutsallaşmıştır. Bu demektir ki savaştan doğmuş fütuhat için oluşmuş yiğit bir ulus olan Türkler çeşitli boyların bir araya gelmesiyle bir asıldan türemiş ve üremiş olarak dünya kurulalıdan beri yer yüzünde yaşamaktadır.

(Türk Boyları)

Türkler ulusa "İl", Fransızların "Communaute" dedikleri şeye "Budun", avama da "Karabudun derler. İl'i, Boy'lara, yani kabile ve aşiretlere ayırırlardı. Bir siyasî birlik oluşturan bir Türk Ulusu'nu yönetsel ve toplumsal kısımlara bölerek, büyüğüne "Ulus" derler. Uluslar oymaklardan, oymaklar "Evlek"lerden, yani ailelerden oluşur. Bin çadıra birden "Güren" derler.

Sayfa : 56

واوروقلری میدانه کلشدر . اونلرده شونلردر :

فارایت [۱] نایمان، تانغوت، اوْنغوت [۲] ، قوْنقرات ، نه‌کرین (مه‌کرین)،

Sayfa 56

Sonra bu boylar çoğalarak türlü adlarda Türk il ve boyları oluşmuştur. Onlar da şunlardır: Karayet , Nayman, Tanğut, Onğut ...

Sayfa : 61

هیتیت [١]، دولان ، قومـوق ، قالموق [٢] ، آوار [٣] ، چه‌چه‌ن [٤] ، خازار (آزار بایجانلی ، آذری)، توغای [٥]، قارا نوغای، قابارتای ، اینقوش، چرکس، کورجی ، بورجالو (بورجالی) ، قارا پاپاق ، آجار (بونلرك مملکتلرینـه آجارا دیرلر) ، کورد ، آوشار، عثمانلی ، اوزبك ، سارت .

بوحالده هپسنی بر آرایه طوپلایجه تورك اوروقلری شونلردر : تورك ، خازار،

---

[١] بونلره عبرانیلر وعربلر خیونی دیرلر . توراتده بوآدله مذکوردرلر . بونلره هانی وخالت‌ده دیرلر . اکثر مؤلفلر هیتیتلرك تورك اولدیغنی ، بعضیلری‌ده اولدیغنی سویلرلر . حالبوکه توراتده ، مصر تاریخلرنده بونلردن « توبال قاین » « صاروکیتو » آدنده پادشاهلر بولوندیغی ، مرکزلرینك « قارقامیش » اولدیغی ، فرعونلردن ایکنجی رامسس ایله حرب ایدوب برمعاهده عقد ایتدکلری یازیلیدر . توبال رزم طوپالدر . عربجه‌ده پ اولدیغندن ب یازلشدر . دائرة‌المعارفده البستانی‌ده بوکلمنك تورکجه اولدیغنی اظهار ایدییور . قاین ایسه دمیرجی‌معناسنه‌عربجه‌یه‌کیرمش قاآن کلمه‌سنك محرفیدر. ذاتاً کتابلر بوآدامك طوپال اولدیغنی، ایلك دمیری کشف ایدوب اوندن آلتلر یاپدیغنی ، عبرانیلرله بوآلتلری جاریه ایله دکیشدیکنی یازمقده‌درلر . صارو ایسه « صاری » نك اسکی شکلیدر . قارقامیش‌ده تورکجه برکلمه‌در . بونلرده هیتیتلرك تورك اولدیغنه ظنمجه دلالت ایتسه کرکدر .

[٢] قالموق. قالق‌مصدرندن‌کلیر. قالانلر دیمکدر. بزم‌شیوه‌جه قالیق‌در. بونلر ١٦٣٠م‌ده. چونغاریادن ٥٠,٠٠٠ خانه اولارق هجرت ایدوب دون و وولغا نهرلری آراسنه یرلشمش وبرخانلق تأسیس ایتمشلردر . دینلری بودا دینیدر .

[٣] آوارلره آبار ، وارده دیرلر . طونه بوینده موجودیتلرینی بیزانس تاریخجیلری خبر ویرمشلردر. بونلره برابر « آلان » لرده واردر. بونلره آوروپالیلر آلهن Alain یاخود آلانی Alani دیرلر . اسکی تورکجه‌ده داغلی دیمکدر . هرایکیسی‌ده الآن داغستانده‌درلر وشمدیکی لزکیلردر .

آلنلر قافقاسیایه وهندستانده غازنهرینه قادار یاییلمشلردر . یونانلیلر بونلره ماساکت (ماساجه‌د) یاخود آسیا اسکیت (جیت) لری دیرلر. هونلربونلری قافقاسیادن چیقاردیغندن اسپانیایه قادار کیدوب اوراده برحکومت قورمشلردر. آلنلردن یاصا اوروق ایسه شیمدیکی داغستانده یراشوب قالشدر . قافقاسیاده تشکیل ایتدکلری حکومت چینکیز استیلاسنه قادار دوام ایتمشدر. اسلام تاریخلرنده آلان، آس‌نامیله ذکر ایدیلن قوم ایشته بویاساقسمیدر.

[٤] چچه‌نلر بروایته کوره اسکی جوجن تورك اوروق سلاله‌سندن ، دیکر بروایته کوره فینلردندر .

[٥] توغایلر برمدت آصیلری واسکی آدلری اولان اویغور دیه یاد ایدلمشلردر . بونلر طرفان طرفلرندن کلوب وولغا نهرینك غرب جنوبیسنه یرلشه‌ن تورکلردر .

Sayfa 61

Hitit, Dolan, Kumuk, Kalmuk(10), Avar(11), Çeçen(12), Hazar (Azerbaycanlı, Azeri), Nogay(13) ...

9-Bunlara İbraniler ve Araplar "Haysi" derler. Tevrat'ta bu adla yazılıdır. Bunlara "Hati" ve "Halet" de derler. Genellikle yazarlar Hititlerin Türk olduğunu, bazıları da olmadığını söylerler. Halbuki Tevrat'ta, Mısır tarihlerinde bunlardan "Tobal Kayın" "Saru Kino" adında padişahlar bulunduğu, merkezlerinin "Karkamış" olduğu, firavunlardan II. Ramses ile savaş yapıp bir anlaşma imzaladıkları yazılıdır. "Tubal", bizim "Topal"dır. Arapçada "p" olmadığından "b" yazılmıştır. "Dâiret-ül Maarif" te Elbistanî de bu kelimenin Türkçe olduğunu belirtiyor. Kayın ise, demirci kelimesinin karşılığı olarak Arapça'ya geçmiş olan kaan kelimesinin bozulmuş halidir. Zaten kitaplar bu adamın topal olduğunu, ilk demiri keşfedip ondan âletler yaptığını, İbrânîlerle bu aletleri câriye ile değiştiğini yazmaktadırlar. "Saru" ise "Sarı"nın eski şeklidir. "Karkamış" da Türkçe bir kelimedir. Bunlar da bende Hititlerin Türk olduğu fikrini uyandırıyor.

10-"Kalmuk", "kalmak" mastarından gelir. "Kalanlar" demektir. Bizim şivece "kalmık"tır. Bunlar M. 1630'da Çungaryadan 50.000 hane olarak hicret edip Don ve Volga nehirleri arasına yerleşmiş ve bir Hanlık kurmuşlardır. Dinleri Buda dinidir.

11-Avarlara "Abar", "Var"da derler. Tuna boyunda varlıklarını Bizans tarihçileri haber vermişlerdir. Bunlarla beraber, "Alan"lar da vardır. Bunlara Avrupalılar "Alen" (Alain) yahut "Alani" derler. Eski Türkçe'de "dağlı" demektir. Her ikisi de halen Dağıstan'dadırlar ve şimdiki Lezkilerdir.

Alanlar Kafkasya'ya ve Hindistan'da Ganj Nehrine kadar yayılmışlardır. Yunanlılar bunlara "Masaket" (masaced) yahut "Asya İskit (Çit)leri" derler. Hunlar bunları Kafkasya'dan çıkardığından İspanya'ya kadar gidip orada bir hükümet kurmuşlardır. Alanlardan "yasa" boyu ise şimdiki Dağıstan'da yerleşip kalmıştır. Kafkasya'da teşkil ettikleri hükümet Cengiz istilâsına kadar devam etmiştir. İslâm tarihlerinde "Alan", "As" adıyla bahsedilen kavim işte bu "Yasa" kısmıdır.

12-Çeçenler bir rivâyete göre eski CucenTürk boyu sülalesinden, diğer bir rivâyete göre Finlerdendir.

13-Nogaylar bir müddet asılları ve eski adları olan "Uygur" diye yâd edilmişlerdir. Bunlar Turfan taraflarından gelip Volga nehrinin kuzeybatısına yerleşen Türklerdir.

Sayfa : 70

تورکلك تاریخی

تورك تاریخنك مأخذلری . — تورکلر الك اسکی زمانلردن بری شرقی، اورتا و غربی آسیاده موجود ایدیلر . فقط هر اوچ قسمك‌ده ایلك حیاتلری تاریخی قیوداته همان همان کچمه‌مش کیبدر. شرق تورکلری حقنده برمقدار معلوماتی حاوی اولان چین قیودات وتاریخیدر . بوبابده عرب مدوناتنده معلومات یوقدر . اورتا آسیا تورکلرینك‌ده الك اسکی تاریخلری معلوم دکلدر دیدك . عربلر ایرانی فتح ایتدکلری زمان بوتون عجم آثار وادبیاتنی کاملاً امحا ایتمه‌مش اولسه‌لردی بوبابده یلکه ایران کتابلرنده معلومات بولونوردی . غرب تاریخلری آنجق آنادولو و قافقاسیاده‌کی غرب تورکلری حقنده براز اسکی معلوماتی حاویدر . بیزانسلیلرده جیت تورکلری حقنده برنبذه معلومات واردر ؛ فقط بومعلومات‌ده میلاددن چوق یوقاری‌یه چیقاماز. آنادولو وقافقاسیا تورك ملتلری‌حقنده توراتده‌ده براز معلومات بولونمقده‌در . تورات مثلا « خیثی » لر نامیله هیتیتلردن بحث ایدر . فرانسز « ماسپه‌رو » ده « آرارتو » لر ، « قوموقلر » ، چیتلر کبی آنادولوده میلاددن پك چوق اول سلطنت سورمش توران ملتلری دولتلرینك خریطه‌لرینی یاپمش و براز بحث ایتمشدر . عربجه‌ده ، عجمجه‌ده بوتورکلردن بحث ایدر اثرلر واردر . فقط بونلر، بوایکی نوع اثرلرده بیزانسلیلر کبی میلاددن چوق‌یوقاری چیقاماز. عربلر،

Sayfa : 72

عجملر وبزانسليلرجه قاف داغی [قافقاسيا داغلری] دنيانك صوك صينيری عد ايديليردی . يوقاری طرفده بر شی اولديغی بيلنمز وقاف داغی ديولر ، جادولر ، پريلرله ساكن صانيليردی . حتی بيزانسليلر وعربلر تورك يوردينی « قاراكلقلر مملكتی » تسميه ايدرلردی . حالا بو ماصال بزده واردر . عربلر تورکلره جينجه برتورك اوروق آدينی ديللرينه كوره بوزارق «يأجوج ومأجوج» آدينی ويرمشلر، بونلرك كله‌سيله قيامت قوپاجغی اعتقادينی اورتايه قويمشلردر. بونكله برابر ميلاددن براز اول وصوكره‌كی تورك تاريخنه دائر بيزانس، عرب وعجم ديللرنده ماخذلر واردر. فقط بواثرلرا كسيك، حتی تورکلر حقنده برطاقم افترا وتشنيعلرله دولودر. سببی ده بوملتلرك تورکلره مغلوب اولمش اولملريدر . مغلوب ملتلر غالبلری عليهنده دائما فنا شيلر يازمشلردر ؛ بوده طبيعيدر . شونی ده علاوه ايده‌لم كه عرب ديلنده‌كی تاريخجيلرك معلوماتلری علی العموم ميلاددن صوكره‌يه عائددر . تورکلك دائر جاغاتايحه‌ده بعضی اثرلر واردر . تورکلرك مسلمانلق دورندن، بالخاصه چينكيز ايمپراطورلغندن اعتباراً تورکلك دائر لايقی وجهله واضح واولدقجه تفصيلاتلی معلومات قيد ايدلمشدر .

آسياده حالا تورکلرك ديلنده ياشايان ماصاللرك ، تورکولرك بعضيلرنده‌ده تورك تاريخنه خدمت ايده‌بيله‌جك معلومات واردر. تورکلر ماصاللرنده ملی منشأ وتاريخلرينی هر ملتدن دها كوزل محافظه ايتمشلردر . اونلرك ماصاللرنده‌كی ملی حكايه‌لرك تاريخله توافقی يك مكملدر . تورك بيلكيج «رادلوف» طرفندن طويلانان تورك تورکولری تورکك اساطيری ويازيسی حقنده اولدقجه معلومات ويرمكده‌در. ايلك زمانه عائد معلومات خرافات ايله قاريشيق ايسه‌ده هر ملتككی‌ده بويله‌در. بو بابده الكمهم معلوماتی ويرن ايسه « آرخه‌اولوژی » در . صوك قرق اللی يیلدر شرقی و اورتا آسياده ياپيلمقده اولان حفريات تورکلره دائر غايت قيمتلی معلومات ميدانه چيقارمقده‌در. «اورخون»ده كشف ايديلن « كول‌تكين » « ايسته‌ل » ی بو زمره‌دندر. بو حفرياتك كمال فعاليتله يكيدن دوامنی تمنی ايده‌لم . بونلردن مهم معلومات چيقاجغی اميد اولونور . صوك زمانلرده آوروپا عالملری آراسنده تورکلر حقنده مراق اويانمش ، بو بابده بويوك عبرتلر ، همتلر صرف اولونمشدر . تورکلره ، تاريخلرينه دائر ياپيلان بو تتبعات « تورقولوژی » يعنی «تورك بيليك» نامیله يكی برعلم ميدانه چيقارمشدر . بونكله‌ده

Sayfa : 74

مهم تورك بيلكيجلر يتيشمشدر . فنلانديادە ، روسيەدە ، ماجارستاندە ، آلمانيادە، فرانسەدە مشهور تورك بيلكيجلر واردر . بو ذاتلرك همتلريله تورك تاريخى مكمل برحاله دوغرو مهم مرحلەلر قطع ايتمكدەدر. روسيەدە «رادلوف» كبى عالملر مهم اثرلر نشر ايتمشلردر. بوكونكى توركلك جريانينك آناسى برندەاولان بوذاتك بوبابدە روس، آلمان ديللرندە مهم بر قولكسيون تشكيل ايدن اثرلرى واردر . كذا بوكبى ذاتلر تورك آراسندە سياحت ايدوب ، چاتاغاتايجە و فارسى مهم اثرلر بولوب روسجە ، ويا فرانسزجە ويا ديكر برديلدە ترجمەلريله برابر طبع ايتمشلردر . «ماچارەوامبەرى» بو صورتله كوزل اثرلر يازمشدر. حاصلى پترسبورغ كتبخانەسى بواثرلرجەپك زنكيندر. موسقووا وپترەوغراد ئەتنوغرافيك موزەلرىدە توركلك نقطة نظرندن پك مهم اشيا وقيافتلرى حاويدر. برلين ولوندرە موزەلرندە توركلكە عائد كتاب وآنتيقە مهم اثرلر واردر . ويانەنك «هوف موزەئوم» ى ايله وندىك شهرينك موزەسندە ايسەعثمانلى توركلرينە عائد چوق مهم شيلر واردر . برلينەكى موزەدە زنكيندر . كذا پتسە كتبخانەسندەدە توركلكە دائر اثرلر واردر. توركلرك اك اسكى تاريخلرى ايچين هله چينجەدە ياپيلاجق تدقيقات پك مهمدر .

شوڭدە علاوه ايدەلم كه تورك تاريخنى احيا ايدەجك اولان تورك عالملرى مأخذ خصوصندە پك الملى بروضعيتدەدرلر . چونكه بومأخذلر عموميتله تورکه دوشمانلق ايمش ملتلرك ماليدر . اونلر هم طرفكيرانه يازمشلردر ، هم دە كندى وقوعاتلرى آراسندە، اصل دكل ، تفرعات نوعندن اولارق تورکلردن بحث ايتمشلردر. اكر تورك كندى اليله كندى وقوعاتنى يازمش اولسەايدى ، ياخود يازدقلرى اليزە كلسە ايدى هرحالدە چوق باشقه بروضعيت اوكندە اولوردق . بويله اولديغى حالدە بينه تورك نجه منقبه ومفاخرى انكار ايديلەمەمشدر .

Sayfa 70

(Türk'ün Tarihi)

TÜRK TARİHİNİN ME'HAZLARI [YAŞAM ALANLARI]

Türkler, en eski zamanlardan beri **Doğu, Orta** ve Batı Asya'da bulunmaktadırlar. Fakat her üç kısmın da ilk hayatları, tarih kayıtlarına hemen hemen geçmemiş gibidir. Doğu Türklerine ilişkin olarak Çin kayıtları ve tarihi bir miktar yüzeysel bilgiye sahiptir. Bu konuda batı eserlerinde bilgi yoktur. Orta Asya Türklerinin en eski tarihleri bilinmiyor dedik. **Araplar İran'ı ele geçirdikleri** zaman bütün Acem eser ve edebiyatını bütünüyle ortadan kaldırmamış olsalardı bu konuda belki İran kitaplarında bilgi bulunurdu. Batı tarihleri ancak Anadolu ve **Kafkasya'daki** Batı Türkleri hakkında yüzeysel bilgiye sahiptir. Bizanslılar da, Çit Türkleri hakkında bir ölçüde bilgi vardır, ancak bu bilgi de milattan öncesine fazla gitmez. Anadolu ve Kafkasya Türk ulusları hakkında Tevrat'ta da bir parça bilgi bulunmaktadır. **Örneğin Tevrat, "Haysil"ler adıyla bilinen Hititlerden söz eder. Fransız "Masperu"da "Arartu"lar, "Kumuk"lar, Çitler gibi Anadolu'da milattan çok çok önce saltanat sürmüş Turan ulusları devletlerinin haritalarını yapmış ve biraz söz etmişlerdir.** Arapça'da, Acemce'de de bu Türklerden söz eden eserler vardır. Fakat bu iki tür eserler de Bizanslılarınki gibi milattan öncesine fazla gitmez. Araplar, **[Sayfa 72]** Acemler ve Bizanslılarca Kaf Dağı (Kafkas Dağları) dünyanın son sınırı olarak kabul edilir. Yukarı tarafta bir şey olduğu bilinmez ve Kaf Dağı'nda devler, cadılar, periler oturur sanı-

lırdı. Hatta Bizanslılar ve Araplar Türk yurdunu "Karanlıklar Memleketi" olarak masallara konu etmişlerdir. Hâlâ bu masal bizde de vardır. Araplar Türklere, Çince bir Türk boyu adını dillerine göre bozarak "Yecüc ve Mecüc" demişler, bunların gelmesiyle kıyametin kopacağı inancını ortaya atmışlardır. Bununla birlikte milattan biraz önceki ve sonraki Türk tarihine ilişkin Bizans, Arap ve Acem dillerinde bilgiler vardır. Fakat bu eserler eksik ve hatta Türklerle ilgili bir takım karaçalmalar ve abartılarla doludur. Nedeni de bu ulusların Türklere yenilmiş olmalarıdır. Yenilmiş uluslar yenen uluslar aleyhine her zaman kötü şeyler yazmışlardır ve bu da doğaldır. Şunu ekleyelim ki **Arap dilindeki tarihçilerin** bilgileri genellikle milattan sonrayı içerir. Türklüğe **ilişkin Çağatayca'da** bazı eserler vardır. Türklerin Müslümanlık döneminden, özellikle Cengiz İmparatorluğu'ndan başlayarak Türklükle ilgili gerçeğe uygun, açık ve oldukça ayrıntılı bilgiler kaydedilmiştir.

Asya'da, bugün yaşamakta olan Türklerin dilinde yaşayan masallar ve türkülerin bazılarında da Türk tarihine hizmet edebilecek bilgiler vardır. Türkler masallarında ulusal kök ve tarihlerini her ulustan daha güzel korumuşlardır. Onların masallarındaki ulusal hikayelerin tarihle uyumu pek mükemmeldir. Türkolog Radloff tarafından toplanan Türk türküleri, Türkün mitolojisi ve yazısıyla ilgili olarak oldukça bilgi vermektedir. İlk döneme ilişkin bilgiler uyduruk ve karışık ise de, her ulusunki de böyledir. Bu bakımdan en önemli bilgileri veren ise "Arkeoloji"dir. Son kırk-elli yıldır Doğu ve Orta Asya'da yapılmakta olan kazılar Türklerle ilgili oldukça değerli bilgileri ortaya çıkarmaktadır. **Orhun'da** keşfedilen "Kül-Tegin, "yazıtı" bu alandadır. Bu kazıların tam hızla yeniden sürmesini dileyelim. Bunlardan önemli bilgiler çıkacağı beklenmektedir. Son zamanlarda Avrupa bilginleri arasında Türkler konusuna ilgi uyanmış, bununla ilgili olarak büyük **çabalar ve araştırmalar** ortaya koymuşlardır. Türklerin,

tarihlerine ilişkin yapılan bu çalışmalar, **"Türkoloji"**, yani "Türkbilik" adıyla yeni bir bilimi ortaya çıkarmıştır. Bununla da **[Sayfa 74]** önemli Türkologlar (Türkbilgiçler) yetişmiştir. Finlandiya'da, Rusya'da, Macaristan'da, Almanya'da, Fransa'da ünlü Türkologlar vardır. Bu kişilerin çabalarıyla Türk tarihi çalışmalar olaganüstü önemli aşamalar geçirmiştir. Rusya'da "Radloff" gibi bilimadamları önemli eserler yayınlamışlardır. Bugünkü Türklük akımının anası yerinde olan bu kişinin, bu alanda Rus, Alman dillerinde önemli bir koleksiyon oluşturan eserleri vardır. Ayrıca Farsça önemli eserleri bulup Rusça, Fransızca ya da diğer bir dilde çevirileriyle birlikte basmışlardır. Vambery gibi bazı Macarlar, Türkler arasında gezerek, Çağataca, güzel eserler yazmıştır. Özetle Petersburg kütüphanesi bu eserler bakımından oldukça zengindir. Moskova ve Petrograd etnografi müzeleri de Türklük alanında oldukça önemli eşya ve kıyafetlere sahiptir. Berlin ve Londra müzelerinde Türklüğe ilişkin kitap ve önemli antika eserler vardır. Viyana'nın "Hoffmuseum" ile Venedik şehrinin müzesinde ise Osmanlı Türklerine ait çok önemli şeyler vardır. Berlin'deki müze de oldukça zengindir. Ayrıca Peşte kütüphanesinde de Türklükle ilgili eserler vardır. Türklerin en eski tarihleri için hele Çince'de yapılacak inceleme çok önemlidir.

Şunu da eklememiz gerekir ki Türk tarihini yüceltecek olan Türk bilginlerinin bilimsel bilgiler bakımından oldukça acınacak bir durumdadırlar. Çünkü bu bilgiler genellikle Türk'e düşmanlık etmiş ulusların malıdır. Onlar hem taraflı yazmışlardır, hem de kendi olayları arasında asıl unsur olarak değil, ayrıntı türünden olarak Türklerden söz etmişlerdir. Eğer Türk kendi eliyle kendi olaylarını yazmış olsaydı ya da yazdıkları elimize ulaşsa idi her halde çok başka bir durumla karşı karşıya kalırdı. Böyle olmasına karşın Türklerle ilgili övgüye değer şeyleri de inkar edememişlerdir.

Sayfa : 75

تورك تاريخنك مبدأى. — تورکلر شرقى ، اورتا و غربى آسياده پك اسكى زمانلردن برى موجود اولدقلرندن ايلك تاريخى بشيكلرينك بونلردن هانكيسى اولديغنى تعين ايتمك مهم بر مسئلەدر . آنادولو ايله قافقاسيا و عراقده هيتيتلر ، قوموقلر، قومانلر، چيتلر ميلاددن چوقاول سلطنت سورمشلردر. آثوريلردن اول مەزوبوتاماده تورك سلطنتى [ئەلامار، سۆمەر] موجوددر ؛ فقط بونلرحقنده لزومى درجەسنده تفصيلات يوقدر . عبنى زمانده خيثيلرك تورك اولديغنى سويلەنلرده

Sayfa :76 — ٧٦ —

واردر . بويله فقير و منازع فيه بر منبعى علمك بوحالنه كوره بوكون تورك تاريخنه مبدأ ياپمق دوغرو دكلدر .

Sayfa 75

(Türk Tarihinin Öncesi)

Türkler Doğu, Orta ve Batı Asya'da oldukça eski zamanlardan beri var olduklarından, ilk tarihi beşiklerinin bunlardan hangisi olduğunu belirlemek önemli bir sorundur. Anadolu ile Kafkasya ve Irak'ta Hititler, Kumuklar, Kumanlar, Çitler milattan çok önceleri saltanat sürmüşlerdir. Asurlulardan önce Mezopotamya'da Türk saltanatı (Elamlar, Sümmerler) vardır. Fakat bunlara ilişkin gerektiği oranda ayrıntı yoktur. Aynı zamanda Haysilerin Türk olmadığını söyleyenler de **[Sayfa 76]** vardır. Bilimsel kaynakların böylesine eksik ve yetersizliği karşısında bugün Türk tarihinin öncesine bir giriş yapmak doğru değildir.

Sayfa : 77

ممکن اولسه ایدی‌ده اورتا و غربی آسیاده‌کی تورکلرك‌ده الك اسکی تاریخلری
هیچ‌اولمازسه‌شرقده‌کیلر قادارمعلوم اولسه‌یدی بوتون تورکلر حقنده باشلانغیچدن
صوکی قادار کوزل برصورتده،وقوعات اوزرنده، اجتماعی، سیاسی وفلسفی بردعمومی
مطالعه ، یوروتوردك . اوندن صوکره، تورکلرك تشکیل ایتدکلری دولتلره کچوب
هیونغ‌نو ، توکیو ، هیتیت ، قومان ، چینکیز ، آقصاق تیمور ، تورکیه و الخ...
ایمپراطورلق و دولتلری برر برر و تفصیلاتلی برصورتده یازاردق وهردولتك
صوکنه ده او دولتی قوران تورکلرك مدنیت، حرث واجتماعیاتی مستقل برمبحث
حالنده ده علاوه ایدردك. تورکلره عائد لازم کلن معلومات بر کون الده ایدیلوب

Sayfa 77

Olanaklar el verseydi de Orta ve Batı Asya'daki Türklerin de en eski tarihleri hiç olmazsa doğudakiler kadar bilinseydi. Bütün Türkler hakkında başlangıçtan sona kadar güzel bir biçimde olaylar üzerinde, toplumsal, siyasal ve felsefi bir **"Genel Değerlendirme" yürütürdük. Ondan sonra, Türklerin oluşturdukları devletlere geçip, Hiung-nu,** Tukyu, Hitit, Kuman, Cengiz, Aksak Timur, Türkiye vb. imparatorluk ve devletleri birer birer ve ayrıntılı bir biçimde yazardık ve her devletin sonunda da o devleti kuran Türklerin uygarlık, kültür ve toplumsal yapısını bağımsız bir konu olarak eklerdik.

Sayfa : 80

تورکلر تاریخك قاراکلقلری ایچنده‌کی زمانلرده موجود ایدیلر . پك مغرور اولان چینلیلر دخی تورکلرك کندیلری قادار اسکی برملت اولدیغنی سویله‌مشلردر . الك اسکی زمانلرده دخی چینك شمالندن خازار دکیزی طرفلرینه قادار یاییلمش ایدیلر. اکر بواسکی وبویوك ملت یعنی توران نسلی بعضی تاریخجیلرك دیدکلری کبی تاریخجه الك اسکی قاراکلق زمانلرده آلتایدن دوغمه ویاییلمه ایسه ابتدا میدیه‌لیلر شیمدیکی ایرانك شمالنه کلمشلردر. اونلردن صوکره چینه، هنده، ایرانه، آنادولویه، مه‌زوپوتامیایه، عراقه ، سوریه و مصره ، شیمدیکی روسیه واورتا آوروپایه دوغرو کیتمشلردر .

تورکلرك بوحرکتلری ویا مهاجرتلری شرقدن غربه‌دوغرو ایکی یولدن اولمشدر. بری شمال یولیدرکه قیپچاق وقوزغون دکیزینك شمالندن آوروپایه کیرر . دیکری جنوب یولیدرکه کذرکاهی شیمدیکی افغانستانك شمال قسملری، خوراسان وایراندر. بویولدن کچن قوللر قوزغون دکیزینك جنوبنده ایکیه آیریلوب بری قافقاسیادن کچه‌رك شمال یولنه چیقمش ، دیکر قول شیمدیکی جنوبی ایران، مه‌زوپوتامیا وعراق ، سوریه و مصر و آنادولویه شعبه‌لر ویرمشدر . تورکلرك بو جنوب یوللری ایرانده قوتلی ایران شهنشاهلر ایمپراطورلقلری تشکل ایتدیکی وقتلر طیقانمشدر . فقط ایران، عرب استیلاسیله مسلمان اولدیغی زمان تورکلره صلحاً آچیلمش، تورکلر بویولدن چوق ایشله‌مشلردر .

تورکلر بومهاجرتلریله میلاددن اول چینده مختلف ایمپراطور خاندانلری میدانه کتیرمشلردر . مثلا تورکلردن « هیا » سلاله‌سی ۲۲۰۵ م . ا . چینده ایمپراطور ایدیلر، هندستانده‌ده حکومتلر قورمشلردر. ازجمله « ساقا » لر غانژ نهری بوینده ۷ ـ ۸ عصر قادار اوطورمشلر ، دولتلری میلاده قادار دوام ایتمشدر . ینه تورکلردن « ماساجه‌د » لر ایران ایله جنکله‌شمش ، بونلردن قرالیچه «تومیریس»

اوغلونی برجنکده أولدیرن شهنشاه کیخسرودن اوج آلمق ایچین یورویوب کیخسروی بوزمش ، أولولر آراسنده بولونان کیخسروك باشنی کسدیروب قان دولو برطولومك ایچنه قویارق « شیمدی قانه دوی ! » دیمشدر.

میدیه‌لی [مهد] لر شیمدیکی ایرانك ایلك ملتی ، حکومتلری ایلك حکومتیدر. بونلر خازار دکیزندن شیمدیکی عراق عجم وبصره کورفزینه قادار اوزانمشلردر. میخی [مسماری] یازی‌یی یعنی‌چیوی یازیسنی ایلك بونلر ایجاد ایتمشدر. آثوریلرله اوغراشمشلر ، ٤ عصر سلطلنت سورمشلر ، ایرانلیلر طرفندن محو ایدلمشلردر. ایرانلیلر بونلری کندیلرینه تمثیل ایتمشلر ، یعنی ایرانلیلاشدیروب بتیرمشلردر. ایران مدنیتی مهد مدنیتی اوزرینه قورولمشدر. دیمك اومعظم دنیلن ایران مدنیتنك اساسی تورك مدنیتی ، بوکون ایران دنیلن یر تورك یوردلرندن بری یعنی توراندر.

عراقه کیدنلر ایسه « ئه‌لام » و « سؤمه‌ر » [سومیر] لردر . بونلرده اورادہ دولتلر قورمشلر ، مدنیتلر یاراتمشلردر . ئه‌لاملر شیمدیکی داغلق کوردستان طرفلرنده، سومه‌رلر الجزیره‌ده ایدیلر. یکی‌تدقیقاتك، دیللرینك تورکجه‌ایله مناسبتی کوستردیکی ئه‌لاملرك مدنیتی کلدانیلرکندن یوکسك ایدی . پایتختلری « سؤس » شهریدر . میلاددن ۳۵ عصر اولی بورالرده ایدیلر. بونلری آثوریلر محو ایتمشدر. سومه‌رلر ایسه میلاددن ٤۰۰۰ ییل اول اورادہ اولوب مهم بر مدنیت میدانه کتیرمشلردر . اوغوز خانك ، حضرت ابراهیمك ، مصرده هیکسؤسلرك هپسی بو تاریخه تصادف ایتمکده‌در . هیکسوس دنیلن فرعون سلاله‌سی تورکدر . نته‌کیم بحثنده کوسترەجکز . اوَر ، اوَروق آدنده شهرلری وارایدی‌که ایکیسی‌ده تورکجه کله‌در . اوَر ، خندق ؛ اوروق قبیله دیمکدر . بونلرك‌ده یازیلری میخیدر . بونلرده اورخون یازیسی کبی صاغدن صوله دوغرو صیرالایه‌رق عمودی سطرلر حالنده یازی یازارلردی . دینلری‌ده یر ، کوك ، الخ ... شامانلق دینی کیدر.

Sayfa : 82

چیت [اسکیت.] لر بوتون قارا دکیز حوضه‌سنی حکملری آلتنه آلمشلردر .
بورالره چوق‌زمان چیتستان [اسکیتیه] دینمشدر. تەتنولوژیلری حقنده کی معلوماتلری
قاریشیق اولان چیتلر «داراء ما کدونیایه‌کجدیکی وقت‌اونکله چارپیشمشلردر . مهم
بر مرکزلری شیمدیکی کیەف ایدی . دولتلری ۷ عصر قادار سوردکدن صوکرا
یه تورکلردن ساروماٹ [سارمات] لر طرفندن محو ایدلمشدر .

Sayfa 80

Türkler, tarihin karanlıkları içindeki zamanlarda da vardılar. Pek gururlu olan Çinliler bile Türklerin kendileri kadar eski bir ulus olduğunu söylemişlerdir. En eski zamanlarda bile Çin kuzeyinden Hazar Denizi taraflarına kadar yayılmışlardı. Eğer bu eski ve büyük ulus, yani Turan soyu bazı tarihçilerin dedikleri gibi, tarihi olarak en eski karanlık zamanlarda Altay'dan doğma ve yayılma ise, öncelikle Midyalılar şimdiki İran'ın kuzeyine gelmişlerdir. Onlardan sonra Çin'e, Hind'e, İran'a, Anadolu'ya, Mezopotamya'ya, Irak'a, Suriye ve Mısır'a, şimdiki Rusya ve Orta Avrupa'ya doğru gitmişlerdir.

Türklerin bu hareketleri ya da göçleri doğudan batıya doğru iki yoldan olmuştur. Biri kuzey yoludur ki Kıpçak ve Kuzgun Denizi'nin kuzeyinden Avrupa'ya girer, diğeri güney yoludur ki güzer-

gahı şimdiki Afganistan'ın kuzey kısımları, Horasan ve İran'dır. Bu yoldan geçen kollar Kuzgun Denizi'nin güneyinden ikiye ayrılıp, biri Kafkasya'dan geçerek kuzey yoluna çıkmış, diğer kol şimdiki Güney İran, Mezopotamya ve Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'ya kollar vermiştir. Türklerin bu güney yolları İran'da kuvvetli İran Şehinşâhlar İmparatorlukları oluştuğu zaman tıkanmıştır. Fakat İran, Arap yayılması ile Müslüman olduğu zaman, Türklere barışçıl biçimde açılmış, Türkler bu yoldan çok işlemişlerdir.

Türkler bu göçleriyle milattan önce Çin'de çeşitli imparatorluk hanedanları kurmuşlardır. Örneğin Türklerden "Hiya" sülalesi (M. Ö. 2205) Çin'de imparator idiler. Hindistan'da da hükümetler kurmuşlardır. Ayrıca "Saka"lar Ganj Nehri boyunda 7-8 yüzyıl kadar oturmuşlardır. Devletleri milada kadar sürmüştür. Yine Türklerden "Masacet"ler İran ile savaşmış, bunlardan kraliçe "Tomiris" [Sayfa 81] oğlunu bir savaşta öldüren Şehinşah Keyhüsrev'den öç almak için yürüyüp Keyhüsrevi bozmuş, ölüler arasında bulunan Keyhüsrev'in başını kestirip kan dolu bir tulumun içine koyarak "şimdi kana doy!" demiştir.

Midyalı(Med)lar şimdiki İran'ın ilk ulusu, hükümetleri de ilk hükümetidir. Bunlar Hazar Denizi'nden şimdiki Irak, Acem ve Basra Körfezi'ne kadar uzanmışlardır. Mıhî (Mismâri) yazıyı, yani çivi yazısını ilk bunlar icad etmiştir. Asurlularla uğraşmışlar, dört yüzyıl saltanat sürmüş, İran'lılar tarafından ortadan kaldırılmışlardır. İranlılar onları bünyelerine almışlar, yani İranlılaştırıp bitirmişlerdir. İran uygarlığı, Med uygarlığı üzerine kurulmuştur. Demek, o olağanüstü denilen İran uygarlığının aslı, Türk uygarlığı, bugün İran denilen yer Türk yurtlarından biri, yani Turan'dır.

Irak'a gidenler ise "Elam" ve Sümmerler(Sumir)'dir. Bunlar da oralarda devletler kurmuşlar, uygarlıklar yaratmışlardır. Elamlar şimdiki dağlık Kürdistan taraflarında, Sümerler Elcezire'de idiler. Yeni araştırmaların, dillerinin Türkçe ile ilişkisini gösterdiği Elamlar'ın uygarlığı Geldanilerinkinden gelişmişti. Başkentleri "Sus" şehridir. **Milattan 25 yüzyıl önce burada idiler. Bunları Asurlular yok etmişlerdir. Sümerler ise milattan 4000 yıl önce oralarda olup, önemli bir uygarlık kurmuşlardır. Oğuz Han'ın, Hazret-i İbrahim'in Mısır'da Hiksosların hepsi bu tarihe rastlamaktadır. Hiksos denilen Firavun soyu Türktür. Nitekim konusu gelince göstereceğiz. Ur, Uruk adında şehirler vardır ki ikiside Türkçe sözcüklerdir. "Ur" Hendek, "Uruk" kabile demektir. Bunların da yazıları mıhîdir. Bunlar da Orhun Yazısı gibi sağdan sola doğru sıralayarak dikey satırlar şeklinde yazarlardı. Dinleri de Yer, Gök vb. Şamanlık dini gibidir.**

[sayfa 82]**Çitler (İskitler) bütün Karadeniz havzasını egemenlikleri altına almışlardır. Buralara eskiden beri Çitistan "İskitiye" denmiştir. Etnolojileri hakkındaki bilgileri karışık olan Çitler, "Dârâ" Makedonya'ya geçtiği zaman onunla çarpışmışlardır. Önemli merkezleri şimdiki Kiyef idi. Devletleri 7 yüzyıl kadar sürdükten sonra yine Türklerden Sarumat (Sarmat)lar tarafından ortadan kaldırılmıştır.**

Sayfa : 83

چینلیلر میلادی برنجی عصردن اعتباراً تورك اولکه لرندن قاشغاریا ایله چونقاریانی «یوللر» نامیله یاد ایتمشلردر . قاشغاریایه نان‌لو Nan - Lou یعنی «جنوب یولی» چونغاریایه په‌لو Pé.Lou یعنی «شمال یولی»، دهامفصل اولارق «تیه‌ن ـ شان‌نان‌لو» یعنی «تا کری داغی جنوب یولی»، «تیه‌ن‌ـشان‌په‌لو» یعنی «تا کری داغی شمال یولی» ده دیرلردی. بو یوللرشرق ایله غرب [شرقی آسیا و آوروپا] بینندهمناقلاتی تأمین ایدن یوللر وبالخاصه اپیك یوللری ایدی. جنوب یولی داغ اتکلرندن کچر وپوسبیله ساکنجه بولونوردی. تاریمدن سیردریایه واریر. اوردن فارغانایه کچمك ایچون موزتاغ [بوزداغی دیمکدر]نی، تاره‌ك داوان [تورکجه قاواق قاپوسی دیمکدر]ی کچمك لازمدی. تورکلر ایشته بوتاریم وادیسنده درکه اجنبی دینلره قارشی یعنی ابتدا بودا دینه، مازدئیزمه‌یه، سوکره خریستیانلغه ومسلمانلغه قارشی بویوك مجادله‌لر ایتمشلر، بونلرك استیلا وانتشارلرینه قارشی دورمشلر ، کندی ملی دینلری اولان شامان دینی مدافعه ایتمشلردر. یینه بو وادیده الداسکی زمانلرده «هامی»، «تورفان» و «خوتن» شهرلرینی یاپمشلردر. بویول ایله درکه میلاددن چوق اولکی زمانلرده بودیزم تورکلر افغانستانه وهندستانه کیرمشلر، اورالرده دولتلر تشکیل ایتمشلردر . شمال یولی چیندن اعتباراً عربه دوعری بتس بالوقدن ، ایلی وچو ایرماقلرندن سیردریایه و اوصورتله تورکستانه کچر . تورکلر ایشته میلاددن اولکی زمانلرده و صوکره بویول ایله درکه کلوب آوروپایه ، ایرانه ویارتلره هجوم ایدرلردی . اووقتك شرقی آسیا تورکلری بش بالوقدن اعتباراً عربی تورکلره «چینلر» نامنی ویررلردی .

Sayfa 83

Çinliler milattan sonra birinci yüzyılından başlayarak Türk ülkelerinden Kaşgarya ile Çungarya'yı "Yollar" adı ile anmışlardır. Kaşgarya'ya "Nan-lu", yani "Güney Yolu", Çungarya'ya "Pe-Lu", yani "Kuzey Yolu", daha uzun ayrıntılı olarak "Tien Şan nan-lu" yani "Tanrı Dağı Güney Yolu", Tien Şan Pe-lu", yani "Tanrı Dağı Kuzey Yolu" da derlerdi. Bu yollar Doğu ile Batı (Doğu Asya ve Avrupa) arasında bağlantıyı sağlayan yollar ve özellikle ipek yollarıydı. Güney yolu dağ eteklerinden geçer ve bu yüzden daha sakin bulunurdu. Tarımdan Sir Derya'ya varır, oradan Fergana'ya geçmek için Muztağ (Buzdağı demektir) Terek Dâvân(Türkçe Kavak kapısı demektir)'ını geçmek gerekirdi. Türkler işte bu tarım vadisindedir ki yabancı dinlere karşı, önce Buda dinine, Mazdeizm'e sonra Hristiyanlığa ve Müslümanlığa karşı büyük savaşlar vermişler, bunların yayılmalarına karşı durmuşlar, kendi ulusal dinleri olan Şaman dinini savunmuşlardır. Yine **bu vadide en eski zamanlarda "Hami", "Turfan" ve "Hoten" kentlerini yapmışlardır.** Bu yolladırki, milattan çok önceki zamanlardan beri Türkler Afganistan'a ve Hindistan'a girmişler, oralarda devletler kurmuşlardır. Kuzey Yolu Çin'den başlayarak batıya doğru Beşbalık'tan İli ve Çu ırmaklarından Sir-Derya'ya ve böylece Türkistan'a geçerdi. Türkler işte milattan önceki zamanlarda ve sonraları bu yoldan geçip Avrupa'ya, İran'a **ve Partlar'a** saldırırlardı. O zamanın Doğu Asya Türkleri, Beşbalık'tan başlayarak **Batı Türklerine "Çitler" adını verirlerdi.**

Sayfa : 84

— ٨٤ —

تورك اوروقلرينك ميلاددن ١٣ عصر اول ، بويله پك اسكى بر زمانده قونفه‌دراسيون حالنده برله‌شوب برقوى دولت تشكيل ايتدكلرى ذكر ايديليور . بودولت هيونغ نو و توكيولردن اولدر، بلكه اونلرك مبدايدر . بونلرك پادشاهلرينه چينليلر « چه‌ن ـ يو » ياخود « تان ـ يو» وعنوانلرينه « چه‌نغ ـ لى ـ فوتو » ديرلردى. چينليلر تورکجه كلمه‌لرى آكلاشلميه‌جق درجه‌ده بوزدقلرندن بو كلمه‌لرك آصلى « تاكرى قوت » در [١] . بوتاريخى حقيقتلرى نظر اعتبارە آلميوب تورکلرد. اوغوز نامنده برى اولديغنى ظن وبونى افسانه عد ايدنلر البته خطا ايدرلر. اوغوز برچوق دليللرله واردر . آنجق حياتنه افسانه قاريشمشدر ، بوده بوقادار اسكى اولان زمانلر رجالنك هپسنده كورولوروطبيعيدر. بوكانظراً چه‌نغ ليقوتولردن اول‌ده ميلاددن قرق عصر اول ياشامش اولان اوغوز واردر. فقط بوهانكى اوروقدندر، اوراسى كسديريله‌مز .

---

[١] خوت . — قدرت و مبارك معنالرينه‌در . بوكلمه‌يه باقيلنجه قوت كلمه‌سنى عربلرك تورکلردن آلدقلرينه ذاهب اولماليدر . ذاتاً عربجه‌ده ، فارسيده تورکجه‌دن آلنمه پك چوق كلمه‌لر موجوددر . حتى بز عثمانيلر جهالتمز يوزندن تورکجه‌دن بوديللره آلنمش كلمه‌لرى آصيللرى عربجه وعجمجه ديه تكرار ديلره و اوتانفظله آلمشزدر . مثلا فارسيده اميد و آياغ كلمه‌لرى واردر . بزده بونلرى ديلمزه آلمش ، اوشيوه ايله اوقوروز . حالبوكه آياغ تورکجه‌ده آياقلى قدحه ديرلر . اميدك ايسه آصلى تورکجه‌ده اومموددر . تورکجه‌ده بوكلمه‌نك اوم ، اومق كبى آصيللرى‌اولوب فارسيده اميدك متقاتى بولونمديغندن كلمه‌نك آصيل تورکجه اولديغنه وتورکجه‌دن فارسيه كچديكنه شبهه يوقدر .

Sayfa 84

Türk boylarının milattan 13 yüzyıl önce, böylesine eski bir zamanda konfederasyon halinde birleşip bir sağlam devlet oluşturdukları söyleniyor. Bu devlet Hiung-nu ve Tukiu'lardan öncedir ve belki de onların öncülüdür. Bunların padişahlarına Çinliler "Çen-Yu" ya da "Tan-Yu" ve sanlarına da "Çenğ-lı koto" derlerdi. Çinliler Türkçe sözcükleri anlaşılmayacak derecede bozduklarından bu sözcüğün aslı "Tanrıkut"dur.(14) Bu tarihi gerçekleri göz önüne almadan Türklerde Oğuz adında biri olmadığını sananlar ve bunu efsane diye görenler elbette yanlış yaparlar. Oğuz birçok dillerde vardır. Ancak yaşamına efsane karışmıştır. Bu da bu kadar eski olan zamanların önemli şahıslarının hepsinde görülür ve **doğaldır**. Buna karşın Çinli Koto'lardan önce de milattan kırk yüzyıl önce yaşamış olan **Oğuz** vardır. Fakat bu hangi boydandır, orası kestirilemez.

14- Kut: Kudret ve kutsal anlamındadır. Bu sözcüğe bakılınca "Kut" sözünü Araplar Türklerden almışlardır. Zaten Arapça'da, Farsça'da Türkçe'den alınma pek çok sözcükler vardır. Hatta biz Osmanlılar bilgisizliğimiz yüzünden Türkçe'den bu dillere geçmiş kelimeleri asılları Arapça ve Acemce diye tekrar dilimize ve o söyleyişle almışızdır. Örneğin Farsça'da "Ümit" ve "Ayağ" sözcükleri vardır Biz de bunları dilimize almışız, o ağız ile okuruz. Halbuki "ayağ" Türkçe'de ayaklı kadeh'e derler. Ümidin ise aslı Türkçe'de "Umut"tur. Türkçe'de bu sözcüğün Um, Ummak gibi asılları olup Türkçe'den, Farsça'ya geçtiğine kuşku yoktur.

Sayfa : 85

A

حین قیودانه کوره چینك شمالنده ایلك تورك دولتی « هیونغ نو » دولتیدر.
او قیودات بودولتك ۲۰۰۰ م. ا. دن بری موجود اولدیغنی کوستر مکده‌در . بعضی
روایتلره کوره‌ده بودولت میلاددن ۱۳ عصر اول تشکل ایتمشدر. یعنی بوتورك دولتی چین
دولتلری قادار اسکیدر . بودولتك یری یاشیل ایرماغك دیرسکنده‌کی اورخو
طرفلریدر . دیمك ایلك معلوم تورك دولتی اولارق بونی الاجغز. هیونغ نولر
حیوان بسلر ، اونکله کچینیرلردی . چین تاریخجیلرینك روایتلرینه کوره بونلر
خورینك آری، توکوردیکنی یالاییان انسانلردی. چوجقلرینی بینیجلك ونشانجیلق
تعلیملریله تربیه ایدرلردی. داتماچینلیلرله چارپیشیر وزنکین چینی‌چاپول ایدرلردی.
زوره کلیرلرسه چین اردوسنی جوله چکوب ایشنی بیتیررلردی .

بودولتدن ٤ عصر صوکره ینه عینی یرده چینلیلرك « توکیو » دیدکلری تورك
ایمپراطورلغی قورولدی. بودولت ۲۲۰ م. ا. دن بری اولدقجه معلومدر. بو تاریخده
بودولتك پادشاهی « تەاؤمان » آدنده بریدر . کوشەك بر پادشاه ایدی . اوغلو
« مەتە » ایسه غیور ، تدبیرلی ، هله بویوك بر تورکلك و وطن غیرتی کودن
بر ذاتدی . باباسنی قالدیروب یرینه کچدی . دیمك بو اولکده کذا ایلك
معلوم ناسیونالیست تورك پادشاهی‌ده مەتەدر . مەتەنك بوتون املی نره‌ده
ونه‌قادار تورك وارسه هپسنی بر بایراق آلتنه طوپلامقدی . ابتدا مکمل بر اوردو
تشکیلاتی اساسلرینی تنظیم ایتدی . ملتی تعلیملرله مشغول ایده‌رك مکمل
براوردومیدانه کتیردی. ایی براوق ایجادایتدی. چین‌اوزرینه یورومکه حاضر لانیوردی.
تاتارلر انکل اولویورلردی . کندیسندن سوکیلی آتی ، شونی بونی، حتی قاریسی
ایسته‌دیلر. هپسنه راضی اولدی ؛ فقط صوکنده طوپراق ایسته‌دیلر . بوکا مەتە :
« هرشی وریلیر . وطن پارچه‌سی وریله‌مز . اونم دکل ملتکدر . بن ویره‌مەم! »
جوابنی ویردی. چیندن اول تاتارلر اوزرینه یورویوب اونلرك ایشنی بیتیردی. صوکره

Sayfa : 86

— ٨٦ —

چينليلرك بويوك بر اوردوسنى محاصره ايتدى. چينليلرك الله دوشمش اولان تورك يورتلرينى قورتاردى . صوكره غربه يورويوب وولغايه دايانديى . قوره‌دن وڤلغايه قادار بوتون تورك اوروقلرينى تورك توغى اطرافنده برلشديروب بويوك بر ايمپراطورلق قوردى . مه‌ته خاندر كه يوشى خانك باشنى كسوب قفا طاسنى شراب كاسه‌سى ياپمشدر . ١٧٤ م. ا. اولدى .

Sayfa 85

Çin kayıtlarına göre Çin'in kuzeyinde ilk Türk Devleti "Hiung-Nu" devletidir. O kayıtlar bu devletin M.Ö. 2000'den beri var olduğunu göstermektedir. Bazı söylencelere göre de bu devlet milattan 13 yüzyıl önce kurulmuştur. Yani bu Türk Devleti, Çin devletleri **kadar eskidir. Bu devletin yeri Yeşil Irmağın dirseğindeki Ordu taraflarıdır. Bu durumda ilk bilinen Türk devleti olarak bunu alacağız.** Hiung-Nu'lar hayvan besler, onunla geçinirlerdi. Çin tarihçilerinin anlatımlarına göre bunlar sözünün eri, tükürdüğünü yalamayan insanlardı. Çocuklarını binicilik eğitimiyle yetiştirirlerdi. Sürekli Çinlilerle savaşır ve zengin Çin'i yağma ederlerdi. Zora gelirlerse Çin ordusunu çöle çekip işini **bitirirlerdi.**

Bu devletten 4 yüzyıl sonra yine aynı yerde Çinlilerin **Tukyu** dedikleri Türk imparatorluğu kuruldu. **Bu devlet** M.Ö. 220'den beri bilinmektedir. Bu tarihte bu devletin padişahı **"Teoman"** adında biridir. Gevşek bir padişahtı. Oğlu **"Mete"** ise gayretli, özellikle büyük

bir Türklük ve vatan çabası güden bir kişiydi. Babasını ortadan kaldırıp yerine geçti. Demek bu ülkede ayrıca ilk bilinen ulusalcı Türk padişahı da Mete'dir. Mete'nin bütün amacı nerede ve ne kadar Türk varsa hepsini bir bayrak altına toplamaktı. Öncelikle olağanüstü bir ordu kurulmasının ilkelerini düzenledi. Ulusu eğitimlerle uğraştırarak olağanüstü bir ordu meydana getirdi. İyi bir ok icad etti. Çin üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Tatarlar engel oluyorlardı. Kendisinden sevgili atını, şunu-bunu, hatta karısını istediler. Hepsine razı oldu, fakat sonunda toprak istediler. Bunun üzerine Mete: **"Her şey verilir. Vatan parçası verilmez. O, benim değil milletindir. Ben veremem!"** yanıtını verdi. Çin'den önce Tatarlar üzerine yürüyüp onların işini bitirdi. Sonra [Sayfa 86] **Çinlilerin büyük bir ordusunu kuşattı. Çinlilerin eline düşmüş olan Türk Yurtlarını kurtardı. Daha sonra batı'ya yürüyüp, Volga'ya dayandı. Kore'den Volga'ya kadar bütün Türk boylarını Türk Tuğu altında birleştirip büyük bir imparatorluk kurdu. Mete Han'dır ki Yuşi Han'ın başını kesip kafa tasını şarap kâsesi yapmıştır. M. Ö. 174'te öldü.**

Sayfa : 86

بوتون بواسكى زمانلرده تورکلر دورماز چينه آقين ايدرلردى . اوراده خان، ايمپراطور اولورلردى . زنكين چين ، تورکلرى دائما كنديسنه جذب ايتمشدر . تورکلر دائما او ثروته فتوحات صورتيله كيتدكلرى كبى ضعيف اولدقلرى وقتلرده حمايه طلبى صورتيله كيدرلردى . بوضعيف اوروتلر چين ايمپراطورلرينك خدمتنه كيرمر ، اونلره عسكرلك ايدرلردى . قيزدقلرى وتتددده چاپول ايدوب كرى دونرلرى . خدمتلرينه كيردكلرى وقت چين ايمپراطورلرينه آنا ، بابا ديرلردى . توركلرچين ملتنه دائما « ايلى تاوغاج » يعنى شانلى ملت آدينى ويرمشلردر. تورکلرك كندى مملكتلرينه ايسه كيمسه كيرمزدى . چين اوردولرى قاچ دفعه تورك يوردينه كيرمشلرسه ـ اك صوكى مستثنا اولق اوزره ـ هيچ برنده كرى دونمهمشلر ،

Sayfa : 86

پسنده‌ده محو اولوب بیتمشلردر . چینلیلرده بو اجیلری ترنم ایدن برچوق شرقیلر حالا واردر . چینلیلر تورکلردن پك بیزار ایدیلر. تورك آقینلرینه قارشی نه‌یاپارلرسه فایدا ویرمه‌یوردی . نهایت بوکا قارشی « سد چین » [چین سدی] نامیله معلوم، دنیانك یدی‌عجیبه [عجائب سبْعهْ عالم] لرندن صایبلان اوزون وقالین دیواری انشا ایتمشلردر . تورکلر بوسده « دورقوق » خیتایلیلر « اؤتغو » دیرلردی . بوکا اسلامیتدن صوکره‌کی شرق تاریخجیلری « سد اسکندر » دیرلرسه‌ده بوتعبیر جاهلانه وعامیانه‌در .

Sayfa 86

Bütün bu eski zamanlarda Türkler durmaz, Çin'e akın ederlerdi. Orada Han, imparator olurdu. Zengin Çin, Türkleri daima kendisine çekmiştir. Türkler her zaman bu servete fütûhât [fetihler] yoluyla gittikleri gibi, zayıf oldukları zamanlar da korunma isteğiyle giderlerdi. Bu zayıf uluslar Çin imparatorlarının hizmetine girer, onlara askerlik ederlerdi. Kızdıkları zaman da yağma edip geri dönerlerdi. Hizmetlerine girdikleri vakit Çin imparatorlarına ana, baba derlerdi. Türkler, Çin ulusuna daima "İli Tavgaç" yani "Şanlı Ulus" adını vermişlerdir. Türklerin kendi ülkelerine ise kimse giremezdi. Çin orduları kaç defa Türk yurduna girmişlerse –en son olanı dışında- hiç birinde geri dönememişler, hepsinde de mahvolup bitmişlerdir. **Çinlilerde bu acıları anlatan birçok şarkıları bugün bile söylenmektedir. Çinliler Türklerden çok çekiyorlardı.** Türk akınlarına karşı ne yapsalar yararı olmuyordu. En sonunda bu akınlara karşı "Sedd-i Çin"[Çin Seddi] adıyla bilinen, dünyanın yedi harikasından biri olan uzun ve kalın bir duvar inşa etmişlerdir. Türkler bu duvara **"Durkuk"**, Hıtaylar **"Onğu"** derlerdi. Buna İslâmiyetten sonraki doğu tarihçileri "Sedd-i İskender" derlerse de bu deyiş bilgisizcedir ve yersizdir.

Sayfa : 88

میلاددن اوج عصر اول چینده «چین یاخود شین» Thsin خاندانی تأسیس ایدن بویوك ایمپراطور «هوانغ تی» بش عصردن بری پارچه پارچه برحالده یونانلو چین ایمپراطورلغنی بربیراق آلتنه طوپلادقدن صوکره تورکلرك آراضیسنه هجوم ایتمشدر. یشیل ایرماغك اوبویوك دیرسکی ایچنده کی، تورکلرك «اوردو»، چینلیلرك «شان سی» دیدکلری تورك یوردینی ضبط ایدوب تورکلری چیتلره یعنی قوزغون دکیزی اوته لرینه آتمشدر. تورکلری آتدقدن صوکره اوردونك آلتنه اولجه سویلدیکمز مشهور سد چینی یاپدیرمشدر [٢١٤-٢٠٤ م. ا.]. هوانغ تی پایتختی اوردوده یاپدی ایسه ده چینك آصلزاده لك هوسلریله بو پایتخت اوراده قالامادی. چین یکیدن سکز قراللغه آیرلدی؛ فقط ینه هوانغ تی نامنده و اوردولو بری ایمپراطورلغی یکیدن برلشدیردی. بونلردن صوکره چینده خان «هان» حاندانی تأسس ایتدی [١٢١ م. ا.]. بعضی روایته کوره بوسلاله ده تورکدر. بوسلاله زمانده چین تورکلر اوزرینه سفر ایتدی، چیتلره قادار تورك یوردینی ضبط ایتدی [١٠٨ م. ا.]، تورکلری سلاح و تدریس قوتیله چینلیلشدیرمکه چالیشدی. چین اووقتدن بووقته قادار متادیاً تورکلری چینلیلشدیرمکله مشغول وبوکا پك چوق ده موفق اولمشدر. بوسایه ده درکه ختای کبی تورك یوردلری بوکون چینلیلشمش بولونیور. بر آرالق موغولارده چینده ایمپراطور اولمشلر، اونلرده کندی همجنسلرینی چینلیلشدیرمك کبی فاحش خطایی یاپمشلردر.

١٠٤ م. ا. تاریخنده چینلیلر شمال غربی یی ده ضبط ایتمکه تشبث ایتمشلرسه ده قیپچاقلرده قیرغیزلر ایچنده اوردولری محو اولمشدر.

٥١ م. ا. تاریخنده اردوده کی تورك خانی چینك پایتختنه کیدوب چین ایمپراطورینی تورك عادتنجه بابا طانیمش، اوندن بر آد ایسته مشدر. اوده آکا برچین آدی ویرمشدر. بوتاریخدن اعتباراً اورا تورك خانلری بری چینجه، دیکری تورکجه ایکی آد طاشیمشلردر. بوندن صوکره ده ینه اوتورکلر چینه قارشی حرب ایتمکدن فارغ اولامامشلر؛ فقط بوسفر حربی رتبه، پاره وایمپراطورلغه حق ادعاسی ایچین یاپمشلردر. بواصول وعادت یوزندندرکه صوکره اسلامیت زمانده تورکلر خلیفه لری کندیلرینه بابا یاپمشلر، اونلردن آد آلمشلردر. دها دوغروسی خلیفه لر اونلره آد ویرمشلردر.

Sayfa 88

Milattan üç yüzyıl önce Çin'de "Çin" yada "Şin" hanedanını kuran büyük imparator **"Hovangti"** beş yüzyıldan beri parça parça bir durumda bulunan Çin İmparatorluğu'nu tek bayrak altına topladıktan sonra Türklerin topraklarına hücum etmiştir. Yeşil Irmağın o büyük dirseği içindeki Türklerin "Ordu", Çinliler'in "Şansi" dedikleri Türk yurdunu alıp Türkleri Çitler'e, yani Kuzgun Denizi ötelerine atmıştır. Türkleri attıktan sonra Ordu'nun altını önceden söylediğimiz ünlü Çin Sedd'ini yaptırmıştır. M.Ö. 214-204. Hovanğti başkentini Ordu yaptı ise de Çin'in soyluluk hevesleri yüzünden bu başkent orada kalamadı. Çin yeniden sekiz krallığa ayrıldı; ancak yine Hovanğti adında ve Ordu'lu biri imparatorluğu yeniden birleştirdi. Bunlardan sonra Çin'de **"Han"** hanedanı kuruldu (M.Ö. 121). Bazı anlatımlara göre bu soy Türktür. Bu soy zamanında Çin, Türkler üzerine sefer yaptı. Çitlere kadar Türk yurtlarını ele geçirdi.(M.Ö.108). Türkleri silah ve eğitim gücüyle Çinlileştirmeye çalıştı. Çin, o zamandan bu zamana kadar sürekli Türkleri Çinlileştirmekle uğraştı ve bunu çoğu zaman da başarmıştır. Bu yolladır ki Hıtay gibi Türk yurtları bugün Çinlileşmiş bulunuyor. Bir ara Moğollar da Çin'de İmparator olmuşlar, onlar da kendi soylarını Çinlileştirmek gibi çok büyük bir hata yapmışlardır.

M.Ö. 104 tarihinde Çinliler Kuzey-Batıyı da ele geçirmeye yeltenmişlerse de Kıpçaklarla Kırgızlar arasında orduları yok olmuştur.

M. Ö. 51 tarihinde Ordu'daki Türk Hakanı Çin'in başkentine gidip Çin İmparatoru'nu Türk geleneğince "baba" tanımış, ondan bir ad istemiştir O da ona bir Çin adı vermiştir. Bu tarihten başlayarak o bölgenin Türk Hanları biri Çince, diğeri Türkçe iki ad taşımışlardır. Bundan sonra da yine o Türkler Çin'e karşı savaşmaktan geri durmamışlar, fakat bu kez savaşı rütbe, para ve İmparatorluk hakkı iddiası için yapmışlardır. Bu görenek ve gelenek yüzündendir ki daha sonra İslâmiyet zamanında da Türkler halifeleri kendilerine baba yapmışlar, onlardan ad almışlardır. Daha doğrusu halifeler onlara ad vermişler-

Sayfa : 89

— ٨٩ —

تورکلرده عرب آدلری‌ده بوصورتله باشلامشدر. صوکرا مسلمان اولونجه بوسبتون
دیه‌جك درجه‌ده کندی اوکوزه‌لم آدلرینی ترك ایدوب عرب وعجم آدلری طاقینمشلردر.

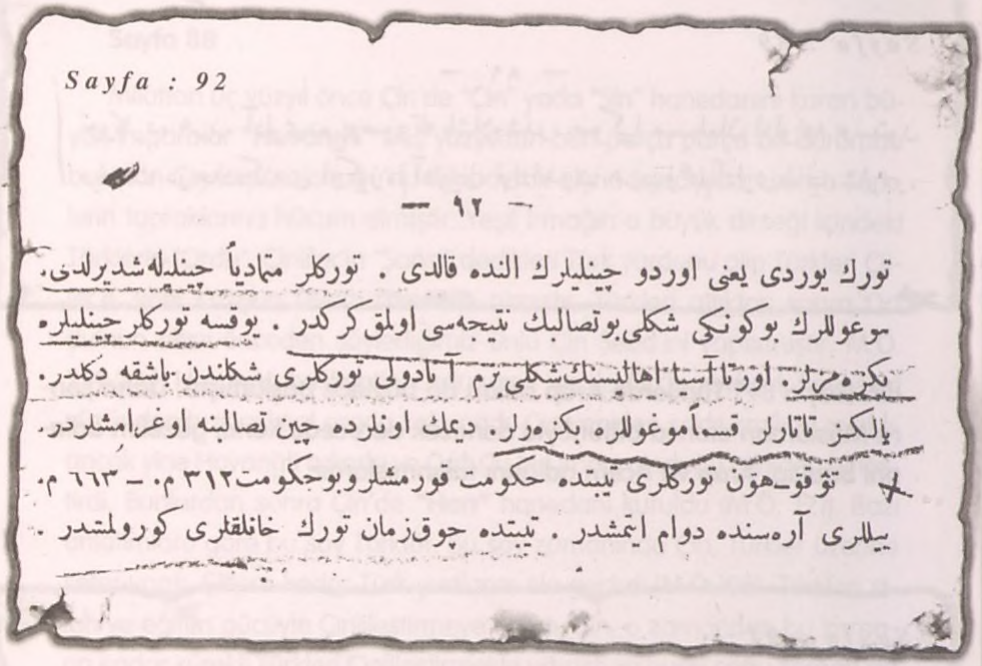
dir. [Sayfa 89'] **Türklerde Arap adları da böylece başlamıştır. Daha sonra Müslüman olunca bütünüyle denecek derecede kendi güzelim adlarını bırakıp, Arap ve Acem adlarını takınmışlardır.**

Sayfa : 91

چینلیلرك الندن قورتولان دیکر برقسم تورکده آلتای داغلرینه التجا ایدوب
اوراده کیزلی ، صولی وچایرلق بربربولوب ویرله‌شوب چوغالیرلر . ایشته ارکنه‌قون
دنیلان‌یر بوراسیدر . واورایه چینلیلره مغلوب اولارق صیغنمشلردر . بوروایت
شجره‌لرك روایتنه‌ضددر. چینلیلر تورکلری غربه‌سوروکله‌دکلری وقت خازار دکزینه
قادار دایاندیلر. اکرایمپراطورلری چین قوماندانی کیری چاغیرماسایدی اوردولری
پارتلری وروماليلری‌ده ووراجقدی .

Sayfa 91

Çinlilerin elinden kurtulan diğer bir kısım Türk de Altay Dağlarına sığınıp, orada gizli, sulu bir çayırlık yer bulup ve yerleşip çoğalırlar. **İşte Ergenekon denen yer burasıdır.** Ve oraya Çinlilere yenildikten sonra sığınmışlardır. Bu anlatım soy kayıtlarının anlatımına tersdir. Çinliler Türkleri batıya sürüklediklerini zaman, Türkler Hazar Denizi'ne kadar dayandılar. Eğer İmparatorları Çin komutanını geri

Sayfa : 92

— ٩٢ —

تورك يوردى يعنى اوردو چينليلرك النده قالدى . تورکلر متماديا چينلله شديرلدى.
موغوللرك بوكونكى شكلى بوتصالبك نتيجه‌سى اولمق كركدر . يوقسه تورکلر چينليلره
بكزه‌مزلر. اورتا آسيا اهالىسنك شكلى ترك آنادولى تورکلرى شكلندن باشقه دكلدر.
يالكز تاتارلر قسماً موغوللره بكزه‌رلر. ديمك اونلرده چين تصالبنه اوغرامشلردر.
تۆقۆـهۆن تورکلرى تيبتده حكومت قورمشلروبوحكومت ٣١٢ م. – ٦٦٣ م.
يللرى آره‌سنده دوام ايتمشدر . تيبتده چوق زمان تورك خانلقلرى كورولمشدر .

çağırmasaydı, Partları ve Romalıları da vuracaklardı. [Sayfa 92] **Türk yurdu, yani Ordu Çinlilerin elinde kaldı. Türkleri sürekli olarak Çinlileştirdiler. Moğolların bugünkü biçimi bu asimilasyonun sonucu olsa gerektir. Yoksa Türkler Çinlilere benzemezler. Orta Asya halkının biçimi bizim Anadolu Türklerinin biçiminden başka bir şey değildir. Yalnız Tatarlar bir ölçüde Moğollara benzerler. Demek onlar da Çin asimilasyonuna uğramışlardır.**

Tokuk-Hun Türkleri Tibet'te hükümet kurmuşlar ve bu hükümet M. 312- M. 663 yılları süresince devam etmiştir. Tibet'te çok zaman Türk Hanlıkları görülmüştür.

Sayfa : 94

تورکلری خوراساندن پوسکورتن ساسان قهرمانی « بهرام کور »ك ظفرلرینه رغماً

Sayfa : 95

ساسانیلرشهنشاهی « فیروز » آمو دریا ایله سیر دریا آره‌سنده محو ایدلمش ، تهله تورکلری برطرفدن بیزانسه ، برطرفدن عراق جهتندن کلن عربلره قارشی حرب ایتمك-مجبوریتنده قالان عجملری آرقه‌دن وورمغه باشلامشلردر . فقط بو اثناده برتی عجملرك امدادلرینه یتیشمشدر. اوده اولجه ذکرایتدیکمز چینلیلرك تورکلری عربه دوغرو اوزاق سفرلره سوق ایمه‌لریدر . ایشته بو وقعه‌نك بو زمانه تصادفی ایرانی تورتارمشدر . تورکلر چینلیلرك ترتیبی ایله چین ، تاچین آراسنده‌کی یولی آچیورلردی . ایشته بوشرق تورکلری بو یولی آچه آچه ومختلف تورکلری ازه ، ازه کلوب تله تورکلرینی آزمشلر ، صوعدی ضبط ایمشلردر .

شرق تورکلرینك غرب تورکلرینی یعنی هونلری عربه ایمه‌لری هونلرك مشهور استیلالرینه سبب اولمشدر . ٤٠٠ م. یاخود ٤٣٠م. ییلنده آوروپانی آلت اوست ایدوب تلاشه ویره‌ن مشهور « آتیللا » سفرلرینی اجرا ایمش ، پارس قاپولرینه قادار دایانمشدر . آتیلا اسفاندیناویا ، ره‌ن [راین] نهرینه قادار جرمانیا ، داکیه وعولیه‌یه کیرمش ، جنوباً تریسته‌یه وارمشدر . بیزانسی جزیه‌یه باغلامشدر . رومایه کلمش ، پاپا « سه‌ن لیون » نك استرحامی اوزرینه رومایه دوقونمامشدر . نهایت فرانسه‌ده « شالون » ده مجتمع آوروپالیلر ورومالیلر قوتی قارشیسنده رجعت ایتمشدر [٤٥١ م.] . بویوك بر ضیافتده پك زیاده ایچمك آتیللا ٤٥٣ م. ده قیمیزدن چاتلایوب اولمشدر . وفاتندن صوکرا اوغوللری آره‌سنده نزاع چیقدیغندن بوفتح اولونان اراضی اللرندن چیقمشدر . هونلردن « لان » لر دنیلن قسم پیره‌نه داغلرینه یرله‌شوب قالمشلردر . دیمك اوراده برتورك اوروقی واردر . « لاروس » قاموسنده بوداغلرده « باسك » نامیله برتوران نسلنك بولوندیغی ده سویله‌نمسنه کوره اوراده یزدن بر قسم اولاجقدر .

هون ده‌نیلن وبو سفی یاپان تورك عسکری پوست کیر ، باشلرینه بوینوز طاقارلرمش . بوبابده تفصیلات بولوب طوپلایوب یازمق ، بوسفرلره عائد تورك تاریخی صحیفه‌لرینی برمونوغرافی ایله احیا ایتمك ملی وظیفه‌لرمزدندر [١].

Sayfa 94

Türkleri Horasan'dan püskürten Sasani kahramanı "Behramgür"ün zaferlerine rağmen, (Sayfa 95) **Sasaniler Şehinşah'ı "Firuz" Amu Derya ile Sir Derya arasında perişan edilmiştir. Tele Türkleri, bir taraftan Bizans'a, bir taraftan Irak yönünden gelen Araplara karşı savaşmak zorunda kalan Acemleri arkadan vurmaya başlamışlardı.** Fakat bu sırada bir şey Acemlerin yardımına yetişmiştir. O da daha önce sözünü ettiğimiz, Çinlilerin Türkleri batıya doğru uzak seferlere zorlamalarıydı. İşte bu olayın bu zamana denk gelmesi İran'ı kurtarmıştır. Türkler Çinlilerin zorlamasıyla, Çin Taçin arasındaki yolu açıyorlardı. İşte bu doğu Türkleri bu yolu aça aça ve diğer Türkleri eze eze, gelip Tele Türkleri'ni de ezmiş ve Sogd'u ele geçirmişlerdir.

Doğu Türkleri'nin Batı Türkleri'ni, yani Hunları batıya itmeleri Hunlar'ın ünlü yayılmalarına neden olmuştur. M. 400 yada 430 yılında Avrupa'yı alt üst edip kaygıya düşüren ünlü "Atilla" seferlerini gerçekleştirmiş, Paris kapılarına kadar dayanmıştır. Atilla, İskandinavya, Ren (Rayn) Nehrine kadar Cermanya, Dakya ve Golya'ya girmiş, güneyden Triyeste'ye varmıştır. Bizans'ı haraca bağlamıştır. Roma'ya gelmiş, Papa Sen Lui'nin ricası üzerine Roma'ya dokunmamıştır. En sonunda Fransa'da "Şalon" da toplanan Avrupa ve Roma kuvveti karşısında geri çekilmiştir. [M. 451] Atilla büyük bir ziyafette fazla içki içerek 453'de ölmüştür. Ölümünden sonra oğulları arasında anlaşmazlık **çıktığından bu ele geçirilen topraklar ellerinden çıkmıştır.** Hunlardan **"Lan"lar** denilen bir kısmı Pirene Dağları'na yerleşip kalmışlardır. Demek orada bir Türk boyu vardır. "Larus" sözlüğünde, bu dağlarda **"Basek"** adıyla bir Turan soyunun bulunduğu da söylendiği için göre orada bizden bir kısım olacaktır.

Hun denilen ve bu seferi yapan Türk askerî post giyer, başlarına boynuz takarlarmış. Bu konuda ayrıntı bulup toplayıp yazmak, bu seferlere ait Türk tarihi sayfalarını bir monografi ile yüceltmek, ulusal görevlerimizdendir .

شرقدن کلن توکلرك اوکندن بزانسلیلرك فعالیت دیدکاری تورکلر « وارخان » و « خوتی خان » آدنده ایکی رئیسك اداره سنده اولارق قاچشلردر . بوایکی کلمه دن میدانه کلمرك بزانسلیلرجه « وارخونیت » دنیلن اویغور و سائر تورکلر بونلر اولوب آوروپایه کیردکلری وقت آوروپالیلر اونلره « آوار » ، « وار » آدینی ویرمشلردر . بونلر او وقت تریسته یه قادار واروب بوتون طونا بویی ، ماکدونیا وتراکیایی ضبط ایدمرك بویوك بردولت قورمشلردر . « آوار » کلمه سی یوقاری معناسنه ایمش . آوارلر « ژوستینیه ن » زمانندہ بزانس اوزرینه یورویوب استانبوله قادار کلمشلردر .

صوغد و خوراسان توکلرله ایرانلیلر آراسنده متمادیاً و عصرلرجه منازع فیه اولمش ، برندن دیکرینه کچوب دورمشدر . بوطوپراقلر اساساً تورك یوردی ایکن ، ایران دنیلن عجم یوردی بصره کورفزندن باشلایوب آنجق طهران جنوبلرینه قادار ایکن ایران فتوحات حرصی ایله بونجاوزی یاپمش ، بومحاربالری چیقارمشدر .

چینلیلرك ترتیبی ایله کلن تورکلرك پادشاهی ایلی [مشهور معناسنه در] خاندر . توکیولردن اولان ایلی قاغان تورك له ژاند وقیودات تاریخیه سنده « تومه نه » ، چینلیلرجه « تومه ن » ، موغوللرجه « دوتومه ن » دنیلن ذاتك خلقی موقان خاندر . ایلی قاغان یعنی موقان خانه تورکلر بومین قا آن ، چینلیلر « بمؤقان » ، بیزانسلیلر « ویسابول » ، « زابول » دیرلردی . ابن الاثیر ایسه « سیجبور » دیمکده در . آصل آدی « تکین » ایسه ده چینلیلردن چینجه موقان آدینی آلمشدی . تکین تورکلرده پادشاهلرك اك کوچوك قارداشلرینه ویریلن عنواندر . بونك زمانندہ تورك ایمپراطورلغی وحدتی بولدی . بش قراللغه انقسام ایدن چین بووحدتی منع ایده مدی .

ایلی قاغانك خاطره سی تورکلرده چوق زمان قالمشدر . بیلکه قاغان ۷۳۱ م. ده اونك خاطره سنی تجیل ایچین دیکدیکی استه لنده اورخون یازیسیله یازیلی کتابه سنده اونکا « عقللی خان » توصیفیله باشلایه رق « شرقده داغك صیق اورمانینه ، غربده دمیر قاپویه دایاندی . قانونلری ، بودولتلری تأسیس ایتدی . عالم ایدی . قهرمان ایدی . بکلری ، بودونلری ده دوغرو انسانلردی . أولدیکی وقت ماتم طوتمق ایچین بوتون

Sayfa : 97

— ٩٧ —

« طیشارکی قوتلی ملتلر» شرقه قادارکلدیلر. بونلر چینلیلر ، تیبتلیلر، « پارپوریم » لر، قیرغیزلر، « اوچ قوری قان » لر ، « اوتوز تاتار » لر ، خیتایلر، « تاتابی » لردر . آغلادیلر. نه قهرمان قاغان ایدی. » دیور .

Sayfa 96

Doğudan gelen Türklerin önünden Bizanslıların Eftalit dedikleri Türkler, "Varhan" ve "Hoti Han" adında iki önderin yönetiminde kaçmışlardır. Bu iki sözcükten oluşan ve Bizanslılarca "Var Honit" denilen Uygur ve benzeri Türkler bunlar olup Avrupa'ya girdikleri zaman Avrupalılar onlara; "Avar", "Var", adını vermişlerdir. Bunlar o zaman Triyeste'ye kadar varıp bütün Tuna boyunu, Makedonya ve Trakya'yı ele geçirerek büyük bir devlet kurmuşlardır. "Avar" sözcüğü "yukarı" anlamındaymış. Avarlar "Jüstinyen" zamanında Bizans üzerine yürüyüp İstanbul'a kadar gelmişlerdir.

Soğd ve Horasan, Türklerle İranlılar arasında sürekli ve yüzyıllarca anlaşmazlığa konu olmuş, birinden diğerine geçip durmuştur. Bu topraklar aslında Türk yurdu iken, İran denilen Acem yurdu Basra Körfezi'nden başlayıp ancak Tahran güneylerine

kadarken, İran fetih hırsı ile bu tecavüzü yapmış ve bu savaşları çıkarmıştır.

Çinlilerin düzeni ile gelen Türklerin padişahı **İli** ("Meşhur" anlamındadır) Han'dır. Tukyular'dan olan İli Kağan Türk efsane ve tarih kayıtlarında "Tümene", Çinlilerce "Tümen", Moğollarca "Dotumen" denilen kişinin ardılı Mokan Han'dır. İli Kağan, yani Mokan Han'a Türkler Bumin Kaan, Çinliler "Bumokan", Bizanslılar **"Visabul"** ya da "Zabul" derlerdi. **İbnü'l-esir** ise "Sicbur" demektedir. Asıl adı Tekin ise de Çinlilerden Çince Mokan adını almıştır. **"Tekin"** Türklerde padişahların en küçük kardeşlerine verilen sandır. Bunun zamanında Türk İmparatorluğu birlik oldu. Beş krallığa ayrılmış olan Çin bu birliği engelleyemedi.

İli Kağan'ın anısı Türklerde çok zaman kalmıştır. **Bilge Kağan'ın M. 731'de onun anısı için diktiği, Orhun yazıtında ona "Akıllı Han, Doğuda dağın sık ormanına, Batıda Demirkapı'ya dayandı.** Kanunları bu devletleri kurdu. Alim idi. Kahramandı. Halkı da doğru insanlardı. Öldüğü zaman yas tutmak için bütün **[Sayfa 97]** (dışarki kutlu uluslar) **doğuya kadar geldiler. Bunlar Çinliler, Tibetliler, Parpurimler, Kırgızlar, Üç Kurikanlar, Otuz Tatarlar, Hıtaylar, Tatabılar'dır. Ağladılar. Ne kahraman Kağan idi." diyor.**

Sayfa : 98

بوراده نظراعتباره آلنه‌جق بر تعبیروار: « طیشارکی ملتلر » . تورکلر کندی ملتلرینی ایکیيه تقسیم ایدرلردی. دولتك آصیل مرکزنده اولانلره «ایچرکی بودون»، اطرافده اولانلره « طیشارکی بودون » دیرلردی . بوعادت چینلیلرده‌ده واردی . حتی بزدن روسلره‌ده کچمشدر. قوری قانلر، تاتارلر، خیتایلر خالص تورك اولدقلری حالده ایلی قاغان دولتنده محیطده بولوندقلرندن طیشارکی بودون آدینی آلمشلردر .

قاغان کول تکین اورتا آسیا تورکلرینه یاردیم ایچین شرقدن کلوب بخارایی استیلا ایتمش اولان عرب قوماندای قتیبه‌یی « دمیر قاپو » ده بوزمشدر . ٧٣١ م . ده کول تکین أولوب یرینه قارداشی « بیلکه قاغان » کچدی . أورخون آبده‌لرینك مهم قسمنی دیکن بوذاتدر. ٧٣٤ م . ده بیلکه قاغانده أولدی . بیلکه قاغان نامنه‌ده آبده دیکلدی. بیلکه قاغاندن صوکرا بو تورك ایمپراطورلغی چوق یاشامیوب محو اولمشدر.

بو مدنی وملی تورك ایمپراطورلغی آراضیسنك اساس قسمی آلتای داغلری آراسنده ایدی .

بو آبده‌لرده‌کی یازیلری « یولوغ تکین » آدنده بری یازمشدر . بویازیلرك نثر وشعر قسملری واردر . یازیلری سیبیر تورك یازیسیدر . بوکون اورخون یازیسی دینیور . بعضی آبده‌لرده بویازی ایله برابر چین یازیسی‌ده واردر . یولوغ تکینك آبده‌ده‌کی بولونان برشعری بودر :

«یکرمی کون اوتوروب	بوتاشغه بوتامغا قوب
یولوغ تکین بیتیدم	بونجه بیتیك بیتیکمه
منین کول تکین آتیسی	یولوغ تکین بیتیدم.»

Sayfa 98

Burada dikkat edilecek bir deyiş var: "Dışardaki Uluslar". Türkler kendi uluslarını ikiye ayırırlardı. Devletin asıl merkezinde olanlara "İçerideki Budun", etrafında olanlara "Dışarıdaki Budun" derlerdi. Bu gelenek Çinlilerde de vardır. Hatta bizden Ruslara da geçmiştir. Kurikanlar, Tatarlar, Hıtaylar öz olarak Türk oldukları halde, İli Kağan'ın Devletinde, çevrede bulunduklarından dolayı "Dışarıdaki Budun" adını almışlardır.

Kağan Kül-Teğin **Orta Asya Türklerine yardım için** doğudan gelip Buhara'yı ele geçirmiş olan Arap komutanı Kuteybe'yi "Demirkapı"da bozguna uğratmıştır. M. 731'de Kül-Tigin ölüp yerine kardeşi **"Bilge Kağan"** geçti. Orhun Anıtları'nın önemli bir kısmını diken bu kişidir. M. 734'te Bilge Kağan da öldü. Bilge Kağan adınada anıt dikildi. Bilge Kağan'dan sonra bu Türk imparatorluğu çok yaşamamış ortadan kalkmıştır.

Bu uygar ulusal Türk İmparatorluğu topraklarının asıl kısmı Altay Dağları arasında idi.

Bu anıtlardaki yazıları "Yuluğ Tigin" adında biri yazmıştır. Bu yazıların düz anlatım ve şiir olan kısımları vardır. Yazıları Sibir Türk yazısıdır. Bugün "Orhun Yazısı" deniyor. Bazı anıtlarda bu yazı ile birlikte Çin yazısı da vardır. Yuluğ Tigin'in anıtta bulunan şiiri budur:

"Yiğirmi kün oturup

Bu taşga bu tamga kop

Yuluğ Tigin bitidim

Bunca bitik bitikme

Min Kül Tigin atası

Yuluğ Tigin bitidim."

Sayfa : 100

٥٤٥م . بیلنده تورك ایمپراطوری « تای ـ چو » چینلیلره برسفیر کوندرمش، چینلیلر سفیرك قدومیله کندیلرینی تبریك ایده‌رك: « بوکون بویوك بردولتك سفیری بزه کلدی . دولتمز مسعود اوله‌جق . » دیمشلردر . ٥٥٠ م . دن بری « چه‌تو » سلاله‌سی ایمپراطورلرندن اولان چین ایمپراطوری « ووچي » ٥٦٨ م . بیلنده تورکلردن برپرنسس ایله أولەندیکندن تورکلره چوق احسانده بولونوردی . اونلره هربیل برچوق شیله برابر یوزبیك طوپ ایپکده ویریردی .

تورکلر ارمنیلره‌ده مناسبتده ایدیلر . حتی ٦١٧م.ده تەله تورکلری ارمنیلری حکملری آلتنه آلمشلردی. ارمنیلر تجارت صورتیله قاشغارطرفلرینه قادار کیدرلردی. هله خازار تورکلری ارمنیلری دائما أزدیلر وحکملری آلتنده طوتدیلر .

اولجه سویلدیکمز تورك ایلچیسی بیزانسه ٥٦٨ م . بیلنده ایمپراطور ژوستەن Justin زمانده کلمشدر. بو تورك ایلچی خوراسانلی مانیاخ [١] آدنده بری اولوب بیزانسیه هدیەلر واسطه‌سیله کتیرمشدر . سفیرك بزاعتمادنامه‌سی ، برده بیزانسلیلرك تعبیری وجهله چیت Scythe یازیسیله یازلمش مکتوبی واردی . بویازی بوکون اورخون یازیسی دنیلن تورکلرك اسکی یازیسی درکه صوك زمانلرده سیبیروموغولستان طرفلرنده حفریاتله الده‌ایدیلان ایسته‌للر اوزرنده بولونمش وحل ایدلمشدر . اوزمان بیزانسده بویازیلری اوقویه‌بیلن ، بواسکی تورکجه‌یی بیلنلر وارمش . مکتوبلر اوقوندقدن صوکرا ایمپراطور سفیری حضورینه قبول ایلمشدر . مانیاخ تورکلرك دورت قوماندانلغه آیرلمش اولدیغنی، بونلرك ملی ویکانه بر سلطه autorité آلتنده قوتله‌ده‌راسیون یاپدقلرینی ایضاح ایتمشدر. تورك ایلچیسی ایمپراطورك ایکی سؤالنه جواب ویررایکن تەله‌لرك طیشارکی بودون اولارق تورك قاغانته تابع اولدیغنی ، « آبار »لرك ایسه خاصی تورکلر اولوب یکرمی بیك کشیدن عبارت بولندقلرینی سویلمشدر.

Sayfa 100

M. 545 yılında Türk imparatoru "Tay-çu" Çinlilere bir elçi göndermiş, Çinliler elçinin davul ile kendilerini kutlayarak, **"Bu gün büyük bir devletin elçisi bize geldi. Devletimiz mutlu olacak."** demişlerdir. M. 550'den beri "Çeü" soyu imparatorlarından olan Çin İmparatoru "Vuçi", M. 568 yılında Türklerden bir prensesle evlendiğinden Türklere çok cömertliklerde bulunurdu. Onlara her yıl pek çok şeyle beraber yüz bin ton ipek de verirdi.

Türkler Ermenilerle ilişkide idiler. **Hatta M. 617'de Tele Türkleri Ermenileri egemenlikleri altına almışlardı.** Ermeniler ticaret işleri dolayısıyla Kaşgar taraflarına giderlerdi. Hele Hazar Türkleri Ermenileri sürekli ezdiler ve egemenlikleri altında tuttular.

Daha önce söylediğimiz gibi Türk elçisi Bizans'a M. 568 yılında imparator Jüstinyanus zamanında gelmiştir. Bu Türk elçi Horasanlı Manyah(16) adında biri olup Bizans'a hediyeler ve **ipek getirmiştir.** Elçinin bağlılık mektubu, bir de Bizanslıların deyişince Çit **(Scythe)** yazısıyla yazılmış mektubu vardır. **Bu yazı bu gün Orhun yazısı olarak bilinen Türklerin eski yazısıdır ki son zamanlarda Sibirya ve Moğolistan taraflarında yapılan kazılarla çıkarılan buluntularla doğrulanmıştır. O zaman Bizans'ta bu yazıları okuyabilen, bu eski Türkçe'yi bilenler varmış. Mektuplar okunduktan sonra imparator elçiyi huzuruna kabul etmiştir. Manyah, Türklerin dört komutanlığa ayrılmış olduğunu, bunların ulusal ve biricik yönetim altında konfederasyon oluşturduklarını açıklamıştır.** Türk elçi, imparatorun iki sorusuna cevap verirken Tele'lerin, Dışarıdaki Budun olarak Türk Kağanı'na bağlı olduğunu "Abar"ların ise isyancı Türkler olup yirmi bin kişiden oluştuğunu söylemiştir.

16- Manyah: Türkçe "prens, değerli" demektir. Hâlen Kırgızlar prenslerine "Manap" derler ki bu kelime Vamberi'ye göre "mamyah"tan bozulmadır.

Sayfa : 103

غرب تورکلری کندیلرینی شرقدن قوغولمش فرض ایدییور ، تاچین ایله چالیشه‌جقلردی . تورکش خان والانتینویی آلی بوش کلمش کورنجه؛اوکا: « سز شو رومالیلرسیکز که اون‌دیل‌ویالکز بردانه حیله‌کارلغکزوار. تورکلریالان سویله‌مزلر. سزك قرالمسی شیشکز آبار [وار Ouvar] وهون‌کبی کوله‌لریمزله اتفاق ایتمشدر. اونلر بنم قیرباجیمی کورور کوزمز یرك دینه قاچارلر . اونلره قیلنج چکمکه تنزل ایتم ؛ اونلری بنم اطاعتلی تورکلرم آتلرینك آیاقلری آلتنده چوغولجان کبی أزرلر . » دیدی . صوکره بیزانس تورك ایلچیسنی کوتو یولدن یعنی ایران‌جوارندن وقافقاسیادن کوندرمکه اتهام ایتدی. « ایی یولدن یعنی قیپچاقدن کوندرلملی ایدی.» دیدی . تورکلرجه اووقت قیپچاق طونه ، دینیه‌پر و وولغا طرفلریدر . انتقام آلمق ایچون قیریمی استیلاء « بوسفوروس » [یکی قلعه بوغاز] ی ضبط‌ایده‌جکنی والانتینویه بیلدیردی . حقیقةً والانتینو بیزانسه دونجه « بژقا » خان [بیزانس

Sayfa 103

Batı Türkleri kendilerini doğudan kovulmuş olarak gördüklerinden, Ta Çin ile birlikte hareket etmeye çalışacaklardı. Türgiş Han Valantino'yu eli boş gelmiş görünce ona: "Siz şu Romalılarsınız ki on dil ve yalnız bir tane kurnazlığınız var. Türkler yalan söylemezler. Sizin kralımsı şeyiniz, Abar (Var-Ouvar) ve Hun gibi kölelerimizle birlik olmuşlardır. Onlar benim kırbacımı görür görmez yerin dibine kaçarlar. Onlara kılıç çekmeye gerek duymam, onları benim itaatli Türklerim atlarının ayakları altında solucan gibi ezerler" dedi. Sonra Bizanslıları Türk elçisini kötü yoldan, yani İran dolaylarından ve Kafkasya'dan göndermekle suçladı. "İyi yoldan, yani Kıpçak'tan göndermeli idi." dedi. Türklerce o zamanlar, Kıpçak Tuna; Dinyeper ve Volga taraflarıdır. İntikam almak için Kırım'a gireceğini, "Bosforus" (Yeni Kale Boğazı)'u ele geçireceğini Valantino'ya bildirdi. Gerçekten Valantino Bizans'a

Sayfa : 104

— ١٠٤ —

كتابلرى بوكا بوخانوس ديرلر] آدنده بر تورك قوماندانك قيريمى استيلا بوسفوروسى ضبط ايتديكى خبرى كلمشدر .

dönünce "Boka" Han (Bizans **[Sayfa 104]** kitapları buna Bohanus derler) adında bir Türk kumandanının Kırıma girdiği, Bosforus'u ele geçirdiği haberi gelmiştir.

Sayfa : 105

— ١٠٥ —

ميلادى ٦ ، ٧ نجى عصرلرده تورك ايمپراطورلغى شرقدن اعتباراً دون نهرينه وقريم اوزرلرينه قادردى . جنوب حدودلرى تيبهت وخوراسان ايدى . شمالاً « يه‌رينغ يارقو » مملكتى ايدى. غربده هون انقاضى كندیلرينه يعنى يكيدن اصيللرينه قاريشمشدى . قيريم ، وولغا وقفاسيادەكى شمديكى تورکلر هون انقاضندندر .

Sayfa 105

Milattan sonra 6. ve 7. yüzyıllarda Türk İmparatorluğunun sınırları doğudan başlayarak Don Nehri'ne ve Kırım üzerlerine kadardı. Güney sınırları Tibet ve Horasan idi. Kuzeydeki sınırı "Yering Yarku" memleketi idi. Batıda Hun kalıntıları kendilerine, yani yeniden asıllarına karışmıştı. **Kırım, Volga ve Kafkasya'daki şimdiki Türkler Hun kalıntılarındandır.**

Sayfa : 107

كول تكين و بيلكه خانلر يعى بو ايكى قارداش نامنه يازيلان بو يازيلردن بونلرك ۷ و ۸ نجى عصر ميلاديلرده كى تورکلر واونلرك آلتايله سد چين و كينغان داغلرى آراسنده تشكيل ايتدكلرى دولتلر حقنده بر فكر ايدينيلهبيلير . تورکلر اووقت قسماً چفتجى ايديلر ، قسماً شهرلرده اوطورورلردى . قاغان نامنده بر رئيسك حكمى آلتنده بولونورلردى . قاغان آرشا يك تورکجهده عالم ديمكدر . قاغاندن قاآن ، خاقان ، خان كلهلرى توره‌مشدر . تورکلرده اوچ نوع پادشاه عنوانى واردر: الكبويوكى قاآن اولوب ايمپراصور مقابليدر. دها آز بويوك بر دولت پادشاهى خاقاندر . دها كوچوك دولت پادشاهنه خان دينيركه قرال مقابليدر . تورکلر پرنسلكه بكلك و اونك پادشاهنه بك‌ديرلر . شهزاده‌يه توره Turé دينير . بوندن باشقه خان بوتون پادشاهلره‌ده عنواندر . قاغان ملتى، مملكتى‌ايى‌اداره ايدرسه تبعه‌سى چوغالير ، فنا اداره ايدرسه آزاليردى .

Sayfa 107

Kül Tigin ve Bilge Han'lar, yani bu iki kardeş adına yazılan bu yazılardan, bunların Milattan sonra 7. ve 8. yüzyıllarda dikildiklerini, Türkler konusunda ve onların Altay'la Çin Seddi ve Kingan Dağları arasında kurdukları devletlere ilişkin bir fikir edinilebilir. Türkler o zaman çiftçi idiler, bir kısmı da şehirlerde otururlardı. "Kağan" adında bir önderin yönetimi altında bulunurlardı. Kağan eski Türkçe'de "Bilgin" demektir. Türklerin üç tür padişah sanı vardır: En büyüğü Kaan olup imparator karşılığıdır. Daha az büyük bir devlet padişahı Hakan'dır. Daha küçük devlet padişahına Han denir ki kral karşılığıdır. Türkler prensliğe "Beylik" ve onun padişahına da "Bey" derlerdi. Şehzadeye "Töre" denir. Bundan başka Han, bütün padişahlara da sandır. Kağan ulusu iyi idare ederse uyruğu çoğalır, kötü idare ederse azalırdı.

Sayfa : 117

یکی تورك تاریخی

یاخود

مسلمانلق دوری

یاخود

دینی دور

[عمومی مطالعه]

۲

ایرانك بواضمحلالی تورکلرك مهاجرتی شمالدن زیاده ایرانه چویردی . قوتلی بر ایران ایله کوچله‌شمش اولان کوچوك آسیا و سوریه‌یه اولان تورك مهاجرتی تولایلاشدی . حال‌بوکه بومهاجرت وحرکت، آناطولی آقینی، قوتلی ایران زمانندہ « چیت‌یولی » ایله یعنی آمو دریا وخازار دکیزی شمالندن اولویوردی .

Sayfa : 118

دیکر طرفدن ده ایرانك اسلامیتی مسلمانلغك تورك یوردینه کیرمسنه یول آچدی. اسلامیت ایراندن خوراسانه، ماوراءالنهردن فارغانه وقاشغاره قادار واردی.

تورکلر اوکچه اسلامیته قارشی شدتلی برمبارزه یه کیریشدیلر؛ فقط برآزصوکرا مسلمان اولدیلر. مسلمان اولونجه ده اسلامیتك قهرمانی کسیلدیلر. شیمدی یه قادار آوروپالیلرله جنك آراسنده کوپرولك ایدن تورکلر آرتق قرون وسطانك خاچلیلر [اهل صلیب] طرفندن چیقاریلان دین محاربه لرنده آوروپالیلره قارشی دوردیلر، خاچلیلرك موفقیتسزلکنه سبب اولدیلر. بومشهور قائلی حربلرك صفلرنده نه برعرب، نه برتك عجم یوقدر. هپ بونلری یاپانلر، آوروپالیلری اووقتکی آسیا استیلاسنده غیرموفق ایدنلر صرف کندی باشلرینه تورکلردر.

تورکلر بوقهرمانلقلریله اسلامیتی، اسلامیت ایله برابر عربك قومیتنی ووارلغنی محقق برزوالدن قورتارمشلردر. یوقسه تورکلر اولماسه ایدی بوکون عربك ساده دینی دکل، نه دیل، نه ده کندیسی قالیردی. مع التاسف بو جهان حربی متعدد وقوعات صحیحه ایله اثبات ایتدی که عرب قومی وجدانسنده بوندن اوفاق برشکران بیله صاقلامامش، اسلامیتی قهرمانجه بوقادار بیل محافظه ایدن حتی هندستانلره، ویانه لره قادار پایان بزتورکلر دین قارداشلرینه خریستیانلر صفنه کچه رك خیانت ایتمشدر. یعنی بویکی خاچلیلر آقینده اهل صلیب اوردوسنه کوکلو یازلمشدر. اوسیل بوسفر دوردیریلامامشدر. حقیقته آسیانك زنده، اك جوال وقابلیتلی ملتی تورکدر. آسیا دینجه تورکی آکلامق لازمدر. آسیا سیاست وتاریخی اوکرنمك ایچین مطلقا تورکی مطالعه ایتمك ضرورتی واردر. آوروپایه هونلر، آوارلر، چینکیزلیلر، عثمانلیلر ایله موفقیتله هجوم ایتمشدر. اوروپا آقینی ایسه او دوردیرمشدر. حتی بوکونده بویله در. «آنادولو استقلال غزاسی» اولمسه ایدی آسیا ایچین هرشی بیتمشدی. بوکون انادولوده مهم براستحکام دوروبور دیمکدر. اوروپالیلرده تورکدن «آرتی برقورقو» واردر. هنده، مصرده اولان برحرکتی انکلیزلر تورکدن بیلیرلر. حقیقته فرانسزلره قارشی سوریه عصیانلرنده مهم مشکلات پایان اسکندرون جوارینك برآووچ آرسلان تورکلری دکلدر.

Sayfa 117

(Yeni Türk Tarihi)

yada

(Müslümanlık Dönemi)

yada

(Dinsel Dönem)

(Genel Değerlendirme)

2

İran'ın bu çöküşü Türklerin göç yollarını kuzeyden ziyade İran'a yöneltti. Güçlü bir İran ile, zorluğa düşmüş olan Küçük Asya'ya ve Suriye'ye olan Türk göçü kolaylaştı. Oysaki, bu göç ve hareket, Anadolu akını, güçlü İran zamanında "Çit Yolu" ile, yani Amu Derya ve Hazar Denizi kuzeyinden oluyordu.

Sayfa 118

Diğer taraftan da İran'ın İslâmiyet'i, Müslümanlığın Türk yurduna girmesine yol açtı. İslâmiyet İran'dan Horasan'a, Maveraünnehir'den Fergana ve Kaşgar'a kadar vardı.

Türkler, önceleri İslâmiyete karşı sert bir biçimde mücadeleye giriştiler. Fakat çok geçmeden Müslüman oldular. Müslüman olunca da İslâmiyetin kahramanı kesildiler. Şimdiye kadar Avrupalılarla Çin'in arasında köprü görevi gören Türkler, artık Ortaçağ'ın Haçlılar tarafından çıkarılan din savaşlarında Avrupalılara karşı durdular. Haçlıların başarısızlığına neden oldular. Bu ünlü ve kanlı savaşların saflarında ne bir Arap, ne de tek bir Acem yoktur. Bunları yapanlar, Avrupalıları o zamanki Asya yayılmasında başarısız kılan sadece Türklerdir.

Türkler bu kahramanlıklarıyla İslâmiyeti, İslâmiyetle birlikte de Arap halkını ve varlığını kaçınılmaz bir yok oluştan kurtarmışlardır. **Yoksa Türkler olmasaydı, bu gün Arabın yalnızca dini değil, ne dili, ne kendisi kalırdı.** Ne yazık ki Birinci Dünya Savaşı'nın yinelenen olayları kanıtladı ki Arap halkı vicdanında en ufak bir minnet duygusu bile saklamamış, İslâmiyeti kahramanca bu kadar yıl koruyan, hatta Hindistanlara, Viyanalara kadar yayan **biz Türklere, din kardeşlerine, Hristiyan tarafına geçerek ihanet etmiştir.** Yani, bu yeni Haçlılar akınında haçlı ordusuna gönüllü yazılmışlardır. O sel bu kez durdurulamamıştır. **Gerçekten, Asya'nın dinç, en cesur ve yetenekli ulusu Türktür.** Asya deyince Türk'ü anlamak gerekir. **Asya siyaset ve tarihini öğrenmek için kesinlikle Türkü değerlendirmek zorunluluğu vardır.** Avrupa'ya Hunlar, Avarlar, Cengizliler, Osmanlılar başarıyla saldırmışlardır. Avrupa akınını işte bu durdurmuştur. **Hatta bugün de öyledir. "Anadolu İstiklâl Gazâsı" olmasaydı, asya için her şey bitmişti.** Bugün Anadolu'da önemli bir istihkam duruyor demektir. Avrupalılarda Türk'ten "irsî" (genetik olarak) bir korku vardır. Hind'de, Mısır'da olan hareketi, İngilizler Türk'ten bilirler. Gerçekten Fransızlara karşı Suriye ayaklanmalarında önemli zorluklar, engeller çıkaran İskenderun çevresinde ki bir avuç arslan Türkler değil midir?

Sayfa : 120

٦٥١ م . ، ٣٠هـ . يىلنده حضرت عثمان زمانىنده « ابن كرايز » قوماندا سنده كى عرب اوردوسى ماوراءالنهره داخل اولمشدر. ايلك اولارق تورکلرله عربلرك فارشى فارشيه كلسى «مرو»ده «احنف بن قيس» قوماندا سنده كى عرب اوردوسى ايله غرب تورکلرينك خانى ئى-پى-طو-لو خان قوماندا سنده كى تورك عسكريدر. خان حربه اتمه دن حكملوب كتمشدر. تورکلرله عربلر آره سنده ايلك حربى يابان ايسه عرب خوراسان واليسى «عبدالله بن زياد» در. شوى بيلمك لازمدر كه عربلرك بو تورك يوردينى ضبط ايتملرى « رمانه » [بش مترو بوينده برعرب مزراقيدر] لرى ايله دكلدر. بوظفرى اوزمان تورك يوردنده موجود اولان آنارشيه بورجليدرلر . له ئون قاهونك ديديكى كبى: « يوقسه اونلر بوايشى قارغى ايله باشارامازلردى». حاصل تورك يوردندن برقسم ، عربلر طرفندن ضبط اولوندى .

Sayfa 120

H.30 (M.651) yılında Hazreti Ömer zamanında "İbni Kerayiz" kumandasındaki Arap ordusu Maveraünnehir'e girmiştir. İlk olarak Türklerle Arapların karşı karşıya gelmesi **"Merv"**de "Ehnef ibn Kays" kumandasındaki Arap ordusu ile Batı Türklerinin Hanı İ-pi-tu-lu Han kumandasındaki Türk askerleriyledir. **Han savaşmadan çekilip gitmiştir.** Türklerle Arapların arasında ilk savaşı yapan ise Arap Horasan Valisi "Abdullah bin Ziyad"dır. Şunu bilmek gerekir ki Arapların bu Türk yurdunu ele geçirmeleri "Remane"(beş metre boyunda bir Arap mızrağıdır)'leri ile değildir. Bu zaferi, o zaman Türk yurdunda **bulunan kargaşaya borçludurlar.** Leon Kahun'un dediği gibi: **"Yoksa onlar bu işi kargı ile başaramazlardı.** Özetle; Türk yurdunun bir kısmı, Araplar tarafından ele geçirildi.

تورك كتبخانه‌سى
معارف وكالتى نشريات ندن
عدد : ٥٤

دوقتور رضا نور

تورك تاريخى

رسملى وخريطه‌لى

جلد — ٢

تاليف وترجمه انجمنجه قبول ايدلمشدر .

استانبول — مطبعة عامره
١٣٤٢ ، ١٩٢٤ م .

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından
Sayı : 54

Doktor Rıza Nur

TÜRK TARİHİ

Resimli ve Haritalı

Cilt 2

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir.

İstanbul-Matbaa-yı Âmire
1924

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1863
Yazar : Dr. Rıza Nur
Cild : Bordo
Ebadı :
En : 17 cm.
Boy : 24 cm
Sayfa Adedi : 389

Sayfa : 8

بوتورکلر چین مدنیتنه الڭزیاده تمثل ایدن تورکلردر. بودا دینه کیرمشلر واونی یاپمشلردر . چینك شمالنده‌کی الك مشهور بودا پاغودلرینی بو تورکلر یاپمشلردر . بو دین بو پادشاهلری اعتکافه ، مسکینلکه سوق ایتمش ایسه‌ده هیکلتراشلق کبی نفیس صنعتلرك ، معمارلغك ایلریله‌مه‌سنه اولسون سبب اولمشدر .

بونلر جوجه‌نلرله قانلی حربلر یاپمشلردر . هندستان و ایران ایله تماسده بولونمشلردر. دولتلری ۱۷۵ یيل یاشامشدر

Sayfa 8

Bu Türkler, Çin uygarlığıyla en çok benzeşen Türklerdir. Buda dinini kabul etmişler ve onu yaymışlardır. Çin'in kuzeyindeki en ünlü Buda tapınaklarını bu Türkler yapmışlardır. Bu din, padişahları uyuşukluğa yöneltmişse de, heykeltraşlık gibi güzel sanatların, mimarlığın ilerlemesine neden olmuştur.

Bunlar, Cücenlerle kanlı savaşlar yapmışlardır. Hindistan ve İran ile ilişkide bulunmuşlardır. Devletleri 175 yıl yaşamıştır.

Sayfa : 17

جوجه‌ں دولتی بویوك برایمپراطورلق ایدی. جوجه‌نلر قوره‌دن خازار دکزینه قادار اوزانان بویوك بر سلطنت قورمشلردر . بو سلطنت اورال داغلرندن ره‌ن ایرماغنه قادار اوزانان هون ایمپراطورلغی ایله اورالده تماسده ایدی . اووقت بوایکی تورك ایمپراطورلغی چین ، روما وبیزانس ایمپراطورلقلرینی کولکده براقیورلردی.

Sayfa 17

Cücen Devleti, büyük bir imparatorluk idi. Cücenler, Kore'den Hazar Denizi'ne kadar uzanan büyük bir saltanat kurmuşlardır. Bu saltanat, Ural Dağları'ndan Ren Irmağı'na kadar uzanan Hun İmparatorluğu ile Ural'da temasta idi. O zamanlar bu iki Türk İmparatorluğu, Çin, Roma ve Bizans İmparatorluklarını gölgede bırakıyorlardı.

Sayfa : 18 — ١٨ —

انقراضلری اوزرینه جوجه‌نلرك برقسمی غربه دوغرو هجرت ایتمشدر . ایشته بوجوجه‌نلردر که آوروپایه کیروب « آوار » ، « آبار » ، « وار » آدلریله طانیلاجقلر. هون ایمپراطورلغی یرینه کچه‌جکلر، یاخود هون ایمپراطورلغنی یکیدن احیا ایده‌جکلر، یاخوددە ـ دیکر بر تعبیرله ـ او شکل و قوتده ، او یرلرده یکی بر ایمپراطورلق قوراجقلردر .

Sayfa 18

Devletin dağılması üzerine, Cücenlerin bir kısmı batıya doğru göçmüştür. **İşte bu Cücenlerdir ki Avrupaya girip "Avar", "Abar", "Var" adlarıyla tanınacaklar, Hun İmparatorluğu yerine geçecekler, ya da** -diğer bir deyişle- o şekil ve güçte, o yerlerde yeni bir imparatorluk kuracaklardır.

Sayfa : 21

یوشیلرك آسیا تاریخنده مهم رولری واردر . ایران، هند وچین مدنیتلرینی بربریه کوتورمشلر، بونلردن مرکب پارلاق برمدنیت میدانه کتیرمشلردر. بومدنیته حتی اسکندر انقاضندن آلدقلری یونان مدنیتینده آشیلامشلردر . هندستانده بودا دینی قبول ایدوب بودینی چینه و شرقده‌کی تورکلر آراسنه قادار میسیونرلر کوندرەرك یایمشلردر. اورتودوقسلغك استانبول وازمیرده پاپدینی کبی « تزیر ل » لر پاپوب بوتون بودا پاپاسلرینك اشتراکیله مذاکره‌لر یاپمشلر، بودا دینی تبلیغ وتنظیم ایتمشلردر. هندستانده وهریرده برچوق پاغودلر وکوزل هیکللر وجوده کتیرمشلردر. سوعد ، خوراسان وشمالی هندستانده بونلره عائد مختلف پارەلر بولونمشدر .

Sayfa : 22 — ٢٢ -

بو پارەلرك اوزرنده اكثريتله « قادافەس » آدى يازيليدر . انسان رسمى ده اولوب بو رسمده كى انسانك باشنده تورك « بورك »ى، آرقاسنده چيت البسەسى واردر. صاقالى اوزوندر. بعضى پارالرده رسم اولونان انسان تخت اوزرنده اوطورمقده در.

بو پارەلرك بعضيسنده يونان حرفلريله « قوشان پادشاهلرى پادشاهى قانەركى » يازيليدر . بو معلوماتله بونلرك يونانلى اولديغنى ظن ايتمامل . ديل آيريدر . ياليكيز يازيسى بويوك اسكندر انقاضندن آلنمەدر. پارەلرك بعضيلرنده چينجه يازى ده واردر.

هندستان ايله روما آراسنده تجارتى تأسيس ايتمشلردر . بو سببله هندستانده بو دوره عائد پاغود خرابەلرنده رومالىلرك پارەلرى بولونمقده در. چينك ايكلرينى، هندك قوماشلرينى ده رومايه نقل ايتمشلردر .

الكبويوك پادشاهلرى اولان قانيشقا اورتا آسيايى و بالخاصه هندستانى رفاه ومدنيته غرق ايتمشدر . هندستان بو اولو پادشاهى چوق عصرلر اونوتمامشدر . بوذات بودا دينه بر ولى ، برعزيز كبى كچمشدر .

بو وقوعاتله آكلايورز كه هنده ده، ماوراء النهرده ده اسكى مدنيتلر قوران، مدنيتلر احيا ايدنلر، مدنيتلرى بربرينه طانيتانلر و آشيلايانلر بزتورکلرز . بونلر مهم وظيفەلردر . جهان مواجهەسنده تورکك باشنى شرف ، فخر اكليللريله بزەر ... بوندن باشقه چينده ده مدنيتده ترقيلر پايديغمزى كورەجكز . عراق ، مەزوپوتاميا و آنادولوده ده ايلك مدنيتلرى قورانلر بزم آتالرمز. اورتا آسيانك مسلمانلق دورەسنده ده آيرى بر مدنيت قورديغمزى، مصرك بوكون ياكاپش اولارق « آثار عربيه » دنيلن مدنيتنى بزم ميدانه كتيرديكمزى ، آنادولوده اسلاملق دورى مدنيتنى ياپانلرك ينه بز اولديغمزى كورەجكز. تورکلره ساده جنكجى ديەنلر بونلره نه ديەجكلر !... تورکلر ! سز بختيار بر نسلسكز . افتخار حقكزدر.

يوشى تورکلرينى ميلاددن ٢ عصر اول صوغد وخوارسانده كورويورز. اورالر اوزماندن برى ده تورکلرك يوردىدر. اوزماندن اول تورکدن غيريسنه عائد اولديغنى ده ثابت دكلدر!.

Sayfa 21

Yueçilerin Asya tarihinde önemli rolleri vardır. İran, Hint ve Çin uygarlıklarını birbirine götürmüşler, bunların birleşiminden parlak bir uygarlık ortaya koymuşlardır. Bu uygarlığa ayrıca İskender kalıntılarından aldık-

ları Yunan medeniyetini de aşılamışlardır. Hindistan'da Buda dinini kabul edip bu dini Çin'e ve doğudaki Türkler arasına kadar misyonerler göndererek yaymışlardır. Ortodoksluğun İstanbul ve İznik'de yaptığı gibi "Konsil"ler yapıp bütün Buda papazlarının katılımıyla görüşmeler yapmışlar, Buda dinini belirlemiş ve düzenlemişlerdir. Hindistan'da ve diğer yerlerde birçok Budist tapınakları ve güzel heykeller yapmışlardır.

Soğd, Horasan ve Kuzey Hindistan'da bunlara ait çeşitli paralar bulunmuştur.**[Sayfa 22]** Bu paraların üzerinde çoğunlukla "Kadafes" adı yazılıdır. Üzerinde insan resmi de bulunan bu paralardaki insanın başında Türk "börk"ü, **arkasında çit elbisesi vardır. Sakal uzundur. Kimi paralarda resmolunan insan, taht üzerinde oturmaktadır.**

Bu paraların bazısında Yunan harfleriyle **"Kuşan padişahlarının padişahı Kanarki"** yazılıdır. Bu bilgiyle, bunların Yunanlı olduğu sanılmamalı. Dil ayrıdır. Yazısı Büyük İskender yıkıntısından alınmadır. Paraların kimilerinde Çince yazı da vardır.

Hindistan ile Roma arasında ticareti kurmuşlardır. Bu sebeple Hindistan'da bu devre ilişkin Pagod kalıntılarında Romalıların paraları bulunmaktadır. Çin'in ipeklerini, Hint'in kumaşlarını da Roma'ya götürmüşlerdir.

En büyük padişahları olan Kanışka, Orta Asya'yı ve özellikle Hindistan'ı refah ve uygarlıkla yüceltmiştir. Hindistan bu ulu padişahı uzun yüzyıllar boyunca unutmamıştır. Bu kişi Buda dinine bir veli, bir aziz gibi geçmiştir.

Bu olaydan anlıyoruz ki Hint'te de, Maveraünnehir'de de eski uygarlıklar kuran, uygarlıkları geliştirenler, **uygarlıkları birbirine tanıtanlar ve aşılayanlar biz Türkleriz. Bunlar önemli görevlerdir. Dünya karşısında Türk'ün başını şeref ve onur taçlarıyla taçlandırır. Bundan başka Çin'de de uygarlık ilerlemeleri yaptığımızı göreceğiz. Irak, Mezopotamya ve Anadolu'da da ilk uygarlıkları kuranlar bizim atalarımız. Orta Asya'nın Müslümanlık devresinde de ayrı bir uygarlık kurduğumuzu, Mısır'ın bugün yanlış olarak "Arap eseri"** denilen uygarlığı bizim meydana getirdiğimiz, Anadolu'da İslâmlık devri uygarlığını yapanların yine biz olduğumuzu göreceğiz. Türklere yalnızca savaşçı diyenler, bunlara ne diyecekler! Türkler! Siz kutlu bir soysunuz. Gururlanmak hakkınızdır.

Yueçi Türklerini milattan **2 yüzyıl önce** Soğd ve Horasan'da görüyoruz. Oralar o zamandan beri Türklerin yurdudur. Daha önceki dönemlerde Türk'ten başkasına ait olduğu belli değildir.

Sayfa : 27

هونلر « رؤیلاس » قوماندا اسنده بر اوردو ایله تراکیایی استیلا ایتدیلر . بو استیلادن صوکره استانبولی ضبط ایتمکی قوردیلر. رویلاس استانبول اورینه یورودی ایسه ده یاغمورلردن ، وبادن فضله تلفات ویردیکندن کری دوندی [٤٢٥ م.].

تورکلر رومانك زنکینلکنی کورمش ، بو زنکینلکه کوز دیکمشلردی . ینه طبق چین کبی اوکلرنده یاغلیق بر قویروق واردی . دورمایور هجوم و تالان ایدیورلردی . بو آفینلره آرالرنده کی فساد وپوست غوغاسندن دولایی رومالیلرد. وسیله لر ویریورلردی . رومالیلر هون خانلرندن « روآ » یه بیلده ۱۷۵ کیلو آلتون ویرکی ویرمکه مجبور اولدیلر .

روآنك یرینه مشهور « آتیللا » ایله « بلهدا » کچدیلر [٤٣٠ م .]

بو آتیللا ایله درکه هون دنیلن تورکلرك آوروپایه ایکنجی، فقط پك بویوك آفینلری یاپیلمشدر. بومهم ذاتك آدی آوروپا تاریخلرنده بوشکلده یازلمشدر. بونك آصلنك « آتلی » اولدیغی محقق کبیدر. آتیللانك بایراغنده باشی تاجلی صونغور رسمی واردی. « تاکرینك عنایتیله هونلرك ، میدیه لیلرك ، غوتلرك ، دانووالرك پادشاهی » عنوانی طاشیه شدر .

غربی روما ایمپراطوری « تهئودوس » هونلرله صلح اوزره یاشامغه اهمیت ویردیکندن ایکی ایلچی کوندردی . بوایلچیلر تورك ایلچیلریله بلغراد جوارنده « مارغوس » دنیلن محلده برصلح معاهده نامه سی یاپدیلر

Sayfa 27

Hunlar, Royalas kumandasında bir ordu ile Trakya'yı işgal ettiler. Bu işgalden sonra İstanbul'u ele geçirmeyi tasarladılar. Royalas İstanbul üzerine yürüdüyse de; yağmurlardan, vebadan fazla kayıp verdiğinden geri döndü [M. 420].

Türkler Roma'nın zenginliğini görmüş, bu zenginliğe göz dikmişlerdi. Yine tıpkı Çin gibi onların da bir yağlı kuyruğu vardı. Durmuyor, saldırı ve yağma ediyorlardı. Bu akınlara, aralarındaki bozgun ve post kavgasından do-

layı Romalılar da fırsat veriyorlardı. Romalılar **Hun hanlarından Rua'ya yılda 175 kilo altın vergi vermeğe zorunlu oldular.**

Rua'nın yerine ünlü Atilla ile Bleda geçtiler [M. 430].

Bu Atilla ile Hun Türkleri Avrupa'ya ikinci, fakat çok büyük akınlar yapmışlardır. Bu mühim kişinin adı Avrupa tarihlerinde bu şekilde yazılmıştır. Bunun aslının "Atlı olduğu mutlak gibidir. Atilla'nın bayrağında başı taçlı sungur resmi vardır. "Tanrının izniyle **Hunların, Meydiyelilerin, Danuvaların" Padişahı** sanını taşımıştır.

Batı Roma İmparatoru Teodus, Hunlarla barış içinde yaşamaya önem verdiğinden iki elçi gönderdi. Bu elçiler Türk elçileriyle Belgrad dolaylarında "Margus" denilen yerde bir barış antlaşması yaptılar.

Sayfa : 42

۱۲ — بو اون بر مادەیه حاجت براقمایان مهم بر دلیل ایسه بو ایمپراطورلغی وسلطنت خاندانی تشکیل ایدن جینگیزخانك موغول اوروقندن اولمیوب قارایت [کرایت] اوروقندن اولمەسیدر. جینگیزك آتاسی قارایتلردنایدی. اووقتلر تورك اوروقلری آراسنده دائما واقع اولان فرار والتجا سببلرندن دولایی اولاجق کندی اوروقندن موغوللرك آراسنه کلوب قالمشدر . قارایتلر ایسه خالص تورکدر ؛ دیللری خالص تورکجه واووقتلر خریستیان ایدیلر . بوحقیقته کوره بو ایمپراطورلغه موغول ایمپراطورلغی دکل بلکه « قارایت ایمپراطورلغی » الك دوغرو آددر .

Sayfa 42

12-Bu on bir maddeye gerek bırakmayan önemli bir delil ise, bu İmparatorluğu ve saltanat hanedânını oluşturan Cengiz Han'ın **Moğol boyundan olmayıp Karyet [Kerait] boyundan olmasıdır.** Cengiz'in atası Karayetler ise öz be öz Türk'tür; dilleri öz Türkçe ve o vakitler Hristiyan idiler. Bu hakikate göre bu İmparatorluk "Moğol İmparatorluğu" değil, belki "Karayet İmparatorluğu" en doğru addır.

Sayfa : 53

چینگیز خان غایت بویوك برسیاست یاپارق ۱۱۹۳ م . ده چین ایمپراطوری اولان کینلره خدمت عرض ایتدی . اوآشاده چینده قیتلق واردی . برده بوتون تورك اوروقلری چینه هجوم ایدییورلردی .

1193
1162
0031 yaşında

Sayfa 53

Cengiz Han oldukça büyük bir siyaset yaparak **M. 1193'de** Çin imparatoru olan Kin'lere hizmet sundu. O sırada Çin'de kıtlık vardı. Bir de bütün Türk boyları Çin'e saldırıyorlardı.

Sayfa : 145

قیپچاق

و

آلتون اوردو دولتی

جینلیلر تورکلری بوزوب غربه آتدقجه ، تورکلر بربرلریله اوغراشوب وزولانلری قازاق اولدقجه طاقم طاقم ، سورو سورو قوزغون دکزینك شمال وشرق قیپیلرینه ، باشقردلرك یانته کلدیلر . بورالره « قیپچاق » ، عربجه کتابلرده « صحرای قفجق » ، عجمجه کتابلرده « دشت قیچاق » دنیر .

بوتورکلر بورالرده باشقرد ، واغول ، میشهر ، قاچار ، بولغار ، آلان، آوار کبی تورك وفین اوروقلرینی بولدیلر . اونلری حکملری آلتنه آلدیلر . بو صورتله قیپچاقده « هون ـ اوغور » [هوتغور] ادنده بویوك بردولت قورولدی . بوتون بو اوروقلر قیپچاق آدینی آلدیلر .

Sayfa 145

(KIPÇAK)

VE

(ALTUN ORDU DEVLETİ)

Çinliler, Türkleri yenip batıya sürdükçe, Türkler birbirleriyle uğraşıp bozulanlar Kazak oldukça, takım takım, sürü sürü **Kuzgun Denizi'nin kuzey ve doğu kıyılarına,** Başkırt'ların yanına geldiler. Buralar "Kıpçak", Arapça kitaplarda "Sahra-yı Kıfçak", Acemce kitaplarda **"Deşt-i Kıpçak"** olarak geçmektedir.

Bu Türkler buralarda Başkır, Vağul, Mişer, Kaçar, Bulgar, Alan, Avar gibi Türk ve Fin boylarını buldular. Onları hükümleri altına aldılar. Bu suretle Kıpçak'da "Hun-Ogur (Hungur) adında büyük bir devlet kuruldu. Bütün bu boylar "Kıpçak" adını aldılar.

Sayfa : 148

آلتون اوردو دولتی

چینگیز خان بویوك اوغلو جوجی خانه کندی فتح ایتدیکی قیپچاغی ویردی .

Sayfa 148

(ALTUN ORDU DEVLETİ)

Cengiz Han büyük oğlu Cuci Han'a kendi fethettiği Kıpçak'ı verdi.

Sayfa : 149

— ١٤٩ —

جوجی ایله آلتون اوردو دولتنك تملی آتیلمشدر . چنگیز امپراطورلغنك انقراضی زمانده باشلی باشنه بر دولت اولمشدر .

Sayfa 149

Cuci ile Altun Ordu Devletinin temeli atılmıştır. Cengiz İmparatorluğu'nun çözüldüğü sıralarda başlı başına bir devlet olmuştur.

Sayfa : 149

باتو بورادن راستوف طرفنه یورودی وبرمقدار عسکرده غالیچیایه کوندردی.. برچوق قلعه‌لری آلدی . ١٢٤٠ م . ده منگو خانی کیه‌ف شهرینه کوندردی - آرقاسندن کندیسی‌ده کلدی . بواوردولرك آتلرینك کیشنمه‌سی ، آرابالرینك غیجیرتیسی وسائر کورولتولری اوقادارایمش که شهرده قونوشانلر بربرینك لافیردیسی ایشیده‌مه‌مشلر . کیه‌فلیلر پك مغرور اولدقلرندن تسلیم اولمدیلر . شهر زورله ضبط ایدیلوب آهالیسی قیلیچدن کچرلدی وقان سیل کبی آقدی . کیه‌ف کناری

Sayfa 149

Batu buradan Rastof tarafına yürüdü ve bir miktar askerini de Galiçya'ya gönderdi. Birçok kaleler aldı. M. 1240'da Mengü Han'ı Kiyef şehrine gönderdi ve arkasından kendisi de geldi. Bu orduların atlarının kişnemesi, arabalarının gıcırtısı ve benzeri gürültüleri o kadar imiş ki şehirde konuşanlar birbirinin konuşmalarını işitememişler. **Kiyefliler pek gururlu olduklarından teslim olmadılar. Şehir zorla ele geçirilip halkı kılıçtan geçirildi ve kan sel gibi aktı. Kiyef Kinezi** [Sayfa 150] **Dimitri esir edildi. Kiyef o vakit**

Sayfa : 150 ۱۵۰

دیمیتری اسیر ایدلدی . کیپف اووقت شرقی آوروپانك اك زنکین وکوزل شهری ایدی . ترانسیت یری ، تجارت اوغراغی ایدی . باتوخان بورادن لهستانه کیردی . اوراده ماجارستانی ، بولغاریایی خرواتستان [بوسنه] ی آلوب آلمانیایه کچدی . بواثناده اوقدای قاآنك وفاتی خبری کلدیکندن قوماندان صوبوتایی دیکله‌مه‌یوب قاآن انتخاب اولونمق امیدیله کری دوندی . رجعتك سببنی بیلمه‌ین آوروپالیلر دعالری تأثیر ایدوب آللهك عنایتیله کری دوندیکنه ذاهب اولدیلر [۱].

Doğu Avrupa'nın en zengin ve güzel şehri idi. Geçiş yolu, ticaret uğrağı idi. **Batu Han buradan Lehistan'a girdi.** Orada Macaristan'ı, Bulgarya'yı, Hırvatistan'ı alıp Almanya'ya geçti. Bu esnada Ögeday Kaan'ın vefâtı haberi geldiğinden Kumandan Subutay'ı dinlemeyip Kaan seçilmek ümidiyle geri döndü. Bu geri çekilmenin nedenini bilmeyen Avrupalılar, dualarının etki edip Allah'ın izniyle geri döndüğü sanısına kapıldılar.

Sayfa : 153

طوقطای خانه . — بوکا « توقتوقا » ده دیورلر . دورت یولوکه یولونان دولتی یکیدن برلشدیردی . خانلغنك اوچونجی بیلنده قوبلای قاآن اولوب یرینه اولجایتو قاآن اولدی . بوحادثه ایله بویوك چینکیز ایمپراطورلغی تمامیله تقسیم اولونوب هرطرفده کی چینکیز سلاله‌سندن خانلر رسماً استقلال بولدیلر . بو میانده بو قیپچاق دولتی‌ده مستقل اولدی

Sayfa 153

Toktay Han'a "Toktuka" da derler. Dörde ayrılan devleti yeniden birleştirdi. Hanlığının üçüncü yılında Kubilay Kaan ölüp yerine Olcaytu Kaan oldu. Bu olayla büyük Cengiz İmparatorluğu tamamıyla bölüşülüp her taraftaki Cengiz soyundan hanlar resmen bağımsız oldular. Buna bağlı olarak Kıpçak Devleti de bağımsız oldu [M. 1293].

Sayfa : 166

آلتون اوردو دولتنك انقراضی.— بودولت ارتق ایجه انقراضه یوز طوتدی. بر چوق خانلقلره بولوندی . شمال طرفنده یعنی بولغار قسمنده « قازان خانلغی » ، «ماوراءالنهر خانلغی » ، قریم وقارا دکیز طرفلرنده « قریم خانلغی » ، ایدیل بویند « نوغای خانلغی » ، استراقاندہ « آستر خان خانلغی » نامیله خانلقلر تورەدی . کندیسی‌ده سرای خانلغی درجەسنه ایندی. بونك اوستنه طوز، بوبر اولارق تاتار اولولری روس خدمتنه کیروب سرای یعنی وطنلری علیهنه چالشدیلر. واسیلی زمانند روسلرك اورتاسنده « قاسم خانلغی » آندہ دیکر برخانلق روسلر طرفندن تأسیس ایدلدی . بوندن مقصد تاتارلره قارشی بر قالقان ، هم‌ده تاتارلری طوپلایوب دیکر تاتار خانلقلری یعنی آصیل وطنلری علیهنه سوق ایتمك ایچین شیطانی بر آلت یاپمقدی . روس حکمنده اولان بو خانلق هیچ دورمادی ، ملتی ، وطنی ، دینی علیهنه چالیشدی .

Sayfa 166

(Altun Ordu Devletinin Çözülmesi)

Bu Devlet artık iyice çözülmeye yüz tuttu. Birçok hanlıklara bölündü. Kuzey tarafında, yani Bulgar kısmında **"Kazan Hanlığı"**, "Maveraünnehir Hanlığı" Kırım ve Karadeniz taraflarında **"Kırım Hanlığı,** İdil boyunda **"Nogay Hanlığı", Astrakan'da "Astırhan Hanlığı"** adıyla hanlıklar ortaya çıktı. Kendisi de "Saray Hanlığı" derecesine indi. Bunun üstüne tuz-biber olarak Tatar ululari Rus hizmetine girip Saray, yani vatanları aleyhine çalıştılar. Vasili zamanında Rusların ortasında "Kasım Hanlığı" adında diğer bir hanlık da Ruslar tarafından kuruldu. Bundan amaç Tatarlara karşı bir kalkan, hem de Tatarları toplayıp diğer Tatar hanlıkları, yani asıl vatanları aleyhine yöneltmek için şeytani bir araç yapmaktı. Rus egemenliğinde olan bu hanlık; ulusu, ülkesi ve dini aleyhine çalıştı.

Sayfa : 296

تیمورك باباسی اووقتکی زادکان عائله‌لری کی کش کویلرندن برنده اوطوریوردی. عائله فقیر دوشمشدی . تیمورك باباسی کوینده ایکی اوچ آرقداشی بکله اوطوریور، تورك عادتی اوزره دوغان ، تازی بسلهیور ، آوله وقت کچیریوردی.

قازغانك بوتون تورکلرك باشنه کچدیکی ، حسین کرت اوزرینه حرکت ایتدیکی وقت قازغان خان اوردوسنده هنوز یکرمی ایکی یاشنده اولان تیموربك‌ده واردی. قازغان تیموری جوق سویوردی . چونکه تیمور هم اصیلدی ، هم‌ده قهرماندی ؛ هم‌ده اخلاقی وبویوك شخصی مزیتلریله اوعصرك غبطه ایتدیکی برمرد بیکیت ، برچلبی ، برجنتیلمه‌ن ایدی . تیمور کندی یازدیغی ترجمهٔ حالنده : « ۱۲ یاشمده ایکن کندمده بویوکلك حس ایدیوردم . کنجلکمی اوقویوب یازمق ، هرسلاحك قوللانمه‌سنی تعلیم ایتمك ، سطرنج اویناملقله کچیردم . » دیور. بو ترجمهٔ حال تیمورك

Sayfa : 297

— ۲۹۷ —

« توزك » ده موجوددر . « توزوك » تورکجه دوزولمش شی ، نظام دیمکدر. بزم شیوه‌جه ت ، د اولدیغندن « دوزوك » در ؛ دوزمك مصدرندن کلیر. «دوزن»ده بو آصلدندر. صوکره بوکلمه‌یی عربجه جمله‌یه‌رك « تزکات تیمور » یاپمشلر، « تزکات » صورتنده یازمشلردر .

Sayfa 296

[AKSAK TİMURLAR İMPARATORLUĞU]

[Aksak Timur Han]

Timur'un babası o zamanın soylu aileleri gibi Keş köylerinden birinde oturuyordu. Aile yoksul düşmüştü. Timur'un babası köyünde iki-üç arkadaşı beyle oturuyor, Türk geleneğine bağlı olarak doğan, tazı besliyor, avla zaman geçiriyordu.

Kazgan'ın bütün Türklerin başına geçtiği, Hüseyin Gert üzerine hareket ettiği zaman, Kazgan Han ordusunda henüz yirmi iki yaşında olan Timur Bey de vardı. Kazgan, Timur'u çok seviyordu. Çünkü Timur hem soylu, hem de kahramandı; hem de ahlakı ve büyük kişisel becerileriyle o yüzyılın gıpta ettiği bir mert yiğit, bir çelebi, bir centilmen idi. Timur, kendi yazdığı özgeçmişinde: **12 yaşında iken kendimde büyüklük hissediyordum.** Gençliğimi okuyup yazmak, her silahın kullanılmasını öğrenmek, satranç oynamakla geçirdim" diyor. Bu özgeçmiş Timur'un **[Sayfa 297]** "Tüzük"ünde bulunmaktadır. "Tüzük" Türkçe, "düzülmüş şey; nizam" demektir. Bizim ağızca [t] [d] olduğundan, "düzlük"tür; "düzmek" kökünden gelir. "Düzen" de bu asıldandır. Sonra bu sözcüğe Arapça ek ekleyerek "Tüzükât-ı Timur" yapmışlar, "Tüzükât" biçiminde yazmışlardır.

Sayfa : 298

جاغاتای تختنه یکی سلطان اولان « توقلوق تیمور » [طغلق ـ توغلو] ده
دولتنك قوت بولمسی نامنه تیمور بکه بل باغلادی . تیموری ماوراء النهره قوماندان
یاپوب معیته ۱۰,۰۰۰ کشیلك برقوت ویردی . تیمور بو سفر سرایده سیاستله ده
مشغول اولدی . سیاستده ده مهارت کوسترردی .

Sayfa 298

Çağatay tahtına yeni Sultan olan Tukluk Timur[Tuğluk; Tuğlu]'da devletinin güçlenmesi adına Timur Bey'e bel bağladı. Timur'u Maveraünnehir'e kumandan yapıp beraberine 10.000 kişilik bir kuvvet verdi. Timur bu sefer sarayda siyasetle uğraştı ve bu konuda da yeteneğinin olduğunu gösterdi.

Sayfa : 300

کندیسی ، کندیسنه « مین [من ، بن] تیمور ، تانغری قولو » دیوردی . بونك اوزرینه توقلوغه تیمورك عصیان ایتدیکنی یازدیلر . اوده اعدام ایدلمسنی بیلدیردی . حال بوکه بو مخابرات تیمورك آلنه کچدی .

تیمور حیاتنك بو دورهسنه « ایکنجی پلانم » دیور .

تیمور دین اهلی ایله بر میثاق یاپدی . خواجهلر بو میثاقده : « بز علما ، مشایخ وَ مؤمنلر ماله ، ناموسه ، جانه تجاوز ایدن ظالم اوزبکلری قوغمق ایچین مال وجانمزی ویرمکه عهد ویمین ایدیورز . اکر یمینی بوزارسهق حفظ خدادن محروم ، شیطانی عذابه محکوم اولالم ! » دیدیلر . بو ایش اولونجه خواجهلر فعلیات ایچین ال آلتندن چالیشمغه باشلادیلر . تیموردہ بارلاسلردن باشینه طوپلادیغی آدملرله برابر آتلره بیندی . « الیاس خوجا » یی براقوب حسین طرفنه کچدی . تیمور قاریسنی ده ترکیسنه آلارق داغیولنی طوتدیلر . تیمورك سمرقنددن چیقار ایکن یانندہ یالکز ٦٠ آدام واردی .

آرتق توقلق ماوراءالنهری قطعیاً حکمی آلتنه آلدی وراحت ایدهجك ظن ایتدی .

شیمدی تیمور داغه چیقیوردی . او داغده دولاشهجق ، خواجهلر ترتیبات یاپهجق ایدی . نهایت اختلال یاپیلاجق ، تیمور موقع اقتداره کچهجکدی . کونلر کچیوردی ؛ فقط خواجه طاقمی حالا یمینی اجرا ایتمهیوردی . تیمور امیدسزلهنیور وَ صبرسزلانیوردی . تیمور سمرقند جوارندهکی داغلرده بوشنه بکلهیوردی . هنوز بر هفته کچمشدی که « تهکل باغاتور » نامنده تجربهلی بر قوماندان معیتنده بیك کیشی تیمورك تعقیبنه چیقاریلدی . قوماندان تیموری أولو ویا دیری یاقالامق امرینی آلمشدی . تیمورك آرتق جنکدن باشقه واسطهسی ، متفق وَ چارهسی قالمامشدی . خوجا و شیخ طاقمی سوزینی طوتمامشدی . بوحال اونلرده کوزه قادار دائما کورولهجکدر . ایش باشه دوشدی .. سیاستی براقدی . قیلیجی آله آلدی . یانندهکیلر هپ آقرباسی ، یوقاری طبقه ، رومان وَ شعر اوقویانلر ، زادکان حیاتنه آلیشیق اولانلر ایدی . تیمور قورقمیوب ٦٠ کیشی ایله بو بیك

Sayfa 300

Timur, kendisine "Min [men; ben] Timur, Tangrı kulu" diyordu. Bunun üzerine Tukluk'a Timur'un isyan ettiğini yazdılar. O da idam edilmesini emretmişti. Fakat bu bilgi Timur'un eline geçti.

Timur, yaşamının bu devresine "İkinci planım" diyor.

Timur, din adamlarıyla bir sözleşme yaptı. Hocalar bu sözleşmede "Biz din adamları, şeyhler ve müminler mala, namusa, cana saldıran zalim Özbek'leri kovmak için mal ve canımızı vermeğe söz veriyoruz ve yemin ediyoruz. Eğer yemini bozarsak Tanrının korumasından yoksun kalalım, şeytanın eziyetine uğrayalım!" dediler. Bu iş olunca hocalar eylem için el altından çalışmağa başladılar. Timur da Barlaslardan başına topladığı adamlarla birlikte atlara bindi. İlyas Hoca'yı bırakıp Hüseyin tarafına geçti. Timur karısını da arkasına alarak, dağ yolunu tuttular. Timur'un Semerkant'tan çıkarken yanında yalnız 60 adam vardı.

Artık Tukluk, Maveraünnehir'i kesin olarak yönetimi altına aldı ve rahat edeceğini zannetti.

Şimdi Timur dağa çıkıyordu. O dağda dolaşacak, hocalar düzenleme yapacak idi. Sonunda ayaklanma yapılacak, Timur iktidara geçecekti. Günler geçiyordu; fakat hoca takımı hâlâ yeminini yerine getirmiyordu. Timur umutsuzlanıyor ve sabırsızlanıyordu. Timur Semerkant çevresindeki dağlarda boşuna bekliyordu. Henüz bir hafta geçmişti ki Tekel Bağatur adında deneyimli bir kumandan beraberinde bin kişi ile Timur'un izlenmesine çıkarıldı. Kumandan, Timur'u ölü veya diri yakalamak emrini almıştı. Timur'un artık savaşmaktan başka çaresi kalmamıştı. **Hoca ve şeyh takımı sözünü tutmamıştı. Bu durum onlarda günümüze kadar sürekli görülecektir. İş başa düştü. Siyaseti bıraktı. Kılıcı ele aldı. Yanındakiler hep akrabası, yukarı tabaka, roman ve şiir okuyanlar, soylu hayatına alışık olanlar idi.** Timur korkmayıp 60 kişi ile, bu bin **[Sayfa 302]** kişiye karşı koydu. Altmıştan on, binden elli kişi hayatını kaybetti ve zafer Timur'da kaldı.

Timur tam üç yıl bu efelik hayatını yaşadı. Kahramanlığı her yerde duyuldu. Bu nedenle her tarafta saygı kazandı. Ünü arttıkça arttı. Timur'un bu

Sayfa : 302 — ٣٠٢ —

كيشى يه قارشى قويدى. قيزغين بر حرب اولدى . آلتمشدن اون ، بيكدن الى كيشى وظفر تيموردە قالدى .

تيمور تام اوچ ييل بو أفەلك حياتى ياشادى . قهرمانلغى هر يردە دويولدى . بو سبيله هرطرفده حرمت قازاندى . شانى آرتدقجه آرتدى . تيمورك بو حياتده يابديغى ايشلر هربرى بللى باشلى ، مراقلى ، هيجانلى ، شانلى بر رومانلر .

املك ظفرندن صوكره تيمورى صاغ قالان آرقاداشلرى ترك ايدوب صاووشديلر . قاريسيله ياليكز قالدى ، تصادف ايدن بر اوغرو [خيرسز] باشى تيمورى ياقالايوب حبس ايتدى. حبسخانەسنده تيمور حايدودلرى كوزلەدى. فرصت بولونجه بكجينك بوغازينه صاريلدى ، قيلنجنى آلدى كنديسنى ياقالاتان حريفك اوداسنه كيردى . حريفدن آت و سلاحلرينى آلدى . اورادن قاريسيله برابر دوغرو چوله دالدى . جولده بر قاچ ويرانيه راست كلدى . آتندن ايندى . اوراده بولونان تورکمنلر : « صويلم! » ديه باغيرديلر. تيمور قاريسندن انديشه ايدوب اونى آرقاسندن ويرانەنك ايچنه آتدى. همان تورکمنلره صالديردى . اوآنده تورکمنلرك ايچندن برى كنديسنى طانيوب « تيمور بك ! » ديه باغيردى . آياغنه قاپاندى . تيمور قالپاغنى بو آدامك باشنه قويدى . بو قهرمانلغه حيران اولان تورکمنلر بو احساندنده ممنون قالارق هپسى تيمورك آدامى اولديلر .

hayatında yaptığı işlerin her biri belli başlı, meraklı, heyecanlı, şanlı birer romandır.

İlk zaferden sonra Timur'u, sağ kalan arkadaşları bırakıp gittiler. Karısıyla yalnız kaldı. Timur'a rastlayan bir haydutbaşı onu **hapsetti.** Hapishanesinde Timur haydutları gözledi. Fırsat bulunca bekçinin boğazına sarıldı, kılıcını aldı, kendisini yakalatan herifin odasına girdi. Heriften at ve silahlarını aldı. Oradan karısıyla birlikte doğru çöle daldı. Çölde birkaç yıkıntıya rastladı. Atından indi. Oradan bulunan Türkmenler "Soyalım" diye bağırdılar. Timur karısından endişe edip, onu arkasından yıkıntının içine attı. Hemen Türkmenlere saldırdı. O anda Türkmenlerin içinden biri kendisini tanıyıp "Timur Bey" diye bağırdı. Ayağına kapandı. Timur kalpağını bu adamın başına koydu. Bu kahramanlığa hayran olan Türkmenler, bu iyilikten da hoşnut kalarak hepsi Timur'un adamı oldular.

Sayfa : 303

تیمور، معیتنده کیلر ایکی یوز کیشی اولونجه، سمرقند اوزرینه یورومك تشبثنده بولوندی. معیتی بخارا اطرافنده کی کویلرده صاقلادی. کندیسی اوروقلرك اولولری و آعالی ایله کوروشوب اونلری آلده ایتمك اوزره سمرقنده کیتدی. تیمورك قاریسی بخارا جوارنده برکویده کیزله نمش ، اورادن جالیشیور ، انتریقه لر یاپیور ، تیمور خبرلر ویریوردی. بوتون تورك قادینلری تیموری وقاریسنی سویورلردی. ذاتاً تیمور، توقلوق طرفندن مارتیر موقعنه قونمشدی. سرایلردن، حرملردن، بازارلره، دکانلره و اك فقیر کویلو قولوبه لرینه وارنجیه قادار هر یرده تیمورك قاریسنك فلاکتلرینه آجینیور، بواصیل پرنسسه، بوکوزل قادینه یازیق اولدیغی سویله نیوردی. قیرغیزلرده، سیبیر تاتارلرنده آلآن تیمورك تورکولری واردر . بو تورکولر تیمورك جنکلرینه ، قهرمانلقلرینه ، فلاکتلرینه دائر واوکا قارشی بویوك شفقتلرله دولودر . بوتورکولر وداستانلر حالا اورالرده موجوددر . بر قیرغیز تورکوسنك مألی شودر :

Sayfa 303

Timur, beraberindekilerle iki yüz kişi olunca Semerkant üzerine gitme girişiminde bulundu. Beraberindekileri Buhara çevresindeki köylerde sakladı. Kendisi boyların ulu ları ve halkla görüşüp onları elde etmek üzere Semerkant'a gitti. Timur'un karısı Buhara dolaylarında bir köyde gizlenmiş, orada çalışıyor, oyunlar düzüyor, Timur'a **haberler veriyordu. Bütün Türk kadınları Timur'u ve karısını seviyorlardı. Zaten Timur, Tukluk tarafından Martir makamına konmuştu. Saraylardan, haremlerden pazarlara,** dükkanlara ve en yoksul köylü kulübelerine varıncaya kadar her yerde Timur'un karısının çektiklerine acınıyor, bu soylu prensese, bu güzel kadına yazık olduğu söyleniyordu. Kırgızlarda, Sibir Tatarlarında bu gün bile Timur'un türküleri vardır. Bu türküler Timur'un savaşlarındaki kahramanlıklarına, felaketlerine ilişkin ve ona karşı büyük şefkat duygularıyla doludur. Bu türküler ve destanlar bugün bile oralarda söylenmektedir.

Sayfa : 304

بوتون اختلاله داخل اولانلر سمرقنده طوپلانه‌جقلردی . اوروفلرندن ۲,۰۰۰ کیشی بایراغی آلتنه کله‌جکلردی. تیمور بك بر کیجه قارانلغنده سمرقند شهرینه کیروب آبلاسی « تورکان آقا » [آغا] نك اوینه اینـدی . تام ٤٨ کون بو أوده قاپانوب قاریسیله شیخلرك بخازاده ترتیب ایده‌جکلری اختلال ترتیباتنك اکمالنی بکله‌دی . بو اثناده کندیسی‌ده سمرقند زادکانی ترتیبه ادخاله چالیشـدی . زادکان أللده ایدیله‌مدکدن باشـقه کندیسـنی خبر ویره‌جکلرینی سـویلیه‌رك تیموری تهدید ایتدیلر . زادکاندن أللده ایده‌بیلدیکی ٥٠ کیشی ایله شهردن کیجه‌لین قاچدی. بواثناده‌جیتلردن براوردوکلیوردی. فرصت‌غائب اولمشدی. تیمورتشبثندن واز کچدی. پکیلوب‌ولایتلردن برینی أللده ایتمك، اوراده قوتله‌نوب‌صوکرابخارا وسمرقنده هجوم ایله‌مك پلانی فوردی . یولده تورکمنلردن برقاچ‌یوز آت آلدی وپاره‌لریی ویردی . آدامله‌رینك هپسنی طوپلایوب خوراسانی ، افغانستانی قندهاری آلدی .

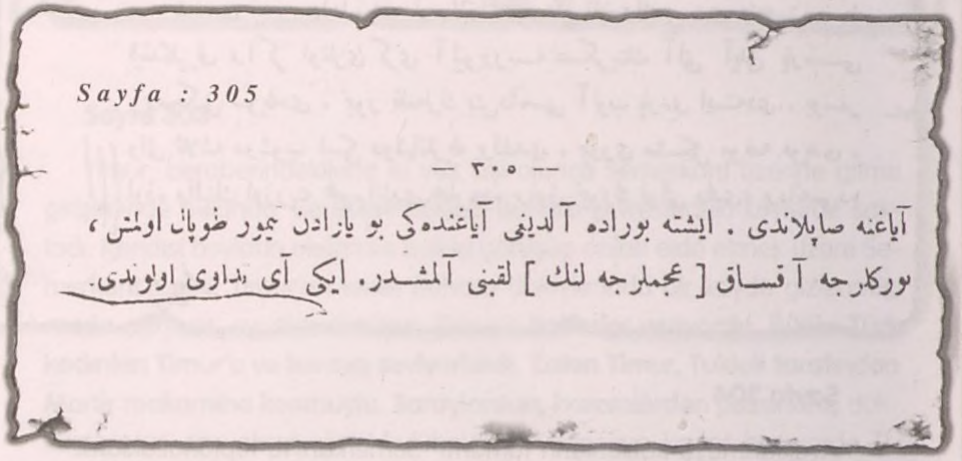
شیمدی تیموره داها زیاده پاره لازمدی . سیستان والیسی یدی قلعه‌سنی ضبط ایتدکلرینی ، اکر اونلری کری آلیوبرسـه عسکرینك آلتی آیلق پاره‌سـنی ویره‌جکنی سویله‌دی . تیمور قلعه‌لرك بش‌دانه‌سنی آلوب پاره‌یی ایسته‌دی . بوسفر والی ثلاثه دوشوب اسکی دوشمانلریله برلشدی . تیموری مشـکل موقعه قویدی . اوده والینك اوزرینه هجوم ایتدی. محاربه‌ده براوق تیمورك قولنی دلدی، بردانه‌سی‌ده

Sayfa 304

Ayaklanmaya katılanların tamamı Semerkant'ta toplanacaklardı. Boylarından 2.000 kişi bayrağı altına geleceklerdi. Timur Bey bir gece karanlığında Semerkant **şehrine girip ablası Türkan Aka** [Ağa]'nın evine indi. Tam 48 gün bu eve kapanıp, karısıyla şeyhlerin Buhara'da düzenleyecekleri ayaklanmanın tamamlanmasını bekledi. Bu sırada kendisi de Semerkant soylularını girişime katmaya çalıştı. Soyluları elde

edemediği gibi, kendisini ihbar edeceklerini söyleyerek Timur'u tehdit ettiler. Soylulardan elde edebildiği 50 kişi ile şehirden geceleyin kaçtı. Bu sırada Çit'lerden bir ordu geliyordu. Fırsat kaybolmuştu. Timur girişimden vazgeçti. Çekilip, vilayetlerden birini elde etmek, orada güçlenip, sonra Buhara ve Semerkant'a saldırmak için plan yaptı. Yolda Türkmenler'den birkaç yüz at aldı ve paralarını verdi. Adamlarının hepsini toplayıp Horasan'ı, Afganistan'ı ve Kandehar'ı aldı.

Şimdi Timur'a daha çok para gerekliydi. Siyistan valisi yedi kalesini ele geçirdiklerini, eğer onları geri alırsa askerinin altı aylık parasını vereceğini söyledi. Timur, kalelerin beş tanesini alıp parayı istedi. **Bu kez vali kaygıya düşüp eski düşmanlarıyla birleşti. Timur'u zor bir duruma soktu. O da valinin üzerine saldırdı. Savaşta bir ok Timur'un kolunu deldi, bir tanesi'de**

Sayfa : 305

— ٣٠٥ —

آياغنه صاپلاندى . ايشته بوراده آلدينى آياغنده‌كى بو يازادن جيور ضوپان اولمش ،
بوركلرجه آقساق [عجملرجه لنك] لقبنى آلمشدر. ايكى آى بداوى اولوندى.

[Sayfa 305] ayağına saplandı. İşte burada ayağından aldığı bu yaradan dolayı Timur topal olmuş, Türklerce "Aksak" [Acemlerce "Leng"] lakabını almıştır. **İki ay tedavi oldu.**

Sayfa : 309

آرتق حسینك ایشی پك شدی. حیاتی تورتار مقدن باشقه برشی دوشونمه یوردی.
بوندن بویله تیمور رقیبسز، حقیقی برخاندی. ۸ نیسان ۱۳۶۹ م. ۱۰ رمضان
۷۷۱ ه. ده بلخده رسماً وتورك عادتی اوزره «آق کچه» اوزرینه اوطورتولوب
پادشاه اعلان ایدلدی. اوزرندن پاره ومجوهرات صاچیلدی. پایتختی مملکتی اولان
«کش» ده قوردی ایسه ده اهالی وباخاصه خوجاوشیخ طائفی صیزلاتمغه باشلایجه
مرکزینی سمرقنده قالدیردی. طوپلانان «تورولتای» کندیسنه «صاحب قران»
عنوانی ویردی.

Sayfa 309

Artık Hüseyin'in işi bitmişti. Hayatını kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Bundan böyle Timur rakipsiz, gerçek bir Han'dı. 8 Nisan 1369 yılında Belh'de resmen ve Türk geleneği üzere "Ak Keçe" üzerine oturtulup padişah ilân edildi. Üzerine para ve mücevherat saçıldı. Başkentini memleketi olan Keş'de kurduysa da halk ve özellikle hoca ve şeyh takımı sızlanmağa başlayınca, merkezini Semerkant'a kaldırdı. Toplanan "Kurultay" kendisine "Sâhib-i Kur'ân" ünvanını verdi.

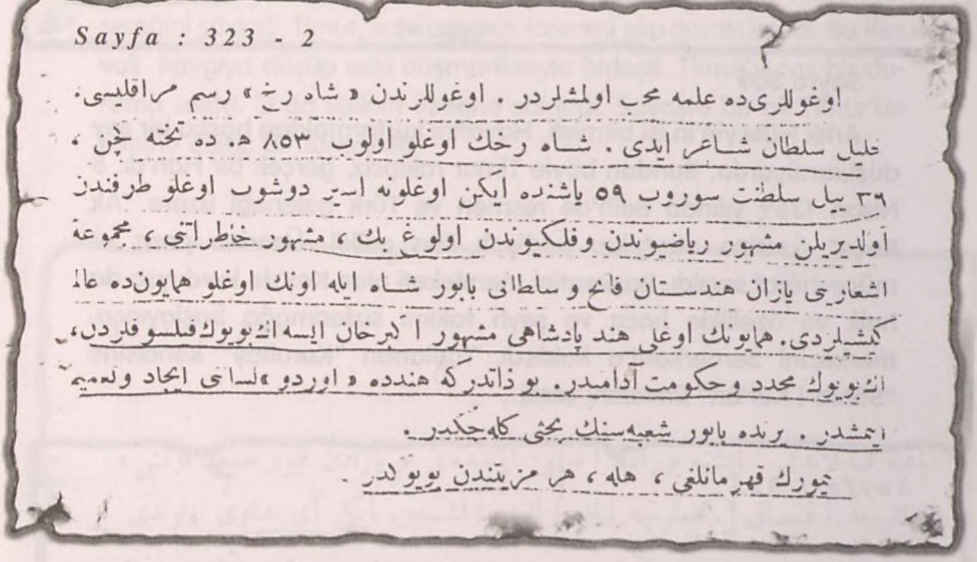
Sayfa : 323

تیمور خلقه پویوك بر یارادیلیشدر. صایلی جهانکیرلردندر. صوك درجه
قهرمان، پك زکی، پك نازك، کبار، پك اینجه مشاهد، غایت محق، عینی زمانده
عقل سلیمی غالب، ادیب، صنایع نفیسه یی سوه ر، علمی، عالمی حمایه واونلره
حرمت ایدر بر ذاتدی. تیمور خصوصیله تاریخی اثرلری اوقومغی چوق سوردی.
عالملر، فیلسوفلر، اداره آدامللری یانینه کلنجه تختندن اینر، اونلرله یان یانه اوطوروردی،
قونوشوردی. اونلرك کوکللرینی آلمغه اولکلر فتح ایتمك قادار اهمیت ویریردی.

Sayfa 323

Timur'un dört oğlu olmuştur: Cihangir Sultan, Şeyh Ömer, Miran Şah, Şahruh.

Timur yaradılıştan büyük bir kişidir. Sayılı cihangirlerdendir. Son derece kahraman, çok zeki, ince, kibar, gözlem gücü oldukça gelişkin, sorgulayıcı ve aynı zamanda sağduyulu, şair, güzel sanatları seven, bilimi, bilimadamını koruyan ve onlara saygı gösteren bir kişidir. Timur özellikle tarihi eserleri okumayı çok severdi. Bilimadamları, düşünürler, yöneticiler yanına gelince tahtından iner onlarla yanyana oturur, konuşurdu. Timur için onların gönüllerini almak, ülke fethetmek kadar önemliydi.

Sayfa : 323 - 2

اوغوللرى‌ده علمه محب اولمشلردر . اوغوللرندن « شاه رخ » رسم مراقليسى، خليل سلطان شاعر ايدى . شاه رخك اوغلو اولوب ۸۵۳ ه. ده تخته چن ، ۳۶ يل سلطنت سوروب ۵۹ ياشنده ايكن اوغلونه اسير دوشوب اوغلو طرفندن اولديريلن مشهور رياضيوندن وفلكيوندن اولوغ بك ، مشهور خاطراتى ، مجموعة اشعارى يازان هندستان فاتح و سلطانى بابور شاه ايله اونك اوغلو هايونده علم كيشيلردى. هايونك اوغلى هند پادشاهى مشهور اكبرخان ايسه اك بويوك فيلسوفلردن، اك بويوك محدد وحكومت آدامدر. بو ذاتدركه هنده « اوردو » لسانى ايجاد ولعميم ايمشدر . بربده بابور شعبه‌سنك بحثى كله‌جكدر .

تيمورك قهرمانلغى ، هله ، هر مزيتندن بويوكدر .

Oğulları da ilme saygı duymuşlardır. Oğullarından Şahruh resim meraklısı, Halil Sultan şairdi. Şahruh'un oğlu olup H. 853'de tahta geçen, 39 yıl saltanat sürüp 59 yaşında iken oğluna esir düşüp, oğlu tarafından öldürülen ünlü matematikçi ve astronom Uluğ Bey'in bilinen "Hâtırât"ını, "Mecmûâ-i Eş'ârîn"i yazan Hindistan Fatihi ve Sultanı Babür Şah ile onun oğlu Hümayun da bilgin kişilerdi. Hümayun'un oğlu Hint Padişahı, ünlü Ekber Han ise en büyük filozoflardan, en büyük yenilikçi ve hükümet adamlarındandı. Bu kişidir ki Hint'de "Urdu dilini bulmuş ve yaygınlaştırmıştır. İlerde Babür bölümünde söz konusu edilecektir.

Hele hele Timur'un kahramanlığı, her becerisinden üstündür.

Sayfa : 324

تیمور خان اورتا آسیاده علمه، مدنیته پك بویوك خدمتلر ایتمشدر. انشا آتمه پك مراقلی ایدی. ماوراءالنهری اعمار واحیا ایتمشدر. سمرقندایله دیگر ماوراءالنهر شهرلرینی پك کوزل مبانی ایله تزیین ایتمشدر. یاپدیردیغی بنالرك دیوارلرینی یاغلی بویا رسم ونقشلرله سوسله‌مشدر. سمرقنده یاپدیردیغی جامع پك مشهوردر. سمرقنده مکمل باغچه‌لر یاپدیروب هردورلو چیچکلر و آغاجلر کتیروب دیکدیرمش، بو باغچه‌لره فیللره وارنجه‌یه قادار هرنوع حیواندن کتیروب قویمشدر. یعنی تیمور خان اوعصرده اورتا آسیاده آوروپاده‌کی شیمدیکی امثالندن دها مکمل نباتات وحیوانات باغچه‌لری یاپمشدر. یینه بو شهرلرده بر چوق مدرسه‌لر، خسته‌خانه‌لر، حماملر، هرطرفده خانلر، کاروان سرایلر یاپدیرمشدر. طوپراغك اعمار وزراعتك احیاسنه چوق غیرت ایدوب آمودریا ایله سیر دریا آراسنده بر چوق قانالر آچدیره‌رق اورالری صولاتمش، پاموق أکدیرمشدر. اورالرده پاموق محصولنك بوکون نابویوك برثروت تشکیل ایتدیکی، روسلرك عظمت ورفاهلرینك بر مهم دیرکی اولدیغی معلومدر. تیمور ایپکجیلکده همت ایدوب بونی‌ده پك ایلریله‌تمشدر. کنویر و کتن کتیرتوب بونلری ده اکدیرمشدر. دستکاهلر وفابریقه‌لره‌ده اهمیت ویرمشدر. ازجمله سمرقنده برکاغد فابریقه‌سی یاپدیرمشدر.

اوغوللری‌ده اعمارات وانشاآتمه دوام ایتمشلردر. مثلا اولوغ بك هرآتده اویله کوزل برکوشك یاپدیرمشدرکه دیوارلرینه، طاوانلرینه بوتون هند محاربه‌لرینی تصویر ایدر بویوك لوحه‌لر حالنده رسملر رسم ایتدیرمشدر. کذا اولوغ بکك اوچ قاتلی رصدخانه‌سی مشهور بنالردندر.

Sayfa 324

Timur Han, Orta Asya'da bilime ve uygarlığa oldukça büyük hizmetlerde bulunmuştur. İnşaata pek meraklıydı. Maveraünnehir bölgesini yapılandırmış ve geliştirmiştir. Semerkant ile diğer Maveraünnehir şehirlerini oldukça güzel binalarla süslemiştir. Yaptırdığı binaların duvarlarını **yağlı boya resim ve işlemelerle süslemiştir.** Semerkant'ta yaptırdığı cami pek ünlüdür. Semerkant'ta çok güzel bahçeler yaptırıp her türlü çiçekler ve ağaçlar getirip diktirmiş, bu bahçelere fillere varıncaya kadar her tür hayvanlardan getirip koymuştur. Yani, Timur Han o asırda Orta Asya'da Avrupa'daki şimdiki eşdeğerinden daha mükemmel doğal parklar ve bahçeler yapmıştır. Yine bu şehirlerde birçok medreseler, hastahaneler, hamamlar, her tarafta hanlar, kervansaraylar yaptırmıştır. Toprağın imarı ve ziraatın geliştirilmesine da çok çaba sarfedip, Amu-Derya [Seyhun] ile Sir-Derya [Ceyhun] nehirleri **arasında birçok** kanallar açtırarak oraları sulatmış, pamuk ektirmiştir. Oralarda pamuk ürününün bugün için büyük bir servet oluşturduğu, Rusların gelişmişliklerinin ve refahlarının önemli bir dayanağı olduğu bilinmektedir. Timur ipekçiliği de korumasına alıp, oldukça geliştirmiştir. Kenevir ve keten getirtip bunları da ektirmiştir. Atölyelere ve fabrikalara da önem vermiştir. Sonuç olarak Semerkant'ta bir de kâğıt fabrikası yaptırmıştır.

Oğulları da imar ve inşâ faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Örneğin; Uluğ Bey Herat'ta öyle güzel bir köşk yaptırmıştır ki duvarlarını ve tavanlarını bütün Hint **savaşlarını anlatan figürlerle süslemiş, büyük levhalar halinde resimler yaptırmıştır. Ayrıca Uluğ Bey'in üç katlı gözlemevi ünlü binalardandır.**

Sayfa : 325

تیمور دائما آهالی ایله تماسده بولونور . اونلرك دردلرنی ، احتیاجلرنی بالذات دیکلر ، آکلاردی . هرطرفه ایی اداره مأمورلری کوندریردی . ایی مأمور سچمکده بویوك بر مهارتی واردی . بو مزیت پادشاهلر ، جمهور رئیسلری کبی اداره باشلری ایچین مهم مزیتلردندر که تیموردہ اوده واردی .

تیمور دوست قیمتنی ، دوستنی محافظه یی ، قلبك قلب ایله قازانیله جغنی بیلیردی . عدالت حسی اونده پك یوکسکدی . دعوالره حتی بالذات باقاردی . ویرکی تحصیلنده سوء استعمال یاپانلرك جزاسی اعدامدی . زنکینلرك ، مرابحه جیلرك خلقی صویماسنك اوکنی آلمق ایچین هر طرفه آیریجه خصوصی مأمورلر کوندرمشدر . دائما اداره ایشلریله مشغول اولمشدر . برقاچ ساعت وقت بولورسه کتاب اوقور ویا اکلهنیر ایدی . أکلنجه سی آو ، سطرنج اویونی ایدی . سطرنج اویونی تکمل ایتدیرمشدر . فقط أکلنجه زمانی پك آز ایدی . « ایی بر پادشاهك آصلا بوش زمانی یوقدر . پادشاهلر تاکرینك امانت ایتدیکی خلقك سعادتی ایچین چالیشمقله مکلفدر . تبعه مك سعادتنه چالیشمق بنم یکانه املمدر . آخرتده بنم اتکمه صاریلرنی ایسته م ! » دیرایدی . بوش زمانلرینك بویوك برقسمنی یانه طوپلادیغی عالملره « تاریخی روزنامه » سنی طوتدیرمغه حصر ایدردی . بونلری اوقوتوب دیکلر ، یاکلیشلرنی دوزه لتیردی . ایشته بوروزنامه لردن ، وفاتندن ۱۹ییل صوکره ، طورونی ابراهیم سلطانك امریله « منلا شرف الدین علی یزدی » « ظفرنامهٔ امیر تیمور کورکان » ی یازمشدر . بواثرده فرانسزجه یه ترجمه ایدلمشدر .

تیمور جوجقلرینه دیسیپلین روحی ، عسکر تربیه سی ویرمکه چالیشمش ، اونلری سفاهت وذوق عالملرندن اوزاق یاشاتمشدر .

تیمور پك دیندار اولدیغندن اداره ایشلرینه ، دین علماسنی ، شیخ ودرویشلری قاریشدیرمش ، بوصورتله حکومت اداره سی بونلر الله کچمشدر . تیمور او قادار دیندار ایدی که اونك هر ایشنده ، حرکتنده ـ اساس اولارق ـ دینی ملاحظه آرامق لازمدر . . .

Sayfa 325

Timur, her zaman halkla ilişki içinde bulunur, onların dertlerini, ihtiyaçlarını bizzat dinler, anlardı. **Her tarafa iyi yöneticiler gönderirdi. İyi memur seçmekte büyük bir becerisi vardı. Bu yetenek, padişahlar, cumhurbaşkanları gibi baş yöneticiler için önemli becerilerdendir ki Timur'da o da vardı.**

Timur, dost değerini, dostunu korumayı, kalbin kalp ile kazanılacağını bilirdi. **Adalet duygusu onda pek yüksekti. Hatta davalara bizzat kendisi bakardı.** Vergi tahsilinde yetkiyi kötüye kullanan'ların cezası idamdı. Zenginlerin, tefecilerin halkı soymasının önünü almak için her tarafa ayrıca özel görevliler göndermiştir. Daima yönetim işleriyle ilgilenmiştir. Birkaç saat vakit bulursa kitap okur veya eğlenirdi. **Eğlencesi av ve satranç oyunuydu. Satranç oyununu geliştirmiştir. Fakat eğlence zamanı pek azdı.** İyi bir padişahın asla boş vakti yoktur. Padişahlar, Tanrı'nın emanet ettiği halkın mutluluğu için çalışmakla yükümlüdür. "Halkımın mutluluğu için çalışmak benim biricik emelimdir. Ahirette benim eteğime sarılmalarını istemem" derdi. Boş zamanlarının büyük bir kısmını, yanına topladığı bilginlere **tarihi "Ruznâme"sini tutturmaya ayırmıştı. Bunları okutup dinler, yanlışlarını düzeltirdi. İşte bu "Ruznâme"lerden, ölümünden 19 yıl sonra, torunu İbrahim Sultan'ın emriyle Molla Şerifüddin'i Ali Yezdi "Zafernâme-i Emîr Timur-ı Gürgân"i yazmıştır. Bu eser Fransızca'ya da çevrilmiştir.**

Timur çocuklarına disiplin ruhu, asker terbiyesi vermeğe çalışmış, onları safahat ve zevk alemlerinden uzak tutmuştur.

Timur dindar olduğundan yönetim işlerine din adamlarını, şeyh ve dervişleri karıştırmış, bu yüzden hükümet yönetimi bunlar eline geçmiştir. Timur o kadar dindardı ki onun her işinde, hareketinde –esas olarak- dinî gerekçe aramak gerekir.

Sayfa : 326

تیموره ظالم دیمك دوغری دكلدر. تیمورك ظلمندن ایدیلن شكایتلر پك مبالغه لیدر. اونی دنیایه ظالم دیه یایان شی مغلوبلرینك كینلریدر. بومغلوبلرده تیپچاق و عثمانی تورکلری ، عجملر وعربلردر . تیموردە بزم كبی بر تورك اولدیغی حالده بز تورکیه تورکلری تیمور ایچین پك فنا شیلر یازمشز ، پك فنا كفرلر صاووررمشزدر . كاشكه سلطان ییلدیرملە تیمور خانك ، بوایكی قارداشك آراسنده اوقیع حادثه اولمسه یدی! ایكی قهرمانك دوشمان اولماسی، ایكی تورکك بربرینك قیمتلی قانی دوكمسی نه آجینه جق شیدر !... مثلا تیمور شامده دیندیكی كبی ظلم یاپمامشدر ، شام جامعنی یاقامشدر . صوك زمانلرده یاپیلان حفریات بوجامعك طاشلرندن بعضی طاشلر میدانه چیقارمش ، بوطاشلرك آتش كورمدیكی كورولمشدر. شامی فتحی اثناسنده مشهور عربجه تاریخجی مغربی « ابن خلدون » شامده بولونمشدر . بوذات تیمورك ظلمندن بحث ایتمیور . ساده تیمورك علمایه حرمتكار اولدیغنی ، كندیسنی یمكه دعوت وكندیسیله مصاحبه ایتدیكنی سویلیور .

تیموردە بارز ایكی خوی واردر : بری دوشمان اوردوسنی قوماندانلرینی آلده ایتمك صورتیله بوزمق ، دیكری دوشمان كلەلرندن قوله یاپمقدر. هله قوله یاپمق عادتا صرف كندینه مخصوص بر ایجاددر .

بویوك یارادیلیشلی تیمور خان بو بویوكلكلریله برابر پك بویوك برخطا وقباحت ایشه مشدر . اوده ذاتاً اسلامیتك ظهورندن بری حقیقتی آكلامامق یوزندن ضربه لانان تورك یاسا و توره سنی ، بونلرله برابر تورك ناسیونالیزمینی بالطه لایوب دویرمسیدر . اونك آصیل قصوری بودر .

دینه ییلیركه تیمور تورکك دهاسنی قورومشدر . اونی عرب عرفله آفیون بوتدیرمش كبی اویوشدیروب أولو حالنه كتیرمشدر .

Sayfa 326

Timur'a zalim demek doğru değildir. **Timur'un zulmünden edilen şikayetler fazla abartılıdır.** O'nu dünyaya zalim diye yayan şey yendiklerinin kinleridir. Bu yenilenler de Kıpçak ve Osmanlı Türkleri, Acemler ve Araplardır. Timur da bizim gibi bir Türk olduğu halde, biz Türkiye Türkleri, Timur için çok kötü şeyler yazmışız, ağır küfürler savurmuşuzdur. Keşke Sultan Yıldırım'la Timur Han'ın, bu iki kardeşin arasında o kötü olay olmasaydı. İki kahramanın düşman olması, iki Türk'ün birbirinin kıymetli kanını dökmesi ne acınacak şeydir. Örneğin; Timur, Şam'da, dendiği gibi, zulüm yapmamıştır. Şam camisini yakmamıştır. Son zamanlarda yapılan kazı çalışmaları bu caminin taşlarından bir kısmını ortaya çıkarmış ve bu taşların ateş görmediği anlaşılmıştır. Şam'ı fethi sırasında ünlü Arap tarihçi Mağrib-i İbn-i Haldûn Şam'da bulunmuştur. Bu kişi Timur'un zulmünden bahsetmiyor. Aksine Timur'un din adamlarına saygılı olduğunu, kendisini yemeğe çağırdığını ve kendisiyle söyleştiğini anlatıyor.

Timur'da açıkça görünen iki huy vardır: **Birisi, düşman ordusunu, kumandanlarını ele geçirerek bozmak, diğeri de düşman kellelerinden kule yapmaktır. Hele kule yapmak, neredeyse ona özgü bir buluştur.**

Bu büyük yaradılışlı Timur Han, bu büyüklüklerinin yanı sıra, oldukça büyük bir kusur ve suç işlemiştir. O da, İslâmiyet'in ortaya çıkışından beri, gerçeği anlamak yüzünden hasar gören Türk töre ve yasasını ve bunlarla beraber Türk nasyonalizmini baltalayıp devirmesidir. O'nun asıl kusuru budur.

Denebilir ki Timur, Türk'ün dehasını kurutmuştur. O'nu Arap gelenekleriyle afyon yutmuş gibi uyuşturup ölü hale getirmiştir.

Sayfa : 327

حلبوکه و تحفی شوکه بعضی حرکتلرینه کوره تیمور ناسیونالیست بر تورك
آندی. هند سفرنده سویلدیکی سوز وبوسفردن:« اوراده آهالیه قاریشیر، جنسمز
بوزولور ، دیلمزی اونوتورز. » دیه دونمه‌سی ، ییلدیریم بایزید خانه « روملاشمش
تورك » دیه حقارت ایتمه‌سی ، طوس [شیمدیکی مشهد] ه کیردیکی وقت امام رضا ،
هارون رشید ، وزیر نظام‌الملك ، نصیر طوسی وفردوسینك مزارلرندن اول ایلك
اولارق بالفسلم خوراسانی‌نك مزارینی زیارتی، فردوسینك مزارینه آیاغیله ووروب
«قالق تورکی‌کور ! » دیمسی صوکره‌ده تورکلکی بویله کوکندن دویرمسی نه‌دندر؟
بونك سببی آشکاردر . تیمور اوکجه مقامه کچه‌بیلمك ، صوکره سیاسته موفق
اولابیلمك ایچین اولانجه وارلغیله دینه صاریلشدر . هرنه اومدیسه مسلمانلقدن
اومش ، بکه‌مش ، اونی بالضروره حکومته کیرمش ویرلشدیرمشدر. بوصورتله هم دین
ایله حکومتی قاریشدیرمق ، هم تورك ناسیونالیزمیسنی یقمق خطالرینی ایشله‌مش ،
دینی سیاسته آلت ایتمك کوچوکلکنی ارتکاب ایتمشدر. اکر دینی، ملیتی آیری آیری
طوتسه‌یدی کندیسی داها ای موفق اولوردی. ایکیسنی‌ده عینی‌زمانده یوکسه‌لتیردی.
تیمورك دیکر بویوك، وخیم بر قباحتی‌ده قیپچاقلری، تاتارلری آزه‌رك روسلره
باش قلدیرمق ، بویومك فرصتنی ویرمش اولماسیدر . ایشته اونك سایه‌سنده‌در که
روسیه اوکلرنده‌کی تورك سدینی یقیق بولوب سیل کبی طاشمشلر، تورك دنیاسنك
بویوك بر قسمنی کیرمشلر ، أربتوب بیتیرمشلر وبوکونکی حاله قویمشلردر .

Sayfa : 328

تیمور اولور اولمز اوغوللری سلطنت دعواسیله بربرینه کیردیلر . صانکه تیمور اونلره بویله دیمشدی ! تیمورك غیرتلری، اوغوللرینه ویردیکی عسکری ربیه، براقدیغی توزوکلر ، ایتدیکی وصیتلر صانکه بویله ایدی !.. میران شاهك اوغلو میرزا خلیلك « شادالملك » آدنده مشهور بر قاپاتماسی واردی . کندیسنی بوایشلره سوق ایدن اوایدی . چارپیشدیلر . نهایت مغلوب اولدی . مترهسی کندیسنده براقیلمق اوزره هرشیئی قبول ایدوب موتعنی شاهرخه ترك ایتدی [٨١١ هـ .]. شاهرخ ٨٤٩ هـ . ده اولدی . خوراسانك مرکزی اولان مشهدده قاریسی « کوهر شاد » نامنه یاپدیردیغی جامع ألآن کوزللکی وصاغلاملغی ایله تقدیرلر ایچنده سیر ایدلمکدهدر . اوغوللری « بای صونغور » ایله « سلطان ابراهیم » خطاط ایدیلر کوهرشاد جامعنده کوزل یازیلری واردر . شاهرخك یرینه شاهرخك طورونی « اولوغ بك » آدیله فن وعلم عالمنده پك مشهور اولان « محمد طوغرغای » کچدی . بوذات تیمور اولادی آراسنده اك دکرلی بر پادشاهدر . ٨٢٨ هـ . ده سمرقنددده مشهور رصد خانهیی یاپدیرمشدی . اوراده چالیشیردی . « اولوغ بك زیجی » دنیلن زیجی یاپمشدر . قوزموغرافیا حقندهکی اثری مختلف آوروپا دیللرینه بر قاچ دفعهلر ترجمه ایدلمش، معتبر بر کتاب اولارق صوك عصرهقادار مکتبلرده اوقوتدیرلمشدر . زیجی دیباجه قبول ایدلمش وقوللانیلمشدر. اولوغ بك علمدن باش قالدیرامایوردی. یومشاق انساندی . آزمش اولان دین عالمرینی، سیدلری، اشرافی تربیه ایدهجك شدت کندیسنده یوقدی . اوغلو عبداللطیف بردوزویه عصیان ایتمش ، باباسی کندیسنی برچوق دفعه تأدیب وعینی زمانده عفو ایتمشدر . نهایت عبداللطیف ، الله سیر دوشن باباسنی أولدیرمشدر [٨٥٣ هـ .] .

اولوغ بك ٥٩ یاشنده أولمش ، ٣٩ یل سلطنت سورمشدر .

بووقعه اوزرینه آقصاق تیمور ایمپراطورلغی کوچوك کوچوك خانلقلر حالنده طوائف ملوك شکلنه کیردی. بوخانلر اوزون زمان بربرلریله بوغوشدیلر دوردیلر. بوندن صوکره اورتا آسیا آوروپانك قرون وسطای حال ووضعیتنه دوشمشدر. تورکلرك مسلمان عالملری مثبت علملری براقوب علوم دینیه یه دالدیلر. صوفیون مذهبی

میدان آلارق ، طرفتلر چوغالارق خلق درین بر تعصبه دالمش ، میستیسیزم آلمش یورومشدر . بوتعصب بوکونه قادار دوام ایتمکده‌در. اورتا آسیا تورکلری آقصاق تیمور ایله ملیتلرینی دینلرینه فدا ایتدیلر . حرفاً ، روحاً عربلاشدیلر . اسکیدن تورکلر هریرده‌کی اوروقلرینی ، آیری دینده‌ده اولسه‌لر ، سوه‌رلرایکن آرتق نوغایلره نوغای کافری، شامانلقده قالدقلرندن شیمدیکی قالموقلره « قالموق » دیدیلر. ایشته بویوزدن صلح ومدنیتده کیری کیتمکه باشلایان آسیایی آوروپا کجوب ایلریلمکه باشلادی . انحطاطمز وآوروپانك یزی کچمه‌سی تاریخی ایشته میلادی بو ۱۵ نجی عصردر . بونده مهم عامل ایشته بو آقصاق تیموردر . اورتا آسیانك منور وحر فکرلیلری دین علماسنك شرندن قاچوب قاچوب هندستانه بابورشاهك یانه کیتدیلر .

نهایت بخارا وخیوه‌خانلقلری میدانه کلدی. اوزبك، تورکمن عصرلرجه بربرینی بیدیلر . او کوزل تورك یوردی‌خراب وآهالیسی فقیر دوشدی. قاراکلق برجهالته باتدیلر . صوکنده‌ده روسلر کلوب بورالرینی ضبط ایتدیلر . دورلو ظلملر وفجیع قتل‌عاملر یاپدیلر .

تیمور چینکیز اولادلرینك هر شعبه‌سنك ملکلرینی اللرندن آلارق ، اورتا آسیا ایران ، قافقاسیا وقسماً قیمجاقده کندی ایمپراطورلغنی قورمشدر . تیمور چینکیزلیلرك، نه‌لری نه وارلقلری وارسه سوروب کوتوروب یوق ایدن برسیل، بر طوفاندر . فقط کندی وارلغی‌ده بقا بولامیوب سیل کبی باشلامش ، نه‌یه راست کلدیسه اوکنه‌قاتوب سیل کبی کیتمش، برسیلك آقدیغی‌مدت‌قادار وارلق کوسترمه‌رك آقوب بیتمشدر .

بوایمپراطورلق ۸۲ یل عمر سورمشدر. تورك دولتلری آراسنده قیصه عمرلی اولانلردندر .

تیمورك اُولکه‌سی توران ، ایران ، روم ، مغرب ، سوریه ، مصر ، عراق‌عرب ، عراق عجم ، مازندران ، کیلان ، شیروان ، آزاربایجان ، فارس ، خوراسان ، جده ، بویوك تاتارستان ، خوارزم ، خوتان ، کابلستان ، باختر زمین وهندستاندن مرکبدر .

Sayfa 327

Oysa tuhaf olanı şu ki kimi hareketlerine göre Timur ulusçu bir Türk idi. Hint Seferi'nde söylediği söz ve bu seferden "Orada halka karışır, cinsimiz bozulur, dilimizi unuturuz" diye dönmesi, Yıldırım Bayezid Han'a "Rumlaşmış Türk" diye hakaret etmesi, "Tus"[Şimdiki "Meşed"]'a girdiği sırada İmam Rıza, Harun Reşid, Vezir Nizâmülmülk, Nasîr Tûsî ve Firdevsî'nin mezarlarından önce ilk olarak Ebu Müslim Horasani'nin mezarını ziyaret etmesi ve Firdevsî'nin mezarına ayağıyla vurup "Kalk, Türk'ü gör!" demesi, sonra da Türklüğü böyle kökünden devirmesi nedendir? Bunun nedeni açıktır. **Timur önce makama geçebilmek, sonra siyasette başarılı olabilmek için olanca varlığıyla dine sarılmıştır. Her ne umduysa Müslümanlıktan ummuş, beklemiş; zorunlu olarak dini hükümete geçirmiş ve yerleştirmiştir. Böylece hem din ile hükümeti karıştırmak, hem de Türk ulusçuluğunu yıkmak kusurlarını işlemiş, dini siyasete alet etmek küçüklüğünü göstermiştir.** Eğer dini ve ulusu birbirinden ayırsaydı kendisi daha başarılı olurdu. İkisi de aynı zamanda yükselirdi.

Timur'un, diğer büyük ve vahim bir yanlışlığı da Kıpçakları, Tatarları ezerek Ruslara başkaldırmak, büyümek fırsatını vermiş olmasıdır. İşte onun sayesindedir ki Ruslar, önlerindeki Türk seddini yıkılmış bulup sel gibi taşmışlar, Türk Dünyası'nın büyük bir kısmını kemirmişler, eritip bitirmişler ve bugünkü hâle koymuşlardır.

Sayfa 328

Timur ölür ölmez oğulları saltanat uyuşmazlığıyla birbirlerine girdiler. Sanki Timur onlara böyle demişti! Timur'un çabaları, oğullarına verdiği askerî terbiye, bıraktığı tüzükler, ettiği vasiyetler sanki böyle idi! Miran Şah'ın oğlu **Mirza Halil'in** Şadülmülk adında ünlü bir

kapatması vardı. Kendisini bu işlere yönelten o idi. Çarpıştılar. Sonunda yenildiler. Metresi kendisine bırakılmak üzere, herşeyi kabul edip yerini Şahruh'a bıraktı[H. 811]. Şahruh H. 849'da ölür. Horasan'ın merkezi olan Meşhed'de karısı Gevher Şad adına yaptırdığı cami bu gün bile güzelliği ve sağlamlığı ile beğeniyle seyredilmektedir. **Oğulları Baysungur** ile Sultan İbrahim hattat idiler. **"Gevher Şad Camii"nde güzel yazıları vardır. Şahruh'un yerine, torunu Uluğ Bey adıyla pozitif bilim dünyasında oldukça ünlü olan Muhammed Turgay geçti. Bu kişi Timur'un soyu içinde en değerli bir padişahtır. H. 828'de Semerkant'ta ünlü gözlemevini yaptırmıştı.** Orada çalışırdı. "Uluğ Bey Zici" denilen astronomi ölçüm cetveli dünyaca kabul edilmiş ve kullanılmıştır. Uluğ Bey bilimsel çalışmalardan başını kaldıramıyordu. Yumuşak insandı. Azmış olan din bilginlerini, seyyidleri, ileri gelenleri eğitecek şiddet kendisinde yoktu. Oğlu Abdüllatif birçok kez isyan etmiş, babası kendisine her seferinde haddini bildirmiş ve aynı zamanda affetmiştir. En sonunda, Abdüllatif eline esir düşen babasını öldürmüştür. [H. 853].

Uluğ Bey 59 yaşında ölmüş, 39 yıl saltanat sürmüştür.

Bu olay üzerine Aksak Timur İmparatorluğu küçük hanlıklar halinde devletçikler biçimine girdi. Bu Han'lar uzun zaman birbirleriyle boğuştular, durdular. Bundan sonra Orta Asya, Avrupa'nın "Ortaçağ"daki durumuna düşmüştür. Türklerin Müslüman bilginleri pozitif bilimleri bırakıp din bilimine daldılar. Sûfiyyûn mezhebi [Sayfa 329] **ortaya çıkmış, tarikatlar çoğalarak halkı derin bir bilisizliğe sürüklemiş, mistisizm almış yürümüştür. Bu cahillik bugüne kadar süregelmiştir. Orta Asya Türkleri, Aksak Timur ile ırklarını dinlerine feda ettiler. Kültürel ve ruhsal olarak Araplaştılar.** Eskiden her yerdeki boylar, ayrı dinde de olsalar severlerken, artık Noğay'lara (Noğay Kâfiri) şamanlıkta kaldıklarından dolayı şimdiki

Kalmuklara da [Kalmuk] dediler. İşte bu yüzden barış ve uygarlıkta geri giden **Asya'yı, Avrupa geçip ilerlemeye başladı. Düşüşümüz ve Avrupa'nın bizi geçmesi tarihi işte bu 15. asırdır. Bunda önemli bir etken, işte bu Aksak Timur'dur. Orta Asya'nın aydın ve özgür düşünceleri, din bilginlerinin kötülüğünden kaçıp kaçıp Hindistan'a Babür Şah'ın yanına gittiler.**

Sonunda da Buhara ve Hive Hanlıkları kuruldu. Özbek, Türkmen yüzyıllarca birbirini yediler. O güzel Türk yurdu harap ve halkı yoksul düştü. Karanlık bir bilgisizlik içinde battılar. Sonunda da Ruslar gelip buralarını zaptettiler ve türlü zulümlerle ve akıl almaz katliamlar yaptılar.

Timur, Cengiz soyunun her kolunun mülklerini ellerinden alarak Orta Asya, İran, Kafkasya ve kısmen Kıpçak da kendi İmparatorluğunu kurmuştur. Timur Cengizlilerin neleri, ne varlıkları varsa sürüp götürüp yok eden bir sel, bir tufandır. Fakat kendi varlığı da kalıcı olamadığından, sel gibi başlamış, neye rasgeldiyse önüne katıp sel gibi gitmiş, bir selin aktığı sürece varlık göstererek o da akıp bitmiştir.

Bu imparatorluk ömrü 82 yıl sürmüştür. Türk devletleri arasında kısa ömürlü olanlardandır.

Timur'un ülkesi Turan, İran, Rum, Mağrip, Suriye, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Mazenderân, Geylan, Şirvan, Azerbaycan, Fars, Horasan, Cidde, Büyük Tataristan, Harezim, Hotan, Kabilistan, Bahterzemin ve Hindistan'dan oluşmaktadır.

Sayfa : 330

— ٣٣٠ —

تیمور واوغوللری زمانده اورتا آسیا علم ومدنیتنجه الك پارلاق دوره‌سی یاشامشدر . بوسلاله علمه، اعمار واحیایه، بالخاصه شعره، رسمه، موسیقی وخطاطلق کبی نفیس صنعتلره چوق خدمتلر ایتمشدر [۱] .

Sayfa 330

Timur ve oğulları zamanında Orta Asya bilim ve uygarlık bakımından en parlak dönemini yaşamıştır. Bu sülale bilime, yapılaşmaya ve canlanmaya, özellikle şiir, resim, müzik ve hattatlık gibi güzel sanatlara büyük hizmetler vermiştir.

بو اثر کتبخانه جمهوریت عمومیه سنه تعلق و کتابخانه شعبه سنه قیدیله

عدد: ٥٤

دوقتور رضانور

تورک تاریخی

رسملی و خریطه لی

جلد — ٣

تالیف وترجمه انجمنجه قبول ایدلمشدر .

استانبول — مطبعهٔ عامره

١٩٢٤ ، ١٣٤٢ ه.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından
Sayı : 54

Doktor Rıza Nur

TÜRK TARİHİ

Resimli ve Haritalı

Cilt 3

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir.

İstanbul-Matbaa-yı Âmire
1924

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1863
Yazar : Dr. Rıza Nur
Cild : Bordo
Ebadı :
En : 16 cm.
Boy : 23 cm
Sayfa Adedi : 373

Sayfa :Giriş

ترکیه دولتی

تاریخلر اسکیدن بری بر آغیز اولارق برسلجوق دولتندن بحث ایدرلر. بوحال کونمزه قادار دوام ایده کلمشدر . بر سلجوق دولتی تصور ایتمهلری تاریخجیلرك بویوك بر غفلتیدر . علمی بر خطادر . بو غفلت وخطا یتمهیورمش کبی صوکره ده بر عثمانلی دولتندن بحث ایدلمشدر . شرقده ، عربده بوتون ذهنلر بو تلقینلر آلتنده قالمشدر . بوذهنیتله تربیه کورمش، بوذهنیتله یاشامش تاریخجیلرك واوتاریخلرك تربیه ایتدکلری دماغلرك یاشقه دورلو دوشونمك امکانی اولامایه جغی طبیعیدر . بن ده بو تلقین آلتنده ایدم .

Sayfa: Giriş

Türkiye Devleti

Tarihler eskiden beri hep bir ağızdan bir Selçuklu Devleti'nden söz ederler. Bu durum günümüze kadar sürmüştür. Bir Selçuklu Devleti düşünmeleri tarihçiler için büyük bir aymazlıktır. Bilimsel bir yanlıştır. Bu aymazlık ve yanlış yetmiyormuş gibi, daha sonra da bir Osmanlı Devleti'nden söz edilmiştir. Doğuda ve Batıdaki bütün zihinler bu yönlendirme etkisinde kalmışlardır. Bu anlayışla eğitim görmüş, bu anlayışla yaşamış tarihçilerin ve o tarihlerin eğittiği beyinler için başka türlü düşünmenin olası olamayacağı doğaldır. Ben de bu etki altındaydım.

Sayfa : 6

ینه دوشوندم، باقدم‌که آیری آیری ایکی دولت فرض ایدلش اولان بودولتده طوپراق بر وعینی ، ملت بر وعینیدر . بر دولت علمی برصورتده تعریف ایدلدیکی وقت اونده بر ملتله برده طوپراق اولماسی لازمدر . اکر بو طوپراق وملت عینی اولورسه او دولت طبیعتیله بر دولتدر . یوقاریکی معلومات دوغرو اولماسه دخی بوملت وطوپراق مسئله‌سنك برلکی دولتك برلکی حقنده کافی دلیلدر .

طوپراق بردیدك . واقعا سالجوق خاندانی زماننده دولت شرقده باشلامش ، دولتك « مرکز ثقلی » شرقده ، اورتا آسیا وبالخاصه ایران ومه‌زوپوتامیا اولمش ایدی .

Sayfa: 6

Yeniden düşününce gördüm ki iki ayrı devlet olarak düşünülen bu devlette toprak bir ve aynı olduğu gibi millet de bir ve aynıdır. Devletin bilimsel tanımı da, onda bir ulusun ve toprağın gerekliliğini ortaya koyar. Eğer bu toprak ve ulus aynı olursa o devlet doğal olarak bir devlet olur. Yukarıdaki bilgi doğru olmasa bile ulus ve toprak sorununun birliği devletin birliği konusuna yeterli kanıttır.

Toprak bir dedik. Bilindiği üzere Selçuk hanedanı zamanında devlet **Doğu'da ortaya çıkmış,** devletin ağırlık merkezi **doğuda Orta Asya** ve özellikle de **İran ile Mezopotamya** olmuştur.

Sayfa : 7

ملت بر دیدك . داها ساڵجوقلیلر دولتلرینی قورمادن اول تورکلر عباسلی خلیفه‌لر زمانینده اوروق اوروق مه‌زوپوتامیا ، عراق ، شرق و شرقی جنوبی آنادولویه ، آطنه‌یه کلمشلر و یرلشمشلردر . عباسلیلرك والی وقوماندانلرینك چوغی تورك ایدی . بو مأمورلر ایله ـ معیت وعسکر اولارق ـ تورکلر بورالره کلیورلردی. یعنی ۱۲ عصر اول بورالرده تورك هجرت و یرله‌شمه‌سی باشلامشدی. ساڵجوقلیلر تشکل ایدوب بورالره دوغری کلدکلری وقت ایسه تورکلر جوشغون برایرماق ، حتی برطوفان سیلی کبی کلوب مه‌زوپوتامیا ، عراق ، سوریه و آنادولویه یرله‌شمیشلر ، بوأولکه‌لرك آصیل یرلی آهالیسی اولمشلر ، بورالره تورك سیاسنی ویرمشلردر . یعنی دوقوز عصردن بری بویرلر عادتا کاملاً تورکدر.

Sayfa: 7

Ulus bir dedik. Selçuklular, daha kendi devletlerini kurmadan önce, Abbasi halifeleri zamanında, boy boy Mezopotamya'ya, Irak'a, Doğu Anadolu'ya, Güneydoğu Anadolu ve Adana'ya gelip yerleşmişlerdir. Abbasilerin vali ve komutanlarının çoğu Türk'tü. Türkler bu memurlarla –görevli ve asker olarak- birlikte buralara geliyorlardı. Yani on iki yüzyıl önce buralara Türk göçleri ve yerleşmesi başlamıştı. Selçuklular toplanıp buralara geldikleri zaman, Türkler coşkun bir ırmak gibi, hatta bir tufan seli gibi gelip Mezopotamya, Irak, Suriye ve Anadolu'ya yerleşmiş, bu ülkelerin asıl yerli halkı olmuş ve buralara Türk görünümünü vermişlerdir. Demek ki dokuz yüzyıldan beri bu yerler neredeyse bütünüyle Türk'tür.

Sayfa : 8

. بو اوروقك صوك زمانده كلن وعثمانلى سلاله‌سنى ايچندن چيقاران قسمنى ايسه كوچوك برقسم اولوب دورت يوز چادير خلقندن عبارتدر . « بر عشيرتدن بر جهانكير دولت چيقاردق ! » سوزى نامق كمالك شاعرانه سوزيدر. تفسير يا كليش ياپيليور . او ، بر خاندانى قصد ايتمش اولسه كركدر . ياخود ده بو ، بر شاعر خرافه‌سيدر . يوقسه اهالى تورك اولماسه دورت يوز دكل ، دورت بيك حتى داها فضله‌سى‌ده دولت قورامازلردى . ديمك هرهانكى برنقطه‌دن مطالعه ايتسه‌ك بودولتى تشكيل ايدن ملت عينى برملتدر .

بوراده شونى‌ده سويله‌مه‌دن كچمه‌مك لازمدر . توركلرك مه‌زوپوتاميا ، عراق و آنادولويه كله‌لرى ۹ويا۱۲ عصر اولندن‌ده دكلدر . ميلاددن ٤٠٠٠ ييل أولندن برى يعنى تاريخك ضبط ايده‌بيلديكى زماندن برى بويرلرك و قافقاسيانك آهاليسنك تورانليلر اولديغنى « دوموژرغان » كى تاريخ و آثار عتيقه علمى عالمنده اك اهلتدار صاحبلان ذاتلر سويله‌مكده‌درلر . حقيقة بورالرده اورارتو ، هلام ، سومه‌ر ، توبال هتت ، قومان ، قوموق كى تورانلى ملتلرك و دولتلرينك وجودينى بيليورز . ساڭچوقليلره كلنجه‌يه قادار بوتوركلر دفعه‌لرجه ايران ، آشورى ، مصر فرعونلرى ، ساحللرنده يونانليلر ، ماكدونيالى بويوك اسكندر ، رومالير وبيزانسليلر كى ملت ودولتلرك استيلالرى آلتنه دوشمشلر ، ديل ، دين و حرثجه بر چوق استحاله‌لره اوغرامشلردر . ساڭچوقليلر كلدكلرى وقت يونلرى خريستيان و بيزانس حرثى محكومى بولمشلردى . هر حالده تاريخده بعضى ايزلر حالنده كورويورزكه بيزانس اوردولرنده تركلرى بولويورز . يونلرك برقسمى پچه‌نه‌كلر ، خازارلر كى طيشاردن ايسه‌ده برقسمى‌ده بيزانس حكمى آلتنده‌كى تركلردندر. بيزانسك بولغارلره قارشى آنادولودن بر تورك اوروقنى روم ايلنه كچروب يرلشديرمه‌سى‌ده بو حقيقتى تنوير ايدر . بوسببلردن دولايى اولاجقدركه آنادولوده تركلك ساڭچوقليلرك باشلانغيجيله

Sayfa : 9

— ٦ —

بويوك بر قولايلقله عمومیله‌شیوبرمشدر . سالجوقلیلر ایله‌ده یکی و پك اساسلی بر تورك هجرتی اولمش ، آنادولو باشدن باشه و چار چابوق ، ده ره‌نه عرۆسه ، تك [آسیا تاریخی ، ۱۹۲۲ م . ، پارس] قوللاندینی تعبیر کبی یکی بر تورکستان ، یکی بر توران اولمشدر . ذاتاً بیزانس بر عرق افاده ایتمز . عرق و ملیت جهتیله بابل قوله‌سی حالنده بر دولتدر . بوده بوحرکتی قولایلاشدیرن عاملردن اولمش اولسه کرکدر . قولایجه و چار چابوق تورکلشمه‌نك ایکی سببی داها واردر ؛ بیزانسك اداره‌سزلکندن، ظلملردن آهالی اوتهیه بری یه هجرت ایتمشلردی . دیکر برسبب‌ده سالجوقلیلرك استیلاسی زمانده بیزانسلیلرك بویوك کتله‌لرایله قاچیشمه‌لریدر. بو سببلرله آنادولی آهالیه محتاجدی . بوده بو یرلشمه‌یی قولایلاشدیرمشدر . دیکر بر مهم سبب وارکه اوده محیطه ، اقلیمه عائد شرطلردر . آنادولو معلوم اولدیغی اوزره شمالنده پونت ، جنوبنده طوروس داغلریله و غربنده‌کی دیکر بعض داغلر ایله اورتاده بریایلا تشکیل ایدر . بو صورتله قیلردن ویایلادن عبارت اولارق ایکی قسمه آیریلیر . بو ایکی قسمك اقلیمی ، هواسی ، حیوانات و نباتاتی ، زراعتی ، حاصلی حیات شرطلرنجه بویوك فرقلری واردر . اورتاده‌کی یایلا تورکك اورتا آسیاده‌کی یایلاسنه و حیات شرطلرینه اویغون کلمشدر . بو اویغونلق اونك حتی اورتا آسیاده‌کی کبی قویون سوروسولریله حتی تبیتدن بری کتیردکاری تقنیك کیلریله برابر یرلشمه‌سنده مهم عامل اولمشدر . حقیقة بو یایلا آنادولونك قیلرندن چوق اول وتمامیله تورکلشمشدر .

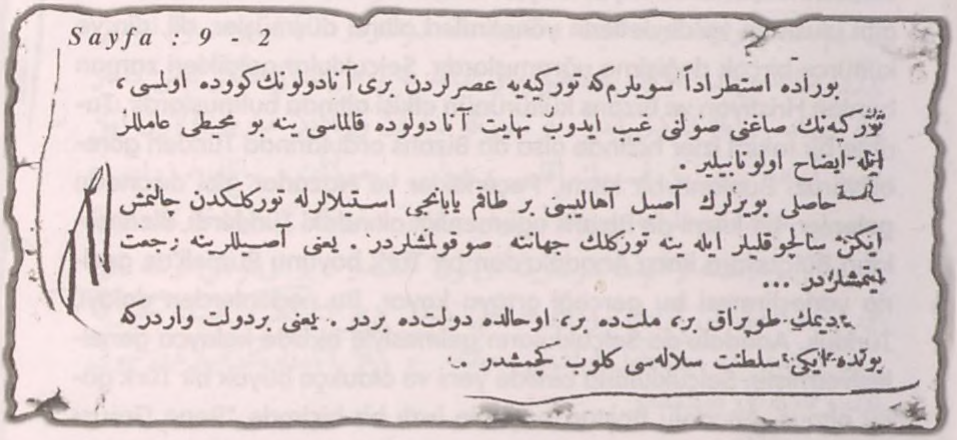
Sayfa: 8

Bu boyun Osmanlı sülalesini içinden çıkaran küçük bir kısmı ise, son zamanda gelmiş dört yüz çadır halktan oluşmaktadır. "Bir aşiretten bir cihangir devlet çıkardık" sözü Namık Kemal'in şiirsel bir sözüdür. Yorum yanlış yapılıyor. O, bir hanedanı kast etmiş olsa gerektir. Ya da bu bir şair hurafesidir. Eğer halk Türk olmasaydı, değil dört yüz, dört bin, hatta daha fazlası olsa bile devlet kuramazlardı. Bu

durumda hangi noktadan incelersek inceleyelim bu devleti oluşturan millet, aynı millettir.

Burada şunu da söylemeden geçmemek gerekir. Türklerin Mezopotamya, Irak ve Anadolu'ya gelişleri 9 ya da 12 yüzyıl öncesinden de değildir. Milattan 4000 yıl öncesinden bu yana, yani tarihin belirleyebildiği zamanlardan başlayarak, bu yerlerin ve Kafkasya halkının Turanlılar olduğunu "Dö Morgan" gibi tarih ve eski eser bilim çevresinin en yetkili kabul edilen otoriteleri söylemektedir. Gerçekten de buralarda Urartu, Elam, Sümer, Tubal, Hitit, Kuman, Kımık gibi Turanlı ulusların ve devletlerin var olduğunu biliyoruz. Selçuklulara gelinceye kadar Türkler defalarca İran, Asur, Mısır firavunları, Yunan sahillerinde, Makedonyalı Büyük İskender, Romalılar ve Bizanslılar gibi ulusların ve devletlerin yönetimleri altına düşmüşler, dil, din ve kültürce birçok değişime uğramışlardır. Selçuklular geldikleri zaman bunları Hristiyan ve Bizans kültürünün etkisi altında bulmuşlardır. Tarihte bir takım izler halinde olsa da Bizans ordularında Türkleri görebiliyoruz. Bunların bir kısmı, Peçenekler ve Hazarlar gibi dışarıdan gelenler, bir kısmı da Bizans egemenliği altındaki Türklerdi. Bizanslıların Bulgarlara karşı Anadolu'dan bir Türk boyunu Rumeli'ne geçirip yerleştirmesi bu gerçeği ortaya koyar. Bu nedenlerden dolayı, Türklük, Anadolu'da Selçukluların gelmesiyle birlikte kolayca genelleşivermiştir. Selçuklularla birlikte yeni ve oldukça büyük bir Türk göçü olmuş, Anadolu baştan başa ve hızlı bir biçimde "Rene Grousse"nin (Asya Tarihi, 1922, Paris) kullandığı ifadedeki gibi, bir Türkistan, yeni bir Turan olmuştur. Esasen Bizans bir ırkı ifade etmez. Irk ve ulusallık açısından Babil kulesi gibi bir devlettir. Bu durum, bu hareketi [Türkleşme hareketi] kolaylaştıran niteliklerden olmuş olsa gerektir. Kolayca ve hızlı bir biçimde Türkleşmenin iki nedeni daha vardır; Bizans'ın kötü yönetiminden ve zulümlerinden dolayı halk öteye beriye göç etmiş. Diğer bir neden de, Selçukluların yayılması zamanında Bizanslıların büyük kitleler halinde kaçışmalarıdır. Bu nedenlerden dolayı, Anadolu'nun üzerinde yaşayacak halka gereksinimi vardı ve bu da yerleşmeyi kolaylaştırmıştı. Diğer önemli bir neden de,

çevreye ve iklime ilişkin koşullardı. Bilindiği gibi Anadolu kuzeyinde Pont, güneyinde Toros Dağları ve batısında diğer bir takım dağlarla çevrili olarak ortada bir yayla biçimindedir ve böylece kıyılardan ve yaylalardan oluşan iki kısım halindedir. Bu iki kısmın, iklimi, havası, hayvan ve bitki örtüsü, tarımı yani yaşam koşulları olarak büyük farklılıkları vardır. Ortadaki yayla Türk'ün Orta Asya'daki yaylasına ve yaşam koşullarına uygun gelmiştir. Bu uygunluk onun tıpkı Orta Asya'daki gibi koyun sürüleriyle ve hatta Tibet'ten beri getirdiği tiftik keçileriyle birlikte yerleşmesine önemli bir etken olmuştur. Gerçekten de bu yayla, Anadolu'nun kıyılarından çok önceleri bütünüyle Türkleşmiştir.

Sayfa : 9 - 2

بوراده استطراداً سويلرم كه تورکيه‌يه عصرلردن برى آنادولونك كوده اولمسى،
تورکيه‌نك صاغنى صولنى غيب ايدوب نهايت آنادولوده قالماسى يىنه بو محيطى عاملر
ايله ايضاح اولونابيلير .

حاصلى بويرلرك آصيل آهاليسى بر طاقم يابانجى استيلالرله تورکلكدن چالنمش
ايكن سالجوقليلر ايله يىنه تورکلك جهانته صوقولمشلردر . يعنى آصيللرينه رجعت
ايتمشلردر ...

ديمك طوپراق برى ملتده برى اوحالده دولتده بردر . يعنى بردولت واردركه
بوندە ايكى سلطنت سلاله‌سى كلوب كچمشدر .

Sayfa: 9

Burada diyebilirim ki Anadolu'nun yüzyıllardan bu yana Türkiye'ye gövde olması ve Türkiye'nin sağını solunu kaybettikten sonra yine Anadolu'da kalması aynı şekilde bu bölgenin nitelikleri ile açıklanabilir.

Sonuç olarak bu yerlerin asıl halkı bir takım yabancı yayılmalarıyla Türklükten çalınmışsa da, Selçuklularla yeniden Türklük dünyasına sokulmuşlardır. Yani özlerine dönmüşlerdir.

Demek oluyor ki toprak bir, ulus da bir ise o zaman devlet de birdir. Yani bir tane devlet vardır, bu devlette de iki saltanat sülalesi gelip geçmiştir.

Sayfa : 10

بو عنادك بر قاچ سببی واردر . برنجیسی تورکلرده قورولان دولتلره ، حتی اوروقلره اونلرك پادشاهلرینك ، باشلرینك ویا اونلرك عائله‌لرینك آدلرینك آد اولهرق ویرلمسنك عادت اولماسیدر . همان بوتون تورك دولتلری بو صورتله آد آلمشدر . سالجوقلیلر ، عثمانلیلرده بویله‌در . ایکنجیسی سالجوق خاندانی سونوب یرینه عثمان خاندانی کچدیکی وقت دولت طوائف ملوك حالنده برتقسیمه اوغرامشدی . بونلرك هربری سالجوقلیلرك وارثی اولمق دعواسنده ایدی . بودعوایی قیرمق ایچین عثمانلیلر یکی بردولت یعنی عثمانلی دولتی تشکیل ایتدکلرینی ایلری سوریورلردی . بوکا برده بوخاندانك یکیدن بردولت قورمق شرفنی حائز اولمق ، سالجوق خاندانی حکمدارلق هوسی ده طبیعتیله انضمام ایدییوردی . بو سببله هرشیئی ، هر شیئك آدینی ده کیشدیرییورلردی .

Sayfa: 10

Bu inadın birkaç nedeni vardır: Birincisi, Türklerde kurulan devletlere, hatta boylara, onların padişahlarının ya da aile adlarının ad olarak verilmesi geleneği vardır. Neredeyse bütün Türk devletleri bu şekilde adlandırılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar da bu şekilde ad almışlardır. İkincisi; Selçuk hanedanı sönüp, yerine Osman hanedanı geçince, devlet beylikler halinde bir bölünmeye uğramıştır. Bunların her biri Selçukluların varisi olmak davasını güdüyorlardı. Bu davayı ortadan kaldırmak için Osmanlılar yeni bir devlet, yani Osmanlı Devleti'ni oluşturduklarını ileri sürüyorlardı. Buna bir de yeniden bir devlet kurmak onurunu elde etmek ve Selçuk Hanedanı'nı çekememek hevesi de doğal olarak eklenmişti. Bu yüzden her şeyi ve her şeyin adını değiştiriyorlardı.

Sayfa : 11

متارکه‌نك ایلك آیلرنده یعنی بش یيل قادار اول آقشام غزته‌سنده یونانلیلرك وارمنیلرك کویا تاریخلی دلیللر ایله ـ که هپسی ساخته وتاریخی تحریفدر ـ یوردمزه قصاحب ادعالرینه قارشی بو دولتك عثمانلی دولتی اولیوب تورکیه اولدیغنی ، ٦٠٠ یيللق بردولت اولیوب ٩٠٠ یيللق برسیاسی موجودیت بولندیغنی دلیللریله مطالعه

Sayfa : 11

ایدر بر مقاله نشر ایتمش‌ایدم . عینی زمانده اووقت استانبولده آچیلوب آز عمری اولمش اولان « مجلس مبعوثان » کرسیسنده‌ده بونلری سویله‌مش ایدم . سالجوق وعثمانلی دولتلری آدنده ایکی دولت موجود اولیوب بونلرك بردولت اولدیغی وبو دولتده سالجوقلی وعثمانلی آدنده ایکی سلطنت خاندانی بولوندیغی حقنده‌کی ادعام او وقته قادار هیچ یازلمامش وایشیدلمه‌مش ایدی . تاریخ ایله مشغول بعض ذاتلر بیله او وقت شفاهی صورتده بوفکرمه اعتراض ایتدیلر ؛ فقط اعتراضلرینی ضعیف کورمشدم . دعوام لهنده‌کی دلیللرك ایسه قوتی آشکاردی . ظنمجه بوکون بوکا علمی صورتده اعتراض‌ایدیله‌مز. اکر اعتراض ایدیلیرسه بوکونکه‌جمهوریتك‌ده‌آیری بردولت اولدیغنی قبول ایتمك ایجاب ایده‌جکدر. بویله بر دعوایه ایسه بوکون هرکس کولمه‌دن بش یبلدن بری بوفکرك‌بر قازاندیغی، آرتق افکار عمومیه‌یه یابانجی وغیر طبیعی کلمکده اولدیغی کورولمکده‌در .

Sayfa: 11

Ateşkesin ilk aylarında, yani bundan beş yıl kadar önce Akşam Gazetesi'nde Yunanlıların ve Ermenilerin güya tarihsel kanıtlarla –ki hepsi sahte ve tarihi bozmaktır- yurdumuzu sahiplenme iddialarına karşı, bu devletin Osmanlı Devleti değil, Türkiye olduğunu, 600 yıllık bir devlet değil, 900 yıllık bir siyasî varlık olduğunu kanıtlarıyla ortaya koyan bir makale yayınlamıştım. Aynı zamanda o sıralarda İstanbul'da, ömrü çok kısa sürmüş olan, "Meclis-i Mebûsân" kürsüsünde de bunları söylemiştim. Selçuk ve Osmanlı Devletleri adında iki devletin var olmayıp, bunların bir devlet olduğunu ve bu devlette Selçuklu ve Osmanlı adında iki saltanat hanedanı bulunduğu konusunda böyle bir iddia, o zamana kadar hiç yazılmamış ve duyulmamıştı. Tarihle uğraşan bir kısım kişiler bile o zaman bu iddiama sözlü olarak karşı çıktılar. Fakat bu karşı çıkışları zayıf görmüştüm. İddiama ilişkin kanıtların güçlülüğü ise çok açıktı. Bana göre bugün bu iddiaya bilimsel bir biçimde karşı çıkılamaz. Eğer karşı çıkılırsa, bugünkü Cumhuriyetin de ayrı bir devlet olduğunu benimsemek gerekecektir. Oysa böyle bir iddiaya bugün herkes güler. Beş yıldan buyana bu düşüncenin yer bulduğu, artık fikir çevresine yabancı ve olağan dışı gelmemekte olduğu görülmektedir.

Sayfa : 17

I - ايلك سلاله

[سالجوقلى خاندانى]

اسكين برى بونلره آل سلجوق ، سلجوقيلر ، الخ ... دينمكده‌در . بو كلمه‌يى عربلر سلجوق ياپمشلردر . ايسترج ، ايسترچ ايله اولسون خفيف بر عجه ايله باشلايوب قالين بر عجه ايله بيتن كلمه توركجه دكلدر ، ياخود تلفظى بوزولمشدر . بو سببله توركجه كلمه‌نك آصلى « سالجوق » در . چاغاتايجه « سه‌لجك » ياخود « سالجيق » ياخود « سالجوق » صورتنده يازيلير . بزم بو كونكى املامزه كوره « سالجوق » يازمه‌مز لازمدر عربلر بو كلمه‌يى « سلاجقه » ديه جعله‌مشلردر . مجملرسه آل سالجوق ديمشلردر . بز كلمه‌يى هم عربجه طرزنده قوللانمتمز ، هم‌ده عربده اولمايان چ ايله سويله‌مشزدر . هر شيئى مليله‌شديرمك وتوركله‌شديرمك مهم و عجله ايشمزدر . بو سببله بورادە بو خصوصده‌كى وظيفه‌يى كوره‌رك بونلره‌ده تورجه تاريخى اصطلاح اولارق « سالجوقليلر » ، « سالجوقلى خاندانى » ديدم .

بو خاندان آدينى سالجوق [سالجيق] نام ذاتدن آلير . سالجيق بر روايته كوره بر نوع كيك اولوب بر موغول قبيله‌سنك‌ده آديدر . « سالجيق » لك منسوب اولديغى فاملیا اوچ شعبه اولوب بو شعبه‌لر بوغو خاناكى ، بوغو سالجوقو ،

Sayfa: 17

I-İlk Sülâle

(Selçuklu Hanedanı)

Eskiden beri bunlara Âl-Selçuk, Selçukiler, vb. denmektedir. Bu kelimeyi Araplar Selçuk yapmışlardır. İster c, ister ç ile olsun hafif bir hece ile başlayıp kalın bir hece ile biten bir sözcük ya Türkçe değil-

Sayfa : 18

— ۱۸ —

بودانجا آندنه‌درلر . برنجیدن « خاتا کین » ، ایکنجیدن ساڵجیغود ، اوچونجودن بورجیکن اولوسلری میدانه کلشدر . ساڵجیق ایکنجی چینگیز اوچونجو اوغوسدندرلر . ر روایته کوره ساڵجوقلیلر پهلوده اوطوران و خرستیان اولان قارایت یاخود نایمان اوروقلرندندر . اورادن قالقوب غربه دوغرو کلشلردر و خریستیان اولارق یوله چیقمشلردر .

dir, ya da söylenişi bozulmuştur. Bu nedenle Türkçe sözcüğün aslı **"Salçuk"tur.** Çağatayca **"Selçik"** yada **"Salçık"** veya **"Salçuk"** biçiminde yazılır. Bizim bugünkü yazımımıza göre **"Salçuk"** yazmamız gerekir. Araplar bu sözcüğü "Selâçıka" diye çoğul yapmışlardır. Acemler ise "Âl-i Salçuk" demişlerdir. Biz sözcüğü hem Arapça biçimiyle kullanmışız, hem de Arapça'da olmayan ç ile söylemişizdir. Her şeyi ulusallaştırmak ve Türkleştirmek önemli ve ivedi işimizdir. Bu yüzden bu konudaki görevimizi görerek, bunlara da Türkçe bir tarih deyimi olarak "Salçuklular", **"Salçuklu Hanedanı" dedim.**

Bu hanedan adını Salçuk (Salçık) adında bir kişiden alır. Salçık bir söylentiye göre bir tür geyik olup aynı zamanda bir Moğol kabilesinin de adıdır. Salçık'ın üyesi olduğu aile üç kol olup bu kollar **Buğu Hatakı, Buğu Salçıku,** [sayfa 18] Budanca adlarındadır. Birinci koldan "Hata Ken", ikinci koldan "Salçığut", üçüncü koldan ise "Bürciken" ulusları doğmuştur. Selçuk ikinci, Cengiz ise üçüncü ulustandır. Bir anlatıma göre Selçuklular, Pelu'da oturan ve Hristiyan olan Karayet ya da Nayman boylarındandır. Oradan Hristiyan olarak yola çıkıp, Batı'ya gelmişlerdir.

بر کون اولور افندیسی بوغو ایله سالجوقك آراسی آچیلیر . سبب‌ده سو باشی سالجوق پك معتبردی . خاتون ایله تکینلرك یعنی خانك قاریسی ایله اوغوللرینك اوستنده اوطورووردی . خاتون بوکا قیزاردی و قوجه‌سنه شکایت ایدردی . بو سببله سالجوق ایشك فنالاشه‌جغنی آکلایوب بر کون ۱۰۰ آتلی ، ۱۵۰۰ دوه ، ۱۵۰,۰۰۰ قویون ایله چیقوب قازاق اولدی ، سمرقند یولنی طوتدی . . جنده کلوب سامانلیلرك صوکنجیسی اولان منتصرك والیسنه : « بن اسلام اولمغه کلدم . بزه بر عالم کوندرك ! » دیدی . مسلمان اولدی واورادە یرلشدی . [١٠٠٤ م ٣٩٧ ه .] . جند طاشکندك شمالنده‌در . پوت پرست تورکلر سالجوقدن ویرکی آلمغه کلدیلر . آهالینك أوکنه دوشوب بونلری تپه‌له‌دی بوصورتله سالجوق شهرت قازاندی ، اطرافنه بر چوق تورکلر یینیلدیلر . تورکلرك ، رئیسلرینك آدینی آلمغلری عادت اولدیغندن بونلرده سالجوق تورکلری آدینی آلدیلر .

سالجوقك دورت اوغلو واردی . آدلری : آرسلان اسرائیل ، میقایل [میکائیل] ، یونانس [یونس] و موسی‌در . بو خریستیان آدلری‌ده کوستریرکه جنده کلمه‌دن اول سالجوقلیلر خریستیان ایدیلر . سالجوق کندیسی اختیارلاینجه قوماندایی جنکده أولمش اولان اوغلو میقایل [میخال] ك اوغوللری اولان بوغو طوغرول [طغرل] ، محمد جاقار [جغری] (یاخود جاقر) و داوده ویردی . سالجوق ١٠٧ یاشنده أولدی . مزاری جنده‌در .

« طوغرول » ك اصلی تورکجه « طوغرآول » در . طوغرامق مصدرندن کلیر . آصیل تورکجه‌ده‌کی ت ، ط بزده همان عمومیتله د حالنه کچدیکندن بو « دوغرامق » در . « آول » تورکجه‌ده پر اداتدرکه طبقی « جی » کیدر . بوحالده برم شیوه‌جه طوغرول دوغرایجی دیمکدر . « أرطغرل » أرکك ، بیکیت دوغرایجی دیمك اولور . ایشته بونك کبی بزم « قره‌قول » کلمه‌سی‌ده « قارآول » دن کلیر . قارامق چاغاتایجه ترصد ایتمك ، باقق دیمکدر . أوحالده ترصدجی دیمك اولور . بوقسه بعضی لسانیاتجیلرمزك دیدکلری کبی قره‌قول کلمه‌سی قاراده کزن قولدن کلمز . طوغرول عمومی فکره رغماً ظنمجه بر نوع پیرتیجی قوش دکلدر

Sayfa: 19

(Selçuk Han)

Bir gün efendisi Buğu ile Selçuk'un arası açılır. Nedeni de Subaşı Selçuk'un çok değerli olması ve Hatun ile Tekin'lerin, yani protokolde Han'ın karısı ile oğullarının önünde yer olmasıydı. Hatun buna kızar ve kocasına şikayet ederdi. Bu yüzden Selçuk durumun kötüye gideceğini anlayınca bir gün 100 atlı, 150 deve, 150.000 koyun ile çıkarak, Semerkant yolunu tuttu. **Cend'e gelince Samanlar'ın sonuncusu olan Muntasır'ın valisine "Ben müslüman olmaya geldim. Bize bir bilgin gönderin" dedi.** Müslüman oldu ve oraya yerleşti (M. 1004) Cend, Taşkent'in kuzeyindedir. Putperest Türkler Selçuk'tan vergi almaya geldiler. Halkın önüne geçerek bunları yendi. Böylece ün kazandı ve pek çok Türk daha çevresine toplandı. Türklerde önderlerinin adını almak gelenek olduğundan dolayı, bunlar da kendilerine Selçuk Türkleri adını verdiler.

Selçuk'un, Arslan İsrail, Mikail (Mikayl), **Yonas** (Yunus) ve **Musa** adlarında dört oğlu vardı. Bu adların Hristiyan adları olmaları da göstermektedir ki Selçuklular Cend'e gelmeden önce Hıristiyandılar. Selçuk yaşlanınca yönetimi savaşta ölmüş oğlu Mikayl (Mihâl)ın oğullarından **Buğu Tuğrul**(Tığrıl), Mehmed Çakar (Çağrı) (veya Çakır) ve **Davud'a** verdi. Selçuk 107 yaşında öldü. Mezarı Cend'dedir.

"Tuğrul"un kökeni Türkçe "Toğraul"dur. "Toğramak" mastarından gelir. Türkçede t, tı genellikle d'ye dönüştüğünden sözcüğün aslı "doğramak"tır. Aul tıpkı Türkçe'deki cı gibi bir edattır. Dolayısıyla bizim söyleyişimizde Tuğrul, doğrayıcı demektir. Böylece "Ertuğrul" ise erkek, yiğit, doğrayıcı anlamına gelmiş oluyor. İşte bunun gibi bizdeki "karakol" sözcüğü de "karaul" aslından gelir. Karamak Çağatayca gözetmek, bakmak anlamına gelir. Bu durumda anlamı gözeten demek oluyor. Yoksa kimi dilcilerimizin söyledikleri gibi karakol sözcüğü karada gezen kol'dan gelmez. Genel kabule rağmen Tuğrul kelimesi, bana göre bir tür yırtıcı kuş da değildir.

Sayfa : 23

١٠٣٧ م. ، ٤٣٠ هـ . ده مسعود بالذات ١٠٠,٠٠٠ كشيلك بر اوردو ايله طوغرول خان اوزرينه كلدى . سالجوقليلر پك آز ايديلر. ابتدا چكلديلر ؛ عسكره برهجومله مأيوسانه حرب ايدەرك « دامغان » ده مسعودى پريشان ايتديلر. مسعود كوچ حال ايله غزنەيه قاچدى . بوصورتله سالجوقليلر ايرانه حاكم اولديلر . ايشته بوحرب سالجوق بيلديزينى ايلجه پارلاتان بروقعەدر . اورادن شرقك استقبالى ايچون مهم بروقعه اولمشدر. اورادن خوارزم اوزرينه آتيلوب نهايت اورايى ده ضبط ايتديلر . بوندن صوكره جنوبه طوغرو اينوب جنوبى ايرانده نەوارسه هپسنى جام كبى قيروب پارام پارچه ايتديلر . ١٠٥٤ م . ده آزاربايجانى ده آلوب جنوبده عراقه ، شمالده قفقاسيەيه ، غربده ارمنستانه أل اوزاتديلر . طوسدن صوكره نيشابورى ده ضبط ايتمش اولان سالجوقليلر خوراسانك مركزى اولان نيشابورى بوسفر پايتخت ياپديلر . [١٠٣٩ م. ، ٤٣٢ هـ .] داها ايستەمەدن خليفه بونلره عنوانلر سائر هرشيئى ويردى . اووقت خليفەنك يكانه ايشى بوايدى . آللرنده يكانه ثروت وقدرت اولارق عنوانلر واردى . ينه يكى قهرمانلر طوغمشدى . بو قاهر قوت صاحبلرينى الده ايتمك فرصتنى قاچيرميدى ! ... خليفەلرك بقالرى بويله كوجلولرك سايەسنده ايدى . فوجه خليفەلر قادينلركى قوتنى ؛ شرفلى ارككلرك قولتوغنه صيغيناجق مرتبەلره ايمشلردى .

آرتق سالجوقليلر هرطرفه آغين ايدييورلردى . مكمل چاپوللر ياپيورلردى . طبيعى هرطرفده اونلردن تعجيزلك كتيريورلردى . خليفه القائم بامرالله ابوبكر طوسيى چاقاره ايلچى كوندروب كنديلرينه چاپول يرينه مملكتلرينى اعمار ايتمك نصيحتنى ويردى . چاقار ايسه ٤٠,٠٠٠ دينار ويرەرك خليفەيى صوصديردى . چاقار أولدى . ينه اوغلو آلب آرسلان كلدى . عموجەسى طوغرول كنديسنه وصى تعين ايدلدى. نهايت نيشابوردە طغرل بك استقلالنى اعلان ايدوب [٤٣١هـ.] سالجوق تختنه جيقدى .

1038x

Sayfa: 23

(Çakar Han)

M. 1037'de Mesud bizzat kendisi 100.000 kişilik bir orduyla Tuğrul Han'ın üzerine yürüdü. Selçuklular çok az sayıdaydılar. Önce geri çekildiler, daha sonra bir saldırıyla "Damgan"da Mesut'u perişan ettiler. Mesut zorlukla Gazne'ye kaçtı. **Böylece Selçuklular İran'a egemen oldular. Bu savaş, Selçuk yıldızını parlatan bir olaydır. Daha sonrası için bu Doğu'nun bağımsızlığında önemli bir olay olmuştur. Oradan Harezm üzerine yürüyerek burayı da ele geçirdiler. Daha sonra Güneye doğru inerek Güney İran'da ne var ne yoksa hepsini cam gibi kırıp paramparça ettiler. M. 1054'de Azerbaycan'ı da alarak, Güneyde Irak'a, Kuzeyde Kafkasya'ya, Batıda Ermenistan'a kadar uzandılar. Tus'dan sonra Nişabur'u da ele geçiren Selçuklular, Horasan'ın merkezi Nişabur'u bu kez başkent yaptılar** [M. 139 H. 432]. **Onlar her hangi bir istekte bulunmadan halife sanları da dahil her şeyi verdi. Yine yeni kahramanlar doğmuştu. Bu kahreden gücün sahiplerini elde etmek fırsatını kaçırırmıydı. Halifelerin kalıcılıkları da böyle güçlülerin sayesindeydi. Koca halifeler -kadınlar gibi- güçlü, şerefli erkeklerin koltuğuna sığınacak düzeylere inmişlerdi.**

Artık Selçuklu'lar her yöne akınlar düzenliyorlardı. Olağanüstü yağmalar yapıyorlardı. Dolayısıyla bu durum her tarafta bıkkınlığa neden oluyordu. Halife El-Kâ'im bi-Emrillah, Ebubekir-i Tûsî'yi Çakar'a elçi göndererek kendilerine yağma yapmak yerine ülkelerini geliştirmeleri öğüdünü verdi. Çakar ise **40.000 dinar** vererek halifeyi susturdu. **Çakar öldü, yerine oğlu Alp Arslan geçti.** Amcası Tuğrul kendisine vasi olarak atandı. **En sonunda Nişabur'da Tuğrul Bey bağımsızlığını ilân ederek** Selçuklu tahtına çıktı.

Sayfa : 24

. بونك ايچون سالجوقليلر اولا خوارزمی ضبط ايتديلر . آل صفار و آل بويه زمانلرنده ياشامغه غيرت ايدن ايران ده موقرات حكومتی بوزكی اريتوب كرمان، وفارسی قيروب دوكدكدن ، آذاربايجانی [٤٢٥ هـ] ضبط ايتكدن صوكره ده ارمنستان ، قافقاسيا وعراقی آلديلر .

سالجوق عائله سندن ابوسليمان چاقار خوراسانه ، ابراهيم اينال [ينبال] همدان و آذاربايجانه ، قوتولمش [قطلمش ، قتلمش] كركا ودامغانه والی تعين ايدلدی .

٤٤٠ هـ . ده ابراهيم اينال بيزانس اوزرينه يورودی . طربزونه قادار ضبط ايتدی. ٤٤٣ هـ . ده اصفهانی، ٤٤٦ هـ . ده روان وشيروانی آلدی. كذا كورجستان و آبازستانی ضبط ايتدی . عباسليلردن اميرلامرالق عنوانی الده ايدوب خليفه لرك هيچ منزله سنه ايندرمش اولان عراقده حكومت ايدن آل بويه حكومتنی محو ايتدی. صوكره قافقاسيانك شمالنده خازارلره هجوم ايتدی . ٤٤٧ هـ . ده خاقان طوغرول كعبه يوللرينی تعمير بهانه سيله عراقه هجوم ايدوب حلوانه قادار آلدی . بغداده كلمك ايچين خليفه دن اذن ايسته دی. خليفه قورقوسندن جامعلرده سلطان طوغرول خان حقنده دعالر وخطبه ده نامنی ذكر ايتديردی .

طوغرول بك فتوحاتنه دوام ايدوب ١٠٥٥ م . ، ٤٤٨ هـ . يیللرينه قادار يعنی اون بش يیل ايچنده خوارزم ، قهستان ، همدان ، اصفهان [١٠٥١ م .] ، آذاربايجان وخوزستانی ضبط ايتمشدی . بو ايران فتحی زمانلرنده بغداددده حكومت ايدن آل بويهی [١] محو ايتدی . اصفهانی پاتخت ياپدی . طوغرول خان عادتا جبراً بغداده كيرمش ، اوراده اون اوچ آی قالمشدر . خليفه يه صورات ايتمكله برابر سياسة عباسليلر دولتنی قازانمق ايچين قارداشی داودك قيزی آرسلان خاتون خديجه يی خليفه يه نكاحلادی . « القائم بامرالله » ك: «تورك اوردوسی بغداددده قيتليغه سبب اولويور . عسكريكزی چكيكز ! » يولنده كی رجاسی اوزرينه طوغرول موصله چكلدی .

Sayfa: 24

(Tuğrul Han)

Bu amaçla Selçuklular öncelikle Havarizm'i ele geçirdiler. Âl-i Saffâr ve Âl-i Büveyh zamanında ayakta durmaya çabalayan İran Hükümeti'ni buz gibi eritip Kirman ve Fars'ı kırıp döktükten sonra önce Azerbaycan'ı [H. 425] ele geçirdi, daha sonra da Ermenistan, Kafkasya ve Irak'ı aldılar. Selçuklu ailesinden Ebu Süleyman Çakar Horasan'a, İbrahim Yinal Hemedan ve Azerbaycan'a, Kutulmuş (Kutılmış, Kutalmış) ise Kerka ve Damgan'a vali olarak atandı.

H. 440'da İbrahim Yinal Bizans üzerine yürüdü. Trabzon'a kadar ele geçirdi. H. 443'de İsfâahan'ı, H. 446'da Revan ve Şirvan'ı aldı. Ayrıca Gürcistan ve Abazistan'ı da ele geçirdi. **Abbasilerden de Emirü'l-Umerâ'lık** [Emirlerin Emiri] **sanını elde ettikten sonra, halifeleri bir hiçlik düzeyine indirmiş olan Irak'taki Âl-i Büveyh Hükümetini de yakıp yıktı. Daha sonra Kafkasya'nın kuzeyine yönelerek Hazarlara saldırdı. H. 447'de Hakan Tuğrul Kabe yollarını onarmak bahanesiyle Irak'a girip Hilvan'a kadar ele geçirdi. Bağdat'a gelmek için Halife'den izin istedi. Halife korkusundan camilerde Sultan Tuğrul Han adına dualar ve hutbeler okuttu.**

Fetihlerini sürdüren Tuğrul Bey, M. 1055/ H. 448 yılına kadar on beş yıl içinde Havarizm, Kühistan, Hemedan, İsfahan (1051), Azerbaycan ve Huzistan'ı ele geçirmişti. Tuğrul Bey bu fetih hareketleriyle, o zamanlar Bağdat'ta hüküm süren Âl-i Büveyh'i ortadan kaldırdı ve İsfahan'ı başkent yaptı. **Tuğrul Han neredeyse Bağdat'a zorla girmiş ve orada on üç ay kalmıştır.** Halife'ye yüz vermemekle beraber siyaset gereği Abbasi Devleti'ni kazanmak amacıyla kardeşi Davud'un kızı Arslan Hatun Hatice'yi Halife'ye nikahladı. El-Kâim bi-Emrillah'ın: "Türk Ordusu Bağdat'ta kıtlığa sebep oluyor. Askerinizi çekiniz" yolundaki ricası üzerine; **Tuğrul Musul'a çekildi.**

Sayfa : 25

عسكرلريله برابر كوكرەمش آرسلانلر كبي دوشمان اوردوسنه صالديرديلر .
اويله بر جنك اولدى كه يركوك تيتره‌دى . دينه‌بيلير بوبر آووچ قهرمان بو قوجه
اوردويى طوز بوز ايتديلر . بو ظفرك اساس سببى آلب آرسلان و اوردوسنك
قهرمانلغى اولمقله برابر بزانس اوردوسنده بولونان « اوز » و « پچه‌نك » تورك
اوروقلرندن اولان عسكرلر قارشيلرنده‌كي دوشمنك كندى همجنسلرندن اولديغنى
كورونجه بزانس اوردوسنى براقوب آلب آرسلان طرفنه كچه‌لرى‌ده غلبه‌ه ياردم
ايتمشدر .

Sayfa: 25

(Alp Arslan Han)

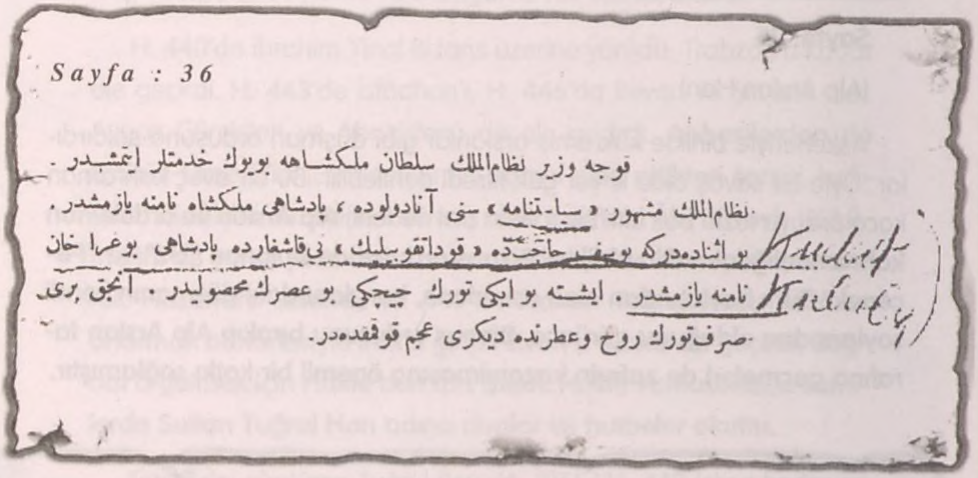
Askerleriyle birlikte kükremiş arslanlar gibi düşman ordusuna saldırdılar. Öyle bir savaş oldu ki yer gök titredi denilebilir. Bu bir avuç kahraman koca orduyu tuzla buz etti. Bu zaferin asıl nedeni, **Alp Arslan ve ordusunun kahramanlığı olmakla birlikte, Bizans ordusunda bulunan "Uz" ve "Peçenek" Türk boylarından olan askerlerin, karşılarındaki düşmanın kendi soylarından olduğunu görünce, Bizans ordusunu bırakıp Alp Arslan tarafına geçmeleri de zaferin kazanılmasına önemli bir katkı sağlamıştır.**

Sayfa : 32

آلب آرسلان بويوك ذاتدر . زمانى بوتون قهرمانلق داستانيدر . عسكرلكده ،
حكومت اداره‌سنده پك بويوك براقتداره مالك، علمه خدمتى پك‌چوق اولديغى كبي
بواولو پادشاهك آصيل بويوك مزيتى توركلكنى سومسى ايدى . حتى خليفه‌لردن
وربلى عرب آد وعنواتى قوللانمامشدر . حال‌بوكه اسكيدن چين خدمتنه كرن
توركلرك چين لقبدى بر شمدى مسلمان اولان توركلرك عرب وعجم آدلرى
آلمه‌لرى مودا ايدى . بو آرسلان ايسه توركچه فونوشور ويازيوردى . تورك
زمانندە توركچه اثرلر يازلدى . سرايىده

Sayfa: 32

Alp Arslan büyük bir kişiliktir. Bütün yaşamı bir kahramanlık destanıdır. Gerek askerlikte, gerekse hükümet yönetiminde oldukça büyük bir iktidara sahip olmasının yanı sıra, bilime de pek çok hizmeti olmuş bu yetenekli **Padişah'ın asıl büyük özelliği Türklüğü sevmesiydi. Öyle ki halifelerce verilen Arap ad ve sanlarını kullanmamıştır. Oysa eskiden Çin hizmetine giren Türklerin Çin sanlarını, Müslüman olan Türklerin de Arap ve Acem adları almaları modaydı. Alp Arslan ise Türkçe konuşuyor, Türkçe yazıyor, Türk dilinin gelişmesi için çabalıyordu.**

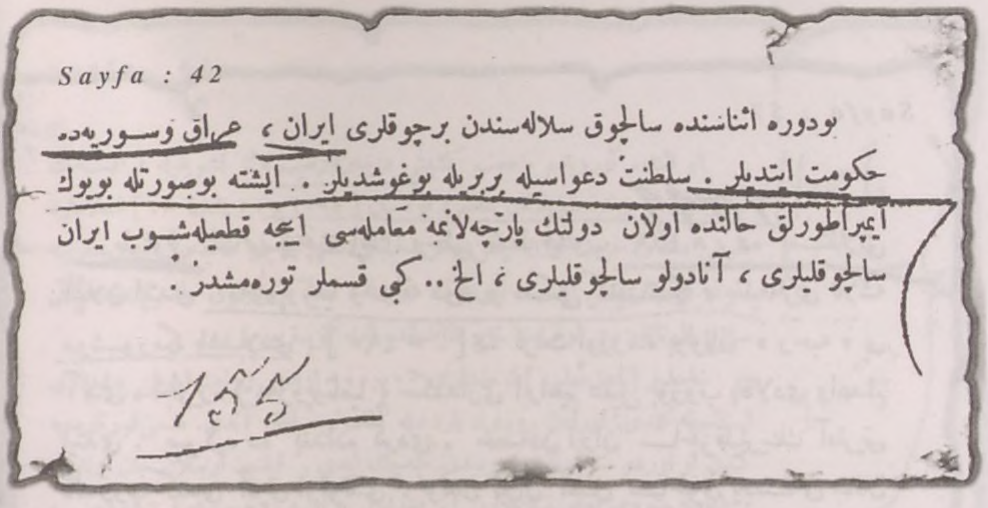

Sayfa : 36

توجه وزیر نظام‌الملك سلطان ملکشاهه بویوك خدمتلر ایتمشدر .
نظام‌الملك مشهور « سیاستنامه » سنی آنادولوده ، پادشاهی ملکشاه نامنه یازمشدر .
بو اثناده درکه یوسف خاصّ حاجب ده « قوداقوبیلیك » نی قاشغاردہ پادشاهی بوغرا خان
نامنه یازمشدر . ایشته بو ایکی تورك چیچکی بو عصرك محصولیدر . آنجق بری
صرف تورك روح وعطرنده دیکری عجم قوقمده‌در .

Sayfa: 36

Koca vezir Nizam-ül Mülk, Sultan Melikşah'a büyük hizmetlerde bulunmuştur. Nizam-ül Mülk ünlü **"Siyâsetnâme"**sini Anadolu'da padişah olan Melikşah adına yazmıştır. **Aynı sıralarda Yusuf Hacib'de Kaşgar'da padişah olan Buğra Han adına "Kutadgu Bilig" adlı eserini yazmıştır.** Bu iki Türk çiçeği tam da bu yüzyılın ürünüdür. Ancak birisi sırf Türk ruhu kokarken diğeri Acem kokmaktadır.

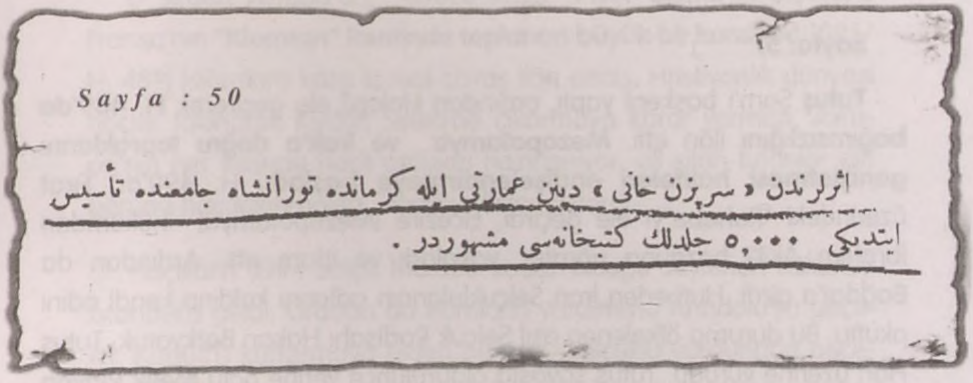

Sayfa : 42

بودوره اثناسنده سالجوق سلاله‌سندن برچوقلری ایران ، عراق وسوریه‌ده
حکومت ایتدیلر . سلطنت دعواسیله بربریله بوغوشدیلر . ایشته بوصورتله بویوك
ایمپراطورلق حالنده اولان دولتك پارچه‌لانمه معامله‌سی ایجه قطیله‌شوب ایران
سالجوقلیلری ، آنادولو سالجوقلیلری ، الخ .. کبی قسملر تورەمشدر .

1255

Sayfa: 42

Bu dönemde Selçuk soyundan birçok hükümdar **İran, Irak ve Suriye'de hüküm sürdü. Saltanat iddiasıyla birbiriyle boğuştular. Bu mücadeleler sonucunda büyük bir imparatorluk olan devletin parçalanması gerçekleşerek, İran Selçukluları, Anadolu Selçukluları gibi devletler ortaya çıkmıştır.**

Sayfa : 50

اثرلرندن « سرپزن خانی » دینن عمارتی ایله کرمانده تورانشاه جامعنده تأسیس
ایتدیکی ۵,۰۰۰ جلدلك کتبخانه‌سی مشهوردر .

Sayfa: 50

Yapıtlarından bazıları olarak, "Serpezen Hanı" denen imaretin yanı sıra, Kirman'da da Turanşah camisinde oluşturduğu 5000 ciltlik bir kütüphanesi bulunmaktadır.

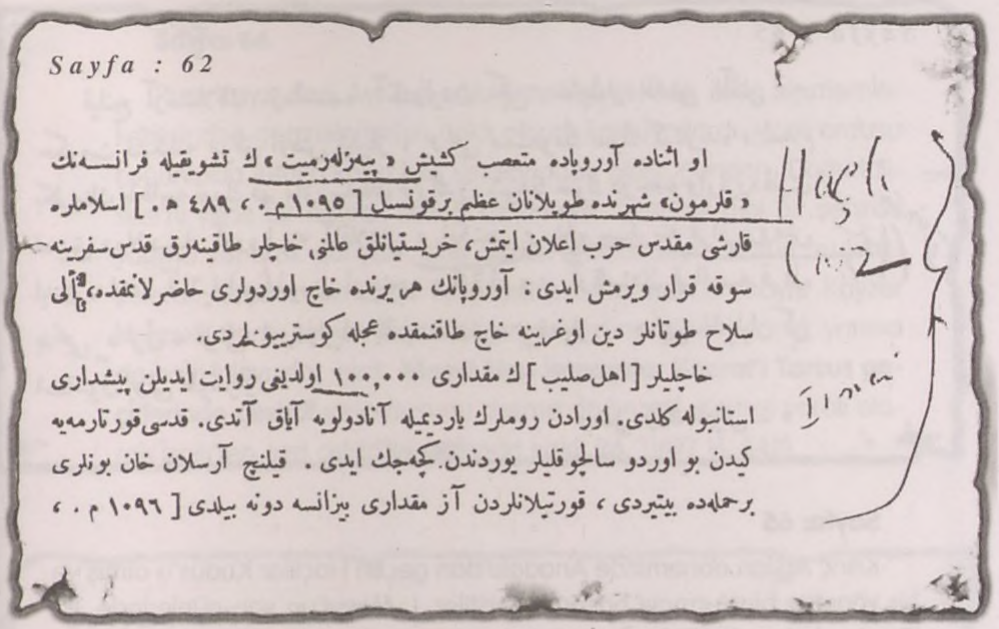
Sayfa : 57

1011

طوتوش شامی پایتخت یاپدی وحلبی ضبط ایدوب ٤٨٩ هـ . ده استقلالنی اعلان ایتدی . مەزوپوتامیا وعراقه دوغرو ملکنی کنیشلتمکه ، خلیفەلری تلاشه دوشورمکه باشلادی . [٤٩٠ هـ .] ده فرات اوزرنده بولونان « رحبه » یی آلدی . الجزیره (مەزوپوتامیا) حکمداری ابراهیم عقیلی بوزوب یاقالادی واعدام ایتدی . صوکره ده بغداده کیردی . خطبەدن ایران سالجوقلیلرینك آدلرینی قالدیروب کندی آدینی اوقوتدی . بوندن قیزان آصیل سالجوق پادشاهی خاقان برکیاروق طوتوش خان اوزرینه یورودی . طوتوش محاربەده مقتول دوشدیکندن یرینه اوغلو ملك رضوان کچدی .

Sayfa: 57

Tutuş Şam'ı başkent yaptı, ardından Halep'i ele geçirerek **H. 489'da bağımsızlığını** ilân etti. **Mezopotamya ve Irak'a doğru topraklarını genişletmesi halifeleri endişelendirmeye başladı.** H. 490'da Fırat üzerindeki "Rahabe"yi ele geçirdi. Elcezire [Mezopotamya] hükümdarı İbrahim Akîl'i bozguna uğratıp, yakaladı ve idam etti. Ardından da Bağdat'a girdi. Hutbeden İran Selçuklularının adlarını kaldırıp kendi adını okuttu. Bu duruma öfkelenen asıl Selçuk Padişahı Hakan Berkyaruk, Tutuş Han üzerine yürüdü. Tutuş savaşta öldürülünce yerine oğlu **Melik Rıdvan tahta geçti.**

Sayfa : 62

او اثناده آوروپاده متعصب کشیش « پیەرلەرمیت » ك تشویقیله فرانسەنك « قلرمون» شهرنده طوپلانان عظیم برقونسیل [۱۰۹۵ م. ، ٤٨٩ هـ.] اسلامله قارشی مقدس حرب اعلان ایتمش، خریستیانلق عالمنی خاچلر طاقینەرق قدس‌سفرینه سوقه قرار ویرمش ایدی: آوروپانك هر یرنده خاچ اوردولری حاضرلانمقده، آلی سلاح طوتانلر دین اوغرینه خاچ طاقنمقده عجله کوستریبولردی.

خاچلیلر [اهل‌صلیب] ك مقداری ۱۰۰,۰۰۰ اولدیغی روایت ایدیلن پیشداری استانبوله کلدی. اورادن رومللرك یاردیمیله آنادولویه آیاق آتدی. قدسی‌قورتارمەیه کیدن بو اوردو سالجوقلیلر یوردندن کچمجك ایدی. قیلنج آرسلان خان بونلری برحلەده بیتیردی، قورتیلانلردن آز مقداری بیزانسه دونه بیلدی [۱۰۹٦ م. ،

Sayfa: 62

O sırada Avrupa'da, tutucu keşiş **"Piyer Lermit"**in teşvikiyle Fransa'nın **"Klermon" kentinde toplanan büyük bir konsil** [M.1095/ H. 489] İslâmlara karşı kutsal savaş ilân etmiş, Hristiyanlık dünyası haçlar takınarak Kudüs Seferi'ne çıkarmaya karar vermişti. Avrupa'nın her yerinde haçlı orduları hazırlanıyor, eli silah tutanlar din uğruna haç takınmakta ivedilik gösteriyorlardı.

Haçlıların (Ehl-i Salip) 100.000 kadar olduğu söylenen askerleri İstanbul'a geldi. Oradan da Rumların yardımıyla Anadolu'ya geçtiler. Kudüs'ü kurtarmaya giden bu ordu Selçuklu yurdundan geçecekti. Kılınç Arslan Han bunları bir hamlede bitirdi. Kurtulanların ancak az bir miktarı Bizans'a dönebildi (M. 1096/ H. 490).

Sayfa : 65

قیلنج آرسلانك زمانـنـده آنادولودن کچن خاچلیلر قدسی آلمش ، بر حکومت تشکیلنه موفق اولمش ایدیلر . برنجی مسعودك صوك کونلرنده ، اسلام بکلرینك بالخاصه تورك قهرمانی سلطان نورالدین شهیدك صوك درجه‌یه واردیردقلری تضییق دولایسیله آوروپا ینه آیاقلانمش ، ایکنجی بر خاچ سفرینه قرار ویرمش ایدی . ابتدا آلمانیا ایمپراطوری اوچنجی « قونراد » ، آرقاسندن فرانسه قرالی یدنجی « لوئی » قوتلی اوردولریله بالذات سفره چیقدیلر . برنجی خاچلیلر کبی استانبول یولنی طوتدیلر .

رسملی تورك تاریخی - ٥

Sayfa: 65

Kılınç Arslan döneminde Anadolu'dan geçen Haçlılar Kudüs'ü almış ve bir yönetim oluşturmayı başarabilmiştiler. I. Mesut'un son günlerinde, İslâm beylerinin özellikle de Türk kahramanı Sultan Nureddin Şehid'in son dereceye varan baskıları dolayısıyla Avrupa yine ayaklanmış, **ikinci bir Haçlı Seferi'ne karar vermişti.** Önce Alman İmparatoru III. Konrat, ardından da Fransa Kralı VII. Lui kuvvetli ordularıyla bizzat sefere çıktılar. Onlar da Birinci Haçlılar gibi İstanbul'un yolunu tuttular.

Sayfa : 66

— ٩٦ —

روم قیصرلری بویله آوروپا اوردولرینك ایکیده بر مملکتلرندن کلوب کچه‌لرندن حقلی اولارق قورقیورلردی . خاچلیلر اوردوسنی تشکیل ایدنلر هپ متعصب قاپا غلیچ اربابی اولدقلری ایچین شرق کلیسانسی محو ایله بر تواب قازانمق ، استانبول کبی بر شهری‌ده یاغما ایده‌رك دنیالق الده ایتمك هوسنده ایدیلر . ایشته بو تهلکه‌دن مذهب و مملکتی قورتارمق ایچین قیصر « امانوئل » آلمان ایمپراطورینك یوزینه کولدی ؛ فقط معیتنه خائن قلاغوزلر ویردی . مسعود خان ایمپراطور قونرادی طرسوس کچدلرنده جویردی ؛ اوردوسنی دارمه داغینیق ایتدی . قونراد یارالی اولارق ازنیقدن رجعته مجبور اولدی [١١٤٧ م . ، ٥٤٢ هـ .] .

Sayfa: 66

Rum Kayzerleri, Avrupa ordularının bu şekilde, ikide bir memleketlerinden geçmelerinden haklı olarak korkuyorlardı. Haçlı ordusu çoğunlukla tutucu kaba kılıç ustalarından oluştuğundan Doğu Kilisesi'ni yerle bir ederek sevap kazanmak, İstanbul gibi bir şehirde yağma yaparak dünyalık elde etmek amacındaydı. Bütün bu tehlikelerde kendi mezhebini ve ülkesini kurtarmak amacıyla Kayzer İmanual önce Alman İmparatorunun yüzüne güldü, ancak yanına da hain kılavuzlar verdi. **Mesut Han İmparator Konrat'ı Tarsus geçitlerinde çevirdi** ve ordusunu darma dağın etti. Konrat yaralı olarak İznik'ten geri çekilmek zorunda kaldı [M. 1147/ H. 542].

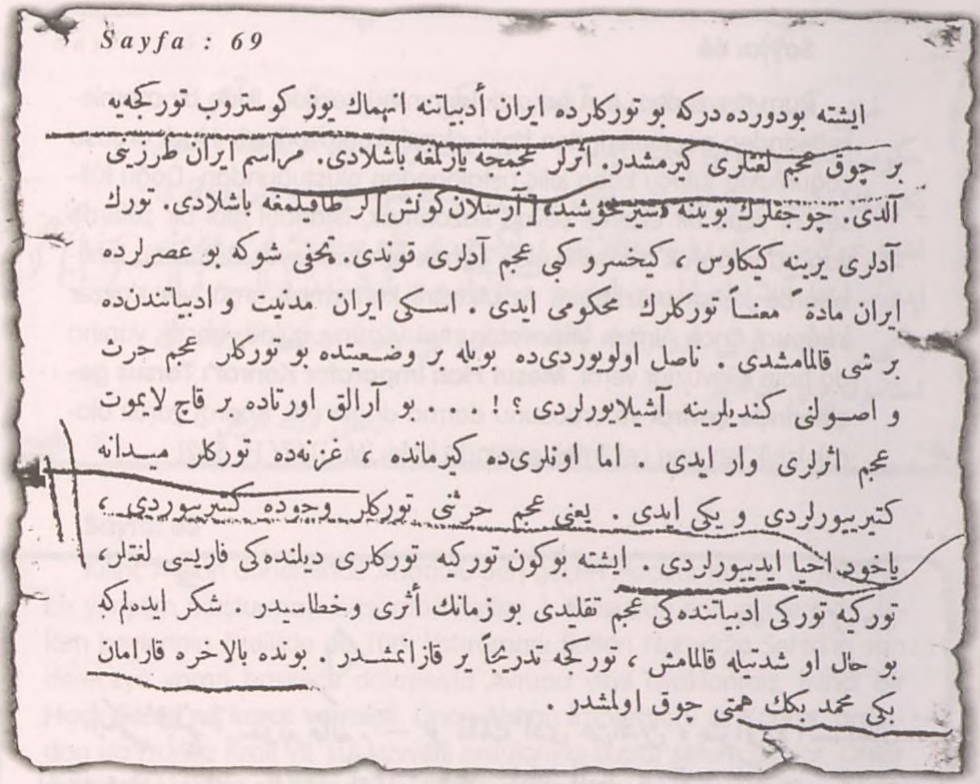
Sayfa : 67

ایکنجی قیلیچ آرسلان خانه . — بو ذاتك آدی عزالدین ، عنوانی « السلطان المعظم » در . یعنی بوتون آدی : « السلطان المعظم عزالدین ایکنجی قیلیچ آرسلان » در . ایکنجی قیلیچ آرسلان خان ارضروم حکمدارینك قیزیله اولهندی . قیز کلیرکن « یاغی باصان » لر آلایی وورروب قیزی آلدیلر .

Sayfa: 67

(İkinci Kılınç Arslan Han)

Bu kişinin adı İzzettin ve sanı da "Es-Sultan-ül Muazzam"[Büyük Sultan]'dır. Yani adı tam olarak **"Es-Sultan-ül Muazzam İzzeddin II. Kılınç Arslan"(Büyük Sultan II. Kılınç Arslan)'dır. II. Kılınç Arslan** Han Erzurum Hükümdarı'nın kızıyla evlendi. Kızı getirirlerken, "Yağıbasanlar" boyu, düğün alayına saldırdılar ve kızı alıp götürdüler.

Sayfa : 69

ایشته بودورده درکه بو تورکلرده ایران أدبیاتنه انهماك یوز کوستروب تورکجه‌یه بر چوق عجم لغتلری کیرمشدر. اثرلر عجمجه یازلمغه باشلادی. مراسم ایران طرزینی آلدی. چوجقلرك بوینه «شیرخورشید» [آرسلان کونش] لر طاقیلمغه باشلادی. تورك آدلری یرینه کیکاوس، کیخسرو کبی عجم آدلری قوندی. تحقی شوکه بو عصرلرده ایران مادةً معناً تورکلرك محکومی ایدی. اسکی ایران مدنیت و ادبیاتندن‌ده بر شی قالمامشدی. ناصل اولویوردی‌ده بویله بر وضعیتده بو تورکلر عجم حرث و اصولنی کندیلرینه آشیلایورلردی؟!... بو آرالق اورتاده بر قاچ لایموت عجم اثرلری وار ایدی. اما اونلری‌ده کیرمانده، غزنه‌ده تورکلر میدانه کتیریورلردی و یکی ایدی. یعنی عجم حرثی تورکلر وجوده کتیریوردی، یاخود احیا ایدییورلردی. ایشته بوکون تورکیه تورکلری دیلنده‌کی فارسی لغتلر، تورکیه تورکی ادبیاتنده‌کی عجم تقلیدی بو زمانك أثری وخطاسیدر. شکر ایده‌لم که بو حال او شدتیله قالمامش، تورکجه تدریجاً یر قازانمشدر. بونده بالاخره قارامان بکی محمد بکك همتی چوق اولمشدر.

Sayfa: 69

Tam da bu dönemlerde Türklerde İran Edebiyatı'na karşı büyük bir ilgi ortaya çıkmış ve Türkçe'ye birçok Acem sözcüğü girmiştir. Eserler Acemce yazılmaya başlandı. Törenler İran tarzında yapılır oldu. Çocukların boynuna "şir-hûrşîd" [arslan güneş]'ler takılmaya başladı. Türk adlarının yerini "Keykâvus", "Keyhüsrev" gibi Acem adları aldı. Ancak acı olanı şu ki bu yüzyıllarda İran hemen her bakımdan Türklerin mahkumu durumundaydı. Eski İran uygarlığı ve edebiyatından da pek bir şey kalmamıştı. Böyle bir durumda nasıl oluyordu da Türkler Acem kültürünü ve geleneğini kendilerine aşılıyorlardı. Bu arada birkaç ölümsüz Acem eseri de vardı ama, onları da Kirman'daki ve **Gazne'deki Türkler ortaya koyuyorlar ya da geliştiriyorlardı.** İşte bugün Türkiye Türklerinin dilindeki Farsça sözcükler, Türkiye Türkü edebiyatındaki Acem öykünmeleri, bu dönemin eseri ve kusurudur. Şükredelim ki bu durum eski yoğunluğunda kalmamış, Türkçe aşama aşama kendini bulmuştur. **Bunda daha sonraları Karaman Beyi Mehmed Bey'in çabalarının çok etkisi olmuştur.**

خوراسانلی تاجرلر مصردن دونرکن آنطاکیه‌ده خاچلیلر طرفندن صویولدیلر. بونلر چولوق و چوجقلرینك نفقه‌لری ایچین غربت ایللرده زحمت چکدکلرینی سویلیه‌رك شکایت ایدوب عدالت ایسته‌دیلر. کیخسرو : « بن بلورم سزلین مسکین کشیلرحالنی. غربت‌اچره بشده زیرا کم کلاهم واردی » دیدی. انتقاملرینی، مالللرینی آلمق ایچین فرنکلره حرب اعلان‌ایدوب آنطاکیه‌یی محاصره ایتدی. بو حرب ایچین بیبی اوغلو [ابن بیبی] نده ، صحیفه ۸۲ ده : « مجموع صاغ قول وصول قوللرچریلری قایی و بایات و بایندور و سالور فی‌الجمله ۲٤ بویك چری‌لری و آنلردن غیری کرد وعرب وغیری طوایف چریلری‌که حاضر، الخ ..» دینیور. بو روایته کوره عثمانلی سلاله‌سی اولان « قایی خانلیلر » او زمانده آنادولوده بولونیورلردی. هم‌ده آنادولوده اوزمانك الك ایلری بر بویی ایدیلر. بوده بو دولتك سالجوق وعثمانلی دولتلری اولمیوب بر تورکیه اولدیغنی ، یالکز سلطنت خاندانینك دکیشدیکنی تأیید ایدر .

٦٠٣ هـ . ده آنطالیه شهرینی ، ایچ ایل ساحللرینی ، کلیکیه‌یی آلدی .
٦٠٥ هـ . ده مرعش وجوارینی ضبط ایتدی .

استانبولده لاتین ایمپراطورلغی تشکل ایتمش اولدیغندن بو اثناده بیزانسلیلردن ازنیقده برشعبه میدانه کلمشدی . خاقان قونیه‌یه کیدییوردی . بوازنیق بیزانسلیلری یول ویرمك ایسته‌مدیلر . بو سببله آلاشهر تکفوری اوزرینه یورودی . جنك ایدوب آنی بوزدی ایسه‌ده عسکری یاغما ایله مشغول ایکن برروم طرفندن شهید ایدلدی [۱۲۱۱ م . ، ٦٠٨ هـ . « بعض وثیقه‌لره کوره ٦٠٦ هـ . »] . کیخسرو بوحربده‌بالذات حرب‌ایتمش، بویوك قهرمانلقلر کوسترمشدی. ظفردن‌صوکره عسکر یاغمایه دالمش ، یالکز قالمشدی . بو اثناده بر فرنك آتلی ظهور ایتدی . خان بونی کندی آدملرندن ظن ایدوب مدافعه تشبثنده بولونمادی . سواری کچدی ودونوب آرقاسندن خانی قارغی ایله ووردی . بو محاربه‌ده صاغ قولده بکلربکی

Sayfa : 74 — ٧٤ —

قايلردن آشوت بك، صول قولده بايندرلردن بكلربكى ابراهيم بك قوماندان ايدى.
بو خاقان كوركولو ، او وقتكى آوروپاى دولاشمش ، شاعر ، پك دكرلى بر ذات ايدى . پك كوزل فارسى شعرلرى واردر. برشعرنده ستنبول ديبوركه بوندن صكره وقتده‌ده استانبوله تورکلرجه استانبول ديندیکی آکلاشیلیر . ابن بيبيده استانبول برقاچ دفعه كچر. يعنى بو آد يكى دكلدر . ياليكز اثر صوكره يازيلديغندن مؤلفك بو آدى قوللانمسى احتمالى وارسه‌ده كيخسروك شعرى قطعى بر دليلدر .
يرينه بويوك اوغلى ملاطيه حكمدارى برنجى عزالدين كيكاوس كچدى. ايكنجى پادشاهلغنده ٤ ياخود ٦ ييل سلطنت سورمشدر .

Sayfa: 73

(Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev Han)

Horasanlı tüccarlar Mısır'dan dönerlerken Antakya'da Haçlılar tarafından soyuldular. Bunlar, çoluk ve çocuklarının nafakaları için gurbet ellerde zorluklar çektiklerini söyleyerek şikayette bulundular ve adalet istediler. Keyhüsrev: **"Ben bilürem sizleyin miskin kişiler halini. Gurbet içre başta zirâkim külâhım vardı. (Ben de gurbette aynı sıkıntıları çektiğim için sizin durumunuzu anlıyorum") dedi.** Keyhüsrev bunların intikamlarını ve mallarını almak için Frenklere savaş ilân ederek Antakya'yı kuşattı. Bu savaş için Bibioğlu [İbn-i Bîbî] eserinin 82'ci sayfasında: **"Sağ kol ve sol kol çerileri Kayı ve Bayat ve Bayındur ve Salur gibi toplam 24 boy'un çerileri ve anlardan başka Kürt ve Arap çerileri ki hazır" diyor.** Bu anlatıma göre Osmanlı soyu olan "Kayıhanlılar" daha o zamanlarda Anadolu'da bulunuyorlardı. Hem de Anadolu'da o zamanın en ileri gelen boyuydu. Bu da devletin "Selçuk" ve "Osmanlı" devletleri değil, bir "Türkiye" devleti olduğunu ve yalnızca saltanat hanedanının değiştiğini ortaya koyar.

H. 603'de Antalya şehrini, İçel sahillerini ve Klikya'yı aldı. H.

605'de de Maraş ve çevresini ele geçirdi.

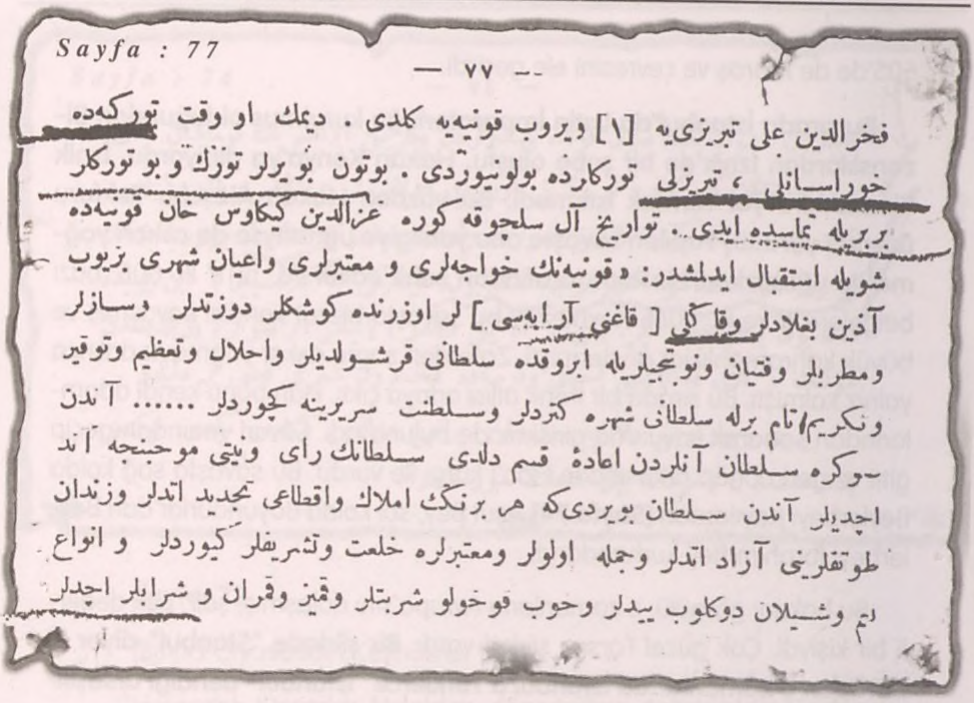
Bu sırada İstanbul'da Latin İmparatorluğu kurulmuş olduğundan Bizanslılardan İznik'de bir şube oluştu. Hakan Konya'ya gidiyordu. İznik Bizanslılara yol vermek istemedi. Bu yüzden Hakan Alaşehir Tekfuru üzerine yürüdü. Yapılan savaşta onu yenilgiye uğrattıysa da askeri yağma ile uğraşırken bir Rum tarafından şehit edildi [M. 1211/ H. 608, bazı belgelere göre H. 606]. Keyhüsrev bu savaşta bizzat kendisi savaşmış ve büyük kahramanlıklar göstermişti. Zaferden sonra asker yağmaya dalınca yalnız kalmıştı. Bu sırada bir frenk atlısı ortaya çıktı. Han bunu kendi adamlarından sanarak savunma girişiminde bulunmadı. Süvari yanından geçip gitti ve geri dönüp arkasından Han'ı kargı ile vurdu. Bu savaşta sağ kolda Beylerbeyi Kayılardan **[Sayfa 74]** Aşut Bey, sol kolda Bayundurlar'dan Beylerbeyi İbrahim Bey kumandandı.

Bu hakan; görgülü, o zamanların Avrupa'sını dolaşmış, şair, pek değerli bir kişiydi. Çok güzel Farsça şiirleri vardı. **Bir şiirinde "Stanbul" diyor ki buradan o zamanlar da İstanbul'a Türklerce "İstanbul" dendiği anlaşılıyor.** İbn-i Bîbî'de de "İstanbul" birkaç kez geçiyor. Yani bu ad yeni değildir. Ancak eser sonradan yazıldığı için yazarın bu adı kullanmış olması olasıysa da Keyhüsrev'in şiiri açık bir delildir.

Daha sonra yerine büyük oğlu Malatya Hükümdarı I. İzzeddin Keykavus geçti. İkinci Padişahlığında dört ya da altı yıl saltanat sürmüştür.

Sayfa : 76

عزالدين كيكاوس خان پروانه‌لك [١] منصبنى امير جلالدين قيصره ، صاحب ديوانلق منصبنى خواجه بدرالدين خرسانيه ، انشا ومكتوبات منصبنى خواجه

Sayfa : 77

— ٧٧ —

فخرالدين علی تبريزی‌يه [١] ويروب قونيه‌يه كلدی . ديمك او وقت تورکه‌ده
خوراسانلی ، تبريزلی تورکارده بولونيوردی . بوتون بويرلر توزك و بو تورکلر
بريريله تماسده ايدی . تواريخ آل سلجوقه كوره عزالدين كيكاوس خان قونيه‌ده
شويله استقبال ايدلمشدر: « قونيه‌نك خواجه‌لری و معتبرلری واعيان شهری بزيوب
آذين بغلادلر وقاگی [قاغنی آرايه‌سی] لر اوزرنده كوشكلر دوزتدلر وسازلر
ومطربلر وفتيان ونوبتجيلريله ابروقده سلطانی قرشولديلر واحلال وتعظيم وتوقير
ونكريم/تام برله سلطانی شهره كتردلر وسلطنت سريرينه كچوردلر ..... آندن
سوكره سلطان آنلردن اعادهٔ قسم دلدی سلطانك رای ونيتی موجبنجه آند
اچديلر آندن سلطان بويردی‌كه هر برنكك املاك واقطاعی تجديد اتدلر وزندان
طوتقلرينی آزاد اتدلر وجمله اولولر ومعتبرلره خلعت وتشريفلر كيوردلر و انواع
نعم وشيلان دوكلوب بيدلر وحوب قوخولو شربتلر وقميز وقمران و شرابلر اچدلر

Sayfa: 76

İzzeddin Keykavus **Han Pervanelik** [Başvekillik] görevini Emir Celalettin Kaysar'a, Sahib-i Divanlık[Divan Başkanlığı] görevini Hoca Bedrettin-i Horasani'ye, İnşâ ve Mektûbat [Yazı işleri] görevini Hoca [sayfa 77] Fahrettin Ali Tebrizi'ye verip Konya'ya geldi. Demek ki o zamanlar **Türkiye'de Horasanlı, Tebrizli Türkler de bulunuyordu. Bütün bu yerler Türk ve bu Türkler birbirleriyle ilişkideydi.** Tevârih-i Âl-i Selçuk'a göre İzzeddin Keykâvus Han Konya'ya şöyle girmiştir: "Konya'nın hocaları ve saygın kişiler ve ileri gelenler şehri süsleyip donattılar ve **kanglılar** [Kağnı arabası] üzerine köşkler kurdular. Sazlar ve mutribler [çalgıcılar], gençler ve bando ile Ebruk'da Sultan'ı karşıladılar. Saygı ve övgülerle, güzel ağırlama ve ikramlarla hep birlikte Sultan'ı şehre getirdiler ve tahta geçirdiler. ondan sonra Sultan söz aldı. Sultan'ın isteğine göre and içtiler. Ondan sonra Sultan her birinin mal ve mülklerinin yenilenmesi ve zindan tutuklularının serbest bırakılmasını buyurdu. Ve bütün ileri gelenlere ve saygın kişilere değerli giyecekler giydirdiler. Türlü yiyecekler ve içkiler döküp yediler ve hoş kokulu şerbetler, kımız, kımran [deve sütü] ve **şaraplar içtiler.**

Sayfa : 89

ه خانلر آتاسی اوغوز خان سویلدی ؛
بویله توره یول و ارکان ایلدی :
ایشبو رسمیله وصیت قیلدی اول ،
تا اولا اوغلانلرینه توره ، یول .
دیدی قایی چونکه صوکره خان اولا
صاغه بکلر بك بیان اندن اولا
تورمز بکلر بکی هم صول قولا
شیله کارکدر که بایندور اولا
توره و یول و آغرلامق دخی
اشبو ترتیب اوزره اولا ای اخی
کم قایی اوتوره اندن صوك بیات
صوکره حلقه اولدقده اولو باشبات
پس او توره یازر و اندن دوکر
پس تودورغاییله یاپورلو مکر
اوشر و قیزیق و صوکره بك دلی
صاغ قولك اك صوکی قرقندر بلی
صول قولك باشنده بایندر کرك
اندن آلجاق کیجی قرداشی یجنك
پس چاوندر او توره چپنی بیله
دخی صالور اوطوره ایمورله
پس آلایوندلو و اورا کیر بیق
ایکدر و بوکدور و بیواق و قنق

Sayfa : 89

ایشبو ترتیب اوزره اوتورمق کرك
اوکلرنده موجلر طورمق کرك
قیمیز و قرانده بو ترتیبله
آغا و اینی آراسنده ایچیله
منصب و بکلك دخی بو رسمیله
اورغ و صوینه کوره ویریله
اشبو صویلردن قویه ویرەلر
آرتریسه آیروغی خوش کورەلر . »

Sayfa: 89

"Hanlar atası Oğuz Han söyledi.
Böyle töre yol ve erkân eyledi:
İş bu resm ile vaziyyet kıldı ol,
Tâ ola oğlanlarına töre, yol.
Didi Kayı çünki sonra Han ola,
Töremiz Beylerbeyi hem sol kola
Şîlekârındır ki bayundur ola
Töre ve yol ve ağırlamak dahi
İş bu tertib üzere ola ey ahî
Kim Kayı o töre andan son Bayat
Sonra halka oldukda Ulu Basbat
Pîş o töre yazır ve andan Döğer
Pîş Todurgayla Yapurlu meğer
Avşar ve Kızık ve sonra Beydili
Sağ Kol'un en sonu Kızık'ındır beli
Sol Kol'un başında Bayındır gerek
Andan alçak kiçi kardeş Bicinek
Pîş Çavundur o töre Çepni bile
Dahi Salur otura Eymür'le
Pîş Alayundlu ve Üregir, Biyik
İğdir ve Büğdür ve Yıvak ve Kınık
İş bu tertib üzere oturmuş gerek
Önlerinde müçler turmak gerek
Kımız ve karanda bu tertible
Ağa ve ini arasında içile
Mansıb ve Beylik dahi bu resmile
Uruğ ve soyuna göre virile
İş bu soylardan kamuya vireler
Artarsa ayruğu hoş göreler."

Sayfa : 92

— ٩٢ —

سالجوق سلاله‌سنك صوك دوره‌سنه عائد مشهور بر ذاتی بوراده ذكر ايده‌جكز . بو ذات « مولانا جلال‌الدين رومی » در . باباسی سلطان العلما لقبی طاشيان « مولانا محمد بهاءالدين ولد بن حسين‌البكری » در . بهاءالدين « بلخ » ده تفسير وسائر علملرى اوقوتوردی.

Sayfa: 92

Selçuk soyunun son dönemlerine ait ünlü bir kişiyi burada anacağız. **Bu kişi Mevlânâ Celalettin-i Rûmî'dir. Babası Sultan-ül Ulemâ lâkabını taşıyan Mevlânâ Muhâmmed Bahaettin Veled bin Hüseyin el-Bekrî'dir. Bahattin, Belh'de tefsir ve benzeri bilimler okuturdu.**

Sayfa : 93

— ٩٣ —

بو زمانك ديكر بر مهم وقعه‌سی، عثمانلی سلاله‌سنك كوچوك آسيايه كلمه‌سيدر . چينگيز خانك خوارزمی ضبطی اوزرينه عثمانلی خاندانی دوغوره‌جق اولان اوغوز اوروقلرندن قايی خان بويی غربه دوغری قاچار . داها اولده قايی خان بويندن آنادولوده برقسم بولوندیغی اولكی معلوماتله ثابتدر .

بونلرك باشلری اولان سليمان شاه جعبر قلعه‌سی جوارنده أولور . حالا مزاری اوراده‌در . بونك اوزرينه بوی بر قاچ قوله آيريلير . بونلردن دوندار و ارطغرول (٤٠٠) اويه خلقی ايله اورفادن قارا داغلری آشوب ديار‌بكر جوارنده تكرار فراتی كچه‌رك يوقاری ياسين جوارنده‌كی سورمه‌لی جوقوره يرله‌شير. فقط اوراده‌ده چينگيزليلرك أندن قورتولاميه‌جقلرنی آكلايه‌رق سيواس جوارنده بر اووايه كليرلر . اوراده چرماغون نويان ايله بايجو خان اداره‌سنده‌كی چينگيز اوردوسی ايله برنجی علاءالدين كيقباد اوردوسی‌جنك ايتمكده ايديلر. علاءالدين طرفنده كمال‌الدين كامیار، مبارزالدين چاولی‌بك كبی قيمتلی قوماندانلر اولماسنه رغماً سالجوق اوردوسی بوزولمق اوزره ايدی .

Sayfa: 93

Bu dönemin diğer bir olayı da Osmanlı sülalesinin Küçük Asya'ya gelmesidir. Cengiz Hanın Harezm'i ele geçirmesi üzerine, ileride Osmanlı Hanedan'ını doğuracak olan Oğuz boylarından Kayı Han boyu batıya doğru kaçar. Daha önce de Kayı Han boyundan bir kısmının Anadolu'da bulunduğu önceki bilgilerimizle tespit edilmiştir.

Bunların reisi olan **Süleyman Şah**, Caber kalesi dolaylarında ölür. Hâlâ mezarı oradadır. Bunun üzerine boy birkaç kola ayrılır. Bunlardan Dündar ve Ertuğrul 400 oba halkıyla Urfa'dan Kara Dağları'na aşıp Diyarbakır çevresinde yeniden Fırat'ı geçerek Yukarı Pasin dolaylarındaki Sürmeli Çukur'a yerleşir. Fakat orada da Cengizlilerin elinden kurtulamayacaklarını anlayarak Sivas çevresindeki bir ovaya gelirler. **Orada Çermahun Noyan ile Baycu Han yönetiminde Cengiz ordusu** ile Birinci Alaattin Keykubat ordusu savaşmaktaydılar. Alaattin tarafında Kemâlettin Kamyar, Mübarizettin Çavlı Bey gibi değerli komutanlar olmasına rağmen Selçuk ordusu bozulmak üzereydi.

Sayfa :106

محمد بك ملیتبرور بر تورك ایدی . سالجوقلیرك أنده تورك دیلنك محو
اولمقده اولماسندن بك متأثر ایدی . قونیه‌ده ضبط ایدر ایمز بو قوجه تورکك
ایلك ایشی عجمجه‌یی قالدیروب تورکجه‌یه دیل یاپمق اولدی . عجمجه‌یی
شدتله یاساق ایتدی ؛ فقط بو ذاتده بر خطا ایتمشدر . دیلزی رسماً عرب
حرفلریله یازدیرمشدر . او وقت هرکس تورکه‌یی کندینه کوره بر املا ایله
و عربجه کی املا حرفلری قوللانمقسزین یازمشدر . اسکی أل یازمه کتابلرمز تدقیق
ایدیلیرسه بو املانك عصردن عصره حالی ، ابتدای ، کچیردیکی صفحه‌لر پك مراقلی
برصورتده کورولور . مثلا بر وقت « بورادن » « براداً » صورتنده بیله یازلمشدر .
بوده پك مضر بر قاریشیقلق حاصل ایتمش ، بو قاریشیقلق زمانمزه قادار کلمشدر .
ألآن بزی مشکل بر موقعده بولوندیرمقده ، تورکلرك ترقیسنك مهم انکللرندن
بری اولمقده‌در . واقعا محمد بکك بو تشبثندن اولده آنادولوده و ایرانده تورکه‌یی
عرب حرفلریله یازانلر وار ایدیسه‌ده رسمی دکل ، خصوصی ایدی . مثلا
مولانا جلال‌الدین رومی و اوغلی سلطان ولد تورکجه شعرلرینی عرب حرفلریله
یازمشلردر . حالبوکه تورکجه رسماً جنکیزلیلر اوردولرنده ، ایلخانلیلرده اویغور
خطی ایله یازلمقده ایدی . بو حرفلی اصلاح ایستر ، بو اصلاح پك ممکندر .
لاتینجه حرفلرله مراجعته لزوم یوقدر .

Sayfa: 106

Mehmet Bey milliyetperver bir Türk idi. Selçukluların elinde Türk dilinin yok olmasından çok üzgündü. Konya'yı ele geçirir geçirmez bu koca Türk'ün ilk işi Acemce'yi kaldırıp Türkçe'yi resmi dil yapmak oldu. Acemce'yi şiddetle yasak etti. Fakat bu kişi de bir hata yapmıştır. Dilimizi resmen Arap harfleriyle yazdırmıştır. O zamanlar herkes Türkçe'yi kendine göre bir yazımla Arapça gibi yazım harfleri kullanmaksızın yazmıştır. Eski el yazması kitaplarımız incelenirse, bu yazım biçiminin yüzyıllar boyunca durumu önceki biçimi ve geçirdiği aşamalar ilgi çekici bir biçimde görülür. Örneğin; bir zaman "buradan" sözü redifle bile yazılmıştır. Bu da pek zararlı bir karışıklık ortaya çıkarmış, bu karışıklık zamanımıza kadar gelmiştir. Günümüzde bile bizi zor durumda bırakmaktadır ve Türklerin ilerlemesinin en önemli engellerinden biri bu olmaktadır. **Zaten Mehmet Bey'in bu girişiminden önce de Anadolu'da ve İran'da Türkçe'yi Arap harfleri ile yazanlar olmakla birlikte resmi değil, özeldi. Örneğin; Mevlânâ Celalettin-i Rûmî ve oğlu Sultan Veled Türkçe şiirlerini Arap harfleriyle yazmışlardır. Halbuki Türkçe'yi resmen Cengizliler ordularında, İlhanlılar da Uygur yazısı ile kullanmaktaydılar. Bu harfleri düzeltmek gerekir ve bu düzeltme de yapılabilir. Latin harflere geçişe gerek yoktur.**

Sayfa :107

. بو قادارجق بر آزلقله بو ایش یاپیلامازدی ؛ فقط مسلمان دینند.
بولونان و اوغوز تورکمنلرندن اولان علی بهادور ، صاری صالتق ادلی ایکی
اوروق باشی ۱۰,۰۰۰ قادار معیتیله آنادولودن روم ایلنه کچرلمشلر و بزانس
ایمپراطوری طرفندن دوبریجه یه یرلشدیرلمشلردی . اسکیدن بری بزانس
ایمپراطورلری تورکلری دوبریجه یه یرلشدیررلر ، اونلری حدود محافظه‌سنه مأمور

Sayfa :108

— ۱۰۸ —

ایدرلردی .

Sayfa: 107

Bu kadar az kişiyle bu iş yapılamazdı; fakat Müslüman dininde bulunan ve Oğuz Türkmenlerinden olan Ali Bahadır, Sarı Saltuk adlı iki Boybaşı beraberindeki 10.000 kişiyle Anadolu'dan Rumeliye geçirilmiş ve Bizans İmparatoru tarafından Dobruca'ya yerleştirilmişlerdi. Eskiden beri Bizans İmparatorları, Türkleri Dobruca'ya yerleştirirler, onları sınır korumasıyla [sayfa 108] **görevlendirirlerdi.**

Sayfa :111

دولت بر مدت پادشاهسز قالدی. نهایت همداندہ محبوس اولان ایکنجی سلطان غیاث‌الدین مسعود ایکنجی دفعه اولارق ، تخته کچیریلدی [۱۳۰۲ م . ، ۷۰۲ ه .] . لکن آرتق هرشی بیتمشدی . پادشاهك النده برشی قالمامش ، ایلخانلرك کندیسنه ویردکلری پاره سرای مصرفته بیله یتیشمه‌یوردی. ضرورت و کدر ایچنده کندیسنه اینه‌رك اولدی . بونك وفاتیله سالجوق سلاله‌سی کوچدی [۱۳۰۸ م . ، ۷۰۸ ه .] . بو ذات توركیه‌نك سالجوق خاندانینك صوك پادشاهی دکلدر . چونکه پادشاهلغی، بر استقلالی یوقدی . صوك پادشاه کیقباددر. بوندن بویله ایلخانلیلر آنادولویی والیلر ایله اداره‌یه باشلادیلر . والیلردن تیمور طاش بك طوائف ملوکی تمیزله‌دی . والیلردن صوکره آنادولوده أرطانا [ارتنا] بك حکومتی تأسس ایتدی . أرطانا ایلخانلیلر بکلرندن ایدی. فقط قارامان اوغوللری قونیه‌یی أله کچیرمش ، اوراده حکومت ایدییورلردی . تورکمن بکلرندن قره‌جه بك دولغادر [دوالقدر] «ذوالقدریه» حکومتنی قوردی. ارطانا بك عادل و حسن اخلاق ساحبی اولدیغندن کندیسنه کوسه پیغمبر دیرلردی. ایلخانلیلر دولتی ده آرتق جوزولمش انقراض بولوبوردی. ارطانانك قارشیسنده انکل اولاجق برقوت یوقدی. شیخ حسن چوبانی‌یی‌ده سیواسده بویوك بر محاربه‌ده بوزدی و بو سایه‌ده استقلال پیدا ایتدی [۱۳۴۳ م . ، ۷۴۴ ه .] . ارطانا بك ۱۳۵۲ م . ، ۷۵۳ ه . ده أولدی . والیلکی ایله برابر سلطنتی مدتی ۱۸ ییلدر .

Sayfa: 111

Devlet bir süre padişahsız kaldı. En sonunda Hemedan'da mahpus olan **II.Sultan Gıyasettin Mesut ikinci kez tahta geçirildi.** [M. 1302/ H. 702]. Lakin artık her şey bitmişti. Padişahın elinde bir şey kalmamış, İlhanlıların kendisine verdikleri para, saray masrafına bile yetişmiyordu. Zorluklar ve üzüntü içinde kendisine inme inerek öldü. Bunun ölümüyle Selçuk sülalesi sona erdi [M. 1308/ H. 708]. **Bu kişi Türkiye'nin Selçuk hanedanının son padişahı değildir.** Çünkü padişahlığın bir geleceği yoktur. Son padişah Keykubât'dır. Bundan böyle İlhanlılar, Anadolu'yu valiler ile yönetmeye başladılar. Valilerden Timurtaş Bey, devletçikleri temizledi. Valilerden sonra Anadolu'da Ertana Bey hükumeti kurdu. Ertana, İlhanlılar beylerindendi. Fakat Karaman Oğulları Konya'yı ele geçirmiş, oradan yönetiyorlardı. Türkmen beylerinden Karaca Bey Dulkadir "Dulkadiriye" hükümetini kurdu. Ertana Bey'e adaletli ve güzel ahlak sahibi olduğundan dolayı "Köse Peygamber" derlerdi. İlhanlılar devleti de artık çözülmüş, ortadan kalkmış buluyordu. **Ertana'nın karşısında engel olacak bir kuvvet yoktu.** Şeyh Hasan Çobani'yi de Sivas'da büyük bir savaşta bozguna uğrattı ve böylece bağımsızlığını elde etti. [M. 1340/ H. 744]. Ertana Bey M. 1352/ H. 753'de öldü. Valiliği ile beraber saltanat müddeti 18 yıldır.

Sayfa :113

— ١١٣ —

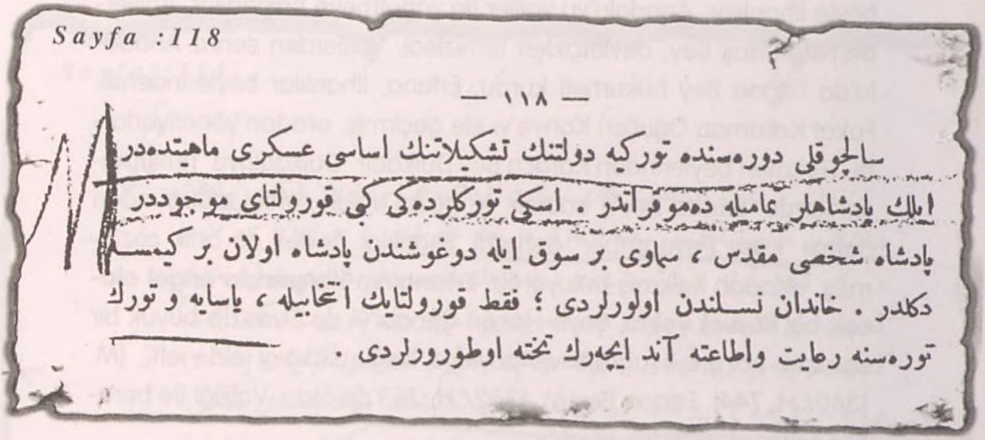
آنادولو سالجوقليلرندن ١٧ پادشاه كلمشدر . آصيل ايمپراطورلقدن ايسه ٨ پادشاه كلمشدر . بوحالده تورکيه دولتنك ايلك سلطنت خاندانی اولان سالجوقلی سلاله‌سندن ٢٥ پادشاه يتشمشدر .

بو سلاله أوجه أزنيق ، صوكره قونيه‌يی پايتخت ياپمشلردر .

Sayfa: 113

Anadolu Selçuklularından 17 padişah gelmiştir. Asıl İmparatorluktan ise **8 padişah** gelmiştir. Bu halde Türkiye devletinin ilk saltanat hanedanı olan Selçuklu sülalesinden 25 padişah yetişmiştir.

Bu sülale önce İznik'i, sonra Konya'yı başkent yapmışlardır.

Sayfa :118

— ۱۱۸ —

سالجوقلی دوره‌سنده تورکیه دولتنك تشکیلاتنك اساسی عسکری ماهیتده‌در
ایلك پادشاهلر عاملیه ده‌موقراتدر . اسکی تورکلرده‌کی کبی قوروللتای موجوددر
پادشاه شخصی مقدس ، سماوی بر سوق ایله دوغوشندن پادشاه اولان بر کیمسه
دکلدر . خاندان نسلندن اولورلردی ؛ فقط قوروللتایك انتخابیله ، یاسایه و تورك
توره‌سنه رعایت واطاعته آند ایچه‌رك تخته اوطورورلردی .

Sayfa: 118

Selçuklu döneminde Türkiye Devleti'nin kuruluşunun temeli askerî niteliktedir. İlk padişahlar tamamiyle demokrattır. Eski Türklerdeki gibi "Kurultay" mevcuttur. Padişah kişiliği kutsal, tanrısal yönlendirme ile doğuştan padişah olan bir kimse değildir. Hanedan soyundan olurlardı; fakat kurultayın seçimiyle, "yasa"ya ve "Türk Töresi"ne uymaya ve boyun eymeye and içerek tahta otururlardı.

Sayfa :118

حکومته دیوان دینیردی . دیوانی وزیرلر اداره ایدرلردی . پادشاهلرك امری

Sayfa :119

= ١١٩ —

بو دیوانجه تصدیق ایدلدکجه تطبیق ایدلمزدی . صوکره پادشاهلر مستبد وضعیت آلدقلری وقت دیوان قوتی غیب ایتمشدر . دیوانی مستقلاً حاکم قیلان وزیرلرك مشهوری « نظام الملك » در . « دیوان انشا » یاخود « دیوان طغرا » ، «دیوان الزمام والاستیفا » [مالیه وکالتی] کبی دائره‌لر واردی . باش وکیله « پروانه » ویا « پروانه‌جی » ، مالیه وکیلنه « دفتردار » دیرلردی . میراثلرمزدن بری اولان بو کله حالا بزده دوریور. حقوقی وشرعی ایشلرده «قاضی» ، «خطیب» ، «محتسب» آدنده اوچ نوع مأمور قوللانیرلردی. عدلی اصول دینی یعنی شرعی اصول ایدی.

اداره ماکنه‌سنك اك مهم زنبره‌کی جاسوسلق ایدی . جاسوسلغی رد ایدن پادشاه اولمش ایسه‌ده اوندن اول و صوکره جاسوسلق مهم مقیاسده تشکیل و تطبیق ایدلمشدر . نظام الملك بونی «سیاستنامه» سنده حرارتله توصیه ایتمکده‌در.

بو سلاله‌نك صوك دوره‌لرنده تورك ملی قابوراليزمیسی ، اطاعت عسکریه‌سی یرینه پادشاه قورقوسی وحکومته حرمت قوتمشدر . بو حالی عثمانلی سلاله‌سنك ، باشلانغیجی مستثنا ، بوتون دوامی مدتجه‌ده کوره‌جکز .

دولتك اساسی عسکری تشکیلات حائنده اولوب اوردویه چوق اهمیت ویریلیردی. پادشاهلرك خاصه عسکری واردی . بونلره معاش ویریلیردی . عسکره معاش ، تیمار اولارق پارچه پارچه اراضی دخی ویریلیردی. سپاهیلك بابادن اوغله کچردی. دیمك دائمی اوردو واردی. ملکشاه زمانننده بو اوردو ٤٠٠٠٠٠ کیشی اولمشدر. بویدن باشقه بکلرکده معیتلرنده کندی قوتلری واردی. بو قوتلر اونلرك صاتین آلدقلری کوله‌لردن تشکل ایدردی . هر بکك وقار وحیثیتی ، دبدبه وسوس ایله دکل ، مغیننده‌کی قوتله اولچولوردی .

سالجوقلیلرده اوردو تشکیلاتی پك مکملدر. اوردولرك ٤٠ دوه ایله طاشینان سیار خسته‌خانه‌لری بیله واردی. بویوك مأمورلرکده تیمارلری واردی. حدوددده‌کی تیمارلر غازیلرك ، آلپلرك ایدی

Sayfa: 118

Hükümete Divan denirdi. Divan'ı vezirler idare ederlerdi. **Padişahların emri [sayfa 119] bu divanca onaylanmadıkça uygulanmazdı.** Sonra padişahlar baskıcı bir tavır aldıkları zaman divan kuvvetini kaybetmiştir. Divanı bağımsız olarak egemen kılan vezirlerin en ünlüsü "Nizam-ül Mülk"dür. "Dîvân-ı İnşâ" yahut "Dîvân-ı Tuğrâ" "Divân-ı el-Zemâm ve'l-istifâ" gibi daireler vardı. Başbakan'a "Pervâne" veya "Pervâneci", malîye bakanına "Defterdâr" derlerdi. Miraslarımızdan biri olan bu kelime hâlâ bizde kullanılmaktadır. Hukuksal ve dinsel işlerde "Kadı", "Hatip", " Muhtesip" adında üç tür memur kullanırlardı. Adalalet yöntem anlayışı, dinsel yani şer'i usül idi.

Yönetim düzeninin en önemli faaliyeti casusluk idi. Casusluğu reddeden padişah olmuş ise de ondan önce ve sonra casusluk büyük ölçüde uygulanmıştır. Nizam-ül Mülk bunu "Siyasetnâme"sinde ateşli bir biçimde önermektedir.

Bir sülalenin son devrelerinde Türk millî kaporalizmisi ve itaatinin yerine; padişah korkusu ve hükümete hürmet almıştır. Bu durum -Osmanlı sülalesinin başlangıcı hariç- hüküm sürdüğü dönem boyunca devam edecektir.

Devletin temeli askerî örgütlenme biçiminde olup, orduya çok değer verilirdi. Padişahların kendisine ait askerleri vardı. Bunlara maaş verilirdi. Askere maaş, timar olarak parça parça toprak şeklinde de verilirdi. **Sipahilik babadan oğula geçerdi.** Demek ki daimi bir ordu vardı. Melikşah zamanında bu ordu 400.000 kişi olmuştur. Bundan başka beylerinde kendilerine ait kuvvetleri vardı. Bu kuvvetler onların satın aldıkları kölelerinden oluşurdu. Her beyin, gurur ve onuru, gösteriş ve süs ile değil, kendisine ait askerî gücüyle ölçülürdü.

Selçuklularda ordu örgütlenmesi çok iyiydi. Orduların **40 deve ile taşınan seyyar hastahaneleri bile vardı**. Büyük memurların timarları vardı. Sınırlardaki timarlar gazilerin ve alplerin idi.

Sayfa :121

بو سلاله‌نك حياتنك مهم حادثه‌لرندن برى سنيلك وشيعيلك جداليدر. سنيلك وحنفيلك بو سلاله زمانده تورکیه‌نك أساس پولتیقه‌سی ایدی. نتیجه‌کیم کونمزه قادار عثمانلی سلاله‌سی زمانده‌ده بو سیسته‌م دوام ایتمشدر. میلادی ١٤ نجی عصرك صوکنه قادار بوتون تورکلرده دین سیاسته، دولت ایشه قاریشماز ایکن بوندن بویله ساجوقلیلرده دولتك أساس سیاستنی دین تشکیل أیله‌مشدر. دینك اهمیتی کون کچدکجه‌ده ارتمش، ملی مؤسسه‌لری بیقمش، ملی دویغولری ذهنلردن سیلمشدر. بو أساسدن حرکت ایده‌رك بو پادشاهلر بغداددکی الله‌ری التنده اولان، ضعیف وشخصیّذه عادی خلیفه‌لره پك چوق رعایت و حرمت کوسترمشلردر. أساساً بو، ایکی نقطه‌دن أولویور ایدی. برى دین ذهنیتنك ضروری نتیجه‌سی ایدی. دیکری دولتة سنّیلك أساس پولتیقه اتخاذ ایدلدیکندن شیعیلکه قارشی حرکته کلمك لازمدی.

Sayfa: 121

Bu sülalenin hayatının önemli olaylarından biri de sünnilik ve şiilik çatışmasıdır. Sünnilik ve hanefilik bu sülale zamanında Türkiye'nin esas politikasıydı. Osmanlı sülalesi zamanında da -hatta günümüze kadar- devam etmiştir. **Miladî on dördüncü yüzyılın sonuna kadar bütün Türklerde din siyaseti, devlet işlerine karışmazken, bundan böyle Selçuklularda devletin esas siyasetini din oluşturmuştur. Dinin önemi gün geçtikçe artmış, ulusal kurumları yıkmış, millî duyguları zihinlerden silmiştir. Bütün bunlara bağlı olarak bu padişahlar, Bağdat'daki elleri altında olan zayıf ve şahsen de âdi halifelere pek çok bağlılık ve saygı göstermişlerdir. Esasen bu, iki nedenden kaynaklanıyordu. Birincisi dinsel düşüncenin zorunlu sonucu, diğeri ise devlette sünniliğin temel politika olarak kabul edilip, şiiliğe karşı harekete geçmek gerektiği düşüncesiydi.**

Sayfa :122

ضد و دقته شایان برحادثه‌در که توزکیه تورکمنلری بویله شیعیلك علیهنده ایکن دیکر طرفدن شیعی اولان باطنلیلر ایله چالیشان تورکمنلر واردر . بو کون ایران و آنادولوده بولنان میلیونلرجه شیعی تورك البته بوکونلرك و داها صوکره‌کی زمانلرك میدانه کتیردیکی شیعیلردر. تورکمنلرده شیعلیکك رواجنه سبب سنیلکك قادنی قاپاتماسی ، حریی آزالتاسیدر . حال بوکه تورکده ، بالخاصه کوچبه تورکمنده قادین سوسیه‌تك لازم غیر مفارقیدر . قادن تورکده باش، پادشاه دخی اولور . اوروج ، نماز دخی کوچبه‌یه کوچ کلشدر . نته‌کیم : « شریعت سفری اولانلره اوروجی مجبوری قیلماز، نمازی ده عددجه وشکلجه خفیفله‌تیر . » شکلنده‌کی قوتلی بروپاغاندا بر طاقم تورکمنلری شیعیلکه قازاندمشدر .

Sayfa 122

Dikkate değer bir olaydır ki Türkiye Türkmenleri böyle şiilik aleyhindeyken diğer taraftan Şiî olan Batınîlerle çalışan Türkmenler de vardı. Bugün İran ve Anadolu'da bulunan ve sayıları milyonları bulan Şiî Türk, elbette bugünlerin ve daha sonraki zamanların meydana getirdiği Şiilerdir. Türkmenlerde Şiiliğin gözde olmasının nedeni sünniliğin kadını kapatması, hürriyeti azaltmasıdır. Halbuki Türk'de, özellikle göçebe Türkmen'de kadın toplumun vazgeçilmez unsurudur. Kadın Türk'de baş, padişah dahi olur. Oruç, namaz dahi göçebeye güç gelmiştir. Nitekim: "Şeriat, seferi olanlara orucu mecburi kılmaz, namazı da adetçe ve şekilce hafifletir" şeklindeki kuvvetli propaganda bir takım Türkleri Şiiliğe kazandırmıştır.

Sayfa :122

تاریخده بو سلاله‌نك مهم بر رولی واردر. او وقته قادار عرب، مسلمان ملتلرك

نجیبی ، خاندان صنفی ، مسلمانلغك حامیسی صاییلیر ایکن بونلر شرقده تورك ملتنی او مقامه قویمشلردر . پارهلی عسکر وکوله اولارق کلمش اولان بغداد تورکلریله عربه تورکلری بوزمینی حاضرلامشلر ، سالجوقلیلر بو وصیتی قطعی صورتده تثبیت ایتمشلردر .

سالجوقلیلرك مهم بر ایشلریده خاچلیلره قارشی دور مالریدر .

قانلرینی چشمهلر کبی آقیتارق بونلرله اوغراشمشلر ، اسلامیته ، عربه پك بویوك خدمت ایتمشلردر . بونلرك یوزندن هیچ بر خاچلیلر سفری موفق اولامامشدر . چونکه سالجوقلیلر اونلرك اوکلرینه ، یوللرینه دورمشلردر ، صیرالرینه بینمشلردر . برنجی خاچلی سفریله یدنجی لوئینك خاچلی سفری آنجاق موجود قوتلرینك یاریسنی آنادولوده کومهرك کچهبیلمشلردر . ١١٠١ م ده لومبارد خاچلی سفری قوتی ایسه کاملاً آنادولوده محو ایدلمشدر . اونلر ایچین قونیه استانبولدن قدسه کیدن یولك اوزرنده مهم بر خندق ایدیکه کچیلهمیور ، ایچنه دوشولوب اولونیوردی . بو تبیتدندرکه آوروپا متعصبلری صوکرهلری خاچلیلر سفرلرینی دکیزدن یاپمشلردر . ایشته بو تورك استحکامیدر که خاچلیلره اقتحام ایدیلهمز مشکلات ویرهرك بو سفرلری صویه دوشورمشدر . همده بو قلعه بر مدت صوکره عثمانلی سلالهسی زمانده اسلامك آوروپادن اوج آلماسنی حاضرلامشدر ، بو انتقام آقینلرینه اس الحرکه اولمشدر . عثمانلیلر زمانده تورکیهنك آوروپایه کیرمهسی بلکهده بو کونلر و بو وقعهلرك نتیجهسیدر . بو ایکی سلالهدهده عینی وضعیت واردر . آنجاق برنجی سلاله خاچلیلره آنادولوده ، ایکنجی سلاله اونلرله طوتا بویونده ووروشمشدر . بوده ایکیسنك بر دولت اولماسی دعواسنی قوتلهندیریر .

سالجوقلی سلالهسی زمانده ملت اوغوز تورکمنیدر . دولتی قوران ، محافظه واداره ایدن هپ اودر . استیلا زمانده و صوکرهلری آقین آقین ویوز بیکلرجه کتلهلر حالنده آنادولویه کلنلر ، یرلهشهنلر هپ تورکمندر . بناءً علیه بز آنادولو خلقی ، دینه بیلیرکه استثناسز ، توکنز . حتی بو اثناده سوریه و عراقده یوز بیکلرله تورکمن کوب یرلهشمشدرکه بوکون اونلری اورادهدین وعرب حرنی اوزندن عربلاشمش ،

Sayfa :125

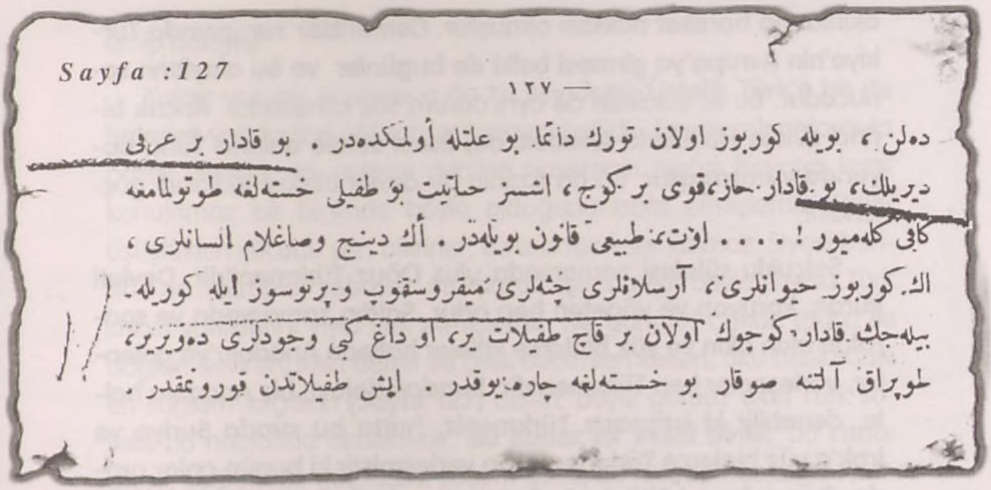
— ١٢٥ —

برم ایچین عیب اولمش بولویورز . اورالر ، هیچ اولمازسه ١٠٠٠ییلدر ، تورك سلطنتلری آلتندهدر . بر چوق تورکلر اورالره یرلهشمشدر . باشقه یرملتده اولسه اندی اورالر بو کون باشدن آشنانی تورك اولوردی . حال بوکه دین ـ بزه ملیتی اوتوتدیرمق دولایسیله ـ بوکا مانع اولمشدر . چونکه مسلمانلق عربك مالی حالیلمش ، عربه و دینه حرمتی موجب اولمش ، برطرفدنده بزده ملیت دویغوسنی سیلمش ، بو صورتله اونلر تورك اولق دکل ، بالعکس اوراده بز تورکلر عربلاشوب کیتمشزدر .

دولت ، ایلك زمانلرده تورکلرده دایانیوردی . دولتك دیرکی اونلر ایدی . هم دولتی بالذات قوللرینك قوتیله ، قفالرینك عقلی ایله قورانلر اونلر ایدی . کندی مالری ایدی . پادشاه سلاله‌سی‌ده خیصیلری ایدی . بو دور ایلك صاف حلی دوردر . مسلمانلق ذهنیتی غلبه چالنجه تورکدن غیری عنصرلر رواج بولمغه باشلامشدر . اوردو هر جنس نفرلرله دولدیرلدیکی کبی مأموریتلرده تورکدن غیری عنصرلره ویرلمش ، بو أجنبی عنصرلر سرایلره صوقولمشلر ، نفوذ قازانمشلر اداره‌یی الرینه آلمشلردر . بوندنده تورکن بکلری پادشاهلره کوجنمشلردر . تورکك طالعی اوغورسزدر . وبو هر وقت بویله‌در . تورك کله‌سنی قولتوغنه آلیر ، حرب میدانلرنده عمری کچر ، بیك مشقته ، محرومیته قاتلانیر ، اویقوسنی بیله آت اوستنده اویور ، دیدینیر ووررونور ، بر دولت میدانه کتیریر ، ایکی کون صوکره اجنبی عنصرلر طفیلات حالنده دولته اوشوشورلر . باقارسك که دولتی بیمکه قویولمشلردر ، دامارلرینه یاپیشمش اموب دورورلر .

یالیکز بیسه‌لر أمسه‌لر اودهٔ برشی دکل! اوستنه تورکه برده حقارت یاغدیریرلر! طفیلاتك کارنی معلومدر . اك قطعی معناسیله مثبت اولان علملر ، طب طفیلات دنیلن حشراتك ضررلی حیاتی اعتراض ممکن اولامیه‌جق بر صورتده اثبات ایتمشلردر . اونلر اوشوشدکلری وجودی یر ، بتیریرلر ، او وارلقدن أثر قالماز . سیاسی وجوددهده طفیلات احنی عنصرلردر . ایشته بونلر بویله صاییسز تورك سیاسی وارلقلرینی یبوب یوق ایتمشلردر . نه غریبدر!.... چاقان [کرز] ی داغلری دهویرن ، قیلیجی دمیر وچلیك بدنلری کسن ، اوق اك قوی باشلرك طولغالرینی

* Okunamadı

Sayfa :127

— ١٢٧

دەلن ، بويله كوربوز اولان تورك دائما بو علتله أولمكدەدر . بو قادار بر عرق
دىريلك ، بو قادار حاز ، قوى بر كوج ، اشسز حياتيت بو طفيلى خستەلغه طوتولمامغه
كافى كلەميور ! . . . . اوت ، طبيعى قانون بويلەدر . أك دينج وصاغلام انسانلرى ،
الك كوربوز حيوانلرى ، آرسلانلرى چڤەلرى ميقروسقوپ وپرتوسوز ايله كوريله .
بيله جك . قادار كوچوك اولان بر قاچ طفيلات بر ، او داغ كبى وجودلرى دەويرير ،
طوپراق آلتنه صوقار بو خستەلغه چارە يوقدر . ايش طفيلاتدن قورونمقدر .

Sayfa 122

Tarihte bu sülalenin önemli bir rolü vardır. O zamana kadar Arap, Müslüman milletlerin **[Sayfa 124]** seçkin hanedan sınıfı sayılır iken, bunlar doğuda Türk milletini bu seçkin sınıftan saymışlardır. **Paralı asker ve köle olarak gelmiş olan Bağdad Türkleri ile Gazne Türkleri bu zemini hazırlamışlar, bu ortamı da kesin olarak Selçuklular sağlamışlardır.**

Selçukluların yerine getirdikleri önemli bir görev de Haçlılara karşı durmalarıdır.

Kanlarını çeşmeler gibi akıtarak bunlarla uğraşmışlar, İslâmiyet'e ve Araplara pek büyük hizmet etmişlerdir. Bunların yüzünden hiçbir haçlı seferi başarılı olamamıştır. Çünkü Selçuklular onların önlerine, yollarına durmuşlardır, sırtlarına binmişlerdir. Birinci Haçlı Seferi ile VII. Lui'nin Haçlı Seferi, ancak mevcut kuvvetlerinin yarısını Anadolu'da gömerek geçebilmiştir. M. 1101'de Lombard Haçlı Seferi kuvveti ise bütünüyle Anadolu'da yok edilmiştir. **Onlar için Konya, İstanbul'dan Kudüs'e giden yolun üzerinde önemli bir dipsiz çukurdu ve geçilemiyor, içine düşülüp ölünüyordu.** Bu nedenden dolayıdır ki Avrupa tutucuları sonraları Haçlı Seferlerini denizden yapmışlardır. İşte bu Türk siperidir ki haçlılara üstesinden gelinemez zorluklar vererek, zamanında **İslâm'ın Avrupa'dan öç almasını hazırlamıştır. Bu intikam**

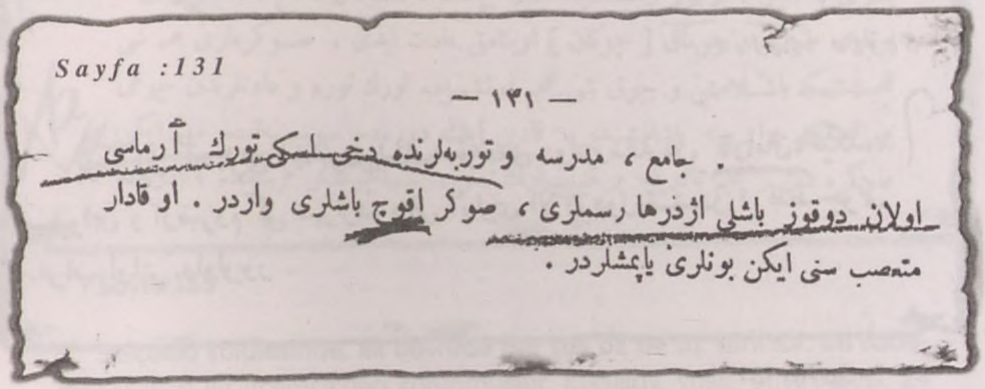
akınlarına hareket noktası olmuştur. Osmanlılar zamanında Türkiye'nin Avrupa'ya girmesi belki de bugünler ve bu olayların sonucudur. Bu iki sülalede de aynı durum söz konusudur. **Ancak birinci sülale Haçlılarla Anadolu'da, ikinci sülale onlarla Tuna boyunda vuruşmuştur.** Bu da ikisinin bir devlet olması iddiasını güçlendirir.

Selçuklu sülalesi zamanında ulus Oğuz Türkmeni'dir. Devleti kuran, koruyan ve yöneten hep odur. Saldırı zamanında ve sonraları akın akın ve yüz binlerce kitleler halinde Anadolu'ya gelenler, yerleşenler hep Türkmen'dir. Bundan dolayı, biz Anadolu halkı, denebilir ki istisnasız Türkmeniz, hatta bu sırada Suriye ve Irak'a yüz binlerce Türkmen gelip yerleşmiştir ki bugün onlar orada din ve Arap kültürü yüzünden Araplaşmış, dolayısıyla [Sayfa 125] **bizim için kaybolmuş sayılmaktadırlar. Oralar hiç olmazsa 1000 yıldır, Türk saltanatları altındadır.** Birçok Türkler oralara yerleşmiştir. Başka bir millet olsaydı oralar baştan aşağı Türk olurdu. **Halbuki din, bize milliyeti** unutturmak pahasına buna engel olmuştur. Çünkü Müslümanlık Arabın malı sayılmış, Araba ve dine saygı gerekli sayılmış, bir taraftan da bizde millet duygusunu silmiştir. Böylece biz onları Türkleştirememişiz, aksine onlar biz Türkleri Araplaştırmışlardır.

Devlet, ilk zamanlarda Türkmenlere dayanıyordu. Devletin direği onlardı. Hem devleti bizzat kollarının kuvvetiyle, kafalarının aklıyla kuranlar onlardı. Kendi malları idi. Padişah sülalesi de akrabalarıydı. Bu devir ilk saf millî devirdir. **Müslümanlık anlayışı baskın gelince Türk'ten başka unsurlar başat olmaya başlamıştır.** Ordu her ulustan askerle doldurulduğu gibi memuriyetlerde **Türk'ün dışındaki unsurlara verilmiş, bu yabancı unsurlar saraylara sokulmuşlar, nüfuz kazanmışlar, yönetimi ellerine almışlardır.** Türkmen beyleri bu duruma gücenmişlerdir. **Türkün şansı yoktur.** Ve bu her zaman böyle olmuştur. Türk kellesini koltuğuna alır, savaş meydanlarında ömrü geçer, bin bir zorlukla, yoksulluğa katlanır, uykusunu bile at üstünde uyur, didinir, vurunur, bir devlet kurar getirir, iki gün sonra yabancı unsurlar mikroplar halinde devlete üşüşürler. Bakarsın ki devleti yemeğe koyulmuşlardır. Damarlarına yapışmış

emip dururlar.

Yalnız yeseler, emseler o da bir sey değil! **Üstelik Türk'e bir de hakaret** yağdırırlar! Mikrobun kazancı bellidir. En gerçek anlamıyla pozitif bilimler, tıp, mikrop denilen haşerenin zararlı hayatını karşı konulamaz bir biçimde böyle olduğunu ispat etmişlerdir. Onlar üşüştükleri vücudu yer, bitirirler, o varlıktan eser kalmaz. Siyasî benlikte de mikroplar yabancı unsurlardır. İşte bunlar böyle sayısız Türk siyasî varlıklarını yiyip yok etmişlerdir. Ne gariptir! Çakan [gürz] ile dağları deviren, kılıcı demir ve çelik bedenleri kesen, oku başlardaki en sağlam tolgaları **[Sayfa 127]** delen, böyle gürbüz olan Türk sürekli bu hastalıkla ölmektedir. **Bu kadar bir ırksal dirilik**, bu kadar ateşli, sağlam bir güç, eşsiz yaşam gücü, bu mikrop hastalığa tutulmamağa yeterli gelemiyor! Evet, tıbbi kanun böyledir. En dinç ve sağlam insanları, en gürbüz hayvanları, **arslanları cüsseleri mikroskop ile görülebilecek kadar küçük olan birkaç mikrop yer, o dağ gibi vücutları devirir, toprak altına sokar. Bu hastalığa çare yoktur. İş mikroplardan korunmaktır.**

Sayfa :131

— ۱۳۱ —

. جامع ، مدرسه و توربه‌لرنده دخی اسکی تورك آرماسی
اولان دوقوز باشلی اژدرها رسملری ، صوکر اقوچ باشلری واردر . او قادار
متعصب سنی ایکن بونلری یاپمشلردر .

Sayfa 131

Cami, **medrese ve türbelerinde dahi eski Türk arması olan dokuz başlı ejderha resimleri** ve **koç** başları vardır. O kadar tutucu sünni iken bunları yapmışlardır.

Sayfa :131

مصرده یاکلیش اولارق « عرب معماریسی » آدی ویریلن معماری سلجوقی معماریسی کبیدر. قاپیلر اونلرکبی پك یوکسك واستالاقتیتلرله سوسلیدر . مصرده، عربده ایستالاقتیت اولماز. دیمك بومعماری عربك دکل، طیشاردن کلمه برصنعتدر. اربابی بو مناسبتی تدقیق ایتملیدر .

Sayfa 131

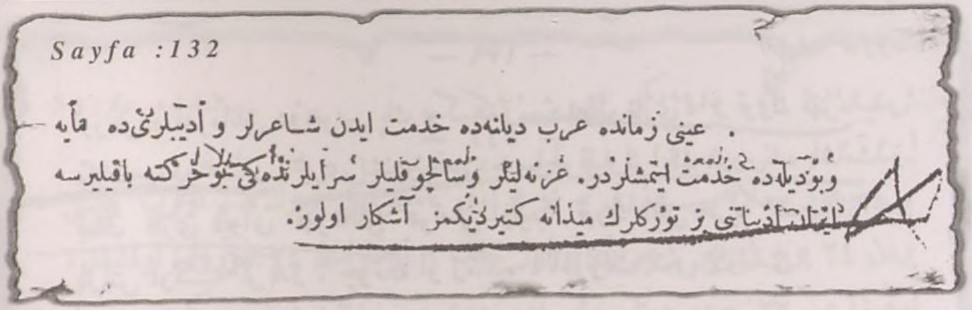
Mısır'da yanlış olarak "Arap mimarisi" adı verilen mimari, Selçuk mimarisi gibidir. Kapılar onlar gibi pek yüksek ve işlemelerle süslüdür. Mısır'da, Arap'ta işleme yoktur. **Demek, bu mimari Arabın değil, dışarıdan gelme bir sanattır. Uzmanlar bu konuyu araştırmalıdırlar.**

Sayfa :131-4

بو کوزل آبده‌لری ایله اونلربالخاصه قونیه‌یی دولدیرمشلردر. قارامان، نیکده، سیواس و ارضروم کبی شهرلرده دخی اثرلری الآن دورمقده‌در ؛ فقط چوغی خراب اولمش. واولویور .

Sayfa 131

Bu güzel anıtları ile, onlar bilhassa Konya'yı doldurmuşlardır. **Karaman**, Niğde, Sivas ve Erzurum gibi şehirlerde dahi eserleri hâlâ durmaktadır; fakat çoğu yıkılmış ve yok oluyor.

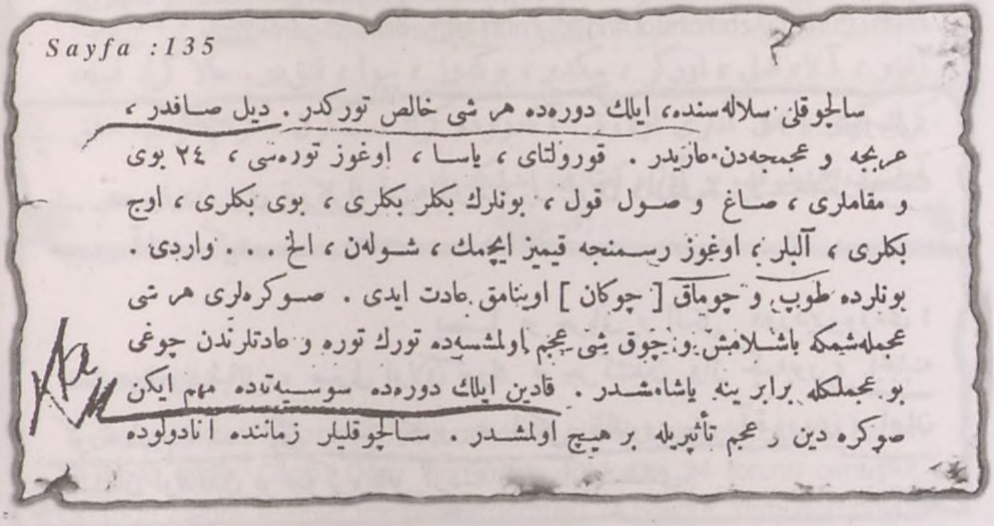

Sayfa :132

. عینی زمانده عرب دیلنده خدمت ایدن شاعرلر و ادیبلرینی ده مایه
وبونده ده خدمت ایتمشلردر. غزنه لیلر وسلجوقلیلر سرایلرنده کی بوحرکته باقیلیرسه
ایکیلتلی ادبیاتی نی تورکلرك میدانه کتیردیکمز آشکار اولور.

Sayfa 132

Aynı zamanda Arap diline de hizmet eden şairler ve edebiyatçıları da korumuş ve bu dile de hizmet etmişlerdir. Gazneli ve Selçuklu saraylarındaki bu harekete bakılırsa, **İran edebiyatını biz Türklerin meydana getirdiğimiz çok açıktır.**

Sayfa :135

سلجوقلی سلاله سنده، ایلك دوره ده هر شی خالص تورکدر. دیل صافدر،
عربجه و عجمجه دن عاریدر. قوروللتای، یاسا، اوغوز توره سی، ٢٤ بوی
و مقاملری، صاغ و صول قول، بونلرك بکلر بکلری، بوی بکلری، اوج
بکلری، آلپلر، اوغوز رسمنجه قیمیز ایچمك، شوله ن، الخ . . . واردی.
بونلرده طوپ و چوماق [چوکان] اوینامق عادت ایدی. صوکره لری هر شی
عجمله شمکه باشلامش. بو چوق شی عجم اولمشیده تورك توره و عادتلرندن چوغی
بو عجملکله برابر یینه یاشامشدر. قادین ایلك دوره ده سوسیته ده مهم ایکن
صوکره دین و عجم تأثیریله بر هیچ اولمشدر. سلجوقلیلر زمانینده آنادولوده

Sayfa 135

Selçuklu sülalesinde, ilk devrede her şey öz be öz Türk'tür. Dil sadedir, Arapça ve Acemce'den korunmuştur. Kurultay, yasa, oğuz töresi, 24 boy ve makamları, sağ ve sol kol ve bunların beylerbeyleri, boybeyleri, uc beyleri, alpler, Oğuz adetince kımız içmek, şölen, vb. vardı. Bunlarda top, çomak oynamak gelenektendi. Sonraları her şey Acemleşmeye başlamış ve çok şey Acem olmuşsa da Türk töre ve geleneklerinden çoğu bu Acemlikle birlikte yine yaşamıştır. **Kadın ilk devrede toplumda önemli iken,** sonra din ve Acem etkisiyle bir hiç olmuştur. Selçuklular zamanında Anadolu'da

Sayfa :136

— ١٣٦ —

تورکلرده قهرمانلق دوغوسی پك یوکسکدر. بطال غازی، بر تورك قهرمانیدر.
ملاطیه ده دوغمشدر. هجری یدنجی عصرده، سالجوقلیلرك ایلك دورنده یاشامشدر.
بطال غازی دیوانی قهرمانلق نوعندن اولوب تورك ملتی حربه تشویق ایچین
یازلمش اولمسی کرکدر. چونکه او زمانده آنادولونك فتحی لازمدی.

[Sayfa 136] Türklerde kahramanlık duygusu pek yüksektir. **"Battal Gazi" bir Türk kahramanıdır. Malatya'da doğmuştur. Hicrî beşinci yüzyılda, Selçukluların ilk devrelerinde yaşamıştır, Battal Gazi Divanı kahramanlık** örneği olup, Türk ulusunu savaş coşkusunu arttırmak için yazılmış olsa gerektir. Çünkü o zamanda Anadolu'nun feth edilmesi gerekliydi.

Sayfa :138

عصرلردن بری تورکلرك غربه دوغرو بر هجرتی واردر. بو عادتا طبیعتك
جبری آلتنده کیدر.

بعضاً بو جریانی بر انکل دوردیریوردی؛
فقط مزاجی ثباتلی، صبرلی اولان تورك بو حرکتندن واز کچمیور، ایجابنه
کوره یاریم، بر، ایکی عصر بکلیور، انکل قالقیور، ینه آقیوردی. ایران
مسلمان اولدقدن بو طوکره قابو اردینه قادار اچیلمشدی.

Sayfa 138

[Birinci Beylikler Dönemi]

Asırlardan beri Türklerin batıya doğru bir göçü vardır. Bu süreç doğanın zorlaması altında gibidir.

...Bazan bu akımı bir engel durduruyordu. Ancak kararlı ve sabırlı olan Türk, bu hareketinden vazgeçmiyor, **yarım, bir veya iki yüzyıl engelin kalmasını bekliyor, yine akıyordu. İran Müslüman olduktan sonra bu kapı ardına kadar açılmıştı.**

Sayfa :142

— ١٤٢ —

اوغوز سلالەسی بوزوق ، اوچ اوق نامیله ایکی بویوك قسم اولوب هپسی بردن ٢٤ بویه آیریلیر . چونکه اوغوز خانك ٦ اوغلوندن ٢٤ طوروني اولمشدر . اوغوزلری ٢٢ بوی دینلر وارسەده دوغروسی ٢٤ بویدرلر . یکرمی دورت بویك باریسی« اوچ اوق »، باریسی « بوزوق » در. هر بویك مخصوص اوطوره‌جق « اورن » [موقع] ی ، دامغاسی واردی . بو بویلر : قایی ، بایات ، القه أولی ، قارا أولی ، یازر ، دوکر ، دودرغا ، بایرلی ، آوشار ، قریق ، بك دیلی ، قارقین ، بایاندور [بایندر] ، بچنه ، چاووشدار [جاولدر] ، چپنی ، سالور ، ایمور ، آلایوندلی ، اورکر ، بیکدیر ، بوکدوز ، بینوا ، قنق‌در . حالا کرك قبیله ، کرك کوی و محل آدلری اولارق آنادولوده کرك مسکون ، کرك کوچبه خلق آراسنده هرطرفده بو آدلره تصادف ایدلمکده‌در .

Sayfa 142

Oğuz sülalesi "Bozok", "Üçok" adıyla iki büyük kısım olup, hepsi birden 24 boya ayrılır. Çünkü Oğuz Han'ın altı oğlundan 24 torunu olmuştur. Oğuzları 22 boy diyenler var ise de, doğrusu 24 boydur. Yirmi dört boyun yarısı "Üçok", yarısı "Bozok"tur. Her boya ayrılmış oturacak "Orun"u (mevkii), damgası vardı. Bu boylar: **Kayı, Bayat, Alka Evlü, Kara Evlü, Yazır, Döğer, Dodurga, Bayırlı, Avşar, Kızık, Beydili, Karkın, Bayandur** [Bayındır], **Peçene, Cavuldar** [Cavuldır], **Çepni, Salur, Eymür, Alayundlu, Üregir, Bindir, Buğduz, Bîyuva, Kınık'tır.** Bu gün gerek kabile, gerek köy ve yer adları olarak Anadolu'da gerek yerleşik, gerek göçebe halk arasında her tarafta bu adlara rastlanılmaktadır.

Sayfa :146

بیکری ، بویوك .

کنیش فتوحاتدر که ملت حادتا دنیانك بر اوجندن اوبر اوجنه‌قادار یاسلمش و اوتهیه
بری‌یه کتله‌لر حالنده یرله‌شمش ، صوکره رجعت باشلانجه بو کتله‌لر اورالرده
بو کنیش أراضی اوزرنده داغنیق پارچالر ، Ilot لر حالنده قالمش ، بو پارچالر
قوشاتیلمش اولدقلری ملتلر طرفندن زمانله نمص ایدلمش و یوتولمشدر .

Sayfa 146

... Diğeri de, büyük, geniş yayılma dır ki ulus adeta dünyanın bir ucundan öbür ucuna kadar yayılmış ve öteye beriye kitleler halinde yerleşmiş, sonra geri çekilme başlayınca da bu kitleler oralarda, bu geniş arazi üzerinde dağılmış, parçalar "ilot"lar halinde kalmış, bu parçalar kuşatılmış oldukları uluslar tarafından zamanla eritilip, yutulmuştur.

Sayfa :146

چینکیز سیلی اوکندن قاچارق ماهاندن آزربایجان ، آخلاط ، وان ، وان
کولی قیلری و أرجیشه کلوب یرلشدیلر . نهایت آخلاط طرفلرندن‌ده ۵۰,۰۰۰
خانه اولارق تکرار چینکیزلیلرك اوکندن قاچوب سلیمان شاهك اداره‌سی آلتنده
ارزنجان طرفلرینه کلدیلر . اورادە حیوانلرینه یتەجك قادار اوتلاق اولمادیغندن
حلب طرفنه کوچدیلر ، جعبر قلعه‌سی‌جوارینه قوندیلر . سلیمان شاه فراتی کچر ایکن
بوغولدی . نعشی قلعه‌تك اوکنه کومولدی . توربه‌سنه الآن « مزار تورك »
دنیلیر [۱۲۲۸ م ، ۶۲۶ هـ .] . سونغور تکین ، کون دوغدی ، ارطوغرول ،
دوندار آدنده دورت اوغول براقدی .

Sayfa 146

Cengiz seli önünden kaçarak **Mohan'dan,** Azerbaycan, Ahlat, Van, Van Gölü kıyıları ve Erciş'e gelip yerleştiler. Sonunda Ahlat taraflarında da 50.000 hane olarak tekrar Cengizlilerin önünden kaçıp, Süleyman Şah'ın yönetimi altında Erzincan taraflarına geldiler. Orada hayvanlarına yetecek kadar otlak olmadığından Haleb, taraflarına göçtüler ve Caber Kalesi civarına kondular. Süleyman Şah, Fırat'ı geçerken boğuldu. Naşı Kale'nin önüne gömüldü. Türbesine bu gün de **"Türk Mezarı"** denilir [M. 1228/ H. 622]. **Sungur Tekin, Gündoğdu, Ertuğrul, Dündar adında dört oğul bıraktı.**

زمانده حدود جنوبده کوتاهیه ، شمالده مرمره ساحلی وساقاریا آغزینه قادار ایدی . دیکر قسملر دیکر طوائف ملوکك ألنده ایدی .

علاء الدین پاشا و اورخان بك آدنده ایکی اوغول براقشدر .

صمصمه جاوش ، طورغود آلب ، حسن آلب ، اویغود آلب آدنده کی مشهور بکلرینك چوق خدمتلری اولمشدر .

اورخانه خانه . — عثمانلی تاریخلرنده اورخان غازی ، سلطان اورخان آدیله آکیلیر . آغابکیسی علاء الدین پاشا علم وفنه دوشکون اولدیغندن پادشاهلغی قبول ایتمهمشدر . اورخان خان ایسه عسکرلك و اداره ایشلرینی سوییوردی. تورکلر آراسنده پاشا عنوانینك ایلك علاء الدین پاشا ایله کورولدیکی سویله‌نیرسه‌ده بوبابده ایلك سلاله زمانده تفصیلات ویردك . بروسه‌یی پایتخت یاپدی .

قونیه قارامان اوغلو یخشی بکك ألنده ایدی . سالجوق بکلرندن آیدین بك ، صارو [صاری] خان ، منتشه بك ، کرمیان بك ، حمید بك ، تکه بك ، قره‌سی بك بو کون آدلریله آیدین ، صارو خان ، تکه ، کرمیان ، حمد ایلی ، قارامی دنیلن یرلرده ، قزیل احمدلو شمس الدین بك قسطمونیده ، ذو القدر اوغوللری مرعشده ، رمضان اوغوللری آطنه‌ده حکومت ایدییورلردی .

شکل — ٤٢ —
اورخانه خانه

اورخان خان باباسندن قاله بکلردن آچه قوجه بك ، قوکور آلب وسائر بکلرله ازمیت ، هرکه و ازنیق قلعه‌لرینی ، طراقلی ، کملیك و قارمالی تکفورلردن آلدی . تکفورلر بزانسه تابع والی ویا کوچوك مختار حکمدارلردر . بو سفرله آرتق بزانس اداره‌سنده نادولوده یالکز آلاشهر و بیغا قالدی . بو محاربه‌لر ٧٣٨ هـ . تاریخنه قادار یعنی ١٠ ییل سورمشدر .

Sayfa 158

Zamanında sınır, güneyde Kütahya, kuzeyde Marmara kıyıları ve Sakarya ağzına kadardı. Diğer kısımlar başka beyliklerin elindeydi.

Alaattin Paşa ve Orhan Bey adında iki oğul bırakmıştır. **Samsa Çavuş, Turgut Alp, Hasan Alp, Uygud Alp** adındaki ünlü beylerin çok hizmetleri olmuştur.

[Orhan Han]

Osmanlı tarihlerinde "Orhan Gazi", "Sultan Orhan" adıyla anılır. Ağabeyi Alaattin Paşa bilim ve tekniğe düşkün olduğundan padişahlığı kabul etmemiştir. Orhan Han ise askerlik ve yönetim işlerini seviyordu. **Türkler arasında "paşa" ünvanının ilk Alaattin Paşa ile görüldüğü söylenirse de,** bu konuda ilk sülale zamanında geniş bilgi vardır. Orhan Gazi, Bursa'yı başkent yaptı.

Konya Karamanoğlu Yahşi Bey'in elindeydi. Selçuk Beylerinden Aydın Bey, Saru Han, Menteşe Bey, Germiyan Bey, Hamit Bey, Teke Bey, Karesi Bey bugün adlarıyla **Aydın, Saruhan, Teke, Germiyan, Hamiteli, Karesi denilen yerlerde; Kızıl Ahmetlü Şemsettin Bey Kastamonu'da, Dulkadiroğulları Maraş'ta, Ramazanoğulları ise Adana'da yönetimde bulunuyorlardı.**

Orhan Han babasından kalma beylerden **Akça Koca Bey, Konur Alp** ve diğer beylerle İzmit, Hereke ve İznik kalelerini, Taraklı, Gemlik ve Kartal'ı tekfurlardan aldı. **Tekfurlar, Bizans'a bağlı vali veya küçük özerk hükümdarlardır.** Bu seferle artık Bizans yönetiminde Anadolu'da yalnız Alaşehir ve Biga kalmıştı. Bu savaşlar H. 738 tarihine kadar yani 10 yıl sürmüştür.

بوزكيه جمهوريتي
معارف وكالتي نشريات ندن
عدد : ٥٤

دوقتور رضا نور

تورك تاريخي

رسملي وحريطه لي

جلد — ٤

تأليف وترجمه انجمنتجه قبول ايدلمشدر

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٩٢٥ م ، ١٣٤٣ هـ

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından
Sayı : 54

Doktor Rıza Nur

TÜRK TARİHİ

Resimli ve Haritalı

Cilt 4

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir.

İstanbul-Matbaa-yı Âmire
1924

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1863
Yazar : Dr. Rıza Nur
Cild : Kahverengi
Ebadı:
En : 16 cm.
Boy : 23 cm
Sayfa Adedi : 403

Sayfa : 8

بو مطالعه‌دن مراقلی بر صورتده کورویورز که بو جنایتلر برنجی مراد ایله باشلایور ، ییلدیرم ایله تأسس ایدییور. فحش و نوعلری ، ایچکی و اجنبی قاری‌ده ییلدیریمله ، رشوت ده یونك زمانده باشلامشدر . اوحالده بو سلاله ایچین بو آدمه

Sayafa : 9

— ٩ —

خبائثلر آناسی [ام‌الخبائث] دیمك یاقیشیر و حقدر . یه کورویورز که جنایتلر برنجی مجید ایله دورویور ، باشقه بر شکلده اولسه‌ده ایکنجی عبدالحمیده تکرار کورولویور . دیمك ایکنجی عبدالحمید بو سلاله‌نك بارز برخاصه‌سی اولان وحشیلك وجانیلکی شخصنده خورتلامش بر اعجوبه‌سیدر .

٢ — ١٨ نجی پادشاه اولان ابراهیمده نسل کسلمه تهلکه‌سی ظهور ایدوب خاندان بر ابراهیم قالمش ، اوندن صوکره بوتون نسل اوندن کلمشدر . ١٨ رقمی ٣٦ رقمنك یاریسیدر . یعنی ابراهیم بو عائله‌نك اورتا مرحله‌سیدر .

Sayfa 8

Bu açıklamayla anlıyoruz ki bu cinayetler I. Murat döneminde başlamış ve Yıldırım ile kurumsallaşmıştır. Fuhuş ve benzeri kötülükler, içki, yabancı eş ve rüşvet de bunun zamanında başlamıştır. O halde bu adama kötülüklerin anası demek yakışır ve bu ünvanı da hak etmektedir. Görüyoruz ki cinayetler I. Abdülmecit ile ara veriyor, başka bir şekilde olsa da II. Abdülhamit'de tekrar görülüyor. Demek II. Abdülhamit, bu sülalenin belirgin bir özelliği olan vahşilik ve caniliği şahsında toplamış bir ucubesidir.

Osmanlı tahtının 18. padişahı olan Sultan İbrahim hanedanın hayattaki tek erkek üyesi olarak kaldığı için sonraki nesil ondan gelmiştir. 18 rakamı 36 rakamının yarısıdır. Yani İbrahim bu ailenin orta aşamasıdır.

Sayfa : 12

دیوانه همایونده. ــ سرایده طوپلانیردی وزیر اعظم ، قبه وزیرلری ، شیخ-الاسلام ، قاضیعکسرلر ، استانبول قاضیسی ، یکیچری آغاسی ، نشانجی ، دفتردار و بلوك آغالری اعضاسی ایدیلر . پادشاه ریاست ایدردی . فاتح زمانندہ اجتماع اثناسنده پادشاهلر قفس دینیالدیزلی دمیردن یاپیلمش برقفسك آرقاسنده اوطورمق کبی عظمت و کولونج بر عادت چیقارمشلردر . اجتماع باشلایهجغی وقت نوبت چالنیردی . یعنی مهتر خانهٔ همایون [پادشاهه مخصوص موزیقه طاقمی] چالاردی . بو دیوانه اصحاب مصالح ده کلیر دعوالرینی حل ایتدیریردی. حکملر شرعه توفیقاً ویریلیردی .

Sayfa 12

Padişahın başkanlık yaptığı Divan-ı Hümayun Saray'da toplanırdı. Divan'ın üyeleri ise; veziriazam, kubbe vezirleri, şeyhülislâm, kazaskerler, İstanbul kadısı, yeniçeri ağası, nişancı, defterdar ve bölük ağalarıydılar. Fatih döneminde ise, padişahın yaldızlı demirden yapılmış bir kafesin arkasında oturması gibi gülünç bir gelenek başlamıştır. Toplantı başlayacağı zaman nevbet çalınırdı. Yani Mehterhâne-i Hümâyûn [Padişah'a ait mızıka takımı] çalardı. Bu divana davası olanlar da gelir, davalarını çözüme kavuştururlardı. Kararlar dinsel hükümlere göre verilirdi.

Sayfa : 20

حرث و مدنیت

بو سلاله زمانندہ « عثمانلی تورکلری » آدیله آکیلمش اولان تورکلر تورکلری بویوك بر مدنیت قورمشلردر . سالجوقلی خاندانی زمانندہ بر اوریژینال مدنیت میدانه کتیرمشلردی ، عثمانلی سلالهسی زمانندہ بو مدنیته بویوك مقیاسده میزانس تأثیری اولمشدر . او اوریژینال مدنیت شکلنی دکیشدیرمکه باشلایوب یکیدن اوریژینال دیکر بر شکلده میدانه کلمشدر. عثمانلی سلالهسی زمانندہکی تورك

Sayfa : 21

— ٢١ —

مدنيتي متبعلري سالجوقليلر زمانندهكي مدنيتله بيزانس مدنيتندن آلمشدر . يعني بوكونكي مدنيتمز آصيل تورك مدنيتنه بيزانس مدنيتنك آشيلانماسندن ظهور ايتمشدر . بوكا مسلمانلق عقيدهلرينكده تأثيري اولمشدر .

Sayfa 20

[Kültür ve Uygarlık]

Bu sülale zamanında "Osmanlı Türkleri" adıyla anılmış olan Türkiye Türkleri, büyük bir uygarlık kurmuşlardır. Selçuklular orijinal bir uygarlık meydana getirmişlerdi. Osmanlı sülalesi zamanında bu uygarlığa büyük oranda Bizans'ın etkisi olmuştur. Bu orijinal uygarlık, şeklini değiştirerek diğer bir orijinal şekle dönüşmüştür. Osmanlı sülalesi zamanındaki [sayfa 21] **Türk uygarlığı kaynaklarını, Selçuklular zamanındaki uygarlıkla, Bizans uygarlığından almıştır. Yani bugünkü uygarlığımız; asıl Türk uygarlığına Bizans uygarlığının aşılanmasından oluşmuştur. Buna Müslümanlığın etkisi de olmuştur.**

بوزكيه جمهوريتي
معارف وكالتي نشريا تندن
عدد ٥٤

دكتور رضا نور

تورك تاريخي

رسملي وخريطه لي

جلد — ٦

تأليف وترجمه انجمنجه قبول ايدلمشدر

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٩٢٥ م ، ١٣٤٤ ه

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından
Sayı : 54

Doktor Rıza Nur

TÜRK TARİHİ

Resimli ve Haritalı

Cilt 6

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir.

İstanbul-Matbaa-yı Âmire
1924

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1863
Yazar : Dr. Rıza Nur
Cild : Bordo
Ebadı :
En : 16 cm.
Boy : 23 cm
Sayfa Adedi : 411

Sayfa : 63

هندستانك حقيقى تاريخى غانژك آقدينى .

وكچديكى طوپراقلرك تاريخيدر . هندوويزم ، بوديزم و جاينيزم كبى مهم وفلسفى و اجتماعى سيستەملرك رحم ، بشيك وياتاغى غانژ بويدر . توزك و انكليز استيلالرينك ماشليجه صحنەلرى ده ينه غانژ بويلريدر .

Sayfa 63

Hindistan'ın gerçek tarihi, Ganj'ın geçtiği toprakların tarihidir. Hinduizm, Budizm ve Cayenizm gibi önemli felsefî ve toplumsal sistemlerin beşiği ve yatağı Ganj boyudur. Türk ve İngiliz istilalarının gerçekleştiği başlıca alanlar da yine Ganj boylarıdır.

Sayfa : 67

١ — سند ـ غانژ اووا سنده اريالر هندستانى .

٢ — دەقانده دراويدلر هندستانى .

ايشته هند مدنيتى بو ايكى عرقك روحلرينك بربرينه قارشيلقلى تأثيرندن دوغمشدر . بونده اقليم ده رول اوينايان مهم بر عاملدر .

Sayfa 67

1-Send-Ganj ovasındaki Aryalar Hindistan'ı.

2- Dakkan'da Dravidiler Hindistan'ı.

İşte Hint uygarlığı bu iki ırkın ruhlarının birbirini karşılıklı etkilemesinden doğmuştur. Bunda iklim de önemli bir rol oynamıştır.

Sayfa : 68

هیمالایا داغلری وامثالی ایله آسیادن و اطرافندهکی دهکیزلر ایله بوتون دنیادن آیریلان هندستان آیری بر دنیادر . بو داغلر و دهکیزلر اسکی زمانلرده تخیلمز ، آشیلاماز بزر مانعه حالنده ایدی. بوطبیعی محفوظ وضعیتده اولان هندستان کندی باشنه قالماسی لازم ایکن بالعکس برچوق تجاوزه، مهاجرته معروض قالمشدر وبوتون بو متجاوزلر موفق اولمشدر . بونلرك سببی بو خلقه اقلیمك ویردیکی سجیه ، اویوشوقلق ، مادی و عملی ایش یرینه خیال پرستلکدر .

بو تجاوزلر صوك دوره‌یه یعنی انکلیزلره قادار همان استثناسز اولاراق شمالدن کلمشدر . بونلری یاپانلرده همان عمومیتله توران نسلی ، تورکلردر . تورکلر میلاددن چوق اولدن بری وقت وقت شمالدهکی صارب داغلر چنبرینی آشوب هندستانه دالمشلر ، اورای ضبط ایدوب دولتلر قورمشلر ، پرلهشوب قالمشلر ، یرلی حالنه کچمشلردر .

Sayfa 68

Himalaya Dağları ve diğer dağlarla Asya'dan; etrafındaki denizlerle de bütün dünyadan ayrılan Hindistan ayrı bir dünyadır. Bu dağlar ve denizler eski zamanlarda geçilmez, aşılmaz birer engeldi. Bir doğal korunak olan Hindistan'ın kendi başına kalması gerekirken, tersine birçok saldırı ve göçe uğramıştır. Bu saldırıları yapanların tamamı başarılı olmuşlardır. **Göç ve saldırıların başarılı olmasının temel nedenini, -iklimin verdiği uyuşuklukla- halkın dünyevî ve emeğe dayalı hayat yerine hayalperestliğe daha yatkın olmalarında aramak gerekir.**

Bu saldırılar son dönemde yapılan İngiliz saldırılarına kadar istisnasız olarak kuzeyden gelmiştir. **Bu saldırıları gerçekleştirenler de, genellikle Turan soyundan Türklerdir.** Türkler, milattan çok önceleri dönem dönem kuzeydeki Sarp Dağları çemberini aşıp, Hindistan'a girmişler, **orayı ele geçirip devletler kurmuşlar, yerleşik bir halk haline gelmişlerdir.**

Sayfa : 69

تورکلردن ساقالر میلاددن اولکی زمانده ـ ۸ عصر قادار هندستانده حکم سورمشلردر . یونلرك دولتی میلاده قادار یاشامشدر . یوشی [یوئچی] لردن « قوشان » لر هندستانده سند ارماغی بوینده ۶۰ م . ۱۰ تاریخلرنده بر حکومت قورمشلردر .

Sayfa 69

Türklerden Sakalar, milattan önceki zamanda, VII yüzyıl kadar Hindistan'da hüküm sürmüşlerdir. Bunların devleti milada kadar yaşamıştır. Yuşi(Yüeçi)lerden "Kuşan"lar Hindistan'da Send ırmağı boyunda M.10 ve 60 tarihleri arasında bir yönetim kurmuşlardır.

Sayfa : 71

اسکندر ابتدا خوجند ، بلخ ، مرو ، هرات ، قندهار شهرلرنی یاپدیردی . ایشته بو یول ، بوتون هند فاتحلرینك یولیدر . اسکندردن اولده ، صوکراده تورکلر هندستانه یولدن کیتمشلردر . اسکندر ۳۲۷ م . ا. یلی قیشنده کابل آلوب «هندوکوش» شهرینی بنا ایتدی . بر یل صوکرا ایلك بهاره سندی کچوب پنجابی ضبط ایتدی . اسکندرك فتوحاتنه اورالرده کی یرلی پادشاهلرك ارالرنده کی نزاع ورقابت پك چوق یاردیم ایمشدر . یوقسه بویله قولایجه ضبط ایده مزدی . اسکندر غائز اوواسنه اینه مدی . او یالیکز هندستانك حدودینه کله بیلمش ، اوراده کی موجودیتی ده آز سورمشدر .

ماکدونیالی فاتح مصرده ، خوراسانده اولدینی کبی هندستانده ده ماکدونیالی بر حکومت تأسیسنه عامل اولمشدر .

ماغادها ایمپراطورلغی

« چاندرا غوپتا » آدنده بری ماکدونیالیلرك ویردکلری قورقو وانتظامسزلقدن

Sayfa : 71

استفاده ایدەرك غائز بویلرنده « ناندا » سلاله‌سنی دویرەرك «ماغادها» تختنه کچدی [۳۱۲ م. ا.] . او وقته قادار سلطنت سلاله‌سی عسکری صنفدن ایکن بوذات ایله « سوذرا » [سادرا ، عمله‌صنفی] لر تختنه کچمشدر. صوکرا اسکندرك خلفلرینك آراسندەکی ضدیتدن‌ده استفاده ایدەرك ماکدونیالیلری‌ده پنجابدن چیقاردی. کابلدن غائز دلتاسنه قادار یوبوك بر ایمپراطورلق قوردی . «مؤریا» سلاله‌سی آدی ویریلر

— ۷۲ —

بوسلاله ۲۳۱ م . ا . تاریخنه قادار دوام ایتدی . بوسلاله اسکندرك خوراسانده قوردیغی « سه‌لوسید »لر حکومتی ایله تماسده بولونمشدر .

Sayfa 71

İskender önce Hacend, Belh, Merv, Herat, Kandahar şehirlerini kurdurdu. İşte bu yol, bütün Hint fatihlerinin yoludur. İskender'den önce de sonra da Türkler Hindistan'a bu yoldan gitmişlerdir. İskender 327 yılı kışında Kâbil'i alıp "Hindikuş" şehrini kurmuştur. Bir yıl sonra da ilkbaharda Send'i geçip Pencap'ı ele geçirmiştir. İskender'in fetihlerine, oralardaki yerli padişahların aralarındaki anlaşmazlık ve rekabet çok yardım etmiştir. Yoksa böyle kolayca ele geçiremezdi. **İskender Ganj ovasına inemedi. O yalnız Hindistan sınırına kadar gelebilmiş, oradaki varlığı da kısa sürmüştür.**

Makedonyalı fatih sonra da Horasan'da olduğu gibi Hindistan'da da Makedonyalı bir yönetim kurulmasını sağlamıştır.

Makendonya İmparatorluğu

"Çanatra Gupta" adında biri, Makedonyalıların verdiği korku ve karışıklıktan faydalanarak Ganj boylarında "Nanda" sülalesini devirerek "Mağadha" tahtına geçti.

O zamana kadar yönetimi elinde tutan sülale askerî sınıftan iken, bu kişiyle Sudralar [amele sınıfı] tahta geçmeye başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde İskender'in haleflerinin arasındaki anlaşmazlıktan da faydalanarak **Makedonyalıları Pencap'tan çıkarmayı başarmıştı. Kâbilden Ganj deltasına kadar büyük bir imparatorluk kurdu. "Morya" sülalesi adı verilen bu sülale 231 tarihine kadar hüküm sürdü.** Bu sülale İskender'in Horasan'da kurduğu "Selusid"ler hükümeti ile ilişkide bulunmuştur.

Sayfa : 80

مدنیت میلاددن اولکی ۲ نجی عصرده باشلایوب میلادی ٦ نجی عصرك

Sayfa : 81

— ٨١ —

بوایتنه قادار دوام ایتمش ، آق هونلرك استیلاسیله بیتمشدر . بودائی تعقیب ایتمش ، بنه اونکله محو اولمشدر . قندهار مکتبینك بو اهمیتی اونك جوغرافی و ضبطندن کلیر . قندهار هندستان ایله ایران و شرقی ترکستانك دهلیزی ، دورت یول آغزیدر .

Sayfa 80

Bu uygarlık milattan önce II. yüzyılda başlayıp Milattan sonra VI. yüzyılın [sayfa 81] **sonlarına kadar devam etmiş, Ak Hunların istilasıyla da sona ermiştir. Buda'yı takip etmiş, yine onunla yok olmuştur. Kandahar Okulu'nun bu önemi onun coğrafi konumundan kaynaklanır. Kandahar, Hindistan ile İran ve Doğu Türkistan'ın geçidi, dört yol ağzıdır.**

Sayfa : 85

یوئه‌چیلر ٤٢٥ م .ده ایران ولایتلرینی غیب ایتدیلر. [٤٥٠ م.] ده تورکلردن آق هونلر کشمیری اونلرك النده آلدیلر . آق خونلر قیرغیز قیپچاقلرندن کلیورلردی . یوئه‌چیلر یالیکز « غاندارا » ده قالدیلر . حکومتلری اوراده میلادی ١٠ نجی عصرك باشلانغیجنه قادار قالمشدر .

Sayfa 85

Yüeçiler, 425 de İran şehirlerini kaybettiler. 450 de Türklerden Ak Hunlar, Keşmiri onların elinden aldılar. Ak Hunlar, Kırgız Kıpçaklarından geliyorlardı. Yüeçiler yalnız "Kandara" da kaldılar. Hükümetleri orada milattan sonra 10. yüzyılın başlangıcına kadar hüküm sürmüştür.

Sayfa : 87

آق هونلر آرال کولی ، بالقاش وایرتیش آراسنده قیرغیز قیپچاغنده دولاشان بر تورك اوروغیدر . میلادی ٥ نجی عصرك باشلانغیجنده [٤٢٥ م .] صیر و آمو صولرینی کچوب پوئه‌چیلردن صوغد رخوراسانی آلدیلر .

بو تورکلر اوراده بولوندقلری ٤٢٥ م . – ٥٥٠ م . آراسنده دائما ایرانك ساسانیلری وهندك غوپتالری اوزرینه اومشهور سوارلرینی یوروتمشلردر .

Sayfa 87

Ak Hunlar Aral Gölü, Balkaş ve İrtiş arasındaki Kırgız Kıpçağında dolaşan bir Türk boyudur. M. V. yüzyılın başlangıcında (425) Sir ve Amu nehirlerini geçerek Yüeçiler Soğdlardan Horasan'ı aldılar.

Bu Türkler orada bulundukları Milattan sonra 425 -550 tarihleri arasında her zaman İran'ın Sasanileri ve Hendek Goptaları üzerine o ünlü süvarileriyle saldırmışlardır.

Sayfa : 108

هندستان تورك کوله‌منلری

دولتی

بو آندن اعتباراً « دلهی پادشاهلغی » قورولمشدر . غورلیلر هندستانده ساده بر اوردو حالنده ایدیلر . عسکرلرینی تورك دنیاسنك هر طرفندن صاتین آلدقلری کوله‌لر ایله یاپیورلردی . بو کوله‌لر هندستانه بر دوزویه آقیوردی . بو تورك کوله‌منلر [مملوکلر] چاوجاق مهم عسکری موقعلر آلیورلردی . چونکه جسور ، قهرمان ایدیلر . آز زمان ایچنده تخته‌ده چیقیورلردی . ایشته بو کوله‌منلر یعنی غورلیلرك والی یاپدقلری کوله‌لری بو دولتی تأسیس ایتمشلردر . آرتق مسلمان و تورك ، کاه‌ده مسلمان و افغان اولق اوزره بر دلهی دولتی واردر . بو دولتده برطاقم سلاله‌لر حکم سورمشدر . فرنکلرك « بویوك موغول » دیدکلری بابورلیلرده بو سلاله‌لردن بریدر . دلهی دولتی هجری ٧ نجی عصرك ابتداسندن ١٠ نجی عصرك اورتالرینه قادار یاشامشدر .

Sayfa 108

[Hindistan Türk Kölemenleri Devleti]

Bu andan itibaren "Delhi Padişahlığı" kurulmuşlardır. Gurlular, Hindistan'da sade bir ordu halinde idiler. Ordularını Türk Dünyası'nın her tarafından satın aldıkları kölelerden oluşturuyorlardı. Bu Türk kölemenler [Memluklar] çabucak önemli askerî görevler alıyorlardı. Çünkü cesur ve kahramandılar. Kısa süre içinde tahta da çıkıyorlardı. İşte bu Kölemenler yani Gurluların vali yaptıkları köleler bu devleti kurmuşlardır. **Artık Müslüman ve Türk, bazen de Müslüman ve Afgan olmak üzere bir Delhi Devleti vardır. Bu devlette bir takım sülaleler hüküm sürmüştür. Frenklerin "Büyük Moğol" dedikleri Babürlüler de bu sülalelerden biridir.** Delhi Devleti, Hicri VII. yüzyılın başlarından X. yüzyılın ortalarına kadar yaşamıştır.

بوزكيرجمهوريتي
متصافي دائرة نشرياتندن
عدد: ٥٤

دوقتور رضانور

تورك تاريخي

رسملي وخريطه لي

جلد — ٧

تالیف وترجمه انجمنتجه قبول ایدلمشدر .

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٩٢٤، ٠٤ ١٣٤٢ ه.

١٢٤١

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından
Sayı : 54

Doktor Rıza Nur

TÜRK TARİHİ

Resimli ve Haritalı

Cilt 7

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir.

İstanbul-Matbaa-yı Âmire
1924

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1863
Yazar : Dr. Rıza Nur
Cild : Yeşil
Ebadı :
En : 16 cm.
Boy : 23 cm
Sayfa Adedi : 357

Sayfa : 320

بونلر آراسنده راجپوتلر سلطنتلری واردر . بونلرك اسكی اولان و اوزون سورن سلطنتلری اسلام تورك استیلا وضربه‌سیله بیتمش ، آنجق صوك عصرلرده یكیدن بر قاچ دولت حالنده میدانه كلمشلردر . راجپوتلرك یوكسلیردن ، تورانلی اولدقلری ذكر ایدلمكده‌در .

Sayfa 320

Bunlar arasında Racputlar saltanatları vardı. Bunların eski olan ve uzun süren saltanatları Müslüman Türklerin saldırıları ve darbesiyle yıkılmış, ancak son yüzyıllarda yeniden birkaç devlet halinde ortaya çıkmışlardır. **Racputların, Yüeçiler'den gelen Turanlı bir millet oldukları söylenmektedir.**

Sayfa : 327

هند تاریخی بزه بر شی داها كوسترپور . دنیانك اك یكیت و جنكاور ملتی اولان تورك ده هندستانده یرلەشوب برمدت قالنجه تردی‌یه اوغرایور ، هندلیلەشیور ، قهرمانلغی ، فعالیتی كیدیور ، اوده یكیدن كلن توركلره مقاومت ایده‌میوب یكیلیور .

Sayfa 327

Hint tarihi bize bir şey daha gösteriyor. Dünyanın en yiğit ve savaşçı milleti olan Türkler, Hindistan'a yerleştikten bir süre sonra burada asimilasyona uğruyor, Hintlileşiyor, kahramanlığı ve faaliyetleri yok oluyor. Ve yeni gelen Türklere karşı koyamayarak yeniliyorlar.

Sayfa : 328

چوق زمان اسلام حاكميتى هندستانك شمالنه منحصر ايدى . ميلادى ١٦ نجى عصرده بابورك قورديغى ايمپراطورلق بوتون هندستانى برلشديرمشدر .

Sayfa 328

Çok zaman İslâm hakimiyeti özellikle Hindistan'ın kuzeyinde etkili idi. Milattan sonra 16. yüzyılda Babür'ün kurduğu imparatorluk bütün Hindistan'ı birleştirmiştir.

تورکیه جمهوریتی
معارف وکالتی نشریاتندن
عدد : ٥٤

دوقتور رضا نور

تورک تاریخی

رسملی وخریطه لی

جلد — ٩

تألیف و ترجمه انجمنجه قبول ایدلمشدر .

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٣٤٤ ، ٠ م ١٩٢٦ .

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından
Sayı : 54

Doktor Rıza Nur

TÜRK TARİHİ

Resimli ve Haritalı

Cilt 9

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir.

İstanbul-Matbaa-yı Âmire
1924

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1863
Yazar : Dr. Rıza Nur
Cild : Yeşil
Ebadı :
En : 16 cm.
Boy : 23 cm
Sayfa Adedi : 395

Sayfa : 161

ایوبیلر او وقت آوروپا وحشیلرینه انسانیت و آخلاق درسلری ویرمشلردر.
اکر سلجوقلیلر، آتا بکلر وکوله‌منلرله برابر ایوبیلر اولماسه‌لردی، داهادوغروسی عمومی تعبیریله تورکلر اولماسه ایدی بو کون اسلامك ، عربك قومنك و دیلینك، کعبه‌نك ، پیغمبرك مزارینك یرنده یللر أسردی .

Sayfa 161

Eyyubiler o zaman Avrupa vahşilerine insanlık ve ahlak dersleri vermişlerdir. Eğer Selçuklular, Atabekler, Kölemenler ve Eyyübiler olmasalardı, daha doğrusu Türkler olmasaydı, bugün İslâmın, Arap kavminin ve dilinin, Kâbe'nin ve peygamberin mezarının yerinde yeller eserdi.

Sayfa : 179

صلاح‌الدینك بر قارداشنك آدی توران شاه ، دیکر برینکی توغ تکیندر.
یمنده بر سلطنت و دولت تشکیل ایدن قارداشنك اوغلونك آدی توغ تکین ،
قیزینك آدی مونسه خاتون ، [خانم و قادین دکلده حتی الك اسکی شیوه
اوزره خاتون !] ، طورونلرندن حما تورەسی قیلیچ آرسلان در . بو تورك
آدلرینك مودا اولارق قونمش اولدیغنی بر آن فرض ایتسه‌ك بیله بونلرك الك
اوریژینال و اسکی تورك آدلری اولدیغنی‌ده نظر دقته طوتمق لازمدر . بونلرده
اونك تورکلکنه دلیلدر .

Sayfa 179

Selahattin'in bir kardeşinin **adı Turan Şah,** diğerinin **Tuğ Tekin'dir.** Yemen'de bir saltanat ve devlet kuran kardeşinin oğlunun adı Tuğ Tekin, kızının adı **Münseba Hatun'**dur.(hanım ve kadın değil de hatta en eski şive ile hatun) Torununun adı ise **Kılıç Arslan**'dır. Bu Türk adlarının moda olarak konmuş olduğunu bir an farz etsek bile, bunların en orijinal ve eski Türk adları olduğunu da göz önünde tutmak gerekir. Bunlar da onun Türklüğüne delildir.

تورکیه جمهوریتی
معارف وکالتی نشریاتندن
عدد : ٥٤

دوقتور رضا نور

تورک تاریخی

رسملی وخریطه لی

جلد — ١٢

تألیف و ترجمه انجمنجه قبول ایدلمشدر .

استانبول — ملی مطبعه
١٩٢٦ م ، ١٣٤٤ ه .

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatından
Sayı : 54

Doktor Rıza Nur

TÜRK TARİHİ

Resimli ve Haritalı

Cilt 12

Telif ve Tercüme Encümenince Kabul Edilmiştir.

İstanbul-Matbaa-yı Âmire
1924

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1863
Yazar : Dr. Rıza Nur
Cild : Yeşil
Ebadı :
En : 15 cm.
Boy : 24 cm
Sayfa Adedi : 401

Sayfa : 327

یه بودات دیورکه : « آتیللانك ، چینگیز خانك عسکرلری اکثریتله تورکدی. بونلر آراسنده ماوی کوزلو «اوزون» دنیلن براوروق واردی. ایشته بونلردرکه خون آدنده کی ، موغول آدنده کی انسانلردر. بونلرك آراسنده صاری دریلی انسانلرواردر . بونلر « نه غرؤید » لردر . تورکلر بو صاری دریلی یعنی تکمل ایتممش عضویتده کی انسانلری اوردولرنده سورولره باقق، حمالق ایتمك کبی سفلی ایشلرده قوللانیرلردی. بو صاری دریلی انسانلر بیاض عرقك یعنی تورکلرك «نه غریتو» لر ایله تصالبندن میدانه کلمشدر . صاری عرق یعنی چینلیلر بویله میدانه کلمشدر . موغول تعبیرینه کلنجه بو توران ملتی ایچنده برعشیرت آدی ایدی . بوده بو قبیله‌نك رئیسی اولان « مؤنغ غو » دن آلینمشدی . بو آد چینگیزك سایه‌سنده دویولدی . آوروپا بویوك مقیاسده برموغول عرقنك موجود اولدیغنی ظن ایتدی . بوکون موغولستانده سیاحت ایدنلر موغوللرك فیزیك ودماغی تشکلاتجه آشاغی وعددلرینك آز [بر میلیون] اولدیغنی کوروب او اسکی قوجه فاتحلرك نسلی بومیدر دیه بیلیرلر ؟ ! . . حقیقت شودرکه بو شیمدیکیلر او اسکیلرك یعنی تورکلرك سفلی حذمتلرده قوللاندقلری ملزلردر » .

Sayfa 327

Yine bu kişi diyor ki: "Atilla'nın, Cengiz Han'ın askerleri çoğunlukla Türk'tü. Bunlar arasında mavi gözlü 'Vusun' denilen bir boy vardı. İşte bunlar Hunlar ve Moğollardı. Bunların arasında sarı derili insanlar vardır. Bunlar 'Neguritu'lardır. Türkler bu sarı derili yani tam olarak ırkları oluşmamış insanları, ordularında sürülere bakmak, hamallık yapmak gibi önemsiz işlerde kullanıyorlardı. Bu sarı derili insanlar beyaz ırkın yani Türklerin 'Negurutu' lar ile karışımından meydana gelmiştir. Sarı ırk yani Çinliler böyle meydana gelmiştir. Moğol tanımına gelince bu Turan milleti içinde bir aşiret adı idi. Bu da bu kabilenin reisi olan, Mong-gu'dan alınmıştır. Bu ad Cengiz'in sayesinde duyuldu. Avrupa, büyük oranda bir Moğol ırkının var olduğunu zannediyor. Şimdiki Moğolistan'da seyahat edenler fiziksel ve düşünsel anlamdaki durumları ve sayılarının az (bir milyon) olduğunu görüp o eski koca fatihlerin soyu bu mudur diyebiliyorlar. Gerçek şudur ki: Bu günkü Moğollar o eskilerin yani Türklerin önemsiz işlerde kullandıkları melezlerdir. "

عثمانلی تاریخی

تاریخ عثمانی انجمنی طرفندن نشر اولنمشدر

برنجی جلد

مدخل ایله بدایت ظهور عثمانیانی وعهد عثمان خان غازی‌یی محتویدر

محررلری

نجیب عاصم — محمد عارف

استانبول

مطبعهٔ اورخانیه

۱۳۳۵

OSMANLI TARİHİ

Osmanlı Tarihi Komisyonu Tarafından Yayınlanmıştır

Cilt 1

Birinci Cilt Giriş, Osmanlı'nın Doğuşu ve Osman Gazi Dönemini İçermektedir

Yazanlar
Necip Asım - Mehmet Arif

İstanbul
Orhaniye Matbaası
1919

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1875
Yazar : Necip Asım Yazıksız-Mehmet Arif
Cild : Siyah
Ebadı :
En : 16 cm.
Boy : 23 cm
Sayfa Adedi : 638
Açıklama : Atatürk kendi elyazısı ile, Recaizade Ekrem, Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Fuzûlî'ye ait 6 adet şiiri Latin harfleri ve Arap harfleriyle yazarak bu kitabın sayfalarının arasına koymuştur.

بسم الله الرحمن الرحيم

تاريخ ، ترتيب زمان اوزره نقش كير خاطره اولمغه شايان اولان وقايع وحادثاتى ضبط ونقل ايدر .

حوادث كذشته صحائف تاريخده ايز براقمسه ايدى ماضى وقوفمزدن نهان برعالم نسيان اولور وسلسلهٔ انتقالات بشر لمحات روزمره يه منحصر قالير دى . استقبالك شعله دار استدلالى اولان ماضى رهبر اولمينجه رجال مسلك و حركتلرنده اوكلرينى كوره ميوب آته جقلرى هر خطوهٔ امل وترقى محكوم زوال اولوردى . تاريخك فياض و لابد خواجه لق حقى مسلمدر .

تاريخ مرآت شئون اولمق اعتباريله پيشندن كذران اولان هر واقعه انعكاس تامله آنده تمثل ايلر. قلم مورخينك بوانعكاساتى تحريفه صلاحيتى يوقدر . مورخك صفت اصليه سى واقعاتى اولديغى كبى حكايه و تصوير ايلمكدر . بر جسم پارلاقلغى وكتله سنك جسامتى نسبتيله آينه يه منعكس ولديغندن صحائف تواريخده وقايع عالمك پارلاقلرى وبيوكلرى صدره كچه رك جهانكيرانك داستان مظفريانى سطرلرى طولديرمش و انسانيته خدمت ايدن نجه اخيارك اخبارى اهمال ايدلمشدر. تاريخه مال اولان امم وافراد آره سنده ولولهٔ شكوه و داراتيله دكل ، علم ومعرفته و مدنيت و انسانيته خدمتله اشتهار ايدنلر دها زياده قيمتدار اولوب فيض ورفاهت بشريه يه خادم اولان بر كاشفك ، بر مخترعك محصول سعي ناچيز بيله اولسه نامى ذكر جميل منتله ياد اولنمغه شاياندر .

وقوعاتى حالى اوزره ساده جه كشيدهٔ سلك سطور ايتمك كافى دكلدر. احاطه لى بر نظرله اسباب و نتايجنى آرايوب بولمق ، موشكافانه تحقيق وتدقيق ايله بالاطراف قارئينك پيش مطالعه سنه عرض ايتمك ، هر صفحه سنى

آیری آیری تحلیل و تشریح ایلمك ، بر حادثه‌یی فاعل وعلاقه‌دارلرینك طرز تقدیرینه وزمان ظهورینك سویهٔ تاقی وتفکرینه کوره محاکمه ایتمك والحاصل حادثه‌یی و عاملرینی و معاصرلرینی جانلاندیروب سویلتمك لازمدر. یك‌چوق حالات واردرکه الیوم مردود ایکن برقاچ عصر اول امور عادیه و مقبوله‌دن معدود ایدی . مورخ بتون ادوارك معاصری ، بتون اوطانك وطنداشی اولمایدر دینلر نه‌کوزل سویلمشلردر. بر دورك احوال خصوصیه‌سی و درجهٔ عرفانی نظر اعتباره آلمه‌رق حکم ویرلمك مقتضی و بوکیفیت تعمیق اولنمدقچه زبان تعریض ودشنامی اوزاتمق شعار نصفته منافیدر .

مورخه شو وظیفه‌لر تحمیل ایدیلنجه تاریخك ماهیت و اهمیتی دکیشیور ومعلومات بشریه‌یه بر مرکز جولان اولیور . بوکون تاریخ علوم‌اجتماعیه وسیاسیه واخلاقیه‌نك محراقی مثابه‌سنده عداولنمقده وحقوق و فلسفه و سیاست آندن استناره ایتمکده اولدیغندن تاریخ وجدانلرك حاکم وناظمیدر دیمك یك موافق اولور .

ذات شوکتسمات حضرت پادشاهی جلوس میامن مأنوس همایونلرینی متعاقب تواریخ موجوده‌مزك عصر حاضر ترقیاتیله متناسب اولمدیغی ودولتمزك بدایت ظهورندن الی‌یومنا هذا وقایعی محتوی مفصلاتك ادوار مختلفه‌یه عائد ویراکنده آثاردن عبارت اولدیغی نظر اعتباره آلمه‌رق شان دولت وملته موافق ، یك آهنك مکمل ومفصل بر تاریخ عثمانی وجوده کتیرلمسی آرزوسنی اظهار بیورملریله بو مقصد ملك پروری شاهانه‌یی حیز حصوله ایصال ایچون تاریخ عثمانی انجمنی تشکیل قلنمش ایدی .

تاریخی اولیان بر ملت بختیاردر دینلر اولمش ایسه‌ده محنهٔ شئونه آتیلان امم و اقوام سرکذشتدن خالی اولمیوب مقدراتی ضبط وتسطیر ومفاخر ومتاعبی نکاشتهٔ صحیفهٔ تذکیر ایتمك احتیاجندن وارسته قالهماز.

تاریخ دنیلن درسخانهٔ عبرتدن عموماً استفاده و استفاضه اولنمق املی اجداد معالیٔ نژاد ملوکانه‌ده دخی من القدیم نمایاندر. ابتدا سلطان مراد خان ثانی حضرتلری بوشیمهٔ معرفته کمایلیق اهتمام کوسترمه‌رك فرزندارجمندلری ابوالفتح سلطان محمد خان ثانی شهنامه‌جیلکی رسماً احداث بیورمش وآندن صوکره تتبعات تاریخیه مشاغل جدیه صره‌سنه کچه‌رك وپادشاهان عظام طرفلرندن مأمور مخصوصلر تعیین ایدیله‌رك ثبت وتحریر وقایعه علی الدوام صرف اقدام قیلنمشدر. ادریس بتلیسنك هشت بهشت نام اثر محتشمی سلطان بایزید خان ثانینك زادهٔ فرمان ملوکانه‌لریدر.

شهنامه‌نویسلرك وادریس بتلیسی وخواجه سعدالدین افندی کبی امر مخصوص ایله تاریخ یازانلرك برقسمی لسان فارسی‌یی اختیار ودیکرقسمی یازدقلری تورکجه‌ده فائدهٔ عامه‌یه‌عرض‌هنری و سندیدهٔ خسرو زمان اولمغی ترجیح ایلیه‌رك خلقك آکلایه‌میه‌جغی درجه‌ده بلاغته وطمطراق الفاظه انهماك ایلمشلردر. شهنامه‌نویسلر فردوسیٔ طوسی‌یی وهشت بهشت وتاج التواریخ مؤلفلری وصافی‌ی ومعین‌الدین یزدی‌یی تقلیدایلدکلرندن محصولات قلمیه‌لری آثار تاریخیه‌دن زیاده آثار ادبیه اطلاق اولنمغه سزادر.

شهنامه‌جیلك وقعه‌نویسلکه منقلب اولدقدن صوکره اسلوب دکیشوب بیك سنهٔ هجریه‌سنی مبدأ اتخاذ ایدن نعیما افندی اخلافنه بر کوزل نمونه اولمش وبعده وقعه نویسان عصرلرینه مخصوص شیوهٔ انشادن بسبتون قورتوله‌مامقله برابر وظیفهٔ مترتبه‌لرینی دها زیاده تقدیر واعلاق افاده‌دن ممکن مرتبه مجانبت ایتمشلردر.

رسمی مورخلردن ماعدا بر طاقم اصحاب قلم وزرا و کبرانك امر وتشویقیله ویا کندی سائقهٔ حمیتلریله بولندقلری دورك احوالنی ویا بروقعه‌نك صورت جریانی تحریره همت ایتمشلردر. بو میانده‌اندرون وبیرون رجالدن و سفرلرده کتابدن و حتی افراد سپاهیاندن مسموعات ومشهوداتلرینی یازارق اخلافه قیمتدار یادکارلر براقانلر چوقدر. طبع

و تمثیل ایدیلهمهمش اولان بوبر کذارلرك بر قسم مهمی عدم تقیددن وباخصوص یابغیلرله لهیب خاتمانسوزندن ضایع و تلف اولمش ایسهده ضیاعدن قورتیلانلر حالالذتله مطالعه اولنمقده و براقانلره وسیلهٔ رحمت اولمقده در.

آلتی بچق عصرلق متلاطم، فقط شعشعه‌دار برحیات سیاسیه یه مالك اولان دولت عثمانیه یه برمقتضای جلوهٔ قدر چرخ ناهموار کاه ظهیر ویاور وکاه درشت و ستمکر اولهرق قرن سابقده نجم اجلالی برآره لق کرفتار ظل خسوف کبی کورونمش ایکن اولا تنظیمات خیریه نك وصوکره اصول مشروطیتك تأثیرات انتباهیه لریله ایقاظ اولنان ملت فروغ شان ماضیسیله استقبالنك راه پر امیدینی تنویره ووهن تسیب ونادانی ایله رخنه کیر اولان بنای عظمتنی از سر نو تعمیره کمال جهد وهوس ایله عزم ایلدیکی الیوم زیب عیون مباهاتدر وشو تشبثات جدیه سنده توفیقات الهیه یه مظهریتی مأمول ومستدعادر.

ایشته انجمنمز، شو آلتی بچق عصرلق حیات ذی وقاری کشیدهٔ سلك تصویر وحکایه ایتمك وظیفه سیله مکلفدر. وظیفهٔ متحتمه سنك ایفاسنده رسمی وغیر رسمی مدونات موجوده مزی تتبع، احتجاجه صالح هردرلو وثائقه مراجعت، لدی الایجاب آثار اجنبیه دن دخی اقتطاف، مورخینك مختلف روایتلرینه تصادف اولندقده علی طریق المحاکمه صحته اقرب اولانی ترجیح ایتمکله برابر اختلافات واقعه یی دخی حاشیه طرزنده عیناً ایراد، مرور دورك تشکیلات اداریه و ترقیات علمیه و صناعیه و احوال اجتماعیه سی حقنده دسترس اولهجقی معلوماتی و کبرا و امرا ودانشوران و مؤلفین وصنعتکارانك تراجمی ووجوده کتیریلن مبانی ومؤسسات وتألیفاته دائر تدقیقات واطلاعاتی علاوه ایتمکی والحاصل شایان ذکر واستفاده هر به یه مطلع اولورسه محلنی کوسترمك شرطیله جمله سنی جمع و تلفیق ایلمکی مسلك اتخاذ ایدندیکنی انجمن بیان ایدر. بناءً علیه انجمنك تحریر و نشر ایده جکی اثر بر مجموعهٔ التقاط اولوب قارئین و مطالعینی اسلافدن مدور تواریخ نوشته یه مراجعتدن مستغنی قیله جق مرتبه ده مفصل اولمسنه اعتنا

ایدیله جکدر. عثمانلی تاریخی برطاقم دورلره وهر دور متعدد ابوابه وهرباب دخی مناسب وجهله فصللره آیرلمش و بمنه الکریم برنجی جلدی ساحهٔ انتشاره وضع ایدلمشدر.

عثمانلی تاریخنه بر مدخل ایله شروع اولنمق ومدخلده تاریخ عثمانی یه برزمین حاضرلامق اساس اعتباریله انجمنجه تقرر ایتمش اولدیغندن اشبو برنجی جلدده عثمانلیلرك اصلی اولان توركلره وعثمانلیلرك یدفتحنه کچن ممالکده قبل الاستیلا حکومت ایدن امم واقوامك احوالنه متداثر برخلاصه ترتیب ودرج قلنمش، بعده دولت ابدمدت عثمانیه نك بدایت ظهوری وبرنجی پادشاه عالیجاه عثمان خان غازی نك عهد حکومتی نقل وبیان اولنمشدر.

انجمنجه اتخاذ اولنان تقسیم اعمال اصولنه کوره اعضاسندن هربری اختصاصی دائره سنده ابراز مساعی ایلیه جك وحتی خارجدن بومساعی یه اشتراك ایده جك اولان اصحاب وقوفك همهمات واقعه لری دخی مع المنونیه قبول ایدیله جکدر. اشبو برنجی جلداعضادن محمد عارف بك ایله نجیب عاصم بك طرفلرندن یازلدیغندن آنلرك امضاسنی حاویدر.

برنجی جلدك نشری انجمنك تاریخ تشکیلی اعتباریله خیلیجه تأخره اوغرادیسه ده بوندہ احوال فوق العاده نك تأثیری اولوب مابعدینك تأخر عارضه لرندن مصون اولمسنه اعتنا ایدیله جکدر.

ذات شوکتسمات حضرت پادشاهی انجمنك تشکیلی ومصارفنك جیب همایونلرندن اعطاسی مثللو معالیٔ حمایه ابراز بیورمش اولمله مدیون منت وشکران اولان انجمن نشریله بسمله کش ابتدا اولدیغی اشبو برنجی جلدی حضور فیوضات نشور ملوکانه لرینه عرض وتقدیم ایله کسب فخر ایدر ولطفاً مشمول نظر اکسیر اثر تاجدار اعظمیلری بیورلمق نیاز وتمنیسیله تزاید عمر واقبال خلافتپناهیلری دعای واجب الاداسنی تکرار بتکرار رفع بارکاه جناب پروردکار ایلر.

تاریخ عثمانی انجمنی

Başlangıç

Tarih belirli zaman dilimlerinde meydana gelen ve akıllarda iz bırakan olay ve gelişmeleri kayıt ve nakleder.

Meydana gelen olaylar tarih sayfalarında iz bırakmasaydı geçmiş bilgimiz dışında devam edegelen bir olaylar silsilesi olarak kalırdı. Geçmiş geleceği aydınlatmak konusunda rehber olmadığı zaman, devlet yöneticileri nasıl hareket edeceklerine dair geçmişten yeterli bilgiyi alamadıkları için çabaları boşuna olurdu. Tarihin öğreticilik vasfı olduğu bir gerçektir.

Tarih olayların aynasıdır. Tarihçilerin bu gerçekleri değiştirmeye hakları yoktur. Tarihçinin asıl görevi; gelişen olayları olduğu gibi anlatmasıdır. Bir cisim parlaklığı ve kütlesinin büyüklüğü oranında aynada görülür. Tarihe mal olan ulus ve kişilerin büyüklükleri ise insanlığa hizmetleri ölçüsünde ölçülmeli ve aynı oranda değer verilmelidir.

Olayları sadece tasvir etmek yeterli değildir. Olayların neden ve sonuçlarını araştırmak ve her olayı kendi döneminin özellikleri çerçevesinde ele almak gerekir. Yani, olayları mümkün olduğu kadar dönemin olayları ve şahitlikleri çerçevesinde değerlendirmek zorunluluğu vardır. "Tarihçi tüm dönemlerin adamı ve dünya vatandaşıdır" diyenler çok iyi bir tespitte bulunmuşlardır. Bir devrin tüm özellikleri dikkate alınmalı, ne abartı ne de bir olaya olduğundan daha az yer vermekten kaçınılmalıdır. Siyaset bilimi, hukuk ve felsefe ondan faydalandığı için, tarih vicdanların hakim ve nazımıdır demek daha uygun olur.

Padişahın tahta geçmesinin ardından bütün yönleriyle bir Osmanlı tarihi yazılmasını istemiş ve bu amacı gerçekleştirmek için "Tarih-i Osmanî Encümeni" kurulmuştu. "Tarihi olmayan bir millet mutludur" diyenler olmuş ise de tarih sahnesindeki ulus ve kavimlerin meydana getirdikleri tarihin yazılması zorunluluğu da vardır. Bu çaba Murat Han Hazretlerinde vardı. Fakat ilk defa tarih yazımı için memur görevlendiren II. Mehmet olmuştur. İdris Bitlisî'nin "Heşt Be-

hişt" adlı muhteşem eseri II. Bayezit Hanın teşvikleriyle yazılmıştır.

Şehname yazarlarının İdris Bitlisî ve Hoca Saadettin Efendi gibi özel emirle tarih yazanların bir kısmı Farsça'yı tercih etmiş, diğer bir kısmı ise yine halkın anlayamayacağı derecede ağır bir dil kullanmışlardır. Şehname yazarları Tusî ve "Heşt Behişt" ve "Tacü't-tevârih"yazarları Sofu Yezidî'yi taklit ettiklerinden eserleri tarih eseri olmaktan çok edebiyat eseri kabul edilmelidir.

Şehnamecilik vakanüvisliğe dönüştükten sonra, üslup değişip hicrî 1000 senesinden itibaren Naima Efendi'yle başlayan dönem, vakanüvisliğin güzel bir örneği olmuş ve bu tarihten sonra da daha anlaşılır hale gelmiştir.

Vakanüvislerden başka, bir takım kalem sahibi devlet görevlileri veya önde gelenler, devrin özellikleri veya dönemin olayları ve meydana geliş şekillerini yazdırmışlardır. Enderûn ve Birûn ricalinden ve seferlerde katiplerden ve hatta sipahilerden duyulan ve görülenlerden yazılarak oluşturulan önemli eserler çoktur.

Basılmamış olan bu eserlerin bir kısmı ilgisizlikten veya yangınlardan yok olmuş ise de, elde kalanlar hâlâ zevkle okunmakta ve bırakanlar rahmetle anılmaktadır.

Altı buçuk asırlık çalkantılı fakat gösterişli bir siyasî geçmişe sahip olan Osmanlı Devleti, kaderin bir cilvesi olarak Tanzimat döneminden sonra Meşrutiyetin uyandırdığı yeni duygularla donanan millet, geçmişinden gurur duydu ve geleceğe ümitle bakmaya başladı.

İşte encümenimiz bu altı buçuk asırlık dönemi tasvir ve hikaye etmekle görevlidir. Görevini yaptığı sırada resmi ve gayri resmi tüm eserleri incelemiş ve yabancı eserleri dahi gözden geçirmiş, bu eserler içerisinde daha sıhhatli gördüğü bilgileri tercih etmekle beraber tartışmalı olan konuları da ek halinde aynen yayınlamıştır. Her devrin idarî yapısı, ilmî ve toplumsal olaylar hakkında elde ettiği bilgiyi ve kısaca ulaşabildiği her bilgi kaynağına müracaat etmiştir.

Bundan dolayı, encümenin hazırlayarak yayınlayacağı eserin ayrıntılı olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Osmanlı tarihi; bir takım dönemlere, her dönem bölümlere, her bölüm de uygun kısımlara ayrılarak yayıma hazırlanmıştır.

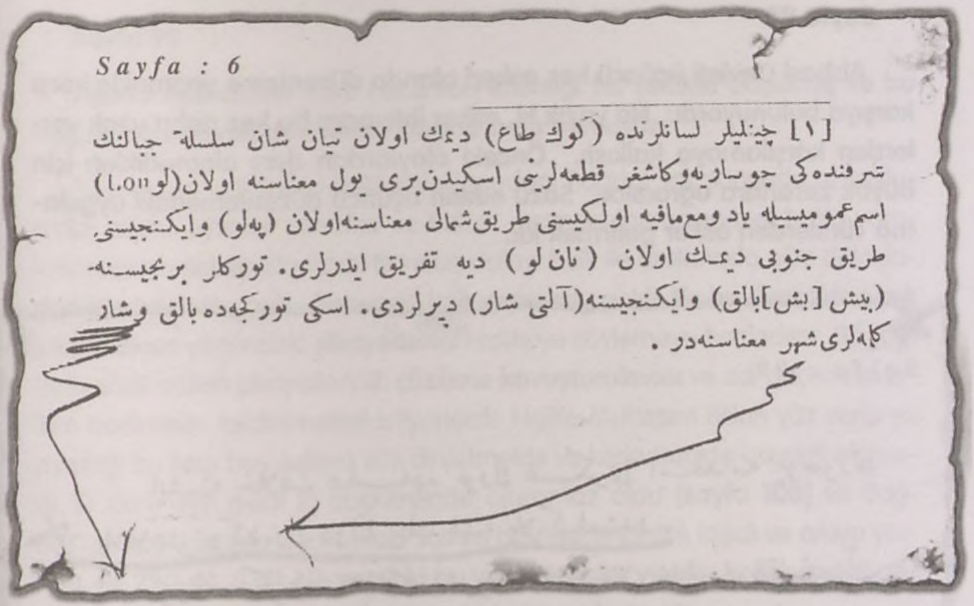
Osmanlı tarihine bir giriş olmak üzere, bu birinci ciltte Osmanlıların aslı olan Türklere ve Osmanlıların fethettiği ülkelere ve o ülkelerdeki millet ve kavimlerin durumuna dair bir özet hazırlanıp kitaba eklenmiş, Osmanlıların ortaya çıkışı ve ilk padişah olan Osman Gazi'nin dönemi anlatılmıştır.

Encümence yapılan ayrımlar usulüne göre her üye uzmanı olduğu konu çerçevesinde çalışmalar yapmış, bunun dışında bilgisi olanlara başvurmuştur. Birinci cilt Mehmet Arif Bey ile Necip Asım Bey tarafından yazıldığından onların imzasını taşımaktadır.

Birinci cildin yayınlanması elde olmayan sebeplerden dolayı oldukça geciktiyse de, bu gecikmeden kaynaklanan sorunların ortaya çıkmamasına özen gösterilecektir.

Padişahımız encümenin oluşturulması masrafını kendi hazinesinden ödediğinden, kendisine şükran borçluyuz. Kendilerine arz ve takdim ettiğimiz birinci cilde gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkürlerimizi arz ediyoruz.

Tarih-i Osmanî Encümeni

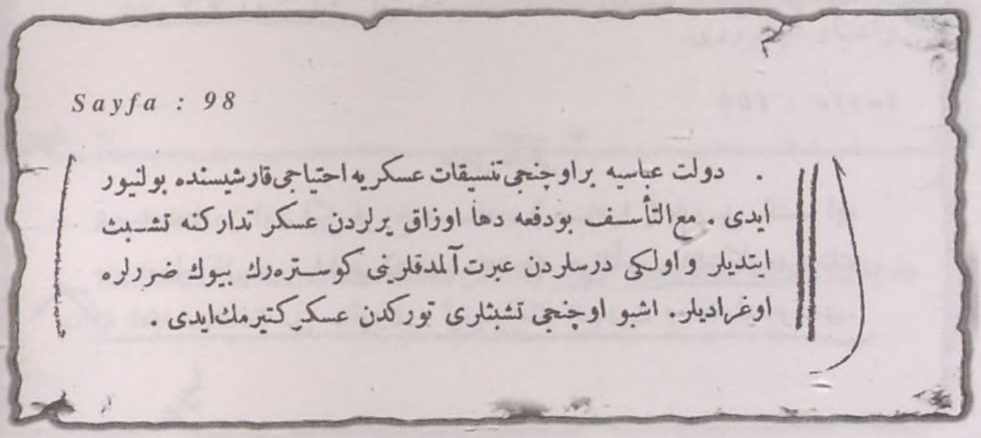

Sayfa : 6

[۱] چینلیلر لسانلرنده (کوك طاغ) دیمك اولان تیان شان سلسلهٔ جبالنك شرقنده کی چوسار یه وکاشغر قطعه لرینی اسکیدن بری یول معناسنه اولان (لو lou) اسم عمومیسیله یاد ومعرفیه اولکیسنی طریق شمالی معناسنه اولان (په لو) وایکنجیسنی طریق جنوبی دیمك اولان (نان لو) دیه تفریق ایدرلری. تورکلر برنجیسنه (بیش [بش] بالق) وایکنجیسنه (آلتی شار) دیرلردی. اسکی تورکجه ده بالق وشار کلمه لری شهر معناسنه در .

Sayfa 6 Dipnot

(1) Çinliler kendi dillerinde (Gök/Kök= Tanrı Dağı) demek olan Tien Şan sıra dağlarının doğusundaki Çusarya ve Kaşgar illerini eskiden beri yol anlamına gelen (lue) ismi ile genelleyerek anmışlar ve Mamakya ülkesini Doğu Yolu anlamına gelen (Pelu) ve ikincisini Güney Yolu demek olan (Nanlu) diye birbirlerinden ayırırlar. Türkler birincisine (Biş [Beş] Balığ) ve ikincisine (Altışar) derlerdi. **Eski Türkçede balığ ve şar kelimeleri şehir anlamındadır.**

Sayfa : 98

. دولت عباسیه براوچنجی تنسیقات عسکریه احتیاجی قارشیسنده بولنیور ایدی . مع التأسف بودفعه دها اوزاق یرلردن عسکر تدارکنه تشبث ایتدیلر واولکی درسلردن عبرت آلمدقلرینی کوسترهرك بیوك ضررلره اوغرادیلر. اشبو اوچنجی تشبثلری تورکدن عسکر کتیرمك ایدی .

Sayfa 98

Abbasi Devleti üçüncü kez askerî alanda düzenleme yapmakla karşı karşıya bulunuyordu. Ne yazık ki asker ihtiyacını bu kez daha uzak yerlerden karşılamaya kalkıştı. Önceki olaylardan ders alamadıkları için büyük zararlara uğradılar. Sözü edilen üçüncü düzenlemedeki uygulama Türklerden asker getirmek idi.

Sayfa : 99

ایشته خلافت عباسیه‌ده تورك عسكری استخدامنه بوصورتله باشلانمش وكیده‌رك دولتلرینك باشنه بلا كسلمشدر.

تورك عسكری جندیلكله مشهور اولدقلرندن بغداد سوقاقلرنده آت قوشدیررلر، سلاح اوینارلر واهالینك هیجان ومجروحیته سبب اولورلردی. بوندن طولایی اهالی ایله آره‌لرنده منازعه ومضاربه‌لر وقوع بولوردی. نهایت خلق غلیانه كلدی وشكایات مؤثره‌سنی خلیفه‌یه اسماعه باشلادی. بغداد اهالیسنك اشبو شكایات متوالیهٔ محقه‌سی نظر اعتباره آلنمق وعساكر مذكوره‌یه حدلری بیلدیرلمك لازم‌ایدی. خلیفه معتصم بالله یوز ویروب شیارندینی بو سركش عسكره سوز دیكلتمكه و ایقاع تهدیده مقتدر اوله‌مدی. ایش او راده‌یه واردی كه پایتخته اوطوره‌مز اولدی.

Sayfa : 100

عثمانلی تاریخی

و بغدادن اون ایكی فرسخ مسافه‌ده (سامرا) بلده‌سنی انشا ایله اورایه نقل سریر ایلدی (۸۳۵م ۲۲۰ ه). مع التأسف اقامتگاه جدیدینك خدمت محافظه‌سنی یه‌تورکلره تودیع ایتمك مجبوریت وخطاسنده بولندی.

Sayfa 99

Abbasi hilafetinde Türk askerinin etkinliği bu şekilde başlamış ve bu uygulama giderek devletlerin başına bela olmuştur.

Türk askeri, askerlikte ünlü olduklarından Bağdat sokaklarında at koştururlar, silahlı oyunlar oynarlar ve halkın heyecanlanmasına ve hatta yaralanmalarına sebep olurlardı. Bundan dolayı halk ile aralarında ağız dalaşları ve kavgalar oluyordu. Sonunda halk galeyana geldi. Ve bu durumdan çok etkilendikleri yönündeki **şikayetlerini** Halife'ye söylemeye başladılar. Bağdat halkı sözü edilen şikayetlerinin **çözüme kavuşturulması** ve adı geçen askerlere hadlerinin bildirilmesini istiyorlardı. Halife Muttasım Billah yüz verip şımarttığı bu başı boş askere söz dinletmekte ve korkutmakta başarılı olamadı. O dereceye geldi ki başkentinde oturamaz oldu **[sayfa 100]** ve Bağdat'tan on iki fersah uzaklıktaki Samra beldesine tahtını taşıdı ve oraya yerleşti. (H. 220- M. 835) **Ne yazık ki bu yeni yerleşim yerinin koruyuculuk görevini yine Türklere vermek zorunda kaldı ve hata etti.**

Sayfa :101

١٠١ مدخل : تورکلر

تورکلرجه خدمت خلفه‌یه دخول ایدنلر « قول » یعنی کوله عد واعتبار اولنوردی.

Sayfa 101

Türklerce, halifenin hizmetine girerler "kul" yani köle kabul edilir ve saygı duyulurdu.

Sayfa :116

ابن رائق اولجه خدمت خلفاده بولنمش اولان ساجيه وحجريه فرقه لرينى
طاغيته رق ديوان الجيشده مقيد اسملرينه خط بطلان چكديروب باشنه
عجمى تورکلردن مرکب بر جماعت طوپلامش ايدى . مذکور تورکلر

Sayfa :117

ميانه برمقداره ديلى قاريشمش ايدى . بو تورکلر مقام خلافتك حشمت
وفدسيتى تقدير ايتميورلردى. ايچلرندن يتيشه رك ابن رائقه خلف اولان
(بجكم) وآنى استخلاف ايدن (توزون)

Sayfa 116

İbn Raif önceden halifelik hizmetinde bulunmuş Sâciyye ve Hicriyye gruplarını dağıtarak, Divanü'l-ceyş'de [Hükümetin ordu ile ilgili birimi] kayıtlı isimlerin hepsini silmiş ve başına **acemi Türklerden oluşan bir grup toplamıştı.** [sayfa 117] **Adı geçen Türklerin** arasına bir miktar da Deylem'li karışmıştı. **Bu Türkler halifelik makamının varlığını ve kutsallığını takdir etmiyorlardı.**

Sayfa :466

موغوللردن دشت قبجاقده حكمران اولان (منكوتيمور خان) عسكر كوندره رك

Sayfa 466

Moğollardan Deşt-i Kıpçak'ta (Kıpçak Çölü) hüküm süren Mengü Timur Han asker göndererek...

Sayfa :546

دولت عثمانیه یدنجی عصر هجرینك صوك سنه‌لرنده تأسس ایتمشدر.
دولتی وجوده کتیرن اوغوزلرك بوزاوق قسمنك قایی شعبه‌سندن بیوك
بر عشیرتك بر جزءی ، بر بویی ایدی . بعده اطرافدن التحاق ایدن
خلقله کثیرالنفوس برعشیرت حالنی اکتساب ایدن بوبوی تورکلرده عادت
اولدیغی اوزره سانجاغی آلتنه طوپلاندقلری رئیسلری عثمان غازی‌نك نامنی
اخذ ودولتمزك تشکلندن صوکره « عثمانلی » دیه یاد اولنمشدر .

Sayfa 546

Osman Devleti hicrî yedinci yüzyılın (M.13.yüzyıl) son senelerinde kurulmuştur. Devleti oluşturanlar, Oğuzların Bozok kolunun Kayı şubesinden büyük bir aşiretin boyu idi. Sonra çevreden kendilerine katılan halkla büyük bir nüfus yoğunluğu oluşturarak bir aşiret haline gelen bu boy, Türklerde âdet olduğu üzere sancağı altına toplandıkları boy beyi Osman Gazi'nin adını aldılar ve devletimizin oluşumundan **sonra "Osmanlı" diye anılır oldular.**

Düşünmeye severim, mahremi melâlindedir,
Odur beni düşünen hali içlerinde,
Düşünmeden geçemem yâri bihemalim, dir
Odur beni arayan hini intisarında,
Benim nedimei ruhum tefekkürâtimdir
Beni tefekkürüm en hoş demi hayatimdir

Recaî Fâde Ekrem

دوشونمه‌یی سه‌ودم محرم ملالمدر
اودر بنی دوشونه حال اعتدالمده
دوشونمه‌دن گچه‌م یاخود بی‌حاصلمدر
اودر بنی آرایا نه جیه انگیزمده
بنم ندیمه‌م وهم تفکر اتمدر
دائم تفکرم انی خوشحال ایدر حیاتمدر
رجائی‌زاده اکرم

Ne efsûnkâr imişsin ah ey dîdârî hürriyyet
Seni aştın olduk gerçi kurtûldük esâretten
Namık Kemal

نه افسونکار ایمشسك آه ای دیدار حریت
سنی عشقله اولدم گرچه کور تولدم اسارتدن
نامق کمال

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın
Her zey olacak kudretli irfanâ inandım
Ziyâ Fikret

Ne mümkün zulm ile bidat ile inhayı hürriyet
Çalış idraki kaldı müktedirsin âdemiyetten.
Namık Kemal

22. I. 1930
Çarşamba gecesi

Eyleseн tütüya talimi edayı kelimat
Sözü insan olur amma özü insan olmaz
Kara bir taşı al kan ile telvin etsen
Rengi taşya bulur amma lâli bedahşan olmaz

Fuzûlî

Dr Maya meselesi

ایله ـــ ك طوغرى تعليم اداى كلمات
سوزى انسان اولور آنك اوزى انسان اولماز
قايا بر طاشى آل قانله ايله تلوين ايتسه ك
رنكى تغيير بولور لعل بدخشان اولماز

فضولى

Maderle peder olüp bahane
Sevketti kaza beni cihane
Han zade idim velâdetimde
Doğdum yine fek kalenderane
Uryanü sefil idi vücüdum
Muhtaç değilse abü nane
Bir katra süte dehan açardı
Melûf idi ahü figane
Benzetse beni hata değildi
Bir kimse bakıp ta arifane
Tencirde inleyen esirin
Koynündaki tıflı nalüvane

Namık Kemal

قرون جديده وعصر حاضره

تورکیه تاریخی

استانبولك فتحندن زمانمزه قادار

احمد حامد — مصطفی محسن

ليسه‌لرك برنجی دوره اوچونجی صنفلرنده تدريس ايدلمك اوزره معارف وكالتی ملی تعليم وتربيه داڤره‌سی طرفندن قبول ايدلمشدر

ايكنجی طبع

استانبول — ملی مطبعه

١٩٢٦

Kurûn-ı Cedîde ve Asr-ı Hâzırda TÜRKİYE TARİHİ

[Yeniçağ'dan Günümüze Türkiye Tarihi]

Ahmet Hamit – Mustafa Muhsin

İstanbul'un Fethinden Zamanımıza Kadar

Lise birinci dönem 3. sınıflarda okutulmak üzere Maarif Vekaleti Millî Talim ve Terbiye Dairesi tarafından kabul edilmiştir.

İkinci baskı
İstanbul-Millî Matbaa
1926

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1919
Yazar : Ahmet Hamit - Mustafa Muhsin
Cild : Bordo
Ebadı :
En : 15 cm.
Boy : 18 cm
Sayfa Adedi : V + 719 + 15

مقدمه

تدقیقندندن‌ده آ کلاشیله‌جغی اوزره کتابمز، اخیراً ترتیب اولونان لیسه برنجی دوره اوچونجی سنه‌سنه عائد مفردات پروغرامنه تماماً موافق اوله‌رق یازلمشدر . تورك تاریخنك استانبولك فتحندن اعتباراً ، انقراضنه قادار عثمانلی ایمپراطورلغنك کچیردیکی صفحه‌لری و برده یکی تورکیه دولتنك قورولوشنی احتوا ایده‌جك اولان بو قسمنی ، شمدیه قادار معتاد اولان اصول خارجنه چیقارق ، یکی برشکل و ترتیبده وقیصه بر زمانده یازمغی درعهده ایتمك ، اعتراف ایتمکدر ، بر جرأتدر . هله بو ایشك هر درلو تنقیدلره کوکس کره‌جك برطرزده موفقیتله باشاربله بیله‌جکنی ادعا ایتمك قولای دکلدر . فقط انقلابمزی متعاقب دکیشدیریلن لیسه پروغراملرینه کوره اداره‌سی لازم کلن تدریساته موافق کتاب حاضرلانمسی بر ضرورتدی . بونی تسلیم ایتمکله برابر بو آغیر ایشی درعهده ایتمکی خاطره کتیرمه‌مشیدك. لکن بر معلم صفتیله بزه‌بویله بر وظیفه تودیع اولونمق آرزو ایدیلنجه‌ده‌ردایتمك المزدن کلمدی . بوخصوصده کفایتمزی ادعا ایتمه‌مکله برابرحسن نیتمزه و آز چوق تجربه‌مزه کوکنه‌رك وهر حالده افکار عمومیه‌نك قیصه بر زمانده مکمل بر اثر چیقارلمق امکانی بولونمادیغنی‌ده تسلیم انصافنی کوسترمه‌جکنی دوشونه‌رك ، بو وظیفه‌یی قبول ایتدك .

بر مکتب کتابی اولمق ایچون اثرمزك هر شیدن اول تدریساته الویریشلی اولمسی و لیسه‌لرده تاریخ تدریسندن بکلنه‌جك فائده‌لری ممکن

II

مرتبه تأمین ایده‌جك بر شكلده چیقه بیلمسی املمزدر . بو سببله معلم آرقداشلرك و صلاحیتدار ذواتك علاقه‌دار اولدقلرینی و پیدرپی انتشار ایده‌جك اولان قسملرده كوریله‌جك قصور و اكسیكلكلری كوسترملرینی تمنی ایدییورز . بو ارشاد و ایقاظلرله‌درك وظیفه‌مزی نسبتاً دها ایی یاپه بیله‌جكمزه قانعز .

هر كس متفقدركه اورته تدریساتده تعقیب ایدیلن باشلیجه غایه‌لرك بری و بلكه اك مهمی عقلی ملكه‌لری انكشاف ایتدیرمك ، ادراك ، دوشونمه و استدلال اعتیادلری حصوله كتیرمك و الحاصل عقل و ذكایی مثمر اوله بیله‌جكی بر شكله افراغ ایتمكدر . تاریخ بو غایه‌یه ، بلكه دیكر هر هانكی بر درسدن دها فضله ، خدمت ایده بیله‌جكی ایچون مبحثلرمز بو جهت دوشونوله‌رك یازلمش ، حادثاتك لزومسز تفصیلندن اجتناب اولونمش ، منقبه‌لر بر طرف ایدلمشدر . یالكز نمونه عد اولونه بیله‌جك و بر دورك دقته شایان بر تلقیسنی ویا بر فعالیت و حركت طرزینی كوستره بیله‌جك وقعه‌لرایله استثنائی بر اهمیتی حائز نتیجه‌لری اولان حادثه‌لر نسبتاً تفصیل ایدلمش ، بر دورك ویا شخصیتك فارق وصفلرینی كوسترن منقبه‌لرده اهمال اولونمامشدر . اسكی وقعه نویسلرك یاپدیغی كبی و صوك زمانلره قادار یازیلان عثمانلی تاریخلرندن بر چوغنده كورولدیكی وجهله بوتون وقعه و حادثه‌لری شخصلر اطرافنده طوپلامق و هر شیئی اونلرك موفقیتی شكلنده كوسترمه‌رك اونلره و عائله‌لرینه مربوطیت و طرفدارلق تلقین ایتمكدن بالخاصه اجتناب ایتدك . دها زیاده فكری تربیه اوزرینه عامل اوله بیلمك ایچون وقعه‌لرك منطقی ایضاحنی اساس اوله‌رق قبول ایتدیكمز جهتله حادثه‌لرك منقبوی توصیفندن اجتناب ایله اونلری ، اساسلی سببلر و نتیجه‌لرینی كوسترمه‌رك ، ایضاحه چالیشدق .

III

چونکه باشقادرلو حرکت ایدیلدیکی تقدیرده تاریخك رابطه‌سز ، انسجامسز منقبه‌لر سلسله‌سندن عبارت اوله‌رق کورونمسی و طلبه‌نك دماغنده بر سرکی صالونده کی لوحه‌لر کبی یکدیکریله مناسبتی اولمایان آیری آیری بر طاقم توصیف و تصویرلرك تأثیرینی یاپمسی احتمالی باش کوسترر . حال بوکه بز بالعکس حادثه‌لر و وقعه‌لرك زنجیرله نه‌رك دوام ایتدیکی وعصرلر ایلرولدکجه مغلقیت و مرکبیت پیدا ایلدیکی فکرینی ویرمك ایستیورز .

تعقیب ایتدیکمز اصوله کوره هر بحث ، ممکن اولدقجه ، تدقیق اولونان مسئله ویا حادثه‌نك قیصه بر خلاصه‌سی ایله باشلایور . بوندن صوکرا سببلری و دها صوکرا حادثه‌نك موجز صورت وقوعی ونهایت متعاقب الك مهم ویا دقته شایان حادثه‌لری علاوه و نتایجی ذکر ایدییورز .

کتابمزده وقعه‌لر پادشاهلرك سلطنت دورلری چارچیوه‌سی ایچنده یازلمش کورلمیه‌جکدر . بر اعتیادسوقیله بوندن متأسف اولاحقلر بلکه بولونور ؛ لکن مفردات پروغرامنك حقلی اولارق تأسیس ایله‌مك ایستدیکی بو اصولی علمی کورمه‌مك ممکنمیدر ؟ بو طرزده یازیلان بحثلرك دها بسیط و واضح و بناءً علیه طلبه ایچون اوکرنیلمسی دها قولای و علی الخصوص مختلف وقعه و مسئله‌لرك ، منطقی انکشافلرینه توفیقاً ، منشألرندن منتهالرینه قادار ، هیأت عمومیه‌لری ایله مطالعه ایدلمسی دها موافق اولمسی طبیعیدر . مع‌مافیه بز بر طرفدن‌ده عینی زمانده جریان ایدن حادثه‌و وقعه‌لرك مقایسه ایدیله بیلمسی و آرالرنده بولونمسی طبیعی اولان مناسبتلرك آکلاشیلمسی ایچون وقعه‌لرك یانی باشنه وقوع تاریخلرینی ده یازمنی اهمال ایمدك . بینه عینی مقصدله وقعه‌لرینی یازدیغمز زمان ظرفنده سلطنت سورمش اولان پادشاهلرله پك مشهور

IV

دولت رجالرینك و وقعه‌لرك تاریخ صیراسیله بر جدولی کتابك نهایتنه علاوه ایتمکی دوشوندك .

حادثه‌لرك وقوع زمانی کوسترمك اوزره میلاد تاریخنی ترجیح ایتدك . دوشوندك که تورك ، آنادولویه آیاق باصدیغی تاریخدن بری هپ غربله و آوروپا ایله‌مناسبتده بولنمقدن خالی قالمامشدر . هله صوك عصرلرده بوتون مجادله‌لری غربله‌در . نهایت بو کون مدنیت اعتباریله غربلیلر قافله‌سنه قاتیلمق قراریني ویرمشزدر . اوحالده او عالمك بوتون وقوعاتی ایله کندی تاریخمزی مقایسه ایده‌بیلمك ایچون میلاد تاریخنی قبول ضروریدر . مدنی عالمك تاریخ تدریساتی ایچون عمومیتله قبول ابتدیکی بر اصوله اتباع ایتمك دوغری اوله‌مازدی .

علاوه ایده‌لم که مفردات پروغرامی ، وقوعاتی ، آنجاق اساسلی خطلریله، تثبیت ایتمشدر . بونك ایچون وهلةً نقصان کوریله‌بیله‌جك مهم حادثه‌لری بو اساس خطلر اطرافنده طوپلایه‌رق عثمانلی ایمپراطورلغنك بر چارچیوه‌سنی وجوده کتیرمکه چالیشدق ؛ عثمانلی تورکلرینك تکامل صفحه‌لرینی واك نهایت نه صورتله قطعی بر طرزده تجدد یولنه کیردکلرینی کوسترمك ایسته‌دك .

واضح خریطه و رسملرك بر تاریخ کتابی ایچون نه قادار مهم اولدیغنی کوزدن اوزاق طوتمامازدق . بو سببله زمانك و وسائطك ویره‌جکی امکان دائره‌سنده و بالخاصه مدنیت قسمی ایچون بونلردن‌ده استفاده‌یه چالیشدق .

کتابمز برنجی طبعنده برطرفدن یازلمش دیکر طرفدن باصلمش اولدوغی ایچون قصورلی جیقمامسی ممکن دکلدی. ایکنجی طبعی‌ده سرعتله اکمال

V

ضرورتی حاصل اولمسندن دولایی بو دفعه ده یاپدیغمز تعدیلاتك تماماً کافی اولدیغنه قانع اوله مایورز. برمکتب کتابی اولق اعتباریله اولسون دقته لایق عدایتدیکمز بو کتاب حقنده بعض آرقداشلرك شکرانله قارشیلادیغمز مطالعه لرینه علاوةً دیکر صلاحیتدار ذاتلرك ده مطالعه ویا تنقیدلرینه وقوف پیدا ایده بیلسه ایدك اثرك دها نافع بر شکله کیرمسی قابل اولوردی . بومناسبتله بو نوع علاقه دار لقلرك اسیر کغمسی تمنیسنده بولنمقدن کندیمزی آلامادق .

Giriş

İncelendiği zaman anlaşılacağı gibi kitabımız, Lise 1.devre 3. senesine ait müfredat programına tamamen uygun olarak yazılmıştır.İstanbul'un fethinden itibaren dağılmasına kadar Osmanlı İmparatorluğunun geçirdiği safhaları ve bir de Türkiye devletinin kuruluşunu içerecek olan bu kısmı, yeni bir yöntemle yazmak itiraf etmek gerekirse, bir cürettir. Hele bu işin her türlü eleştirilere göğüs gerecek bir tarzda başarılabileceğini iddia etmek kolay değildir. Fakat, devrimden sonra değiştirilen lise programlarına uygun bir kitap hazırlanması bir zaruretti. Bunu kabul etmekle beraber bu ağır işi üstleneceğimizi hatıra getirmemiştik. Ancak bir muallim sıfatıyla bize böyle bir görev verilmesi gündeme gelince de reddetmek elimizden gelmedi. Bu konuda yeterli olduğumuzu iddia etmemekle beraber, iyi niyetimize ve az çok tecrübemize güvenerek, her halde kısa bir zamanda mükemmel bir eser çıkarılmak imkanı bulunmadığının da kabul edileceğini düşünerek, bu görevi kabul ettik. Bir okul kitabı olacağı için eserimizin her şeyden önce tedrisata elverişli olması ve liselerde tarih öğreniminden beklenecek faydaları mümkün mertebe temin edecek bir şekilde çıkabilmesi emelimizdir. Bu sebeple öğretmen arkadaşların ve bu konuda yetkin olan-

ların yayınlanacak olan kısımlarda görülecek kusur ve eksiklikleri göstermelerini temenni ediyoruz. Bu eleştiri ve uyarılarla görevimizi nispeten daha iyi yapabileceğimize inanıyoruz.

Herkes müttefiktir ki orta öğretimde güdülen başlıca gayelerin biri ve belki de en mühimi aklî melekeleri ortaya çıkarmak, idrak, düşünme ve yorum yapılabilmesini sağlamak, velhasıl akıl ve zekayı faydalı yönlendirmektir. Tarih, bu gayeye belki diğer herhangi bir dersten daha fazla hizmet edebileceği için konularımız bu yön düşünülerek yazılmış, gereksiz ayrıntılardan ve söylencelerden kaçınılmıştır. Yalnız, örnek gösterilebilecek ve bir dönemin dikkate değer anlayış, faaliyet ve hareket tarzını anlamaya yardım edecek olaylar ile istisnaî bir önemi olan gelişme ve olaylar kısmen ayrıntılı olarak anlatılmış, bir devrin veya şahsiyetin farklı özelliklerini gösteren söylenceler ise ihmal edilmemiştir. Eski vakanüvislerin [tarih yazıcısı] yaptığı gibi ve son zamanlara kadar yazılan Osmanlı tarihlerinden bir çoğunda görüldüğü gibi, bütün olay ve gelişmeleri şahıslar etrafında toplamak ve her şeyi onların başarıları şeklinde göstererek onlara ve ailelerine bağlılık ve taraftarlık aşılamaya çalışmaktan özellikle kaçınılmıştır. Daha ziyade fikrî terbiye üzerine etki edebilmek için olayların mantıklı açıklamalarını esas olarak kabul ettiğimiz gibi, hadiselerin masalsı anlatımından kaçınarak, onların sebep ve sonuçlarını göstermeye çalıştık. Çünkü; başka türlü hareket edildiği taktirde tarihin birbiriyle bağlantısı olmayan söylenceler silsilesinden ibaret olarak görünmesi ve talebenin dimağında bir sergi salonundaki resimler gibi bir diğeri ile ilişkisi olmayan ayrı ayrı bir takım etkiler yapması ihtimali baş gösterir. Halbuki, biz olayları birbirine bağlayarak gelecek yıllarla olan bağını göstermek istedik.

Takip ettiğimiz usule göre her bölüm mümkün oldukça tetkik olunan olayın kısa bir özetiyle başlıyor. Bundan sonra sebepleri ve daha sonra hadisenin kısaca oluşum şeklini açıkladıktan sonra, en mühim veya dikkate şayan hadiseleri ilave ile sonucu zikrediyoruz.

Kitabımızda olaylar, padişahların saltanat devreleri çerçevesi içinde yazılmış görülmeyecektir. Bu durumu eleştirenler olacaktır. Ancak müfredat programının haklı olarak tesis etmek istediği bu yöntemi bilimsel görmemek mümkün müdür? Bu tarzda yazılan konuların daha basit ve öğrenci için öğrenilmesini kolaylaştıracak şekilde, olayların genel özelliklerinin orta-

ya çıkışı ve sonuçlarının belirlenmesi daha faydalı olacaktır. Biz bir taraftan da, aynı zamanda meydana gelen olayların karşılaştırabilmesi için -aralarında bulunması doğal olan münasebetlerin anlaşılması amacıyla- olayların yanı başına meydana geliş tarihlerini de yazmayı ihmal etmedik. Yine aynı amacı güderek eseri yazdığımız zaman zarfında saltanat sürmüş olan padişahlarla, çok meşhur devlet adamlarını ve olaylarını tarih sırasıyla bir cetvelini kitabın sonuna eklemeyi düşündük.

Olayların meydana geliş zamanını göstermek üzere milat tarihini tercih ettik. Düşündük ki Türk; Anadolu'ya ayak bastığı tarihten beri hep Batı ile ve Avrupa ile münasebette bulunmaktan geri durmamıştır. Hele son asırlarda bütün mücadeleleri Batıyladır. Nihayet, bugün uygarlık açısından Batılılar kafilesine katılmak kararını vermişizdir. O halde, o âlemin bütün olaylarıyla kendi tarihimizi mukayese edebilmek için, milat tarihini kabul etmek zorundayız. Medenî âlemin tarih öğretimi için genellikle kabul ettiği bir yönteme uymamak doğru olamazdı.

İlave edelim ki müfredat programı, olayları, ancak genel hatlarıyla tespit etmiştir. Bunun için noksan görülebilecek önemli olayları, bu esas hatlar etrafında toplayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir çerçevesini vücuda getirmeye çalıştık. Osmanlı Türklerinin gelişim safhalarını ve ne şekilde teceddüd [yenileşme] yoluna girdiğini göstermek istedik.

Harita ve resimlerin bir tarih kitabı için ne kadar önemli olduğunu gözden uzak tutamazdık. Bu sebeple olanaklar çerçevesinde ve özellikle uygarlık kısmı için bunlardan da faydalanmaya çalıştık.

Kitabımız birinci baskısında, bir taraftan yazılırken, diğer taraftan basılmış olduğu için kusurlu çıkmaması mümkün değildi. İkinci baskı da biraz aceleye geldiğinden bu eksiklikleri tam olarak giderebildiğimizi zannetmiyoruz. Bir okul kitabı olmak itibariyle önemsediğimiz bu kitap hakkında bazı arkadaşların şükranla karşıladığımız görüşlerine ek olarak, bilgi sahibi olanların da görüş ve açıklamalarını alabilseydik, eserin daha faydalı bir şekle girmesi mümkün olurdu. Bu münasebetle bu çeşit yardımların esirgenmemesi temennisinde bulunmaktan kendimizi alamadık

Sayfa : 459

. سلیمدن اعتباراً خلافته دلالت ایمك اوزره خادم الحرمین الشریفین عنوانی‌ده علاوه اولوندی . پادشاهلر ایچون سلطانه البریه وخاقانه البحریه عنوانی‌ده قوللانیلیردی . ایلك اوچ پادشاه بر مطلق حکمدار صایلمقله برابر عشیرت حیاتندن هنوز تماماً اوزاقلاشیلمامش بولوندیغی جهتله حیاتلری پك ساده‌در. حاکم اولان قانونلر یا اسکی تورك عادت وتعاملریدر ویا امرانك وقاضیلرك، دولتك نفعی ایچون وشریعت ایجابی اوله‌رق ، کوستروب پادشاهلره قبول ایتدیردکلری تدبیرلر، امرلر وفتوالردر .

Sayfa 459

Osmanlı padişahları I. Selim'den önce iki kıtanın sultanı ve denizlerin hakanı ünvanlarını kullanıyorlardı. I. Selim'den itibaren ise halifeliğin Osmanlı padişahlarına geçtiğinin göstergesi olarak, Mekke ve Medine'nin hizmetkârı ünvanını kullanmaya başladılar. İlk üç padişah birer mutlak hükümdar sayılmakla birlikte, aşiret hayatından tamamen uzaklaşılmadığı için, oldukça sade bir yaşam sürdüler. Hakim olan kanunlar, ya eski Türk âdet ve uygulamaları ya da yöneticilerin ve kadıların devletin yararı ve dinin gereği olarak ileri sürdükleri ve padişahlara da kabul ettirdikleri yönetsel ve dinsel gerekliliklerdi.

Sayfa : 460

ایکنجی مصطفادن

اعتباراً شخصی غیرت کوسترن بعض پادشاهلر کلدی . اوچنجی سلیم وایکنجی محمود اك معروفلریدر . ایکنجی محمود منور بر مطلقیت تطبیق اتمك ایستدی . مشروطیتك اعلانندن صوکره یالکز بشنجی محمد رشاد مشروطیتك ایجابی اولهرق محدود برصلاحیته راضی اولمش

Sayfa 460

II. Mustafa'dan itibaren kişisel çaba gösteren bazı padişahlar iktidara geldi. III. Selim ve II. Mahmut bunların en bilinenleridir. II. Mahmut aydın **bir mutlakiyet rejimi kurmak istemişti. Sadece V. Mehmet Reşat, meşrutiyetin ilânından sonra sınırlı bir yetki devrine razıymış gibi göründü.**

Sayfa : 461

مرکزی اداره

بوتون حکومت قوتلری پادشاهك نفسنده مجتمع ومتمرکز صاییلیردی . فاتح زمانده قدر بالذات پادشاهك ریاستی، بودوردن صوکره سلیمان قانونی زمانده قدر قفس

Sayfa : 462

٤٦٢

آرقه‌سنده اوطوران پادشاهلرك نظارتی آلتنده اولمق اوزره دیوان همایون پادشاه نامنه دولت امورینی تدویر ایدردی. قانونی سلیمانك صوك زمانلرینه دوغرو آرتق دیوان مذاکراتی قفس آرقه‌سندن اولسون دیکلمك اصولی براقلدی. فقط ایلچی قبولی وعلوفه توزیعی کبی مهم مراسمه

برایلچینك پادشاهك حضورینه صورت قبولی
(اوجونجی مصطفی فرانسز ایلچیسنی قبول ایدیور)

پادشاهلر مطلقا اشتراك ایدرلردی . شو حالده بوتون دولت معاملاتنك نهائی مرجعی وبوتون دولت اوامر ومقرراتنك منبعی دیوان همایون ایدی که بوتون قوای حکومت بو دیوان واسطه‌سیله پادشاهه منتهی اولوردی دیمکدر .

دیوان همایون

دیوان همایون صلح زمانلرنده ، تعطیل کونلری مستثنا ، هرکون اوکله‌دن اول سرایده ، اکثریتله قبه آلتنده

وسفر اثناسنده اردوکاهده طوپلانیردی. وزیر اعظم ، قبه وزیرلری، قاضیعسکرلر، استانبول قاضیسی ، یکیچری آغاسی، نشانجی ودفتردار ایله بلوك آغالری دیوانك طبیعی اعضاسی ایدی ؛ تشریفات صره‌سیله اوطورورلردی . قپودان پاشا استانبولده ایسه اوده دیوان اجتماعلرینه اشتراك ایدردی . دیوان ، پادشاهه تابعدی . بناءً علیه سفرده اونی تعقیب ایدردی. بوتقدیرده استانبولك محافظه واداره‌سی قائمقام نامیله بروزیره تودیع اولونوردی .

صباح ایرکندن مهترخانه چالینه‌رق دیوان همایون آچیلیر ؛ متعاقباً مهماوراقی رئیس الکتاب اوقور؛ ویریلن قرارلر وامرلرضبط کاتبلری دیمك اولان (خواجکان) طرفندن قید وحواله ایدیلیردی . دیوانك بروظیفه‌سی‌ده بویوك دعوالری حل ایتمکدی . بونك ایچون دعواسی اولانلر دیوانه آلنه‌رق دیکلنیر، قاضعسکر ویااستانبول‌قاضیسی‌طرفندن لازم‌کلن‌حکم ویریلیردی. متعاقباً وزیراعظم یالکزجه ودیکر وزیرلرده برلکده اوله‌رق پادشاهك حضورینه قبول اولونورلر ، مأموریتلری دولایسیله ایجاب‌ایدن معروضاتده بولنه‌بیلیرلردی. بوندن باشقه منصب ویریله‌جك کیمسه‌لره خلعتلر کیدیریلیردی . بوتون بونلر اوکله‌یه قدر اکمال ایدیلیردی . چونکه اوکله‌دن صوکره دیوان اعضالری کندی دائره‌لرنده چالیشیرلردی. ایسترلرسه دائره‌لرنده‌ده کندی معیتلری ایله دیوان قوره‌بیلیرلردی .

asır 17 دیوان همایون بر مدت صوکره دولته‌عائد مسائل ایله خلقه متعلق مصالحی باشقه باشقه کونلرده حل ایتمکه باشلادی . بو اداره طرزی اون‌یدنجی عصر اورته‌لرینه‌قدر دوام ایتدی . دردنجی محمدك ادرنه‌ده اقامتی اختیار ایتمسی دیوان همایونه اهمیتنی غائب‌ایتدیردی؛ قبه‌وزیرلکی

Sayfa : 464

صدراعظم قیافتی

متروك قالدی . آرتق مهم مسئله‌لر چیقدقجه بویوك رجال صدراعظم ویا شیخ‌الاسلام قوناقلرینه دعوت اولنور واوراده مجلس قورولەرق مذاکره ایدیلیردی . بوشکل ایکنجی محمودك نظارت تشکیلاتنه قدر

دوام ایدر . بوندن صوکره صوك زمانلره قدر وکلانك هفته‌ده ایکی کون بر (مجلس خاص) عقد ایده‌رك مهم مسئله‌لری تذکر ایلمسی عادت اولدی . مشروطیتدن صوکره‌ده عینی صورتله مجلس وکلا انعقاد ایدردی. کرك اولکی شکلیله دیوان همایونك کرك مجلس خاصك ریاستی بالطبع صدراعظمه عائددی .

اسکی تشکیلاتده وزیر اعظم ایله قانونی سلیمان دورینه دوغرو عددلری آلتی یدی‌یه چیقان قبه وزیرلری دولتك ملکی وعسکری مختلف منصبلرنی اشغال ایدرك خدمت ایفا ایله‌مش وتجربه قازانمش ذواتدی . بونلر دولتك اك یوکسك رجالنی تشکیل ایدرلر ، دیوان همایونده بولنه‌رق رأی ویررلردی . حربده پادشاهك مصاحبنده بولونورلر ، ایجاب ایتدکجه کندیلرینه ایکنجی درجه‌ده‌کی محاربه‌لری اداره وظیفه‌سی ویریلیردی . پادشاهك وکیل مطلقی وبوتون وزرا وامرانك باشی واولوسی صایبلان وزیر ویا صدراعظم اکثریتله یوقبه وزیرلری میانندن انتخاب ایدیلیردی . وزیرلرك اوچ،وزیراعظمك ایسه درت طوغلری واردی. وزارت بالآخره برتبه‌دن عبارت قالمشدر. وزیرلردن هر بریسنك دائره‌سی خلقی بعضاً برقاچ بیك کشی‌یه بالغ اولوردی.

دیوان همایون مساعیسندن صوکره صدر اعظم کندی قوناغنده ایفای وظیفه ایدردی . پاشا قپوسی دیدکلری یربوراسیدر . صدراعظم قوناغنه بالآخره (باب آصفی) و (باب عالی) دینمشدر . صوکره‌لری صدراعظملر باب عالیده عائله‌لری ایله اوطورمقدن صرف نظر ایتدیلر . بو صورتله باب عالی بر دائرهٔ رسمیه اولدی . دیوان همایونك سرایده طوپلانمسنه مقابل مجلس خاص وکلا بورادہ اجتماع ایدردی . باب عالی Sublime Porte تعبیری عثمانلی دولتنك ختامنه‌قدر دوام ایتمشدر.

Sayfa 461

Merkezî Yönetim

Bütün yönetim organları padişahın şahsında toplanmış sayılırdı. Devlet sorunları, Fatih zamanına kadar bizzat padişahın başkanlığında; Kanunî dönemine kadar da, kafes [Sayfa 462] **arkasında oturan padişahların gözetimi altında Divan-ı Hümayun'da görüşülürdü. Kanunî'den sonraki padişahlar ise, artık Divan görüşmelerini de dinlemez oldular. Ancak elçi kabulü ve ulûfe** [yeniçerilere verilen maaş] **dağıtımı gibi önemli törenlere mutlaka katıldılar.**

Bütün devlet işleri bu Divan'da görüşülmekte ve alınan kararlar, son onay yeri olan padişaha sunulmaktaydı.

Divan-ı Hümayun

Divan-ı Hümayun, barış zamanında tatil günleri dışında, her gün öğleden önce sarayda ve çoğunlukla da Kubbe altında ;**[Sayfa 463]** savaş **durumunda ise, ordunun bulunduğu yerde toplanmaktaydı.** Veziriazam, kubbe vezirleri, kazaskerler , İstanbul kadısı, yeniçeri ağası, nişancı ve defterdar ile bölük ağaları divanın doğal üyeleriydiler ve Divan'da, protokol sıralarına göre otururlardı. Kaptan paşa İstanbul'da ise o da Divan toplantılarına katılırdı. Divan, padişaha tâbi idi ve sefer sırasında da onu izlerdi. Veziriazamın yokluğunda ise İstanbul'un korunması ve idaresi "Kaymakam" ünvanını alan bir vezire verilirdi.

Sabah erkenden mehter çalınarak Divan-ı Hümayun açılır; **önemli evrakları Reisü'l-Küttab okur;** verilen kararlar ve emirler zabıt katipleri **(Hacegan)** tarafından kaydedilerek, ilgili birimlere gönderilirdi. Divanın bir diğer görevi de büyük davaları çözüme kavuşturmaktı. **Bunun için, davası olanlar Divan'a alınarak dinlenir, hükmü ise, kazasker veya İstanbul kadısı verirdi.** Toplantının sonunda Divan üyeleri padişahın huzuruna kabul edilirler, görevleriyle ilgili açıklamalarda bulunurlardı. Bundan başka, yeni göreve atananlar için de tören[hil'at giydirme] yapılırdı. Bütün bunlar öğleye kadar tamamlanırdı. Çünkü öğleden sonra Divan üyeleri kendi dairelerinde çalışmaya devam ederlerdi. İsterlerse kendi dairelerinde de toplantı-

lar yapabilirlerdi.

Divan-ı Hümayun bir süre sonra devlet işlerini ve halkın sorunlarını başka başka günlerde ele almaya başladı. Bu yönetim şekli XVII. yüzyıl ortalarına kadar devam etti. IV. Mehmet'in Edirne'ye taşınması Divan-ı Hümayun'un önemini azalttı ve Kubbe Vezirliği de **[Sayfa 464]** unutuldu. **Artık önemli sorunlarda devlet adamları sadrazam veya şeyhülislâmın konağına çağrılıyor, orada meclis kurularak görüşmeler yapılıyordu.** Bu durum II. Mahmut'un bakanlıklar sistemini kurmasına kadar **[sayfa 465]** devam etti. **Önemli sorunlar bu tarihten, devletin son dönemlerine kadar, haftada iki gün toplanan ve Meclis-i Hass ismi verilen mecliste görüşülmeye başlandı. Meşrutiyetin ilânından sonra da bu görevi Meclis-i Vükelâ üstlendi. Gerek Divan-ı Hümayun gerek Meclis-i Hass'ın başkanlığını sadrazam yapardı.**

Eski dönemlerde Veziriazam'lığa ve Kanunî döneminde sayıları 6-7'ye çıkan Kubbe vezirliğine, devletin idarî ve askerî görevlerinde bulunmuş, tecrübeli kişiler atanmakta idi. Bunlar, devletin en yüksek yöneticileri sayılmakta ve Divan'da bulunarak görüş bildirmekteydiler. Savaşta padişahın emri altında bulunurlardı ve gerektiğinde de kendilerine ikinci derecedeki savaşları yönetme görevi verilirdi. Padişahın vekili ve bütün vezir ve askerî yöneticilerin başı sayılan veziriazam veya sadrazam çoğunlukla bu kubbe vezirlerinin arasından atanırdı. Veziriazamın dört, vezirlerin ise üç tuğu vardı. Vezirlik daha sonraki dönemlerde sadece bir rütbe haline gelmiştir.

Divan-ı Hümayun, günlük işlerini bitirdikten sonra Paşa Kapısı denilen konakta çalışmalarına devam ederdi. Sadrazam konağına sonraki dönemlerde Babıâsafi ve Babıâli [Yüksek kapı] **denmiştir.** Daha sonraki dönemlerde, sadrazamların Babıâli'de aileleriyle oturmaktan vazgeçmeleriyle, **burası bir resmi daireye dönüşmüştür.** Divan-ı Hümayun'un sarayda toplanmasına karşın, Meclis-i Hass-ı Vükelâ, Babıâli'de toplanırdı. Babıâli **(Sublime Porte) ismi Osmanlı Devleti** yıkılana kadar kullanılmıştır.

Sayfa : 466

٤٦٦

دولت مأمورلری

قوای حکومت آیرلمش اولمادینی کبی دولت مأمورلری وتشکیلاتی آراسنده‌ده وظائف تام برصورتده تفریق ایدلمشدی . ملکی اداره ایله عسکری تشکیلات ، حتی ایلك زمانلرده ملکی اداره ایله عدالت توزیعی وظیفه‌لری ایدن ایی‌یه‌متداخل‌ایدی ؛ بونکله برابر مأمورلری ، ملکیه وقلم مأمورلری ، علما وعسکر دیه برقاچ صنفه آیرمق ممکندی .

Sayfa 466

Devlet Memurları

Yönetim organında kuvvetler ayrılığı olmadığı gibi devlet memurları ve teşkilâtı arasında da görev ayrımı yapılmamıştı. Mülkî idare ile askerî teşkilât hatta ilk zamanlarda mülki idare ile adaletin dağıtılması görevleri iyiden iyiye birbirine girmişti. Bununla beraber, memurları; mülkiye ve kalem memurları, ulema ve asker diye birkaç sınıfa ayırmak mümkündü.

Sayfa : 470

علما

عثمانلی دولتنك تاریخنده علما صنفنك ایفا ایتدیکی رول بك بویوکدر . دهاایلك زمانلردن اعتباراً قاضیلر توزیع عدالت ایله برابر ملکیه ایشلری ایله اشتغال ایدرلردی . ایلك وزیر اعظمك قاضیعسکرلکدن یتشدیکی دوشونیلیرسه بو صنفك عسکری رؤسادن بیله دها زیاده اهمیتی حائز اولدیغی آکلاشیلیر. علمیه صنفنك اصول ونظاماتنك تأسس ایتمسی فاتح زمانینه مصادفدر. فی الواقع فاتحك صوك زمانلرینه دوغرو وظیفه‌سی اوجاقه یالکز اردویه منحصر اولان قاضیعسکرلك ، روم ایلی و آنادولو قاضیعسکرلکلری دیه ایکیه آیرلدی . اون بشنجی عصر نهایتلرینه قدر باش مفتیلك وظیفه‌سی ایچون مستقل بر مأمور یوقدی . پادشاهلر بو وظیفه‌یی کاه بروسه‌وکاه استانبول قاضیلرینه تودیع ایتدیلر ، فقط بعضاً فتوا آلمق ایچون باشقه علمایه‌ده مراجعت ایتدکلری و ایستدکلری طرزده فتوا آلدقلری اولوردی . ایکنجی بایزید زمانینده مفتیلك زنبیللی مولانا علی جمالیه تودیع اولوندی . قانونی زمانینده بوذاتك وفاتی اوزرینه بو وظیفه مشیخت اسلامیه نامیله کمال پاشا زاده‌یه انتقال ایتدی . بو صورتله علمانك اوته‌دنبری شریعت اسلامیه نامنه فتوی ویرمك صورتیله حکمدارك وظیفه تشریعیه‌سنه اشتراکلری آرتدی . پادشاهلرك خلافت صفتنی

Sayfa : 471

٤٧٠

طاقنلری نتیجه‌سی اولارق شیخ‌الاسلامر صدر اعظملر ایله عینی مرتبه‌ده عداولوندیلر. فتوا خدمتنك مشیخته تقرری بعض فائده‌لری موجب اولمشدی . از جمله بعض متین شیخ‌الاسلامر شریعت نامنه پادشاهلرك طاشقینلقلرینه آز چوق مانع اوله‌بیلدیلر . لکن اخلاقی

Sayfa 470

Ulema

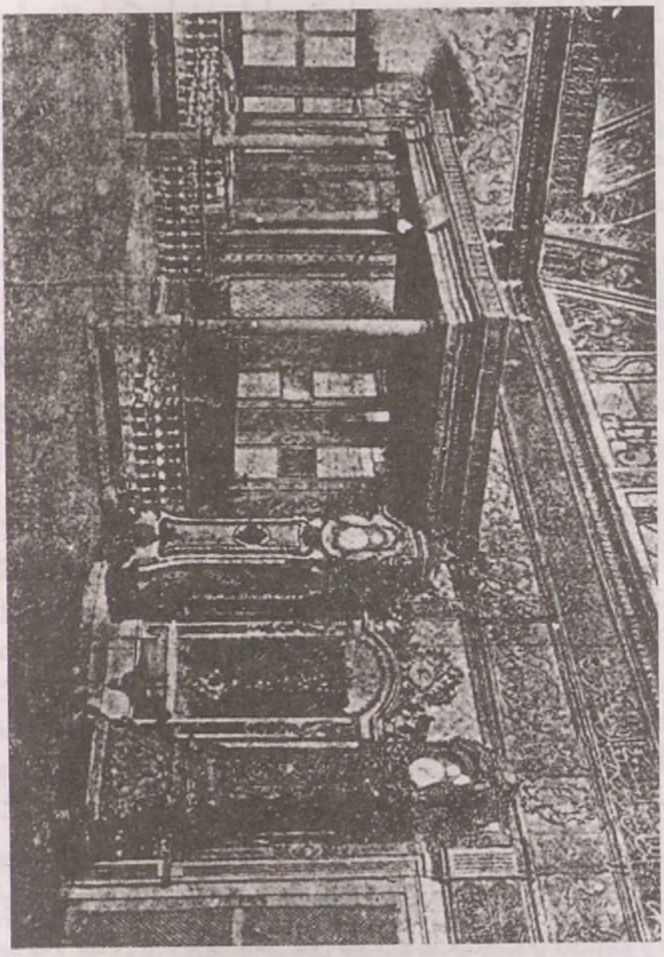
Osmanlı Devleti'nde, ulema sınıfı çok önemli bir misyona sahipti. Devletin ilk zamanlarından itibaren kadılar, hem adlî hem de idarî işleri yürütürlerdi. İlk veziriazamın kazaskerlikten yetiştiği düşünülürse, bu sınıfın askerî sınıftan daha önemli olduğu görülür. **İlmiye sınıfının statüsüyle ilgili temel düzenlemeler, Fatih döneminde yapılmıştır.** Fatih'in son zamanlarına doğru, görevi önceleri yalnızca orduyla sınırlı olan kazaskerlik; Rumeli ve Anadolu kazaskerlikleri diye ikiye ayrıldı. XV. yüzyıl sonlarına kadar başmüftülük görevini yerine getirecek ayrı bir memuriyet yoktu. Padişahlar bu görevi, bazen Bursa bazen de İstanbul kadılarına verdiler. Ancak fetva[dinî olur] almak için başka ulemaya[din âlimi] başvurdukları ve istedikleri tarzda fetva aldıkları da olurdu. II. Bayezit zamanında müftülük Mevlânâ Ali Cemali'ye verildi. Kanunî zamanında bu kişinin ölümü üzerine görev **Meşihat-ı İslâmiye** adıyla Kemal Paşazade'ye geçti ve kurumlaştı. Böylece, ulemanın şeriat adına fetva vermesi **hükümdarın kararlarına müdahalelerini de kolaylaştırıyordu.** Padişahların halifelik ünvanını **[Sayfa 471]** kullanmalarının bir sonucu olarak, şeyhülislâmlar, sadrazamlarla aynı seviyede kabul edildiler. Fetva hizmetinin kurumlaşmasının bazı faydaları da olmuştu. Bazı şeyhülislâmlar, şeriat adına, padişahların taşkınlıklarına sınırlı da olsa engel olabilmişlerdi.

Sayfa : 471

عسکری تشکیلات بوزولدقدن صوکره علمیه طریقنده‌ده تحوللر
اولدی : احتمال ، پادشاهلرك ومقربلرك مداخله‌لرینه محل قالماق‌اوزره
علمیه رتبه‌لری علما اولادینه حصر ایدلك ایسته‌ندی و فقط افراطه

Sayfa : 472

٤٧٢

طوغفيو سرايندهمعابده صالونى. (بوقسم قالونى زمانندهمهارتسانهايله يرلشمش بالآخره اوجو نجمى عثمانى زمانندهتعميرايدهرك يشدر)

واردير يله رق (بشيك علمالغى) كى كولونج بروضعيت احداث اولوندى. فى الحقيقه دولتك انحطاط دورنده، دوغار دوغماز كنديلرينه مدرسلك رتبه سى توجيه ايديلن علما اولادى واردى . بشيك علمالغى ده بودر .

یواصولك اسکی طرزده اولسون علمی مزیتلره مالك علما یتشدیرمسی قابل اوله مازدی . بوصورتله یتیشن جاهل ومتعصب صاریقلیلر ، موقعلرینی محافظه ایچون تزویر وفساد یولنه دوکلدیلر ، صوکره لره دوغرو هردرلو یکیلکه دشمن اولان یکی چریلر ایله الاله ویردیلر ، ارتجاعلری کوروکله دیلر . تنظیماتدن وحتی مشروطیتدن صوکره بیله مشیخت وعلمیه صنفی آز چوق اسکی موقعنی محافظه ایتدی . برطرفدن دولتك تجدیدینه چالیشیلیر و مثلا عصری دولتلرده اولدیغی کبی تشریعی مجلسلر وعدلی تشکیلات وجوده کتیریلیرکن دیکر طرفدن (باب فتوی) و (محاکم شرعیه) ابقا ایدنشدی . ویریلن ایضاحاته نظراً معارف وتوزیع عدالت وظیفه سی علمیه صنفنه عائددی . ایلك زمانلرده قاضیلر لاینعزل اولدیغی ایچون استقلال ایله ایفای وظیفه ایدرلردی . اون یدنجی عصر نهایتنه دوغرو قاضیلرك بر سنه مدتله ایفای وظیفه ایتمسی اصول اتخاذ ایدلدی . استانبول قاضیسنك اصل وظیفه سندن باشقه تجارته ، صنایعه ، معمولات وارزاقه نظارت کبی بروظیفه سی دها واردی .

عسکر صنفلری

عثمانلی دولتی تشکیلاتنك الك مهمی عسکری تشکیلاتدر . دولتك قورولمسی صره سنده اردو تشکیلاتی یوقدی . ایجاب ایتدکجه بکك دعوتی اوزرینه عشیرت دلیقانلیلری حربه کیدردی . دولت اهمیت کسب ایتمکه باشلایجه الك مهم قسمی (یایا) نامیله پیاده اولق اوزره بعض عسکری تشکیلات یاپیلدی . بونلر سفر اثناسنده علوفه (معاش) آلیرلر ، حربدن صوکره مملکتلرینه عودت ایدرلردی . بوعسکرك دائمی اولماسی محذورلی کورولدی . حکمدارلر قدرتلرینی آرتیرمق ، دولتی مرکزیلشدیرمك ده ایستیورلردی . بونك اوزرینه اورخان وبرنجی مراد زمانلرنده یکی عسکری تشکیلات وجوده کتیرلدی .

Sayfa 471

Askerî teşkilât bozulduktan sonra ilmiye sınıfında da yozlaşma belirtileri başlamış, padişah ve çevresindekilerin müdahalelerine meydan bırakmadan, ilmiye rütbeleri ulema sınıfının tekeline alınması süreci başlamış ve bunda da aşırıya **[Sayfa 472]** gidilerek **Beşik Ulemalığı** gibi gülünç bir görev icat edilmişti. Gerçekten, devletin dağılma döneminde, doğar doğmaz kendilerine müderrislik[medrese hocası] **rütbesi verilen ulema çocukları vardı**. Beşik Ulemalığı denen uygulama da budur.

[Sayfa 473]

Bu uygulamanın, eskiden olduğu gibi ilmî niteliklere sahip ulema yetiştirmesi mümkün değildi. **Bu şekilde yetişen cahil ve mutaassıp sarıklılar,** mevkilerini korumak için her türlü fenalığa başvurmuşlar, sonraları ise her türlü yeniliğe düşman olan yeniçerilerle el ele vererek, irticayı körüklemişlerdir. Tanzimat'tan ve hatta Meşrutiyet'ten sonra bile, fetva kurumu(meşihat) ve ilmiye sınıfı az çok konumunu muhafaza etti. Bir taraftan çağdaş devletlerde olduğu **gibi, yasama meclisleri ve adlî teşkilât yeniden yapılandırılırken,** diğer taraftan da fetva kurumu ve şer'i mahkemeler yerinde bırakıldı. Yine eğitim ve adalet görevi ilmiye sınıfına aitti. İlk zamanlarda kadılar azl edilemediği için bağımsız olarak görev yaparlardı. XVII. yüzyıl sonlarına doğru, kadıların birer yıllık sürelerle görev yapması kuralı getirildi. **İstanbul kadısının asıl görevinden başka; ticaret, sanayi, üretim ve yiyecek-içecek gibi konuları da gözetmesi gibi bir diğer sorumluluğu da vardı.**

Askerî Sınıflar

Osmanlı Devleti teşkilâtının en mühimi, askerî teşkilâttır. Devletin kurulması sırasında ordu teşkilâtı yoktu. Gerektikçe, Bey'in daveti üzerine aşiret delikanlıları savaşa giderlerdi. Devlet önem kazanmaya başlayınca temel birim piyade olmak üzere bazı askerî sınıflar oluşturuldu. Bunlar sefer esnasında ulûfe alırlar, savaştan sonra ise memleketlerine dönerlerdi. Sürekli bir ordunun olmaması sakıncalı görüldü. Orhan ve I. Murat zamanında, hükümdarların kudretlerini arttırmak ve devleti merkezileştirmek için yeni askerî teşkilât kuruldu.

ایدلیوب ورثه‌سنه ترك اولوناجغی ، تکمیل بومساعداته اهل اسلام، وملل سائره‌نك بعد استشنا مظهر اولدقلری تأمین ایدیلیور ، کرك بوخصوصات ایچون وکرك تنظیمات عسکریه ایچون لازم کان قانونلرك مجالس عائده‌سی طرفندن همان وضع وتنظیمنه باشلانمسی امر اولونیوردی. نهایت بوتون بوقانونلره تمامیله رعایت ایدلمك اوزره هم پادشاهك هم‌ده

رشید پاشا

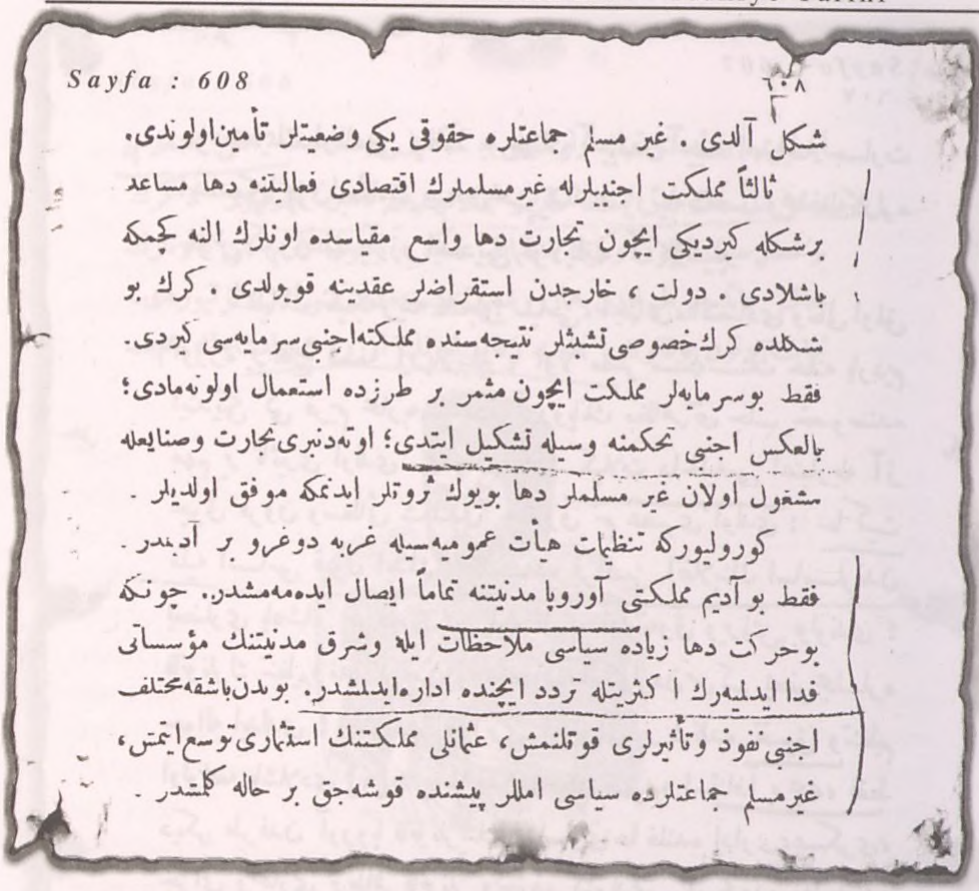
علما و وکلا نك یمین ایده‌جکی علاوه اولونمش ، خلافنه حرکت ایدنلرك حقنده هیچ رتبه‌یه وخاطر وکوکله باقیلمیه‌رق جزا تعیین ایدلمك اوزره. برده جزا قانوننامه‌سی تنظیمی خصوصی قیداولوندقدن صوکرا بوصورتله. « اصول عتیقه‌نك بوتون بوتون تغییر و تجدید » ایدلمش اولمه‌جغی ذکر اولونمق صورتیله وضع و تنظیمی ایسته‌نیلن قانونلرك شرعی قانونلر اولمادیغی احساس ایدلمشدی. دقت ایدیلیرسه فرمانده‌کی صوك سوزلرك ایلك سوزلری نقض ایلدیکی و یکی قانونلرك اسکی زمانه و اصوله

عودت دیمك اولمادینی وفقط بوجهتك آچیقدن آچیغه اعترافنه جسارت ایدلدیکی ایچون احکام شرعیه دن بحث ایدلمك صورتیله متعصب ومحافظه کارلره خوش کورونمك آرزو ایدلدیکی فولایلقله آکلاشیلیر .

تنظیماتك نتیجه لرینه کلنجه؛ سیاسی، اجتماعی، اقتصادی ومالی اولمق اوزره بر قاچ قسمه آیریلابیلیر : اولا مصر مسئله سنك حلنه یاردیم ایتدیکی کبی قریم محاربه سنده ده آوروپانك مظاهرتی جلب خصوصنده مهم بر تأثیری اولدی . دولت ده تشکیلات داخلیه سی اعتباریله آز چوق قرون وسطائی شکلندن چیقارق نیم عصری اولدی : حاکمیت ملیه اساسی قبول ایدلمش دکلسه ده فرانسز انقلابنك اساسلرندن بعضلری پادشاه طرفندن یمین ایله تایید اولونه رق ویرلمش بولوندی ؛ قانونلرك تنظیم ومذاکره سی ولومنصوب مأمورلردن مرکب بعض مجلسلره حواله ایدلدی ؛ حکومت دوائری آوروپائی بر شکلده تنسیق وتنظیم اولونمغه باشلادی [١] . برطرفدن احکام فقهیه یه استناداً برمجله، فقط دیکر طرفدن آوروپا قانونلرینك اساسلری داخلنده اداری، عسکری، جزائی وتجاری برطاقم قانونلر وجوده کتیرلدی . اسکی مدرسه لریاننده غرب اصولنده مکتبلر آچیلمغه باشلادی .

ثانیاً مسلملر ایله غیرمسلملر آراسنده کیتدکجه دها واسع برمساوات حقوق تأسس ایتدی ؛ کیمی شرق معارفی ایله یتیشمش کیمی ده آوروپائی تحصیل کورمش مسلم ، غیرمسلم مختلف عناصردن مرکب قوتلی مأمورین صنفی وجوده کلدی . قیافت ، معیشت ، عادات مختلط بر

[١] ناظرلق عنوانك قبولی دهااسکیدر . ایکنجی محمودك صوك زمانلرنده بوعنوان ویرلمکه باشلامشدی ؛ حتی اوصیرالرده برمدت صدر اعظملرده باش وکیل دینمشدر .

Sayfa : 608

٦٠٨

شكل آلدى . غير مسلم جماعتلره حقوقى يكى وضعيتلر تأمين اولوندى.
ثالثاً مملكت اجنبيلرله غيرمسلملرك اقتصادى فعاليتنه دها مساعد
برشكله كيرديكى ايچون تجارت دها واسع مقياسده اونلرك النه كچمكه
باشلادى . دولت ، خارجدن استقراضلر عقدينه قويولدى . كرك بو
شكلده كرك خصوصى تشبثلر نتيجه سنده مملكته اجنبى سرمايه سى كيردى.
فقط بو سرمايه لر مملكت ايچون مثمر بر طرزده استعمال اولونه مادى؛
بالعكس اجنبى تحكمنه وسيله تشكيل ايتدى؛ اوته دنبرى تجارت وصنايعله
مشغول اولان غير مسلملر دها بويوك ثروتلر ايدنمكه موفق اولديلر .
كورولیورکه تنظيمات هيأت عموميه سيله غربه دوغرو بر آدىدر .
فقط بو آديم مملكتى آوروپا مدنيتنه تماماً ايصال ايده مه مشدر. چونكه
بوحركت دها زياده سياسى ملاحظات ايله وشرق مدنيتنك مؤسساتى
فدا ايدليه رك ا كثريتله تردد ايچنده اداره ايدلمشدر. بودن باشقه مختلف
اجنبى نفوذ وتأثيرلرى قوتلنمش، عثمانلى مملكتنك استثمارى توسع ايتمش،
غيرمسلم جماعتلرده سياسى املر پيشنده قوشه جق بر حاله كلمشدر .

Sayfa 606

[Tanzimat dönemi anlatılırken] ... **bu haklardan Müslüman olan olmayan herkesin istisnasız faydalanacakları temin ediliyor,** gerek bu hususlar için, gerek askerî düzenlemeler için, gerekli kanunların ilgili meclisler tarafından hemen uygulamaya konulması emrediliyordu. Fermanın sonunda da **bütün bu kanunlara uyma konusunda,** hem padişahın hem de ulema ve vekillerin yemin edeceği ilave edilmiş, tersine hareket edenler hakkında hiç rütbeye, hatır ve gönüle bakılmayarak ceza vermek üzere bir de ceza kanunu düzenleneceği eklendikten sonra, bu şekilde "eski uygulamaların tamamen değiştirilip yenileştirildiği" ifade edilerek, uygulanması istenilen kanunların dinî kanunlar olmadığı özellikle belirtilmişti. Dikkat edilirse, fermandaki son sözlerin ilk sözlerle tezat oluşturduğu ve yeni kanunların eski zamana ve uygulamalara **[sayfa 607]** dönüş demek olmadığının

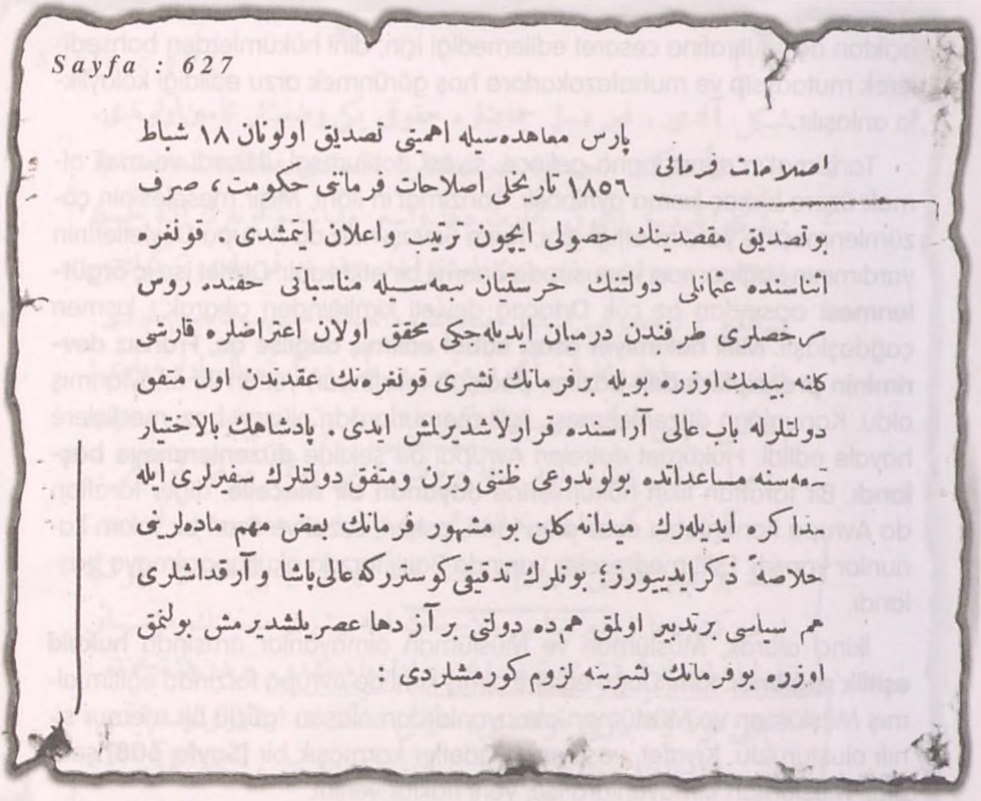
açıktan açığa itirafına cesaret edilemediği için, dinî hükümlerden bahsedilerek mutaassıp ve muhafazakarlara hoş görünmek arzu edildiği kolaylıkla anlaşılır.

Tanzimat'ın sonuçlarına gelince; siyasî, toplumsal, iktisadi ve malî olmak üzere birkaç kısma ayrılabilir. Tanzimat'ın ilânı, Mısır meselesinin çözümlenmesine yardım ettiği gibi, Kırım Savaşı'nda da Avrupa Devletlerinin yardımının sağlanması konusunda önemli bir etki yaptı. Devlet ise **iç örgütlenmesi** açısından az çok Ortaçağ devleti kimliğinden çıkarak, kısmen çağdaşlaştı. **Millî hakimiyet esası kabul edilmiş değilse de, Fransız devriminin prensiplerinden** bazıları padişah tarafından yemin ile onaylanmış oldu. Kanunların düzenlenmesi, ilgili memurlardan oluşan bazı meclislere havale edildi. Hükümet daireleri Avrupaî bir şekilde **düzenlenmeye başlandı**. Bir taraftan fıkıh hükümlerine **dayanan bir Mecelle**, diğer taraftan da Avrupa kanunlarını esas alan idarî, askerî, cezaî ve ticarî bir takım kanunlar yapıldı. Eski medreseler yanında Batılı tarzda okullar açılmaya başlandı.

İkinci olarak, Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasında **hukukî eşitlik sağlandı.** Kimi Doğu eğitimi almış kimi de Avrupa tarzında eğitim almış Müslüman ve Müslüman olmayanlardan oluşan güçlü bir memur sınıfı oluşturuldu. Kıyafet, yaşayış ve âdetler karmaşık bir **[Sayfa 608]** şekil aldı. Müslüman olmayanlara ise, yeni haklar verildi.

Üçüncü olarak, ülke yabancılarla Müslüman olmayanların ekonomik faaliyetine daha uygun bir hale geldiği için ticaret de büyük oranda onların eline geçmeye başladı. Devlet ise, dışardan borç almaya başladı. Gerek bu şekilde, gerek özel girişimler sonucunda ülkeye yabancı sermayesi girişi hızlandı. Fakat bu sermayeler ülke için faydalı bir şekilde kullanılamadı; **tam tersine yabancıların güçlenmesini sağladı.** Öteden beri ticaret ve sanayiyle uğraşan Müslüman olmayanlar daha büyük servetler edinmeyi başardılar.

Görülüyor ki Tanzimat genel olarak Batı'ya doğru bir adımdır. Fakat bu adım, ülkeyi Avrupa uygarlığına tamamen taşıyamamıştır. Çünkü bu hareket siyasî nedenlerle Doğu uygarlığının kurumları feda edilmeyerek gerçekleştirildiği için tam bir dönüşüm sağlayamamıştır. Bunun dışında değişik yabancı nüfûz ve etkiler güçlenmiş, Osmanlı Devleti'ne dış müdahaleler artmış, Müslüman olmayan milletler siyasî emeller peşinde koşacak bir hale gelmiştir.

Sayfa : 627

اصلاحات فرمانی

پارس معاهده‌سیله اهمیتی تصدیق اولونان ۱۸ شباط ۱۸۵۶ تاریخلی اصلاحات فرمانی حکومت، صرف بوتصدیق مقصدینك حصولی ایچون ترتیب واعلان ایتمشدی. قونغره اثناسنده عثمانلی دولتنك خرستیان سبعه‌سیله مناسباتی حقنده روس رخصلری طرفندن درمیان ایدیلهجکی محقق اولان اعتراضلره قارشی کلنه بیلمك اوزره بویله برفرمانك نشری قونغره‌نك عقدندن اول متفق دولتلرله باب عالی آراسنده قرارلاشدیرلمش ایدی. پادشاهك بالاختیار تمه‌سنه مساعداتده بولوندوغی ظننی ویرن ومتفق دولتلرك سفیرلری ایله مذاکره ایدیلهرك میدانه کلن بو مشهور فرمانك بعض مهم ماده‌لرینی خلاصةً ذکرایدییورز؛ بونلرك تدقیقی کوسترر که عالی‌پاشا و آرقداشلری هم سیاسی برتدبیر اولمق هم ده دولتی برآز دها عصریلشدیرمش بولنمق اوزره بوفرمانك نشرینه لزوم کورمشلردی :

Sayfa 627

Islahat Fermanı

Hükümet, 18 Şubat 1856 Islahat Fermanı'nı Paris Anlaşması'nın geçerli olabilmesi için ilân etmişti. Kongre sırasında Osmanlı Devleti'nin Hristiyan vatandaşlarıyla ilişkileri hakkında Rus delegasyonu tarafından ileri sürüleceği kesin olan itirazlara karşı gelinebilmek üzere böyle bir fermanın yayınlanması, anlaşmanın imzalanmasından önce müttefik devletlerle Osmanlı hükümeti arasında kararlaştırılmıştı. **Padişahın kendiliğinden vatandaşlarına eşitlik hakları verdiği izlenimini veren ve müttefik devletlerin elçileri ile görüşülerek meydana getirilen bu ünlü fermanın bazı önemli maddelerine kısaca değiniyoruz. Bunların incelenmesi gösterir ki Âli Paşa ve arkadaşları hem siyasî bir önlem olmak, hem de devleti biraz daha çağdaşlaştırmak üzere bu fermanın yayınlamasını gerekli görmüşlerdi.**

Sayfa : 639

عبدالعزیزك خلعی

عالی پاشانك وفاتندن صوکرا ، خلقك توجهی اك زیاده قازانان ذات مدحت پاشا اولمشدی. مدحت پاشا ایله منور طبقه‌یه منسوب بعض طرفدارلری عبدالمجید وعبدالعزیزك اسرافلری نتیجه‌سنده کوندن کونه وخامت پیدا ایدن مالی بحرانه آنجق برمجلس مبعوثانك قونترولی واسطه‌سیله چاره بولنه‌بیله‌جکنی دوشونیورلر، قسماً اداره‌سزلکدن متولد اولان عصیانلره قارشی ده اك ایی تدبیرك کذلك قانون اساسی تنظیمی ایله مشروطیتك اعلانی اولاجغنی برقناعت حالنده طاشیورلردی . حالبوکه مشروطیتی پك متعظم اولان عبدالعزیزه قبول ایتدیرمك ممکن دکلدی . عبدالعزیزك ، بر قانون اساسیی قبول ایتمك شویله دورسون ، عصیانلرك شدت پیدا ایتدیکی بو زمانده محمود ندیم پاشایی یکبدن صدارته کتیرمش اولمسی کندیسندن هرکسی نفرت ایتدیرمك ایچون کافی کلمشدی. چونکه محمود ندیم روس طرفدارلغیله طانمشدی ؛ جنرال ایغناتیه‌فك بوتون آرزولرینی اجراده تردد کوسترمیوردی . ایغناتیه‌فك نفوذی بو صیرالرده بویوك مأمورلرك عزل ونصبلرنده بیله تأثیرینی کوسترمکده ایدی . خلق، عبدالعزیزی، اولجه ۱۸۳۳ ده باباسی ایکنجی محمودك یاپدیغی کبی چارله اویوشمغه حاضر اولمغله اتهام ایدییورلردی. مایس آیی ایچنده مدرسه‌لرطلبه‌سنك وخلقك یاپدیغی برنمایش محمود ندیم پاشانك صدارتدن چکلمسنی انتاج ایتدی. بودفعه یکبدن تشکیل ایدیلن مجلس وکلایه مدحت پاشادا.خل اولمش وکندیسنك یتیشدیرمه‌لرندن خیرالله افندی ده شیخ الاسلام تعیین ایدلمشدی.

Sayfa 639

Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesi

Âli Paşa'nın ölümünden sonra, halkın sevgisini en çok kazanan kişi Midhat Paşa olmuştu. **Midhat Paşa ile onu destekleyen bazı aydınlar, Abdülmecit ve Abdülaziz'in savurganlıkları sonucunda günden güne kötüye giden ekonomik durumun çaresini, Meclis-i Mebusan'ın oluşturulmasında görüyorlardı. Kısmen kötü yönetimden kaynaklanan isyanlara karşı da en iyi önlemin, Kanunu Esasî'nin hazırlanarak Meşrutiyetin ilânı olacağına inanıyorlardı. Halbuki meşrutiyet sistemini Abdülaziz'e kabul ettirmek mümkün görünmüyordu. Abdülaziz'in bir Kanunu Esasî kabul etmek şöyle dursun, isyanların yoğunlaştığı bir dönemde Mahmut Nedim Paşa'yı yeniden Sadrazamlığa ataması, herkesi kendisinden nefret ettirmesi için yeterli oldu. Çünkü Mahmut Nedim Rus taraftarlığıyla tanınmıştı. General İgnatiyev'in bütün isteklerini yerine getirmekte tereddüt göstermiyordu. İgnatiyev'in nüfûzu bu sıralarda büyük memurların göreve atanma ve el çektirmelerine bile etki edebiliyordu. Halk Abdülaziz'i, 1833 de babası II. Mahmut'un yaptığı gibi Çar'la anlaşmaya hazır olmakla suçluyordu.** Mayıs ayı içinde medrese öğrencilerinin ve halkın yaptığı bir gösteri sonucunda, Mahmut Nedim Paşa sadrazamlıktan istifa etti. Yeni oluşturulan **Meclis-i Vükelâ'da Midhat Paşa** da görev almış ve kendisinin yetiştirdiği **Hayrullah Efendi de Şeyhü'l-İslâm olarak atanmıştı.**

Sayfa : 642

٦٤٢

ایدلدی . عبدالعزیزك خلعی متعاقب روسیه‌دن کری چاغریلان ایغناتیه‌ف تکرار استانبوله کوندرلدی . ایغناتیه‌ف وقتیله مه‌نچیقونك پادیشاه‌قادار آغیر حرکتلرده بولونیور ، صربستاندن تلاشلی خبرلر آلدقجه دها عظمت کوسترمکه چالیشیوردی . نهایت تورکلر آلکسیناج قلعه‌سنی آلدیلر ، بلغراد یولی مدافعه‌سز قالدی . ایغناتیه‌ف درحال قرق سکز ساعتلك برتوللتیاتوم ویره‌رك همان متارکه‌یا پیلمسنی طلب ایلدی. روسلرك بر حرب آچاجغندن اورکن هیأت وکلا متارکه‌یی قبول ایتدی . (۲ تشرین ثانی ۱۸۷٦) .

قانونه اساسینك اعلانی مشروطیتك تأسیسی

استانبولده طوپلانه‌جق قونفرانسه آلتی بیوك دولت ، مرخصلرینی کوندرمشدی . بونلر عثمانلی حکومتی مرخصلرینی آرالرنده بولوندیرمقسزین خصوصی اجتماعلر یاپارق صربستان وقاراداغ ایله پاپیله‌جق صلح شرائطنه ، بولغارستانله بوسنه وهرسکده اعلان ایدیله‌جك مختاریته عائد بر چوق مذاکره‌لرده بولوندیلر ، عثمانلی مرخصلرینه تکلیف ایتمك اوزره مفصل بر پروغرام ترتیب ایتدیلر .

آوروپا مرخصلری استانبولده بو مذاکرات ایله مشغول ایکن حکومت‌ده بوش دورمایور ، تدقیقاتی خیلی ایلرولهمش اولان قانون اساسینك بر ان اول اعلانی اسبابنی تأمینه چالیشیوردی . صدراعظم رشدی پاشانك استعفاسی اوزرینه مدحت پاشانك صدارته کچدیکنك دردنجی کونی (۲۳ کانون اول ۱۸۷٦) قونفرانس ، رسماً کشاد اولوناجق و عثمانلی مرخصلری دیکر دولتلر مرخصلریله برلکده مذاکراته اشتراك ایلیه‌جکلردی . ترسانه‌ده تخصیص ایدیلن دائره‌ده آچیلان قونفرانسه ریاست ایدن عثمانلی مرخصی و خارجیه ناظری صفوت پاشا

نطقنی ایرادایتمکده ایکن قانون اساسی‌ده باب عالی حولیسنده بیکلرجه خلق قارشیسنده اوقونویوردی . طوپلرك آتیلمقده بولوندیغی بوائناده صفوت‌پاشا مرحصلره خطاباً (ایشتدیککز شوطوپ سسلری بوتون ممالك عثمانیه ایچون قانون اساسینك اعلان اولوندوغنی خبر ویرییور . بو دقیقه‌دن اعتباراً توركیه حکومات‌مشروطه صیراسنه داخل‌اولمشدر) دیدی . بو صورتله باب عالی ، انسانیت نامنه حرکت ایتدکلرینی سویلدکلری حالده دیکر مسلم و غیر مسلم تبعه‌یی دوشونمیه‌رك یالکز اسلاو خرستیانلرك اوطوردقلری مملکتلر حقنده اصلاحات ایسته‌ین آوروپا دولتلرینه قارشی دها انسانیتکار داورانه‌رق عموم مسلم وغیر مسلم تبعه‌یه حقوقی بر مساوات ویرن مشروطیت اداره‌یی قبول ایتمك صورتیله جواب ویرییور و بو جواب ایله‌ده موفقیت تأمین ایده‌جکنی ظن ایلیوردی . فقط وعدلرینی ایفا ایتمك خصوصنده دائما مساحه‌کار داورانان عثمانلی حکومتنك بو اعلانی‌ده مرحصلر اوزرنده‌مؤثراولمادی و ترسانه قونفه‌رانسی دوام ایلدی . باب عالی ایلك پروغرامی رد ایتدیکی جهتله مرحصلر بونی تعدیلاً ایکنجی بر پروغرام دهاتکلیف ایلدیلر . مدحت پاشا ، حکومتك یوکسك رجالندن یوز سکسان کشیلك برمجلس طوپلایارق پروغرام‌ماده‌لرینك قبول ایدیلوب‌ایدلمه‌سی لازم کلدیکنی صوردی . حکومتك استقلالنی‌مخل اولان بو شرائطك عدم قبولنه اتفاق آراحاصل‌اولدی . بناءً علیه ٢٠ کانون ثانی ١٨٧٧ تاریخنده رد جوابی ویرلدی و قونفه‌رانس داغیلدی . جنرال‌ایغناتیه‌ف اوروپاده بر سیاحته چیقارق صیراسیله بویوك دولتلرك پای تختلرینی دولاشدی وپارس‌معاهده‌سی باقی ایسه‌خرستیانلره تعلق ایدن‌جهتلرینك اجراسی ایچون روسلرك عثمانلی حکومتنی تضییق ایتمسی سوء تلقی

ایتمه‌ملری ، اگر او معاهده آرتق حکمسزسه آوروپانك بو حکومتی حمایه ایتمسی ایچون حقوقی بر سبب قالمامش اولدوغنی تقدیر ایتلری ایجاب ایده‌جکنی بوتون قوتیله بو دولتلره قبول ایتدیرمکه چالیشدی . انکلیزلر ، لوندره‌ده یکی‌بر قونفرانسك طوپلانمسنی ایسته‌دیلر. طوپلانان لوندره قونفرانسنك مقرراتی باب‌عالی‌یه تبلیغ اولوندی (۳نیسان۱۸۷۷).

مدحت پاشانك تبعیدی مجلس مبعوثانك کشادی

ایکنجی عبدالحمید، اعلانندن آز اول‌یاپدیغی بر تصحیحده قانون اساسیده بعض‌ماده‌لری تبدیل‌ایتمش‌واز جمله(حکومتك امنیتنی اخلال ایدنلری حدوددن اخراج و تبعید ایتمك صلاحیتنی منحصراً پادشاهه ویرمك اوزره) یوزاون اوچونجی ماده‌یه بر فقره علاوه ایتمش ایدی. ایشته بو فقره‌یه استناداً ترسانه قونفرانسنك داغیلمسندن بر قاچ کون صوکرا (٥ شباط ۱۸۷۷) بردن بره صدر اعظم مدحت پاشایی عزل ایله اوروپایه تبعید ایلدی . مع‌مافیه قانون اساسی احکامنك دوام‌ایده‌جکی ظننی تأمین ایچون‌ده مبعوثانك انتخاباتی تسریع ایتدیردی و مارت آینده مجلسی طوپلاتدی . لوندره قونفرانسنك مقرراتی باب‌عالی‌یه تبلیغ ایدلدیکی زمان پادشاه بونی مجلس مبعوثانه تودیع ایلدی . مجلس قبولی ممکن اولمدیغنی بیلدیردی ؛ باب‌عالی رد جوابی ویردی .

Sayfa 642

... Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden sonra Rusya'ya çağrılan İgnatiyev tekrar İstanbul'a gönderildi. İgnatiyev, daha önceki Rus Büyükelçisi Mençikof gibi, oldukça ağır hareketlerde bulunuyor, Sırbistan'dan olumsuz haberler aldıkça da kibirli davranışlar gösteriyordu. Türklerin Aleksinac kalesini almasından sonra, Belgrat yolu savunmasız kalınca, İgnatiyev hemen 48 saatlik bir ültimatom vererek der-

hal barış anlaşması yapılmasını talep etti. Rusların bir savaş açacağından ürken vekiller heyeti, İgnatiyev'in anlaşma talebini kabul etti. (2 Kasım 1876).

Kanunu Esasî'nin İlânı

İstanbul'da toplanacak konferansa, altı büyük devlet temsilcilerini göndermişti. Büyük devletler, Osmanlı hükümeti temsilcilerini aralarında bulundurmaksızın özel toplantılar yaparak Sırbistan ve Karadağ ile yapılacak barış şartlarını, Bulgaristan'la Bosna ve Hersek'te ilân edilecek özerklikle ilgili birçok görüşmelerde bulundular. Osmanlı temsilcilerine teklif edilmek üzere ayrıntılı bir program hazırladılar.

Avrupalı temsilciler İstanbul'da bu görüşmeleri sürdürürken Osmanlı hükümeti de boş durmuyor, hazırlık çalışmaları oldukça ilerlemiş olan Kanunu Esasî'nin bir an önce ilân edilmesi için çaba harcıyorlardı. Sadrazam Rüşdi Paşa'nın istifası üzerine, Midhat Paşa'nın sadarete geçtiğinin dördüncü günü (23 Aralık 1876), konferans resmen açılacak ve Osmanlı Devleti temsilcileri diğer devletlerin temsilcileriyle birlikte görüşmelere katılacaklardı. Tersanede, bu konferans için düzenlenmiş olan salonda başlayan konferansa başkanlık eden Osmanlı temsilcisi ve Dışişleri Bakanı Safvet Paşa, **[sayfa 643]** konuşmasını yaptığı sırada **Babıâli avlusunda binlerce kişi de Kanunu Esasî'yi dinliyorlardı. Topların atılmaya başlandığı sırada Safvet Paşa temsilcilere: "İşittiğiniz şu top sesleri Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu her yer için ilân edilen Kanunu Esasî'nin habercisidir. Artık bu dakikadan itibaren Türkiye meşrutiyetle yönetilen devletlerin arasına dahil olmuştur" demişti.** İnsanlık adına hareket ettiklerini söyledikleri halde, diğer Müslüman ve Müslüman olmayan halkı düşünmeyerek, yalnız Slav ve Hristiyanların oturdukları ülkelerle ilgili yeni düzenlemeler isteyen Avrupa devletlerine nazaran daha insancıl davranarak, tüm halkı kucaklayan ve hukukî eşitlik tanıyan bir anayasa ilânıyla, Avrupa devletlerinin bu ayrımcı tutumuna cevap veriyor ve bunda da başarı kazanacağını zannediyordu. **Fakat Osmanlı hükümetinin ilân ettiği bu Anayasa'da, temsilciler üzerinde olumlu bir etki yaratmadı.** Çünkü, büyük dev-

let temsilcileri daha önceleri de kendilerine verilen sözlerin yerine getirilmediğini varsayarak konferansa devam ettiler. Osmanlı hükümeti, Avrupalı temsilcilerin kendilerine sunduğu ilk taslağı kabul etmediği için ikinci bir taslak daha teklif ettiler. Midhat Paşa, **devlet ileri gelenlerinden 180 kişilik bir meclis toplayarak ileri sürülen taslak maddelerinin kabul edilip edilmeyeceğini sordu.** İkinci taslağı görüşmek üzere bir araya gelen meclis, bağımsızlığa müdahale anlamı taşıyan maddeleri içeren taslağı 20 Ocak 1877 tarihinde reddetti. Bu olumsuz karardan sonra konferans dağıldı. General İgnatiyev Avrupa'da siyasî nitelik taşıyan ziyaretlere başladı. Sırasıyla büyük devletlerin başkentlerini dolaşarak, Paris Antlaşması'nın hükümleri hâlâ yürürlükte ise; Hristiyanlarla ilgili hakların ve düzenlemelerin takip edilmesi için Rusya'nın Osmanlı hükümetini baskı altında tutmasının kötü niyet olarak algılamamasını, **[644. sayfa]** eğer, o antlaşma artık geçerli değilse, Avrupa'nın Osmanlı hükümetini koruması için hukukî bir sebep kalmadığını takdir etmeleri gerektiğini bütün kuvvetiyle bu devletlere kabul ettirmeye çalıştı. İngilizler, Londra'da yeni bir konferansın toplanmasını istediler. Toplanan Londra Konferansı'nın sonuçları 3 Nisan 1877'de Babıâli'ye bildirildi.

Midhat Paşa'nın Sürgüne Gönderilmesi

Meclis-i Mebusan'ın Açılması

II. Abdülhamit Kanunu Esasî'nin ilânından az önce yaptığı bir düzeltmede bazı maddeleri değiştirmiş ve "hükümetin güvenliğini tehlikeye düşürecek kişileri ülke sınırlarından dışarı çıkarma ve sürgüne gönderme hakkını padişaha veren" 113. maddeye bir fıkra eklemişti. İşte bu fıkraya dayanarak, Tersane Konferansı'nın dağılmasından birkaç gün sonra (5 Şubat 1877) birden bire Sadrazam Midhat Paşa'yı görevden alarak Avrupa'ya sürgüne gönderdi. Ancak Kanunu Esasî'nin gereklerini yerine getireceği izlenimini de vermek için Mart ayında meclisin toplanmasını sağladı. Londra Konferansı sonuçları Babıâli'ye bildirilince padişah bu sonuçları meclise gönderdi. Meclis de konferans sonuçlarının onaylanamayacağına karar verdi.

Sayfa : 646

مجلس مبعوثان اوته‌دنبری حکومته صوك‌درجه اطاعتکار اولدوغی

Sayfa : 647

٦٤٧

وحتی بو یوزدن (اوت افندم مجلسی) اسمنی آلمش بولوندوغی حالده بوصیرالرده برقاچ‌مبعوث بعض‌مرتبه تنقیداته‌باشلامشدی. بونك‌اوزرینه عبدالحمید، مجلسی بردها آچمامق اوزره قاپاتدی ومبعوثلردن بعضیلرینی همان اوکون نفی‌ایتدی (١٨٧٨ شباط) .

Sayfa 646

Meclis öteden beri hükümetin isteklerini büyük oranda yerine getirdiği için [647 sayfa] **"evet efendim meclisi" ismini almıştı. Ancak, birkaç milletvekili sınırlı da olsa bu durumu eleştirmeye başlamıştı. Bunun üzerine Abdülhamit, meclisi bir daha açmamak üzere kapattı ve milletvekillerinin bazılarını hemen o gün sürgüne gönderdi.**

Sayfa : 653

دوقوزنجی قسم

— ٤ —

مشروطیت

۱۹۰۸ — ۱۹۲۰

مشروطیتك اعلانی و مطلقیتك سقوطی

غثمانلی ـ روس حربنك انتاج ایلدیکی فلاکتلر آراسنده مجلس مبعوثانی ـ بر دها اجتماعه دعوت ایتمك اوزره ـ فسخه موفق اولان ایکنجی عبدالحمید ، خلع اولونمق قورقوسیله بر طرفدن باب عالینك نفوذینی تدریجاً هیچه ایندیرمش ، دیکر طرفدن کیتدکجه آرتان تعقیبات وتضییقات ایله ایلك زمانلرده موجود نسبی حریتلری الغا ایدهرك خفیه‌لکه مستند شخصی بر استبداد اداره‌سی قورمشدی . لکن تضییق آرتدقجه منورلر وکنجلرده‌کی انتباه وکیزلی سیاسی فعالیت‌ده یوکسلدی. بالخاصه ماکدونیا ولایتلرنده باشلایان حرکت قارشیسنده عبدالحمید اصرار ایده‌میه‌رك مشروطیتك اعاده‌سنه مجبور اولدی. لکن سیاسی جمعیتلر آراسنده اك زیاده قوتلنن اتحاد وترقینك داخلده خطالری، مشروطیتك اعلانی متعاقب بلغارستان استقلالی وبوسنه هرسکك آوستریا ـ مجارستانه الحاقی کبی خارجی غائله‌لر توالی ایتدی. نهایت ۱۳ نیسان / ۳۱ مارت وقعه‌سی اتحاد وترقی جمعیتی ایله برابر مشروطیتی تهلکه‌یه دوشوردی .

لکن روم ایلیدن برحرکت اردوسنك استانبول اوزرینه یوروه‌سی نتیجه‌سنده عبدالحمید خلع اولوندی ، اتحاد وترقی‌ده برقات دهافوتلنه‌رك بر نوع کیزلی دیکتاتورلك تأسیس ایتدی . بوکا مقابل مجلس داخلنده وخارجنده شدتلی بر مخالفت باشلادی ؛ اتحادوترقینك مجلسده‌کی اکثریتی انحلاله اوغرادی . بوداخلی مجادلات آره‌سنده ایتالیاده طرابلس غربه تجاوزایتدی. بوحرب هنوز بتمه‌مشدی‌که بالقانلرده دولت عثمانیه علیهنده سیاسی ترتیبلر وجوده کلدی ، آرناودلقده بر عصیانك ظهوری منع اولونه‌مادی. باشلایان بالقان حربی‌ده حسن اداره ایدیله‌مدی، مغلوبیته منجراولدی. هنوز متارکه‌اولمشدی‌که اتحادوترقی برضربهٔ‌حکومتله‌موقع اقتداری تکرار اله کچیردی وبالقان دولتلری ایله نسبتاً اهون برصلح عقدینه موفق اولدی . لکن بو صره‌ده آوروپاده‌ده بویوك دولتلر آراسنده مجادله حاضرلقلری ایلریله‌مشدی ؛ حرب عمومینك ظهوری کچیکمدی . اتحادوترقینك بعض رؤساسی دولت عثمانیه‌یی ده‌بویوك جداله سوروکله‌دی ودها بویوك بر فلاکته سبب اوله‌رق موندروس متارکه‌سی عقد اولوندی. عثمانلی ایمپراطورلغی آرتق انحلال ایدییوردی. مع‌مافیه استانبول‌وازمیرك ودها برطاقم مواقع وسواحلك غالب‌دولتلرله یونانلیلر طرفندن‌اشغالی حادثه‌لری آنادولو وتورکلر حقنده‌کی تصورلرك وخامتنی میدانه‌چیقاردی. فی‌الحقیقه یالکز تورکك غیری عنصرلرله مسکون اراضی دکل، اصل تورکیه‌نك ده موجودیت واستقلالی تماماً تهلکه‌یه کیریوردی.

شمدی ، خلاصهٔ تدقیق ایتدیکمز بو دورك باشلیجه وقوعاتی برآز دها ایضاح ایدییورز :

Sayfa 653

Dokuzuncu Kısım

-4-

Meşrutiyet

1908-1920

Meşrutiyetin İlânı ve Mutlakiyetin Sona Ermesi

Osmanlı-Rus Savaşı'nın yol açtığı felaketlerin en önemlilerinden birisi de meclisin - bir daha toplantıya çağrılmamak üzere kapatılmasıdır. II. Abdülhamit, tahttan indirilme korkusuyla bir taraftan Babıâli'nin gücünü zaman içinde hiçe indirmiş, diğer taraftan da gittikçe artan baskılarla ilk zamanlarda sınırlı da olsa var olan özgürlükleri hiçe saymış, jurnale dayanan kişisel bir baskı rejimi kurmuştu. Ancak artan baskı karşısında bazı aydınlar da gizli bir takım arayışlara girmişlerdi. Özellikle Makedonya'da başlayan baskı karşıtı hareket karşısında, Abdülhamit ısrar edemeyerek meşrutiyeti yeniden ilân etmek zorunda kaldı. Bu siyasî örgütlenmeler arasında ön plana çıkan İttihat ve Terakki idi. Meşrutiyetin ilânından sonra Bulgaristan'ın bağımsızlığı, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan'a katılması gibi dış sorunlar ve 13 Nisan/31 Mart olayı gibi iç sorunlar birleşince, meşrutiyet kısmen tehlikeye düştü. [Sayfa 654] Ancak Rumeli'den bir hareket ordusunun İstanbul üzerine yürümesi sonucunda Abdülhamit tahttan indirildi. İttihat ve Terakki de bir kat daha kuvvetlenerek bir çeşit

gizli diktatörlük kurdu. Buna karşın meclis içinde ve dışında şiddetli bir muhalefet başladı; İttihat ve Terakki'nin meclisteki çoğunluğu tehlikeye girdi. İç siyasî çekişmeler sürerken İtalya, Trablusgarp'a saldırdı. Bu savaş henüz bitmemişti ki Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhinde siyasî komplolar meydana geldi. Arnavutluk'ta bir isyanın çıkması engellenemedi. Başlayan Balkan Savaşı da iyi yönetilemediği için yenilgiyle sonlandı. Henüz anlaşma olmuştu ki İttihat ve Terakki bir hükümet darbesiyle iktidarı tekrar ele geçirdi ve Balkan devletleri ile oldukça makul sayılabilecek bir barış anlaşması yapmayı başardı. Ancak, bu sırada Avrupa'da da büyük devletler arasında mücadele hazırlıkları ilerlemişti ve büyük savaşın[I. Dünya Savaşı] başlaması gecikmedi. İttihat ve Terakki'nin bazı yöneticileri Osmanlı Devleti'ni bu büyük maceraya sürüklediler. Daha da büyük bir felakete sebep olarak Mondros Mütarekesi imzalandı. Osmanlı İmparatorluğu artık dağılıyordu. Çünkü, İstanbul, İzmir ve daha bir takım yerlerin galip devletler ve Yunanlılar tarafından işgali olayları, Anadolu ve Türkler hakkındaki planlarının korkunçluğunu ortaya çıkardı. Türkiye'nin varlığı ve bağımsızlığı tehlikeye girmişti.

Şimdi, özet olarak incelediğimiz bu devrin başlıca olaylarını biraz daha ayrıntılı olarak inceliyoruz:

Sayfa : 655

فی الحقیقه عبدالحمید بوتون دور سلطنتنده خلافت عنوانه ودینی
نفوذه بویوك اهمیت ویرمشدی .

Sayfa 655

Abdülhamit saltanatı boyunca halifelik ünvanına ve dinî nüfûza büyük önem vermişti.

Sayfa : 659

یکی نسل، نسبی برحریتك موجود اولدیغی زمانلرده انتشار ایدن نامق کمالك اثرلری کبی وطنپرورانه یازیلری اوقویور ، معلومات عمومیه‌سی آرتمرق دیکر مملکتلرك اداره‌سی ایله عبدالحمید اداره‌سنی مقایسه ایتدکجه مطلقیتك اسقاطندن باشقه چاره کورمیوردی .

Sayfa 659

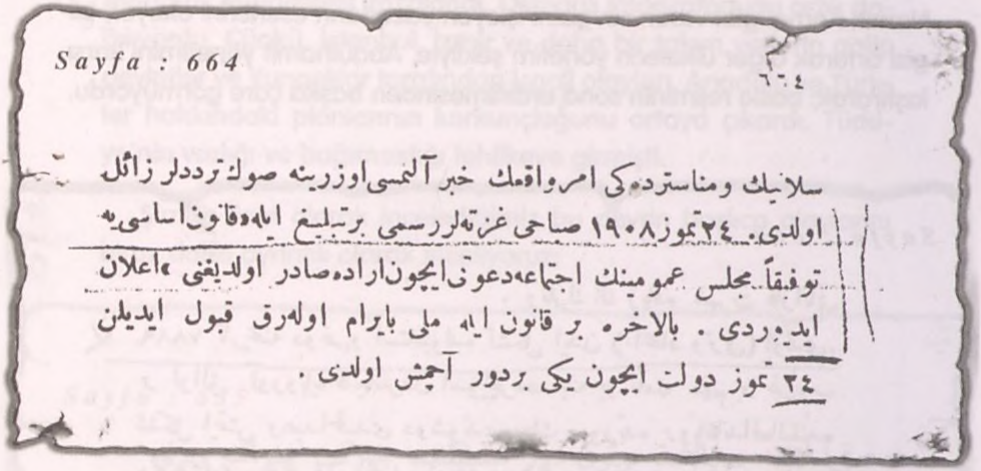
Yeni nesil, sınırlı bir özgürlüğün olduğu zamanlarda yayınlanmış olan Namık Kemal gibi vatan sevgisini işleyen yazarların eserlerini okuyor, bilgisi artarak diğer ülkelerin yönetim şekliyle, Abdülhamit yönetimini karşılaştırarak; baskı rejiminin sona erdirilmesinden başka çare görmüyordu.

Sayfa : 660

. بونلرك اك زیاده شهرت قازاندقلری
۱۸۸۹ تاریخنه دوغرو استانبولده تشکل ایدن (اتحاد وترقی) اولدی.
بر آرالق آوروپایه قاچانلردن اسویجره‌ده ینه بو نامله مهم بر غروپ تشکل ایتمش وعبدالحمیدی دوشوندیره‌جك صورتده پروپاغاندافعالیتنده بولونمشدی. بوغروپ ایچنده اولجه دیون‌عمومیه قومیسرلکنده بولنمش اولان مراد بك‌ده واردی. نشر ایتدیکی (میزان) غزته‌سی ایله شدتلی تنقیدلرده بولونیوردی. لکن بر مدت صوکره مراد بکله آرقداشلری آره‌سنده چیقان اختلاف وسرایدن واقع اولان دعوت اوزرینه مراد بك استانبوله عودت ایتدی. دیکر بعضلری مرادبکی تقلیدویا آوروپاده مأموریت قبول ایتدیلر. ژون‌تورك فعالیتی برآزتاوصادی. ذاتاً یونان محاربه‌سنده قازانیلان مظفریت عبدالحمیدك موقعی تحکیم ایله‌مشیدی.

Sayfa 660

Bu cemiyetler arasında en çok ünleneni **1889'lara doğru İstanbul'da kurulan İttihat ve Terakki oldu.** Bir ara Avrupa'ya kaçanlar da İsviçre'de yine bu isimle anılan önemli bir grup oluşturmuşlar ve Abdülhamit'i tahttan uzaklaştırmak için propagandaya başlamışlardı. Bu grup içinde önceleri Düyun-ı Umumiye komiserliği yapmış **olan Murat Bey de vardı.** Yayınladığı Mizan gazetesi ile şiddetli eleştirilerde bulunuyordu. Ancak bir süre sonra mücadele arkadaşlarıyla görüş ayrılığına düştü ve padişahın İstanbul'a dönmesi için kendisine yaptığı daveti kabul ederek ülkeye geri döndü. Murat Bey'in bazı arkadaşları da onu izleyerek ya ülkeye geri döndüler ya da Avrupa'da bir görev kabul ettiler. Bu gelişmeler üzerine Jön Türklerin mücadeleleri biraz kesintiye uğradı. Zaten Yunan savaşında **kazanılan başarı Abdülhamit'in konumunu güçlendirmişti.**

Sayfa : 664

٦٦٤

سلانيك ومناستردهكى امر واقعك خبر آلنمسى اوزرينه صوك ترددلر زائل
اولدى. ٢٤ تموز ١٩٠٨ صباحى غزتهلر رسمى برتبليغ ايله «قانون اساسى» يه
توفيقاً مجلس عمومينك اجتماعه دعوتى ايچون اراده صادر اولديغنى «اعلان
ايديوردى . بالاخره بر قانون ايله ملى بايرام اولهرق قبول ايديلن
٢٤ تموز دولت ايچون يكى بردور آچمش اولدى .

Sayfa 664

Selanik ve Manastır'daki oldu bittinin haber alınması üzerine son tereddütler de yok oldu. 24 Temmuz 1908 sabahı gazeteler resmi bir ilânla "Kanunu Esasî'nin gereği olan meclisin açılmasının padişah tarafından kabul edildiğini " ilân ediyorlardı. Sonraları bir kanunla millî bayram olarak kabul edilen 24 Temmuz günü ülke için yeni bir dönemin başladığına işaret ediyordu.

Sayfa : 668

مجلسك آچيلمسى
سياسى مجادلات

برطرفدن ده مبعوث انتخاباتى ايله اوغراشيليوردى.
انتخاباتك ايكى درجه‌لى اولمسندن وبرده انتخاب
قانونك انتخاب دائره‌لرى حقنده‌كى ماده‌لرندن
ماهرانه استفاده ايدن وارمنيلر وبلغارلرله آكلاشان اتحاد وترقى، مهم
بر اكثريت تأمينه‌موفق اولدى. يالكزروملرانتخاباتك طرز احراسندن
شكايت ايديورلردى . مع‌مافيه بوشكايتلر آزچوق نظر اعتباره آلنه‌رق
ظاهراً اولسون مخاصمه‌يه ميدان ويرلمدى .

١٧ كانون‌اول پنجشنبه‌كونى عبدالحميد بويوك‌مراسمله آياصوفيه‌ده‌كى
عدليه نظارتى بناسنه كلەرك مجلسى كشاد ايتدى . درين بر سكوت
ايچنده نطق افتتاحى اوقوندى . كرك مبعوثلرك كرك خلقك يالكز
(ياشاسون حريت ، ياشاسون مشروطيت) ديه باغيرمسى مطلقيتك
سقوطنى اعلان ايتمكده ايدى .

Sayfa 668

Meclisin Açılması

Siyasî Mücadeleler

Bir taraftan da milletvekillerinin hangi yöntemle belirleneceğiyle uğraşılıyordu. Seçimlerin iki dereceli olmasından ve seçim kanununun maddelerinden ustalıkla yararlanan Ermeniler ve Bulgarlarla anlaşan İttihat ve Terakki, mecliste önemli bir çoğunluk sağlamayı başardı. Yalnız, Rumlar seçim sisteminden şikayetçiydiler. Bu şikayetler az çok dikkate alınarak görünürde de olsa bir sürtüşmeye meydan verilmedi.

17 Aralık Perşembe günü, Abdülhamit büyük bir törenle Ayasofya'daki Adliye Nezareti binasına gelerek meclisin açılışını yaptı. Derin bir sessizlik içinde açılış nutku dinlendi. Milletvekilleri ve halkın "yaşasın hürriyet, yaşasın meşrutiyet" diye bağırması baskı rejiminin sona erdiğinin göstergesiydi.

Sayfa : 669

کامل پاشایه کلنجه، اتحاد و ترقینك کیتدکجه آرتان مداخله‌لرینه قارشی قانون اساسی ماده‌لرندن بعضلرینه استناداً وضعیت آلمق ، فعلیاتده واسع بر پارلمانتاریزمه دوغرو کیدن حکومت ماکنه‌سنی قانون‌اساسینك بعض قیدلرندن ومبهمیتلرندن استفاده ایده‌رك محدود بر مشروطیت حالنده طوتمق ، ایشك اوجنی قاچیرمامق ایستدی . فقط اتحاد وترقی قوتلنمش ، ایش ایشدن کچمشدی . کامل پاشانك حربیه وبحریه ناظرلرینی عزل ایله یرلرینه باشقه‌لرینی قابینه‌سنه آلمسی بر ضربه تلقی ایدلدی؛ استیضاحه دعوت اولوندی. صدراعظم ایضاحاتی تأخیر ایتمك ایستدی ، فقط معزول ناظرلرك کامل پاشایی اتهام ایدن پروتستوسی مجلسك هیجانی موجب اولدی . بوکا مجلسك ، مشروطیتك نکهبانی اولق اوزره روم ایلیدن کتیریلن آوجی طابورلری طرفندن احاطه ایدلمسی ومخالفلرك تهدیده اوغرامسی انضمام ایتدی. بویوك بر اکثریتله

Sayfa : 670

٦٧٠

قابینه‌یه‌عدم اعتمادیان ایدلدی (١٣ شباط ١٩٠٩) . واسع برپارلمانتاریزمه کیتمه‌مك ایچون واقع اولان صوك مقاومت قیرلمش اولدی . ایرته‌سی کونی حسین حلمی پاشا ، قابینه‌یی تشکیله مأمور اولیوردی .

پارلمانتاریزم ـ آوستریا وروسیه ایله امضالاناله یرتوقوللر

یکی قابینه، پروغرامنده پارلمنتونك حاکمیتنی و وکلانك مجلسه قارشی مسئولیتنی قبول ایدییوردی . آرتق ١٨٧٦ قانون اساسیسنه کوره دکل، پارلمانتاریزم اساسلری داثره‌سنده تعدیل ایدیلن وقومیته‌نك تصویبنه اقتران ایدن معدل قانون اساسی پروژه‌سنه توفیقاً بر حکومت تشکیل ایدلش اولیوردی .

Sayfa 669

Sadrazam Kamil Paşa, İttihat ve Terakki'nin gittikçe artan müdahalelerine karşı **Kanunu Esasî'nin bazı maddelerini dayanak yaparak, sınırlı bir meşrutiyet uygulamasına izin vermek** suretiyle ipin ucunu kaçırmamak istiyordu. Fakat İttihat ve Terakki kuvvetlenmiş, iş işten geçmişti. Kamil Paşa'nın Harbiye ve Bahriye bakanlarını görevden alarak yerlerine başkalarını kabineye alması darbe olarak algılandı ve bu görev değişikliklerinin sebeplerini açıklaması istendi. **Sadrazam bu konuyla ilgili açıklamasını geciktirmek istedi. Fakat, görevden alınan bakanların Kamil Paşa'yı suçlayarak protesto etmeleri üzerine meclis birden bire hareketlendi. Buna, meşrutiyetin ilânından sonra Rumeli'den getirilen Avcı Taburları askerlerinin tehdide uğraması da eklenince, Kamil Paşa** [670. sayfa] **kabinesi meclis-te yapılan güvenoyu yoklamasında güvensizlik aldı.(13 Şubat 1909) Geniş çaplı bir parlamentarizmin önündeki son engel de kalkmış oldu. Ertesi günü Hüseyin Hilmi Paşa'ya, kabineyi oluşturma görevi verildi.**

Parlamentarizm- Avusturya ve Rusya ile İmzalanan Protokoller

Yeni kabine, programında, parlamentonun üstünlüğünü ve bakanların da **meclise karşı sorumlu olduğunu kabul ediyordu. Artık 1876 Kanunu Esasîsi'ne göre değil,** parlamentarizm esaslarına göre hareket edecek bir hükümet oluşturuluyordu.

Sayfa : 671

مجلس داخلنده وخارجنده اتحاد وترقی ایله مخالفلری
آراسنده شدتله دوام ایدن مجادله هر ایکی طرفك
کوزلرینه اویله برجدت وغرض پرده‌سی کرمشدی که
مشروطیتی تهدید ایدن حقیقی تهلکه‌یی کوره‌میورلردی . عبدالحمید

۱۳ نیسان / ۳۱ مارت وقعه‌سی

Sayfa 671

13 Nisan/31 Mart Olayı

Meclis içinde ve dışında İttihat ve Terakki ile muhalifleri arasında şiddetle devam eden mücadele, her iki tarafın gözlerine öyle bir hiddet ve düşmanlık perdesi germişti ki meşrutiyeti tehdit eden gerçek tehlikeyi görmüyorlardı.

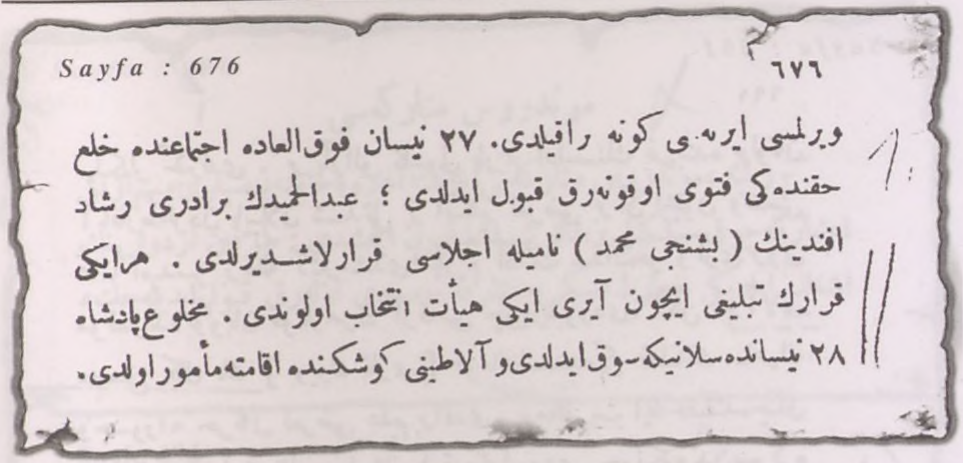
Sayfa : 675

استانبولده درلو دیدی قودیلرله بسلهنن رقورقو وتلاش موجود ایدی. عبدالحمید ایسه مدافعه امکانی اولدیغی حالده جریان ایدن حادثات الله هیچ علاقهدار دکلمش کبی داورانیور ، معصوم و کندیسنه برشی یاپیلمیه جغندن امین ایمش کبی حرکتسز طوریوردی. ۲۳ نیسانده محمود شوکت پاشا ، ارکان حربیه رئیسی قول آغاسی مصطفی کمال بکك قلمندن چیقمش بربیانnامه نشر ایدهرك حرکت اردوسنك ، سلطانك خلعی ایچون دکل ، آسایشی اعاده ایچون کلدیکنی اعلان ایتدی . ۲٤ نیسان صباحی حرکت اردوسی استانبوله کیردی. بعض مصادمهلردن صوکره قشلهلرده کی عسکرلر تسلیم اولمغه باشلادیلر. نهایت یلدیزده محاصره ایدلدی، تسلیم مذاکراتنه باشلاندی . هرکس عبدالحمیدك خلعنی ایستیوردی . ۲٦ نیسانده مجلس، آیاصوفیهده کی پارلمنتو بناسنده طوپلاندی و عبدالحمیدك خلعی مذاکره ایدلمکه باشلادی . لکن یلدیز هنوز تسلیم اولمامشدی . بونك ایچون قرار

عبدالحمیدك خلعی

Sayfa 675

İstanbul'da türlü dedikodularla beslenen bir korku ve telaş mevcuttu. Abdülhamit ise savunma imkanına sahip olduğu halde, meydana gelen olaylarla hiçbir ilgisi yokmuş gibi davranıyor, masum ve

Sayfa : 676

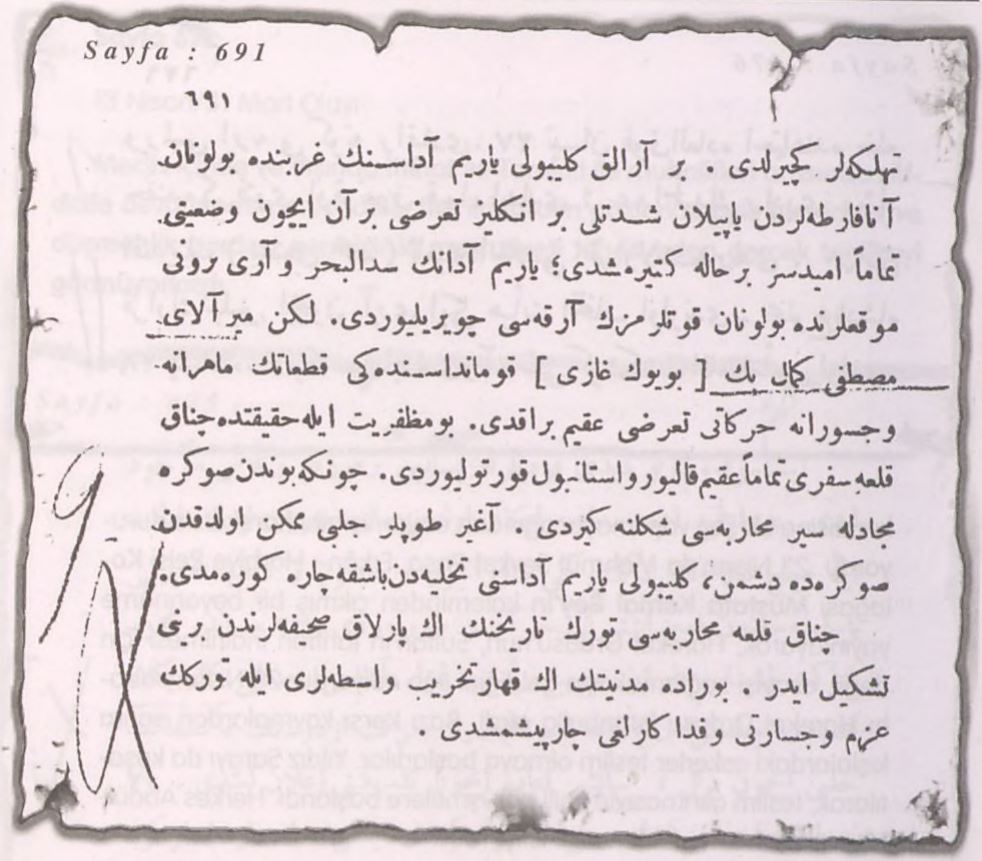
٦٧٦

ویرلمسی ایرته‌سی کونه رافیلدی. ۲۷ نیسان فوق‌العاده اجتماعنده خلع حقنده‌کی فتوی اوقونه‌رق قبول ایدلدی ؛ عبدالحمیدك برادری رشاد افندینك (بشنجی محمد) نامیله اجلاسی قرارلاشدیرلدی . هرایکی قرارك تبلیغی ایچون آیری ایکی هیأت انتخاب اولوندی . مخلوع پادشاه ۲۸ نیسانده سلانیکه سوق ایدلدی و آلاطینی کوشکنده اقامته مأمور اولدی.

kendisine bir şey yapılmayacağından eminmiş gibi hareketsiz duruyordu. 23 Nisan'da Mahmut Şevket Paşa, Erkân-ı Harbiye Reisi Kolağası **Mustafa Kemal Bey'in** kaleminden çıkmış bir beyanname yayınlayarak; Hareket Ordusu'nun, Sultan'ın tahttan indirilmesi için değil, asayişi sağlamak için geldiğini ilân ediyordu. 23 Nisan sabahı Hareket Ordusu İstanbul'a girdi. Bazı karşı koymalardan sonra kışlalardaki askerler teslim olmaya başladılar. Yıldız Sarayı da kuşatılarak, teslim alınmasıyla ilgili görüşmelere başlandı. Herkes Abdülhamit'in tahttan indirilmesini istiyordu.

Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi

26 Nisan'da meclis, Ayasofya'daki parlamento binasında toplandı ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi görüşülmeye başlandı. Ancak Yıldız şimdilik teslim olmamıştı. Bunun için karar **[676. sayfa]** verilmesi ertesi güne bırakıldı. **27 Nisan'da yapılan olağanüstü toplantıda tahttan indirme ile ilgili fetva okunarak kabul edildi ve Abdülhamit'in kardeşi Reşat Efendi'nin V. Mehmet ismiyle tahta çıkması kararlaştırıldı. Her iki kararın da muhataplarına bildirilmesi için ayrı iki heyet seçildi. Abdülhamit 28 Nisan'da Selanik'teki Alatini köşküne gönderildi.**

Sayfa : 691

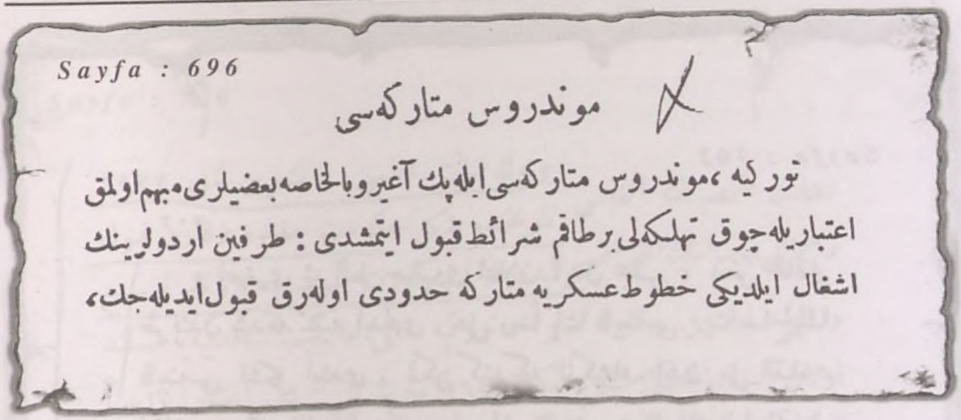
٦٩١

تهلكه‌لر كچيرلدى . بر آرالق كليبولى يارىم آداسنك غربنده بولونان آنافارطه‌لردن ياپيلان شدتلى بر انكليز تعرضى بر آن ايچون وضعيتى تماماً اميدسز برحاله كتيره‌شدى؛ يارىم آدانك سدالبحر و آرى رونى موقعلرنده بولونان قوتلرمزك آرقه‌سى چويريليوردى. لكن مير آلاى مصطفى كمال بك [بويوك غازى] قوماندا سنده‌كى قطعاتك ماهرانه وجسورانه حركاتى تعرضى عقيم براقدى. بومظفريت ايله حقيقتده چناق قلعه سفرى تماماً عقيم قاليور واستانبول قورتوليوردى. چونكه بوندن صوكره مجادله سير محاربه‌سى شكلنه كيردى . آغير طوپلر جلبى ممكن اولدقدن صوكره ده دشمن، كليبولى يارىم آداسنى تخليه‌دن باشقه چاره كوره‌مدى. چناق قلعه محاربه‌سى تورك تاريخنك الك پارلاق صحيفه‌لرندن برينى تشكيل ايدر . بوراده مدنيتك الك قهار تخريب واسطه‌لرى ايله تورك عزم وجسارتى وفدا كارلغى چارپيشمشدى .

Sayfa 691

Bir ara, Gelibolu Adası'nın batısında bulunan Anafartalar'dan yapılan şiddetli bir İngiliz saldırısı bir an için durumu tamamen ümitsiz hale getirmişti. Yarımadanın Seddülbahir ve Arı Burnu mevkilerinde bulunan kuvvetlerimizin arkası çevriliyordu. Ancak, Miralay **Mustafa Kemal Bey** kumandasındaki kuvvetlerin ustaca ve cesurca harekâtı, saldırıyı sonuçsuz bıraktı. **Bu zaferle, gerçekten Çanakkale çıkarması tamamen sonuçsuz kalıyor ve İstanbul kurtuluyordu. Çünkü bundan sonra mücadele siper savaşı şekline girmişti. Ağır topların getirilmesinden sonra da, düşmana Gelibolu yarımadasını boşaltmaktan başka bir yol kalmamıştı.**

Çanakkale Savaşı Türk tarihinin en parlak sayfalarından birini oluşturur. Burada teknolojinin en yok edici silahları ile Türk'ün azmi, cesareti ve fedakarlığı çarpışmıştı.

Sayfa : 696

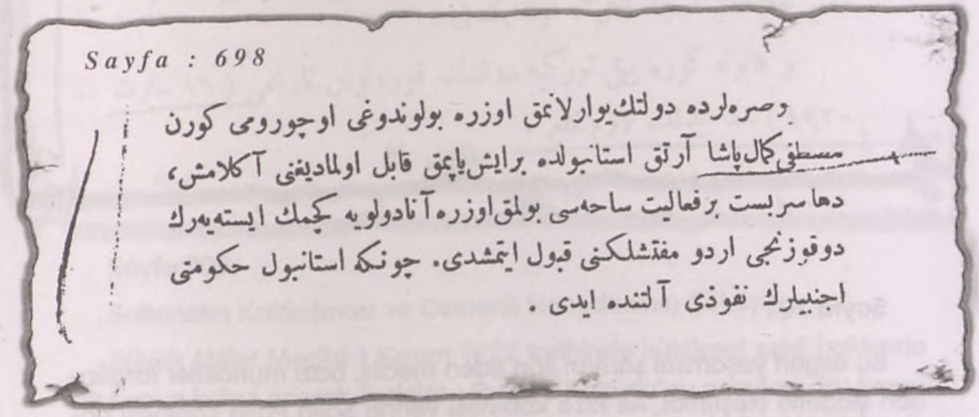
موندروس متاركه‌سی

تورکیه ،موندروس متاركه‌سی ایله‌پك آغیر وبالخاصه بعضیلری مبهم اولمق اعتباریله‌چوق تهلكه‌لی برطاقم شرائط قبول ایتمشدی : طرفین اردولرینك اشغال ایلدیکی خطوط عسکریه متاركه حدودی اوله‌رق قبول ایدیله‌جك،

Sayfa 696

Mondros Mütarekesi

Türkiye, Mondros Mütarekesi ile, çok ağır ve maddelerinden bazılarının da yoruma açık olduğu, çok tehlikeli şartları kabul etmişti.

Sayfa : 698

وضعیه‌لرده دولتك یوارلانمق اوزره بولوندوغی اوچورومی کورن مصطفی کمال پاشا آرتق استانبولده برایش یاپمق قابل اولمادیغنی آکلامش، دها سربست برفعالیت ساحه‌سی بولمق اوزره آنادولویه کچمك ایسته‌یه‌رك دوقوزنجی اردو مفتشلکنی قبول ایتمشدی. چونکه استانبول حکومتی اجنبیلرك نفوذی آلتنده ایدی .

Sayfa 698

Bu sıralarda devletin yuvarlanmak üzere bulunduğu uçurumu gören Mustafa Kemal Paşa, artık İstanbul'da bir iş yapmanın mümkün olmadığını anlamış, daha serbest bir faaliyet alanı bulmak üzere Anadolu'ya geçmek istemiş ve Dördüncü Ordu Müfettişliği'ni kabul etmişti. Çünkü İstanbul hükümeti yabancıların nüfûzu altında idi.

Sayfa : 702

٧٠٢

بو اصغری شرائط حیاتیه‌یی اعلان ایدن مجلس ، بعض مخالفلر طرفندن شدتله تنقید ایدلدی . علی رضا پاشا قابینه‌سی یرینه صالح پاشا قابینه‌سی تشکل ایتدی . لکن کیتدکجه انکشاف ایدن ملی انتباه ، ائتلاف دولتلرینك نظردقتنی جلب ایدییوردی. بونك ایچون استانبول (١٦ مارت ١٩٢٠) ده متفقلر طرفندن اشغال اولوندی؛ مدافعه‌سز بعض عسکرلرمز شهید ایدلدی. برقاچ کون صوکره‌ده مجلس باصلدی، بعض مبعوثلر توقیف و مالطه‌یه نفی اولوندی . مجلس‌ده صدر اعظم اولان فرید پاشا طرفندن برهفته صوکره فسخ ایدلدی .

Sayfa 702

Bu asgarî yaşamsal şartları ilân eden meclis, bazı muhalifler tarafından şiddetle eleştirildi. Ali Rıza kabinesi yerine Salih Paşa kabinesi göreve başladı. Ancak, gittikçe daha çok artan millî uyanış, işgal güçlerinin de dikkatini çekiyordu. Bunun için İstanbul 16 Mart 1920 de müttefikler tarafından işgal edildi: Savunmasız bazı askerlerimiz şehit edildi. Birkaç gün sonra da meclis basılarak bazı milletvekilleri tutuklanmış ve Malta'ya sürgüne gönderilmişti. **Bu gelişmeler üzerine Sadrazam Ferit Paşa meclisi bir hafta sonra feshetti.**

Sayfa : 709

بويوك ملت مجلسى ١ تشرين ثانى ١٩٢٢
-لطنت شخصيه‌نك الغاسى تاريخنده شكل حكومت حقنده برقانون قبول
وعثمانلى خاندانك انقراضى ايده‌رك تشكيلات اساسيه قانونى توسيع
و تأييد ايلدى . بوقانونه نظراً « تورکيه خلقى حاكميت شخصيه يه مستند
اولان استانبولده‌كى شكل حكومتى ١٦ مارت ١٣٣٦ / ١٩٢٠ دن اعتباراً وأبدياً
تاريخه منتقل عد ايديبور و آرتق بويوك ملت مجلسى حكومتندن باشقه
شكل حكومت طانيميوردى . بوندن ماعدا خلافت خاندان آل عثمانه
عائد عد ايديله‌رك خليفه‌لكه بو خاندانك علماً و اخلاقاً ارشد و اصلح
اولانى بويوك ملت مجلسى طرفندن انتخاب اولونه‌جق و تورکيه حكومتى
مقام خلافتك استنادگاهى » اوله‌جقدى .

بو قانونه كوره يكى تورکيه دولتنك قورولوش تاريخى (١٦ مارت
١٩٢٠) عد ايدلمك لازم كلير .

Sayfa 709

Saltanatın Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının Çöküşü

Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922 tarihinde hükümet şekli hakkında bir kanun kabul ederek Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'nu onayladı. Bu kanuna göre Türkiye halkı şahsî hakimiyete dayanan İstanbul'daki hükümeti, 16 Mart 1336/1920'den itibaren sonsuza kadar tarihe karışmış olarak kabul ediyor ve artık Büyük Millet Meclisi hükümetinden başka hükümet şekli tanımıyordu. Bundan başka, hilafetin Osmanlı hanedanına ait olduğu kabul edilerek, halifeliğe, bu hanedanın ilmen ve ahlaken lâyık olanının Büyük Millet Meclisi tarafından atanacağı kuralı getiriliyordu.

Bu kanuna göre, yeni Türkiye Devleti'nin kuruluş tarihi olarak 16 Mart 1920'yi kabul etmek gereklidir.

Sayfa : 713

لوزان قونفرانسی مذاکراتنك بر نتیجه‌یه وارمسی برنجی
یکی انتخابات بویوك ملت مجلسنك تاریخی وظیفه‌سنك ختام بولدیغنی
کوستریوردی . ملی مجادله‌نك اك قورقونج کونلرنده باشنده‌کی بویوك
رئیس ایله برلکده بویوك بر عزم وجلادت کوسترن مجلس اعضاسی
صوك زمانلرده ایکی غروپه آیرلمش ، بالخاصه حکومتك آتیاً آلمسی
لازم کلن شکل اعتباریله مختلف اجتهادلر عرض ایتمکده بولنمشدی .
بوندن ماعدا عقد اولونه‌جق معاهده‌نك‌ده تصدیقی ایجاب ایده‌جکدی.
بوسببلرله بومسائل حقنده ملتك بیان رأی ایتمه میدان ویرمك پك
محق اوله‌جقدی. بولزومی تقدیرایدن مجلس ـ تشکیلات اساسیه‌قانونله
مکوره قوهٔ اجرائیه صلاحیتنی‌ده حائز اولدیغی جهتله ـ کندی کندینی
فسخه ویکی انتخابات اجراسنه قرار ویردی .

شمدی‌یه‌قدر مدافعهٔ‌حقوق جمعیتی‌نامیله فعالیتده‌بولونان تشکیلات
آرتق حال‌صلحه عودت‌دولایسیله حکمت‌موجودیتنی غائب‌ایدییوردی.
غازی‌پاشا بوتشکیلات یرینه صلح‌زمانینده وحال‌طبیعیده اجرای فعالیت
ایده‌جك سیاسی بر فرقه تشکیلنه قرار ویردی . فرقه‌نك ماهیت
و پروغرامنه دلالت ایده‌جك صورتده (خلق فرقه‌سی) اسمی
انتخاب اولوندی. یکی انتخابات مناسبتیله انتخاب قانونك بعض نقطه‌لرنی

Sayfa : 714

٧١٤

تعدیل ایدلدی . ایکی درجه‌لی انتخاب اصولی محافظه ایدلمکله برابر
اون سکز یاشنده اولانلره انتخاب حقی ویرلدی . کذلك یکرمی بیك
ارکك نفوس باشنه برمبعوث انتخابی قرارکیر اولدی .

یکی ملت مجلسی ۱۲ آغستوس ۱۹۲۳ ده اجتماع ، ۲۳ ده‌ده
لوزان معاهده‌سنی تصدیق ایتدی .

Sayfa 713

Lozan Konferansı görüşmelerinin sonuçlanması, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin tarihi görevinin sona erdiğini gösteriyordu. Millî mücadelenin en korkunç günlerinde, başındaki büyük reis ile birlikte büyük bir azim ve kararlılık gösteren meclis üyeleri, son zamanlarda iki guruba ayrılmış, özellikle hükümetin gelecekte alacağı şekle ilişkin çeşitli görüşler ortaya atılmaya başlanmıştı. Ortadaki sorunu çözmek için halkın oylarına ihtiyaç vardı ve seçim yapılması kararı alındı.

Şimdiye kadar Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti adıyla faaliyette bulunan teşkilât, barışın sağlanmasından sonra varoluş sebebini kaybetmişti. Gazi Paşa, bu teşkilâtın yerine barış zamanında faaliyet gösterecek siyasî bir parti kurmaya karar verdi. Yeni partinin nitelik ve programına uygun bir isim olan Halk Fırkası ismi uygun görüldü. Yeni yapılan seçimler dolayısıyla seçim kanununun bazı noktaları [714. sayfa] değiştirildi. İki dereceli seçim sistemi korunmakla beraber, 18 yaşında olanlara seçme hakkı verilmişti. Bununla beraber, 20.000 erkek nüfus başına bir milletvekili seçilmesi kararlaştırıldı.

Yeni Millet Meclisi 12 Ağustos 1923 de toplandı. 23 Ağustosta da Lozan Barışı'nı onayladı.

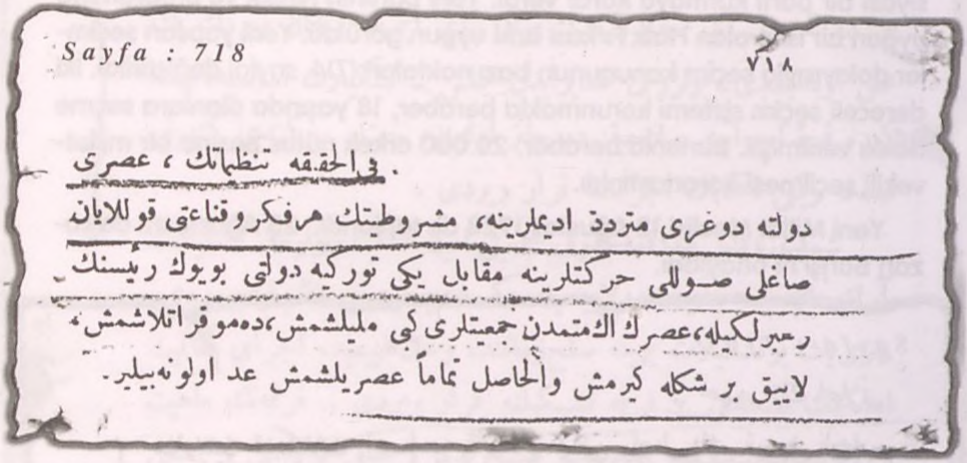
Sayfa : 716

جمهوريتك اعلانى .

مناسبتيله تشكيلات اساسيه قانونك بعض ماده‌لرينك تعديلى ايجاب ايتدى. بوتعديلاته نظراً تورکيه دولتنك بعدما شكل حكومتى جمهوريت اوله‌جق، مجلس، حكومتك شعبات اداره‌سنى اجرا وكيللرى واسطه‌سيله اداره ايده‌جك ؛ رئيس جمهور، بويوك ملت مجلسى هيئات عموميه‌سى طرفندن وكندى اعضاسى ميانندن بردوره ايچون انتخاب اولونه‌جق ؛ رئيس جمهور، دولتك رئيسى اوله‌رق لزوم كوردكجه مجلسه وهيأت وكيله‌يه رياست ايده‌بيله‌جك ؛ باش وكيل‌ده رئيس جمهور طرفندن ومجلس اعضاسى ميانندن انتخاب ايديله‌جك ؛ ديكر وكيللر باش وكيل طرفندن يينه اعضا آراسندن انتخاب اولوندقدن صوكره رئيس جمهور طرفندن مجلسك تصويبنه عرض اولنه‌جقدى .

Sayfa 716

Cumhuriyet'in ilânı Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesini gerektirdi. Bu değişiklikle Türkiye Devleti'nin yönetim şekli Cumhuriyet olacak, meclis kendi üyelerinden birini bir dönem için Cumhurbaşkanı seçecek; Cumhurbaşkanı devletin başı olarak gerekli gördükçe meclise ve bakanlar kuruluna başkanlık edebilecek; Başbakan da, Cumhurbaşkanı tarafından, meclis üyeleri arasından seçilecekti. Bakanları yine milletvekilleri arasından Başbakan atayacak, Bakanlar Kurulu listesi Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulacaktı.

Sayfa : 718

٧١٨

في الحقيقه تنظيماتك ، عصرى .

دولته دوغرى متردد اديملرينه، مشروطيتك هرفكر وقناعتى قوللايان

صاغلى صوللى حركتلرينه مقابل يكى تورکيه دولتى بويوك رئيسنك

رهبرلكيله، عصرك المتمدن جمعيتلرى كبى مليلشمش، ده موقراتلاشمش،

لايق بر شكله كيرمش والحاصل تماماً عصريلشمش عد اولونه بيلير.

Sayfa 718

Tanzimat'ın, devleti çağdaş hale getirmek için attığı tereddütlü adımlarına; meşrutiyetin, fikir ve anlayışı ön plana alan tavırlarına karşın yeni Türkiye Devleti, büyük reisinin rehberliğiyle, asrın en uygar halkları gibi millîleşmiş, demokratlaşmış, lâik bir şekle girmiş, sonuç olarak da tamamen çağdaşlaşmış sayılır.

جمال پاشا

خاطرات

۱۹۱۳ – ۱۹۲۲

اثرك كافهٔ حقوق مرحومك عائلهسنه عائددر . توركجهدن سائر السنهيه ترجمه حقى
مونخده : Drei Masken Verlag مؤسسه ترك اولنمشدر .

درسعادت
۱۹۲۲

CEMAL PAŞA
HÂTIRÂT

1913-1922

Eserin tüm hakları merhumun ailesine aittir. Türkçe'den diğer dillere tercüme hakkı Münih'teki Drei Masken Verlag kurumuna devredilmiştir.

İstanbul
1922

Anıtkabir Atatürk Kitaplığı Bilgileri

Envanter No : 1540
Yazar : Cemal Paşa
Cild : Kahverengidir
Ebadı :
En : 15 cm
Boy : 22 cm
Sayfa Adedi : 282

Sayfa :20

بن جداً صالح پاشايي صيانت ايتمك ايستيوردم . فقط نه‌يايه‌يم‌كه پاشا موفقيتدن
امين اولانلره مخصوص بر عناد ايله تكليفمى عدم قبولده اصرار ايتدى . ونهايت
كنديسنك موجب هلاكى وبنم پك درين بر مربوطيت روحيه ايله مربوط اولديغم
خاندان ذيشان عثمانيدن برسلطانك ابدياً سبب انكسار روحى اولدى .

Sayfa 20

Ben gerçekten Salih Paşa [Damat]'yı korumak istiyordum. **Fakat Paşa zaferden emin olanlara özgü bir inatla teklifimi kabul etmemekte ısrarlıydı. Ne yapalım ki cinayeti affedilecek türden değildi. Paşa'nın affını sağlamak, uğrunda hayatımı bile vermekten çekinmeyeceğim ülkenin, huzur ve güvenliğini tehlikeye düşürebilirdi.**

Sayfa : 23

بر حكومتك كندى مملكتى داخلنده زيدوعمر حقنده اتخاذ ايده‌جكى تدابير ايله
ديكر برحكومت سفيرينك نه صلاحيتله مشغول اولديغنى پاشايه‌صورمق ممكن دكلدى.
پوسكه پاشا ارتق منطق آ كلايه‌جق درجه‌لردن چيقمشدى .

Sayfa 23

Bir yönetimin, kendi ülkesinin devamını sağlamak için alacağı önlemler konusunda, başka bir ülke elçisinin hangi hakla müdahale edebildiğini Paşa [Sadrazam Mahmut Şevket]**'ya sormak mümkün değildi. Çünkü Paşa artık mantıklı sözleri değerlendirebilecek halde değildi.**

Sayfa : 25

ه ـ پاشا حضرتلری ! امین اولیکز که معامله شدیده کزه ذات دولتلرینك ویردیکی ماهیتدن بشقه برماهیت اسناد ایتمه‌دم. هرزمان ایچون کندیمی سزك اولادیکز مقامنده تلقی ایدر وسلامت وطن ایچون معروف خدمانکزی کوزیمك اوکنه کتیرمك اك شدید معاملهلریکزی شایان تحمل تلقی ایدرم . بناءً علیه استعفامك سببی معامله کزك شدتی دکل بوطرزده ایفای وظیفه یه غیر مقتدر اولمه حقمی آکلامش اولمقلغمدر . ذات سامیلری اولان بیتن ایشلره ، خفیاً اتخاذ اونان تدابیر اختلالیه یه واقف دکلسکز. خیروطنه حصر ایتدیککز بوتون قوای حیاتیه کز اوزرنده سؤتأثیر اجرا ایتمه‌سی ایچون امور انضباطیه یه متعلق مسائل ایله ذات دولتلرینی مشغول ایتمیورم واحوالك نزاکتی حقنده تفصیلاً عرض معلوماتدن اجتناب ایدییورم .

Sayfa 25

"Paşa hazretleri emin olunuz ki bu kötü muameleye sizin verdiğiniz anlam dışında herhangi bir anlam vermedim. Her zaman kendimi sizin çocuğunuz gibi kabul ettim. Ayrıca ülke için yaptığınız hizmetleri de düşünerek, bu tür olumsuz davranışları her zaman tahammül edilebilir olarak algılarım. **Görevden ayrılmamın nedeni bu olumsuz tavırlar değil, bu şekilde görev yapamayacağımı anlamış olmamdır. Sizin gelişmelerden ve alınmış olan önlemlerin uygulanmasıyla ilgili yeterli bilginiz yok. Hayatınız boyunca ve bütün gücünüzle ülke için harcadığınız çabalara saygı duyduğumdan, askerî sorunlar ve karşı karşıya bulunduğumuz kritik durumla ilgili sizi meşgul etmek istemediğimden geniş açıklamalarda bulunmuyorum."**

Sayfa : 26

آرامزده بوراده تکراریني بیلزوم تلقی ایتدیکم بر محاوره جریان ایتدی. بونك نتیجه سنده قراریمك قطعیتی کامل پاشا زاده‌یك کوزل آکلامشدی . پدرینی ایقاظ ایده‌جکنی ، بیهوده یره اصرار ایتمسنه مدار برافایه‌جغی واوشامه‌در جواب موافقتلرینی کتیره‌جکنی درمیان ایله کیتدی . اقشام اوزری کلدی وپاشانك ایرتسی کون اوکله‌دن عسکره مساژری واپورینه کیدرك استانبولی ترك ایده‌جکی بیلدیردی . فی‌الحقیقه ایرتسی جمعه کونی کامل پاشا انکلیز سفیری سیرلاوترك عربه‌سنده اولدیغی حالده سفیرایله برلکده قوناغی ترك ایتدی و باب‌عالی طریقیله ریختیمه اینه‌رك واپوره کیردی . اقشام اوزری واپور حرکتله کامل پاشانی استانبولدن اوزاقلاشدیردی .

Sayfa 26

Aramızda tekrarını gereksiz gördüğüm bu konuşmalar geçti. Kararımın kesin olduğunu Kamil Paşanın oğlu [Abdullah Bey] **çok güzel anlamıştı. Babasını uyararak, boş yere ısrar etmesine engel olacağını ve akşama kadar da olumlu bir cevap getireceğini söyleyerek gitti. Kamil Paşa'nın oğlu akşam üzeri gelerek babasının ertesi gün öğleden sonra Mesajeri vapuruna binerek, İstanbul'u terk edeceğini söyledi. Paşa, Cuma günü yanında İngiltere Elçisi Sir Lowther olduğu halde, konaktan ayrılarak vapura bindi ve akşam üzeri de İstanbul'u terk etti.**

Sayfa : 29

بن جنازه
مراسمنه اشتراك ايتمكدن زياده آلتى آتليدن مركب بردوريه قولنك باشنده استانبول
جهتنده‌كى سوقاقلرده كوزوكمكى ترجيح واوصورتله حركت ايتدم . آنجق جنازه‌نك
شكل عموميسنى بركره كورمش اولمق ايچون بر آرالق اوتوموبيل ايله بك‌اوغلى جهتنه
كچدم وآرقه بسوقاقلردن دولاشه‌رق پانغالتيده Notre dame de Sion مكتبى
اوكنده جنازه‌يه ملاقى اولدم .

Sayfa 29

Ben cenaze törenine katılmak yerine, atlı bir devriye kuvvetinin başında ve cenaze bölgesinin yakınlarındaki sokaklarda olmayı tercih ettim. Ancak cenaze töreninin genel durumuna bakmak için bir ara otomobille Beyoğlu tarafına geçip, arka sokaklardan Pangaltı'daki Notre Dame de Sion Okulu önünde cenaze alayına katıldım.

Sayfa : 30

جنايت چهارشنبه كونى ايقاع ايدلمشدى ، پنجشنبه كونى جنازه مراسمى يابلدى.
جمعه كونى‌ده عنايت حقله جانبازك رئيسى اولان چركس كاظم ورفقاسندن برقاچنى
بك اوغلنده پيره‌محمد سوقاغنده قيصديره‌رق ياورم يوزباشى‌حلمينك شهادتى وپوليس
مركز مأمورلرندن سموئيل افندينك بالاخره طوپال قاملى‌انتاج ايده‌جك صورتده
يارالانمسى بهاسنه كافه‌سنى دردست ايتديردم وديوان حرب عرفى‌هيئت استنطاقيه‌سنه
تسليم ايتدم .

Sayfa 30

Cinayet Çarşamba günü işlenmişti. Cenaze töreni ise Perşembe günü yapılmıştı. **Cuma günü de Allahın da yardımıyla cinayeti işleyenlerin elebaşısı olan Çerkez Kazım** ve suç ortaklarından bir kaçını Beyoğlu'nda Pire Mehmet Sokağı'nda sıkıştırmayı başardım. Çarpışma sırasında yaverim Yüzbaşı Hilmi şehit oldu. Polis merkezi memurlarından Samuel Efendi'nin de sonradan topal kalacak şekilde yaralanmasına sebep olan çarpışma sonucunda tümünü yakalayarak, Divân-ı Harb'e yargılanmaları için teslim ettim.

Sayfa : 57

مملکتك

اوچ قوهٔ مسلحه‌سی واردر : برنجیسی اردوسی ، ایکنجیسی دونمامی ، اوچنجیسی‌ده ژاندارمه‌سی. بز بونلردن برنجینك اصلاحی آلمانلره ایکنجینك اصلاحی انکلیزلره اوچنجینك تنسیقی فرانسزلره یپرانمشز. شیمدی بونده موجب مناقشه نه کوریبورسکز؟ اردومزی روسلرك ید تنسیقنه براققلغمزی می آرزو ایدییورسکز ؟ هم باقیکز روسلر نه‌دییورلر ؟ اکر آلمان ضابطانی برنجی قول اردونك بالفعل قوماندانسنی درعهده ایدرلرسه بوغازلرك قوهٔ مقاومتی تزاید ایدرمش . دیمك اولیورکه بز عینی وظیفه‌یی عینی‌طرزده فرانسزویاانکلیزلره تودیع ایتسه‌ك روسلر عینی اعتراضاتی‌درمیان ایده‌جکلر . چونکه هیچ ظن ایتمم که فرانسز ویا انکلیز ضابطانی برنجی عثمانلی قول اردوسنك قوماندانسی درعهدهٔ ادرلرسه مقصدلری بوغازلری عندالاقتضا روسلره آچدیرمقدن عبارت اولسون.

بو منطق سوزلرم قارشوسنده جواب بولامیان بوافندیلر هر دفعه‌سنده « نه‌یاپالم اولا روسلر متفقمزدرلر اونلرك ایسته‌مدیکی شیٔ بزده ایسته‌مه‌مك مجبوریتنده‌یز . ثانیاً آلمانلر دوشمانمزدرلر اونلرك هر تشبث ایتدیکی ایشده بزم ایچون برتهلکه ملحوظ اولدیغنی دوشونمکه ، تهلکه یوقسه بیله (مادامکه اونلر تشبث ایتمشدر بوکا ممانعت ایتمك وظیفه‌مزدر) دیمکه مجبورز .» طرزنده جواب ویرمکه وحقسزلقلرینی اعترافه مجبور اولودلردی .

هیچ شبهه یوقکه لیمان پاشا استانبوله کلدیکی کوندن اعتباراً پك چوق خطالر ارتکاب ایتدی . اولا هرفرصتدن استفاده ایله کندیسنك ایمپراطور ایله پك صیق عاسی اولدیغندن ، استانبوله کلمزدن اول تام برساعت ایمپراطور ایله یالکزجه قاله‌رق تعلیماتی بالذات ایمپراطوردن آلدیغندن بحث ایدر وضمناً ایمپراطورك عسکری سفیری اولدیغی اشراب ایتمك ایسترسه . حالبوکه پاشانك وظائف وصلاحیتنی تحدید ایدن مقاوله‌نامه‌سی اوقوناجق اولورسه هیچده بویله برماهیتی حائز اولمادیغی ، انکلیز بحریه هیئت‌اصلاحیه‌سیله آره‌لرنده‌هیچ‌برفرق بولنمادیغی آکلاشیلیر. فقط لیمان پاشانك لزومسز کثروعرورى؛ کندیسنه‌یکی بوجه اولنان وظیفه‌نك نزاکتی تقدیرایده‌مه‌مسی فی‌الحقیقه

استانبوله اثنای ورودنده پك کولنج وقایع وحادثاته سبب اولدی .

* *Esâsı bırakmak*

Sayfa 57

Ülkenin üç silahlı gücü vardır; birincisi ordusu, ikincisi donanması, üçüncüsü de jandarmasıdır. Biz bunlardan birincisinin modernizasyonunu Almanlara, ikincisini İngilizlere, üçüncüsünü de Fransızlara bırakmış durumdayız. Peki bu durumda tartışmayı gerektiren ne var? Ordumuzu modernleştirme işini Ruslara mı bırakmalıyız? Hem bakınız Ruslar ne diyorlar? Eğer Alman subayları Birinci Kolordu'nun kumandasını üstlenirler ise, boğazların savunması güçlenecek demek olur ki biz bu görevi aynı şekilde Fransız ya da İngilizlere bıraksak yine Ruslar itiraz etmeye devam edeceklerdir. Çünkü; Fransız ya da İngiliz subayları Osmanlı Devleti'nin Birinci Kolordusu'nun yönetimini alırlarsa, amaçları sadece, gerektiğinde boğazları Ruslara açmak olmayacaktır.

Mantıklı sözlerim karşısında verecek bir cevap bulamayan bu kişiler, her defasında "Ne yapalım her şeyden önce Ruslar bizim müttefikimizdir. Onların istemediği şeyi biz de istememek zorundayız. İkinci olarak da Almanlar düşmanımız olduğu için onların her giriştiği işte, bizim için bir tehlike olduğunu varsaymak ve bir tehlike olmasa bile yine de onların karşışında yer almak zorundayız" türünden bir karşılık vererek haksızlıklarını itiraf etmek zorunda kalırlardı.

Hiç kuşkusuz Liman Paşa [Von Sanders] **İstanbul'a geldiği günden beri bir çok hata yaptı. Her fırsatta İmparator'la çok iyi ilişkileri olduğunu ve İstanbul'a gelmeden önce tam bir saat onunla yalnız görüşüp talimat aldığından söz ederek, onun askerî elçisi olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Ancak yetki ve sorumluluklarının sınırları hakkında Paşa'yla yapılan sözleşme metninde, kesinlikle böyle bir misyon ve içerik olmadığı gibi; İngiliz Hey'et-i Islâhiyesiyle** [Modernizasyon Kurulu] **yetki ve sorumluluk açısından aralarında herhangi bir fark olmadığı da ortaya çıkar. Fakat Liman Paşa'nın İstanbul'a geldiğinden beri sergilediği tavır, yersiz kibir ve kendisine verilen görevin önemini kavrayamamasından kaynaklanan gülünç olaylar oldu.**

Sayfa : 58

مثلا : اولا سرای همایونده ویریلن برضیافت رسمیه اثناسنده کندی موقعنك ناظرلردن بارل کلمه‌سنی ادعا ایتدیکی کبی متعاقباً آمریقا سفارتنده ویریلن بر ضیافت اثناسنده‌ده اجنبی سفیرلرینه تقدماً احراز موقع ایتمه‌سی ایجاب ایده‌جکنی درمیان ایده‌جك قدر تخفلقلر کوسترردی .

بزمله قونوشدقلری زمان سفیر فاتکان هایم ودها سائر ارکان سفارت جنرالك بوادعالرینك مناسبتسزلکنی اعتراف ایله برابر طوغری قورتارمق ایچون فون ساندرسك درمیان ایتدیکی اسباب ودلائلی تکرار مجبوریتنی حس ایدرلردی . ایشته آمریقا سفیری مورغه‌ن‌تاوك خاطراتنك ٤٤ : ٤٨ نجی صحیفه‌لرنده حکایه ایتدیکی وقعه بودر. بوحادثه اوزرینه آتیاً ناخوش بعض تظاهرات حدوثنه مانع اولمق ایچون لیمان پاشانك تشریفاتجه تعیین درجه‌سی تشریفات مدیریت عمومیه‌سی طرفندن استیذان ایدلمش ومقام صدارت هیئت وکلاجه مذاکره‌سنی تنسیب ایلشدی . هیئت وکلا لیمان پاشانك کوچوك ایلچیلردن صوکرا عثمانلی مشیرلری میانده احراز موقع ایده‌جکنه قرار ویرمشدی . سفیر مورغه‌ن‌تاوك درمیان ایتدیکی قرار خلاف واقعدر . یعنی عثمانلی مجلس وکلاسی لیمان پاشانك اجنبی کوچوك ایلچیلردن اول اخذ موقع ایده‌جکنه هیچ بروقت قرار ویرمدی . تشریفات مدیریت عمومیه‌سی پروتوکول قیدی بوادعامی اثباته کافیدر .

* فقط لیمان پاشا هیئت وکلانك بوقرارینه مطاوعت ایتمك ایسته‌مدیکندن فی‌الحقیقه بعدما هیچ برضیافت رسمیه‌یه دعوت ایدلمه‌مشدر .

بوقدر عادی واهمیتسز حادثاته استناد ایدرك برچوق سفسطه‌کارانه مطالعات سیاسیه درمیانه قالقشمق ایچون انسانك سفیر مورغه‌ن‌تاوکی هرنه اولورسه اولسون تورکلری تحقیر ایتمك وآلمان سیاستی جنایت آلود کوسترمك املنده اولمسی ایجاب ایدر.

* *Kendi kendini tahkir eden herkesi tahkir [eder.]*

Sayfa 58

Örneğin, Saray'da verilen bir resmi yemekte, protokolde kendi yerinin bakanlardan önce geldiğini iddia etmişti. Yine; Amerikan Elçiliği'nde verilen yemekte de aynı tuhaflığı sürdürerek diğer ülke elçilerinin protokolde kendisinden sonra geldiğini öne sürmüştü.

Bizimle bu konuda konuşan Almanya Büyükelçisi Wangenheim ve diğer elçilik görevlileri, generalin bu iddialarının yersizliğini kabul etmekle birlikte, durumu kurtarmak için kendilerini Liman Paşa'nın söylediklerini tekrar etmek mecburiyetinde hissediyorlardı. **Amerikan Büyükelçisi Morgenthau'nun anılarının 44. ve 48. sayfaları arasında anlattığı olay budur. Bu olay üzerine gelecekte de buna benzer olayların olmasını engellemek için Protokol Genel Müdürlüğü, Liman Paşa'nın protokoldeki konumunu sadrazamlığa sormuş, sadrazamlık da bu sorunu Bakanlar Kurulu'na havale etmişti.** Bakanlar Kurulu, Liman Paşa'nın protokoldeki sırasının; Osmanlı paşalarıyla aynı konumda olduğuna, yani Küçük Elçiler'den sonra geldiğine karar vermişti. Amerikan Büyükelçisi'nin Osmanlı Meclis'i ve Bakanlar Kurulunun, Liman Paşa'nın yabancı devlet Küçük Elçileri'nden önce geldiğine ilişkin bir karar aldığı iddialarının gerçekle bir ilgisi yoktur. Bunun da kanıtlanması için, Protokol Genel Müdürlüğü kayıtlarının incelenmesi yeterli olacaktır.

Liman Paşa, Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu bu kararı benimsemediğinden kendisi hiçbir resmi yemeğe davet edilmemiştir.

Bu kadar sıradan olaylara dayanarak bir çok gerçek dışı siyasî yorumda bulunmak için insanın, Mongenthau gibi her ne olursa olsun Türkleri küçük düşürmek ve Almanya'nın siyasetini canilik olarak göstermek gibi bir amaca sahip olması gerekir.

Sayfa : 92

« حتی جاوید بکك حالا خبری یوقدر . اونی ده دعوت ایتدم . شمدی بولده در. بورایه کلنجه اوکاده دیکر آرقاداشلره وسیله اولدیغنی کبی معاهده نامه یی کوسترمجکم. » بوتون وکلانك بوایشدن خبری اولوب اولمادیغنی صوردم . « وکلا ایچنده بوتشبثك عظمتندن اورکمرك بو مهم دولت سرینك وقتندن اول شیوعنی موجب اولابیله جك تظاهراته سببیته توسل ایده جك ذوات بولندیغنی ایچین کافه سنی خبردار ایتمك ایسته مه دم. یالکز شیخ الاسلام افندی حضرتلریله خلیل وطلعت جاوید بکلر وانور پاشا ایله سز واقفسکز. دیکرلری واقف دکلدرلر . ابراهیم بکله شکری بکی طلعت بك خبردار ایده جك ومتباقیسی بوسره آکاه اولمایه جقلردر معلومیا بوقدر نازك برمسئله ده هردرلو تدابیر احتیاطیه یی اتخاذ ایتمك بزم ایچین بروظیفه در. پك ایی اما ، هرحقیقتی اوکرندیکمز حالده حالا مطالعه کزی سویله میورسکز ! » دیدی .

Sayfa 92

"Cavit Bey'in hâlâ haberi yok. Onu da davet ettim. Şu sıralarda yoldadır. Buraya gelince ona, diğer arkadaşlara ve size anlaşmayı göstereceğim." dedi. Diğer Bakanlar Kurulu Üyelerinin bu gelişmeden haberi olup olmadığını sordum. "Üyeler içinde bu gelişmenin büyüklüğünden ürkerek bu önemli devlet sırrının vaktinden önce duyulmasına sebep olabilecek kimseler bulunduğundan tümüne haber vermedim. Yalnız şeyhülislâm efendi hazretleri ile Halil ve Talat Beyler, Enver Paşa ve siz biliyorsunuz. Diğerleri bilmiyor. İbrahim Bey'le Şükrü Bey'i, Talat Bey bilgilendirecek. Ancak Bakanlar Kurulu'nun tümü bu sırrı öğrenmeyecekler. Bu kadar önemli bir sorunda tedbirli davranmak görevimizdir. Peki, bütün gerçekleri öğrendiğiniz halde fikrinizi neden söylemiyorsunuz?" dedi.

Sayfa : 96

عثمانلی ایمپراطورینك خاطری ایچین تورکیه کبی بر یوکی اوموزلرینه تحمیل ایده جك ایشی بیلیر برحکومت تصور اولنه ماز. حرب عمومینك پك قریب برآتیده ظهوری بزم ایچین برسوء طالع عداولونه بیلیر ، فقط کاروضرر موازنه سنده کارخانه سی پك طولغون کورونه ن بوتشبثدن کری چکلمك ملك وملت ایچین هرحالده خیرلی برایش اولماز. ایشته آرقداشلریمك یرنده اولسه یدم بویله دوشونور وطبقی اونلرکی دورانه رق بواتفاقی کمال شکران و انهماك ایله قبول ایدردم .

Sayfa 96

... Osmanlı İmparatorluğu'nun hatırı için Türkiye gibi bir yükü omuzlarına yükleyecek bir hükümet düşünülemez. I. Dünya Savaşı'nın[Harb-i Umûmî] yakın bir gelecekte çıkacak olması, bizim için kötü şans olarak kabul edilebilir. Fakat, kâr ve zarar dengesinde, kâr hânesinin daha dolgun göründüğü bu girişimden geri çekilmek devlet ve millet için her halde hayırlı bir iş olmaz. Arkadaşlarımın yerinde olsaydım da böyle düşünür ve tıpkı onlar gibi bu ittifakı memnuniyetle kabul ederdim.

Sayfa : 99

١١ اغستوس كيجه‌سى يىنه برمعتاد پرنسك پاليسنده اجتماعمز مقرردى . طلعت جاويد وخليل بكلرله بن دها اول كلمشدك . متعاقباً واصل اولان انور پاشا كنديسنه خاص اولان سا كن طوريله كوله‌زك «براوغلمر دنيايه كلدى» ديدى. بالطبع بوندن برشى آكلامامشدق . نزى چوق مراقده براقايه‌رق «غوبن ايله برمسلاو بوصباح چناق قلعه اوكنه كلمش وانكليز دونمامسى طرفندن تعقيب ايدلمكده اولديغندن بحثله بوغازدن مرورينه مساعده ايدلمسنى طلب ايتمش . برمتفق دولته عائد سفائن حربيه‌يى محق برتهلكه‌دن وقايه ايچون بو طلبه موافقت ايدلمسى امرنى ويردم . وكيلر شمدى بوغازك برى طرفنده بوغاز استحكاماتنك تحت حمايه‌سنده بولونيورلر. فقط بزده بونك نتيجه‌سى اوله‌رق بر مسئلهٔ سياسيه قارشيسنده قالمش اولدق. بوكيجه بومسئلهيه عائد بر قرار ويرمك لازمكليور . » ديدى .

مسئله جداً پك نازكدى . طرفين مخاصمينه‌دن برينه منسوب ايكى سفينهٔ حربيه عثمانلى صولرينه التجا ايتمشدى . بى‌طرفلق قواعدينه توفيقاً بزم يا يكرمى درت ساعت ظرفنده بوسفائن حربيه‌يى قره‌صولريمزى تركه اجبار ويا خود بوتون اساحه‌سندن تجريد ايده‌رك برليمانده اقامت ايتديرمكه مجبور ايدك . حالبوكه بز حقيقتده آلمانيانك متفق اولديغمزدن سفائن مذكوره‌يى دشمنه تسليم ايتمكله مساوى اولان برنجى شقى اختيار ايده‌مزدك . بوهم منافعمزه وهم وظائفمزه مخالفدى . ايكنجى شقه ايسه آلمانلرك ياناشايا جقلرى محققدى . بوحالده يكرمى درت ساعت صوكر مؤتلفين بو حركتمزى Casus belli عد ايدرك بزه اعلان حرب ايده‌بيلرلردى .

Sayfa 99

11 Ağustos gecesi yine her zaman olduğu gibi Prens[Sait Paşa]'in Yalısı'nda toplanmamız kararlaştırılmıştı. Talat, Cavit ve Halil Beylerle ben daha önce gelmiştik. Sonradan gelen Enver Paşa kendisine özgü sakin tavrıyla gülerek, "Bir oğlumuz dünyaya geldi" dedi. Tabii ki bundan bir şey anlamamıştık. Bizi çok merakta bırakmayarak; Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin bu sabah Çanakkale önüne geldiğinden ve İngiliz donanması tarafından da takip edildiklerinden söz ederek, boğazdan geçişlerine izin verilmesi konusunda talepte bulunduklarından bahsetti. **"Bir müttefik devlete ait savaş gemilerinin kesin olan bir tehlikeden korunması emrini verdim. Gemiler şu anda boğazda bulunuyorlar. Fakat biz de bunun sonucu olarak, siyasî bir sorunla karşı karşıya kaldık. Bu gece bir karar vermemiz gerekiyor." dedi.**

Sorun çok ciddiydi. İki düşman devletten birine ait bir savaş gemisi Osmanlı sularına sığınmıştı. Tarafsızlık gereği savaş gemilerini 24 saat içinde ya karasularımızdan çıkarmak ya da gemileri silahlarından arındırarak herhangi bir limanda bekletmek zorundaydık. Ancak, Almanya ile fiilen müttefik olduğumuz için savaş gemilerini karasularımızdan çıkaramazdık. Bu, hem çıkarlarımıza, hem de sorumluluklarımıza aykırıydı. İkinci olasılığa da Almanların razı olmayacağı da bir gerçekti. Bu durumda 24 saat sonra bu hareketimizi Casus Belli [Savaş Sebebi] kabul ederek bize savaş açabilirlerdi.

Sayfa : 100

برایکی ساعت مذاکره‌دن صوکرا کمیلرك موقةً ظاهراً تسلیحاتدن تجریدینی آلمانیا
حکومتندن رجا ایتمکه قرار ویردك . طلعت وخلیل بکلر انجمن وکلانك بو قراریني
سفیر وانکشایمه تبلیغ ایتمك اوزره طرابیه‌یه‌کی سفارتخانه‌یه کیتدیلر . برساعت صوکرا
عودت ایدرك سفیرك بوکا قطعیاً راضی اولمدیغنی وکرچه حکومت عثمانیه‌نك بی طرفلق
شکلی آلتنده بشمدیلك حربه دخولنك تأخیرینی اولجه قبول ایتمشلر سه‌ده آلمان‌سفائن
حربیه‌سنك بو ضروری التجاسی اوزرینه وضعیتك بالکلیه تبدل ایتدیکی قناعتنده
بولوندیغی و شاید بوحادثه ائتلاف دولتلریله حکومت عثمانیه آره‌سنده انقطاع مناسبات
وحتی اعلان مخاصماتی انتاج ایدرسه بونی حادثاتك ضرر وزیان طبیعیسنه عطف ایدرك
قبول ایتمك مجبوریتنده بولندیغمزی افاده ایتدیکنی بیلدیردیلر .

Sayfa 100

Bir iki saat görüştükten sonra gemilerin görünüşte silahlarından arındırılmasını Almanya'dan rica etmeye karar verdik. Talat ve Halil Beyler bu kararımızı Almanya Büyükelçisi Wangenheim'a iletmek üzere Tarabya'daki Büyükelçilik binasına gittiler. Bir saat sonra döndüklerinde Büyükelçi'nin bu kararı kesinlikle kabul etmediğini, kabul etmeme gerekçesi olarak da, "Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını ilân ederek savaşa girmesini ertelemesi noktasında daha önce anlaşmaya varıldığı halde, gemilerin Osmanlı karasularına sığınmasının yeni ve farklı bir gelişme olduğundan bahsederek; eğer bu gelişme İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini keserek ve hatta düşmanlıklarını ilân etmeleriyle sonuçlanması halinde, bunun fayda ve zararlarını göz önünde bulundurarak mevcut durumu kabullenmek zorunda bulunduğumuzu" elçinin kendilerine ifade ettiğini bildirdiler.

Sayfa : 101

تصادفات حسنه‌دن اولارق درت بش كون صكرا اميرالدن قيصه برمكتوب الدم.
بومكتوبده دوغرودن طوغرويه صدراعظم پاشايه انكليزجه اولارق تقديم ايتديكى
راپورك برصورتى بكا كوندرمش اولديغنى سويليوردى . راپورى ترجمه ايتديردم .
دونانمامزك واردومزك جالى ايلرى سوره‌رك حكومت عثمانيه‌نك تطعى بى طرفلق
محافظه ايتمسى لازمكله‌جكنى ويكى كلن كميلرى اداره‌خصوصنده اكتساب ملكه ايده‌بيلمك
ايچين عثمانلى ضابطان و مرتباتنك لا اقل اوچ بش سنه‌لك بر تعليم وتربيه‌يه محتاج
اولدقلرينى درميان ايديبوردى.

Sayfa 101

Güzel bir rastlantı olarak dört beş gün sonra Amiral'den[Limpus] kısa bir mektup aldım. Sadrazam'a İngilizce olarak sunduğu raporun bir örneğini bana da göndermiş olduğunu söylüyordu. Raporu tercüme ettirdim. Donanma ve ordumuzun halini ileri sürerek, Osmanlı Devleti'nin kesinlikle tarafsızlığını koruması gerektiğini ve yeni gelen gemilerin Osmanlı görevlilerinin kullanabilmesi için en az üç beş yıllık bir eğitime gereksinim duyacaklarını söylüyordu.

Sayfa : 109

ایرتسی کون انعقاد ایدن انجمن وکلاده وضعیت عمومیه اوزون اوزادیه مناقشه و تدقیق اولندی . انجمنده باشلیجه ایکی تکلیف تظاهر ایدیوردی .

۱ — همان حرب عمومیه داخل اولمق ؛

۲ — دها آلتی آی محافظهٔ بیطرفی ایتمکلکمز لزومنه آلمانلری اقناع ایچون خلیل بك ایله ارکان حربیهٔ عمومیه رئیس ثانیسی حافظ حقی بکی آلمان قرارگاه عمومیسنه کوندرمك .

بو ایکنجی فکری جاوید بك مدافعه ایدیور رنجلی فکرده نظار سائره متفق بولنیورلردی . صدراعظم پاشا ایلك دفعه اولهرق متردد برطور طاقینمشدی .

او صره ده انور پاشا غوبهن ایله بره سلاوك قره دکزه چیقه الرینی منع ایتمکده آرتق دوام ایده میه جکنی ، زیرا آمیرالك غایت محق برچوق اسباب عسکریه سردایتمکده بولندیغنی درمیان ایتدی. فقط بو ایکی سفینه نك دیکر عثمانلی سفائنی ایله برابر قره دکزه چیقماسی محقق بزم حربه دخولمزی انتاج ایده بیلیردی . برکره ائتلاف دولتلری غوبهن و بره سلاو سفینه لرینك عثمانلی سفینه سی اولدقلرینی قبول ایتمه کلرینی وبناءً علیه عثمانلی بایراغنی و عثمانلی مرتباتی حامل اولهرق دخی بوغازلردن چیقه جق اولورلرایسه درعقب دشمان معامله سی کوره جکلرینی آچیقدن آچیغه اخطار ایتمشلردی .

بناءً علیه روس دونتماسنك دخی غوبهن و بره سلاوی فنا بروضعیتده یاقالیه جق اولورسه درعقب هجومدن کری دورمایه جغی تحققدی .

Sayfa 109

Ertesi gün yapılan toplantıda, mevcut sorun, etraflı olarak ele alındı ve iki görüş ortaya çıktı. 1- Hemen savaşa girmek; 2- Altı ay daha tarafsız kalmamızın gerekliliğinin Alman makamlarına anlatması için Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye[Ordunun sevk ve idaresiyle uğraşan en yüksek askerî makam/Genel Kurmay] İkinci Başkan'ı Hafız Hakkı Bey'i Alman Genel Karargâhı'na göndermek.

İkinci görüşü Cavit Bey savunuyor, ilk görüşü ise diğer bakanlar destekliyordu. Sadrazam ise ilk defa kararsız bir tavır takınmıştı.

O sırada Enver Paşa, Goeben ve Breslau'ın Karadeniz'e çıkmalarını artık engelleyemeyeceğini, çünkü amiralin gayet haklı olarak bir çok askerî sebep öne sürdüğünü belirtti. Fakat bu iki geminin diğer Osmanlı

gemileriyle birlikte Karadeniz'e çıkması da bizim mutlaka savaşa gireceğimiz anlamını taşımakta idi. İtilaf Devletleri, Goeben ve Breslau adlı gemilerin Osmanlı bayrağı ve mürettebatıyla boğazlardan çıkacak olurlar ise hemen düşman gemisi muamelesi görecekleri konusunda açıkça uyarıda bulunmuşlardı.

Sayfa : 110

آميرال سوشون قومدكزده دشمان دونمماسيله كندى بيننده تشرن ارلك يكرمى
طقوزنجى كونى جريان ايدن احواله دائر ويرديكى راپور موجبنجه الك اول روسلر
طرفندن تشبث ايدلديكنى قبول ايتمك مجبوريتنده بولندىغمز اجراآت بحربه نتيجه سنده
روسلر وبالنتيجه انكليزلرله فرانسزلر حكومت عثمانيه يه اعلان حرب ايتديلر .

Sayfa 110

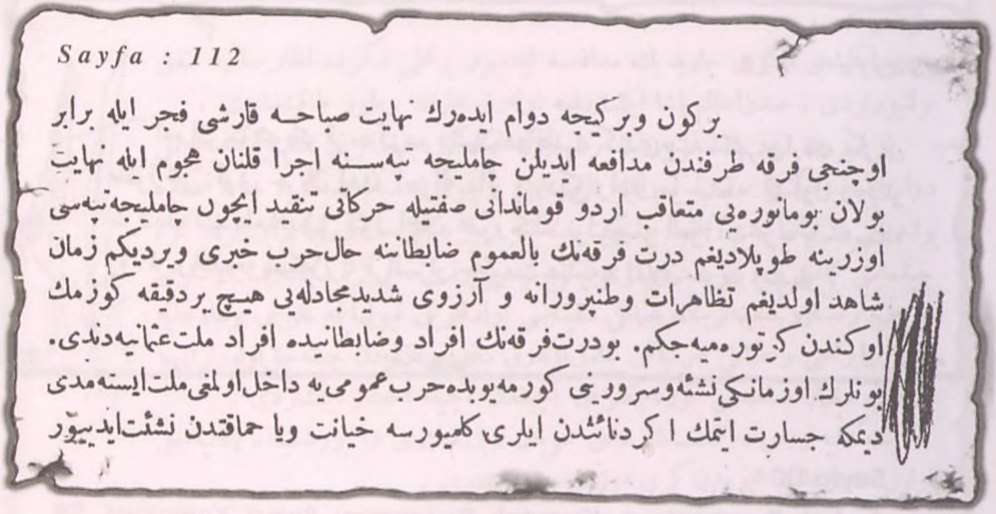
Amiral Souchon'nun [Osmanlı Donanması Birinci Komutanı] **29 Ekim'de Karadeniz'de düşman donanması tarafından saldırıya uğradığını rapor etmesiyle, önce Ruslar daha sonra da İngiliz ve Fransız hükümetleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiler.**

Sayfa : 111

جاويد بك اوكون مجلس وكلاده بولنميوزدى . فقط كنديسيده استعفا ايتمكه قرار
ويرديكنى طلعت بك سويله مشدى .

Sayfa 111

Cavit Bey, o gün Bakanlar Kurulunda değildi. Fakat, istifa edeceğini Talat Bey söylemişti. İstifa eden bakanlar kabineyi terk ettiler .

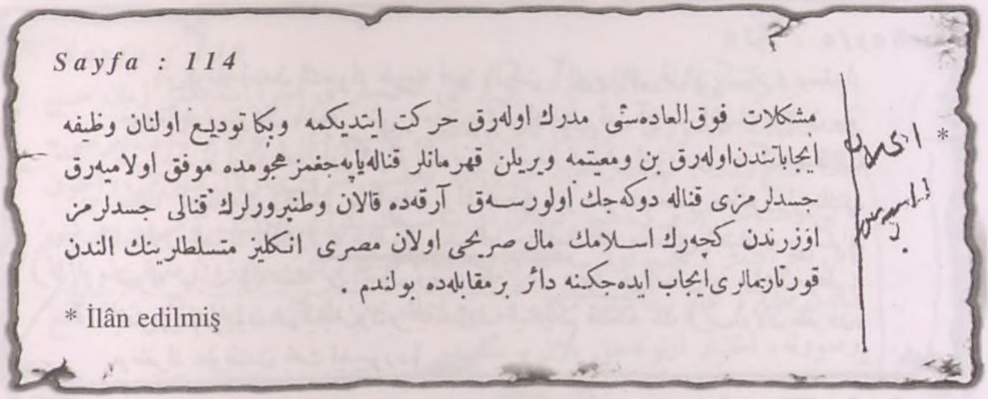

Sayfa : 112

بر كون وبر كيجه دوام ايدەرك نهايت صباحه قارشى فجر ايله برابر
اوچنجى فرقه طرفندن مدافعه ايديلن چاملیجه تپەسنه اجرا قلنان هجوم ايله نهايت
بولان بومانورەيى متعاقب اردو قوماندانى صفتيله حركاتى تنقيد ايچون چاملیجه تپەسى
اوزرينه طوپلاديغم درت فرقەنك بالعموم ضابطانه حال حرب خبرى ويرديكم زمان
شاهد اولديغم تظاهرات وطنپرورانه و آرزوى شديد مجادلەيى هيچ بر دقيقه كوزمك
اوكندن كيتورەميەجكم. بو درت فرقەنك افراد وضابطانيده افراد ملت عثمانيه دندى.
بونلرك اوزمانكى نشئه وسرورينى كورمەيوبده حرب عمومى يه داخل اولمق ملت ايسته مدى
ديمكه جسارت ايتمك ا كردناشدن ايلرى كلميورسه خيانت ويا حماقتدن نشئت ايدييور

Sayfa 112

Bir gün ve bir gece sonunda şafak vakti üçüncü fırka tarafından savunulan Çamlıca Tepesi'ne yapılan bir saldırıyı takiben, gerçekleştirilmiş olan harekâtın yanlışlarını ordu kumandanı olarak anlatmak için topladığım dört fırkanın subaylarına savaşa girildiğinin haberini verdiğim **zaman, vatansever sevinç gösterileri hiçbir zaman gözümün önünden gitmeyecektir. Bu dört fırkanın subay ve erleri, Osmanlı milleti mensubuydular. Bunların o zamanki neşesini görmeden, "Millet I. Dünya Savaşı'na katılmayı istemedi" demeye cesaret etmek; adîlikten ileri gelmiyorsa ihanet ve ahmaklıktan kaynaklanıyor demektir.**

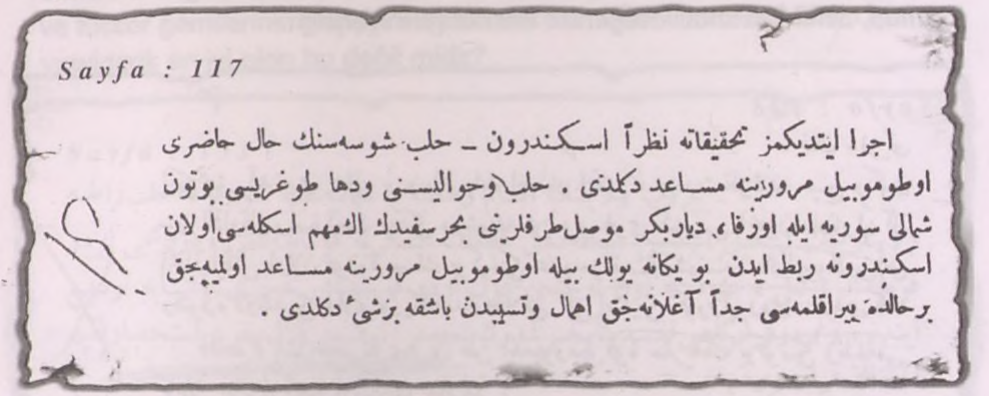
Sayfa : 114

مشكلات فوق العاده‌سنى مدرك اولەرق حركت ايتديكمه وبكا توديع اولنان وظيفه ايجاباتندن اولەرق بن ومعيتمه ويريلن قهرمانلر قنالەيابه‌جغمز مجومده موفق اولاميەرق جسدلرمزى قنالە دوكەجك اولورسەق آرقەده قالان وطنپرورلرك قتالى جسدلرمز اوزرندن كچەرك اسلامك مال صريحى اولان مصرى انكليز متسلطلرينك الندن قورتارمالرى ايجاب ايده‌جكنه دائر برمقابله‌ده بولندم .

* İlân edilmiş

Sayfa 114

Olağanüstü zor olduğunun farkında bulunarak ve bana verilen görevin gereği olarak, benim emrime verilen kahramanlarla Kanal'a yapacağımız saldırıda başarılı olamayıp cesetlerimizi kanala dökecek olursak geriden gelen vatanseverlerin Kanal'ı cesetlerimizin üzerinden geçerek bir İslâm ülkesi olan Mısır'ı, İngiliz saldırısından kurtaracaklarına inanıyorduk.

Sayfa : 117

اجرا ايتديكمز تحقيقاته نظراً اسكندرون ـ حلب شوسه‌سنك حال حاضرى اوطوموبيل مرورينه مساعد دكلدى . حلب وحواليسنى ودها طوغريسى بوتون شمالى سوريه ايله اورفا، ديار بكر موصل طرفلرينى بحرسفيدك اكمهم اسكله‌سى اولان اسكندرونه ربط ايدن بو يكانه يولك بيله اوطوموبيل مرورينه مساعد اولميه‌جق برحالده بيراقلمه‌سى جداً آغلانه‌جق اهمال وتسيبدن باشقه بر شئ دكلدى .

Sayfa 117

Yaptığımız araştırmalarda İskenderun-Halep şosesi otomobil geçişine uygun değildi. Halep ve çevresi daha doğrusu; bütün Kuzey Suriye, Urfa, Diyarbakır ve Musul taraflarını Akdeniz'in en önemli iskelesi olan İskenderun'a bağlayan tek yol konumundaki yolun bile otomobil geçişine uygun olmayacak bir halde bırakılmış olması, cidden ağlanacak bir ihmaldi.

Sayfa : 126

باش قوماندانندن الصوك نفرينه قدر يالكز آلتى يوزالتى غرام پكسماد و برمقدار
خورمايله زيتوندن باشقه برشى يه مه‌ين، ممكن اولديغى قدر آزصو ايچمك ايچون جبر
نفس ايدن بو اردو امين اولكزكه پك بويوك اميدلرله ايلروله‌يوردى. هركسده، فنالك
مطلقا كچيله‌جكى وقارشو ساحلده يرلشيله‌جكى وبو صره‌ده مصر وطنپروزلرينك،
اختلال ايدرك انكليزلرك قنالده‌كى وسائط مدافعه‌سنك مكملتى اعتباريله بو سفرك
ظفرله نهايت بوله‌جغنه بن احتمال ويرمه‌مكله برابر بوتون قوهٔ سفريه‌يه برايمان، موفقيت
بخش ايتمك ايچون هركيجه يولبويجه تصادف ايتديكم قطعاته بك قريب اولان ظفردن،
بوظفرك علويتندن بحث ايديبوردم.

Sayfa 126

Komutanından erine kadar, yalnız altı yüz elli gram peksimet ve bir miktar hurma ve zeytinden başka bir yiyeceği olmayan ve mümkün olduğu kadar az su içmek için sabrını zorlayan bu ordu, emin olunuz ki büyük ümitlerle ilerliyordu. **Karşılaştığım tüm kuvvetlere, Kanal'ın geçileceği ve tam bu sırada da Mısır vatanseverlerinin İngilizlere karşı ayaklanarak kazanacağımız zaferden ve zaferin yüceliğinden bahsediyor ve onlara moral aşılıyordum. Ancak İngilizlerin mükemmel savunmalarına baktığımda, zafer kazanabileceğimize ihtimal vermiyordum.**

Sayfa : 128

. قنال سفرينى
ايكى بحق آيدنبرى حمالى بر مساعى ايله احضار ايتمش، بومدت ظرفنده هيچ بركون
بيله الكاوفاق براستراحت ايتمكى دوشونمه‌مش وبو سفرى كنديسى ايچون عادتا برايدآل
اتخاذ ايتمش اولان فون قره‌سك بوكونكى عدم موفقيت قارشوسنده عادتا بيوك برياس
وفتوره دوشديكى واولومى يكانه‌مدار خلاص تلقى ايتديكى كورولبوردى. ديدى كه:
«فقط، پاشا حضرتلرى، بن ظن ايديبورمكه قوهٔ سفريه‌نك بوكونكى وظيفه‌سنى
كاملاً قنال اوكينده اولمكدن عبارتدر.

Sayfa 128

Kanal seferine iki buçuk aydan beri hazırlanmış ve bu süre zarfında hiçbir gün **bile dinlenmeyi düşünmemiş ve bu seferi kendine bir ideal haline getirmiş olan Fon Kress'in başarısızlık karşısında büyük bir üzüntü duyduğu görülüyordu. Dedi ki** "Fakat, Paşa hazretleri ben harekâtımızın bugünkü amacının Kanal önünde olmaktan ibaret olacağını zannediyordum."

Sayfa : 130

حقیقتی سویلهمك لازم کلیرسه بو برنجی قنال‌سفرینی اجرا ایتدیکمز زمان هیچ کیمسه قنالك نه صورتله مروری قابل‌اولهجغنی بیلمیوردی . بویله برکشف‌تعرضیه جداً محتاج ایدك . بهمه‌حال هجوم جبری‌ایله کچلمسی ضروری‌اولان قنالی‌مرورایچون نه‌کبی وسائط ایستر ؟ دشمن سفائن حربیه‌سنك کوزی اوکنده بومرور حرکتی قابل اجرامیدر ؟ هیچ اولمزسه شرق ساحلنده قوتله برلشوب اوزون منزللی‌طوپلرله قنالدن نقلیه و تجار سفائننك مرورینی منع ایتمك ممکن اولمازمی ؟ بزم ایچون اك نافع برصورتده اختیار اولونه‌جق پلان بو دکلمیدر ؟

Sayfa 130

Gerçeği söylemek gerekirse bu Birinci Kanal Seferi'ni yaptığımız zaman hiç kimse kanalın ne şekilde geçileceğini bilmiyordu. Böyle bir keşif saldırısına ihtiyacımız vardı. Her an gelebilecek olan bir saldırı emri durumunda, Kanal'ı geçmek için nelere ihtiyacımız var? Düşman savaş gemilerinin gözü önünde bu kanal geçme harekâtını yapılabilir mi? Hiç olmazsa doğu sahilinde yerleşip uzun menzilli toplarla kanalın nakliye ve tüccar gemilerinin geçişini engellemek mümkün olmaz mı? Bizim için yapılacak en iyi plan bu değil midir?

Sayfa : 133

. بیروت ولایتنك اقسام وسطیه و شمالیه‌سیله سوریه ، حلب‌واطه ولایتلرینك تشکیل ایتدیکی منطقه‌ده‌کی قطعات عسکریه قوماندانلغنی « دردنجی اردو قوماندان وکیلی » عنوانیله اون اوچنجی قول اردو قوماندانی فخری پاشایه تودیع ایتدم . واردوقرارکاهی قدسده تأسیس ایدرك منحصراً ایکنجی قنال‌سفری استحضاراتیله اشتغاله قرار وبردم .

Sayfa 133

Beyrut'un kuzeyi ve orta kesimleriyle, Suriye, Halep ve Adana şehirlerinden oluşan bölgede askerî kıtaların komutanlığını "Dördüncü Ordu Kumandan Vekili" ünvanıyla Onüçüncü Kolordu Komutanı Fahri Paşa'ya verdim. Ordu karargâhını Kudüs'te kurarak özellikle **İkinci Kanal Seferi hazırlıklarıyla** uğraşmaya karar verdim.

Sayfa : 139

فقط بریاندن مدینه‌نك وبرطرفدن مدینه‌دن معانه‌قدر اولان قطعاتك اعاشه‌سی جبخانه وسائره‌نك یتشدیرلمسی ایچون حجاز جهتنه حصر ایتدیکمز فداکارلقلر بالطبع سینا وفلسطینه تخصیص ایتمکلکمز ایجاب ایدن فداکارلغی یاری یاری‌یه تنزیل ایتمش وبناءً علیهٔ سینا جبهه‌مزك ایسته‌دیکمز قدر قوتلی اولماسنه مانع اولمشدر .

Sayfa 139

Fakat bir yandan Medine, diğer yandan Medine'den Maan'a kadar olan askerî kuvvetlerin yiyecek, içecek, cephane vb. ihtiyaçlarının sağlanması ve Hicaz bölgesinin ihtiyaçları konusunda gösterdiğimiz fedakarlıklar nedeniyle Sina ve Filistin bölgesine gerekli yardım yapılamadı. Bundan dolayı Sina cephesi istediğimiz kadar kuvvetli olamadı.

Sayfa : 135

۱۹۱۵ سنه‌سی اغستوسنده عراق حرکات عسکریه‌سنك علیهمزه جریان ایتمکده اولدیغنی نظر دقته آلان انور پاشا اورانك ادارهٔ ملکیه وعسکریه‌سنی درعهده ایتمکلکمی بندن رجا ایتمشدی . اوصره‌ده سوریه وفلسطین داخلنده عرب اختلاجلرینك تشبثات خفیه‌سی میدانه جیقمش وسوریه فلسطین امودی پك زیاده تزاکت کسب ایتمش اولدیغندن بوراسنی ترك ایدرسه‌م بورادهٔ دها بیوك فتالقلر ظهور ایتمسی احتمالی اولدیغنی ومع هذا بو نقطهٔ نظریمی قبول ایتمزسه بغدادهٔ حرکته حاضر اولدیغمی جواباً بیلدیردم . مطالعاتمی تصویب ایدن انور پاشا خطهٔ عراقیه عموم قوماندانلغنی مشیر غولتس پاشایه تکلیف ایتدی ومشارالیه طرفندن قبول ایدلمسی اوزرینه کندیسنی اورایه کوندردی .

Sayfa 135

1915 senesi Ağustos'unda Irak askerî harekâtının aleyhimize gelişmekte olduğunu gören Enver Paşa, oranın askerî ve mülkî kuvvetlerinin sorumluluğunu bana verdi. **O sırada Suriye ve Filistin'deki Arap ayrılıkçılarının gizli faaliyetleri de tespit edildiğinden Filistin'i terk edersem buradaki durumun daha kötüye gideceği olasılığıyla ilgili öngörümü kabul etmezse Bağdat'a hareket edebileceğimi Enver Paşa'ya bildirdim. Filistin konusundaki görüşlerimi kabul eden Enver Paşa, Irak hattı komutanlığını Golts Paşa'ya vererek oraya gönderdi.**

Sayfa : 140

١٩١٦ سنه‌سی تموزی نهایتنده باشلایان بوحرکت قاطبه ورومانی اوکنده قوة سفریه‌نك دوچار اولدیغی عدم موفقیتله نتیجه‌لندی . اوندن صوکره انکلیزلر غایت جسیم آتلی ومحیین سوار قطعاتیله قوهٔ سفریه‌یی خطوه خطوه تعقیب ایدرك العریشه قدر کری چکلمه‌مزی انتاج ایتدی .

انکلیزلر شمندوفرلرینی خارق‌العاده برسرعتله انشا ایدییورلر وعادتا کونده ایکی کیلو مترەلك تیمور یولی وجوده کتیریبیورلردی . نهایت شباط اواسطنده فلسطین جبهه‌سنی تفتیشه کلمش اولان انور پاشا وفون فرەس بکله بالمذاکره غزه ـ تل‌الشریعه ـ بئرالسبع خطنك قطعی جبههٔ مدافعه تشکیل ایتمسنه قرار ویردك . وقطعات موجوده ایله بوخطك مدافعه‌سنی فون فرەس بکه تودیع ایتدك . برطرفدن حجاز اختلالی ؛ وبرطرفدن درزیلرله عربان سائرەنك دائما نظر دقتده طوتلمسی لازمکلن احوال مشکوکه‌سی اردو قرارکاهنی شامدن آرلامغه مجبور ایدییوردی .

Sayfa 140

1916 yılı Temmuz'u sonlarında başlayan harekât, Kadbe ve Romani önlerinde yenilgiyle son buldu. Ondan sonra İngilizler, kuvvetlerimizi El Ruş'a kadar çekilmek zorunda bıraktı. Sonunda 16 Aralıkta El- Ruş'u da boşaltarak eski Filistin-Sina sınırı üzerinde bulunan Hanyunus'tan El-Hafir hattına kadar çekilmeye mecbur kalındı.

İngilizler, demiryollarını harikulade bir hızla inşa ediyorlar ve günde iki kilometrelik demiryolu yapıyorlardı. Nihayet, Şubat ortalarında Filistin cephesini teftiş için gelmiş olan Enver Paşa ve Von Kress Bey'le tartışılarak Gazze-Telüşşeria-Berrüssaba hattı savunulması gereken hat olarak kararlaştırıldı. Mevcut kuvvetlerle bu hattın savunmasını Von Kress Bey'e verdik. Bir taraftan Hicaz ayaklanması ve bir taraftan da Dürzilerle Arapların sürekli kontrol altında tutulması zorunluluğu, karargâhın Şam'dan ayrılmasını engelliyordu.

Sayfa : 145

محاربه ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ نیسان کونلرنده صوك درجهٔ شدتیله دوام ایتمش و انکلیزلر جبهه‌مزی یارمق ایچون بوتون قدرتلرینی صرف ایتمکدن کری قالمامشلردی. فقط تورك نفرینك شجاعتی انکلیز ککنه فائق اولدیغی بودفعه‌ده ثابت اولمش وانکلیزلر هان هان هجوم ایتدکلری جبهه‌دکی تورك قوهٔ مجموعه‌سنه مساوی مقدارده یدی بیکی متجاوز مقتول ویارملی ویردکدن صوکرا ۱۹ نیسان آقشام اوزری اسکی سپرلرك کریسنه چکیلمکه مجبور اولمشلردی . هجومه اشتراك ایدن سکز انکلیز تانقدن اوچی جبهه‌مز اوکنده وحتی سپرلریمز ایچنده قالمشدی . عثمانلی تاریخ حماستی تزیین ایده‌جك درجه‌ده علوی اولان بواوچ کونلك مدافعه‌نك تاریخی بویله ایکی سطرله حکایه ایدیله‌جك شیلردن دکلدر . بوبابده‌کی تفصیلاتی لشقه فرصتلره براقه‌رق بوایکنجی غزه مدافعه‌سنك نتایجندن بحث ایتمك ایسترم .

Sayfa 145

Savaş 17,18 ve 19 Nisan günlerinde bütün şiddetiyle devam etmiş, İngilizler, cephemizi yarmak için bütün güçlerini sarf etmekten geri kalmamışlardı.

Fakat, Türk erlerinin kahramanlığının İngilizlerinkinden fazla olduğu bir kere daha kanıtlanmış ve İngilizler, Türk kuvvetlerine eşit olan yedi binden fazla ölü ve yaralı bırakarak 19 Nisan akşamı eski siperlerinin gerisine çekilmek zorunda kalmışlardı. Saldırıya katılan sekiz İngiliz tankından üçü, cephemiz önünde ve hatta siperlerimizin içinde kalmıştı. Osmanlı tarihinin kahramanlık sayfalarını süsleyecek derecede olan bu üç günlük savunma, öyle iki satırla anlatılacak şeylerden değildi. Bu bölümdeki ayrıntıları başka fırsatlara bırakarak bu İkinci Gazze savunmasının sonuçlarından bahsetmek isterim.

Sayfa : 146

فلسطین جبهه‌سنه نه‌قدر قوت تخصیصی لازم کله‌جکنه وجبهه‌دکی فرقه‌لری‌زمان زمان دکیشدیرمك‌ایچون کریلره طوغری ترکلره قاچ فرقه‌اقامه‌ایتمك ایجاب‌ایده‌جکنه و مرد‌رلو احتماله قارشی سوریه‌ده ویا حلبده نه قدر قوتلر بولوندیرمق مقتضی کورولدیکنه دائر قرارکاه عمومی‌یه اوزون اوزادی‌یه معروضاده بولونمشدم .

مایس نهایتلرینه‌طوغری باش‌قوماندانلق‌وکالتندن برتلغراف آلدم . دییوردی‌که.

« بغدادی استرداد ایچون قوة کافیه سوق ایتمك امکانی تدقیق ایچون « جنرال فانقهاین » خلب اوزرندن موصل وفرات وادیسنه طوغری برسیاحت تتبعیه اجراسه طرفمدن مأمور ایدلمشدر . بو سیاحتدکی مقصدی ستر ایچون قدسه قدر کیدوب سزی زیارت ایتمسی‌ده کندیسنه توصیه ایتدم . حقنده تسهیلات ابرازی و حسن قبولی رجا ایدرم . »

فلسطین و سوریه صحنه‌لرنده ظهوری پك مشئوم حادثاته مصدر اولان جنرال فانقهاینك عثمانلی ایمپراطورلغنه نه بیوك فنالقلر یاپمش اولدیغی حقنده آتیاً ویره‌جکم ایضاحات ودرمیان ایده‌جکم مطالعات دها سهولتله آکلاشیله‌بیلمك ایچون اول‌امرده ۱۹۱۷ مایسی اثناسنده عثمانلی حرب جبهه‌لرنده‌کی وضعیت عمومیه‌یی ایضاح ایتمکی مناسب کوردم .

* ففقاس جبهه‌سی

۱۹۱۷ ابتدالرنده روسیه‌ده ظهور ایدن اختلال برطرفدن ارزنجان و طرابزونه‌ودیکر طرفدن بیتلیسك بری‌طرفلرینه‌قدر آناطولیٔ شرقی‌ولایتلرینی استیلا ایتمش اولان‌روس اردوسنك انتظامنی بالکلیه‌اخلال‌ایتمش وحتی نیسان‌ظرفنده مصطفی کمال پاشا قوماندانسنده‌کی ایکنجی اردو بیتلیس‌وموش حوالیسنی روسلردن استردادەموفق

ایچون بعض فرقه‌لرك تفریق ایدلمسی امکانی واردی .

* Yanlış ihtilâldi. Olan harb üzere ordumuz ise mağlûb eyledi.

Sayfa 146

Filistin cephesine ne kadar kuvvet gerekeceğine ve cephedeki fırkaları zaman zaman değiştirmek için gerilere doğru, nerelere kaç fırka lazım olduğunu ve her türlü ihtimale karşı da Suriye veya Halep'te ne kadar askerî güç bulundurmak **gereğine ilişkin** karargâh merkezine uzun uzadıya açıklamalarda bulunmuştum.

Mayıs sonlarına doğru Başkumandanlıktan bir telgraf aldım. Diyordu ki: "Bağdat'ı almak için ne kadar kuvvet gerektiğini tespit için General Falkenhayn Halep üzerinden Musul ve Fırat vadisine doğru bir araştırma gezisi yapmakla görevlendirilmiştir. Bu gezideki amacı gizlemek için Kudüs'e kadar gidip sizi ziyaret etmesini de kendisine tavsiye ettim. Kolaylık gösterilmesini ve iyi karşılanmasını rica ederim."

General Falkenhayn'ın özellikle Filistin ve Suriye'de olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'na ne büyük kötülükler yapmış olduğu hakkında sonradan vereceğim bilgilerle daha açıklıkla anlaşılabilmesi için öncelikle 1917 Mayısında Osmanlı cephelerindeki genel durumu tasvir etmeyi uygun gördüm.

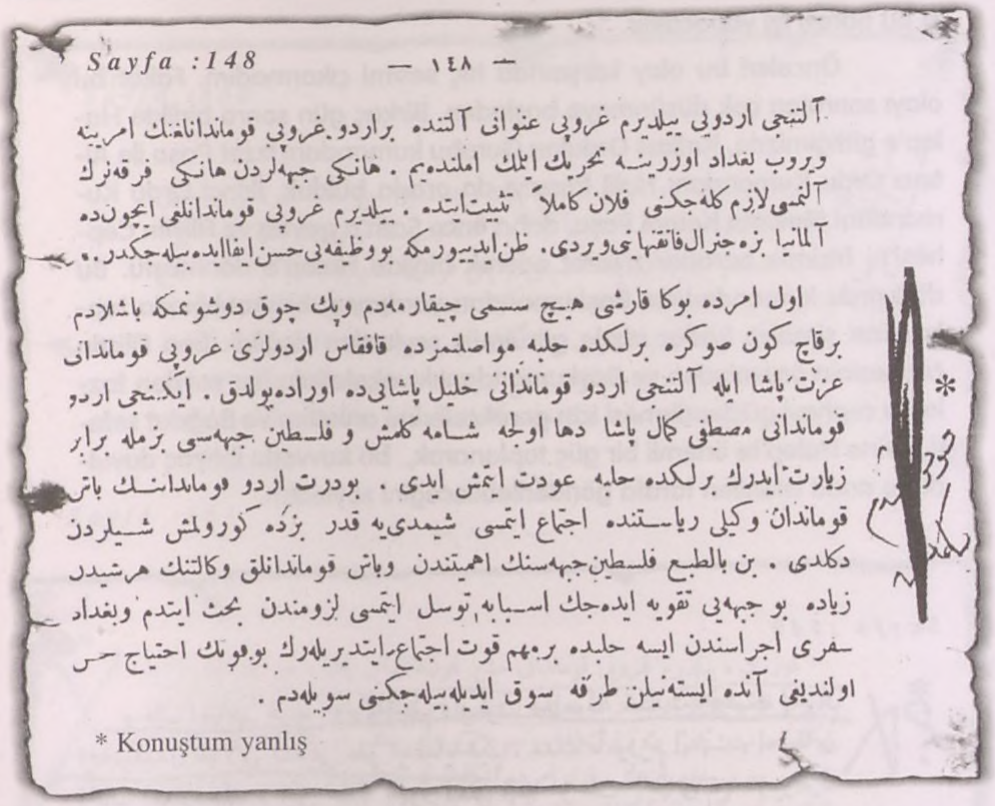
Kafkas Cephesi

1917 yılı başlarında Rusya'da meydana gelen ihtilal, bir taraftan Erzincan ve Trabzon'a ve diğer taraftan Bitlis'in beri taraflarına kadar Doğu Anadolu kentlerimizi işgal etmiş olan Rus ordusunun **düzen ve planlarını bozmuş** ve hatta Nisan ayında Mustafa Kemal Paşa kumandasındaki İkinci Ordu, Bitlis ve Muş çevresini Ruslardan geri almayı başarmıştı.

Sayfa : 147

حزیران اثناسنده انور پاشا فلسطین جبهه‌سنی زیارت ایتدی: ترتیبات تدافعیه‌دن
پك‌زیاده ممنونیت ابراز ایتمکله برابر انکلیزلرك صاغ جناحی کریلرینه برحرکت
تعرضیه اجراسی حقنده‌کی فکرندن واز کچمه‌مشدی . نهایت دیدی‌که :
« بن بوصره‌ده بشقه برشیئله اشتغال ایدییوردم . اردو قوماندانلرندن بعضلرینی
حلبه دعوت‌ایتدم . اونلرله بواساسی استشاره ایتمك ایستیورم . فکرم بغداداوزرینه
برحرکت تعرضیه یاپمق وبغدادی‌استردادایتمکدر . ایکنجی‌اردو قوماندانی مصطفی کمال
پاشانك قوماندانسنده بر یدنجی‌اردو تشکیل‌ایتمك وبواردو ایله خلیل پاشاقوماندانسنده‌کی

* Yanlış

Sayfa :148 — ١٤٨ —

آلتنجی اردویی ییلدیرم غروپی عنوانی آلتنده براردو غروپی قوماندانلغنك امریله ویروب بغداد اوزرینه تحریك ایلمك املندهیم . هانکی جبهلردن هانکی فرقهلرك آلنمسی لازم کلهجکنی فلان کاملاً تثبیت ایتدم . ییلدیرم غروپی قوماندانلغی ایچون ده آلمانیا بزه جنرال فالقنهاینی ویردی . ظن ایدییورمکه بو وظیفهیی حسن ایفا ایده ییلهجکدر . .

اول امرده بوکا قارشی هیچ سسمی چیقارمهدم وپك چوق دوشونمکه باشلادم برقاچ کون صوکره برلکده حلبه مواصلتمزده قافقاس اردولری غروپی قوماندانی عزت پاشا ایله آلتنجی اردو قوماندانی خلیل پاشایی ده اورادهبولدق . ایکنجی اردو قوماندانی مصطفی کمال پاشا دها اولجه شامه کلمش و فلسطین جبههسی بزمله برابر زیارت ایدرك برلکده حلبه عودت ایتمش ایدی . بودرت اردو قوماندانلرك باش قوماندان وکیلی ریاستنده اجتماع ایتمسی شیمدیيه قدر بزده کورولمش شیلردن دکلدی . بن بالطبع فلسطین جبههسنك اهمیتندن وباش قوماندانلق وکالتنك هرشیدن زیاده بو جبههیی تقویه ایدهجك اسبابه توسل ایتمسی لزومندن بحث ایتدم وبغداد سفری اجراسندن ایسه حلبده برمهم قوت اجتماع ایتدیریلهرك بوقوتك احتیاج حس اولندیغی آنده ایستهنیلن طرفه سوق ایدیلهبیلهجکنی سویلهدم .

* Konuştum yanlış

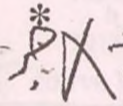
Sayfa 147

Bu arada Enver Paşa, Filistin Cephesi'ni ziyaret etti. Alınmış olan önlemlerden çok memnun olduğunu belirtmekle beraber İngilizlerin sağ tarafı gerilerine bir saldırı harekâtı yapılması hakkındaki fikrinden vazgeçmemişti. Nihayet dedi ki: "Ben bu sırada başka bir şeyle uğraşıyorum. Ordu kumandanlarından bazılarını Halep'e davet ettim. Onlarla bu durumu konuşmak istiyorum. Fikrim, Bağdat üzerine bir saldırı harekâtı yapmak. Ve Bağdat'ı düşmandan geri almaktır. İkinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın kumandasında bir Yedinci Ordu kurmak ve bu ordu ile Halil Paşa kumandasındaki [sayfa 148] **Altıncı Ordu'yu Yıldırım Gurubu adıyla ordu gurubu kumandanlığının emrine vererek, Bağdat üzerine göndermek amacındayım. Hangi cephelerden hangi fırkaların alınması gerekeceğini ayrıntılı olarak anlattı. Yıldırım Gurubu Kumandanlığı için de Almanya bize General Falkenhayn'ı verdi. Zannediyorum**

ki bu görevi iyi yapacaktır. "

Önceleri bu olay karşısında hiç sesimi çıkarmadım. Fakat bu olayı sonraları çok düşünmeye başladım. Birkaç gün sonra birlikte Halep'e gittiğimizde, Kafkas Orduları Gurubu kumandanı İzzet Paşa ile Altıncı Ordu Kumandanı Halil Paşa'yı da orada bulduk. İkinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, daha önce Şam'a gelmiş ve Filistin Cephesi'ni bizimle beraber ziyaret ederek birlikte Halep'e dönmüştü. Bu dört ordu kumandanının Başkumandan yardımcısı başkanlığında toplanması şimdiye kadar bizde görülmüş şeylerden değildi. Ben Filistin cephesinin öneminden ve Başkumandanlık vekaletinin her şeyden fazla bu cepheyi güçlendirmesi için gerekçelerimi anlattım ve Bağdat seferi yerine Halep'te önemli bir güç toplanarak, bu kuvvetin ihtiyaç duyulduğu anda istenilen tarafa gönderilebileceğini söyledim.

Sayfa :149

بوحلب اجتماعی هیچ اونوتماجغم ولوکون دهاسوك شدت وقطعیتله اصرار ایمه‌دیکمدن طولای کندیمی عفو ایده‌مه‌یه‌جکم . مدت مأموریتم اثناسنده استعفامی ایجاب ایتدیره‌جك بر ایکی حادثه ظهور ایمش ایسه بوحلب اجتماعی شبهه‌سز بونلرك الك مهمی ایدی . واوزمان استعفامی دوشونه‌مدم دکل ، بونی دوشونمش اولدیغمه عزت پاشا شاهددر.

* Hayır

Sayfa 149

Bu Halep toplantısını hiç unutamayacağım ve o gün ileri sürdüğüm bu görüşümde niçin daha ısrarlı olmadığımdan dolayı kendimi affetmeyeceğim. Memuriyetim boyunca istifamı gerektirecek bir iki olay olmuş ise bu Halep toplantısı şüphesiz bunların en önemlisiydi. O zaman istifamı düşünmedim değil, bunu düşünmüş olduğuma İzzet Paşa tanıktır.

Sayfa :150

نهایت وضعیتی دها زیاده ایضاح ایتمك وفلسطین جبهه‌سنك معروض بولندیغی
بهلکهٔ عظیمه‌یی برکره دها شفاهاً ایضاح ایتمك اوزره آغستوس اواسطنده‌استانبوله
کیتدم. مقصدم ییلدیرم غروپنه تخصیص ایدیلن قوتلرك شام ایله حلب آراسنده اجتماع
ایتدیریلمه‌سی و حتی برقسمنك فلسطینه کوندیریلمه‌رك هر دورلو احتماله قارشی سینا
جبهه‌سنده‌کی قوتك احتیاط عمومیسنی تشکیل ایلمسی وبو سایه‌ده تشرین‌ثانی ویاکانون
اوله قدر انکلیزلرك برهجوم قطعیسی واقع اولورسه فلسطین‌جبهه‌سنك یارلمه‌سنك ازاله
اولونه‌بیله‌جکنی وعکس حالده ایستنیلیرسه کانون ثانیدن وشباطدن‌صوکرا دخی بغداد

* Erzurum

Sayfa :151

— ١٥١ —

اوزمان « ییلدیرم غروپی قوماندانی مشیر فون‌فانقنهاین پاشا » عنوانی آلمش‌اولان
جنرال فانقنهاین‌ایله اوتك ارکان حربیه رئیسی وبنم ارکان‌حربیه‌رئیسمله قرارگاه‌عمومی
ارکان حربیه رئیسی برونزارت‌پاشا موجود بولندیغی حالده انورپاشانك ریاستی آلتنده
برمجلس حرب عقد ایتدك . اول امرده انکلیزلرك استحضاراتنه واوکا قارشی بزم
قوتلرمزك حالته دائر ارکان حربیه رئیسم میرآلای علی فؤاد بك مفصل ایضاحات
ویردی . بووضعیته کوره نه‌قدرقوته ونه‌کی مالزمه‌یه محتاج‌اولدیغمی‌ده بن ایضاح ایتدم
و بناءً علیه بغداد سفرندن صرف نظر ایدلمك عثمانلی منافعی مقتضاسندن اولدیغنی
درمیان ایلدم .

Sayfa 150

Nihayet bu durumu daha ayrıntılı anlatmak ve Filistin cephesinin karşı karşıya bulunduğu büyük tehlikedenbir kere daha bahsetmek üzere Ağustos ayı ortalarında İstanbul'a gittim. Amacım Yıldırım gurubuna ayrılmış olan kuvvetlerin Şam ile Halep arasında toplanmasını ve hatta bir kısmının Filistin'e gönderilerek her ihtimale karşı Sina cephesindeki kuvvetin yedek güçlerini oluşturmasını ve Kasım veya Aralık aylarına kadar İngilizlerin bir kesin

saldırısı gerçekleşirse, Filistin Cephesi'nin yarılmasının engellenebileceği ve aksi halde istenilirse Ocak ve Şubat'tan sonra da Bağdat **[Sayfa 151]** seferi yapılabileceğini mümkün olursa anlatabilmek ve bu zaman zarfında Fırat hattının mükemmel bir şekilde düzenlenebileceğini kanıtlamaktı.

O zaman, "Yıldırım Gurubu Kumandanı Müşir Von Falkenhayn "Paşa" ünvanını almış olan General Falkenhayn ile onun Erkân-ı Harbiye Başkanı ve benim Erkân-ı Harbiye Başkan'ımla [Ali Fuat Erden] Karargâh-ı Umûmî Erkân-ı Harbiye Reisi Bronsart Paşa bulunduğu halde Enver Paşanın başkanlığı altında bir Savaş Meclisi kurduk. Önce İngilizlerin kuvvetleri ve ona karşı bizim kuvvetlerimizin durumuna dair Erkân-ı Harbiye Reisim Miralay Ali Fuat Bey, ayrıntılı bir açıklama yaptı. Bu duruma göre, ne kadar kuvvete ve ne gibi malzemeye muhtaç olduğumuzu da ben açıkladım. Bağdat seferinden vazgeçmenin Osmanlı Devleti'nin faydasına olacağını belirtim.

Sayfa :153

بویله برحرکت ایچون بیلدیرم غروپی قوماندانلنك قرارگاهیله برابر فلسطینه کیتمسنه قطعیاً لزوم واحتیاج یوقدی. اوچ سنه‌ی متجاوز برزماندن‌بری بوجبهه‌ده بولنمش، ایکی غزه مدافعه‌سنی بالذات محاربه خطنده اداره ایتمش اولان فلسطین جبهه‌سی قوماندانی فون فرمس پاشا برنجی و ایکنجی خط فرقه‌لرینه قوماندا ایدر واحتیاط عمومی فرقه‌لری طوغریدن طوغری‌یه بنم امرمه تابع اوله‌رق اداره اولونوردی .

حالبوکه بیلدیرم غروپی فلسطینه اینه‌جك اولورسه مذکور غروپه منسوب اولان یدنجی اردو قرارگاهی‌ده مذکور جبهه‌یه اینه‌جك وقطعیاً غیرقابل تفریق اولان فلسطین جبهه‌سنی ایکی مستقل اردو جبهه‌سنه تفریق ایتمك لازم کله‌جکدی . باخصوص کافه‌سی اجتماع ایتدکدن صوکرا مقداری اللی ، آلتمش بیك سونکویه آنجق بالغ اوله‌بیله‌جك اولان برقوتی ایکی اردو ، سکز طقوز، وبلکه اون قول اردو وبیلمم قاچ فرقه‌یه آیرمق قدر کولونج برشی اوله‌مازدی. بوتون بواردو وقول اردو قرارگاهلرینی تشکیل ایدن کنج قیمتلی ضابطان فرقه‌لرده‌کی ضابط نقصانی اکمال ایتمك اوزره جبهه‌یه کوندرلمش اولورسه البت دها مفید ایش کورورلردی .

Sayfa 153

Böyle bir hareket için Yıldırım Gurubu kumandanının karargâhıyla beraber Filistin'e gitmesine kesinlikle gerek yoktu. Üç yılı geçkin bir zamandan beri bu cephede bulunmuş, iki Gazze savunmasını bizzat savaş alanında idare etmiş olan Filistin Cephesi kumandanı Von Kress Paşa, birinci ve ikinci hat kuvvetlerine kumanda eder; yedek kuvvetler ise doğrudan doğruya bana bağlı olurdu.

Halbuki Yıldırım Gurubu Filistin'e inecek olursa, bu guruba bağlı olan Yedinci Ordu karargâhı da bu cepheye ineceğinden kesinlikle ayrılmaması gereken Filistin Cephesi'ni iki ayrı ordu cephesine ayırmak zorunda kalacaktık. Tüm kuvvetler toplandıktan sonra toplamı elli, altmış bin süngüye ancak ulaşabilecek olan bir kuvveti, iki ordu, sekiz-dokuz ve belki on kolordu ve bilmem kaç fırkaya ayırmak kadar gülünç bir şey olamazdı. Bütün bu ordu ve kolordu karargâhlarını oluşturan kıymetli genç subaylar, fırkalardaki subay eksikliğini tamamlamak üzere cepheye gönderilmiş olurlarsa elbette daha faydalı olabilirlerdi.

Sayfa :153

فقط انور پاشا نه فلسطين جبهه‌سنه قوت سوق ايتمكى و نه‌ده بغداد سفرندن
واز كچمكى قبول ايتمه‌دى وقرارنده ثبات ايتمكده اولديغى بيانيله مجلس حربه نهايت
ويردى . اساساً برآيى متجاوز بر زماندنبرى حلبده يدنجى اردويه منسوب بعض
قطعات اجتماع ايتمكه باشلامش ويدنجى قول‌اردو قوماندانى مصطفى كمال پاشاقرارگاهنى
حلبده تأسيس ايتمشدى . بوقوتلرك فلسطين جبهه‌سى ايچون حيات درجه‌سنده الزم
اولديغنه ايمانم قدر قانع ايكن بونلرك بلا لزوم حلبده اوطورمقده اولديغنى كورمك
بنم ايچون غير قابل تحمل بر حادثه تشكيل ايديوردى . بناءً عليه مجلس حربده

Sayfa 153

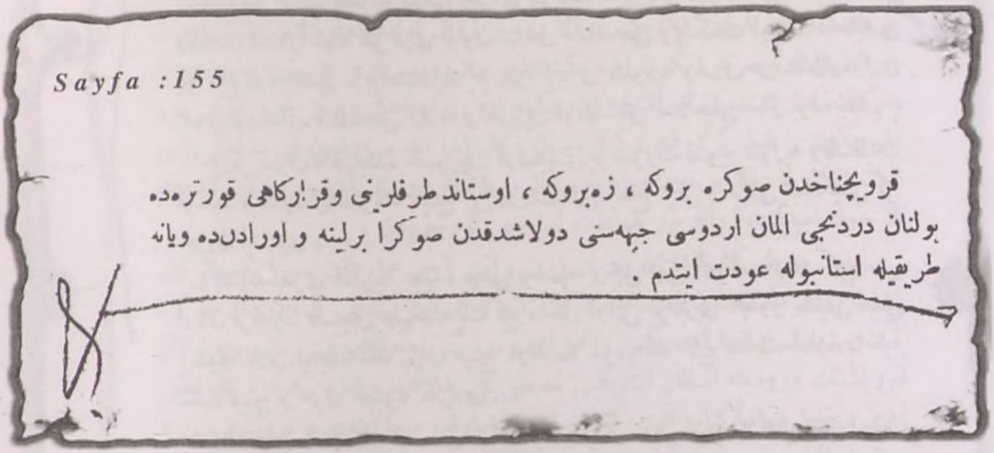
Fakat Enver Paşa ne Filistin cephesine kuvvet göndermeyi ne de Bağdat seferinden vazgeçmeyi kabul etti. Ve kararında ısrarlı olduğunu söyleyerek savaş meclisinde yapılan görüşmeleri sona erdirdi. Bir ayı geçkin bir zamandan beri Halep'te Yedinci Ordu'ya bağlı kıtalar toplanmaya başlamış ve Yedinci Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa karargâhını Halep'te kurmuştu. Bu kuvvetlerin Filistin cephesi için hayat derecesinde gerekli olduğuna imanım kadar eminken, bunların gereksiz yere Halep'te oturmakta olduğunu görmek benim için kabul edilmesi mümkün olmayan bir olaydı. Savaş Meclisi'nde (sayfa154) **Enver Paşa tarafından alınmış olumsuz karara rağmen, bu kuvvetlerin vakit kaybettirilmeden güneye gönderilmesini karargâh merkezine yazdığım yazılarla sürekli yineliyordum.**

Sayfa :154

« فون فاتقهاین ایله برقاچ دفعه دها مذاکره‌دن صوکره فلسطین جبهه‌سنده‌کی
انکلیزلر علیهنه یپلدیرم غروپنی تشکیل ایدن قوتلرله برحرکت تعرضیه اجراسنه‌قرار
ویردم . بوحرکتك اسباب اجرائیه‌سی تأمین ایمك اوزره فون فاتقهاینی فلسطینه
کوندردم . بوحاله کوره فلسطین جبهه‌سنك دخی هشارالیهك قوماندasنه ویرلمسی
ضروریدر . بناءً علیه کندیسی طرفندن ویریله‌جك اوامرك اجراسی لزومی فون قره‌س
پاشایه ابلاغ ایتمکزی رجا ایدرم . »

Sayfa 154

Bu telgrafta Enver Paşa diyordu ki: "Fon Falkenhayn ile bir kaç görüşmeden sonra Filistin cephesindeki İngilizler aleyhine Yıldırım Gurubu'nu oluşturan kuvvetlerle bir saldırı harekâtı yapılmasına karar verdim. Hareketin gerçekleştirilmesini sağlamak için Fon Falkenhayn'ı Filistin'e gönderdim. Bu duruma göre Filistin cephesinin de Falkenhayn'ın kumandasına verilmesi zorunludur. Bundan dolayı kendisi tarafından verilecek emirlerin yerine getirilmesi gerekliliğini Von Kress Paşa'ya da iletmenizi rica ederim."

Sayfa 155

Kreuznach'dan sonra Brugge, Zeebrügge, Ostende taraflarını ve karargâhı Courtrai'de bulunan Dördüncü Alman Ordusu cephesini dolaştıktan sonra Berlin'e ve oradan da **Viyana yoluyla İstanbul'a döndüm.**

بنم ایچون یکی برفدا کارلغه قاتلانمقدن باشقه چاره قالمامشدی. سوریه وفلسطین داخلنده بنم وضعیتم ایله جنرال فانقنهاینك وضعیتی تمامیله تثبیت ایده‌جك بر صورت تسویه قرارلاشدیرمغه مجبور اولدم. بوصورت تسویه‌یه کوره جنرال فانقنهاین ییلدیرم اردولری غروبی قوماندانی عنوانیله وبو اردو غروبنه منسوب یدنجی اردو ایله فلسطین جبهه‌سنده انکلیزلر علیهنه برتعرض اجراسنه مأمور اوله‌جقدی. بالطبع او زمانه قدر بنم قوماندامه تابع اولان فون قره‌س پاشا قوماندا سنده‌کی فلسطین جبهه‌سی قطعاتی ده بوتعرضك احضار واجرا ایدلدیکی مدته منحصر قالمق اوزره موقتاً ییلدیرم غروبی قوماندانلك امرینه ویریله‌جکدی. وکرك ییلدیرم غروبنه تابع اردولرك وکرك فلسطین جبهه‌سی قطعاتنك اعاشه و تجهیز وسائطی بنم طرفدن اکمال اولونه‌جقدی. جنرال فانقنهاین سوریه وفلسطینك مقامات ملکیه‌سیله هیچ برمناسبتده بولنمایه‌جق و ادارهٔ ملکیه ایله یالکز بن تماسده بولنه‌جقدم. شریعه نهرینك شرق ساحلنده‌کی عرب قطعاتنه قارشی اجرای حرکات ایدن قطعات بنم امریمه تابع اوله‌جق ویافه‌دن اعتباراً شماله طوغری بوتون ساحل مدافعه‌سی ومملکتك امنیت داخلیه‌سی بکا تابع اوله‌جقدی. بواعتبارایله بنم عنوانم دخی «سوریه وغربی عربستان اردولری عموم قوماندانی» اوله‌جق واردولر غروبی قوماندانلغی صلاحیتنی حائز بولنه‌جقدم.

اکر جنرال فانقنهاینده حسن نیت اولسه‌یدی بو صورت تسویه سوریه وفلسطینك قوماندا و اداره ایشلرنده هیچ بر قاریشیقلغی انتاج ایتمز و هرشی اسکیسی کبی جریان ایدردی.

بغداد سفری فکریله حلبده بوشی بوشنه برچوق ایکی آی قدر وقت کچیرمش اولان فرقه‌لرك فلسطین جبهه‌سنه پك کچ داخل اولمش بولنمری محذور عظیمی هیچ برشیئله تلافی ایدیله‌مه‌مکله برابر هیچ اولمازسه سوریه‌نك اوچ سنه‌لك ادارهٔ داخلیه سنده هیچ برتحول حصوله کلمزدی.

فقط فون فانقنهاینك مقصدی بالکلیه بشقه ایدی: هرنه‌صورتله اولورسه‌اولسون برکره فلسطینه داخل اولدقدن صوکرا بیك دورلو وسائطه مراجعت ایدرك بنی حکلمکه مجبور ایتمك وسوریه داخلنده بنم مقامه قائم اولمق.

آلمان جبهه‌سندن استانبوله عودت ایتدیکم زمان یدنجی اردو قومندانی مصطفی کمال پاشا ایله جنرال فون فانقنهاینك آره‌سی آچیلمش اولدیغنی خبر آلمشدم. اسبابنی تدقیق ایدنجه مصطفی کمال پاشانك تمامیله حقلی اولدیغنی ا کلادم.

مصطفی کمال پاشا اردو قوماندانلغنه عائد صلاحیتلرینی تمامیله محافظه ایتمك ایستیور، حالبوکه فون فانقنهاین حتی قول اردو قوماندانلرینه قارشی بیله یاپیله‌میه‌جق صورتده یدنجی اردو امورینه مداخله ایتمکه قالقشیوردی. مثلا مصطفی کمال پاشا کندیسنه تحصیص

* Bana söyledi

ایدلمش اولان منطقه داخلنده‌کی عربان امورینه طوغریدن طوغری‌یه مداخله ایتمك ایسته‌ین فانقهاینه بوکا صلاحیتدار اولمدیغنی وبوایشلر آنجق اردونك وظیفه وصلاحیتی داخلنده بولوندیغنی درمیان ایدیوردی . علی‌الخصوص فانقهاینك عربانك احوال روحیه‌لریله قطعیاً قابل توفیق اولمایان بعض مذاکرات واجرآتنك منافع وطنه‌درجهٔ مضرتی تقدیر ایدن مصطفی کمال پاشا آلمان‌جنرالنك اقتداری خارجنده‌کی ایشلرله اشتغالنه قطعیاً مانع اولمق ایستیور وبوبابده اردو قوماندانلغنك کندیسنه بحش ایتدیکی صلاحیته استناد ایدیوردی .

ایشته تشرین اول‌اواسطنده‌استانبولدن حلبه‌کلدیکم زمان سوریه‌ده‌کی وضعیت عمومیه بو مرکزده ایدی . مصطفی کمال پاشا ایله اوصره‌ده اوزون اوزادیه مذاکره‌لرده بولوندق . جنرال فانقهاینك مملکتك باشنه من‌طرف‌اه الك صعوبك بربلا اولمق اوزره خلق وایجاد ایدلمش اولدیغنه قرار ویردك . مصطفی کمال پاشا بو آدمك معیتنده قطعیاً خدمت ایده‌مه‌یه‌جکنی آکلایور، بنده جنرال‌فانقهایی سوریه‌ده بولوندقجه اوچ سنه‌ر ظرفنده اورادہ تأسیس ایتدیکم نفوذك دوچار زوال اولمه‌جغنه وبوندن مملکت‌ایچون غیرقابل ازاله مضرتلر تکون ایده‌جکنه قانع بولنیوردم. باری فلسطین جبهه‌سنده‌کی حرکاتك اداره‌سنده اٍبراز اقتدار ایده‌جکنه امین اولسه‌ایدك ، دیکر قصورلرینی عفو ایده‌جکدك . فقط کرك بنمله وکرك مصطفی کمال پاشا ایله سبق ایدن فنی مذاکره‌لری اثناسنده اویله عقللره حیرت‌ویره‌جك فکر ومطالعه‌لر درمیان ایدیوردی‌که‌بوکیدیشله الك صوك امیدلکده زواله یوز طوتمقده اولدیغنی کوریوردق .

نهایت مصطفی کمال پاشا ایله جریان ایدن برایکی آجی مخابره‌دن صوکره‌مصطفی‌کمال پاشا اردو قوماندانلغندن استعفاایتدی واستانبوله عودت ایتدی. کندیسندن صوکرا بنم‌ده بهمه‌حال استعفا ایده‌جکمی وانجق‌اوصره‌ده سوریه‌یه کله‌جکنی بیلدیرمش‌اولان انورپاشانك ورودینه انتظار ایتدیکمی مصطفی کمال پاشایه سویله‌دم . قرارم پك قطعی ایدی . فقط متعاقباً شامه کلمش اولان انورپاشا اوقدر رجا ایتدی ، بیروت ، سوریه وحلب والیلری عزمی ، تحسین وبدری‌بکلر اودرجه ایله اوستمه دوشدیلرکه دها برمدت ایچون سوریه‌یی ترك ایتمه‌مکه مجبور اولدم . مصطفی کمال‌پاشا بوحرکتمدن طولایی‌بکا کوجنمشدی. فقط بالاخره کندیسنی اقناع ایتدم‌که‌اوزمانکی وضعیت بنی‌صوك برفدا کارلغه دها اجبار ایلمشدی . معهذا برآی صوکره قدسك‌منحصراً فانقهاینك خطاسی یوزندن ناحق یره سقوطی آرتق بنده امکان مقاومت براقمادی واستانبوله عودتمی موجب اولدی .

تشرین اولك نهایتلرینه طوغری ایدی ، دشمن غزه جبهه‌سنی متمادیاً بومبارمان ایتمکه باشلامشدی . کویا دشمندن اول داورانوب‌ده چول داخلندن دولاشه‌رق

Sayfa 156

Benim için yeni bir fedakarlığa katlanmaktan başka çare kalmamıştı. Suriye ve Filistin'deki konumum ile General Falkenhayn'ın konumunu ve görevlerini belirleyecek bir karar aldık. Bu karara göre, General Falkenhayn Yıldırım Orduları Gurubu Kumandanı ünvanıyla ve bu ordu gurubuna bağlı Yedinci Ordu ile Filistin Cephesi'nde İngilizler aleyhine bir saldırı yapılmasıyla görevli olacaktı. O zamana kadar benim kumandama bağlı olan Von Kress Paşa kumandasındaki Filistin Cephesi kuvvetleri bu saldırıyı hazırlamak ve gerçekleştirmek aşamasında geçici olarak Yıldırım Gurubu Kumandanı'nın emrine verilecekti. Gerek Yıldırım Gurubu'na bağlı orduların ve gerek Filistin Cephesi kuvvetlerinin yiyecek-içecek ihtiyaçları ve askerî gereksinimleri benim tarafımdan sağlanacaktı. General Falkenhayn, Suriye ve Filistin'in yöneticileriyle hiç bir ilişkide bulunmayacak ve yöneticilerle sadece ben temasta bulunacaktım. Şeria Nehri'nin doğu kıyılarındaki Arap güçlerine karşı hareket eden kuvvetler, benim emrimde olacaklar ve Yafa'dan itibaren kuzeye doğru bütün sahilin savunması ve o bölgelerin iç güvenliği bana ait olacaktı. Bu nedenle benim ünvanım "Suriye ve Batı Arabistan Orduları Genel Kumandanı" olacak ve Ordular Gurubu Kumandanlığı yetkisini de elimde bulunduracaktım.

Eğer, General Falkenhayn'da iyi niyet olsaydı, Suriye ve Filistin'in kumanda ve yönetim işlerinde hiçbir karışıklık olmaz ve her şey eskisi gibi devam ederdi.

Bağdat Seferi fikriyle Halep'te boşu boşuna iki ay kadar vakit geçirmiş olan fırkaların Filistin cephesine çok geç dahil olmuş bulunmaları gibi büyük bir sakınca hiçbir şeyle telafi edilememekle beraber, hiç olmazsa Suriye'nin üç senelik yönetiminde aksama olmazdı.

Alman Cephesi'nden İstanbul'a döndüğüm zaman Yedinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa ile General Falkenhayn'ın arasının açılmış olduğunu haber almıştım. Sebebini araştırınca Mustafa Kemal Paşa'nın tamamıyla haklı olduğunu anladım.

Mustafa Kemal Paşa Ordu Kumandanlığı'na ait yetkilerini tamamıyla korumak istiyordu. Halbuki Falkenhayn kolordu kumandanlarına karşı bile yapılamayacak şekilde Yedinci Ordu'ya müdahale etmeye kalkışı-

yordu. Örneğin Mustafa Kemal Paşa kendisine [sayfa 157] ayrılmış olan bölgeye doğrudan doğruya müdahale etmek isteyen Falkenhayn'a, buna yetkisi olmadığını ve bu işlerin ancak ordunun görev ve yetkisi içinde bulunduğunu söylüyordu. Falkenhayn'ın müdahalelerinin faydadan çok zarar getirdiğini anlayan Mustafa Kemal Paşa, Alman generalinin yetkisi dışındaki işlerle uğraşmasına kesinlikle engel olmak istiyor ve bu konuda da ordu kumandanlığının kendisine verdiği yetkiye dayanıyordu.

İşte, Ekim ortalarında İstanbul'dan Halep'e geldiğim zaman Suriye'deki genel durum bu şekildeydi. Mustafa Kemal Paşa ile o sırada uzun uzadıya görüşmelerde bulunduk. General Falkenhayn'ın ülkenin başına gelen en son bela olduğuna karar verdik. Mustafa Kemal Paşa bu adamın emri altında kesinlikle hizmet edemeyeceğini anlıyor, ben de General Falkenhayn Suriye'de bulundukça üç senedir orada kazandığım nüfûzun yok olacağına ve bu durumda memleket için telafi edilemez zararlar ortaya çıkacağına inanıyordum. Filistin cephesindeki harekâtın yönetilmesinde başarılı olabileceğine emin olsaydık, diğer hatalarını belki de mazur görecektik. Fakat gerek benimle ve gerek Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmelerde akıllara durgunluk verecek fikir ve görüşler ortaya atıyordu ki bu gidişle en son ümidin de yok olmaya yüz tutmakta olduğunu görüyorduk.

Nihayet, Mustafa Kemal Paşa ile cereyan eden bir iki tatsız haberleşmeden sonra, Mustafa Kemal Paşa ordu kumandanlığından istifa etti ve İstanbul'a döndü. Kendisinden sonra benim de hemen istifa edeceğimi, ancak o sırada Suriye'ye geleceğini bildirmiş olan Enver Paşa'nın gelmesini beklediğimi, Mustafa Kemal Paşa'ya söyledim. Kararım çok kesindi. Fakat Şam'a gelmiş olan Enver Paşa o kadar rica etti ki Beyrut, Suriye ve Halep valileri Azmi, Tahsin ve Bedri Beyler de o derece ısrar ettiler ki bir süre için Suriye'yi terk etmemek zorunda kaldım. Mustafa Kemal Paşa bu hareketimden dolayı bana gücenmişti. Fakat sonradan kendisini ikna ettim ama, o zamanki durum beni son bir fedakarlık yapmaya mecbur bırakmıştı. Bir ay sonra Kudüs'ün -özellikle Falkenhayn'ın hatası yüzünden- boş yere düşmesi artık bende dayanma gücü bırakmadı ve İstanbul'a dönmeme sebep oldu.

فانقهاینك چکیلمه‌سنی وفون‌قرمس پاشانك محلنده ابقاسنی ویاخود هیچ اولماز ایسه فانقهاینك یرینه بیلدیرم غربوپی قوماندانلغنه مصطفی کمال پاشانك کوندریلمه‌سنی رجا ایتدم . برآره‌لق بونك قبولنه امکان اولمادیغنی و آلمانلر طرفندن معاونت مادیه‌یه مظهر اولمق ایچون برآلمان جنرالنك فلسطین جبهه‌سی قوماندانلغنده بولنماسی لازم کله‌جکنی سویله‌دی .

فانقهاین جبهه‌ده اوغرادیغی مغلوبیتی هیچ کندی اوزرینه آلمایه‌رق یینه اوست پرده‌دن آتیور وبنم ایشلریمه مداخله‌یه بیله جرأت ایده‌بیلیوردی . اوقدرکه نابلس متصرفنی تحقیر ایتمکدن، والیلره آمرانه اشعارانده بولنمقدن بردقیقه بخالی قالمیوردی. طوغریدن طوغری‌یه کندی قرارکاهنه مربوط اولمق اوزره اوتده بریده تشکیل ایتدیکی آلمان منزل نقطه‌لری قوماندانلری فون فانقهایندن یوز بوله‌رق مأمورین ملکیه‌مزه وحتی ضابطانمزه بد معامله‌لرده بولنمغه قیام ایتمشلردی . خلاصه فانقهاینك وجودی سوریه‌نك اوزمانه‌قدر آلیشدیغی احوال اداره‌یی بالکلیه آلت اوست ایده‌جك برشکل آلمشدی . بونلری کاملاً انور پاشایه حکایه ایدرك بو شرائط داخلنده بنم سوریه‌ده قالمقلغم ممکن اولمیه‌جغنی، بنم تمادیً مأموریتمدن فائده یرینه مضرت تکون ایده‌جکنی آکلاتدم .

خلاصةً دییوردمکه: «اکر سوریه‌ده سلامت‌اداره ایسترایسه کز یابن یافانقهاین! ایکیمزدن برینك بورادن دری آلنمسی وتکمیل ایشلرك یالکز بر قوماندا آلتنده توحیدی اقتضایدر. غزه ـ بئرالسبع جبهه‌سنك سقوطی اوزرینه فلسطین جبهه‌سی ایله معان حوالیسنده‌کی عرب جبهه‌سی بر خط متصل حالنه کلمشدر . هله یاقینده قدس دخی انکلیزلرك أللنه کچه‌جك اولورسه بوایکی جبهه‌یی یکدیکرندن تفریق ایتمه‌نك امکانی اولاماز . اوحالده فلسطین جبهه‌سنك برقوماندایه‌وعرب جبهه‌سنك اوندن بالکلیه مستقل دیکر برقوماندایه تابع طوتولماسی نه عقله نه ده فنه توافق ایدر .

معان جبهه‌سنك دخی فانقهاینه اعطاسی حالنده بنم سوریه‌ده‌کی وظیفه‌م بر منزل مفتشلکی منزله‌سنه اینرکه هرحالده اوچ سنه‌لك خدمتدن صوکرا بو حقارتی بکا روا کورمزسکز . شاید فانقهاینی بورادن چکه‌جك اولورسه کز فلسطین جبهه‌سی قوماندانلغنی مصطفی‌کمال پاشایه وعرب جبهه‌سی قوماندانلغنی‌ده مرسینلی جمال پاشایه ـ عربلر برای تفریق بو عنوانی ویرمشلردی ـ تودیع ایده‌رم . بنده عمومنك قوماندانسی درعهده ایدرم . شاید بونك اجراسنه امکان یوقسه اوزمان بن غایت ماهرانه بر صورتده بدایتاً هیچ کیمسه‌یه سزدیرمیه‌رك بورادن کویا لمصلحة استانبوله کلیرم وبالاخره استعفا ایدرك بالکلیه چکیلیرم .»

Sayfa 159

Falkenhayn'ın çekilmesi ve Von Kress Paşanın yerinde bırakılmasını veya hiç olmazsa Falkenhayn'ın yerine Yıldırım Grubu Kumandanlığı'na Mustafa Kemal Paşanın gönderilmesini rica ettim. Bu sıralarda bunun kabulüne imkan olmadığını ve Almanlardan maddi yardım alabilmek için bir Alman generalinin Filistin cephesi kumandanlığında bulunması lazım geleceğini söyledi.

Falkenhayn cephede uğradığı yenilgiyi hiç kendi üzerine almayarak yine üst perdeden atıyor ve benim işlerime müdahaleye bile cüret edebiliyordu. O kadar ki Nablus Mutasarrıfımızı [Kaymakam ile vali arası bir yönetici] **aşağılamaktan, valilere amirane açıklamalarda bulunmaktan bir dakika geri durmuyordu. Doğrudan doğruya kendi karargâhına bağlı olmak üzere ötede beride kurduğu Alman menzil noktaları kumandanları Falkenhayn'dan yüz bularak, devlet görevlilerine ve hatta subaylarımıza kötü muamelelerde bulunmaya cesaret etmişti. Özet olarak; Falkenhayn'ın varlığı, Suriye'nin o zamana kadar alıştığı yönetim şeklini tamamen alt üst edecek şekil almıştı. Bunların tümünü Enver Paşaya anlatarak bu şartlar dahilinde benim Suriye'de kalmamın mümkün olamayacağını, benim buradaki konumumun fayda yerine zarar getireceğini anlattım.**

Özetle diyordum ki; "Eğer Suriye'de iyi bir yönetim isterseniz, ya ben, ya Falkenhayn ikimizden birinin buradan alınması ve tüm işlerin yalnız bir kumanda altında toplanması gerekir. Gazze-Berrüssaba cephesinin düşmesi üzerine Filistin cephesi ile Maan tarafındaki Arap Cephesi ortak bir hat haline gelmişti. Hele yakında, Kudüs de İngilizlerin eline geçecek olursa bu iki cepheyi diğerinden ayırma imkanı olamaz. O halde, Filistin Cephesinin bir kumandaya ve Arap Cephesi'nin ondan tamamen ayrı bir kumandaya tâbi tutulması ne akla, ne de bilime uygundur.

Maan Cephesi'nin dahi Falkenhayn'a verilmesi halinde benim Suriye'deki görevim bir menzil müfettişliğine indirgenmiş olur ki

her halde üç senelik hizmetten sonra bu hakareti bana reva görmezsiniz. Şayet, Falkenhayn'ı buradan çekecek olursanız Filistin Cephesi Kumandanlığı'nı Mustafa Kemal Paşa'ya ve Arap Cephesi Kumandanlığı'nı da Mersinli Cemal Paşa'ya -Araplar Cemal Paşaları ayırmak için bu ünvanı vermişlerdi- veririm. Ben de tümünün kumandasını üstlenirim. Şayet bunun yerine getirilmesine imkan yoksa, o zaman ben gayet ustalıkla ve hiç kimseye sezdirmeyerek buradan güya görev gereği İstanbul'a gelirim ve sonradan istifa ederek tamamen çekilirim."